

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Ανταγωνισμός ευρωπαϊκών Μητροπόλεων και Χωρικός
Σχεδιασμός: η συγκρότηση των ανώτερων επιπέδων της
Αστικής Ιεραρχίας

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

MSc Διπλωματούχου Χωροτάκτη –Πολοδομίου Μηχανικού, Περιφερειολόγου

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:
Κ. ΣΕΡΡΑΟΣ
Καθηγητής ΕΜΠ

ΑΘΗΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Ανταγωνισμός ευρωπαϊκών Μητροπόλεων και Χωρικός Σχεδιασμός: η συγκρότηση των ανώτερων επιπέδων της Αστικής Ιεραρχίας

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ
MSc Διπλωματούχου Χωροτάκτη –Πολεοδόμου Μηχανικού, Περιφερειολόγου

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ		ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ	
ΕΠΙΤΡΟΠΗ		ΕΠΙΤΡΟΠΗ	
1	Κ. ΣΕΡΡΑΟΣ Καθηγητής ΕΜΠ	1	Κ. ΣΕΡΡΑΟΣ Καθηγητής ΕΜΠ
2	Σ. Αυγερινού –Κολώνια Καθηγήτρια ΕΜΠ	2	Σ. Αυγερινού –Κολώνια Καθηγήτρια ΕΜΠ
3	Α. –Μ. Δέφνερ, Καθηγητής Παν. Θεσσαλίας	3	Α.–Μ. Δέφνερ, Καθηγητής Παν. Θεσσαλίας
		4	Ι. Ψυχάρης, Καθηγητής Παντείου
		5	Δ. Μέλισσας, Καθηγητής ΕΜΠ
		6	Π. Θεοδωρά, Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΜΠ
		7	Α. Παγώνης, Επίκουρος Καθηγητής ΕΜΠ

ΑΘΗΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

Ανταγωνισμός Ευρωπαϊκών Μητροπόλεων
και Χωρικός Σχεδιασμός

Η έγκριση της παρούσας διδακτορικής διατριβής από την επταμελή εξεταστική επιτροπή και τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου δεν προϋποθέτει και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 202, παράγραφος 2 του Ν.5343/1932.

© 2018 Τριαντάφυλλος Μιχαηλίδης. All rights reserved.

Περίληψη

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να αναλύσει πως συγκροτείται η Αστική Ιεραρχία μέσα από τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και το Χωρικό Σχεδιασμό. Η έρευνα επικεντρώνεται στην Ευρώπη –χωρίς να εξαντλείται εκεί– και δημιουργείται, για τις ανάγκες της, μια νέα μέθοδος. Ως εκ τούτου, η εργασία διερευνά, εξ αρχής, τόσο τις τρεις έννοιες που την αφορούν, όσο και τη δόμηση του πλαισίου που υιοθετείται και της μεθόδου που θα χρησιμοποιηθεί, θέτοντας, εξ αρχής, ορισμένους προβληματισμούς.

Γιατί παρακμάζουν οι πόλεις; Γιατί ισχυρές μητροπόλεις περιθωριοποιούνται; Πως διαγράφεται η τροχιά μιας μητρόπολης στον ιστορικό χρόνο και ποιες είναι οι πιο λεπτές δυναμικές της, πίσω, από αυτή; Πως αλληλεπιδρά με άλλες μητροπόλεις; Αυτά και παρόμοια ερωτήματα λειτούργησαν ως οι πρώτες υποψίες για το θέμα που πραγματεύεται η διατριβή και όρισαν την αφετηρία από την οποία, κατ' αρχάς, εκκινεί η έρευνα.

Εν συνεχεία, η έρευνα δομείται γύρω από τρεις έννοιες –κλειδιά, τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, το Χωρικό Σχεδιασμό και την Αστική Ιεραρχία, και μια μελέτη περίπτωσης, το Λονδίνο. Για την καλύτερη διερεύνηση, στο Κεφάλαιο 1, δύο ερευνητικά ερωτήματα οργανώνονται και διατυπώνονται, με δύο ερευνητικά υπο –ερωτήματα έκαστο.

1. Πως ο Χωρικός Σχεδιασμός επηρεάζει την εξέλιξη του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων στην Ευρώπη
 - 1.1 Πως διαμορφώθηκε ο Χωρικός Σχεδιασμός, ως εργαλείο παρέμβασης στο χώρο, και ποιες είναι οι βασικές κατηγορίες που αναλύεται
 - 1.2 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μητροπολιτικού και του στρατηγικού σχεδιασμού του Λονδίνου που έχουν διαμορφώσει το πλαίσιο του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών μητροπόλεων
2. Με ποιους τρόπους συνδέεται ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας
 - 2.1 Ποιες θεωρίες αναλύουν τον ανταγωνισμό μητροπόλεων και ποιες τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας
 - 2.2 Πως ο ανταγωνισμός του Λονδίνου με τις υπόλοιπες μητροπόλεις επηρεάζει τη συγκρότηση της αστικής ιεραρχίας

Στο Κεφάλαιο 2, συντίθεται μια νέα μεικτή μέθοδος για την ακριβέστερη εξέταση και επίλυση των επιστημονικών προβλημάτων που ανακύπτουν κατά την πρόοδο της διατριβής. Η νέα μέθοδος επιχειρεί να προβάλλει μια ιδιαίτερη οπτική για τα επιμέρους θέματα που πραγματεύεται η

διατριβή, ούτως ώστε να είναι εφικτή μια περισσότερο συστηματική μελέτη των τελευταίων. Η νέα μέθοδος στηρίζεται στη μίξη δογμάτων και μεθόδων, προκειμένου να αποφύγει τα μεγάλα σφάλματα και να επιτρέψει μια περεταίρω εκλέπτυνσή της.

Στο Κεφάλαιο 3, το Κεφάλαιο 4 και το Κεφάλαιο 5, οι έννοιες –κλειδιά εξετάζονται πολύπλευρα και σε βάθος, τόσο ως στοιχεία επιστημονικών θεωριών, όσο και όπως προκύπτουν εμπειρικά, από τις ενέργειες των πόλεων και των ανθρώπων που δραστηριοποιούνται εκεί. Από τις έννοιες –κλειδιά προκύπτουν σημεία που έχουν ενδιαφέρον για τη μελέτη περίπτωσης.

Στο Κεφάλαιο 6, η μελέτη περίπτωση προσφέρει την εμπειρική βάση της διατριβής, προκειμένου να ανατροφοδοτηθούν οι έννοιες –κλειδιά με πληροφορίες και να αναδιαμορφωθούν, κατά την πορεία της έρευνας. Επίσης, μέσα από τη μελέτη περίπτωσης, απαντώνται τα υπο – ερωτήματα 1.2 και 2.2, τα οποία συνδέονται με το Λονδίνο.

Στο Κεφάλαιο 7, τα αποτελέσματα της έρευνας συνεισφέρουν στην κατανόηση των τρόπων μέσα από τους οποίους ο Χωρικός Σχεδιασμός και ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων επιδρούν στη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας και συνδέονται, δίνοντας νέες προεκτάσεις, με υφιστάμενες θεωρίες όπως η Θεωρία Κεντρικών Τόπων και η Νέα Οικονομική Γεωγραφία. Παρουσιάζεται η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας και ο Ενάρετος Κύκλος των Άλφα Πόλεων, οι πυλώνες στους οποίους βασίζονται η πρόοδος και η ανθεκτικότητα πολλών μητροπόλεων στην κορυφή της Αστικής Ιεραρχίας.

Επίσης, παρουσιάζεται η χρησιμότητα της νέας μεθόδου, με την οποία δίνεται η βάση για την ομαδοποίηση, απλοποίηση και επίλυση μιας σειράς επιστημονικών προβλημάτων που παρατηρούνται στο μητροπολιτικό χώρο. Ουσιαστικά, η νέα μέθοδος προσφέρεται για τη διερεύνηση προβλημάτων της μορφής: *Φαινόμενο στο χώρο + δύναμη παρέμβασης + καταγεγραμμένες μεταβολές στο φαινόμενο*. Περιγράφονται τα όρια της νέας μεθόδου και παραδείγματα στα οποία η νέα μέθοδος μπορεί να συμβάλλει.

Προκειμένου να είναι ευκολότερα κατανοητή η οργάνωση της διατριβής και να παρουσιάζονται καθαρότερα τα αποτελέσματα της έρευνας, διάφορες πληροφορίες ή συμπεράσματα παρουσιάζονται συγκεντρωτικά σε πίνακες ή σχήματα. Τέλος, υπάρχουν εικόνες από το Διαδίκτυο, στις οποίες παρουσιάζονται μερικοί από τους τόπους που αναφέρονται και αξιοποιούνται στην ανάλυση του κειμένου.

Στο τέλος του τόμου υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία, αναφορικά με τα ζητήματα που πραγματεύεται η διατριβή. Υπάρχει, επίσης, ένα παράρτημα όπου φαίνονται σε σχήμα οι σχέσεις και οι εξαρτήσεις ανάμεσα σε διάφορους τύπους οικισμών. Όπου –σε λίγες περιπτώσεις –στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία υπάρχουν κείμενα που τα πρωτότυπα είναι γραμμένα σε άλλες γλώσσες, όπως τα γαλλικά, τα γερμανικά, τα ιταλικά, τα ισπανικά ή τα λατινικά, χρησιμοποιείται η αγγλική τους μετάφραση. Ιδίως για τα λατινικά γίνεται διασταύρωση από δύο πηγές, εφόσον πρόκειται για νεκρή γλώσσα και η μία μετάφραση μπορεί να μην είναι απολύτως ακριβής.

Οι θέσεις της διατριβής είναι δύο. Πρώτον, όπως προκύπτει από την επεξεργασία των συμπερασμάτων της διατριβής, *η Θεωρία Κεντρικών Τόπων και η Νέα Οικονομική Γεωγραφία μπορούν να συνδεθούν και, αμφότερες, να επεκταθούν, μέσα από την εξέταση των μετακινήσεων και των ροών στο Χώρο και την επέκταση της έννοιας των διανοητικών αγαθών, όχι μόνο ως κάτι διακριτό από τα αγροτικά και τα βιομηχανικά προϊόντα και τις υπηρεσίες, αλλά και ως κάτι πλουσιότερο από τους στενούς ορισμούς των Οικονομικών. Οι συγκεντρώσεις ροών και διανοητικών αγαθών στο Χώρο δεν είναι τυχαίες και προκύπτουν από την επιλογή ορισμένων κεντρικών τόπων, μέσα από την Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας. Οι πιο επιτυχημένες μητροπόλεις έχουν δημιουργήσει, εν μέρει θεσμικά και εν μέρει άτυπα, μηχανισμούς ορθολογικά προγραμματισμένης δημιουργίας κεντρικών τόπων, όπως ο Ενάρετος Κύκλος των Άλφα Πόλεων, προκειμένου να ενισχύσουν και να υποβοηθήσουν τη λειτουργία της Τρίτης Διάστασης της Κεντρικότητας.*

Επιπρόσθετα, στη διατριβή τεκμηριώνεται ότι ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων είναι *υπαρκτό* φαινόμενο και ο Χωρικός Σχεδιασμός, σε διάφορα επίπεδα και με αρκετά εργαλεία, επηρεάζει την εξέλιξή του. Αντιστοίχως, η έκβαση του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων αποτυπώνεται στην Αστική Ιεραρχία, με τις μεταβολές στις κατατάξεις μιας μητρόπολης να υποδεικνύουν το βαθμό επιτυχίας της.

Δεύτερον, ότι μια νέα μέθοδος διερεύνησης της ομάδας επιστημονικών προβλημάτων της μορφής *Φαινόμενο στο χώρο + δύναμη παρέμβασης + καταγεγραμμένες μεταβολές στο φαινόμενο* είναι χρήσιμη, ώστε, αφενός μεν να περιοριστεί ο εκλεκτικισμός που κυριαρχεί, αφετέρου δε να εισαχθεί μια προβληματική διαφοροποιημένη από το στενό εμπειρισμό, ο οποίος συχνά στηρίζεται, σε ερωτηματολόγια ή πολλές μελέτες –περίπτωσης.

Η διδακτορική διατριβή εντάσσεται σε μια ευρύτερη επιστημονική συζήτηση για τους

παράγοντες επιτυχίας ή αποτυχίας μιας πόλης να ενταχθεί στις υψηλές βαθμίδες του διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Σημαντικοί σύγχρονοι ερευνητές έχουν διατυπώσει διάφορες θεωρίες ή θέσεις ή έχουν κάνει νύξεις, γύρω από βασικά σημεία που πλαισιώνουν την προτεινόμενη θεώρηση. Επί παραδείγματι, διάφοροι ερευνητές έχουν υποστηρίξει ότι, κατά περιόδους, μεταβάλλεται η σχέση των ανθρώπων με το χώρο, εξέλιξη που αποδίδεται σε διάφορα γεγονότα, όπως πχ έπειτα από μεγάλες γεωγραφικές ή επιστημονικές ανακαλύψεις ή έπειτα από επαναστάσεις στην τεχνολογία και τις τέχνες και, γενικότερα, έπειτα από κάποια βασική καινοτομία, με την ευρεία έννοια. Το αποτέλεσμα είναι μια «σμίκρυνση» του φυσικού χώρου και μια εκπληκτική διεύρυνση των οριζόντων της ανθρώπινης διάνοιας.

Επίσης, τις τελευταίες δεκαετίες συζητείται αρκετά η έννοια του *χώρου των ροών*, εστιάζοντας κυρίως στη μεταφορά, την οργάνωση και τη συγκέντρωση της πληροφορίας σε διάφορους τόπους, είτε πρόκειται για τις μητροπόλεις, είτε για ειδικές ζώνες, όπως πχ οι «περιοχές καινοτομίας» και «τεχνόπολοι». Ο Χώρος των Ροών, ως τώρα, επικεντρώνεται σε μια αρκετά «γεωμετρική» προσέγγιση του χώρου, δίνοντας έμφαση σε όρους όπως οι *υλικές πρακτικές στο χώρο*, οι *κόμβοι* και τα *δίκτυα*, καθώς και οι *ελίτ*. Στο παραπάνω πλαίσιο, ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτά ο διαχωρισμός/ αντίθεση *Χώρος των Ροών* \leftrightarrow *Χώρος των Τόπων* και οι επιπτώσεις του στη σημερινή πόλη.

Επιπρόσθετα, υποδεικνύεται, από άλλες έρευνες, η απροσδόκητη οικονομική και κοινωνική σημασία των τεχνολογικών εξελίξεων, εφόσον υπάρχει, βεβαίως, το κατάλληλο κοινωνικό περιβάλλον. Τέτοιες τεχνολογικές εξελίξεις υπήρξαν διάφορες, κατά περιόδους: από το ρολόι, τα γυαλιά όρασης και την τυπογραφία κατά την Αναγέννηση, μέχρι την ατμομηχανή και το εναλλασσόμενο ρεύμα που προκάλεσαν τεράστιες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές στον 19^ο αι., καθώς και το αυτοκίνητο ή ο ηλεκτρονικός υπολογιστής που προκάλεσαν αντίστοιχους μετασχηματισμούς στον 20^ο αι. Τέτοιες θεωρήσεις τείνουν να συνδέουν την επιτυχία στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει μια κοινωνία με την ικανότητά της για ορθολογικό σχεδιασμό, δίνοντας, έμμεσα, πρόσθετες διαστάσεις στο χωροταξικό σχεδιασμό, είτε ως «προπαίδεια» του Σχεδιασμού, συνολικά, σε μια κοινωνία, είτε ως ένας ικανοποιητικός δείκτης της ανάπτυξης του τελευταίου.

Επιπλέον, από μερικές έρευνες έχει υπογραμμιστεί η σημασία της διοίκησης και της νομοθεσίας για τον επιτυχημένο σχεδιασμό του χώρου, εφόσον σε αυτές έγκειται η τελική εφαρμογή των σχεδίων. Παράλληλα, άλλοι ερευνητές έχουν υποδείξει τις σχέσεις και τις δυναμικές

των επιχειρήσεων, ως ένα βασικό κρίκο μεταξύ των εξαρτήσεων των πόλεων. Τέλος, τα τελευταία χρόνια, λαμβάνει χώρα πρωτοποριακή έρευνα επάνω στη Γνώση, τους διαχωρισμούς, τους τρόπους παραγωγής και διάχυσής της, όπως και τις χωρικές επιπτώσεις τελευταίων, άλλοτε στη μικρή κλίμακα και άλλοτε με πολύ ευρείς όρους της Γεωγραφίας και της Ιστορίας.

Σε αυτό το πλαίσιο της επιστημονικής συζήτησης, η θέση της διατριβής έρχεται να αξιολογήσει μέρη από τις παραπάνω θέσεις, εισάγοντας αυτούς τους προβληματισμούς στη δική της θεώρηση και προτείνοντας τη γεφύρωση δυο θεωριών ανάλυσης της Αστικής Ιεραρχίας, της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων και της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας. Η κεντρικότητα και οι πρόσθετες διαστάσεις της στο Χώρο, με τη ραγδαία οικονομική, κοινωνική και τεχνολογική εξέλιξη των τελευταίων δεκαετιών, λειτουργούν ως βασικός μοχλός οργάνωσης και αναδιάρθρωσης του Χώρου. Οι οικονομικοί κλάδοι έντασης γνώσης αποτελούν την αιχμή του δόρατος της οικονομικής ανάπτυξης αλλά και οι υπόλοιποι κλάδοι στηρίζονται όλο και περισσότερο στη γνώση, η οποία χρησιμοποιεί πόρους και παράγει προϊόντα βασισμένα στη γνώση. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Σχεδιασμός του Χώρου μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας της κεντρικότητας –της ανάλυσης της τελευταίας και της δημιουργίας της στο Χώρο.

Ως προς τη συνεισφορά της έρευνας στην επιστημονική συζήτηση, είναι ακριβές ότι η Θεωρία Κεντρικών Τόπων και η Νέα Οικονομική Γεωγραφία, έχουν εξηγήσει, εκ παραλλήλου, την ανομοιογένεια, την ανισότητα και την ασυμμετρία που εμφανίζονται στο χώρο, ως προς τον πληθυσμό, το εισόδημα κλπ. Η σύνδεσή τους, όμως, όπως προκύπτει από τη διατριβή, δίνει νέες προοπτικές στη διερεύνηση των αιτιών, τα οποία οδηγούν τις πόλεις ενός αστικού συστήματος, σε μακροϊστορική κλίμακα, να αυξάνονται ή να μειώνονται αριθμητικά, να ενισχύονται ή να εξασθενούν πληθυσμιακά, ή, τέλος, να αυξάνουν ή να μειώνουν τις εξαρτήσεις μεταξύ τους. Καταλύτης της σύνδεσης των δύο θεωριών, είναι οι σύγχρονες θέσεις ερευνητών που υποδεικνύουν ότι ο Χώρος είναι περισσότερο σχετικός, απ' όσο δεχόταν η Χωροταξία και η Πολεοδομία το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αι. και οι Ροές στο Χώρο μορφοποιούν το αστικό σύστημα.

Ως προς την πρόταση της νέας μεθόδου, επισημαίνεται ότι η ενδεχόμενη αλλαγή Παραδείγματος σε επιστημονικά προβλήματα της μορφής: φαινόμενο στο χώρο + δύναμη παρέμβασης + καταγεγραμμένες μεταβολές στο φαινόμενο, μπορεί να οδηγήσει σε αποφυγή άσκοπων αντιπαραθέσεων, βασισμένων σε εκλεκτικιστικές αντιλήψεις, αφού η ρεαλιστική προσέγγιση του φαινομένου το αποφορτίζει ηθικά και ιδεολογικά, ενώ τα εμπειρικά και κονστρουκτιβιστικά στοιχεία στις υπόλοιπες παραμέτρους του προβλήματος, αντισταθμίζουν την

ουδετερότητα του φαινομένου. Αυτή η αλλαγή Παραδείγματος, εφόσον είναι εφικτή, μπορεί να αποτελέσει μια νέα αρχή για τη μελέτη παρόμοιων φαινομένων στο Χώρο.

Η νέα μέθοδος, χωρισμένη σε τέσσερα στάδια, συγκροτείται, ως ένα βαθμό, με τον τρόπο που η κανονική άποψη της επιστήμης θεωρεί ορθό, ενώ με τη μίξη στοιχείων κάθε είδους, πολλών μεθόδων και επιστημονικών δογμάτων επιχειρεί να αποφύγει τα ουσιαστικά σφάλματα. Επομένως, μειώνει τον κίνδυνο πλήρους διαψευσιμότητας στο άμεσο μέλλον, επιτρέπει, όμως, ελάχιστης σημασίας διαψεύσεις που, σταδιακά, μπορούν να ακονίσουν και θα αναδείξουν τα ισχυρά της σημεία.

Εξηγώντας τον τρόπο που ο Χωρικός Σχεδιασμός μπορεί να επηρεάσει τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και την κατάταξη των μητροπόλεων στην Αστική Ιεραρχία, η διατριβή καλύπτει ένα σημαντικό κενό στην επιστημονική βιβλιογραφία και συμβάλλει στον επιστημονικό διάλογο για την αξία και τη χρησιμότητα του Σχεδιασμού, στη σύγχρονη εποχή.

Executive Summary

The purpose of this work is the analysis of how Urban Hierarchy is formed through the Competition of Metropolises and the Spatial Planning. The research is focused in Europe, while a new method is created for the work's demands. Thus, the work inquires from the beginning, the concepts that have an impact upon it, the building of the framework that is adopted and the method that is going to be used.

Research is structured upon three key-concepts, the Competition of Metropolises, the Spatial Planning and the Urban Hierarchy, focusing on Europe, while a case study is being added to, the metropolitan area of London. For the optimal inquisition, two research questions are formulated, with two research sub-questions per each question and a new mixed method is synthesized for the accurate examination and the solution of scientific problems that arise during the progress of the thesis.

In Chapter 1, there are two Research Questions set with two Research Sub-Questions, each:

1. How Spatial Planning affects the evolution the Competition of Metropolises in Europe
 - 1.1 How was Spatial Planning formulated as a tool of intervention in Space and which are the fundamental categories that is analyzed
 - 1.2 Particular characteristics of metropolitan and strategic planning of London that have formulated the framework of the competition of European metropolises
2. In which ways Competition of Metropolises is connected with the construction of Urban Hierarchy
 - 2.1 Which theories do analyze the Competition of Metropolises and which ones do analyze the construction of Urban Hierarchy
 - 2.2 How the competition of London with other metropolises affects the construction of Urban Hierarchy

In Chapter 2, a new method is presented, concerning scientific problems of the format: Phenomenon in space + intervention force + documented changes in phenomenon.

In Chapter 3, Chapter 4 and Chapter 5, the key-concepts are tested versatile and in depth, both as scientific theories' elements and as derived empirically from the actions of the cities and the people working there. From the key-concepts areas of interest for the case study are generated.

In Chapter 6, the case study provides the empirical basis of the thesis, in order to feed back the key –concepts of information and repackaged, according to the course of the investigation. The sub –questions 1.2 and 2.2 are, also, replied, through the case study, which is London.

In Chapter 7, the research results are presented and they contribute in the understanding of the ways through which the Spatial Planning and the Competition of Metropolises affect the establishment of the Urban Hierarchy and how they are connected, giving new extensions to existing theories, such as the Theory of Central Places and the New Economic Geography. The “Virtuous Cycle of Metropolis” is presented, on which the progress and resilience of many metropolises in the top of the Urban Hierarchy is based. Furthermore, the “Third Dimension of Centrality” is focused on the interactions of cities implemented on economic basis.

The new method is also analyzed, providing the basis for grouping, simplification and solution of a series of scientific problems observed in the metropolitan area. Basically, the new method is suitable for investigating the format of problems: Phenomenon in space + intervention force + documented changes in phenomenon. The limits of the new method and examples in which the new method may contribute are, also, described.

In order to facilitate understanding of the organization of the thesis and present clearly the results of the research, various information or conclusions are presented in aggregated tables or figures. Finally, there are annexes with images from books, which illustrate the arguments of the analysis in various parts of the text.

In the end of the volume there is extensive literature, concerning the issues that are studied by the PhD Thesis.

Ανταγωνισμός Ευρωπαϊκών Μητροπόλεων
και Χωρικός Σχεδιασμός

Στη μητέρα μου Ευδοξία

“The wrong view of science betrays itself in the craving to be right; for it is not his *possession* of knowledge of irrefutable truth, that makes the man of science, but his persistent and recklessly critical *quest* for truth.”

(«Η λανθασμένη άποψη της επιστήμης προδίδεται στη λαχτάρα της να είναι σωστή· γι' αυτό δεν είναι η *κατοχή* της γνώσης της αδιάψευστης αλήθειας, που κάνει τον άνθρωπο της επιστήμης, αλλά η επίμονη και ανεπιτήδευτη κριτική αναζήτηση της αλήθειας.»)

— Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*

Περιεχόμενα

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ ΕΠΙΠΕΔΩΝ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ.....	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
EXECUTIVE SUMMARY.....	13
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	23
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ.....	25
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	27
ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΌΡΩΝ –ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ –ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	29
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	31
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	33
1) ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	35
1.1) ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ.....	35
1.2) ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	39
1.2.1) <i>Η εμπειρική βάση, ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διυποκειμενικότητα, ως πηγές ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων.....</i>	<i>39</i>
1.2.2) <i>Οργάνωση των ερευνητικών ερωτημάτων.....</i>	<i>44</i>
1.2.3) <i>Διατύπωση Ερευνητικών Ερωτημάτων.....</i>	<i>49</i>
1.3) ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ.....	53
2) ΠΟΙΟΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ ΈΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΗ ΜΕΙΚΤΗ ΜΕΘΟΔΟΣ.....	55
2.1) ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	55
2.2) ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ –Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕΙΚΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ.....	69
2.3) ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ.....	79
3) ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ.....	81
3. 1) ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ.....	81
3. 2) Ο ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΣΕ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΥΣ.....	93
3. 3) ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ.....	105
3.3.1) <i>Place marketing.....</i>	<i>105</i>
3.3.2) <i>City Branding.....</i>	<i>109</i>
3.3.3) <i>Δείκτες.....</i>	<i>111</i>
3.3.4) <i>Κεντρικότητες.....</i>	<i>112</i>
3.3.5) <i>Αστικά μοντέλα.....</i>	<i>117</i>
3.4) ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ.....	121
3.4.1) <i>Στρατηγικές.....</i>	<i>125</i>
3.4.2) <i>Συνεργασία μητροπόλεων – «Συμμαχίες ανάπτυξης».....</i>	<i>126</i>
3.4.3) <i>Νέα αστικά τοπία.....</i>	<i>130</i>
3.4.3) <i>Ενέργειες δημοσιότητας.....</i>	<i>132</i>
3.4.4) <i>Μεγάλα Γεγονότα.....</i>	<i>134</i>
3. 5) Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΩΣ ΤΟΠΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΝΩΣΗΣ: ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ.....	137
3.5.1) <i>Βιομηχανική μητρόπολη vs. παραδοσιακή μητρόπολη.....</i>	<i>137</i>
3.5.2) <i>Οι πόροι και τα αγαθά της μεταβιομηχανικής μητρόπολης της γνώσης.....</i>	<i>141</i>
3.5.3) <i>Η μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης και οι μετασχηματισμοί στο χώρο.....</i>	<i>148</i>
3.6) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ.....	151
3.7) ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ.....	155
4) ΧΩΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ.....	159

4. 1) ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	159
4. 2) ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ	163
4.2.1) Εισαγωγική τοποθέτηση	163
4.2.2) Ο Σχεδιασμός	168
4.2.3) Χώρος	177
4.2.4) Εδαφική Συνοχή	180
4.2.5) Η αστική ανάπτυξη στη σημερινή Ευρώπη	183
4. 3) ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	193
4.3.1) Εισαγωγική τοποθέτηση	193
4.3.2) Διαχρονική εξέλιξη του Χωρικού Σχεδιασμού στον Ευρωπαϊκό Χώρο	193
4.3.3) Βασικά εργαλεία Χωρικού Σχεδιασμού	203
4.4) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ	213
4.5) ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	217
5) ΑΣΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ.....	219
5.1) ΔΕΙΚΤΕΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΑΣΤΙΚΩΝ ΙΕΡΑΡΧΗΣΕΩΝ	219
5.2) ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ	227
5.2.1) Μέγεθος Αγοράς	227
5.2.2) Εξαρτήσεις	242
5.3) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ	257
5.4) ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	259
6) ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΛΟΝΔΙΝΟ	263
6.1) ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ	263
6.2) Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ	265
6.2.1) Η θέση του Λονδίνου στο εθνικό αστικό σύστημα του Ηνωμένου Βασιλείου	265
6.2.2) Η θέση του Λονδίνου στο αστικό σύστημα της Ευρώπης	267
6.2.3) Η θέση του Λονδίνου στο παγκόσμιο αστικό σύστημα	269
6.3) ΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΣΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ	279
6.3.1) Ενέργειες δημοσιότητας: Place marketing, City Branding, Μεγάλα Γεγονότα	279
6.3.2) Κεντρικότητα	283
6.3.3) Νέα Αστικά Τοπία	288
6.3.4) Συμβατότητα με αστικά μοντέλα	295
6.3.4) Στρατηγικές, Συμμαχίες ανάπτυξης και Δίκτυα πόλεων (επίσημα και άτυπα)	305
6.3.5) Το Λονδίνο ως μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης	308
6.4) ΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	313
6.4.1) Η εξέλιξη του μητροπολιτικού σχεδιασμού του Λονδίνου (συμπεριλαμβανομένων των Ρυθμιστικών Σχεδίων και των Στρατηγικών Σχεδίων)	313
6.4.2) Το Λονδίνο ως παράγοντας Εδαφικής Συνοχής στον ευρωπαϊκό χώρο	315
6.4.3) Αστική ανάπτυξη	324
6.4.4) Αστική Διακυβέρνηση	333
6.4.5) Ολυμπιακοί Πόλοι στο Λονδίνο για τους Αγώνες του 2012	337
6.5) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ –ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ	347
6.6) ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 6	353
7) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	357
7.1) ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	357
7.2) ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	373
7.3) ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΠΕΡΤΑΙΡΩ ΜΕΛΕΤΗ	377
7.4) ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	379
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	381
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	383
Α) ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	383

Ανταγωνισμός Ευρωπαϊκών Μητροπόλεων
και Χωρικός Σχεδιασμός

Β) ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	390
Γ) ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	408

Κατάλογος Πινάκων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΟΝΤΟΤΗΤΕΣ, ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ Η ΦΥΣΗ ΤΟΥΣ.....	43
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ –ΚΛΕΙΔΙΑ ΑΝΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ.....	51
ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ ΑΝΑΛΟΓΩΣ ΤΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.....	56
ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	58
ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΟΠΤΙΚΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ	59
ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ GUBA ΚΑΙ LINCOLN ...	63
ΠΙΝΑΚΑΣ 7: ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΙΚΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ	71
ΠΙΝΑΚΑΣ 8: ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ ΠΟΥ ΣΥΝΘΕΤΟΥΝ ΤΗ ΝΕΑ ΜΕΘΟΔΟ	72
ΠΙΝΑΚΑΣ 9: ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΜΕΙΚΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ ΜΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ.....	75
ΠΙΝΑΚΑΣ 10: ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΗ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ	94
ΠΙΝΑΚΑΣ 11: ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΕΜΠΟΡΟΙ (“MARKETERS”) ΤΟΠΩΝ.....	106
ΠΙΝΑΚΑΣ 12: ΤΥΠΟΙ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ.....	107
ΠΙΝΑΚΑΣ 13: ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΣΕ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΤΟΠΟ	114
ΠΙΝΑΚΑΣ 14: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ ΑΝΑ ΟΜΑΔΕΣ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΔΟΥΣ	118
ΠΙΝΑΚΑΣ 15: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΛΕΞΗΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΣΕ ΕΝΑ ΤΟΠΟ	123
ΠΙΝΑΚΑΣ 16: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ	127
ΠΙΝΑΚΑΣ 17: ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΣΛΟΓΚΑΝ	132
ΠΙΝΑΚΑΣ 18: ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΧΟΡΗΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΗΜΙΣΗΣ.....	133
ΠΙΝΑΚΑΣ 19: ΤΥΠΟΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ	147
ΠΙΝΑΚΑΣ 20: ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΕ	168
ΠΙΝΑΚΑΣ 21: ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΘΕΩΡΙΩΝ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	184
ΠΙΝΑΚΑΣ 22: ΈΡΓΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ.....	204
ΠΙΝΑΚΑΣ 23: ΤΥΠΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ	225
ΠΙΝΑΚΑΣ 24: ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ Ο’ SULLIVAN	229
ΠΙΝΑΚΑΣ 25: ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ P. HALL	231
ΠΙΝΑΚΑΣ 26: ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΩΝ BERLIANT ΚΑΙ WATANABE.....	241
ΠΙΝΑΚΑΣ 27: ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ	244
ΠΙΝΑΚΑΣ 28: ΕΙΔΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥΠΟΛΕΩΝ.....	270
ΠΙΝΑΚΑΣ 29: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΜΕΓΑΠΟΛΕΩΝ	274
ΠΙΝΑΚΑΣ 30: ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ (CBD) ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ	287
ΠΙΝΑΚΑΣ 31: ΠΟΛΕΙΣ, ΚΛΑΔΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΠΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΟΥΝ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟ	299
ΠΙΝΑΚΑΣ 32: ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΠΕ ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΕΑ ΤΠΕ.....	309

ΠΙΝΑΚΑΣ 33: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ	313
ΠΙΝΑΚΑΣ 34: ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	314
ΠΙΝΑΚΑΣ 35: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΕΔΑΦΙΚΗΣ ΑΤΖΕΝΤΑΣ	317
ΠΙΝΑΚΑΣ 36: ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΑΡΙΘΜΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ	320
ΠΙΝΑΚΑΣ 37: ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΣΕ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΝΑ ΠΟΛΗ.....	321
ΠΙΝΑΚΑΣ 38: ΤΙΜΕΣ ΕΚΜΙΣΘΩΣΗΣ ΓΙΑ ΓΡΑΦΕΙΑ	322
ΠΙΝΑΚΑΣ 39: ΟΙ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ.....	331

Κατάλογος Σχημάτων

ΣΧΗΜΑ 1: ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΗΝΑ ΚΑΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΣΟΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ) ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥΣ	47
ΣΧΗΜΑ 2: ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ –ΚΛΕΙΔΙΑ ΣΤΟΝ ΠΥΡΗΝΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	48
ΣΧΗΜΑ 3: ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΝΝΟΙΩΝ –ΚΛΕΙΔΙΑ, ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗΣ -ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ	52
ΣΧΗΜΑ 4: ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΩΝ –ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ –ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ	154
ΣΧΗΜΑ 5: Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΒΑΡΥΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΑΘΕ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ, ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΑΕΠ, ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΝΟΛΟ.....	271
ΣΧΗΜΑ 6: Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΒΑΡΥΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΑΘΕ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ, ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΚΚΕ, ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΝΟΛΟ	271
ΣΧΗΜΑ 7: Ο ΕΝΑΡΕΤΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΩΝ ΆΛΦΑ ΠΟΛΕΩΝ.....	368

Κατάλογος Φωτογραφιών

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 1: ΤΑ DOCKLANDS ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ-ΚΤΙΡΙΟ EXCEL	89
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 2: Η DEFENSE ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ	89
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 3: ΤΟ CANARY WHARF ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ	291
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 4: ΤΟ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ, ΟΠΩΣ ΕΤΟΙΜΑΣΤΗΚΕ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ 2012	342

Ακρωνύμια σημαντικών Όρων –Αρκτικόλεξα –Συντομογραφίες

Ακρωνύμια και αρκτικόλεξα

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
Ε&Α	Έρευνα και Ανάπτυξη
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣΠΑ	Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
ΕΤΕΡΠΣ	Ειδικό Ταμείο Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων
ΘΚΤ	Θεωρία Κεντρικών Τόπων
ΘτΜΚ	Θεωρία του Μαύρου Κύκνου
ΘτΠ	Θεωρία της Πολυπλοκότητας
ΗΒ	Ηνωμένο Βασίλειο
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΧ	(αυτοκίνητο) Ιδιωτικής Χρήσης
ΜΜΕ	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις/ Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΜΟΔ	Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης (του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης)
ΝΟΓ	Νέα Οικονομική Γεωγραφία
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΣΑΚΧ	Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου
ΣΟΑΠ	Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης
ΤΠΕ (ICT)	Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών
BRIC	Brazil, Russia, India, China
CAD	Computer Aided Design
CADSES	Central Adriatic Danubian South-Eastern European Space
CAM	Computer Aided Manufacturing
CBD	Central Business District
DATAR	Délégation Interministérielle à l' Aménagement du Territoire et à l' Attractivité Régionale
ESPON	European Spatial Planning Observation Network
FRS	Federal Reserve System

GLA	Greater London Authority
JESSICA	Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas
INSPIRE	Infrastructure for Spatial Information in the European Community
LTGDE	London Thames Gateway
METREX	Metropolitan Exchange
NIMBY	Not In My Back Yard
SAC	Special Areas of Conservation
SPAs	Special Protection Areas
TENs	Transeuropean Networks

Συντομογραφίες

ενδ	ενδεικτικά
κα	και άλλα/ και άλλοι
κλπ	και λοιπά
κοκ	και ούτω καθεξής
μο	Μέσος όρος
ΜΔ	Μη Διαθέσιμο/ -α
οπ	όπως παραπάνω
πρβλ	παρέβαλλε
πχ	παραδείγματος χάριν

Πρόλογος

Τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες, ο μοντέρνος κόσμος έχει υποστεί τεκτονικές ρωγμές στον πολιτισμό, την οικονομία, την κοινωνία και την τεχνολογία. Μέσα από το διεθνές εμπόριο, το Διαδίκτυο και όλες τις εφαρμογές του, τις εύκολες οικονομικές συναλλαγές και τη βούληση για καλύτερη γνώση των άλλων χωρών και ηπειρών, ο κόσμος εξελίχτηκε σε κάτι μεγαλύτερο και πιο περίπλοκο. Οι προβλέψεις για τη μορφή του και οι εγγυήσεις για τη λειτουργία του μοιάζουν όλο και λιγότερο βέβαιες, ενώ οι απαιτήσεις για μια μεγαλύτερη σαφήνεια των κανόνων και των αξιών που τον διέπουν γίνονται εντονότερες και χρησιμότερες.

Σε αυτόν τον κόσμο, χωρίς πολλές σταθερές, οι μεγαλύτερες, εξωστρεφείς πόλεις μοιάζουν να λειτουργούν τόσο ως οι πυλώνες της σταθερότητας και το λίκνο του σύγχρονου κοσμοπολιτισμού, όσο και ως εστίες πολλών κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων και τριβών. Στις πόλεις, οι άνθρωποι έχουν αυξημένες δυνατότητες για καινοτομίες κάθε είδους, από την οικονομία μέχρι τον πολιτισμό, όπως και εμπόδια που μπορούν να σχετίζονται με τη φυλή, το φύλο ή την κοινωνική τάξη.

Στο παραπάνω πλαίσιο, η καλύτερη γνώση των πόλεων μπορεί να είναι κομβικής σημασίας για την καλύτερη κατανόηση του σύγχρονου κόσμου, την απλοποίηση, ως ένα βαθμό, της πολυπλοκότητας του και τον φωτισμό πτυχών του, οι οποίες ξεφεύγουν από τις συνηθισμένες παρατηρήσεις. Οι μητροπόλεις ενσωματώνουν, στον μέγιστο βαθμό, τα βασικά χαρακτηριστικά του σημερινού κόσμου και, γι' αυτό το λόγο, παρατηρούνται μια σειρά από φαινόμενα της Χωροταξίας και της Πολεοδομίας.

Με την παρούσα διατριβή, γίνεται μια προσπάθεια να εξηγηθεί η ανθεκτικότητα του ηγετικού ρόλου ορισμένων μητροπόλεων και η σημασία μιας νέας οπτικής, από την επιστημονική κοινότητα, για τα προβλήματα του μητροπολιτικού χώρου. Ο ηγετικός ρόλος είναι η ουσία και το διακριτικό γνώρισμα των μητροπόλεων, επομένως, οι παράγοντες που οδηγούν στη διατήρηση ή την απώλειά του καθίστανται ιδιαίτερης σημασίας.

Το πρόβλημα απασχολούσε τον υποψήφιο διδάκτορα προτού ακόμη ξεκινήσει τη διατριβή, κατά την υλοποίηση των επαγγελματικών δραστηριοτήτων και των λοιπών ενδιαφερόντων του. Αν η απώλεια του ηγετικού ρόλου μιας μητρόπολης συνδέεται με ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές

ανακατατάξεις και με νέα προβλήματα, τα οποία αναφύονται κατά την περίοδο μετάβασης, τότε η σταθερότητα ή ομαλές μεταβολές, ανάμεσα στις σχέσεις των μητροπόλεων, αποτρέπουν την εμφάνιση κρίσεων και επιτρέπουν τη διαχείριση και την οργάνωση του αστικού συστήματος, προς μια κατάσταση περισσότερο προβλέψιμη, αποκλείοντας, κατά το δυνατό, δυσάρεστα γεγονότα μεγάλης κλίμακας.

Η διατριβή υλοποιήθηκε, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, στα Ιωάννινα, αν και οι επαφές και οι συναντήσεις στην Αθήνα ήταν τακτικές, τόσο για την πρόοδο της διατριβής, όσο και για τη βιβλιογραφική έρευνα. Επίσης, υπήρξαν δύο ταξίδια προς το Αμβούργο και ένα προς το Βερολίνο, όπου δόθηκε η ευκαιρία επικοινωνητικού διαλόγου με ανθρώπους που εμπλέκονται στη μελέτη ή την υλοποίηση του ανταγωνισμού μητροπόλεων.

Ευχαριστίες

Μια προσπάθεια τόσων χρόνων τελεσφορεί, πάντα, με τη σημαντική βοήθεια πολλών πλευρών. Η διατριβή δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί, χωρίς την ευγενική συνεισφορά πολλών συνεργατών, συναδέλφων και φίλων.

Καταρχάς, ευχαριστώ τον κ. Κωνσταντίνο Σερράο, Καθηγητή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και καθηγητή μου παλαιότερα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ο οποίος δέχτηκε να αναλάβει την επίβλεψη της διατριβής, με όλους τους κόπους και τους κινδύνους που συνεπαγόταν αυτή η απόφαση και παρείχε αφειδώς την αναγκαία και σταθερή καθοδήγησή του, σε όλη τη διάρκεια της εργασίας. Επίσης, τον ευχαριστώ για την ένταξη μου σε διάφορες ομάδες εργασίες, η οποία συνέβαλλε στην υπέρβαση των εμποδίων που προκαλούνταν από το γεγονός της διαμονής μου εκτός Αθηνών και τη σταθερή πληροφόρησή του για διάφορα γεγονότα ή εξελίξεις στο πεδίο του Σχεδιασμού του Χώρου.

Επιπρόσθετα, ευχαριστώ τα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής Παρακολούθησης, κκ. Σοφία Αυγερινού –Κολώνια, Καθηγήτρια Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και Αλέξιο –Μιχαήλ Δέφνερ, Καθηγητή Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για το χρόνο και την πολύτιμη αρωγή τους στην εξέλιξη και την ολοκλήρωση της διατριβής, για την ενθάρρυνση, τα σχόλια, τις ενστάσεις και τις προτάσεις που επιδαψίλευσαν, καθ' όλη τη διάρκεια της προσπάθειας.

Ο Αθανάσιος Αραβαντινός, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ, μετά το πέρας διάλεξής μου στο Μεταπτυχιακό Τμήμα του ΕΜΠ, μου έδωσε χρήσιμες οδηγίες για σωστές και κατανοητές παρουσιάσεις σε κοινό, ενώ ο Άρης Μπαρτζώκας, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με ενθάρρυνε σταθερά και με χιούμορ για την ολοκλήρωση της προσπάθειας.

Παράλληλα, η συμμετοχή μου στα ερευνητικά προγράμματα IKYDA του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών και του αντίστοιχου γερμανικού ιδρύματος DAAD, κατά τα έτη 2007 -08, όπως και η συμμετοχή μου στο Πρόγραμμα Ενίσχυσης Βασικής Έρευνας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, κατά τα έτη 2009 –10, ήταν μια σημαντική ώθηση στην προσπάθειά μου και θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συνεργάτες και τις συνεργάτιδες στις ομάδες εργασίας, τόσο από την Ελλάδα, όσο και από τη Γερμανία, οι οποίοι ανατροφοδότησαν, σε πρώιμο στάδιο, τη

σκέψη και τις προσπάθειές μου, τόσο μέσω των κοινών εργασιών, όσο και μέσω συνεντεύξεων με ειδικούς που διοργανώθηκαν, στα πλαίσια των συγκεκριμένων προγραμμάτων.

Ειδικότερα, ευχαριστώ τους συναδέλφους Ευάγγελο Ασπρογέρακα, Βύρωνα Ιωάννου, Δημήτρη Σοφιανόπουλο και Ιώ Καρύδη, του ΕΜΠ, καθώς και τον καθηγητή Jörgе Knieling και τους συναδέλφους Θάνο Παπαϊωάννου, Frank Othengrafen, Sabine v. Löwis και Anjie Mattern, του Hafen City University του Αμβούργου, για τις συζητήσεις και τη συνεργασία που είχαμε, σε μια εποχή όπου η έρευνα από νέους μηχανικούς μπορούσε να είναι πολύ παραγωγική.

Επιπλέον, είμαι ευγνώμων στο φίλο και συνεργάτη Θεόδωρο Αλεξίου, σύμβουλο επιχειρήσεων, ο οποίος μου δάνεισε βιβλία σχετικά με τον Σχεδιασμό, το μάρκετινγκ και το branding, ενώ, παράλληλα, με βοήθησε να αντιληφθώ, στην πράξη, τη σημασία και τον αντίκτυπο, στη Χωροταξία και την Πολεοδομία, της συγκρότησης επιχειρηματικών δικτύων, ανάμεσα στις πόλεις, όπως και την ώθηση που μπορεί να δώσει στη διαμόρφωση του αστικού χώρου ο εθελοντισμός και ο πολιτισμός.

Επιπρόσθετα, ο Αλέξανδρος Καλευράς, διευθυντής της Γραμματείας Μεταπτυχιακών Σπουδών της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, είχε την καλοσύνη να με ενημερώσει για τις προδιαγραφές και τις διαδικασίες κατάθεσης της διδακτορικής διατριβής. Επίσης, το προσωπικό της Βιβλιοθήκης της Σχολής των Αρχιτεκτόνων, όπως και το προσωπικό της Βιβλιοθήκης Δοξιάδη, ήταν πρόθυμοι να με βοηθήσουν, όσες φορές χρειάστηκε, και τους είμαι ευγνώμων γι' αυτό. Επιπλέον, ο Γεώργιος Ζάχος, διευθυντής της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και το προσωπικό της βιβλιοθήκης, είχαν την καλοσύνη να θέσουν στη διάθεσή μου διάφορα βιβλία, όταν ακόμη διερευνούσα το γενικό υπόβαθρο των θεμάτων, κατά την έναρξη της προσπάθειας, και τους ευχαριστώ πολύ.

Παράλληλα, διάφοροι συνάδελφοι και συνεργάτες, στα Ιωάννινα και εκτός Ιωαννίνων, μου υπεδείκνυαν, κατά καιρούς, τη σπουδαιότητα βιβλίων, άρθρων και υλικού που ήταν χρήσιμα για την κατανόηση των ζητημάτων και των θεμάτων που πραγματεύεται η διατριβή.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένεια και τους φίλους μου για την ηθική τους υποστήριξη, καθ' όλη τη διάρκεια της πολύχρονης προσπάθειας, σε μια δύσκολη, γενικότερα, συγκυρία για την έρευνα στην Ελλάδα.

1) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1) Σκοπός της Διατριβής

Κίνητρα, Προκλήσεις, Προβλήματα και Οφέλη από την εκπόνηση της διατριβής

Το αρχικό κίνητρο για τη διατριβή ήταν ο προσδιορισμός των λόγων για τους οποίους μια μεγάλη πόλη παρακμάζει. Πρόκειται για ένα καίριο ερώτημα, το οποίο δεν έχει απαντηθεί ενιαία, μέχρι στιγμής, από τον Σχεδιασμό του Χώρου.

Εξετάζοντας την *Πόλη της Ουρ* (“*City of Ur*”), η Ana Maria Cabanilla Whitaker επισημαίνει, στην *Εγκυκλοπαίδεια της Πόλης*, ότι η Ουρ αντιπροσωπεύει μια πρώτη πόλη, μια «ευημερούσα πρωτεύουσα» με τριάντα πέντε χιλιάδες κατοίκους στον πυρήνα και διακόσιες πενήντα χιλιάδες κατοίκους ως πόλη –κράτος, χτισμένη στις όχθες του Ευφράτη, επάνω στα ερείπια προηγούμενων πόλεων, με τείχος, δύο λιμάνια, δημόσια κτίρια (τέμενος, παλάτια, διοικητικά κτίρια), αρκετούς δημόσιους αλλά ασήμαντους ανοιχτούς χώρους (Whitaker, 2005).

Η Ουρ διατηρήθηκε, όπως είναι γνωστό, επί πολλές χιλιετίες και συγκεκριμένα περίπου από 5500 πΧ έως το 300 πΧ, περνώντας περιόδους ακμής και παρακμής, εωσότου εγκαταλειφθεί και καταλήξει ερείπια. Προκύπτει, επομένως, το ερώτημα γιατί οι πόλεις παρακμάζουν και χάνονται, μια εξέλιξη που αποσιωπείται συχνά. Επί παραδείγματι, ο Daniel Monti Jr στο ίδιο πανοραμικό συλλογικό έργο για την Πόλη, αναφέρει τα επιτεύγματα της *Πόλης* (“*City*”), τα στάδια εξέλιξης, την ποιότητα της αστικής ζωής, και τα προβλήματα που υπάρχουν, μαζί με τις λύσεις που δίνονται, ωστόσο, δεν αναφέρει ότι σήμερα επιβιώνει ένα μέρος μόνο από τις πόλεις που χτίστηκαν κατά καιρούς, ενώ αρκετές βρίσκονται σε χειρότερη θέση από ότι σε προηγούμενες περιόδους. Αυτό το κενό, όπως φαίνεται στην *Εγκυκλοπαίδεια της Πόλης*, είναι πολύ χαρακτηριστικό στη βιβλιογραφία, ακόμη και τη διεθνή, καθώς προτιμούνται οι ιστορίες επιτυχίας και μάλιστα οι πιο πρόσφατες, χωρίς να εξετάζεται σε βάθος ο τρόπος που οι επιτυχημένες πόλεις απαντούν στα καινοφανή προβλήματα και η ικανότητα τους να εξελίσσονται.

Επομένως, καθίσταται σαφές ότι η άνοδος και η πτώση μιας πόλης είναι ένα από τα πιο συναρπαστικά ερωτήματα και η διερεύνηση μερικών, τουλάχιστον, πλευρών του προβλήματος μπορεί να ρίξει φώς σε γωνίες του Σχεδιασμού του Χώρου που έχουν παραμεληθεί στην εποχή μας.

Ειδικότερα, μπορεί να δείξει τα λάθη που κοστίζουν, τις δομές που αντέχουν και τους μηχανισμούς που ανανεώνουν και ενδυναμώνουν μια πόλη, τόσο στο Χώρο, όσο και το Χρόνο.

Στη Χωροταξία, το συγκεκριμένο φαινόμενο, τα τελευταία τριάντα χρόνια, είναι γνωστό ως «ανταγωνισμός τόπων» και, όταν γίνεται λόγος για τις ηγέτιδες πόλεις, ως «ανταγωνισμός μητροπόλεων». Υπήρχαν ενδείξεις ότι γίνεται οργανωμένα, με ανάληψη πρωτοβουλιών με πεδίο εφαρμογής ή με αντίκτυπο στο χώρο. Σε αυτό το έδαφος, ξεκίνησε η προσπάθεια διερεύνησης των περισσότερο σύγχρονων εννοιών «ανταγωνισμός μητροπόλεων» και «χωρικός σχεδιασμός», η οποία στόχευε σε αποτελέσματα που θα εξηγούσαν τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνει ή αποτυγχάνει μια ηγέτιδα πόλη, ως ηγέτης μιας ευρύτερης περιοχής.

Όμως, δύο μόνο έννοιες –κλειδιά δεν ήταν αρκετές για την κατανόηση της αλληλεπίδρασης του φαινομένου και της δύναμης που το μεταβάλλει. Προκειμένου να υπερπηδηθεί το εμπόδιο και να είναι διαυγής η σκόπευση της έρευνας, απαιτήθηκε ο εντοπισμός και η παρουσίαση της τρίτης έννοιας –κλειδί («αστική ιεραρχία»), η οποία βοηθά στην παρατήρηση και την εξήγηση των μεταβολών του φαινομένου. Παράλληλα, έγινε η αποκρυστάλλωση της διαδικασίας και αναδιάταξη των τρόπων εργασίας, σε μια νέα μεικτή μέθοδο.

Η κάλυψη ενός κενού στη βιβλιογραφία που αφορά τρία διακριτά στοιχεία του κόσμου, τις πόλεις που είτε εξελίσσονται είτε καταλήγουν ερείπια ή πόλεις –φαντάσματα (ανταγωνισμός μητροπόλεων), τις προσπάθειες του Δήμου –με την αρχαιοελληνική έννοια του όρου –να προωθηθεί ή να επεκταθεί στο χώρο (χωρικός σχεδιασμός) και τις προσπάθειες των ερευνητών να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις (αστική ιεραρχία), πλαισιώνεται από μια σειρά προκλήσεων και προβλημάτων.

Η πρώτη πρόκληση είναι, ασφαλώς, ο σχεδιασμός της έρευνας και, σε πρώτη φάση, η σύνδεση των τριών στοιχείων, τα οποία, στον κόσμο, άλλοτε είναι ξένα μεταξύ τους και άλλοτε επικαλύπτονται. Και τα τρία έχουν κοινά πεδία και πτυχές. Λαμβάνουν χώρα στην Πόλη, από το Δήμο και επηρεάζουν τις δομές και τη ζωή στο Άστυ. Συμμετέχουν de facto στη συγκρότηση συστημάτων στο χώρο, όπως και την αποσταθεροποίησή τους. Ως εκ τούτου, η σύνδεση εννοιών με τόσο διαφορετική φύση, ήταν, ταυτοχρόνως, πρόκληση και πρόβλημα.

Η δεύτερη πρόκληση είναι η αξιοποίηση της μελέτης περίπτωσης και η ένταξή της στην ερευνητική διαδικασία με τρόπο που να προσθέτει στις υπόλοιπες έννοιες –κλειδιά. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την επιλογή και εξαντλητική ανάλυση μιας μελέτης περίπτωσης στην οποία παρατηρούνται διαχρονικά, τόσο ο ανταγωνισμός μητροπόλεων, όσο και ο σχεδιασμός του χώρου, ενώ η πόλη βρίσκεται υψηλά στις περισσότερες κατατάξεις της αστικής ιεραρχίας,

Εισαγωγή

επιστημονικές και μη, ή, τουλάχιστον, αρκετά υψηλά ώστε να συμπεριλαμβάνεται στις σύγχρονες έρευνες.

Η τρίτη πρόκληση είναι η κριτική ενσωμάτωση των συμπερασμάτων στις θεωρίες ή τις αναλύσεις που ήδη έχουν πραγματευθεί αντίστοιχα θέματα και, στη συνέχεια, το επόμενο βήμα της έρευνας, η οργανωμένη και αναλυτική παρουσίαση του τρόπου διερεύνησης και η συγκρότηση μιας μεικτής μεθόδου κατάλληλης για αυτόν τον τύπο προβλημάτων.

Ένα βασικό πρόβλημα της προσπάθειας ήταν η δύσκολη πρόσβαση στην επιστημονική βιβλιογραφία που υπήρχε για το θέμα, το οποίο επιδεινώθηκε από την περιορισμένη ελληνική βιβλιογραφία σε τέτοια ζητήματα. Το πρόβλημα ξεπεράστηκε, σταδιακά, αφενός με τη βελτίωση της σκόπευσης της διατριβής, ώστε να εστιάζει σε πολύ συγκεκριμένα ζητήματα, αφετέρου με τη λεπτομερή και σχολαστική καταγραφή των χρήσιμων παραθεμάτων από τις βιβλιοθήκες και την, εκ παραλλήλου, αύξηση της πληροφόρησης από το Διαδίκτυο.

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η ταυτόχρονη επεξεργασία α-χωρικών και χωρικών κατηγοριών δεδομένων. Εξαιτίας της φύσης των εννοιών –κλειδιών απαιτείται η εκ παραλλήλου ανάλυση δεδομένων, όπως η ανάπτυξη ή η απασχόληση, τα οποία δεν έχουν υπόσταση στο χώρο, καθώς και δεδομένων, όπως τα νέα αστικά τοπία ή οι κεντρικότητες στο χώρο, τα οποία έχουν υπόσταση στο χώρο. Η διαφορετική φύση των δεδομένων απαίτησε την οργάνωση των εννοιών και των αναφορών της βιβλιογραφίας σε μια δομή που να ευθυγραμμίζεται με το σκοπό και τα όρια της διατριβής.

Τέλος, το τελευταίο αλλά καθόλου μικρό πρόβλημα ήταν η αδυναμία μιας σταθερής και περιοπτης σύνδεσης ανάμεσα στο φαινόμενο και η δύναμη μεταβολής, όταν ήταν, στην αρχή της έρευνας, τα μόνα αντικείμενα διερεύνησης. Η εισαγωγή μιας τρίτης έννοιας, η οποία έχει συζητηθεί αρκετά και έχει δώσει διάφορα μοντέλα που συνδέονται με το φαινόμενο, έδωσε μεγάλη ώθηση στη διατριβή, η οποία, πλέον, μπορούσε να είναι ένα αυτόνομο σύστημα διερεύνησης και εξαγωγής συμπερασμάτων.

Συμπερασματικά, τα οφέλη, από τη διατριβή, είναι δύο. Πρώτον, η συνεισφορά της σε ένα σημαντικό επιστημονικό πρόβλημα, τη διερεύνηση του πώς και κατά πόσο ο Χωρικός Σχεδιασμός, μπορεί να επηρεάσει αποφασιστικά τον ανταγωνισμό μητροπόλεων και, εμμέσως, τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας. Επίσης, πώς σχετίζεται ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων, είτε υπό την καθοδήγηση του Χωρικού Σχεδιασμού, είτε όχι, με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας. Δεύτερον, η εξεύρεση μιας κατάλληλης μεθόδου για τη διερεύνηση μιας ομάδας επιστημονικών προβλημάτων του μητροπολιτικού χώρου.

Επομένως, επισημαίνεται ότι η συνεισφορά της διατριβής, τελικά, έχει δύο πλευρές. Αφενός μεν δίνει την προσωπική θεώρηση του υποψηφίου επάνω στο θεωρητικό πρόβλημα της επίδρασης του Χωρικού Σχεδιασμού στην εξέλιξη του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων και των τρόπων που ο τελευταίος επιδρά στη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας, με αιχμή τον προσδιορισμό τη διαδικασίας («Ενάρετος Κύκλος Άλφα Πόλεων», «Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας»), η οποία επιτρέπει σε μερικές ισχυρές μητροπόλεις να σταθεροποιούνται στην κορυφή της Αστικής Ιεραρχίας, χωρίς να κάμπτονται από τον μεταξύ τους –ή με άλλες πόλεις –Ανταγωνισμό.

Αφετέρου δε, δίνεται η πρόταση μιας μεικτής μεθόδου κατάλληλης για την επίλυση της ομάδας προβλημάτων της Χωροταξίας και της Πολεοδομίας της μορφής: *Φαινόμενο στο χώρο + δύναμη παρέμβασης + καταγεγραμμένες μεταβολές στο φαινόμενο*. Η απλοποίηση αυτής της σειράς επιστημονικών προβλημάτων είναι σημαντική, δεδομένου ότι τα τελευταία μεγεθύνονται τόσο από ιδεολογικές ή πολιτικές αντιπαραθέσεις, όσο και από τη γενικότερη περίοδο σύγχυσης που διανύουμε και που, συνήθως, συνδέεται με την αναθεώρηση των κυρίαρχων απόψεων και την υιοθέτηση νέων οπτικών.

1.2) Ερευνητικά Ερωτήματα

1.2.1) Η εμπειρική βάση, ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διυποκειμενικότητα, ως πηγές ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων.

Μια συνεισφορά στην έρευνα προϋποθέτει την εξέταση υφιστάμενων θεωριών και τις συνδέσεις τους με τον κόσμο, μέσω της εμπειρίας. Ο Immanuel Kant ήταν, ίσως, ο πρώτος που υποστήριξε, στην *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, ότι μια διερεύνηση οφείλει να κινείται μεταξύ της εμπειρίας και του Ορθού Λόγου, χωρίς να αρκείται σε ένα από τα δύο, δεδομένου ότι «αν αφήσουμε αυτό το έδαφος της εμπειρίας, [οι αντιλήψεις της λογικής] αποτελούν απλές μυθοπλασίες της σκέψης, η πιθανότητα των οποίων είναι, εν πολλοίς, μη αποδείξιμη· και δεν μπορούν, συνεπώς, να χρησιμοποιηθούν ως υποθέσεις στην επεξήγηση των πραγματικών φαινομένων.» (Kant, 1781: 514-515)

Ιδανικές περιγραφές για τη σημασία νέων θεωριών ή επιστημονικών θεωρήσεων δίνονται από τον Karl Popper, σχολιάζοντας τον Kant, όπως, επίσης, και από τον Lucio Russo και τον Thomas Kuhn. Σύμφωνα με τον Popper:

«Μόνο όταν μερικά γεγονότα επαναλαμβάνονται σε συμφωνία με νόμους ή κανονικότητες, όπως στην περίπτωση επαναλαμβανόμενων πειραμάτων, μπορούν οι παρατηρήσεις μας να ελεγχθούν –επί της αρχής– από τον οιοδήποτε. Δεν παίρνουμε καν τις δικές μας παρατηρήσεις αρκετά σοβαρά, ή τις αποδεχόμαστε ως επιστημονικές παρατηρήσεις, ωστόσο τις επαναλάβουμε και τις ελέγξουμε. Μόνο με τέτοιες επαναλήψεις μπορούμε να πείσουμε τους εαυτούς μας ότι δεν αντιμετωπίζουμε μια μετά βίας απομονωμένη «σύμπτωση», αλλά με γεγονότα τα οποία, για λογαριασμό της δικής τους κανονικότητας και αναπαραγωγής είναι, επί της αρχής, διυποκειμενικά ελέγξιμα.» (Popper, 1935: 23)

Στο σημείο αυτό, προκύπτουν δύο βασικά σημεία για την έρευνα. Πρώτον, οι νόμοι ή οι κανονικότητες αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο, σύζευξη ανάμεσα σε γεγονότα φαινομενικά ασύνδετα μεταξύ τους. Δεύτερον, απαιτείται επανάληψη της προσπάθειας, ωστόσο οι παρατηρήσεις ελεγχθούν και αποκτήσουν μια διυποκειμενικότητα. Η διυποκειμενικότητα είναι μια αναγκαία και ικανή συνθήκη ώστε μια θεωρία να αποτελέσει αντικείμενο επιστημονικής συζήτησης. Ο τελικός σκοπός είναι να ελεγχθεί η συνοχή και η ορθότητα της θεωρίας και να προσδιοριστεί το εύρος της εφαρμογής της σε γεγονότα και παρατηρήσεις, τα οποία δε συμπεριλήφθηκαν στο αρχικό δείγμα.

Άλλοι ερευνητές προτείνουν αυστηρότερα κριτήρια. Οι προϋποθέσεις που δίνονται, για παράδειγμα, από τον Russo, για τον ορισμό της επιστήμης, βασισμένες σε παραδείγματα όπως η θερμοδυναμική, η ευκλείδεια γεωμετρία και ο νόμος των πιθανοτήτων είναι τρεις (Russo, 1997: 28-29):

- *«Οι διατυπώσεις τους δεν αφορούν συγκεκριμένα αντικείμενα αλλά συγκεκριμένες θεωρητικές οντότητες.»* Ως προς το σημείο αυτό, προκύπτει ταύτιση των απόψεων του Russo με τον Popper.
- *«Η επιστήμη έχει μια δομή αυστηρά επαγωγική. Αποτελείται από λίγες βασικές προτάσεις (που αποκαλούνται αξιώματα ή αρχές), πάνω στις θεωρητικές της οντότητες, και από μια ενιαία και παγκοσμίως αποδεκτή μέθοδο για να εξαχθεί ένας απεριόριστος αριθμός συμπερασμάτων.»* Αυτός ο «ανοιχτός» ορίζοντας επιτρέπει την ανάπτυξη της επιστήμης, θεωρητικά, επ' άπειρον, χωρίς τα επόμενα συμπεράσματα να έρχονται σε αντίθεση με τα πρότερα.
- *«Οι εφαρμογές στον πραγματικό κόσμο βασίζονται πάνω σε «κανόνες αντιστοιχίας» μεταξύ θεωρίας και πραγματικών αντικειμένων.»* Σημειώνεται ότι «οι κανόνες αντιστοιχίας» δεν παρέχουν απόλυτη εγγύηση, γι' αυτό και απαιτείται η ανάπτυξη της πειραματικής μεθόδου, η οποία, πάντως, δίνει «περιορισμένο χώρο ισχύος» στους κανόνες αντιστοιχίας. (Οι υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο)

Εκτός από τα λογικά επιχειρήματα του Russo και πολλών άλλων διαχρονικά για την αξία της πειραματικής μεθόδου, πρόσθετα στοιχεία προκύπτουν από μη επιστημονικά έργα μεγάλων επιστημόνων, στα οποία εξηγούν πως οδηγήθηκαν στις ανακαλύψεις τους. Έχει γραφτεί, για παράδειγμα, από τον Watson, τον νομπελίστα που ανακάλυψε τη διπλή έλικα του DNA, ότι πείστηκε για την ακρίβεια των θεωρητικών του εκτιμήσεων, μόνο όταν η υπόθεση που είχε κάνει συμφωνούσε με τα πειραματικά δεδομένα ενός άλλου εργαστηρίου στο Κέμπριτζ (Watson, 1968).

Ωστόσο, αν αποδέχεται κάποιος ότι σε αντικείμενα απολύτως θεωρητικά, όπως η ευκλείδειος γεωμετρία ή ο νόμος των πιθανοτήτων, οι κανόνες αντιστοιχίας με τον πραγματικό κόσμο δεν παρέχουν απόλυτη εγγύηση, ενώ έχουν περιορισμένο χώρο ισχύος, είναι σαφές ότι επιστήμες που συμπεριλαμβάνουν θεωρητικές οντότητες και συγκεκριμένα αντικείμενα χρειάζονται μεν αυστηρές διαδικασίες, ώστε τα συμπεράσματά τους να έχουν ισχύ, αλλά χρειάζονται, ωστόσο, και μεγαλύτερα περιθώρια ανοχής, ως προς την εναρμόνισή τους με τον πραγματικό κόσμο. Μια τέτοια διαδικασία περιγράφηκε από τον Popper.

Σύμφωνα με τον Popper:

«Η οιονεί –επαγωγική διαδικασία θα έπρεπε να θεωρηθεί ως εξής. Θεωρίες κάποιου

επιπέδου οικουμενικότητας προτείνονται και αφαιρετικά ελέγχονται· έπειτα απ' αυτό, θεωρίες κάποιου υψηλότερου επιπέδου οικουμενικότητας προτείνονται και με τη σειρά τους ελέγχονται με την βοήθεια εκείνων των προηγούμενων επιπέδων οικουμενικότητας και ούτω καθεξής. Οι μέθοδοι ελέγχου μοναδικά στηρίζονται σε αφαιρετικά συμπεράσματα από το υψηλότερο στο κατώτερο επίπεδο· από την άλλη πλευρά, τα επίπεδα οικουμενικότητας επιτυγχάνονται, προϊόντος του χρόνου, προσεγγίζοντας από τα χαμηλότερα στα υψηλότερα επίπεδα.» (Popper, 1935: 276)

Αυτή η παλινδρομική κίνηση από τον πραγματικό κόσμο και τις παρατηρήσεις επάνω σε αυτόν, προς στα «οικουμενικά πεδία» (θεωρίες) και τανάπαλιν, είναι που παράγει τις επιστήμες, με μεικτά χαρακτηριστικά, θεωρητικές οντότητες και συγκεκριμένα στοιχεία, καθώς και τις θεωρίες τους.

Κριτικά σχόλια επάνω στη διαρκή αναθεώρηση των θεωριών, δίνονται από τον Thomas Kuhn. Υποστηρίζεται από τον Kuhn (Kuhn, 1962) ότι οι επιστήμες είναι ένα σύστημα απόψεων (η «φυσιολογική επιστήμη», κατά τον Kuhn), το οποίο έχει διάφορα στάδια: αφετηρία (το «Παράδειγμα», κατά τον Kuhn), ανάπτυξη, ωρίμανση και κρίση. Στην κρίση προκύπτει ένας διχασμός της επιστημονικής κοινότητας, ανάμεσα σε εκείνους που προτείνουν τη διόρθωση του παλιού συστήματος και σε εκείνους –συχνά, νεότερους –οι οποίοι ψάχνουν την αφετηρία για ένα νέο σύστημα, την απαρχή μιας επιστημονικής επανάστασης. Ούτως ή άλλως, τα γεγονότα στην ιστορία των επιστημών έχουν δείξει, σύμφωνα με το Kuhn, μια αέναη αναθεώρηση των θεωρήσεων, με τις πιο πρόσφατες να είναι ακριβέστερες από τις προηγούμενες, χωρίς, όμως, οι προηγούμενες να είναι εντελώς εσφαλμένες, απλώς, εισάγεται μια νέα οπτική σε παλιά προβλήματα, όπως συμβαίνει με τα “gestalt” σχήματα. Ο σχετικός χαρακτήρας των θεωριών, ο οποίος, σύμφωνα με τον Kuhn, είναι αρκετά σαφής στις θετικές επιστήμες, είναι, επομένως, πολύ μεγαλύτερος στις κοινωνικές επιστήμες, όπου τα Παραδείγματα είναι, συχνά, εμφανώς αντίθετα μεταξύ τους και οι ανθρώπινες αξίες και συμπεριφορές είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν.

Επομένως, η διαδικασία που περιγράφει ο Popper, ουσιαστικά εξηγεί τη δόμηση των θεωριών και περιγράφει τους μικρόκοσμους στους οποίους, σταδιακά, αναπτύσσεται, στη μεγάλη κλίμακα, η «φυσιολογική επιστήμη» του Kuhn. Αυτή η διαδικασία είναι αρκετά εύπλαστη, αναλόγως του επιστημονικού πεδίου και, ως εκ τούτου, ο αριθμός των μεθόδων είναι μεγάλος, όπως θα δειχτεί. Ειδικότερα, οι επιστήμες του Χώρου κινούνται υποχρεωτικά ανάμεσα σε έννοιες οικουμενικές και σε έννοιες συγκεκριμένες, αφού ο τρισδιάστατος χώρος είναι συγκεκριμένος, έχει υλική υπόσταση, υπόκειται σε μαθηματικούς ή γεωγραφικούς υπολογισμούς και, το βασικότερο, κατοικείται από ανθρώπους, των οποίων οι προτεραιότητες ή οι ανάγκες μπορεί να είναι αντικρουόμενες,

προσφέροντας μια πληθώρα δυνητικών συνδυασμών για παρατήρηση.

Παραδείγματα οικουμενικών εννοιών ή οικουμενικών ονομάτων δίνονται από τον Popper, όπως «ο δικτάτορας», «ο πλανήτης» ή «το H₂O», σε αντιπαράβολή με ατομικές έννοιες ή ονόματα, όπως «ο Ναπολέον», «η γη» ή «ο Ατλαντικός». Σύμφωνα με τον Popper:

«Θεωρώ τη διάκριση ανάμεσα στις οικουμενικές και τις ατομικές έννοιες ή ονόματα θεμελιώδους σημασίας. Κάθε εφαρμογή της επιστήμης βασίζεται επάνω σε μια παρέμβαση από επιστημονικές υποθέσεις –οι οποίες είναι οικουμενικές –σε μοναδικές περιπτώσεις πχ επάνω σε μια αναγωγή των μοναδικών προβλέψεων. Αλλά σε κάθε μοναδική πρόταση, ατομικές έννοιες ή ονόματα πρέπει να προκύψουν.» (Popper, 1959: 43)

Η απόφαση του Popper είναι κρίσιμη, για κάθε έρευνα ή επιστημονική μέθοδο που φιλοδοξεί να διατυπώσει οικουμενικούς νόμους. Η σύνδεση με μεμονωμένες περιπτώσεις ή ατομικές έννοιες ή ονόματα, είναι βασική προϋπόθεση προκειμένου ένα πρόβλημα να αποτελέσει αντικείμενο της επιστήμης και όχι πχ της φιλοσοφίας. Αυτή η διάκριση είναι βασικός μοχλός της οιονεί –επαγωγικής διαδικασίας του Popper, αφού επιτρέπει την ανάδραση των θεωριών με τον πραγματικό κόσμο –ή την *εμπειρική βάση*, σύμφωνα με τον Popper.

Οι Hall και Chadwick έχουν υποστηρίξει ότι ο Σχεδιασμός βρίσκεται ανάμεσα στην έρευνα λειτουργιών (“operation research”) –δηλαδή τη βελτιστοποίηση υφιστάμενων συστημάτων – και τα μηχανικά συστήματα –δηλαδή το σχεδιασμό νέων συστημάτων για τη διεκπεραίωση υφιστάμενων ή νέων απαιτήσεων (Hall, 1962 στο Chadwick, 1978: 292). Όμως, ο Chadwick προσθέτει, ακόμη, ότι ο Σχεδιασμός, κινείται ανάμεσα στα αντικείμενα της έρευνας λειτουργιών και των μηχανικών συστημάτων, με αυτά της οικολογίας. Επί λέξει, «λιγότερο ντετερμινιστικά παρά στοχαστικά, περισσότερο με ανοιχτά συστήματα παρά με οριοθετημένα τεχνουργήματα.» (Chadwick, 1978: 292-293).

Εφαρμόζοντας την διαδικασία που προτείνει ο Popper, επιλέγονται, καταρχάς, οι βασικές έννοιες τις διατριβής, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 («Θεωρητικές οντότητες, συγκεκριμένες έννοιες και η Φύση τους»).

Πίνακας 1: Θεωρητικές οντότητες, Συγκεκριμένες έννοιες και η Φύση τους	
Θεωρητικές οντότητες/ Έννοιες –κλειδιά	Φύση
Ανταγωνισμός Μητροπόλεων	Φαινόμενο
Χωρικός Σχεδιασμός	δύναμη διαμόρφωσης
Αστική Ιεραρχία	εννοιολογικό εργαλείο
Συγκεκριμένες Έννοιες/ Μελέτη Περίπτωσης	
Λονδίνο	Εμπειρία προς επαλήθευση

Για τις θεωρητικές οντότητες, θα παρουσιαστεί το ευρύτερο επιστημονικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο ωρίμασαν, στα 3.2 («Ο Ανταγωνισμός των Μητροπόλεων στη διεθνή βιβλιογραφία. Ανάλυση της έννοιας σε παραμέτρους»), 4.2.2 («Ο Σχεδιασμός») και 5.1 («Δείκτες και Αξιολογήσεις Αστικών Ιεραρχήσεων»), και θα παρουσιαστούν όπως αντιμετωπίζονται, ως αποκρυσταλλωμένες έννοιες, πλέον, στην ειδική βιβλιογραφία.

Οι έννοιες –κλειδιά αντιμετωπίζονται με άνισο τρόπο, από τους διάφορους ερευνητές, ακόμη και οι υπο –έννοιες της κάθε έννοιας –κλειδί, εφόσον οι ερευνητές προέρχονται συχνά από άλλα επιστημονικά πεδία ή χρησιμοποιούν έννοιες άλλων ερευνητικών πεδίων. Όπως θα δειχτεί στους ορισμούς των εννοιών –κλειδιά (Ανταγωνισμός Μητροπόλεων –Χωρικός Σχεδιασμός –Αστική Ιεραρχία), στα κεφάλαια 3.1 («Ορισμοί και γενικά χαρακτηριστικά μητροπόλεων»), 4.1 («Ορισμός και γενικά χαρακτηριστικά του Χωρικού Σχεδιασμού»), 5.1 («Δείκτες και Αξιολογήσεις Αστικών Ιεραρχήσεων»), αντιστοίχως, οι σημερινές έννοιες προήλθαν από μεταβολές που υπέστησαν παλαιότερες έννοιες και από συνθέσεις εννοιών για τη δημιουργία νέων όρων στη Χωροταξία.

Έχει επισημανθεί από τον Δερτιλή, αναφερόμενος στην ελληνική γλώσσα, του πρώιμου ελληνικού κράτους, στα χρόνια 1830 -70, ότι η έλλειψη επιστημονικών όρων (ο Porper θα έλεγε «θεωρητικών οντοτήτων»), σε επίπεδο γλώσσας, καθηλώνει την εξέλιξη της επιστήμης και, γενικότερα, την εκπαιδευτική διαδικασία και την κοινωνική πρόοδο (Δερτιλής, 2012: 9-12). Επομένως, είναι σαφές ότι, όπου είναι αναγκαίο, τα κενά πρέπει να καλύπτονται με νεολογισμούς. Τα δάνεια από τα αρχαία ελληνικά και τα λατινικά είναι ένας τρόπος υπέρβασης του εμποδίου (οπ), ενώ ο δανεισμός όρων από άλλες επιστήμες, είναι ένας άλλος τρόπος.

Ως εκ τούτου, έννοιες όπως ο «ανταγωνισμός», ο «σχεδιασμός» ή η «ιεραρχία», γίνονται συχνά αντικείμενο δανεισμού ανάμεσα στις επιστήμες, συνήθως, με κάποιο προσδιοριστικό όρο, όπως πχ «ανταγωνισμός μητροπόλεων», «χωρικός σχεδιασμός» και «αστική ιεραρχία». Ο νέος όρος βοηθά στον ακριβέστερο προσδιορισμό και τη βαθύτερη κατανόηση φαινομένων, τα οποία, μέχρι τότε, μπορούσαν να γίνονται αντιληπτά, χωρίς, όμως, να μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διερεύνησης.

Επίσης, υπάρχουν και άλλα σημεία που χρήζουν προσοχής. Για παράδειγμα, ο ανταγωνισμός, δεν είναι το μόνο φαινόμενο που εμφανίζεται σε μια μητρόπολη, ούτε η μητρόπολη είναι ο μόνος τύπος που υπάρχει ανταγωνισμός. Ομοίως, ο Σχεδιασμός δεν υλοποιείται αποκλειστικά στο Χώρο, ούτε, όμως, ο Χώρος είναι πάντα προϊόν σχεδιασμού –πολλά στοιχεία του έχουν προκύψει τυχαία. Επίσης, ομοίως, η Ιεραρχία δεν είναι κάτι που αφορά μόνο τις πόλεις, ούτε πολύ περισσότερο, μόνο τις μητροπόλεις.

Αυτές, ακριβώς, οι ασυμμετρίες στην εμφάνιση των θεωρητικών οντοτήτων, καθιστά αναγκαία την επισκόπηση της έρευνας σε ένα γενικότερο επίπεδο, με βάση διάφορες θέσεις που έχουν διατυπωθεί σε όλο το εύρος των επιστημών που εμπλέκονται με τις έννοιες –κλειδιά. Επομένως, οι έννοιες παρουσιάζονται σταδιακά, στα Κεφ. 3-5, από την περισσότερο κοινή σημασία, ωστόσο αποκρυσταλλωθεί η περισσότερο ειδική σημασία τους («έννοιες –κλειδιά»).

1.2.2) Οργάνωση των ερευνητικών ερωτημάτων

Όπως αναφέρθηκε στο 1.2.1 («Η εμπειρική βάση ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διωποκειμενικότητα ως πηγές των ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων»), υπάρχουν τρεις έννοιες –κλειδιά και μία μελέτη περίπτωσης. Οι έννοιες –κλειδιά φαίνονται τόσο στα ερευνητικά ερωτήματα, όσο και στα ερευνητικά υπο –ερωτήματα, ενώ η μελέτη περίπτωσης φαίνεται σε δύο υπο –ερωτήματα. Ειδικότερα, υπάρχει ο Χωρικός Σχεδιασμός (*δύναμη διαμόρφωσης*), ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων (*φαινόμενο*) και η Αστική Ιεραρχία (*εννοιολογικό εργαλείο*). Οι μητροπόλεις χρησιμοποιούν, περισσότερο ή λιγότερο αποτελεσματικά, το Χωρικό Σχεδιασμό στο μεταξύ τους Ανταγωνισμό και, με αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνεται, τελικά, μια Αστική Ιεραρχία, η οποία καταγράφεται από διάφορες αξιολογήσεις.

Μετά την εύρεση και την οργάνωση της βιβλιογραφίας, την αποδελτίωση και την πρώτη παρουσίαση των παραθεμάτων και του κριτικού σχολιασμού, η έρευνα εξελίχθηκε, όπως υπεδείκνυε ο αρχικός τίτλος της («Ανταγωνισμός Μητροπόλεων και Χωρικός Σχεδιασμός») γύρω από αυτές τις έννοιες. Κατά την εξέλιξη της έρευνας, έγινε σαφές ότι το αντικείμενο της έρευνας είναι σκόπιμο να προσεγγιστεί με ένα συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος θα διαχωρίζει πλήρως και θα θεμελιώνει *ab initio* τις έννοιες –κλειδιά, ως μονογραφικές εργασίες, και θα τις αναλύει σε διαφορετικό πλαίσιο και με το πλέον κατάλληλο πρίσμα έκαστη και αξιοποιώντας στο έπακρο στη μελέτη περίπτωσης. Για το λόγο αυτό, έγιναν οι αναγκαίες προσαρμογές στις έννοιες –κλειδιά και εντοπίστηκαν τα στοιχεία εκείνα που θα έπρεπε να δοκιμαστούν και να επαληθευτούν στη μελέτη –περίπτωσης. Η συνολική προσέγγιση των εννοιών –κλειδιά είναι αναγωγική («από το γενικό στο ειδικό»). Η μελέτη –περίπτωσης αντιμετωπίστηκε ως κάτι διαφορετικό από τις έννοιες –κλειδιά,

Εισαγωγή

υπό την έννοια ότι αφορά συγκεκριμένο τόπο σε επιλεγμένες ιστορικές περιόδους, με συγκεκριμένη ιστορία και γεωγραφία, επομένως, κρίθηκε σκόπιμο η προσέγγιση να είναι επαγωγική («από το ειδικό στο γενικό»).

Προκειμένου να διαρθρωθεί η μεικτή μέθοδος, χρειάζονται, προηγουμένως, τα εξής βήματα:

- να οριοθετηθεί επακριβώς το πεδίο και τα όρια της έρευνας του φαινομένου
- να διατυπωθούν τα ερευνητικά ερωτήματα και υπο-ερωτήματα
- να προσδιοριστούν και να κατασκευαστούν τα εργαλεία (ενοιολογικά και άλλα) και τα πρωτόκολλα, τα οποία θα αξιοποιηθούν για τη διερεύνηση του φαινομένου, και η καταλληλότητά τους,
- να εντοπιστούν οι σχέσεις ανάμεσα στο φαινόμενο και τα εργαλεία, ώστε να είναι σωστή η χρήση των τελευταίων,
- να προσδιοριστεί το πεδίο της δοκιμής
- να εξαχθούν τα συμπεράσματα που απαντούν στα ερωτήματα της έρευνας και να συνδεθούν με τον επιστημονικό διάλογο της εποχής μας γύρω από αυτά τα θέματα.

Τα παραπάνω αποτελούν τα βήματα της έρευνας και είναι αναγκαία εξαιτίας του σύνθετου χαρακτήρα του φαινομένου και της συχνότητας εμφάνισής του, τόσο ιστορικά όσο και χωρικά. Επομένως, κρίθηκε σκόπιμο να περιοριστεί το εύρος της έρευνας και να κατασκευαστούν εξ αρχής τα αναγκαία ερευνητικά εργαλεία, πλήρως προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις του θέματος, ώστε να είναι δυνατή η εξαγωγή τεκμηριωμένων συμπερασμάτων. Γι' αυτό το λόγο, αποφασίστηκε να μελετηθεί μία μόνο πτυχή του φαινομένου του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων, εκείνη που σχετίζεται με το Σχεδιασμό του Χώρου.

Ο Σχεδιασμός του Χώρου και όλες οι συνιστώσες του –Χωροταξικός Σχεδιασμός, Πολεοδομικός Σχεδιασμός, Χωρικός Σχεδιασμός κ.ο.κ –δεν μπορούν να θεωρηθούν ως φαινόμενο, καθώς δεν πρόκειται για μια κατάσταση που υπάρχει από ανεξάρτητες αιτίες αλλά για μια ανθρώπινη παρέμβαση με συγκεκριμένους, κάθε φορά, σκοπούς και με πρόθεση να επέλθει μια μεταβολή σε μια περισσότερο επιθυμητή κατάσταση. Ωστόσο, τέτοιες διαδοχικές παρεμβάσεις, ανεξαρτήτως αποτελέσματος, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο έρευνας, εφόσον συνδέονται με το υπό παρατήρηση φαινόμενο. Ο Χωρικός Σχεδιασμός είναι στο μεταίχμιο της χωροταξίας και της πολεοδομίας, του ευρωπαϊκού συστήματος σχεδιασμού του χώρου και των αντίστοιχων εθνικών συστημάτων. Επιπρόσθετα, παρατηρείται μια χρονική σύμπτωση της αφετηρίας της επιστημονικής

έρευνας του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων και της ανάπτυξης του Χωρικού Σχεδιασμού, ως συνιστώσα ενός ευρύτερου Σχεδιασμού του Χώρου, ένα γεγονός που υποδηλώνει αμφίδρομες παρατηρήσεις και συνδέσεις.

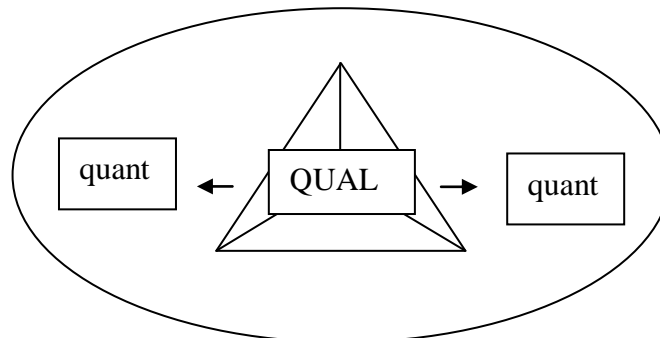
Πέρα από το φαινόμενο και τη δύναμη παρέμβασης, είναι αναγκαία η χρήση ενός εργαλείου, το οποίο θα δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να υπολογίζει τις μεταβολές που παρατηρούνται στο φαινόμενο και να τις συνδέει με τη δύναμη παρέμβασης. Η επιλογή της Αστικής Ιεραρχίας αποφασίστηκε προκειμένου να συνδεθεί το φαινόμενο (ανταγωνισμός μητροπόλεων) με τη δύναμη παρέμβασης (χωρικός σχεδιασμός), με τρόπο τέτοιο ώστε να είναι ανιχνεύσιμες οι μεταβολές και να είναι εφικτές οι συγκρίσεις.

Το αντικείμενο της έρευνας *περιορίζεται χρονικά στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα και γεωγραφικά στην Ευρώπη*. Όταν είναι αναγκαίο ή σκόπιμο, προστίθενται και αναλύονται δεδομένα ή πληροφορίες ή αναλύσεις εκτός των ιστορικών και των γεωγραφικών περιορισμών, πάντα, όμως, για να φωτιστούν πτυχές του αντικείμενου της έρευνας στα όρια που τέθηκαν αρχικά.

Επιπρόσθετα, *στη μελέτη –περίπτωσης, η διατριβή πρόκειται να επικεντρωθεί μόνο σε εκείνες τις πτυχές που έχουν ήδη θιγεί ως βασικά σημεία στη θεωρία, τις έννοιες –κλειδιά*. Αυτή η ευθυγράμμιση της μελέτης περίπτωσης με τα θεωρητικά ζητήματα που έχουν προκύψει στηρίζει την ομαλή πρόοδο, σύμφωνα με τα βήματα που περιγράφηκαν παραπάνω και την οιονεί –επαγωγική διαδικασία του Popper που περιγράφηκε στο 1.2.1 («Η εμπειρική βάση ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διυποκειμενικότητα ως πηγές των ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων») και επιτρέπει την ολοκλήρωση της ερευνητικής διαδικασίας.

Η διατριβή έχει τον πυρήνα της έρευνας και τις προεκτάσεις της. Ο πυρήνας αποτελείται από τα ποιοτικά στοιχεία της έρευνας, δηλαδή τη συλλογή, καταγραφή, οργάνωση και ταξινόμησή τους, ενώ οι προεκτάσεις της έρευνας είναι τα ποσοτικά στοιχεία, τα οποία στηρίζουν, επικυρώνουν ή αντιτίθεται στις υποθέσεις που προκύπτουν από τα ποιοτικά στοιχεία.

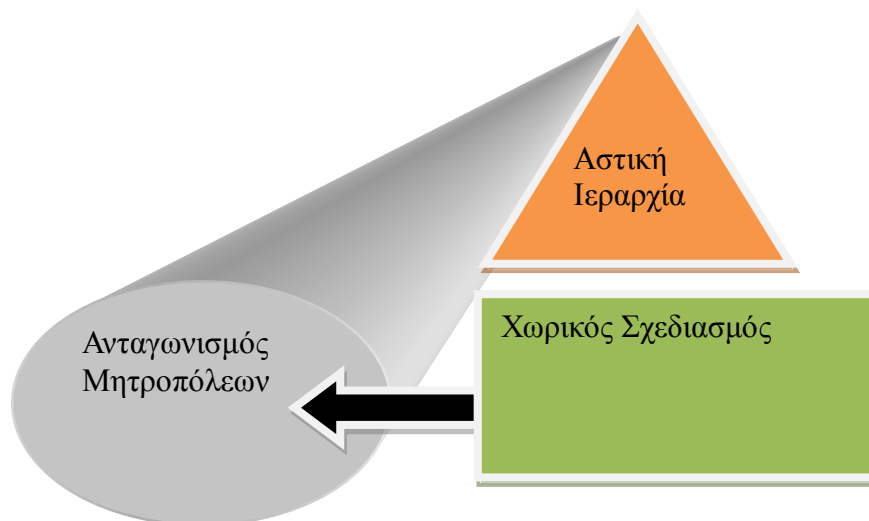
Σχήμα 1: Διαχωρισμός πυρήνα και προεκτάσεων της έρευνας (ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων) και η διασύνδεση τους

Ο πυρήνας της έρευνας αποτελείται από τρία στοιχεία: την πιλοτική έρευνα του φαινομένου, τις έννοιες κλειδιά και τη μελέτη περίπτωσης. Η πιλοτική έρευνα καταλήγει να συγχωνευτεί με την έννοια –κλειδί «ανταγωνισμός μητροπόλεων» και οι σχέσεις μεταξύ των εννοιών –κλειδιά αναδιατάσσονται, καθώς προχωρά η έρευνα και αποσαφηνίζονται τα ερευνητικά ερωτήματα. Η μελέτη –περίπτωσης αποτελεί το πεδίο δοκιμής των εννοιών –κλειδιά. Σε αυτό το πλαίσιο, τα ποσοτικά στοιχεία πλαισιώνουν τον πυρήνα και βοηθούν να αναδειχθούν τα ποιοτικά στοιχεία της έρευνας και χρησιμοποιούνται σε ορισμούς εννοιών, ποσοτικό προσδιορισμό αναμενόμενων αποτελεσμάτων χωρικών παρεμβάσεων κοκ.

Η ανάλυση του θέματος διαρθρώνεται στις τρεις έννοιες –κλειδιά, οι οποίες αναπτύσσονται ως μονογραφίες. Ειδικότερα, το φαινόμενο (ανταγωνισμός μητροπόλεων) αναπτύσσεται ως η βάση επάνω στην οποία θα στηριχτούν τα άλλα δύο εννοιολογικά εργαλεία για να περιγραφούν και να συντεθούν. Τα τελευταία ενσωματώνουν τις εξελίξεις από όταν εμφανίστηκαν ως έννοιες έως σήμερα (“state of the art”) και επιτρέπουν τόσο την εξέταση του φαινομένου, όσο και τη δόμηση ενός συστήματος έρευνας το οποίο μπορεί να απαντήσει στα ερευνητικά ερωτήματα.

Σχήμα 2: Σχέσεις των εννοιών –κλειδιά στον πυρήνα της έρευνας

Σχήμα 2: Σχέσεις ανάμεσα στις έννοιες –κλειδιά και δόμηση του συστήματος της έρευνας. Ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων έχει μεγάλο εύρος και βάθος. Η Αστική Ιεραρχία προκύπτει στην προβολή των αποτελεσμάτων του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων, ενώ ο Χωρικός Σχεδιασμός παρεμβαίνει στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και επικυρώνει ή υποστηρίζει την Αστική Ιεραρχία.

Όπως θα δειχτεί από την εξέταση του υποβάθρου των εννοιών –κλειδιά, στα κεφ. 3-5, οι τελευταίες εμφανίζονται συναφείς με όρους άλλων επιστημών. Ειδικότερα, επισημάνθηκαν συνδέσεις ανάμεσα στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και τον Ανταγωνισμό, όπως παρατηρείται στη Βιολογία, καθώς και τα Οικονομικά, ενώ, ομοίως, αντίστοιχες συνδέσεις εντοπίστηκαν ανάμεσα στην Αστική Ιεραρχία και τις ιεραρχήσεις στα βιολογικά, οικονομικά και κοινωνικά συστήματα.

Ως εκ τούτου, η διάσταση που δόθηκε από τον Chadwick στο Σχεδιασμό, στο 1.2.1 («Η εμπειρική βάση ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διυποκειμενικότητα ως πηγές των ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων»), δηλαδή η συμπερίληψη στον τελευταίο αναλογιών με τα οικολογικά συστήματα, υποδεικνύεται ότι έχει βάση, δεδομένου ότι ο Σχεδιασμός, για να υλοποιηθεί, υποχρεώνεται να εξετάσει, μεταξύ πολλών άλλων, ζητήματα που αφορούν τον Ανταγωνισμό και τις Ιεραρχίες, σε μια ευρύτερη οπτική.

Ομοίως, ο Σχεδιασμός, με την έννοια της συνειδητής, υπολογισμένης και καθοριστικής ανθρώπινης ενέργειας ή αλληλουχίας ενεργειών, είναι μια ευρύτερη πρακτική, η οποία συναντάται στην επίλυση τεχνικών, οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων.

Μετά την παρουσίαση του υποβάθρου, επάνω στο οποίο στηρίζονται οι βασικές έννοιες της διατριβής, είναι σκόπιμο να παρουσιαστούν οι μεταξύ τους συνδέσεις.

1.2.3) Διατύπωση Ερευνητικών Ερωτημάτων

Οι έννοιες –κλειδιά ενώνονται ανά ζεύγη (σχέση αιτίου –αιτιατού), με βάση την τελευταία διαπίστωση, χωρικός σχεδιασμός –ανταγωνισμός μητροπόλεων και ανταγωνισμός μητροπόλεων –αστική ιεραρχία και, με αυτόν τον τρόπο, προκύπτουν τα ερευνητικά ερωτήματα.

1. Πως ο Χωρικός Σχεδιασμός επηρεάζει την εξέλιξη του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων στην Ευρώπη
2. Με ποιους τρόπους συνδέεται ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας

Το ερώτημα 1 αναλύεται σε δύο υπο –ερωτήματα. Στο πρώτο υπο –ερώτημα (1.1) εξετάζεται θεωρητικά η γέννηση του Χωρικού Σχεδιασμού τις τελευταίες δεκαετίες, με βάση την ιστορική εμπειρία, δεδομένου ότι πρόκειται για ένα εργαλείο που προέκυψε για να δώσει απαντήσεις σε πραγματικό χρόνο, σε ποικίλα προβλήματα και δε συνδέεται άμεσα με θεωρίες. Η θεωρητική προσέγγιση/ ερμηνεία ενός, μέχρι στιγμής, εμπειρικού εργαλείου άσκησης πολιτικής στο χώρο έχει επιστημονική πρωτοτυπία.

Στο δεύτερο υπο –ερώτημα (1.2) γίνεται εστίαση στη μελέτη περίπτωσης, όπου εξετάζεται, στο επίπεδο της μητρόπολης, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός επιτυχημένου σχεδιασμού, τα οποία έχουν διαμορφώσει το πλαίσιο του ανταγωνισμού μητροπόλεων. Πρόκειται για έρευνα πεδίου, η οποία έχει επιστημονική πρωτοτυπία, δεδομένου ότι ο σχεδιασμός του Λονδίνου παρουσιάζει πολλές ομοιότητες αλλά και πολλές διαφορές από τις υπόλοιπες μητροπόλεις του ίδιου επιπέδου, κατά την υλοποίηση του ανταγωνισμού μητροπόλεων. Τα υπο –ερωτήματα του ερωτήματος 1 διαμορφώνονται ως εξής.

1. Πως ο Χωρικός Σχεδιασμός επηρεάζει την εξέλιξη του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων στην Ευρώπη
 - 1.1 Πως διαμορφώθηκε ο Χωρικός Σχεδιασμός, ως εργαλείο παρέμβασης στο χώρο, και ποιες είναι οι βασικές κατηγορίες που αναλύεται

1.2 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μητροπολιτικού και του στρατηγικού σχεδιασμού του Λονδίνου που έχουν διαμορφώσει το πλαίσιο του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών μητροπόλεων

Το δεύτερο ερώτημα αναλύεται, επίσης, σε δύο υπο –ερωτήματα. Στο υπο –ερώτημα 2.1 αναλύονται οι θεωρίες που σχετίζονται με τον ανταγωνισμό μητροπόλεων και εκείνες που σχετίζονται στην αστική ιεραρχία. Ορισμένες πτυχές των θεωριών μπορούν να φωτίσουν διαφορετικές πλευρές των θεμάτων της διατριβής.

Στο υπο –ερώτημα 2.2 προσεγγίζεται ο τρόπος που ο ανταγωνισμός του Λονδίνου με τις άλλες μητροπόλεις οδηγεί σε μία αστική ιεραρχία. Η επιστημονική πρωτοτυπία στηρίζεται στην εμπειρική διερεύνηση –την περίπτωση του Λονδίνου –των παραγόντων που προκύπτουν από τον ανταγωνισμό μητροπόλεων και διαρθρώνουν την αστική ιεραρχία.

2. Με ποιους τρόπους συνδέεται ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας

2.1 Ποιες θεωρίες αναλύουν τον ανταγωνισμό μητροπόλεων και ποιες τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας

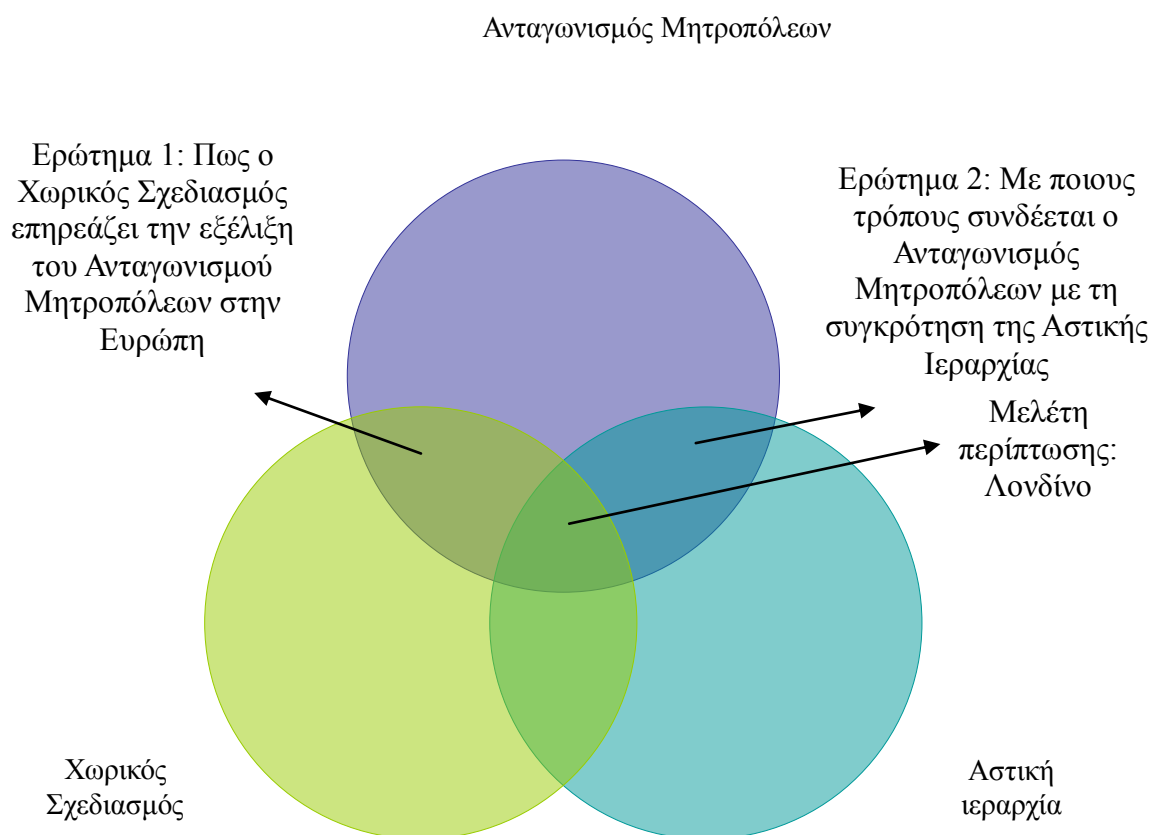
2.2 Πως ο ανταγωνισμός του Λονδίνου με τις υπόλοιπες μητροπόλεις επηρεάζει τη συγκρότηση της αστικής ιεραρχίας

Σχηματικά, η κατανομή των εννοιών –κλειδιά, ανά ερευνητικό ερώτημα και υπο –ερώτημα, αντιστοίχως, φαίνεται στον Πίνακα 2 («Η κατανομή των εννοιών –κλειδιά ανά ερώτημα και επίπεδο ανάλυσης»).

Πίνακας 2: Η κατανομή των εννοιών –κλειδιά ανά ερευνητικό ερώτημα και επίπεδο ανάλυσης		
	Έννοιες -κλειδιά	Επίπεδο ανάλυσης
Ερευνητικό Ερώτημα 1: Πως ο Χωρικός Σχεδιασμός επηρεάζει την εξέλιξη του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων	Χωρικός Σχεδιασμός – Ανταγωνισμός Μητροπόλεων	Ευρώπη
Ερευνητικό υπο -ερώτημα 1.1: Πως διαμορφώθηκε στην Ευρώπη ο Χωρικός Σχεδιασμός ως εργαλείο παρέμβασης στο χώρο	Χωρικός σχεδιασμός	Ευρώπη
Ερευνητικό υπο -ερώτημα 1.2: Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μητροπολιτικού σχεδιασμού του Λονδίνου που έχουν διαμορφώσει το πλαίσιο του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών μητροπόλεων	Μητροπολιτικός σχεδιασμός – ανταγωνισμός μητροπόλεων – Λονδίνο	Λονδίνο
Ερευνητικό Ερώτημα 2: Με ποιους τρόπους συνδέεται ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας	Ανταγωνισμός Μητροπόλεων – Αστική Ιεραρχία	Ευρώπη
Ερευνητικό υπο -ερώτημα 2.1: Ποιες θεωρίες αναλύουν τον ανταγωνισμό μητροπόλεων και ποιες τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας	Ανταγωνισμός Μητροπόλεων – Αστική Ιεραρχία	---
Ερευνητικό υπο -ερώτημα 2.2: Πως ο ανταγωνισμός του Λονδίνου με τις υπόλοιπες μητροπόλεις επηρεάζει τη συγκρότηση της αστικής ιεραρχίας	Ανταγωνισμός Μητροπόλεων – Αστική Ιεραρχία - Λονδίνο	Λονδίνο

Στο Σχήμα 3 («Σχέσεις μεταξύ εννοιών –κλειδιά, ερευνητικών ερωτημάτων και μελέτης – περίπτωση»), αποτυπώνονται οι σχέσεις και οι συνδέσεις των βασικών εννοιών που εξετάζονται στη διατριβή, η θέση της μελέτης περίπτωσης και πως προκύπτουν τα Ερευνητικά Ερωτήματα.

Σχήμα 3: Σχέσεις μεταξύ εννοιών -κλειδιά, ερευνητικών ερωτημάτων και μελέτης -περίπτωσης

1.3) Ανακεφαλαίωση

Στο Κεφάλαιο 1, διατυπώθηκε, καταρχάς, ο σκοπός, τα κίνητρα και τα προβλήματα της διατριβής και, στη συνέχεια, εξετάστηκε η διαδικασία επιλογής των ερευνητικών ερωτημάτων, από την εμπειρική βάση, τα οποία οργανώθηκαν και διατυπώθηκαν.

Ειδικότερα, αναλύθηκε η έννοια της εμπειρικής βάσης, της θεωρίας, των θεωρητικών οντοτήτων, των συγκεκριμένων εννοιών και, τέλος, της διωποκειμενικότητας. Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι επιστημονικές παρατηρήσεις, ο διαχωρισμός των θεωριών από τον πραγματικό κόσμο, καθώς και τα όρια ισχύος μιας θεωρίας και η ανάγκη δοκιμών προτού υιοθετηθεί. Εν συνεχεία, περιγράφηκαν οι σχέσεις ανάμεσα στις έννοιες και ο τρόπος που μπορούν να οργανωθούν, ώστε να εντοπιστούν τα ερευνητικά ερωτήματα της διατριβής.

Η οργάνωση των ερευνητικών ερωτημάτων περιέχει το διαχωρισμό ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων, την επιλογή του σχήματος: πυρήνας της έρευνας (έννοιες –κλειδιά) \leftrightarrow προεκτάσεις της έρευνας (μελέτη –περίπτωσης), ως τον σκελετό στον οποίο θα στηριχτεί η ανάπτυξη των ερευνητικών ερωτημάτων και ο καθορισμός της φύσης και των σχέσεων ανάμεσα στις έννοιες – κλειδιά.

Για το σχηματισμό των ερευνητικών ερωτημάτων, οι έννοιες –κλειδιά (Ανταγωνισμός Μητροπόλεων –Χωρικός Σχεδιασμός –Αστική Ιεραρχία) ενώνονται ανά ζεύγη. Κάθε ερευνητικό ερώτημα αναλύεται σε δύο υπο –ερωτήματα και μόνο ένα από τα τέσσερα υπο –ερωτήματα, το 2.1, είναι αμιγώς θεωρητικό, δηλαδή με αναφορά αποκλειστικά σε θεωρίες, χωρίς άμεση σύγκριση με τον κόσμο. Η μελέτη –περίπτωσης εξετάζεται σε δύο υπο –ερωτήματα 1.2 και 2.2.

1. Πως ο Χωρικός Σχεδιασμός επηρεάζει την εξέλιξη του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων στην Ευρώπη
 - 1.1 Πως διαμορφώθηκε ο Χωρικός Σχεδιασμός, ως εργαλείο παρέμβασης στο χώρο, και ποιες είναι οι βασικές κατηγορίες που αναλύεται
 - 1.2 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μητροπολιτικού και του στρατηγικού σχεδιασμού του Λονδίνου που έχουν διαμορφώσει το πλαίσιο του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών μητροπόλεων

2. Με ποιους τρόπους συνδέεται ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας
 - 2.1 Ποιες θεωρίες αναλύουν τον ανταγωνισμό μητροπόλεων και ποιες τη συγκρότηση της Αστική Ιεραρχίας
 - 2.2 Πως ο ανταγωνισμός του Λονδίνου με τις υπόλοιπες μητροπόλεις επηρεάζει τη συγκρότηση της αστικής ιεραρχίας

Το επόμενο σημείο προς συζήτηση που προκύπτει είναι αν είναι περισσότερο σκόπιμο να υιοθετηθεί μια υφιστάμενη μέθοδος από συγγενή ερευνητικά πεδία ή να περιοριστεί η οπτική σε μια λογική ανάλυση, ή, τέλος, να εξεταστεί μια νέα μέθοδος, προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες των επιστημονικών προβλημάτων που απασχολούν τη διατριβή και των ερευνητικών ερωτημάτων που μόλις τέθηκαν. Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, πρέπει πρώτα να αναλυθούν τα στοιχεία που συγκροτούν μια επιστημονικά έγκυρη θέση.

2) Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας και η εφαρμοζόμενη μεικτή μέθοδος

2.1) Σχεδιασμός της Έρευνας

Οντολογία –Επιστημολογία –Μεθοδολογία

Δεδομένου ότι η Χωροταξία και η Πολεοδομία έχουν διεπιστημονικό αντικείμενο, είναι σκόπιμο να διευκρινιστεί το εύρος του πεδίου στο οποίο αναφέρεται η εργασία. Το επιστημονικό υπόδειγμα περιλαμβάνει οντολογικές, επιστημολογικές και μεθοδολογικές οριοθετήσεις (Denzin και Lincoln 1994: 13 στο Rainista, 1998). Η οντολογία, η οποία ορίζεται ως κάτι που δεν επιδέχεται επιθετικό προσδιορισμό, αναφέρεται στη φύση των κοινωνικών φαινομένων. Η επιστημολογία είναι η φύση της γνώσης για το φαινόμενο και μεθοδολογία είναι η φύση των τρόπων με τους οποίους μελετούμε ένα φαινόμενο (Burrell και Morgan, 1979). Η οντολογία διατυπώνει το βασικό ερώτημα για τη φύση της πραγματικότητας, η επιστημολογία ερευνά τη σχέση του ερευνητή και της γνώσης και η μεθοδολογία εστιάζει στο πως θα αποκτηθεί η γνώση για τον κόσμο.

Σύμφωνα με τους Burrell και Morgan:

«Η προσπάθειά μας να διερευνήσουμε τις υποθέσεις αυτές μας οδήγησε στη σφαίρα της κοινωνικής φιλοσοφίας. Είμαστε αντιμέτωποι με τα προβλήματα της οντολογίας και επιστημολογίας και άλλα θέματα τα οποία σπάνια λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο του τομέα των μελετών οργάνωσης. Καθώς μελετήσαμε τα θέματα αυτά βρήκαμε ότι στηρίζουν τις μεγάλες φιλοσοφικές διαφωνίες μεταξύ των κοινωνικών θεωρητικών, από αντίπαλες πνευματικές παραδόσεις» (Burrell και Morgan, 1979: x).

Επιπρόσθετα, οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι στις κοινωνικές επιστήμες υπάρχουν τρεις δέσμες από ερωτήματα, οντολογικής, επιστημολογικής και ανθρώπινης φύσης, οι οποίες, εν τέλει, επηρεάζουν την μεθοδολογία. Τα οντολογικής φύσης ερωτήματα τείνουν να συνδέονται με το κατά πόσο η πραγματικότητα είναι αντικειμενική, εκτός του παρατηρητή, ή υποκειμενική, εντός του παρατηρητή. Τα επιστημολογικής φύσης ερωτήματα σχετίζονται με το τι μπορούμε να γνωρίζουμε και πως μπορούμε να γνωρίζουμε αν πρόκειται για «αληθές» ή «ψευδές», αν πρόκειται για «στερεή» (hard), πραγματική και μεταβιβάσιμη σε μετρήσιμους όρους ή «ήπια» (soft) γνώση, υποκειμενική, πνευματική, βασισμένη στην εμπειρία, μοναδική και ουσιαστικά προσωπικής φύσης. Τέλος, τα ερωτήματα που σχετίζονται με την ανθρώπινη φύση, η οποία αποτελεί τον παρατηρητή και το

αντικείμενο της παρατήρησης, μπορούν να έχουν μπιχεβιοριστική ή ντετερμινιστική μορφή. Ανάμεσα στα δύο άκρα, με τη βάση του ενός να είναι η ελεύθερη βούληση και του άλλου το περιβάλλον, οι περισσότεροι κοινωνικοί επιστήμονες προσπαθούν να βρουν μια μεθοδολογία στον ενδιάμεσο χώρο (Burrell και Morgan, 1979: 1-2).

Παρακάτω, τα συμπεράσματα των ερευνητών σχηματοποιούνται από τους ίδιους. Καθίσταται εμφανές ότι μια δυαδική, «μανιχαϊστική» προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων, μπορεί να εγκυμονεί, σοβαρούς κινδύνους για το επιστημονικό κύρος μιας έρευνας.

Πίνακας 3: Επιστημονικά Δόγματα αναλόγως της οπτικής του κόσμου

	<i>Η υποκειμενική/ αντικειμενική διάσταση</i>	
<i>Υποκειμενική προσέγγιση στην κοινωνική επιστήμη</i>		<i>Αντικειμενική προσέγγιση στην κοινωνική επιστήμη</i>
Νομιναλισμός	Οντολογία	Ρεαλισμός
Αντιθετικισμός	Επιστημολογία	Θετικισμός
Βολонταρισμός	Ανθρώπινη Φύση	Ντετερμινισμός
Ιδιογραφική (Idiographic)	Μεθοδολογία	Νομοθετική (Nomothetic)

Πηγή: Burrell and Morgan, 1979: 3

Πρόσθετα επιστημολογικά ερωτήματα αναφορικά με το αστικό φαινόμενο τίθενται από τους Brenner και Schmid (Brenner και Schmid, 2015: 156 -158). Οι απόψεις των ερευνητών που ασχολούνται με το αστικό φαινόμενο, ομαδοποιούνται, από τους συγγραφείς, ως εξής: α) η Αστική Θριαμβολογία, όπου οι πόλεις υμνούνται με κάθε τρόπο, για το ρόλο τους στην ανάπτυξη και τον κοινωνικό μετασχηματισμό, σχεδόν πάντα με επιχειρήματα ποιοτικών μεθόδων, β) Τεχνοεπιστημονικός Αστισμός, όπου χρησιμοποιούνται μέθοδοι από τα μαθηματικά, τις φυσικές επιστήμες, τα μεγάλα δεδομένα (big data) και, γ) αντιπαραθέσεις στην αστική βιωσιμότητα, με την εστίαση στο ρόλο των πόλεων, στην πρώτη γραμμή μάλιστα, στην εμβάθυνση της πλανητικής οικολογικής κρίσης, ως «τεχνικοκοινωνικές» αρένες όπου ξεπηδούν δυνητικές απαντήσεις, με μεγάλη ετερογένεια επιστημονικών μεθόδων και δ) αντιπαραθέσεις στις «μέγα –πόλεις», οι οποίες συγκεντρώνονται στον Τρίτο Κόσμο και όπου μελετώνται προβλήματα που σχετίζονται με αυτές περιοχές (μετααποικιακά καθεστώτα κλπ)

Οι Brenner και Schmid επισημαίνουν, μεταξύ άλλων, ότι το αστικό φαινόμενο (“urban”) είναι μία διαδικασία, δεν είναι οικουμενική μορφή, τύπος οικισμού ή καθορισμένη ενότητα. Επίσης, «η αστικοποίηση ξεδιπλώνεται μέσα από διαφοροποιημένα πρότυπα και ατραπούς άνισης χωρικής ανάπτυξης» (Brenner και Schmid, 2015: 175). Αν η ανάλυση είναι σωστή, δεν είναι εφικτό, ούτε σκόπιμο, να υιοθετηθεί ένα μονοδιάστατο ερευνητικό πλαίσιο, με την αυθαίρετη επιλογή μιας

παραδοσιακής μεθόδου.

Συνολικά, οι προτεινόμενες θέσεις των Brenner και Schmid ανέρχονται σε επτά, αναφορικά με την επιστημολογία του «αστικού φαινομένου» (“urban”) και σχετικά με το πλαίσιο της διερεύνησης του αστικού φαινομένου και τις αστικοποίησης. Ειδικότερα, προτείνεται:

Θέση 1: το αστικό φαινόμενο και η αστικοποίηση είναι θεωρητικές κατηγορίες, όχι εμπειρικά αντικείμενα

Θέση 2: το αστικό φαινόμενο είναι μια διαδικασία, όχι παγκόσμια μορφή, τύπος οικισμού ή δεσμευμένη ομάδα

Θέση 3: η αστικοποίηση περιλαμβάνει τρεις αμοιβαία καταστατικές στιγμές: συγκεντρωμένη αστικοποίηση, εκτεταμένη αστικοποίηση, διαφοροποιημένη αστικοποίηση

Θέση 4: το νήμα της αστικοποίησης είναι πολυδιάστατο

Θέση 5: η αστικοποίηση έχει γίνει πλανητική

Θέση 6: η αστικοποίηση ξεδιπλώνεται μέσα από διαφοροποιημένα σχέδια και μονοπάτια άνισης χωρικής ανάπτυξης

Θέση 7: το αστικό φαινόμενο είναι ένα συλλογικό έργο, στο οποίο οι δυναμικές που παράγονται εκτιμώνται και αντιτίθενται. (Brenner και Schmid, 2015: 163 -178).

Πρόκειται για μια οπτική με εξαιρετικό ενδιαφέρον, δεδομένου ότι συνδυάζει διάφορες απόψεις και συμπεράσματα, από διαφορετικές ιστορικές περιόδους, για την αστικοποίηση και το αστικό φαινόμενο. Αν και απορρίπτει το αστικό φαινόμενο και την αστικοποίηση ως εμπειρικά αντικείμενα, δεν αρνείται την αξία των εμπειρικών δεδομένων για την καταγραφή ή την τεκμηρίωση μεταβολών, εφόσον η άντληση των δεδομένων γίνει με γεωγραφική και ιστορική οριοθέτηση. Ουσιαστικά, αντιμετωπίζει τους οικισμούς ως ένα δυναμικό σύστημα, στο οποίο το αστικό φαινόμενο και αστικοποίηση λειτουργούν ως διακριτές δυνάμεις διαφοροποίησης και ανακατανομής ρόλων και ισχύος. Επίσης, εντάσσει το αστικό φαινόμενο και την αστικοποίηση στις, κατά Popper, θεωρητικές οντότητες, επομένως, η μελέτη τους και η χρήση τους ως αναλυτικά εργαλεία για τον πραγματικό κόσμο, έχουν ιδιαίτερη σημασία για τις πόλεις και, πολύ περισσότερο, για τις μητροπόλεις, εφόσον εκεί εμφανίζονται, κατά κόρον.

Οι επτά θέσεις προσφέρουν το επιστημολογικό υπόβαθρο, αναφορικά με τις πόλεις, στο οποίο κινείται σήμερα η Χωροταξία και η Πολεοδομία. Ειδικότερα, επισημαίνεται ο θεωρητικός, οικουμενικός και πολυδιάστατος χαρακτήρας, σε γενικό επίπεδο, μιας διαδικασίας, η οποία παρουσιάζει, συγκεκριμένα, στο χώρο, συγκεντρώσεις, διαχύσεις και διαφοροποιήσεις άνισης ανάπτυξης. Επομένως, το σχήμα του Popper, στο 1.2.1 («Η εμπειρική βάση ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διυποκειμενικότητα ως πηγές

των ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων»), για την παλινδρομική κίνηση ανάμεσα στις θεωρητικές οντότητες και τις συγκεκριμένες έννοιες, λειτουργεί ικανοποιητικά στη Χωροταξία και την Πολεοδομία και μπορεί να παράγει αποτελέσματα.

Κατ' αντιστοιχία με τους Brenner και Smidt, οι Khan κα, εξετάζοντας διάφορους μελετητές, επισημαίνουν μια στροφή της επιστημολογίας του Χωρικού Σχεδιασμού σε περισσότερο σχετικιστικές αντιλήψεις, ιδίως η αντίληψη του χώρου ως κοινωνική, πολιτιστική, οικονομική και οικολογική δομή. Ομοίως, σε μια μετα –δομιστική σκέψη, ενισχύονται οι δεσμοί με μια σχετικιστική Γεωγραφία, με τις πολυεπίπεδες κλίμακες του Χώρου, και τις τοπικές και τις παγκόσμιες διαδικασίες που εξετάζει. Επίσης, προωθούνται «αντιεδαφικές» προσεγγίσεις, οι οποίες δίνουν έμφαση σε ιεραρχικές και δικτυωμένες τοπολογίες. Τέλος, επισημαίνεται ότι εξετάζονται τα φυσικά και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του Χώρου, με μια υποκειμενική θεώρηση, σκέψη και αίσθηση (Khan κα, 2013: 290-291).

Αλλαγές παραδειγμάτων παρατηρούνται, τις τελευταίες δεκαετίες συχνότερα στη Γεωγραφία, μια επιστήμη που στοχεύει περισσότερο στην ανάλυση του Χώρου παρά στο Σχεδιασμό. Οι αλλαγές σχετίζονται με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών, γεγονός που τροποποίησε τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 («Μεταβολές Παραδείγματος στη Γεωγραφία»), τόσο η προσέγγιση στο γεωχώρο, όσο και η μεθοδολογία, υπέστησαν σημαντικές μεταβολές, ως προς τα μέσα και ως προς την οπτική των επιστημόνων.

Πίνακας 4: Μεταβολές Παραδείγματος στη Γεωγραφία

Προσέγγιση στο γεωχώρο	Σχέση του γεωχώρου	Παράδειγμα	Μεθοδολογία	Προσέγγιση στις μεθόδους
Μονοεπιστημονικό αντικείμενο	Κατακερματισμένη	Παραδοσιακό	Ποιοτική/ ποσοτική	Παραδοσιακή
Πολυεπιστημονικό αντικείμενο	Βιώσιμη	Γεωπληροφορική	Πληροφοριακά Συστήματα (informatics)	Τεχνολογία Υπολογιστών
Διεπιστημονικό αντικείμενο	Ολοκληρωμένη	Χωροπληροφορική	Ολιστική	Ολοκλήρωση

Πηγή: Koutsopoulos, 2011:8

Τρεις διαφορετικές πλευρές έχουν υποδειχτεί από τον Koutsopoulos, σχετικά με τις μεταβολές στην Επιστημολογία της Γεωγραφίας. Σύμφωνα με τον Koutsopoulos:

«Οι πιο σημαντικές από αυτές τις διαφοροποιήσεις είναι οι αλλαγές στον τρόπο θεωρούμε:

- το περιβάλλον: από μια εξωτερικά δοσμένη δημιουργία στην πίστη ότι υπάρχει ένα

οικοσύστημα ως ανεξάρτητη φυσική και πολιτιστική διαδικασία.

- τη θέση: από την αποδοχή της μοναδικότητας της γεωγραφικής θέσης στην εισδοχή της αλληλεξάρτησης των φαινομένων σε γεωγραφικό χώρο.
- το γεωγραφικό χώρο: από την υπόθεση ότι υπάρχουν τα φαινόμενα, προκειμένου να ανακαλυφθεί για να η αντίληψη που αποτελούν κοινωνικές δομές, τις δικές μας δημιουργίες.»

Οι παραπάνω προσεγγίσεις συγκλίνουν με τις απόψεις που παρατηρούνται στο Σχεδιασμό και υποστηρίζουν μια «ρευστή» μορφή, η οποία δεν συμπίπτει πάντα με τον τρισδιάστατο χώρο, αφού η ανθρώπινη δραστηριότητα δημιουργεί μεταβλητές, οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη μελέτη χωροταξικών, πολεοδομικών και γεωγραφικών φαινομένων.

Επιπρόσθετα, οι Burrell και Morgan έχουν σχηματοποιήσει, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά τους, τις θεωρίες που αφορούν το κοινωνικό περιβάλλον, όπως φαίνεται παρακάτω (Burrell και Morgan, 1979: 13). Γίνεται φανερή η διαίρεση που υπάρχει στις κοινωνικές επιστήμες, ως προς τα χαρακτηριστικά των ερευνών.

Πίνακας 5: Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των οπτικών των κοινωνικών επιστημών

Η «τάξη» ή η «ολοκληρωτική» άποψη της κοινωνίας δίνει έμφαση	Η «σύγκρουση» ή η «εξαναγκαστική» άποψη της κοινωνίας δίνει έμφαση
Σταθερότητα	Αλλαγή
Ολοκλήρωση	Σύγκρουση
Λειτουργικός συντονισμός	Αποσύνθεση
Συναίνεση	Εξαναγκασμός

Πηγή: Burrell and Morgan, 1979: 13

Από τα παραπάνω, συνολικά, είναι σαφές ότι καμία μέθοδος, είτε δίνει έμφαση στην «τάξη» και την «ολοκλήρωση», είτε δίνει έμφαση στη «σύγκρουση» και τον «εξαναγκασμό», δεν έχει αποκλειστικά πλεονεκτήματα. Επιπρόσθετα, μολονότι τα τελευταία χρόνια οι μέθοδοι κοινωνικής έρευνας έχουν κερδίσει έδαφος, η χωροταξία παραμένει ένα διεπιστημονικό αντικείμενο. Επιπρόσθετα, ακόμη και στις θετικές επιστήμες, οι οποίες θεωρείται ότι παρέχουν «αντικειμενική γνώση» εμφανίζονται διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Cruse, οι επιστήμονες των θετικών επιστημών διαιρούνται στους ρεαλιστές –που πιστεύουν στην πραγματικότητα των θεωρητικών οντοτήτων –και τους αντι–ρεαλιστές ή ινστρουμενταλιστές –που βλέπουν τις θεωρίες ως εργαλείο για τη γενίκευση εκτιμήσεων. (Cruse, 2003: 1).

Ως εκ τούτου, ακριβώς, επειδή η επιστημονική γνώση, θεωρείται ότι στην εποχή μας έχει, κατά το μάλλον ή ήττον, ένα σχετικό χαρακτήρα, είναι σκόπιμο να αποφευχθεί μια «καθαρή» παραδοσιακή μέθοδος κάποιας σχολής σκέψης. Προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν τα μειονεκτήματα των διαφόρων παραδειγμάτων και μεθόδων, θα συντεθεί για την ανάγκες της

έρευνας μια καινούργια μέθοδος εξ αρχής, αξιοποιώντας τις μεικτές μεθόδους έρευνας, διαφόρων δογμάτων.

Επιλογή ή Σύνθεση Μεθόδου ;

Η σωστή επιλογή μεθόδου ή σύνθεση μεθόδων είναι κομβικής σημασίας για μια ερευνητική εργασία, πολύ περισσότερο όταν υπάρχουν τα ιδιαίτερα στοιχεία που έχουν εντοπιστεί.

Σύμφωνα με τους Guba και Lincoln (Guba και Lincoln, 1994):

«Ένα παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνολο από βασικές πεποιθήσεις (ή μεταφυσική), που ασχολείται με τις ακροτελεύτιες ή τις πρώτες αρχές. Αντιπροσωπεύει μια κοσμοθεωρία που καθορίζει, για τον κάτοχό του, τη φύση του «κόσμου», τη θέση του ατόμου σε αυτό, και το εύρος των πιθανών σχέσεων σε αυτόν τον κόσμο και τα μέρη του, όπως, για παράδειγμα, κάνουν οι κοσμολογίες και οι θεολογίες. Οι πεποιθήσεις είναι βασικές, με την έννοια ότι πρέπει να γίνουν δεκτές μόνο στην πίστη (αν και συζητιούνται έντονα), δεν υπάρχει κανένας τρόπος για να καθορίσει την τελική αλήθεια τους. Αν υπήρχε, οι φιλοσοφικές συζητήσεις (debates) που αντανακλώνται σε αυτές τις σελίδες θα είχαν επιλυθεί χιλιετίες πριν» (Guba και Lincoln, 1994: 107).

Επομένως, δεν υφίσταται ένας ιδανικός τρόπος διερεύνησης των επιστημονικών προβλημάτων, παρά μόνο διάφορες μεθοδολογίες, με διαφορετικές οπτικές και διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης. Ιδιαίτερα οι αρχικές παραδοχές μιας διερεύνησης έχουν περισσότερη σχέση με τη φιλοσοφία, παρά με την επιστήμη, και, ως εκ τούτου, είναι μάταιη μια σύγκριση Παραδειγμάτων –αν και δεν είναι μάταιη η συνολική αξιολόγηση της «φυσιολογικής επιστήμης» που παράγει το καθένα και κατά πόσο εξηγούν ικανοποιητικά τα φαινόμενα.

Μια προσπάθεια φιλοσοφικής, κυρίως, προσέγγισης των διαφόρων παραδοχών που γίνονται στις επιστήμες και που οδηγούν στην παραγωγή γνώσης, προήλθαν, αρχικά, από τον Κύκλο της Βιέννης, γύρω στο 1900. Η συγκεκριμένη προσέγγιση έμεινε στη φιλοσοφία της επιστήμης, ως «η κανονική άποψη».

Σύμφωνα με τον Garbolino (Garbolino, 2016: 4):

«Οι πυλώνες της κανονικής άποψης ήταν οι ιδέες ότι μπορεί να γίνει μια σαφής διάκριση μεταξύ του πως οι επιστημονικές υποθέσεις ανακαλύπτονται και πως τεκμηριώνονται, ότι το αντικείμενο των φιλοσόφων της επιστήμης είναι η τεκμηρίωση,

ότι η διαίρεση μεταξύ μιας παρατηρητικής γλώσσας και μιας θεωρητικής γλώσσας μπορεί να γίνει και ότι το γνωσιακό περιεχόμενο μιας επιστημονικής θεωρίας, μπορεί να εκφραστεί, πλήρως, από μια επίσημη γλώσσα.»

Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονιστεί ότι οι ιδέες της κανονικής άποψης της επιστήμης μοιάζουν, εκ των υστέρων, σωστές· εφόσον, όμως, έχει αποκρυσταλλωθεί και τελειοποιηθεί, πρώτα, η μέθοδος. Δηλαδή οι περισσότερες μέθοδοι έως ότου καταφέρουν να τελειοποιηθούν, διέρχονται από μια επιτυχιών και αποτυχιών, με τις τελευταίες να συμβάλλουν πολύ στις πρώτες. Στη συνέχεια, σύμφωνα με τον Garbolino (οπ):

«Η διάκριση μεταξύ του πλαισίου της ανακάλυψης και του πλαισίου της τεκμηρίωσης, επιτρέπεται να εγκαταλείψει τις κοινωνιολογικές και ψυχολογικές συνιστώσες της διαδικασίας της επιστημονικής θεωρίας από την εικόνα της επιστημονικής μεθόδου και [η διάκριση] πήγε μαζί με την ιδέα ότι παρατηρητικές και πειραματικές πρακτικές ανήκουν στο πλαίσιο της ανακάλυψης, και, ως εκ τούτου, δεν πρέπει να αναλυθούν και τα αποτελέσματά τους μπορεί να αποστάζονται σε μια πεντακάθαρη παρατηρητική γλώσσα που αποτελεί το ουδέτερο έδαφος, έναντι των οποίων μπορούν να ελεγχθούν οι θεωρητικές υποθέσεις.»

Ουσιαστικά, ο Garbolino κατηγοριοποιεί τη διαδικασία της γνώσης, ως προς τον τρόπο που δομείται, σύμφωνα με την «κανονική άποψη», με τους συναφείς διαχωρισμούς και τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Για την κανονική άποψη, η εμπειρική βάση προσφέρει, πάντα, χώρο και υλικό, ώστε να τεκμηριωθεί κάθε καινούρια ανακάλυψη, χωρίς τη μεσολάβηση κοινωνιολογικών και ψυχολογικών παραγόντων.

Ο Popper, στο έργο του *Logic of Scientific Discovery*, κράτησε αποστάσεις από την τάση των θετικιστών να θεωρούν ως μεταφυσική οτιδήποτε δεν εμπίπτει στη σφαίρα της εμπειρίας, εισάγοντας προβληματισμούς ως προς τη δοκιμή (testing), την επιβεβαίωση (corroboration) και την πιθανότητα (probability) ισχύος των διάφορων αποτελεσμάτων μιας έρευνας. Ωστόσο, σημειώνει πως σκοπός του δεν είναι να μειώσει την αξία της εμπειρικής επιστήμης αλλά να τραβήξει μια νέα διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε αυτήν και τη μεταφυσική. Επομένως, σύμφωνα με τον Popper (Popper, 1959: 16):

«Και κοιτάζοντας το θέμα από ψυχολογικής άποψης, τείνω να πιστεύω ότι η επιστημονική ανακάλυψη είναι αδύνατη χωρίς την πίστη στις ιδέες που είναι καθαρά υποθετικού τύπου, μερικές φορές, ακόμη και αρκετά θολές· μια πίστη που είναι εντελώς αδικαιολόγητη από την άποψη της επιστήμης, και η οποία, στο σημείο αυτό, είναι «μεταφυσική».

Ενδιαφέρον έχει επίσης, ότι ο Popper διατήρησε το σχήμα θεωρία – παρατήρηση, παρότι αντέστρεψε τη διαδικασία εκμείευσης του αποτελέσματος, από την επικύρωση στη διάψευση μιας υπόθεσης, διαφοροποιούμενος, επί της ουσίας, από τον Κύκλο της Βιέννης. Παρόλα αυτά, όμως, το έκανε με μια διάθεση περισσότερο να συμπληρώσει και να εκλεπτύνει τις θέσεις του Κύκλου της Βιέννη, παρά να τις απορρίψει ή να τις απαξιώσει οριστικά.

Στο παραπάνω πλαίσιο, αν και οι αρχικές υποθέσεις δεν μπορούν να υπαχθούν σε μια διαδικασία κρίσης, όπως αυτές που περιγράφονται στην «κανονική άποψη» των φιλοσόφων των επιστημών, όμως, παρόλα αυτά, οδηγούν, εν τέλει, σε επιστημονικά συμπεράσματα και πορίσματα. Η επιλογή των αρχικών υποθέσεων είναι αυθαίρετη και οι τελευταίες ορίζονται με τον ίδιο τρόπο που ορίζεται ο άξονας των καρτεσιανών συντεταγμένων στα Μαθηματικά ή τα αξιώματα της ευκλείδειας γεωμετρίας.

Οι Guba και Lincoln σχηματοποίησαν τα χαρακτηριστικά διαφόρων σχολών σκέψης και των μεθόδων που χρησιμοποιούν για να εξετάσουν την πραγματικότητα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 6 («Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά Επιστημονικών Δογμάτων, σύμφωνα με τους Guba και Lincoln»).

Πίνακας 6: Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά Επιστημονικών Δογμάτων, σύμφωνα με τους Guba και Lincoln

Ζήτημα	Θετικισμός	Μεταθετικισμός	Κριτική Θεωρία κα	Δομισμός (Κονστρουκτιβισμός)
Σκοπός της έρευνας	Εξήγηση: Πρόβλεψη και έλεγχος		Κριτική και μετασχηματισμός: αποκατάσταση και χειραφέτηση	Κατανόηση, αναδόμηση
Φύση της Γνώσης	Έγκυρες υποθέσεις καθιερωμένες ως γεγονότα ή νόμοι	Μη διαψευσμένες υποθέσεις που είναι πιθανώς γεγονότα ή νόμοι	Δομική/ ιστορική επίγνωση	Ατομικές αναδομήσεις συνασπισμένες γύρω από την ομοφωνία
Απόκτηση της γνώσης	προσαύξηση - "ρολόγια -χτίστες" που προσθέτουν στο "οικοδόμημα της γνώσης", γενικεύσεις και διασυνδέσεις αιτίου-αποτελέσματος		Ιστορικός αναθεωρητισμός, γενικεύσεις από ομοιότητα	Περισσότερο ενημερωμένες και εξελιγμένες αναδομήσεις, δοτή εμπειρία
Πρόνοια ή ποιοτικά κριτήρια	Συμβατικά κριτήρια αξιολόγησης της «αυστηρότητας»: εσωτερική και εξωτερική εγκυρότητα, αξιοπιστία, και αντικειμενικότητα		Ιστορική θέαση, διάβρωση της άγνοιας, ερέθισμα για δράση	Αξιοπιστία και αυθεντικότητα και παρανοήσεις
Αξίες	Εξαιρούμενες –άρνηση επιρροής		Συμπεριλαμβανόμενες –διαμορφωτικές	
Ήθη	Εξωγενή, κλίση προς εξαπάτηση		Ενδογενή, ηθική κλίση απέναντι στην αποκάλυψη	Εγγενής, διαδικαστική κλίση προς αποκάλυψη, ειδικά προβλήματα
Φωνή	«ανιδιοτελής επιστήμονας» ως πληροφοριοδότης των φορέων λήψης αποφάσεων, φορέων χάραξης πολιτικής, και των φορέων της αλλαγής		«μετασχηματιστική πνευματική» όπως δικηγόρου και του ακτιβιστή	"παθιασμένος συμμετέχων" ως διαμεσολαβητής της πολυφωνικής ανοικοδόμησης
Εκπαίδευση	τεχνική και ποσοτική/ ουσιαστικές θεωρίες	Τεχνική, ποσοτική και ποιοτικά/ ουσιαστικές θεωρίες	Επανακοινωνικοποίηση, ποιοτική και ποσοτική/ ιστορία, αξίες του αλτρουισμού και της ενδυνάμωσης	
Προσαρμοστικότητα	Ισόμετρη		Ασύμμετρη	
Ηγεμονία	στον έλεγχο της έκδοσης, τη χρηματοδότηση, προώθηση και η θητεία		επιδιώκει την αναγνώριση και τις εισροές	

Πηγή: Guba και Lincoln, 1994 :112

Ως εκ τούτου, η επιλογή ή η δόμηση της κατάλληλης μεθόδου είναι σημαντικό στοιχείο μιας έρευνας. Στις Ποιοτικές Μεθόδους, ο σχεδιασμός της έρευνας ακολουθεί τα παρακάτω στάδια. Καταρχάς, απαιτείται διαχωρισμός σε επίπεδα: α) βηματοδότηση και β) στρατηγικές (Richards, 2005: 74). Τα βήματα του μοντέλου δίνονται παρακάτω (στο κεφάλαιο 2.2 «Διάρθρωση της

έρευνας –Η σύνθεση της μεθόδου»), όπως και η περιγραφή των στρατηγικών.

Αμέσως μετά, είναι ανάγκη να υπάρξει ένας Σχεδιασμός, γύρω από το ερευνητικό ερώτημα και πιο συγκεκριμένα: α) η έκταση της έρευνας και β) η φύση των δεδομένων (Richards, 2005: 74). Σχεδιάζοντας την έκταση της έρευνας, ορίζεται: α) το πεδίο εφαρμογής, β) η οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής για την αλλαγή, γ) η οριοθέτηση του πεδίου για τη διαφορετικότητα. Το πεδίο εφαρμογής στη διατριβή ορίζεται στη Βάση της μελέτης –έννοιες –κλειδιά και παράθεση κριτικής βιβλιογραφίας –ενώ ζητήματα που ξεφεύγουν από το παραπάνω πλαίσιο ορίζονται ως διαφορετικά.

Αντίθετα, η φύση των δεδομένων της διατριβής απαιτεί αποφάσεις για περισσότερο ποιοτικά ζητήματα. Αναφορικά με τη σχέση του ανταγωνισμού μητροπόλεων και του χωρικού σχεδιασμού, παρατηρούνται δυσκολίες που σχετίζονται με το εύρος του διεπιστημονικού αντικειμένου, με πορίσματα από διαφορετικές επιστήμες, όπως η χωροταξία, η πολεοδομία, η περιφερειακή επιστήμη, το μάρκετινγκ, η κοινωνική ψυχολογία, η διαφήμιση κοκ. Ειδικότερα, όμως, προκύπτει ένα ακόμη σοβαρότερο πρόβλημα. Είναι δύσκολο να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα ακολουθώντας ένα μόνο δόγμα επιστημονικής έρευνας –πχ ακολουθώντας, αποκλειστικά, το θετικισμό.

Η υλοποίηση του σχεδιασμού περιλαμβάνει (Richards, 2005: 79-80):

- Εγκαθίδρυση του σκοπού
- Μεθοδολογικός προσδιορισμός
- Οριοθέτηση πεδίου
- Σχεδιασμός της φύσης των δεδομένων
- Σκέψεις για το μέλλον

Η εγκαθίδρυση του σκοπού παρουσιάστηκε στο 1.1 («Σκοπός της Διατριβής»), ο μεθοδολογικός προσδιορισμός και η οριοθέτηση του πεδίου παρουσιάστηκαν στο τρέχον κεφάλαιο και εφαρμόζονται στα Κεφάλαια 3 («Ανταγωνισμός Μητροπόλεων»), 4 («Χωρικός Σχεδιασμός»), 5 («Αστική Ιεραρχία»), ο σχεδιασμός της φύσης των δεδομένων στο τρέχον κεφάλαιο και οι σκέψεις για το μέλλον στο 7.2 («Συνεισφορά της Διατριβής στην επιστημονική έρευνα»).

Μεικτές μέθοδοι σχεδιασμού

Όπως υποδεικνύεται, από τη μέχρι τώρα ανάλυση, οι ασφαλέστερες μέθοδοι Ποιοτικής Έρευνας είναι οι μεικτές, καθώς καταφέρνουν να μειώσουν την ασάφεια και τα στατιστικά σφάλματα. Παρακάτω, σχηματοποιούνται τέσσερις τρόποι μίξεως του σχεδιασμού μιας ποιοτικής

Ποιοτική Μέθοδος Έρευνας
και η εφαρμοζόμενη μεικτή μέθοδος

έρευνας (Richards, 2005: 94-95).

QUAL + quant: έργο με ποιοτικούς σκοπούς, με πυρήνα με ποιοτικές μεθόδους και ποσοτικά δεδομένα ταυτοχρόνως

QUAL → quant: έργο με ποιοτικούς σκοπούς, με πυρήνα με ποιοτικές μεθόδους και διαδεχόμενα ποσοτικά δεδομένα

QUAN + qual: έργο με ποσοτικούς σκοπούς, με πυρήνα με ποσοτικές μεθόδους και ποιοτικά δεδομένα ταυτοχρόνως

QUAN → qual: έργο με ποσοτικούς σκοπούς, με πυρήνα με ποσοτικές μεθόδους και διαδεχόμενα ποιοτικά δεδομένα

QUAL + qual, ή QUAL → qual, έρευνα προσανατολισμένη στις ποιοτικές μεθόδους, με ποιοτικό πυρήνα και ποιοτικά δεδομένα, ταυτοχρόνως ή διαδοχικά.

Το επιλεγόμενο μοντέλο είναι το δεύτερο (QUAL → quant) δεδομένου ο σκοπός δεν επιδέχεται μετρήσεις, ενώ οι αριθμοί χρησιμοποιούνται για να επικυρώσουν ή να διαψεύσουν τις υποθέσεις που προκύπτουν από τον πυρήνα της έρευνας. Εφόσον ορίστηκε η φύση των δεδομένων και οι σχέσεις μεταξύ τους, είναι αναγκαίος ο επιμερισμός των κινδύνων που απορρέουν από την υιοθέτηση μιας μόνο μεθόδου ή της ίδιας ομάδας μεθόδων.

Σχεδιασμός Τριγωνοποίησης

Η τριγωνοποίηση ή, κατ' άλλους «τριγωνισμός», (“triangulation”) θεωρείται πολύ χρήσιμη σε μια έρευνα γιατί περιορίζει τα περιθώρια για συστηματικά λάθη, μεροληψίες, προκαταλήψεις κλπ. Σύμφωνα με τα τεχνικά εγχειρίδια γραφής, η τριγωνοποίηση έχει, συνήθως, δύο πρακτικές (Bell, 2005):

- Μια μελέτη πρέπει να διασταυρώνεται με μια άλλη, προκειμένου να γίνονται διευκρινήσεις, επιβεβαιώσεις ή να ριχτεί φως σε μια υπόθεση
- Αντιπαρατιθέμενες αναλύσεις διαφορετικών τύπων δεδομένων και μεθόδους εξέτασης των ίδιων ερωτήσεων.

Σύμφωνα με τον Olsen (Olsen, 2004), η περισσότερο εμφανής τριγωνοποίηση είναι η μίξη μεθοδολογιών, όπως, ενδεικτικά, η μίξη των στοιχείων της έρευνας με συνέντευξη. Μια ενδιαφέρουσα τριγωνοποίηση είναι χρήση τριών γνωστών μεθόδων, του εμπειρισμού, του ρεαλισμού και του κονστρουξιονισμού, καθώς οι μέθοδοι των τριών αλληλοσυμπληρώνονται και εξισορροπούν μεταξύ τους. Ο εμπειρισμός στηρίζεται τόσο στις ανθρώπινες αισθήσεις, όσο και την αίσθηση ευχαρίστησης ή πόνου, προκειμένου να αξιολογηθεί ένα φαινόμενο.

Ο ρεαλισμός εστιάζει στο «είναι», όχι το «δέον», και δέχεται ότι η πραγματικότητα υπάρχει,

άσχετα το πόσο καλά την καταλαβαίνει ο άνθρωπος. Σύμφωνα με τον Evangelopoulos:

«Η βασική ιδέα του επιστημονικού ρεαλισμού έγκειται στην πεποίθηση ότι «η ώριμη επιστήμη και τα αξιώματά της είναι γενικά αληθή σε μια οντολογικά απαιτητική έννοια: επιστημονικές θεωρίες και υποθέσεις αναφέρονται σε πραγματικές οντότητες (μεσαίου μεγέθους οντότητες της κοινής λογικής ή μη παρατηρήσιμες οντότητες), δυνάμεις και σχέσεις· οι θεωρητικοί ισχυρισμοί μπορούν να εκληφθούν κυριολεκτικά, δυναμικά απευθυνόμενες σε μια πραγματικότητα ανεξάρτητη της νόησης, της οποίας τις λεπτομέρειες μελετά η επιστήμη.» Οι περισσότεροι ρεαλιστές στην επιστήμη θεωρούν ότι σχετίζονται με τους νατουραλιστές στη φιλοσοφία.» (Evangelopoulos, 2013: 36)

Τέλος, ο κονστρουξιονισμός, ο οποίος σημειώνεται ότι είναι ελαφρώς διαφορετικός από τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό, οριοθετείται πολύ δύσκολα, εφόσον περιλαμβάνει θεωρήσεις από διάφορα επιστημονικά πεδία της κοινωνίας και του πολιτισμού (Σίντος, 2011: 6). Σε γενικές γραμμές, πάντως, περιλαμβάνει την αντίληψη ότι υπάρχει μια κοινή θεώρηση –ακόμη και μη συνειδητή– των ερευνητών, η οποία θεωρείται αποτέλεσμα της κοινής κουλτούρας που υπάρχει σε μια κοινωνία (Σίντος, 2011: 6-7). Δεδομένου ότι ο κονστρουξιονισμός έχει κοινό παρονομαστή με τον κονστρουκτιβισμό, τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό και τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό την «κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας» (Δερμετζής, 2002: 135 -141, στο Σίντος, 2011: 6) και δεδομένου ότι η διατριβή δεν αναπτύσσεται μέσα από ένα έντονο στοιχείο κοινωνικής αλληλεπίδρασης (πχ σύνταξη και διακίνηση ερωτηματολογίου) αλλά μέσα από αποστασιοποιημένες βιβλιογραφικές πηγές και πρωτογενή δεδομένα άλλης φύσης, είναι σκόπιμο να υιοθετηθεί αυτή η ελάχιστη παραδοχή («κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας») και να αξιοποιηθεί κατά τη σύνθεση της μεθόδου. Στην παραδοχή αυτή συνοψίζεται η αντίληψη ότι *οι κοινωνικές προεκτάσεις των θεωριών είναι εκείνες που συντελούν, σε μεγάλο βαθμό, στην επιτυχία και την αποδοχή ενός μοντέλου*, η οποία είναι κοινή με αυτή του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, επομένως, οι δύο όροι θα θεωρηθούν ταυτόσημοι και, κατ' αυτόν τον τρόπο, θα αξιοποιηθούν.

Ο Olsen μιλά για την ολοκλήρωση ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων. Διάφορες μεθοδολογίες έχουν μια ηγετική στρατηγική και μια follow up στρατηγική στρογγυλοποίησης και έρευνας (Bryman, 2001, στο Olsen, 2004). Είναι σκόπιμη η αλληλουχία πρωτεύουσών και δευτερευουσών στρατηγικών με κεντρικό σημείο στην πραγματιστική προσέγγιση (Kanbur, 2002, στο Olsen, 2004). Χρειάζεται, επομένως, ξεκαθάρισμα ποια τεχνική είναι η πρωτεύουσα. Στη παρούσα διατριβή, πρωτεύουσα στρατηγική είναι τα βήματα που προεγράφησαν ήδη, οι έννοιες –

κλειδιά και η μελέτη –περίπτωσης. Η διάρθρωση της πρωτεύουσας στρατηγικής επιτρέπει τη συστηματική κάλυψη ενός διεπιστημονικού πεδίου μεγάλου εύρους.

Η στρατηγική follow –up είναι τα ποσοτικά δεδομένα που αντλούνται και αναλύονται, οι δείκτες αστικής ανάπτυξης, τα δημογραφικά στοιχεία, οι επενδύσεις και η απασχόληση. Η στρατηγική follow up καλύπτει ορισμένα κενά που φυσιολογικά υπάρχουν στις ποιοτικές μεθόδους, καθώς επιτρέπει τη σκιαγράφηση τάσεων με ποσοτικά στοιχεία στη μελέτη –περίπτωσης, από την οποίες, λόγω του αντιπροσωπευτικού της χαρακτήρα, μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα.

Η μίξη της ηγετικής και της follow –up στρατηγικής έγινε, στις έννοιες –κλειδιά και τη μελέτη περίπτωσης, ανά κεφάλαιο, με τα ποιοτικά στοιχεία να συγκεντρώνονται πρώτα και να ακολουθούν τα ποσοτικά, τα οποία επιτρέπουν τον φωτισμό ειδικότερων πτυχών της κάθε έννοιας. Ο τρόπος σύνδεσης (QUAL → quant) περιγράφηκε στην ενότητα «Μεικτές μέθοδοι σχεδιασμού» του τρέχοντος υποκεφαλαίου.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι είναι διαθέσιμα όλα τα αναγκαία μεθοδολογικά εργαλεία, προκειμένου να δημιουργηθεί μια μέθοδος που θα ταιριάζει ακριβώς στις απαιτήσεις του ερευνητικού προβλήματος, και, ως εκ τούτου, θα μπορεί να δώσει ακριβέστερες απαντήσεις.

2.2 Διάρθρωση της έρευνας –Η σύνθεση της μεικτής μεθόδου

Γενικά

Η εξαγωγή στέρεων συμπερασμάτων της διατριβής προϋποθέτει τη δόμηση μιας μεθόδου, η οποία, παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά:

α) είναι προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις του θέματος, αναφορικά με την οντολογία των εννοιών –κλειδιά και τη διαυγή επιστημολογική βάση της θεώρησης των ερευνητικών ερωτημάτων,

β) επιτρέπει μια διαρκή διαδικασία επαγωγής και αναγωγής, όπως αυτή περιγράφηκε στο 1.2.1 («Η εμπειρική βάση ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διυποκειμενικότητα ως πηγές των ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων»),

γ) προχωρά σε μίξη υφιστάμενων μεθόδων, ώστε να μειωθεί ο κίνδυνος σφάλματος,

δ) επιτρέπει την επαλήθευση ή τη διασταύρωση στοιχείων, τόσο σε σχέση με τις θεωρίες που αναλύονται, όσο και σε σχέση με τις συγκεκριμένες έννοιες του πραγματικού κόσμου.

Αυτός ο τρόπος διερεύνησης δοκιμάζεται¹, όπως απαιτεί η αντιπαράθεση θεωρητικών οντοτήτων –συγκεκριμένων εννοιών, στη μελέτη περίπτωσης, στην οποία, για το λόγο αυτό, πρέπει να επιλεγεί κατάλληλα ώστε να είναι εφικτή η δοκιμασία όλων των μερών του συστήματος. Δεδομένου ότι ενίοτε παρατηρείται κάποια απόσταση από τη θεωρία μέχρι την πράξη, κρίθηκε σκόπιμο να υπάρχει μια ανάδραση μεταξύ τους και αυτό προϋπέθετε τη δοκιμασία του συστήματος και της προσαρμογής των μερών του σε μια έρευνα πεδίου (μελέτη περίπτωσης), η οποία προσφέρει μια σταθερή και συμπαγή βάση για την άντληση συγκεκριμένων εννοιών και ποσοτικών στοιχείων, για όσα θέματα χρειαστούν. Όπως επισημάνθηκε στο 1.2.1 («Η εμπειρική βάση ως θεμέλιο της θεωρίας. Οι θεωρητικές οντότητες, οι συγκεκριμένες έννοιες και η διυποκειμενικότητα ως πηγές των ερευνητικών προβλημάτων και ερωτημάτων»), η διαδικασία επαναλαμβάνεται μέχρις ότου:

- τα ερευνητικά ερωτήματα και υπο –ερωτήματα αποκρυσταλλωθούν,
- η θεωρία (η ερμηνεία του φαινομένου μέσα από τα εννοιολογικά εργαλεία) αποκτήσει

¹ Η δόκιμη του συστήματος στη μελέτη –περίπτωσης έχει αναλογίες με το πείραμα στις θετικές επιστήμες, δεδομένου ότι στοχεύει στην ανατροφοδότηση των θεωρητικών οντοτήτων με συγκεκριμένες έννοιες, παρατηρήσεις του κόσμου ακόμη και με ποσοτικά στοιχεία.

έναν ακονισμένο και λεπτότατο διαμερισμό,

- η μελέτη περίπτωσης ελέγξει –επαληθεύοντας ή απορρίπτοντας –τα βασικά σημεία που ανακύπτουν από τη θεωρία
- οι βελτιώσεις του συστήματος γίνουν οριακές.

Για να γίνει καλύτερα κατανοητό πως λειτουργεί η μέθοδος, μπορεί να χρησιμοποιηθεί, ως παράδειγμα, μια αναλογία από την πειραματική φυσική. Ο ανταγωνισμός μητροπόλεων μπορεί να θεωρηθεί όπως ένα ηλεκτρομαγνητικό πεδίο, ο χωρικός σχεδιασμός, αντιστοίχως, όπως οι δυνάμεις που ασκούνται στο τελευταίο, ενώ η μελέτη –περίπτωσης θα μπορούσε να είναι όπως το υπόθεμα και η αστική ιεραρχία, όπως ο φασματογράφος μάζας που καταγράφει τα αποτελέσματα.

Μόλις ολοκληρωθεί η διαδικασία, η ανάλυση του θέματος σταθεροποιείται και ακολουθείται από την εξαγωγή συμπερασμάτων, τα οποία απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα και υπο-ερωτήματα. Τα συμπεράσματα αποτελούν την προσωπική θεώρηση του υποψηφίου επί του υπό πραγμάτευση θέματος.

Ως επίλογος, εξετάζεται η συνεισφορά της διατριβής στην έρευνα, αναφέρονται τα αποτελέσματα και οι περιορισμοί της, ενώ τίγονται θέματα που αξίζουν περαιτέρω διερεύνησης.

Τα στοιχεία της Μεθόδου και η σύνθεσή τους

Παρακάτω φαίνεται σχηματικά ο διαχωρισμός των στοιχείων που χρησιμοποιούνται για τη μέθοδο της διατριβής. Παρατηρείται ότι τα ποσοτικά στοιχεία δε λειτουργούν αυτόνομα αλλά εντάσσονται σε ένα ευρύτερο ερευνητικό πλαίσιο των ποιοτικών στοιχείων (QUAL → quant). Επίσης, δίνονται τα ποσοτικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται στη διατριβή.

Πίνακας 7: Διαχωρισμός στοιχείων της μεικτής μεθόδου

Στοιχεία Μεικτής Μεθόδου (QUAL → quant)	
Ηγετική Στρατηγική	Follow up Στρατηγική
<p>Ποιοτικά στοιχεία (πυρήνας της έρευνας):</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Πιλοτική έρευνα ✓ Έννοιες -κλειδιά ✓ Μελέτη –περίπτωσης 	<p>Ποσοτικά στοιχεία (προεκτάσεις της έρευνας):</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Θέση στην ιεραρχία, με βάση διάφορες μελέτες (Mc Kinsey, PWC, GAW) ✓ Δημογραφικά στοιχεία (διαχρονική εξέλιξη και κατανομή πληθυσμού) ✓ Επενδύσεις (εμβασμό, ωφελούμενοι) ✓ Απασχόληση (θέσεις απασχόλησης)

Βεβαίως, πρέπει να κανείς να κατανοεί τους περιορισμούς των ποσοτικών στοιχείων αναφορικά με τα φαινόμενα που παρουσιάζονται στο Χώρο. Για παράδειγμα, για τη μεθοδολογία του Κανόνα Τάξης Μεγέθους, ο οποίος παρουσιάζεται αναλυτικά στο 4.2.1 («Εισαγωγική Τοποθέτηση»), γίνεται από τους Galbraix και Ioannides, το εξής σχόλιο, ως μεθοδολογική σημείωση: “Estimate, don’t test” («Εκτιμήστε, μη δοκιμάζετε») (Galbraix και Ioannides, 2004).

Όμως, εκτός από τη σύνθεση ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων, προκύπτει το ερώτημα, ποιες είναι οι μέθοδοι που θα επιλεγούν, ιδίως οι ποιοτικές μέθοδοι που βρίσκονται στον πυρήνα της έρευνας. Στον Πίνακα 8 («Οι επιστημολογικές αναφορές των μεθόδων που συνθέτουν τη νέα μέθοδο») παρουσιάζονται αναλυτικά ποιοτικά και τα ποσοτικά στοιχεία της μεθόδου και το πώς εντάσσονται στις τρεις μεθόδους που υιοθετήθηκαν για την κατασκευή του τελευταίου.

Πίνακας 8: Οι επιστημολογικές αναφορές των μεθόδων που συνθέτουν τη νέα μέθοδο

Στοιχεία έρευνας	Μίξη Μεθόδων ανά στοιχείο έρευνας		
	Εμπειρισμός	Ρεαλισμός	Κοινωνικός Κονστρουκτιβισμός
Ποιοτικά στοιχεία			
Πιλοτική έρευνα		✓	
Φαινόμενο (Ανταγωνισμός Μητροπόλεων)		✓	
Δύναμη Παρέμβασης (Χωρικός Σχεδιασμός)			✓
Εννοιολογικό Εργαλείο (Αστική Ιεραρχία)			✓
Μελέτη –περίπτωσης (Λονδίνο)	✓		
Ποσοτικά στοιχεία			
Θέση στην ιεραρχία (Mc Kinsey, PWC, GAW)	✓		
Δημογραφικά στοιχεία (διαχρονική εξέλιξη)		✓	
Επενδύσεις (εμβαδό)		✓	
Απασχόληση (θέσεις)		✓	

Ο Cruse, αναφορικά με τις θετικές επιστήμες, περιγράφει τα όρια του επιστημονικού ρεαλισμού, μέσα από διάφορες θεωρίες, οι οποίες εξηγούσαν πιστά τα φαινόμενα, με βάση τα δεδομένα της εποχής, ωστόσο, σήμερα, με τα δικά μας δεδομένα, είναι ανακριβείς, ακόμη και εσφαλμένες. Το σημαντικότερο, όμως, κατά τον Cruse, είναι πως δεν είναι τελείως εσφαλμένες. Από ορισμένες απόψεις, λειτουργούν, ακόμη, ικανοποιητικά –πχ η νευτώνεια μηχανική, σε σχέση με τη θεωρητικά ακριβέστερη θεωρία της σχετικότητας –δίδοντας, σχετικά, ακριβείς για τις απαιτήσεις κάθε εποχής εκτιμήσεις –πχ ο Fresnar και η θεωρία του αιθέρα (Cruse, 2003: 3-6).

Η θέση του Cruse υποδεικνύει την αξία του ρεαλισμού για τη μελέτη ενός φαινομένου. Μολονότι η ψυχρή και αυστηρή θεώρηση του φαινομένου αποκλείει ευέλικτες ερμηνείες που σχετίζονται με ιδεολογικές, πολιτικές και άλλες, κατά το μάλλον ή ήττον, υποκειμενικές προσεγγίσεις, επομένως, μπορεί να μην αποδώσει, πλήρως, όλα τα χαρακτηριστικά του φαινομένου, ωστόσο, είναι αδύνατο να είναι έωλη ή εξ ολοκλήρου εσφαλμένη, όπως μπορεί να συμβεί με την περιγραφή του φαινομένου, όταν η αφετηρία είναι απολύτως υποκειμενική. Εκ των

πραγμάτων, εκτός από το φαινόμενο, και τα αντικειμενικά ποσοτικά στοιχεία της διατριβής, βασίζονται στο ρεαλισμό.

Τόσο ο «Χωρικός Σχεδιασμός», όσο και η «Αστική Ιεραρχία», έχουν προκύψει περισσότερο ως έννοιες στη βιβλιογραφία, με τη διαφορά ότι ο Χωρικός Σχεδιασμός οδηγεί σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις στο χώρο, ενώ η Αστική Ιεραρχία χρησιμεύει περισσότερο στην επικοινωνία ανάμεσα στους ερευνητές. Σε κάθε περίπτωση, ο κοντρουξιονισμός/ κοινωνικός κονστρουκτιβισμός είναι η καταλληλότερη μέθοδος διερεύνησης, δεδομένου ότι, ως έννοιες είναι αρκετά υποκειμενικές και μια ανεξάρτητη δόμηση και παρουσίασή τους απαιτεί και οφείλει να συμπεριλαμβάνει το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται, τόσο αυτό της επιστημονικής κοινότητας όσο και το ευρύτερο.

Η μελέτη –περίπτωσης βασίζεται στον εμπειρισμό, δεδομένου ότι αφενός αποτελεί ένα στοιχείο του πραγματικού κόσμου, το οποίο επικυρώνει ή διαψεύδει διάφορες θεωρήσεις, και, αφετέρου, οι αξιολογήσεις από ερευνητές ή άλλες πηγές, εκ των πραγμάτων, έχουν επηρεαστεί, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, από τις προσωπικές τους εμπειρίες. Ομοίως, η θέση στην αστική ιεραρχία βασίζεται περισσότερο στον εμπειρισμό, παρά το ρεαλισμό, αφού οι αξιολογικές κρίσεις αφορούν διάταξη αριθμών (1^η θέση, 2^η θέση κοκ) ή μαθηματική συνάρτηση ποσοτικών στοιχείων και όχι ποσοτικά στοιχεία, αποτελέσματα παρατήρησης του πραγματικού κόσμου, όπως πχ τα δημογραφικά στοιχεία.

Οι Branding και Landry, έπειτα από κριτικό σχολιασμό του επιστημονικού δομισμού και, ειδικότερα, του Suppes, καταλήγουν ότι ουσιαστικά απαιτούνται δύο θεωρίες, η μία αναφορικά με τα δεδομένα και μία αναφορικά με τα φαινόμενα. Σύμφωνα με τους Branding και Landry:

«... ο Suppes είχε επισημάνει (1960, 1962) ότι η θεωρητικοποίηση της επιστήμης αποτελείται από «μια ιεραρχία θεωριών και τα μοντέλα τους που γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ της υψηλού επιπέδου θεωρίας και τα χαμηλότερου επιπέδου φαινόμενα για τα οποία η θεωρία επιθυμεί να μιλήσει.» Επομένως, σύμφωνα με τον Suppes, χρειάζονται δύο στοιχεία για τη σύζευξη μιας υψηλού επιπέδου θεωρίας με τα φαινόμενα: μια πειραματική θεωρία των δεδομένων και μια εμπειρική θεωρία των φαινομένων.» (Suppes, 1960 και Suppes, 1962 στο Branding και Landry, 2006: 574)

Ως προς την πειραματική θεωρία δεδομένων, η διατριβή αναπτύσσει στο 7.1 («Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα») στα υπο-ερωτήματα 1.2 και 2.2, θεωρήσεις στηριγμένες σε δεδομένα που αφορούν τη μελέτη περίπτωσης. Αντίστοιχα, στα υπο-ερωτήματα 1.1 και 2.1, επίσης, αναπτύσσεται μια εμπειρική θεωρία των φαινομένων, ενώ τα ερευνητικά ερωτήματα 1 και 2, αποτελούν την υψηλού επιπέδου θεωρία η οποία έχει συζευχθεί με τα φαινόμενα.

Ενδιαφέρουσα προσθήκη για το σκελετό της διατριβής, με τον προσδιορισμό του παραγωγικού μοντέλου, το οποίο συνδέει τις έννοιες –κλειδιά με τη μελέτη περίπτωσης, αποτελούν οι προτάσεις, από το χώρο του δομισμού (“structuralism”), αναφορικά με την κοινή δομή των θεωρητικών μοντέλων, των φαινομένων στα οποία εφαρμόζονται και των δεδομένων.

Οι Branding και Landry αποκαλούν ελάχιστο δομισμό (“minimal structuralism”) τη δέσμευση ότι «τα είδη των αντικειμένων για τα οποία μιλά η θεωρία αναπαρίστανται μέσω κοινής δομής των θεωρητικών τους μοντέλων και που η θεωρία έχει εφαρμογή στα φαινόμενα που τα θεωρητικά μοντέλα και τα μοντέλα των δεδομένων (data) μοιράζονται το ίδιο είδος δομής.» Αυτό αποκλείει οποιαδήποτε οντολογική δέσμευση –για τη φύση, την ατομικότητα ή την τυπικότητα των συγκεκριμένων αντικειμένων. (Branding και Landry, 2006: 577)

Ουσιαστικά, πρόκειται για μια αντιμετώπιση η οποία μετριάζει τις προϋποθέσεις του δομισμού, εφόσον, βέβαια, προηγουμένως, έχουν γίνει αντιληπτές οι κοινές δομές που συνδέουν τα θεωρητικά μοντέλα με τα μοντέλα δεδομένων. Το χαμηλότερο επίπεδο δεσμεύσεων επιτρέπει μια ευελιξία στην επιλογή των μοντέλων, ενώ, παράλληλα, υπάρχει η δυνατότητα διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο αντικείμενο της έρευνας και την επιστημονική κοινότητα που το προσλαμβάνει και το διερευνά. Σύμφωνα με την Nanda:

«...ενώ η επιστήμη είναι μια κοινωνικά επιδεικνυόμενη διαδικασία, παρόλα αυτά, δεν είναι κοινωνικά βασισμένη διαδικασία: μόνο μια διαλεκτική και προοδευτική αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνικά τοποθετημένων ερευνητών μεταξύ τους και με έναν κόσμο με ανεξάρτητη σκέψη μπορεί να εξηγήσει το πλαίσιο των επιστημονικών ιδεών.»
(Nanda, 1997: 343)

Επομένως, στον Πίνακα 9 («Στάδια της μεικτής μεθόδου, επιστημολογικές αναφορές και συσχετίσεις με επιστημονικά δόγματα»), συνοψίζοντας τις επιλογές που έγιναν στο τρέχον κεφάλαιο, δίνονται, συνολικά και κατά ομάδες, τα στάδια και τα μέρη της έρευνας με τις επιστημολογικές και φιλοσοφικές αναφορές του καθενός, οι οποίες προσδιορίζουν και καθορίζουν τη θεωρητική σκόπευση του κάθε μέρους.

Ποιοτική Μέθοδος Έρευνας
και η εφαρμοζόμενη μεικτή μέθοδος

Πίνακας 9: Στάδια της μεικτής μεθόδου, επιστημολογικές αναφορές και συσχετίσεις με επιστημονικά δόγματα							
Θεωρητικές Οντότητες (ως επί το πλείστο)			Συγκεκριμένες Έννοιες (ως επί το πλείστο)		Θεωρίες		
Στάδιο Α': Έννοιες –κλειδιά			Στάδιο Β': Μελέτη –Περίπτωσης		Στάδιο Γ: Συμπεράσματα –Απαντήσεις		
Ανταγωνισμός Μητροπόλεων	Χωρικός Σχεδιασμός	Αστική Ιεραρχία	Έρευνα Πεδίου	Πειραματικά Δεδομένα	υπο -ερωτήματα 1.2 και 2.2 (Πειραματική θεωρία δεδομένων)	υπο -ερωτήματα 1.1 και 2.1 (Εμπειρική θεωρία φαινομένων)	Ερευνητικά Ερωτήματα 1 και 2 (Υψηλού επιπέδου θεωρία)
Ρεαλισμός	Κοινωνικός Κονστрукτιβισμός	Κοινωνικός Κονστрукτιβισμός	Εμπειρισμός	Εμπειρισμός	Δομισμός		
Στάδιο Δ': Κυκλική Ανατροφοδότηση μεταξύ Σταδίων Α,Β,Γ							
Παραγωγικό Μοντέλο (θεωρητικές οντότητες –συγκεκριμένες έννοιες)			Οιονεί –επαγωγική διαδικασία και αναγωγή σε οικουμενικές θεωρίες		Κανονικότητες στις επιστημονικές παρατηρήσεις		
Ελάσσων Δομισμός			Karl Popper		Immanuel Kant		
Επιστημονικά Δόγματα (μίξη σε κάθε Στάδιο)							
Θετικισμός				Δομισμός			

Όπως αναλύεται διεξοδικά στο 7.2 («Συνεισφορά της διατριβής στην επιστημονική έρευνα»), η μέθοδος που περιγράφεται μπορεί να λειτουργήσει για διάφορες ομάδες προβλημάτων.

Στο έργο του *Conjectures and Refutations*, ο Popper εξειδικεύει πολλές από τις θέσεις που ανέπτυξε στο *The Logic of Scientific Discovery*, αναφορικά με την επιστημονική πρόοδο και την αξία των ήσσονος σημασίας διαψεύσεων. Μεταξύ πολλών άλλων θεμάτων, τα οποία αφορούν τις θετικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες –πχ τη Φυσική, την Αστρονομία, τη Γλωσσολογία –ο Popper επισημαίνει ότι στη Μηχανική πολλές θεωρίες και τύποι είναι εσφαλμένοι, όμως, αποτελούν εξαιρετικές προσεγγίσεις. Τονίζει, επίσης, ότι οι μηχανικοί είναι υποχρεωμένοι να στηρίζονται σε προηγούμενες εργασίες μηχανικών, προσαρμόζοντάς τες, παρόλο που ο σχεδιασμός και το σχέδιο είναι πολύ αφηρημένες διαδικασίες, στηριγμένες στη δημιουργικότητα.

Ως προς την αξία του σχεδίου στην επιστημονική έρευνα, ο Popper θεωρεί ότι η παρατήρηση απολύτως τυχαίων γεγονότων, δε σημαίνει ότι υπάρχει η δυνατότητα εξαγωγής ασφαλών συμπερασμάτων. Επομένως, χρειάζεται πρώτα ένα σχέδιο στηριγμένο στη Λογική –προφανώς, η μέθοδος –προκειμένου να επιλεγούν οι παρατηρήσεις που μπορούν να δώσουν λογικά συμπεράσματα.

Ως προς το σχέδιο σε ένα κοινωνικό πλαίσιο, ο Popper απορρίπτει τον ντετερμινισμό, την άποψη, δηλαδή, ότι υπάρχει ένα προδιαγεγραμμένο τέλος στην κοινωνική εξέλιξη, αυτό που αποκαλεί «ουτοπική μηχανική». Ουσιαστικά, εννοεί ότι τα σχέδια εκπονούνται για να λύνονται συγκεκριμένα προβλήματα και όχι για κάποιο ανώτερο, οικουμενικό σκοπό.

Ιδίως για τις θεωρίες των κοινωνικών επιστημών, ο Popper είναι πολύ αυστηρός και υπογραμμίζει ότι για να είναι επιστημονικές οφείλουν να επιδέχονται διάψευσης, αλλιώς, είναι «ψευδοεπιστήμες» και ανήκουν στη σφαίρα της μεταφυσικής. Θεωρεί, ως τα μεγαλύτερα προβλήματα στις κοινωνικές επιστήμες, την ιστορική πρόβλεψη, τον ιστορικισμό και τον ιστορικό ντετερμινισμό², καθώς και τον ιστορικό σχετικισμό. Επιμένει στην αξία μιας θεωρητικής κοινωνικής επιστήμης, μακριά από αυτό που αποκαλεί «συνωμοσιολογική κοινωνική επιστήμη» δηλαδή την αντίληψη ότι κάποια ισχυρά πρόσωπα ή ομάδες έχουν υπερβολικό ρόλο στην εξέλιξη των πραγμάτων.

Επιπρόσθετα, τραβάει μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις θεωρίες των κοινωνικών επιστημών που ελέγχονται με δοκιμή και παραδίδονται για κριτική συζήτηση στην επιστημονική κοινότητα και σε πεποιθήσεις, συμπεριφορές και παραδόσεις που βοηθούν στον προσανατολισμό στον

² Μια έμμεση αναφορά στον ιστορικισμό. Ο Popper έχει ορίσει ως «ιστορική προφητεία» την αντίληψη ότι μια κοινωνία έχει μόνο ένα δρόμο που μπορεί να ακολουθήσει στο μέλλον.

κοινωνικό κόσμο.

Γενικά, για τον Popper, οι θεωρίες είναι μόλις κάτι περισσότερο από τους μύθους και είναι η κριτική συζήτηση εκείνη που τους δίνει αξία. Με την κριτική, τα αδύνατα σημεία των θεωριών διαψεύδονται και απορρίπτονται, ενώ τα δυνατά σημεία αναδεικνύονται περισσότερο αποφασιστικά. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, συντελείται η *επαύξηση της γνώσης*, η οποία συνιστά την επιστημονική πρόοδο.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι ο Popper επέμεινε σταθερά στην οιονεί –επαγωγική φιλοσοφία της γνώσης, από την εμπειρία προς τη λογική αλλά και πάλι προς στην εμπειρία, όλα επάνω σε μια λογική βάση και με διαρκή και κριτική αναθεώρησή τους, η οποία επιτρέπει, κατά τη διαδικασία, στις ήσσονος σημασίας διαψεύσεις να επαυξάνουν τη γνώση. Ο Popper επιμένει τόσο στην αξία των διαψεύσεων μέχρις ότου δημοσιευτεί μια εργασία, όσο και τις διαψεύσεις που θα υποστεί αφότου δημοσιευτεί και της ασκηθεί κριτική, καθώς και στην άποψη ότι, παρόλα αυτά, οι προσεγγίσεις της πραγματικότητας μπορούν να λειτουργούν ικανοποιητικά.

Επομένως, η κριτική επάνω σε μια επιστημονική θέση είναι ζωτικής σημασίας για την επιστημονική πρόοδο ο διάλογος που αναπτύσσεται σε μια κοινότητα επιστημόνων είναι η ασφαλέστερη βάση για την καλλιέργεια της κριτικής. Τα παραπάνω υποδηλώνουν ότι η εμμονή σε ένα μοναδικό σωστό δόγμα ή σχόλη σκέψης είναι παρακινδυνευμένη άποψη.

Ουσιαστικά, το *Conjectures and Refutations*, αποτελεί περαιτέρω εξειδίκευση των θέσεων που έχουν εκφραστεί από τον Popper, στο *The Logic of Scientific Discovery*. Σύμφωνα με τον Popper (Popper, 1959: 280):

«Το παλιό επιστημονικό ιδεώδες της *επιστήμης* (η υπογράμμιση στο πρωτότυπο) –ως απολύτως βέβαιη αποδείξιμη γνώση –έχει αποδειχθεί ότι είναι ένα είδωλο. Η απαίτηση για την επιστημονική αντικειμενικότητα καθιστά αναπόφευκτο ότι κάθε επιστημονική δήλωση πρέπει να παραμένει υπό δοκιμή, για πάντα. Μπορεί πράγματι να ενισχύεται, αλλά κάθε επιβεβαίωση σχετίζεται με άλλες δηλώσεις που, και πάλι, είναι υπό δοκιμή. Μόνο στην υποκειμενική μας εμπειρία της πεποίθησης, στην υποκειμενική μας πίστη, μπορούμε να είμαστε «απολύτως βέβαιοι».

Η σημασία της παραπάνω απόφασης είναι μεγάλη, διότι επιτρέπει, αν δεν επιβάλλει, μια οπτική, ελαφρώς διαφοροποιημένη από τις άτεγκτες αντιλήψεις της κανονικής άποψης της φιλοσοφίας της επιστήμης. Ειδικότερα, υποδεικνύει ότι απαιτούνται περισσότερες δοκιμασίες προκειμένου να ελεγχθεί η επιτυχία μιας μεθόδου και να επαληθευτούν τα συμπεράσματα μιας έρευνας. Επίσης, καμιά μέθοδος και καμιά επαλήθευση συμπερασμάτων δεν εγγυώνται μια διαρκή και μέγιστη ισχύ, δεδομένου ότι στηρίζονται σε υποθέσεις και δηλώσεις, μερικές από τις οποίες

μπορεί να διαψευστούν στο μέλλον.

Παρόλα αυτά, ένας περιορισμός του εκλεκτικισμού στο Σχεδιασμό του Χώρου και μια μεγαλύτερη σαφήνεια στο πως μπορούν εξισορροπηθούν τα διάφορα επιστημονικά δόγματα και οι μεθοδολογίες που απορρέουν από αυτά, μπορεί να αποτελέσει μία πρόοδο. Η μίξη στοιχείων θετικισμού και δομισμού, ο διαχωρισμός των σταδίων και η εύρεση ενός λογικού αλγορίθμου για την αντιμετώπιση μιας ομάδας επιστημονικών προβλημάτων, με χωρικές και α-χωρικές προεκτάσεις, είναι ένα βήμα για την καλύτερη οργάνωση και μοντελοποίηση των διαδικασιών που διαμορφώνουν το Χώρο.

Από την άλλη, ο Kant είχε ήδη επισημάνει ένα κίνδυνο που πρέπει να αποφεύγεται, ο κίνδυνος του αντιπαραγωγικού σκεπτικισμού. Σύμφωνα με τον Kant:

«Έτσι, ο σκεπτικισμός είναι ένας τρόπος ανάπαυσης για τον Λόγο, στον οποίο μπορεί να υπάρξουν αντανάκλασεις σχετικά με τις δογματικές περιπλανήσεις και να κερδηθεί κάποια γνώση της περιοχής όπου συμβαίνει να βρίσκεται, η οποία [γνώση] μπορεί να συνεχίσει το δρόμο της με μεγαλύτερη βεβαιότητα αλλά δεν μπορεί να είναι η μόνιμη θέση της.» (Kant, 1781: 508)

Ως εκ τούτου, ο σκεπτικισμός είναι περισσότερο ένα εργαλείο περιορισμού του δογματισμού, καθώς και αποκρυστάλλωσης και λέπτυνσης των επιστημονικών πορισμάτων, παρά ένα καταφύγιο άρνησης. Παρά τη σχετικότητα της γνώσης και παρά τις υποκειμενικές επιδράσεις και το μεταφυσικό πυρήνα των πεποιθήσεων, υπάρχουν σημαντικά περιθώρια για εξαγωγή στέρεων, έστω και προσωρινά, συμπερασμάτων και αυτός είναι ο στόχος της προτεινόμενης μεθόδου.

2.3) Ανακεφαλαίωση

Στο Κεφάλαιο 2, παρουσιάστηκαν, εξ αρχής και βήμα προς βήμα, τα στοιχεία, οι πλευρές και τα στάδια μιας έγκυρης επιστημονικής εργασίας, με επικέντρωση στην καταλληλότερη μέθοδο με την οποία μπορούν να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και η στόχευση, οι διαδικασίες και τα όρια εφαρμογής της. Ειδικότερα, επιστημολογικά, κρίθηκε σκόπιμη η αποδοχή της μεταφυσικής φύσης των αρχικών υποθέσεων, προκειμένου να είναι σαφές ότι οι έρευνες του Χώρου εκκινούν αυθαίρετα από κάποιο σημείο και, σταδιακά, αφού παρουσιάστηκαν αρκετά στοιχεία, θέσεις και τεχνικές διερεύνησης, ξεκίνησε να συντίθεται μια νέα μέθοδος. Μεθοδολογικά, ακολουθήθηκε η μίξη πολλών μεθόδων και στοιχείων από διάφορα επιστημονικά δόγματα, για τη σύνθεση της νέας μεθόδου, περισσότερο κατάλληλης από το συνηθισμένο εκλεκτικισμό.

Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάστηκαν τα βασικά αντικείμενα της Φιλοσοφίας της Γνώσης, η οντολογία, η επιστημολογία και η μεθοδολογία, διαχωρίστηκαν οι ποιοτικές από τις ποσοτικές μεθόδους, εξετάστηκαν τρόποι μίξης, ενώ, δόθηκαν διάφοροι μέθοδοι και τεχνικές για τον περιορισμό των σφαλμάτων και των αστοχιών, όπως η τριγωνοποίηση, οι στρατηγικές, τα βήματα κ.

Επιλέχθηκε η δόμηση ενός πυρήνα έρευνας, από ποιοτικά στοιχεία, και η μίξη του με ποσοτικά στοιχεία (QUAL → quant) –κυρίως, στατιστικά στοιχεία και παρατηρήσεις –ώστε να υπάρχει η ανάδραση θεωρίας –πραγματικότητας. Υιοθετήθηκε μια βασική στρατηγική (έννοιες – κλειδιά και μελέτες περίπτωσης), όπως και μια follow up στρατηγική, με επιλεγμένα ποσοτικά στοιχεία, προκειμένου να καλυφθούν τα όποια κενά προκύψουν από τη βασική στρατηγική. Η τριγωνοποίηση στηρίχθηκε σε διάφορα επιστημονικά δόγματα και σχολές σκέψης, όπως ο επιστημονικός ρεαλισμός, ο εμπειρισμός και ο κοινωνικός κονστρουκτιβισμός.

Στη συνέχεια, τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν τη μέθοδο αντιστοιχίστηκαν με τα επιστημονικά δόγματα και τη Μεθοδολογία, ώστε προτάθηκε η υιοθέτηση ενός παραγωγικού μοντέλου με δοκιμή, επαναβεβαίωση και εκτίμηση της πιθανότητας της ισχύος της θεωρίας. Το παραγωγικό μοντέλο επιτρέπει τη σύνδεση των υποθέσεων εργασίας με την εμπειρία (μελέτη περίπτωσης) και την περαιτέρω αποκρυστάλλωση των θέσεων της διατριβής.

Τέλος, η προτεινόμενη μέθοδος και οι τεκμηριώσεις της σχηματοποιήθηκαν στον Πίνακα 9,

όπου φαίνονται καθαρά όλα τα στάδια και η διαδικασία της μεθόδου. Η προτεινόμενη μέθοδος μπορεί να εφαρμοστεί στα προβλήματα της μορφής: Φαινόμενο + Δύναμη Παρέμβασης + Καταγεγραμμένες Μεταβολές. Παράλληλα, αναφέρθηκε η αξία των ορίων ισχύος και των διαψεύσεων μιας θεωρίας, ως τρόπος επαύξησης της γνώσης.

Το επόμενο βήμα είναι η εφαρμογή της νέας, προσαρμοσμένης στο πρόβλημα, μεθόδου στην υπόθεση εργασίας, όπως ορίστηκε στο Κεφάλαιο 1.

3) ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ

3. 1) Ορισμοί και γενικά χαρακτηριστικά μητροπόλεων

Ο ορισμός μιας μητρόπολης –ή, σε άλλες περιπτώσεις, των μητροπολιτικών περιοχών – ποικίλει συχνά, ανάλογα με τη χώρα. Στην Ιαπωνία διαχωρίζονται σε «μητροπολιτικές περιοχές», άνω του ενός εκατομμυρίου κατοίκων, και σε «μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές», με πληθυσμό άνω των δύο εκατομμυρίων κατοίκων (Λύκος, 2006: 28-29). Παρόλο που υπάρχουν μητροπόλεις με συνολικό πληθυσμό άνω των τριάντα εκατομμυρίων (Τόκιο), δεν υπάρχει περαιτέρω διαχωρισμός. Στις ΗΠΑ, οι μητροπολιτικές περιοχές χωρίζονται με «μητροπολιτικές διαιρέσεις» (metropolitan divisions) και συγκεντρώνουν τουλάχιστον 2,5 εκατομμύρια κατοίκους, ενώ η μεγαλύτερη πόλη, η Νέα Υόρκη, γύρω από το δήμο της Νέας Υόρκης, συγκεντρώνει τέσσερις ολόκληρες κομητείες (Λύκος, 2006: 29).

Το Ηνωμένο Βασίλειο διαφέρει, καθώς δεν χρησιμοποιεί τη λογική της μητροπολιτικής περιοχής αλλά εξετάζει τη συνέχεια των οικισμών (Λύκος, 2006: 30). Η Γαλλία χρησιμοποιεί την “aire urbaine” ως αντίστοιχο της μητροπολιτικής περιοχής (Λύκος, 2006: 31 -32). Στην Πορτογαλία, οι μητροπολιτικές περιοχές έχουν πολύ ευρύτερη δικαιοδοσία από τα πολεοδομικά συγκροτήματα (Λύκος, 2006: 32-33). Στην Ισπανία θεωρούνται μητροπολιτικές περιοχές η Μαδρίτη και η Βαρκελώνη (Λύκος, 2006: 33). Στην Ιταλία δεν υπάρχουν σαφή όρια των μητροπολιτικών περιοχών, με τους δήμους, όμως, (Ρώμη, Νάπολι, Μιλάνο) να έχουν τουλάχιστον ένα εκατομμύριο κατοίκους (Λύκος, 2006: 33). Στην Ελλάδα, οι ερευνητές συμφωνούν ότι οι μόνες πόλεις που μπορούν να θεωρηθούν μητροπόλεις είναι η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη.

Πολύ διαφορετική είναι η προσέγγιση στην Κίνα, όπου τα όρια μιας μητρόπολης είναι ασυνήθιστα μεγάλα, σε σχέση με τις υπόλοιπες μητροπόλεις των βιομηχανικών χωρών, γεγονός που οδηγεί, ενίοτε, σε παραπλανητικά συμπεράσματα γύρω από το δυναμισμό των κινεζικών μητροπόλεων. Σύμφωνα με το περιοδικό Atlantic Cities:

«Τι φταίει για τη σύγχυση; Η απάντηση βρίσκεται στις ιδιόμορφες διοικητικές διαιρέσεις της Κίνας. Πρώτον, υπάρχουν οι απλές επαρχίες (όπως Sichuan, Yunnan, και Shanxi), οι οποίες, όπως αμερικανικές πολιτείες, έχουν μια παράλληλη δομή κυβέρνησης προς την κεντρική κυβέρνηση. Έπειτα, υπάρχουν «εθνικές αυτόνομες περιοχές» (όπως το Θιβέτ, Xinjiang και Εσωτερική Μογγολία), οι οποίες λειτουργούν

όπως οι επαρχίες και δεν είναι, παρεμπιπτόντως, εξ αποστάσεως αυτόνομα. Και τέλος, υπάρχουν και οι δήμοι: Πεκίνο, Tianjin, Σαγκάη, και Chongqing, οι μεγάλες πόλεις που κυβερνώνται απευθείας από την κεντρική κυβέρνηση. (Φανταστείτε εάν, εκτός από την Ουάσιγκτον, ότι η Νέα Υόρκη, το Σικάγο και το Λος Άντζελες ήταν «περιοχές» και όχι τις πόλεις στο εσωτερικό των κρατών). Στη συνέχεια, τέλος, είναι οι ειδικές διοικητικές περιοχές του Χονγκ Κονγκ και του Μακάο, αλλά αυτό είναι μια τελείως άλλη ιστορία.» Συμπερασματικά, το περιοδικό *Atlantic Cities* καταλήγει:

«Έτσι, όταν λέμε ότι μια κινεζική πόλη έχει ένα συγκεκριμένο πληθυσμό, αξίζει να θυμηθούμε ότι, στην περίπτωση των δήμων, το πραγματικό μέρος «της πόλης» είναι πολύ μικρότερο. (<http://www.theatlantic.com/china/archive/2013/11/why-chinese-cities-are-smaller-than-they-appear/281727/> στις 25/11/2013)»

Στην επιστημονική βιβλιογραφία, έχει επικρατήσει οι μητροπόλεις που έχουν πληθυσμό άνω των δέκα εκατομμυρίων κατοίκων να αποκαλούνται «μεγαπόλεις» (Bourdeau –Lepage και Huriot, 2006: 1). Οι Dobbs κα, κατατάσσουν είκοσι τρεις μεγαπόλεις παγκοσμίως: Τόκιο, Βομβάη, Πόλη του Μεξικού, Νέα Υόρκη, Σάο Πάολο, Σαγκάη, Καλκούτα, Δελχί, Πεκίνο, Τσόνγκ –Κινγκ, Λονδίνο, Ντάκα, Μπουένος Άιρες, Λος Άντζελες, Καράτσι, Κάιρο, Ρίο Ιανέιρο, Παρίσι, Ρηνανία – Ρουρ, Οζάκα, Μανίλα, Μόσχα και Κωνσταντινούπολη (Dobbs κα, 2011: 10).

Εκτός από τις μεγαπόλεις, ένας άλλος όρος που σχετίζεται, αποκλειστικά, με τις μητροπόλεις είναι οι «παγκόσμιες πόλεις» (world cities/ global cities), οι οποίες, θεωρητικά, έχουν μια οικονομική ενδοχώρα που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της υφελίου. Οι Bourdeau –Lepage και Huriot έχουν διερευνήσει τις συνθήκες ανάπτυξης μιας παγκόσμιας πόλης. Σύμφωνα με τους ίδιους:

«...το τι θα μπορούσε να αναμένεται από το θεωρητικό ρόλο του μεγέθους της πόλης, καθώς και το επίπεδο της ανάπτυξης, φαίνεται να έχει σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση των παγκόσμιων λειτουργιών σε μια μεγάλη πόλη. Πιο συγκεκριμένα, *το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας αποτελεί αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για ένα μεγάλο πολεοδομικό συγκρότημα (αλλά, προφανώς, και για μια μεγαλούπολη) ώστε να είναι μια παγκόσμια πόλη. Καμιά παγκόσμια πόλη δεν μπορεί να αναδυθεί χωρίς ένα ελάχιστο επίπεδο της ανάπτυξης.*» (Bourdeau –Lepage και Huriot: 8).

Η αντιπαράθεση ανάμεσα στη μέγαπολη, η οποία στηρίζεται στο δημογραφικό της δυναμισμό και την παγκόσμια πόλη, η οποία αποτελεί την αιχμή μιας ακμαίας εθνικής οικονομίας, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ιδίως υπό τις παρούσες συνθήκες της διεθνούς οικονομίας. Οι Bourdeau –Lepage και Huriot, πάλι, επισημαίνουν:

«Τέλος, αν και οι περισσότεροι συγγραφείς αφήνουν εκτός το διαχωρισμό mega –

global, όλοι πρέπει να τοποθετηθούν για ορισμένα θεσμικά στοιχεία ώστε να εξηγήσουν την αστική ανάπτυξη ή / και το φαινόμενο των μεγαπόλεων, με ή χωρίς ανάπτυξη (...) Όσον αφορά την κύρια λειτουργία της οικουμενοπόλης είναι ο συντονισμός, η παγκοσμιοποίηση της πόλης εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τη θεσμική οργάνωση της οικονομίας, την αστική διακυβέρνηση και τους περιορισμούς που επηρεάζουν επιμέρους αλληλεπιδράσεις» (Bourdeau –Lepage και Hurriot: 10 –οι υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο).

Άλλες προσεγγίσεις μιλάνε για την «μητροπολιτική περιφέρεια», μια έννοια ταυτόσημη με την «μητροπολιτική περιοχή», η οποία αποτελεί ένα υποκείμενο στοιχείο στις υπερκείμενες «μεγαπόλεις» και «μεγαπεριφέρειες» (Knieling, 2014). Σε όλες τις περιπτώσεις, ο μητροπολιτικός χαρακτήρας είναι υπαρκτός και η ποιότητά του επηρεάζει σημαντικά το προφίλ της πόλης στη δημογραφία, την ανάπτυξη –ενδεχομένως και στον πολιτισμό.

Η μητρόπολη, ως έννοια, και η νεωτερικότητα συνδέονται με δύο τρόπους. Η πρώτη θεωρεί τη μητρόπολη ως μέρος της αποικιοκρατίας και της μετααποικιακής κριτικής, ενώ η δεύτερη χρησιμοποιεί τον όρο «μητροπολιτικός» ως μέρος της αστικοποίησης (Farias και Stemmler, 2006: 12). Στη σύγχρονη εποχή, οι χρήσεις του όρου «μητρόπολη» μπορούν να αφορούν είτε την πόλη που είναι στο κέντρο ενός ευρύτερου δικτύου, με την έννοια της διάκρισης «κέντρου – περιφέρειας», ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού πόλεων, είτε ένα πεδίο της πολεοδομίας, το οποίο, τουλάχιστο στη Γερμανία, ονομάζεται, πλέον, «μητροπολιτικές σπουδές» (Farias και Stemmler, 2006).

Ήδη από τη δεκαετία του 1960, στη Γεωγραφία υπήρχαν προβληματισμοί γύρω από τη βαρύτητα μιας πόλης στο χώρο. Σύμφωνα με τον Derrouau, η ακτίνα επιρροής μιας πόλης εξαρτάται από τις παρακάτω μεταβλητές (Derrouau, 1976: 514):

- προσέλκυση επιδημιών
- συγκοινωνίες
- επιρροή στη γεωργία
- εμπορική επιρροή
- επιρροή ιατρικού και χειρουργικού κέντρου
- επιρροή στον πνευματικό τομέα
- διοικητική επιρροή
- ψυχολογικός τομέας

Ο ίδιος ερευνητής θεωρούσε μία πόλη έχει τρεις λειτουργίες: η μορφολογική –που αναπτύχθηκε από το Pierre George – η λειτουργική (που αναπτύχθηκε κυρίως από τον Paul

Blarchard) –και η δημογραφική που βασίζεται στη γεννητικότητα και τη μετανάστευση (Derreau, 1976: 489 -490) και, ουσιαστικά, έχει τρεις ρόλους: διανεμητικός, συντονιστικός, κινητήριος (Derreau, 1976: 550).

Νεότερες προσεγγίσεις έχουν εξεταστεί από τους Καυκαλάς κα (Sassen, 1991· Castells, 1989, 1996· Lash και Urry, 1994· Urry, 1995 στο Καυκαλάς, 1998) όπου υποστηρίζεται ότι «οι σύγχρονες πόλεις, με διεθνοποιημένη οικονομία, λειτουργούν με έξι τρόπους:

- (1) ως διοικητικά κέντρα υψηλής συγκέντρωσης, στην οργάνωση της διεθνούς οικονομίας,
- (2) ως τόποι –κλειδιά για την εγκατάσταση χρηματιστηριακού κεφαλαίου και εξειδικευμένων επιχειρήσεων, οι οποίες αντικαθιστούν την παραδοσιακή βιομηχανία στην κορυφή των τομέων αιχμής,
- (3) ως τόποι παραγωγής, περιλαμβανομένων των καινοτομιών στις παραπάνω επιχειρήσεις,
- (4) ως αγορές για προϊόντα και για προϊόντα καινοτομικής παραγωγής και έρευνας,
- (5) ως κέντρα Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Δικτύων (ΠΕΔ), με εγκαταστάσεις δικτύου υψηλών ταχυτήτων και κόμβων, συμπληρωματικών υπηρεσιών ΠΕΔ, ψηφιακές πόλεις και τηλε –λιμάνια,
- (6) ως τόποι «πολιτιστικής και τουριστικής κατανάλωσης», αξιοποιώντας και προβάλλοντας την τοπική ταυτότητα και αξιοθέατα, με εξαιρετική τουριστική υποδομή, βασισμένη σε ιδιωτικές, κυρίως, επενδύσεις.»

Σύμφωνα με τον Ottaviano, «οι μητροπόλεις είναι μέγα –αγορές και μέγα –βιομηχανίες» (Ottaviano, 2008: 3). Η χωρική συγκέντρωση αυξάνεται με δύο τρόπους. Από τη μία πλευρά, η «πρώτη φύση», η κεφαλαιοποίηση, στην πόλη, παραγόντων, όπως το ευνοϊκό κλίμα, οι φυσικοί πόροι και η ευκολία επικοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, η «δεύτερη φύση» συνδέεται με πλεονεκτήματα από την κλίμακα των οικονομικών δραστηριοτήτων σε κεντρικές τοποθεσίες. Μόλις η διαδικασία παραγωγής οικονομικών κλίμακας ξεκινήσει, η «δεύτερη φύση» υπερισχύει της «πρώτης φύσης» (οπ).

Μολονότι στις αρχές της δεκαετίας του '80, οι μητροπόλεις αυξήσανε τον πληθυσμό τους με μικρότερο ρυθμό από ό,τι οι περιφερειακές πόλεις, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οι μητροπόλεις αναδεικνύονται πάλι σε αιχμή της διεθνούς ανάπτυξης (Coffe και Bailey, 1996 στο Πετράκος και Οικονόμου, 1999). Είναι χαρακτηριστικό ότι υπάρχει επέκταση του αστικού ιστού στον περιαστικό χώρο, στα μεγάλα αστικά κέντρα, ακόμη και όταν τα τελευταία φθίνουν δημογραφικά (Κοκκώσης, 1994: 391).

Εξετάζοντας μία σειρά από έρευνες, ως βασικοί χωρικοί παράγοντες προσέλκυσης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στις μητροπόλεις των ΗΠΑ (Silicon Valley και Silicon Alley), έχουν προσδιοριστεί από τους Καυκαλάς κα (Καυκαλάς κα, 1998):

- τα πανεπιστήμια και τα υψηλόβαθμα τεχνολογικά κέντρα που προσφέρουν αγορά επιστημόνων και τεχνικών (Castells, 1996α· Hall, 1996)
- Κεφάλαια υψηλού κινδύνου, χάρη στα οποία υλοποιούνται ριψοκίνδυνες επενδύσεις και υποδηλώνεται μια οικονομική ευρωστία και μια επιχειρησιακή κουλτούρα που οδηγεί σε πρωτότυπες επενδύσεις (Castells και Hall, 1994)
- Ολοκληρωμένες τεχνικές υποδομές (μεταφορές και επικοινωνία) που επιτρέπουν στις διάφορες φάσεις της έρευνας (παραγωγή, συναρμολόγηση, δοκιμή) να είναι ανεξάρτητες, χτίζοντας δίκτυα και μια ιεραρχημένη χωρική δομή (Stohr, 1985)
- Δυναμική και διαφοροποιημένη οικονομική βάση που συνδυάζει διοικητικές, εμπορικές και πολιτιστικές δραστηριότητες και μπορεί να ωθήσει σε καινοτομικές ικανότητες περισσότερο από τα ιδρύματα. Ιδιαίτερη σημασία (πχ στο Silicon Alley) έχει ο συνδυασμός τέχνης/δημιουργικότητας και ψηφιακής τεχνολογίας, καθώς και οι πρωτοβουλίες για την τόνωση της απασχόλησης (Hall, 1996· Carter, 1998)
- Ιδιαίτερες κλιματικές και περιβαλλοντικές συνθήκες (Malecki, 1984· Brotchie κα, 1989).

Σύμφωνα με τους Πετράκο και Οικονόμου, οι παράγοντες ενίσχυσης των ευρωπαϊκών μητροπόλεων είναι οι εξής (Πετράκος και Οικονόμου, 1999):

- Η συγκέντρωση των αρχηγείων των πολυεθνικών επιχειρήσεων με τους μεγάλους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, η οποία δημιουργεί μεγάλες οικονομίες κλίμακας
- Η συγκέντρωση και η λειτουργία επιχειρήσεων, οι οποίες χρησιμοποιούν μαζική και ειδικευμένη εργασία δημιουργούν σε ζήτηση ειδικευμένες και μη υπηρεσίες
- Η μεγάλη ποικιλία υποδομών, η οποία παρέχει γη και πρόσβαση σε μεταφορικά και τηλεπικοινωνιακά δίκτυα.
- Το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο, περιλαμβανομένων διάσημων μουσείων, θεάτρων, όπερων κα.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι δύο πρώτοι παράγοντες είναι δευτερογενείς και οι επόμενοι δύο πρωτογενείς (οπ). Οι παραπάνω παράγοντες χρήζουν περισσότερης ανάλυσης. Η συνύπαρξη των αρχηγείων με τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς δημιουργούν τρία, τουλάχιστον, παράλληλα οικονομικά συστήματα στο εσωτερικό μιας μητρόπολης:

- Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις λειτουργούν συνήθως ως μεγάλοι αποταμιευτές και δανειολήπτες. Επιπρόσθετα, κάνουν πολυάριθμες συναλλαγές μέσω τραπεζών κάθε μέρα. Επίσης, χρειάζονται συχνά υπηρεσίες ασφάλισης, εκμίσθωσης (leasing) ή χρηματιστηριακών συμβουλών. Το αποτέλεσμα είναι η εξαιρετικά στενή συνεργασία με τους χρηματοπιστωτικούς ομίλους και η δημιουργία σημαντικών οικονομικών αστικοποίησης

(Evans, 1985: 52).

- Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις διοικούνται από στελέχη που επιζητούν την συναναστροφή με ομοίους τους σε εισοδήματα και κοινωνική προβολή (social agglomeration) δημιουργώντας άτυπους διαύλους επικοινωνίας και διάχυσης της πληροφόρησης ανάμεσα στις μεγάλες επιχειρήσεις οποιουδήποτε αντικειμένου, σε πραγματικό χρόνο (Evans, 1985: 31). επομένως, δημιουργώντας ισχυρές οικονομίες ταχύτητας δηλαδή μειώνοντας σημαντικά τον χρόνο παραγωγής συγκεκριμένης ποσότητας αγαθών. Η κοινωνική συσπείρωση οφείλεται σε τρεις λόγους (Evans, 1985: 31 -32). Πρώτον, οι άνθρωποι θέλουν να είναι γείτονες με εκείνους που μπορούν να είναι φίλοι. Δεύτερον, οι άνθρωποι θέλουν υπηρεσίες σύμφωνα με το προφίλ τους και άνθρωποι με όμοιο προφίλ επιτυγχάνουν οικονομίες κλίμακας –πχ Εβραίοι και μουσουλμάνοι, σύμφωνα με τα έθιμά τους, πρέπει να τρέφονται με κοτόπουλα σφαγμένα με συγκεκριμένο τρόπο (“*kosher*”). Τρίτο, ορισμένα φυσικά χαρακτηριστικά είναι επιθυμητά από όλους και όσοι έχουν χρήματα εκτοπίζουν τους υπόλοιπους. Επιπρόσθετα, μέσω της κοινωνικής συσπείρωσης αυξάνουν κατακόρυφα την επαγγελματική τους κινητικότητα, συχνά σε διαφορετικούς κλάδους.
- Οι χρηματοπιστωτικοί όμιλοι ενισχύουν τα spin –offs, δηλαδή την δημιουργία νέων επιχειρήσεων από στελέχη των πολυεθνικών, μέσω σύγχρονων χρηματοδοτικών προϊόντων (πχ venture capitals). Οι νέες επιχειρήσεις επωφελούνται από την εγγύτητα με την αγορά μιας μητρόπολης και όταν μεγεθυνθούν αρκετά στηρίζουν, με τη σειρά τους τις χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, μέσα από τον αυξημένο κύκλο εργασιών κλπ.

Πιο πρόσφατα, κατά την εξέταση των χωρικών επιπτώσεων της Κοινωνίας της Πληροφορίας από τη Γοσποδίνη, υποδείχτηκαν τρία σημαντικά σημεία (Γοσποδίνη, 2009):

- Πρώτον, αυξάνεται η οικονομική δραστηριότητα στον περιαστικό χώρο, ενισχύοντας την αστική διάχυση.
- Δεύτερον, η ταυτότητα των αστικών κέντρων αλλάζει, με το εμπόριο και τις υπηρεσίες να μετακινούνται στον περαστικό χώρο και μάλιστα διάσπαρτες.
- Τρίτον, ο αστικός σχεδιασμός ενσωματώνει τις ψηφιακές τεχνολογίες και παράγει ριζοσπαστικά νέες μορφές του αστικού χώρου.

Όπως είναι σαφές, η διάδοχη κατάσταση της επανασυγκεντροποίησης, του τελευταίου σταδίου του Αστικού Κύκλου, είναι η εκ νέου μεταφορά δραστηριοτήτων και, μάλιστα, βασικών, στον περιαστικό χώρο. Η εξέλιξη, πιθανώς, να συνδέεται με τις αυξημένες ανάγκες των αγορών των μητροπόλεων, οι οποίες, αναφορικά με το εμπόριο και την αναψυχή, μπορούν να καλυφθούν από μεγάλους χώρους, επομένως, απαιτείται φτηνή γη. Η αναβάθμιση του αστικού χώρου, τόσο

μέσα από τις νέες τεχνολογίες, όσο και από το σύγχρονο σχεδιασμό, όπως πχ τις ολοκληρωμένες μεταφορές στον αστικό χώρο, έδωσαν μεγαλύτερο περιθώριο για μετακινήσεις δραστηριοτήτων, έξω από τα αστικά κέντρα, γεγονός που μεταβάλλει τη φυσιογνωμία των τελευταίων. Όσον αφορά τις αυξημένες τεχνολογικές δυνατότητες, αυτές επιτρέπουν τόσο το σχεδιασμό ριζοσπαστικών μορφών του αστικού χώρου, όσο και την υλοποίησή του, χάρη στα νέα υλικά.

Εκτός από τους οικονομικούς στόχους, η συνύπαρξη τόσων ηγετικών ομάδων εξυπηρετεί και άλλες ανάγκες ορισμένων κοινωνικών τάξεων, όπως η αναπαραγωγή των ελίτ (Ψυχογιός, 2007) –με τις συμμαχίες που, συχνά, υποδηλώνουν τέτοιες ενέργειες και την σημασία τους για την εξέλιξη της διεθνούς οικονομίας.

Η συγκέντρωση και η λειτουργία επιχειρήσεων, οι οποίες χρησιμοποιούν μαζική και ειδικευμένη εργασία αποτελεί βασικό παράγοντα ενίσχυσης όλων των μητροπόλεων. Μια μικρή βιομηχανία, χρειάζεται τις εξωτερικές οικονομίες του κέντρου μιας πόλης, ωστόσο γίνεται μεγάλη και επιτύχει εσωτερικές οικονομίες, οπότε εγκαθίσταται στον εξωαστικό χώρο (Evans, 1985). Αυτό οφείλεται σε ένα χωρικό διαχωρισμό των δραστηριοτήτων των μεγάλων επιχειρήσεων, κατά τον οποίο οι δραστηριότητες έντασης γνώσης και έντασης κεφαλαίου συγκεντρώνονται στις μεγάλες πόλεις, ενώ οι δραστηριότητες έντασης εργασίας συγκεντρώνονται σε πόλεις με χαμηλά ημερομίσθια ή με ανοχή σε ευέλικτες ή άτυπες μορφές εργασίας. Ο χωρικός διαχωρισμός οφείλεται σε λόγους που σχετίζονται με το ύψος του κόστους γης στις μεγάλες πόλεις, τα νέα συστήματα οργάνωσης της εργασίας “just in time” και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών για την αναδιάρθρωση των εσωτερικών δομών μιας επιχείρησης.

Ως εκ τούτου, οι δραστηριότητες έντασης γνώσης και έντασης κεφαλαίου απορροφούν σημαντικό αριθμό εργαζομένων με ιδιαίτερη ειδίκευση. Ακόμα πιο σημαντική, για τον ανταγωνισμό των μητροπόλεων, είναι η μετακίνηση εργαζομένων από άλλες περιοχές, γεγονός που προσφέρει διπλό όφελος. Αφενός, αυξάνεται ο αριθμός των περισσότερο παραγωγικών εργαζομένων, αφετέρου, οι ανταγωνιστές στερούνται πολύτιμο ανθρώπινο κεφάλαιο.

Παράλληλα, εκτός από την ζήτηση ειδικευμένων εργαζομένων αυξάνεται και η ζήτηση των λιγότερο ειδικευμένων. Τα νέα, εξατομικευμένα μοντέλα παραγωγής και κατανάλωσης στις μητροπόλεις απαιτούν πολλούς εργαζόμενους στον χώρο της εκπαίδευσης, της κοινωνικής πρόνοιας και της αναψυχής. Η εκπαίδευση αποκτά, σταδιακά, ένα περισσότερο ολοκληρωμένο χαρακτήρα, ο οποίος δεν σχετίζεται μόνο με την μάθηση –με την στενή έννοια του όρου –και απαιτεί διαφόρων ειδών εργαζόμενους. Αντιστοίχως, η κοινωνική πρόνοια έχει αύξουσα σημασία σε μια δημογραφικά ώριμη κοινωνία, όπου εργασιακοί θεσμοί και ήθη στρέφουν τα κοινωνικά στρώματα στην ανάθεση της περίθαλψης και της πρόνοια των μη παραγωγικών εργαζομένων, όπως

παιδιά και ηλικιωμένοι, σε ειδικά επί τούτω ιδρύματα. Τέλος, πολυκινηματογράφοι (Cineplex), θεματικά πάρκα, αθλητικές υποδομές, μεγάλα γεγονότα (mega events) δημιουργούν μαζικά θέσεις απασχόλησης –αν και δεν προσφέρουν, πάντα, εργασιακή σταθερότητα ή ευκαιρίες επαγγελματικής εξέλιξης.

Οι υποδομές των μητροπόλεων υπογραμμίζουν, εμφατικά, τις δυνατότητες που οι συγκεκριμένες πόλεις παρέχουν στις επιχειρήσεις. Πρώτα από όλα, η συγκριτικά φθηνή στέγη, κυρίως χάρη σε εκτεταμένα προγράμματα αστικών αναπλάσεων (Docklands, La Defense, Canary Wharf κλπ), προσφέρει κτίρια με υψηλή ποιότητα και κύρος (Πετράκος και Οικονόμου, 1999), τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για επαγγελματική χρήση ή για κατοικία. Έχει επισημανθεί στη βιβλιογραφία των οικονομικών επιστημών ότι το κόστος γης επηρεάζει καθοριστικά την χωροθέτηση των επιχειρήσεων (Fujita, 1997), σε βαθμό, μάλιστα, να αναδεικνύονται δευτερεύοντα κέντρα απασχόλησης σε μια πόλη από την προσπάθεια των επιχειρήσεων να αποφύγουν το υψηλό κόστος κτήσης ή ενοικίασης γης.

Σήμερα, οι μητροπολιτικές υποδομές τείνουν να αποκτήσουν μια πρόσθετη διάσταση της αρχιτεκτονικής ως δημιουργία και «κατανάλωση» επωνυμίας (brand name), η οποία αναφέρεται από τον Knox ως “brandscape” (Knox, 2011: 163-165), τονίζοντας ότι αποτελεί εκλαϊκευση του Klingmann (Klingmann, 2007) με μια ιδιαίτερη σχέση προς την κατανάλωση αγαθών, όπως τα εμπορικά κέντρα (ρούχα, κοσμήματα, υποδήματα κα), τα αεροδρόμια ή οι εταιρικοί πύργοι.

Ουσιαστικά, η αναγνωρισιμότητα και η δημοφιλία υποδομών και κτιρίων λειτουργεί, άτυπα, ως σήμα κατατεθέν μιας μητρόπολης, ενώ αυξάνει τη δημοφιλία των εταιρειών και προκαλεί συνέργιες, χρήσιμες στις επιχειρήσεις, όπως και για τον αστικό τουρισμό.

Φωτογραφία 1: Τα Docklands στο Λονδίνο-Κτίριο ExCel
(πηγή:
https://en.wikipedia.org/wiki/ExCeL_London#/media/File:ExCeL_marina_side.jpg)³

Φωτογραφία 2: Η Defense στο Παρίσι
(Πηγή:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Place_de_la_Defense_2004.jpg)

Η άμεση πρόσβαση στα δίκτυα των μεταφορών και επικοινωνιών είναι ιδιαίζουσας σημασίας. Το μεταφορικό κόστος –ή η, κατά τον Harvey, «τριβή της απόστασης» (Harvey, 1989) – δεν συγκεντρώνει μόνο τους ανθρώπους και τις δραστηριότητες αλλά και διαμορφώνει ιεραρχίες ανάμεσα στα αστικά κέντρα αλλά στις υψηλότερες βαθμίδες των τελευταίων δηλαδή τις μητροπόλεις. Σύμφωνα με τον Harvey, η κυριαρχία στο χώρο είναι βασική και διάχυτη πηγή κοινωνικής δύναμης στην καθημερινή ζωή (Harvey, 1989: 303), επομένως, είναι λογικό που όσοι την έχουν προτιμούν τις κεντρικές περιοχές –που εξασφαλίζουν τη σχετική κυριαρχία. Υπάρχουν τέσσερις βασικές πτυχές σε αυτό το θέμα:

- Τα μεταφορικά δίκτυα τείνουν να εξασθενούν δημογραφικά και παραγωγικά το εγγύτερο μέρος της ενδοχώρας προς όφελος μιας πόλης, η οποία για τον λόγο αυτόν καθίσταται πόλος ανάπτυξης (Πετράκος, 2000)
- Στο εσωτερικό ενός μητροπολιτικού συγκροτήματος υπάρχει μια διαρκής απομάκρυνση του τόπου εργασίας από τον τόπο κατοικίας, κυρίως, λόγω της επέκτασης της χρήσης του αυτοκινήτου και των τρένων υψηλών ταχυτήτων. Το αποτέλεσμα είναι μια άνευ

³ Οι φωτογραφίες 1, 2, 3 και 4 της διατριβής είναι διαθέσιμες στη Wikipedia με άδεια χρήσης CC BY-SA 3.0.

προηγούμενου προαστιοποίηση, η οποία (Sassen, 1991) οδηγεί, τουλάχιστον στις ΗΠΑ, σε περαιτέρω εξειδίκευση των προαστίων με γνώμονα την κοινωνική ή εθνική προέλευση των κατοίκων –μεγαλοαστοί, μεσοαστοί, μαύροι, Λατίνοι κ.ο.κ.

- Οι εργασίες στο εσωτερικό μιας βιομηχανικής επιχείρησης τείνουν να διαχωρίζονται χωρικά, ανάλογα με την φύση που έχουν. Οι επιτελικές λειτουργίες οι οποίες απαιτούν την φυσική παρουσία των ηγετών και των συνεργατών τους τοποθετούνται στις μητροπόλεις. Αντιστοίχως, οι δραστηριότητες E&A τείνουν να χωροθετούνται όπου υπάρχει η απαιτούμενη ερευνητική υποδομή (μητροπόλεις, τεχνοπόλεις, πανεπιστημιούπολεις κλπ). Οι αποθηκευτικοί χώροι καθώς και οι εγκαταστάσεις συναρμολόγησης του τελικού προϊόντος συγκεντρώνονται όπου⁴ η μαζική μεταφορά προϊόντων επιτρέπει την μείωση του ανά μονάδα μεταφορικού κόστους. Τέλος, οι δραστηριότητες έντασης εργασίας –δηλαδή το πολύ αρχικό στάδιο της εφοδιαστικής αλυσίδας –τείνουν να συγκεντρώνονται σε πόλεις με χαμηλό εργατικό κόστος, συνήθως, στην εποχή μας, των αναπτυσσόμενων χωρών.
- Η διακίνηση των αγαθών, διεθνώς, γίνεται με τρόπο που να επιτρέπει την διακύμανση του μεταφορικού κόστους σε χαμηλά ή, έστω, οικονομικά ανεκτά, επίπεδα. Το τελευταίο οδηγεί στη διαμόρφωση των κεντρικότητων, ώστε οι πόλεις που έχουν κομβική θέση στα κάθε λογής δίκτυα⁵ δημιουργούν ή αποκτούν διαρκώς νέες δραστηριότητες υπερισχύοντας των υπολοίπων.

Στις τεχνικές υποδομές, οι οποίες παραδοσιακά είναι υψηλού επιπέδου στο μητροπολιτικό χώρο, προστίθενται, πλέον τα νέα αστικά επίκεντρα, γύρω από πόλους ανάπτυξης διαμορφωμένους από τον πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Σύμφωνα με τη Γοσποδίνη, μετά το 1990, δημιουργούνται νέα επίκεντρα που στοχεύουν στη συγκέντρωση (clustering) νέων μεταβιομηχανικών δραστηριοτήτων, τα οποία προγραμματίζονται: α) να λειτουργούν ως νέα τοπόσημα και να σηματοδοτούν το δομημένο περιβάλλον, β) να συντάσσουν αστικά τοπία αίγλης, εξουσίας και οικονομικής άνθισης, αναδεικνυόμενα σε ανταγωνιστική αιχμή της πόλης (Γοσποδίνη, 2009: 218).

4 Τέτοιες πόλεις είναι συνήθως όσες έχουν σύγχρονα λιμάνια ή συνδέονται με σιδηροδρομικά δίκτυα υψηλών ταχυτήτων ή αυτοκινητοδρόμων. Οι αεροπορικές μεταφορές συνδέονται κυρίως με διεθνείς μεταφορές προσώπων ή ιδιαίτερα ακριβών –π.χ. ράβδοι χρυσού –ή ευπαθών προϊόντων –πχ άνθη.

5 Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνούμε ότι οι τηλεπικοινωνίες υποκαθιστούν την μεταφορά προσώπων. Ουσιαστικά, για όσα θέματα στο εσωτερικό μιας επιχείρησης επιλύονται μέσω των τηλεπικοινωνιών, μπορεί να θεωρηθεί ότι μηδενίζεται το μεταφορικό κόστος διάφορων ενδιάμεσων προϊόντων, καθώς δεν απαιτείται η μετακίνηση κανενός προσώπου. Όσο οι τηλεπικοινωνίες επιτρέπανε μόνο την μεταφορά της φωνής, ουσιαστικά μηδενίζανε το μεταφορικό κόστος των προσώπων. Από την στιγμή, όμως, που η ψηφιακή τεχνολογία επιτρέπει την άμεση μεταφορά κάθε τύπου δεδομένων (φωνή, κείμενα, σχέδια, εικόνες, βάσεις δεδομένων κ.α) ταυτόχρονα, μηδενίζει το μεταφορικό κόστος και για όλα τα προϊόντα που μπορούν να ψηφιοποιηθούν και οδηγεί σε αναδιάρθρωση της διοίκησης όλων των οργανισμών, δημόσιων και ιδιωτικών. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που έχουμε πολύ υψηλότερη παραγωγικότητα σήμερα από ό,τι στο παρελθόν.

Σύμφωνα με τον Hutton, υπάρχουν τέσσερις τύποι κεντρικών περιοχών:

- α) διάχυτες περιοχές νέων οικονομιών, με διάσπαρτες οικονομικές δραστηριότητες,
- β) συμπαγείς περιοχές νέων οικονομιών με πυκνά clusters,
- γ) σημαίνοντες θύλακες νέων οικονομιών οι οποίοι συγκροτούν τα επίκεντρα της νέας οικονομίας,
- δ) πρώιμες περιοχές νέων οικονομιών, με τα πρώτα σημάδια μετασχηματισμού από τόπους εμπορικών, οικιστικών ή παλαιών βιομηχανικών δραστηριοτήτων σε clusters βιομηχανιών νέας οικονομίας (Hutton, 2004 στο Γοσποδίνη, 2008: 44). Το γεγονός υποδηλώνει ότι τα παραδοσιακά «επιχειρηματικά κέντρα» (CBD) πλαισιώνονται από αναδύμενες αστικές ζώνες.

Βεβαίως, πέρα από τις τεχνικές υποδομές και τα νέα επίκεντρα, ξεχωριστή σημασία έχουν και κοινωνικές υποδομές, οι οποίες εξασφαλίζουν την συντήρηση και την κοινωνικοποίηση ενός πολύ μεγάλου αριθμού ανθρώπων. Παράλληλα, μέρος των κοινωνικών υποδομών επηρεάζει καίρια την παραγωγική διαδικασία παρέχοντας ειδικευμένο ανθρώπινο σε μικρούς χρόνους και με μικρό συγκριτικά κόστος.

Ο τελευταίος παράγοντας ενίσχυσης των μητροπόλεων είναι το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο. Υπάρχουν στοιχεία που υποδηλώνουν όχι μόνο ότι η περισσότερο άμεση και μαζική κατανάλωση των πολιτιστικών προϊόντων γίνεται στις μητροπόλεις αλλά και ότι τα καλύτερης ποιότητας πολιτιστικά προϊόντα παράγονται εκεί ή έστω η διανομή τους ξεκινά από εκεί. Αν και οι περισσότερες μητροπόλεις διαθέτουν μια ισχυρή βιομηχανία στον κλάδο του πολιτισμού και υποδομές που συγκεντρώνουν ή αναπαράγουν τα καλύτερα έργα τέχνης, ωστόσο, εξίσου σημαντικό είναι ότι τα περισσότερο πρωτοποριακά έργα τέχνης δοκιμάζονται και γίνονται ευρύτερα γνωστά, πρωτίστως, στις μητροπόλεις.

Σύμφωνα με τον Pratt, «το Σύστημα Παραγωγής των πολιτιστικών βιομηχανιών (CIPS) περιλαμβάνει τα ακόλουθα: παραγωγή (συμπεριλαμβανομένων των ταινιών), υποδομή, διανομή, κατανάλωση (Pratt, 1997, στο Δέφνερ, 2008: 150 -151). Σύμφωνα με τον Δέφνερ, «ένα από τα κοινά χαρακτηριστικά της πολεοδομίας, του τουρισμού και του πολιτισμού είναι η σπουδαιότητα επιπόησης νέων χώρων (Deffner, 2005: 126-127). Οι πολυκινηματογράφοι, τα λιμάνια, τα αεροδρόμια, τα στάδια είναι ορισμένα παραδείγματα αλλά τα αντιπροσωπευτικότερα είναι τα θεματικά πάρκα (...) (Deffner, 2005: 454 -455)» (στο Δέφνερ, 2009: 263).

Η παραγωγή και η κατανάλωση πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου, οι δημιουργικές βιομηχανίες και οι ΤΠΕ έχουν μετατραπεί σε ατμομηχανές της ανάπτυξης της μεταβιομηχανικής πόλης (Zukin, 1991 και 1995· Bianchini, 1993· Castells, 1996b· Scott, 1997 και 2000· Hall, 2000, Lash και Urry, 1995· στο Γοσποδίνη, 2008: 36). Το πολιτιστικό επίπεδο της μητρόπολης καθιστά

την τελευταία πόλο μαζικής έλξης ανθρώπων που βρίσκονται σε πιο παραγωγικές ηλικίες ή έχουν ανώτερη εκπαίδευση, με διακριτά οφέλη για την οικονομία –όπως η αύξηση προσφοράς ειδικευμένων εργαζομένων κλπ. Επίσης, συμβάλλει στην δημιουργία μιας ταυτότητας η οποία εξυπηρετεί πολλαπλά την μητρόπολη.

Η «πόλη των χωρικών απολαύσεων» φαίνεται να ταιριάζει στο προφίλ των μεταμοντέρνων κοινωνιών της μεταβιομηχανικής εποχής, χαρακτηρισμένες από την υψηλή κινητικότητα μιας διευρυμένης μεσαίας τάξης, ειδικευμένου προσωπικού, η οποία είναι επιθυμητή παντού αλλά προτιμά πόλεις ανταγωνιστικές στην ποιότητα του χώρου (Clark κα, 2002· Clark, 1997· στο Γοσποδίνη, 2008: 43). Σύμφωνα με το Δέφνερ, «ο μεταμοντερνισμός επικεντρώνεται σε συμβολικές απεικονίσεις, οι οποίες ενισχύονται ακόμη περισσότερο από την εμπορευματοποίηση που στοχεύει στην προώθηση της μαζική κατανάλωσης» (Δέφνερ, 2008: 270).

Όπως είναι φυσικό, η σημασία των παραγόντων ενίσχυσης των μητροπόλεων δεν περιορίζεται υποχρεωτικά στην Ευρώπη. Αντίστοιχες εξελίξεις υπάρχουν και στις μητροπόλεις του λοιπού αγγλοσαξονικού κόσμου ή της Ιαπωνίας. Τον 21ο αιώνα η μητρόπολη είναι χαμαιλέον, αλλάζει σχήμα και μέγεθος, με τα όρια να γίνονται κέντρα, τα κέντρα όρια και οι περιφέρειες να γίνονται πόλεις (Roy, 2009: 827). Υπάρχουν, πρόσφατα, ενδείξεις ανάδυσης μιας «διεθνικής μεγαλόπολης», όπως οι μητροπολιτικές περιφέρειες στη νοτιοανατολική Ασία, πχ η Κουάλα Λαμπούρ στη Μαλαισία, η οποία είναι σχεδόν ενωμένη με τη Σιγκαπούρη (οπ).

3. 2) Ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων στη διεθνή βιβλιογραφία. Ανάλυση της έννοιας σε παραμέτρους.

Ο Ανταγωνισμός, ως δάνειο από άλλες Επιστήμες

Ο Ανταγωνισμός είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται ανεξάρτητα, σε διάφορα επιστημονικά πεδία, από τη Βιολογία, μέχρι την Κοινωνιολογία και τα Οικονομικά. Ο Longstaff συμπεριλαμβάνει τον Ανταγωνισμό στους τύπους διαδράσεων μεταξύ των οργανισμών, μαζί με τη Θήρευση, τον Κομενσαλισμό, τον Παρασιτισμό, την Αποικοδόμηση, την Αμοιβαιότητα και την Πρωτοσυνεργασία (Longstaff, 1998: 10).

Ειδικότερα, ο Ανταγωνισμός ορίζεται ως μια διάδραση όπου «το άτομο ή το είδος καταναλώνει ένα πόρο που διαφορετικά θα ήταν διαθέσιμος σε άλλο άτομο ή είδος» (οπ). Ο Ανταγωνισμός μπορεί να έχει δύο μορφές: την Εκμετάλλευση και την Εισβολή (Longstaff, 1998: 10-11). Στην πρώτη, το υπολειπόμενο είδος υπάρχει στην περιοχή προς όφελος του κυρίαρχου, ενώ στην δεύτερη το υπολειπόμενο είδος εκτοπίζεται (οπ).

Όπως στη Βιολογία, ομοίως, στα οικονομικά συστήματα, οι οργανισμοί εντοπίζουν μια περιοχή ή μια ομάδα πόρων, την αποκτούν και την υπερασπίζονται. Ο ενδοκλαδικός (intraindustry) ανταγωνισμός μπορεί να γίνει πολύ επιθετικός, εφόσον οι επιχειρήσεις πηγαίνουν ακριβώς για τους ίδιους περιορισμένους πόρους (Longstaff, 1998: 26-27). Τονίζεται ιδιαίτερα ότι μικρότερα μερίδια αγοράς –ανεξάρτητα από την αιτία μείωσης– εκτοπίζουν τις μικρότερες εταιρείες από την αγορά, ενώ οι μεγαλύτερες επιβιώνουν (Longstaff, 1998: 27).

Είναι γνωστό ότι ο ανταγωνισμός, ως έννοια, χρησιμοποιείται στα Οικονομικά, σε νομικά και προγραμματικά κείμενα, κάθε είδους, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Ο υγιής ανταγωνισμός, όπως αναφέρεται ή αφήνεται να εννοηθεί, είναι συνδεδεμένος με μικρότερες τιμές και περισσότερες καινοτομίες. Όπως αναφέρεται στο *Ευρετήριο Όρων Προγραμματικής Περιόδου 2007-13* της ΜΟΔ:

«Ανταγωνισμός: Κατάσταση στην αγορά όπου οι πωλητές προϊόντος ή υπηρεσίας προσπαθούν κατά τρόπο ανεξάρτητο να προσελκύσουν αγοραστές με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένου εμπορικού στόχου όπως, παραδείγματος χάρη, κέρδη, πωλήσεις ή/και κατάκτηση μεριδίου αγοράς. Αυτός ο ανταγωνισμός μεταξύ επιχειρήσεων μπορεί να αφορά τις τιμές, την ποιότητα, την εξυπηρέτηση ή συνδυασμό αυτών και άλλων παραγόντων στους οποίους οι πελάτες αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία.

Ο υγιής και ανόθευτος ανταγωνισμός αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο στην οικονομία της αγοράς. Στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχουν δοθεί οι απαιτούμενες εξουσίες για να ελέγχει και να εφαρμόζει τη νομοθεσία περί ανταγωνισμού της ΕΕ ώστε να εξασφαλίζεται αποτελεσματικός ανταγωνισμός στην εσωτερική αγορά.» (ΜΟΔ, 2008: 4)

Συνήθως, γίνεται διάκριση ανάμεσα στον ανταγωνισμό και τον αθέμιτο ανταγωνισμό, ο οποίος έχει συνδεθεί από διάφορες σχολές σκέψης με καταστάσεις που λειτουργούν σε βάρος των επιχειρήσεων, των εργαζομένων και των καταναλωτών.

Παρακάτω παρουσιάζεται μια συγκριτική παρουσίαση του Ανταγωνισμού, όπως εμφανίζεται στα Βιολογικά Συστήματα και τα Επιχειρηματικά Συστήματα.

Πίνακας 10: Αντιπαραβολή βιολογικών και επιχειρηματικών συστημάτων αναφορικά με τον ανταγωνισμό	
Βιολογικά Συστήματα	Επιχειρηματικά Συστήματα
Ο Ανταγωνισμός προκύπτει όταν περισσότερα από ένα είδη ή άτομα ανυπομονούν να χρησιμοποιήσουν ένα σπάνιο πόρο.»	Ο Ανταγωνισμός προκύπτει όταν περισσότερα από μία βιομηχανίες (industries) ή επιχειρήσεις ανυπομονούν να χρησιμοποιήσουν ένα σπάνιο πόρο.
Με τον καιρό, ο Ανταγωνισμός οδηγεί σε μεγαλύτερη αναπαραγωγική επιτυχία του ενός είδους, οδηγώντας το άλλο σε μείωση του αριθμού των ατόμων.	Με τον καιρό, ο Ανταγωνισμός οδηγεί σε νικητές και ηττημένους, οδηγώντας τους δεύτερους σε απώλεια αποδόσεων και θέσεων εργασίας.
Ο Ανταγωνισμός μπορεί να είναι ενεργός (πχ επιθέσεις στο άλλο είδος) ή παθητικός (πχ κατανάλωση πόρων ώστε να μην περισσεύουν για το άλλο είδος).	Ο Ανταγωνισμός μπορεί να είναι ενεργός (πχ κυνήγι καταναλωτών μέσω του μάρκετινγκ ή της μείωσης τιμών) ή παθητικός (πχ κατανάλωση περισσότερων πόρων εύρος ζώνης, ισχύος κλπ ώστε να μην περισσεύει για τους άλλους).
Ο Ανταγωνισμός είναι ακριβός. Χρόνος και ενέργεια που αναλώνονται σε ανταγωνιστικές δραστηριότητες μειώνουν το χρόνο και την ενέργεια για άλλες κρίσιμες δραστηριότητες, όπως η αναπαραγωγή ή η συλλογή φαγητού.	Ο Ανταγωνισμός είναι ακριβός. Χρόνος και ενέργεια που αναλώνονται σε ανταγωνιστικές δραστηριότητες μειώνουν το χρόνο και την ενέργεια για άλλες κρίσιμες δραστηριότητες, όπως οι μακροπρόθεσμες επενδύσεις στις εγκαταστάσεις, τον εξοπλισμό ή την εκπαίδευση των εργαζομένων. Επίσης, μειώνει τις βραχυχρόνιες επενδύσεις για τους μετόχους.
Όταν δύο ομάδες ή είδη ανταγωνίζονται για τον ίδιο πόρο επ' αόριστον, τότε η μία ομάδα θα εκλείψει ή θα εγκαταλείψει τη χρήση του πόρου. Αυτό είναι γνωστό ως η Αρχή του Ανταγωνιστικού Αποκλεισμού. Αν και τα δύο είδη χρησιμοποιούν τον πόρο ως έναν από διάφορους πόρους που χρειάζονται, τότε και οι δύο μπορούν να επιβιώσουν και να χρησιμοποιήσουν τον πόρο στο επίπεδο του ισοζυγίου (equilibrium)	Όταν δύο εταιρείες ή βιομηχανίες ανταγωνίζονται για τον ίδιο πόρο (πχ καταναλωτές εγγεγραμμένων βίντεο) επ' αόριστον, τότε μία τους θα βγει εκτός αγοράς ή θα αλλάξει τη στρατηγική της να στοχεύσει σε μια νέα αγορά (πχ Betamax). Αν και τα δύο είδη χρησιμοποιούν τους καταναλωτές μιας από πολλές αγορές για το προϊόν, τότε και οι δύο μπορούν να επιβιώσουν στο επίπεδο του ισοζυγίου (equilibrium) –πχ αν οι εταιρείες προωθούν το προϊόν σε επιχειρήσεις και οικιακούς χρήστες.

Πηγή: Longstaff, 1998: 14-15

Μεταφέροντας στο χώρο τις τελευταίες παρατηρήσεις, κοινές με άλλες επιστήμες, όπως έδειξε ο Longstaff, συμπεραίνεται ότι ο ανταγωνισμός πόλεων, οι οποίες πόλεις εξ ορισμού έχουν

κατοίκους, με ποικίλες δραστηριότητες, ανά τόπους, υφίσταται *de facto*. Είναι κοινός τόπος ότι από την εμφάνιση του αστικού φαινομένου, κατά την τέταρτη προ Χριστού χιλιετία, έχει παρατηρηθεί – με πλήθος τεκμηρίων κάθε τύπου – η εμφάνιση εκατοντάδων μεγάλων πόλεων, οι περισσότερες από τις οποίες έχουν ήδη εξαφανιστεί. Η τελευταία εξέλιξη υποδηλώνει μια αποτυχία επιβίωσης αυτών, εξαιτίας της μεταβολής των κοινωνικών και των χωρικών χαρακτηριστικών που συγκρατούσαν τον πληθυσμό τους. Χωρίς οι αιτίες της παρακμής ή της εγκατάλειψης των πόλεων να είναι υποχρεωτικά κοινές ή όμοιες, το παραχθέν αποτέλεσμα είναι κοινό και συνίσταται στη φυγή των κατοίκων από τον τόπο τους –άλλωστε είναι γνωστό, από τη Βιολογία, ότι ο ανταγωνισμός εντός του είδους μπορεί να γίνει εξοντωτικός, εφόσον τα άτομα, εν προκειμένω οι άνθρωποι, χρησιμοποιούν τον ίδιο πόρο για να επιβιώσουν (Longstaff, 1998: 25).

Συγκρίνοντας τον ανταγωνισμό στη Βιολογία και την Οικονομία, ο Longstaff εντοπίζει διαφορές και κάνει ορισμένες χρήσιμες υποδείξεις για την κατανόηση του ανταγωνισμού πόλεων. Η σημαντικότερη διαφορά είναι ότι οι επιχειρήσεις στο σημερινό κόσμο δε χρειάζεται να υπερασπιστούν –με την έννοια της άσκησης βίας –την περιοχή τους, εφόσον τα κράτη αναλαμβάνουν αυτή την υποχρέωση. Επομένως, μια επιχείρηση μπορεί να αποκτήσει άλλους πόρους χρησιμοποιώντας την υποδομή που ήδη διαθέτει, μπορεί να μετακινηθεί σε μια άλλη περιοχή ή μπορεί να αποτρέψει τους «εισβολείς» στην περιοχή της, είτε αυξάνοντας το κόστος της διείσδυσης, είτε αυξάνοντας το μέγεθός της (Longstaff, 1998: 28).

Πέρα από τη Βιολογία και την Οικονομία, στην Ιστορία της Πόλης, η καταστροφή ή η σταδιακή εγκατάλειψη των πόλων συνδέεται με διάφορες αιτίες, άλλοτε πολιτικές ή στρατιωτικές, άλλοτε οικονομικές και άλλοτε συνδυασμός των παραπάνω. Αμέτρητα ιστορικά και αρχαιολογικά ευρήματα υποδεικνύουν ότι ανάλογα με την εποχή και τη γεωγραφία, από την αρχαιότητα έως σήμερα και σε όλη την οικουμένη, οι μεγάλες πόλεις, είτε ως η αιχμή του δόρατος ενός κράτους, είτε ως πόλεις –κράτη, αναμίχθηκαν σε διαμάχες και συγκρούσεις, διεκδίκησαν εμπορικές διαδρομές, κατασκεύασαν σημαντικά μνημεία και, γενικότερα, κατέβαλλαν συστηματική προσπάθεια να ελέγξουν το χώρο, εκτοπίζοντας όσες πόλεις επιζητούσαν τα ίδια, δηλαδή τους ανταγωνιστές τους.

Η παραπάνω διερεύνηση συμφωνεί με τις παρατηρήσεις που καταγράφονται διαχρονικά αναφορικά με το φαινόμενο του ανταγωνισμού μεγάλων πόλεων, το οποίο:

- είναι ανεξάρτητο από την εποχή, είτε ανατρέχει κανείς στη Ρώμη και την Κωνσταντινούπολη τον 4^ο μΧ αιώνα, είτε στο Χονγκ Κονγκ και το Λονδίνο σήμερα,
- είναι ανεξάρτητο από την κλίμακα του οικισμού, εφόσον υπάρχουν, πάντα, κάποιας μορφής μητροπολιτικές/ ηγετικές δραστηριότητες, αφού ανταγωνισμός υπήρχε τόσο στα μινωικά

και τα μυκηναϊκά κέντρα για την αγορά της αρχαίας Αιγύπτου, όσο και σήμερα ανάμεσα στις μητροπόλεις των δεκάδων εκατομμυρίων κατοίκων,

- είναι ανεξάρτητο από τον άξονα της εξουσίας που υπάρχει στη μητρόπολη, ανάμεσα στην αρχή και τους κατοίκους (μοναρχία ή δημοκρατική κυβέρνηση, εθνική κυβέρνηση ή τοπική κυβέρνηση κοκ).

Παράλληλα, είναι σαφές ότι η ύπαρξη ενός φαινομένου δεν εξαρτάται από το πότε ανακαλύπτεται ή θα αρχίσει να μελετάται. Καθώς η Χωροταξία είναι επιστήμη του 20^{ου} αιώνα, το φαινόμενο του ανταγωνισμού των πόλεων άργησε πολύ να μελετηθεί, με τους όρους μιας πόλης που επιβιώνει ή υπερισχύει και μιας άλλης που εκτοπίζεται ή εγκαταλείπεται, ακριβώς, όπως οι οικονομικές δραστηριότητες προϋπήρχαν των Οικονομικών σπουδών. Συχνά, η άνοδος και η πτώση κάποιας πόλης παρουσιαζόταν σε ένα πλαίσιο διαφορετικό, αυτό της Ιστορίας –και με το γνωστό σχετικό λεξιλόγιο: διακρατικοί πόλεμοι, πολιορκίες, οικονομική άνθιση και παρακμή, χρυσός αιώνας και εξανδραποδισμός των κατοίκων. Ωστόσο, ο ανταγωνισμός μητροπόλεων κατέχει περίοπτη θέση ανάμεσα στον ανταγωνισμό πόλεων, εφόσον είναι εντονότερος, παρέχει πολλά τεκμήρια και συγκεντρώνει το ενδιαφέρον περισσότερων επιστημόνων και ηγετών από το χώρο της πολιτικής και της οικονομίας.

Είναι σαφές ότι η παραπάνω προσέγγιση βασίζεται, σε επίπεδο στρατηγικής χωροταξίας, στην οικολογία, υπό την έννοια ότι έχει στο επίκεντρο της έρευνας αντικείμενα όπως η επιβίωση μιας πόλης μακροπρόθεσμα, η πίεση και η διαδοχή των δραστηριοτήτων, της ενδοχώρας, ακόμη και της θέσης μιας πόλης στο χώρο από μια άλλη, καθώς και συναφή ζητήματα, κοινά στις έρευνες που αντιμετωπίζουν το αστικό σύστημα και τις πόλεις που το απαρτίζουν ως οικοσύστημα.

Όπως δείχτηκε στο 3.1 («Ορισμοί και γενικά χαρακτηριστικά μητροπόλεων») και θα δειχτεί και στο τρέχον υποκεφάλαιο, οι σύγχρονες μητροπόλεις είναι πόλεις, αυστηρά ορισμένες, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, οι οποίες συμμετέχουν με εξαιρετική συνέπεια στην πιο οργανωμένη και συστηματική μορφή του ανταγωνισμού πόλεων, τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων. Ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων δεν έχει την ήπια σχετικά μορφή του ανταγωνισμού πόλεων, οι πολιτικές που τον πλαισιώνουν είναι συγκεκριμένες και περιγράφονται, συνήθως, με αριθμούς. Επομένως, από τη σκοπιά της έρευνας, η μορφή του φαινομένου είναι περισσότερο ευδιάκριτη, ευκολότερα παρατηρήσιμη και εμφανίζει μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ένα κενό στην έρευνα του φαινομένου. Αφενός, μολονότι ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων υλοποιείται στο χώρο, δεν υπάρχουν συγκεκριμένες απαντήσεις στο πως η ρύθμιση του χώρου επηρεάζει το φαινόμενο γενικά. Αφετέρου, όπου επιχειρείται η σύνδεση του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων με την Αστική Ιεραρχία, αυτή τείνει να βασίζεται σε α –χωρικές παραμέτρους και να μη συμπεριλαμβάνει τις ειδικές χωρικές επεμβάσεις που υλοποιούνται από τις

μητροπόλεις ακριβώς με αυτό το σκοπό.

Επιπρόσθετα, αρκετές προσεγγίσεις που, κατά κανόνα, χρησιμοποιούνται για τη μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου, τείνουν να αποκλείουν πληροφορίες, κριτικά σχόλια και πορίσματα από άλλες συγγενείς επιστήμες, παρόλο που όλα αυτά μπορούν να έχουν συνάφεια και χρησιμότητα στην έρευνα του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων. Είναι αλήθεια ότι το φαινόμενο του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων είναι πολύ ειδικό, ακόμη και για τη σύγχρονη Χωροταξία. Δεν έχει μόνο οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις, ώστε να λειτουργούν ικανοποιητικά οι ποσοτικές μέθοδοι ανάλυσης, ούτε έχει απλή εφαρμογή στο χώρο ώστε να αρκούν οι αμιγώς εμπειρικές/αισθητικές προσεγγίσεις.

Στο παραπάνω πλαίσιο, θεωρείται ότι μια εργασία που εξηγεί πως ο Χωρικός Σχεδιασμός παρεμβαίνει στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και επηρεάζει την Αστική Ιεραρχία, έχει μεγάλη επιστημονική χρησιμότητα.

Συζήτηση γύρω από τον ανταγωνισμό μητροπόλεων

Είναι σαφές ότι οι παραπάνω εξελίξεις επέτρεψαν στα πιο δυναμικά κομμάτια των δυτικών χωρών, όπως οι μητροπόλεις, να αναπτύξουν στον διεθνή χώρο στρατηγικές με μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό αυτονομίας από αυτή των εθνικών κυβερνήσεων. Οι νέες μορφές οικονομικού ανταγωνισμού, με τους τόπους να αποκτούν νέο ρόλο στον καταμερισμό εργασίας, οδήγησαν σε μια «πολυσθένεια» του ανταγωνισμού, ο οποίος μπορεί πλέον να μην αφορά μόνο επιχειρήσεις ή άτομα. Ήδη από τις αρχές τις δεκαετίας του 1980, οι μητροπόλεις απέκτησαν πολλούς νέους κατοίκους, η οικιστική τους ανάπτυξη ενισχύθηκε, όπως και η παραγωγική τους βάση. Πλέον, πολλοί ερευνητές κάνουν λόγο για μητροπολιτικές περιφέρειες (Σερράος, 2002).

Αν και δεν συναντώνται γεωγραφικοί περιορισμοί της έρευνας του φαινομένου, το ιστορικό πλαίσιο της έρευνας ορίζεται συνήθως στις τελευταίες δεκαετίες, με λίγες εξαιρέσεις, όπως πχ ο Ward στο *Selling Places*, ο οποίος συμπεριλαμβάνει παλαιότερες περιόδους. Παρά το γεγονός ότι η Χωροταξία είναι διεπιστημονικό αντικείμενο, παρατηρείται, μερικές φορές, κάποιος δισταγμός για την αξιοποίηση πορισμάτων άλλων επιστημών, όπως τα οικονομικά, και ακόμη μεγαλύτερος δισταγμός για επιστήμες όπως η ψυχολογία ή η ιστορία.

Σύμφωνα με τον Πετράκο, «ο ανταγωνισμός των πόλεων και των περιφερειών σε Ευρωπαϊκή ή διεθνή κλίμακα, περιγράφει μια κατάσταση όπου οι τοπικές ή οι περιφερειακές διοικήσεις των διαφόρων χωρικών ενότητων –συχνά, όμως, και οι κεντρικές κυβερνήσεις –επιδιώκουν με

διάφορους τρόπους να προσελκύσουν νέες επενδύσεις προβάλλοντας τα υπαρκτά συγκριτικά πλεονεκτήματα των περιοχών τους» (Πετράκος, 2000: 316).

Ο ανταγωνισμός τόπων δεν είναι σημερινό φαινόμενο, καθώς στο απώτερο και το πρόσφατο παρελθόν, έγιναν προσπάθειες ώστε κάτοικοι ή επιχειρήσεις να μετακινηθούν από ένα μέρος σε ένα άλλο. Ο Hankinson αναφέρει ότι οι απαρχές των σύγχρονων πρακτικών του ανταγωνισμού τόπων χρονολογούνται στα μέσα του 19ου αιώνα στις ΗΠΑ (Hankinson, 2010: 18).

Η διαχρονική εξέλιξη του όρου παρουσιάζει ενδιαφέρον. Νύξη για τον ανταγωνισμό τόπων γίνεται στο υπόδειγμα του Ρικάρντο για την απόκτηση συγκριτικού πλεονεκτήματος. Σύμφωνα με αυτό, ακόμη και αν μία χώρα μπορεί να παράγει περισσότερα προϊόντα σε λιγότερο χρόνο σε δύο κλάδους, τη συμφέρει να επικεντρωθεί στον ένα (Ροβολής, 2000). Την ίδια περίοδο, ο Von Thunen, μακρινός πρόδρομος των Οικονομικών του Χώρου και ο πρώτος, ίσως, που συνέλαβε θεωρητικά την έννοια της κεντρικότητας στο Χώρο, αντιμετώπιζε το ζήτημα διαφορετικά. Στον ίδιο τόπο, διαφορετικά προϊόντα –και οι παραγωγοί τους, ασφαλώς –μπορούσαν να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά μεταξύ τους, δημιουργώντας, με αυτόν τον τρόπο, ζώνες χρήσεων γης, ανά προϊόν (Fujita, 2010: 5-6). Όμως, κάθε ζώνη είναι και αυτή τόπος που ιεραρχείται με βάση το ισοζύγιο προσφοράς –ζήτησης, με πολλαπλές ισορροπίες. Ενδιαφέρον έχει η άποψη του γεωγράφου Derruau. Σε μια εποχή που αποτελούσε κοινό τόπο ότι το εθνικό κράτος ήταν πανίσχυρο, αφού αναλύει το μετασχηματισμό του γαλλικού χώρου, εκείνη την εποχή, ο Derruau καταλήγει ότι τα κράτη παραιτούνται σταδιακά από τη διοικητική επιρροή επάνω στις πόλεις (Derreau, 1976: 551).

Οι Henderson και Castells, επισημαίνουν τη διαφοροποίηση του ρόλου και των μοντέλων αστικής ανάπτυξης που παρατηρείται σε αλληλεπίδραση με την περιφερειακή οργάνωση στο νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας (Henderson και Castells, 1987 στο Οικονόμου, 1992: 84). Αν αυτή η παρατήρηση συσχετιστεί με την επισήμανση του Harvey ότι ο χρόνος ανακύκλισης του κεφαλαίου είναι κρίσιμος για τη συμπίεση του χρόνου που παρατηρείται στην εποχή μας (Harvey, 1989: 373-376), συμπεραίνεται ότι η στροφή του σχεδιασμού προς το βραχυπρόθεσμο και τις άμεσες αποδόσεις ευνόησε σημαντικά την ανάδειξη νέου τύπου σχέσεων ανάμεσα στις μητροπόλεις.

Ο Castells στη διάσημη έρευνά του *Informational City*, διαπιστώνοντας ότι η πόλη λειτουργεί ως τόπος παραγωγής γνώσης και με αυξημένη διασύνδεση με τις άλλες πόλεις, η οποία βρίσκεται στηριγμένη στην οικονομική βάση και όχι τη γεωγραφική εγγύτητα (Castells, 1989), ουσιαστικά υπονοεί ότι η παλαιότερη διάκριση «κυρίαρχος πόλος –δευτερεύοντες πόλοι» έχει δώσει τη θέση της σε ένα νεοπαγή χώρο, όπου η θέση μιας πόλης στο δίκτυο εξασφαλίζει την κυριαρχία. Η άποψη του Castells έρχεται σε ηχηρή αντίθεση με παλαιότερες προσεγγίσεις, όπως του Derruau, ο οποίος έγραψε ότι «δεν είναι νοητό να θεωρηθεί ότι το Poissy εξαρτάται από το Detroit επειδή μια αυτοκινητοβιομηχανία του δεύτερου επένδυσε στο πρώτο, καθώς δεν μπορούν να οριστούν

συνδέσεις πόλεων με βάση το κεφάλαιο» (Derruau, 1976: 551 -552).

Επομένως, συμπεραίνεται ότι ο αυξανόμενος οικονομικός ανταγωνισμός των μεγάλων πόλεων της τότε ΕΟΚ συνδέεται με την ταχεία αύξηση της χωρικής δι-αντίδρασης μεταξύ τους (Van der Beerg -Klaasen, 1989· CEE, 1991: 141, στο Οικονόμου, 1992: 85).

Η τελευταία εξέλιξη δεν είναι αυτονόητη και έρχεται σε αντίθεση τις δυναμικές στο διασυνοριακό, μη μητροπολιτικό χώρο. Αν και δεν έχουν αναλυθεί, σε βάθος, οι λόγοι που η γεωγραφική κινητικότητα στα σύνορα παραμένει, ακόμη και στην καρδιά της ΕΕ, χαμηλή, προτείνονται ως αιτίες (Schonharting, 2002: 133):

- η διπλή φορολόγηση της εργασίας
- διαφορά στα κλιμάκια των αμοιβών για ίδια ή παρόμοια δουλειά
- διαφορά στην ασφάλιση και την υγεία
- το πρόβλημα της γλώσσας.

Έχει υποστηριχτεί ότι υπάρχουν πέντε βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την αναπτυξιακή προοπτική μιας πόλης ή ομάδας πόλεων (CEC, 1992 στο Γοσποδίνη, 2005: 138):

- «ο βαθμός διαφοροποίησης της οικονομικής βάσης και η διαθεσιμότητα ειδικευμένου προσωπικού
- οι υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας και η τοπική διασύνδεση με ερευνητικά ιδρύματα
- ο βαθμός ανάπτυξης/ εκσυγχρονισμού υποδομών (μεταφορών και επικοινωνιών)
- η ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος και της αστικής ζωής
- η θεσμική ικανότητα για τη χάραξη και την εφαρμογή αναπτυξιακών στρατηγικών».

Σχετικά με τον ανταγωνισμό μητροπόλεων, προκύπτουν τρία ζητήματα με τα οποία ασχολείται η διεθνής βιβλιογραφία. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν τα εξής σημεία προβληματισμού:

- (1) Ο ανταγωνισμός μητροπόλεων είναι πραγματικός ή πρόκειται για μια εργαστηριακή σύλληψη ορισμένων ερευνητών –οι οποίοι, ενδεχομένως, είχαν τα ιδεολογικά, ακαδημαϊκά και επαγγελματικά κίνητρα για να κάνουν κάτι τέτοιο;
- (2) Ποιες είναι οι παράμετροι του ανταγωνισμού μητροπόλεων δηλαδή πως εξηγείται σε θεωρητικό επίπεδο, πως έχουν αναλυθεί οι επιμέρους πτυχές του, ποια εργαλεία έχουν προταθεί ως τα πλέον αποτελεσματικά κλπ;
- (3) Είναι ωφέλιμος ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων και ποιος ωφελείται από αυτόν;

Αναφορικά με το πρώτο ερώτημα, ο ανταγωνισμός μητροπόλεων –και, γενικότερα, των τόπων –είναι υπαρκτός για μια σειρά από ερευνητές με –μοναδικό ή μεταξύ άλλων –αντικείμενο το place marketing, όπως οι Kotler, Ashworth, Ward, Rein, Haider κα (ενδ. Kotler, Rein και Haider, 1993 και 1999, Ward, 1994). Για την ακρίβεια, οι Kotler κα υπερθεματίζουν υποστηρίζοντας ότι «ο

ανταγωνισμός τόπων ποτέ δεν ήταν περισσότερο εντατικός» και «οι τόποι που θα επικρατήσουν πρέπει να αναπτύξουν ένα δυνατό και ελκυστικό πακέτο πλεονεκτημάτων» (Kotler κα, 1999: 28). Επίσης, στοχαστές ενάντιοι στις κυρίαρχες απόψεις, όπως ο Chomsky ή ο Hobsbawm αποδέχονται ότι οι τόποι –δηλαδή αντιπροσωπευτικές τοπικές κυβερνήσεις –πλέον κάνουν ό,τι μπορούν για να προτιμηθούν από επενδυτές (Chomsky, 1994 και Hobsbawm, 1994).

Η σημαντικότερη, όμως, ένδειξη ότι οι μητροπόλεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους είναι οι ενέργειες που οι ίδιες οι μητροπόλεις κάνουν για να ενισχύσουν τους δεσμούς τους με τις διεθνείς αγορές: στρατηγικά σχέδια ανάπτυξης (master plan), στρατηγικός σχεδιασμός, βελτίωση του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος (milieu), δίκτυα συνεργασίας και «συμμαχίες ανάπτυξης», «εικονικές πόλεις» στο Διαδίκτυο ακόμη και, στην περίπτωση της Βαρκελώνης, παραγωγή κινηματογραφικών έργων μαζικής κουλτούρας –το γνωστό “Vicky –Christina Barcelona”. Δεν είναι παράξενο, επομένως, που οι ηγεσίες των πόλεων έχουν υιοθετήσει ξεκάθαρη θέση και τη διακηρύττουν. Πχ ο τότε δήμαρχος της Νέας Υόρκης Μ. Bloomberg, σε άρθρο του στον *Economist*, είχε ξεκαθαρίσει τη σημασία που αποδίδει στην ανταγωνιστικότητα της πόλης του, ως τόπο εργασίας και κατοικίας (Bloomberg, 2007). Αλλά και ο έλεγχος των επιδόσεων είναι σταθερός. Σύμφωνα με τον Copestake δεν έχουν σημασία μόνο τα θετικά στοιχεία μιας πόλης (υποδομές, κλίμα κλπ) αλλά και ο έλεγχος των αρνητικών (έγκλημα, κόστος διαβίωσης κλπ) (Copestake, 2005).

Στο ίδιο πνεύμα κινούνται μια σειρά από επίσημα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (συνθήκες, λευκές βίβλοι, πράσινες βίβλοι, κείμενα προγραμμάτων χρηματοδότησης έργων και συναφή έγγραφα) που αναδεικνύουν την μητροπολιτική ανταγωνιστικότητα σε ένα από τα κεντρικά ζητήματα των ευρωπαϊκών πολιτικών, χωρικών αλλά και εκείνων με χωρικές επιπτώσεις, εξασφαλίζοντας μηχανισμούς και σημαντικούς οικονομικούς πόρους για την ενίσχυσή της, συχνά με έμφαση σε συγκεκριμένες περιοχές. Για παράδειγμα, τα σχέδια *EΥΡΩΠΗ 2000*, *EΥΡΩΠΗ 2000+*, *ΣΑΚΧ* κα, μιλούν ρητά για ανταγωνισμό πόλεων στον χώρο της ΕΕ. Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα χρηματοδότησης INTERREG IVC 2007-13, ακολουθώντας την Ατζέντα της Λισσαβόνας και την Ατζέντα του Γκέτεμποργκ, προβλέπει τον Άξονα Προτεραιότητας 1: Καινοτομία και Οικονομία της Γνώσης, ενώ ορίζει την καινοτομία ως ανάπτυξη της έρευνας και της τεχνολογίας με σκοπό την ευθεία συμβολή στην ανταγωνιστικότητα μιας περιφέρειας (ΕΥ, 2012: 3).

Η κριτική που έχει ασκηθεί στις παραπάνω θέσεις αφορά την ταύτιση από μερικούς ερευνητές του φαινομένου του ανταγωνισμού των μητροπόλεων με την υλοποίηση του μοντέλου της Επιχειρηματική πόλης. Επί παραδείγματι, σύμφωνα με τους Μεταξά και Αυγερινού, ο Krugman έχει ασκήσει κριτική προς αυτή την κατεύθυνση στο άρθρο του “Making sense of the

competitiveness debate” χαρακτηρίζοντας την ταύτιση «φτώχη μεταφορά» (Μεταξάς και Αυγερινού, 2004: 377).

Τα βασικά σημεία του σκεπτικού του Krugman, όπως παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο άρθρο του, είναι:

α) το συγκριτικό πλεονέκτημα δεν αφορά τις εθνικές οικονομίες στο σύνολό τους αλλά μεμονωμένους κλάδους της οικονομίας,

β) είναι προτιμότερες οι συγκρίσεις του ίδιου κλάδου σε δύο χώρες (πχ η αυτοκινητοβιομηχανία των ΗΠΑ με την αυτοκινητοβιομηχανία της Ιαπωνίας), όπου είναι εφικτές, από τη γενική σύγκριση της μιας οικονομίας με την άλλη,

γ) η γραμμή παραγωγής ενός προϊόντος είναι ζωτικής σημασίας προκειμένου να βρεθεί αν ο προστατευτισμός είναι χρήσιμη πολιτική, οπότε τα προϊόντα με μεγάλη γραμμή παραγωγής (πχ αεροπλάνα, υπολογιστές κα) χρειάζονται φτηνά υποσυστήματα ή υλικά από το εξωτερικό, επομένως, η υψηλή δασμολόγηση των τελευταίων μπορεί να αποβεί καταστροφική.

Σύμφωνα με τον Krugman, όπου το κλασικό υπόδειγμα λειτουργεί –υπάρχουν δηλαδή σταθερές αποδόσεις κλίμακας –είναι σαφές ότι η μεταφορά θέσεων εργασίας στο εξωτερικό και η υποκατάσταση ενός εθνικού κλάδου από εισαγωγές μπορεί να αποδοθεί σε απώλεια του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Όπου, όμως, υπάρχουν οικονομίες κλίμακας (αύξουσες αποδόσεις κλίμακας, με το κλασικό υπόδειγμα να μη λειτουργεί και η ζήτηση, συχνά, να είναι διεθνώς μικρή) είναι πολύ δύσκολο να γίνει συσχέτιση (Krugman, 1996: 23). Ο Krugman καταλήγει, στο τέλος, ότι δεν μπορεί να οριστεί η εθνική ανταγωνιστικότητα, πόσο μάλλον να προστατευτεί από ένα κράτος. Ο ερευνητής δίνει έμφαση στη θεωρία του διεθνούς εμπορίου, ιδίως τις νεότερες έρευνες, και εντοπίζει ουσιώδεις μεταβολές στο διακρατικό εμπόριο, κυρίως, στα προϊόντα με μεγάλη γραμμή παραγωγής (πχ αεροσκάφη ή υπολογιστές), οι οποίες επιτρέπουν την εισαγωγή φτηνών υποσυστημάτων από το εξωτερικό. Επομένως, θεωρεί ότι δεν είναι άμεσα συγκρίσιμες οι εξελίξεις στην οικονομία των ΗΠΑ με αυτές του Τρίτου Κόσμου. Γενικεύοντας, κανείς, το συμπέρασμα του Krugman ότι δεν υφίσταται εθνική ανταγωνιστικότητα, με τον ίδιο συλλογισμό, μπορεί, ίσως, να ισχυριστεί ότι δεν υφίσταται μητροπολιτική ανταγωνιστικότητα και, κατ' επέκταση, ανταγωνισμός μητροπόλεων.

Καταρχάς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο ίδιος ο Krugman δεν ισχυρίζεται κάτι τέτοιο, καθώς ο στόχος του είναι να δείξει ότι οι προστατευτικές πολιτικές –επίσημες ή άτυπες –για τις οποίες γίνονταν εισηγήσεις, εκείνη την περίοδο, στις ΗΠΑ, από πολιτικούς και δημοσιογράφους (“mercantilists” στο άρθρο) ήταν ανεδαφικές, αν όχι επιζήμιες για μια οικονομία, η οποία εισήγαγε φτηνά προϊόντα και με αυτά κατασκεύαζε νέα και σύνθετα προϊόντα (πχ αεροπλάνα, υπολογιστές

κα), τα οποία πουλούσε ακριβά, επωφελούμενη από τις μεγάλες οικονομίες κλίμακες που παράγονταν, σε όλο τον κόσμο. Οι μητροπόλεις δεν εξετάζονται στο άρθρο του, απλώς, επισημαίνει ότι η κυρίαρχη τάση, εκείνη την περίοδο, απορρίπτοντας τις οικονομίες κλίμακας και τα υποδείγματα ατελούς ανταγωνισμού, στο σχεδιασμό πολιτικών, υπερασπίζεται μια «εθνική ανταγωνιστικότητα» που δεν υπάρχει.

Παρόλα αυτά, τα συμπεράσματα του ρίχνουν φως σε δύο βασικά σημεία του ανταγωνισμού πόλεων: τη σημασία των οικονομιών κλίμακας («δεύτερη φύση») που διαχέονται στην παραγωγή μιας πόλης και τη σημασία της θεωρίας του διεθνούς εμπορίου. Οι Μεταξάς και Αυγερινού συμπεραίνουν ότι ο Krugman αντιτίθεται σε ορισμούς της «ανταγωνιστικότητας» με τον τρόπο που τον δίνει πχ ο OECD, ως «η ικανότητα των επιχειρήσεων, των περιφερειών, των χωρών να παράγουν, εφόσον έχουν εκτεθεί στο διεθνή ανταγωνισμό, υψηλά επίπεδα εισοδήματος και απασχόλησης» (Μεταξάς και Αυγερινού, 2004: 377). Από το άρθρο του Krugman, πάντως, προκύπτει ότι η αντίθεση είναι μερική και αφορά, σαφώς, μόνο τις χώρες. Ο Krugman αμφισβητεί ότι μια χώρα με την έκταση των ΗΠΑ μπορεί να έχει «συνολικά» συγκριτικά πλεονεκτήματα και προτιμά να συγκρίνει τις χώρες σε κλαδική βάση, όχι γενική.

Έχοντας υπόψη τις θεωρίες του Krugman και των άλλων ερευνητών της Νέας Θεωρίας Εμπορίου, για την κλαδική ειδίκευση (συγκριτικά πλεονεκτήματα) της βιομηχανίας –με την ευρεία έννοια, όχι μόνο την εργοστασιακή –κατά τόπους (πχ κινηματογράφος στο Λος Άντζελες, τράπεζες και αμοιβαία κεφάλαια στο Λονδίνο κοκ), συμπεραίνεται ότι παρόμοιες θέσεις ενισχύουν την άποψη ότι υφίσταται ανταγωνισμός ανάμεσα στις μητροπόλεις, με την καθεμία μητρόπολη να έχει αποκτήσει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε ορισμένους κλάδους και με αυτό να προσελκύει κεφάλαιο και εργασία. Καθώς, τουλάχιστον, οι βιομηχανίες με μεγάλη γραμμή παραγωγής συγκεντρώνονται χωρικά, κατά κανόνα, κοντά σε μητροπολιτικές περιοχές, όπου κατασκευάζονται τα τελικά προϊόντα, και συνδέονται με πολλούς οικονομικούς, επιστημονικούς και κυβερνητικούς οργανισμούς που βρίσκονται εκεί, οι τόποι υποδοχής εξαρτούν την ανάπτυξη τους από τις αποφάσεις εγκατάστασης επιχειρηματιών, επιστημόνων, επαγγελματιών κα. Επομένως, μία μητρόπολη, αφενός αποκτώντας το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε συγκεκριμένα προϊόντα, ανταγωνίζεται μητροπόλεις με ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στα ίδια προϊόντα, αφετέρου μετατρέποντας το συγκριτικό πλεονέκτημα σε ανταγωνιστικό σε ένα προϊόν, ανταγωνίζεται μητροπόλεις που έχουν ήδη το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στο ίδιο προϊόν.

Το δεύτερο είδος κριτικής αφορά, πρωτίστως, τα αποτελέσματα της «Επιχειρηματικής Πόλης», ως μοντέλο αστικής ανάπτυξης, και τη σκοπιμότητά τους. Προέρχεται, κυρίως –όχι, όμως, πάντα –από τη μαρξιστική σκέψη και από ερευνητές που δεν έχουν κύρια απασχόληση το place marketing, αντιθέτως, προέρχονται συχνά από το χώρο της γεωγραφίας ή των οικονομικών. Ο

Μηλιώνης συνοψίζοντας επιχειρήματα του Ashworth και άλλων μιλά για το μάρκετινγκ των πόλεων, από τη σκοπιά της αγγλοσαξονικής σχολής, ως «ένα σύγχρονο εργαλείο για την επίτευξη του μονοδιάστατου στόχου της οικονομικής ανάπτυξης» (Μηλιώνης, 2005: 104). Ένα αντεπιχείρημα, για την άποψη αυτή, είναι ότι ακόμη και αν δοθεί έμφαση στην ταξική διάρθρωση των κοινωνιών των μητροπόλεων ή τις ατέλειες της «Επιχειρηματικής Πόλης», κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι υφίστανται πολιτικές του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα που αποσκοπούν στην βελτίωση και προβολή του αστικού χώρου με σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων, τουριστών και κατοίκων. Επομένως, ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων υφίσταται *de facto*, έστω και αν υπάρχουν διαφωνίες για την αφετηρία ή τη χρησιμότητά του.

Είναι, ίσως, νωρίς να εξαχθούν οριστικά συμπεράσματα για τα οφέλη από τον ανταγωνισμό των μητροπόλεων και ποιοι φορείς και κοινωνικές τάξεις ωφελούνται. Μέχρι στιγμής, φαίνεται πως οι μητροπόλεις, με την ανάπτυξη νέων μορφών αστικής διακυβέρνησης έχουν καταφέρει να χρησιμοποιήσουν πόρους που, υπό άλλες συνθήκες, θα παρέμεναν ανενεργοί. Επί παραδείγματι, η «επιχειρηματική πόλη» στις ΗΠΑ και τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες έδωσε το έναυσμα για την ανάπτυξη μιας σειράς εργαλείων (Γετίμης, 1999), όπως η συνεργασία δημοσίου –ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ) ή η πλαισίωση της γαιοπροσόδου με ειδικές πολιτικές και έργα –αναπλάσεις κλπ. Η, σε ένα άλλο παράδειγμα, πολύ δύσκολα η ανάπτυξη στο Hafen City θα μπορούσε να ολοκληρωθεί, στην κλίμακα και με τους στόχους που έχει, χωρίς να έχει προηγουμένως επικρατήσει, τόσο στους decision makers όσο και την κοινή γνώμη, η άποψη ότι οι μητροπόλεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους και ότι η δημιουργία νέου αστικού κέντρου, με διαθέσιμους χώρους στέγασης, εργασίας και κοινωνικής αναπαραγωγής, βοηθά το Αμβούργο στην προσέλκυση νέων δραστηριοτήτων και την καθετοποίηση των υφιστάμενων δραστηριοτήτων. Ακόμη δυσκολότερα θα προσλαμβανόταν διεθνούς φήμης πολεοδόμοι και αρχιτέκτονες, προκειμένου να σχεδιάσουν ανοιχτούς χώρους και τοπόσημα ή να επιμεληθούν το skyline της πόλης.

Από την άλλη πλευρά, στον ανταγωνισμό των μητροπόλεων –ως παράγωγο της Απορρύθμισης που συντελέστηκε στο δυτικό κόσμο, κυρίως, κατά τη δεκαετία του 1980 – χρεώνεται μέρος της ευθύνης για ορισμένα προβλήματα του μητροπολιτικού χώρου, τα οποία εντάθηκαν (Bridge και Watson, 2002 στο Μηλιώνη, 2005), κατά την ίδια περίοδο, όπως η κοινωνική πόλωση και η αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας, υποδεικνύοντας ως υπεύθυνο την στροφή των δημοσίων δαπανών σε επιλεκτικές και ευέλικτες πολιτικές που εστιάζουν, συχνά, στα περισσότερο δυναμικά στρώματα. Η Sassen, περιγράφοντας την πρώτη φάση της διεθνοποίησης των οικονομιών, στάθηκε στην κοινωνική πόλωση και τον κοινωνικό και εθνοτικό διαχωρισμό ακόμη και στο προαστιακό χώρο (Sassen, 1991). Παρόλα αυτά, η θεωρία της κοινωνικής πόλωσης

περιγράφει τις αμερικανικές, όχι τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις. Το αυστηρό σχήμα της πώλωσης (ενισχυμένα άκρα), στην Ευρώπη, ανασκευάστηκε για να εκφράσει φαινόμενα, όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός (Μαλούτας, 2008: 108).

Μολονότι είναι δύσκολο να διερευνηθεί ως ποιο βαθμό η αναμφισβήτητη ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων είναι αποτέλεσμα του ανταγωνισμού των μητροπόλεων, είναι γεγονός ότι οι δημόσιες πολιτικές αποκτούν σταδιακά ένα χαρακτήρα περισσότερο ολοκληρωμένο, με την ανταγωνιστικότητα να συμβαδίζει, στο επίπεδο των στόχων, με την κοινωνική συνοχή και την προστασία του περιβάλλοντος. Γι' αυτό, άλλωστε, ενσωματώθηκαν στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης οι τρεις διαστάσεις της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής και της περιβαλλοντικής προστασίας (ΕΕ, 1997).

3. 3) Παράμετροι της έννοιας

Ποιες, όμως, είναι οι παράμετροι αυτού του ανταγωνισμού των μητροπόλεων; Ή, αλλιώς, ποια είναι τα αντικείμενα και τα μέσα αυτού του ανταγωνισμού; Τα αντικείμενα του ανταγωνισμού είναι περισσότερα από όσο μελετά μια επιστήμη χωριστά –πχ η αρχιτεκτονική για τα κτίρια, η πολεοδομία για τις πόλεις και η χωροταξία για τις μεγαλύτερες γεωγραφικές ενότητες –και μπορούν να αφορούν, σε αδρές γραμμές, τη θέση στο διεθνή καταμερισμό εργασίας, την έκταση της οικονομικής ενδοχώρας, το απόθεμα συμβολικού/ πολιτιστικού κεφαλαίου, τη δημογραφική ανάπτυξη κα.

3.3.1) Place marketing

Σύμφωνα με δήλωση του ιδίου στο Rainisto, ο πρώτος που χρησιμοποίησε, πιθανότατα, τον όρο “place marketing” ήταν ο Philip Kotler (Rainisto, 2003). Από τη σκοπιά του χωρικού σχεδιασμού και της περιφερειακής επιστήμης, σύμφωνα με τον Kotler, οι τόποι (places) ανταγωνίζονται για: 1) επισκέπτες, 2) κατοίκους και εργαζόμενους, 3) επιχειρήσεις και βιομηχανίες και 4) εξαγωγείς (Kotler κα, 1993 και Kotler κα, 1999: 33). Το βασικό μέσο του ανταγωνισμού είναι το place marketing, το οποίο, κατά την ίδια πηγή, σχηματοποιείται στα 4p (product, price, place/ distribution channel, promotion) που προτείνονται για το μάρκετινγκ των επιχειρήσεων (Kotler, 1986 από Μεταξάς, 2005) αλλά μπορούν άνετα να χρησιμοποιηθούν και στο place marketing με την προσθήκη ενός πέμπτου “p” (people) (Μεταξάς, 2005). Σύμφωνα με τον Rainisto, το μάρκετινγκ τόπων είναι σχετικά νέα προσέγγιση μάρκετινγκ και δεν υπάρχει επίσημη «θεωρία» του μάρκετινγκ τόπων (Rainisto, 2003: 58).

Επιπρόσθετα, οι Kotler κα διαφοροποιούν τους μείζονες φορείς του place marketing (place marketers) ανάλογα με τη γεωγραφική κλίμακα, ως εξής:

Πίνακας 11: Μείζονες έμποροι (“marketers”) Τόπων	
Τοπικοί παράγοντες	Δημόσιος Τομέας: τμήματα ανάπτυξης μεγάλων επιχειρήσεων, τμήματα πολεοδομικού σχεδιασμού, γραφείο τουρισμού
	Ιδιωτικός Τομέας: πολίτες, ηγετικές επιχειρήσεις, εταιρείες ανάπτυξης real estate, επιμελητήρια λιανικής πώλησης, αρχιτέκτονες, ΜΜΕ κα
Περιφερειακοί παράγοντες	Γραφεία ανάπτυξης, τοπικές κυβερνήσεις, συμβούλια τουρισμού
Εθνικοί παράγοντες	Πολιτικοί ηγέτες, οργανισμοί επενδύσεων, συμβούλιο τουρισμού
Διεθνείς παράγοντες	Πρεσβείες και προξενεία, οργανισμοί επενδύσεων, οργανισμοί οικονομικής ανάπτυξης, διεθνικές επιχειρήσεις εδαφικά “προσδεμένες”

Πηγή: Kotler κα, 1999: 67

Κάθε φορέας οργανώνει, επίσημα ή άτυπα, τις στρατηγικές του, σύμφωνα με τα 4p, αλλά με διαφορετικό θέμα (broad strategies): 1) μάρκετινγκ εικόνας, 2) μάρκετινγκ ελκυστικότητας, 3) μάρκετινγκ υποδομών, 4) μάρκετινγκ ανθρώπων (Kotler κα, 1999: 51). Εφόσον η οργάνωση μάρκετινγκ των μητροπόλεων είναι, πλήρως, προσανατολισμένη στην επιχείρηση, δεν είναι περίεργο που πολλές πολυεθνικές «προκηρύσσουν» τα σχέδιά τους και δέχονται προσφορές από διάφορες περιοχές –συνά πακέτο φορολογικών κινήτρων, ευνοϊκή προσφορά γης, διαφήμισης, ιστορίες επιτυχίας κλπ (Πετράκος, 2000: 316 -317).

Οι Kotler κα αντιστοιχίζουν την ισχυρή εικόνα με τον καλό έλεγχο του στρατηγικού μάρκετινγκ με την αποφασιστική βελτίωση του προϊόντος και τη δημιουργική εφεύρεση των συμβόλων (Kotler κα, 1999: 176), ενώ επιμένουν στη σημασία της μοναδικότητας, σαφήνειας και διαύγειας του μηνύματος, της διαρκούς επιβεβαίωσης των πληρωμένων προσπαθειών από τις επίσημες πηγές και, με τη χαρακτηριστική τους ροπή στη σχηματοποίηση, περιγράφουν τους τύπους των ΜΜΕ ως εξής:

Πίνακας 12: Τύποι Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης	
1	Τηλεόραση
2	Ράδιο
3	Διαδίκτυο
4	Τηλέφωνο
5	Εφημερίδα
6	Περιοδικά
7	Newsletters
8	Οδηγοί (brochures)
9	Απευθείας επιστολή /mail
10	Πίνακας

Πηγή: Kotler κα, 1999: 187

Ο Ashworth, αν και διαφωνεί με τη σχηματοποίηση του place marketing (4p), όπως την προτείνει ο Kotler, υποστηρίζει την κεφαλαιώδη σημασία του Place marketing, ως μοχλός προόδου μιας πόλης, επικεντρωνόμενος (Ashworth και Voogd, 1994 στο Μεταξά, 2005) στο διττό στόχο της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας.

Υπ' αυτή την έννοια, ο Ashworth προτείνει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για το μάρκετινγκ μιας μητρόπολης, σε διάφορες ομάδες –στόχο, εξισορροπώντας την έμφαση που δίνουν οι Kotler κα στην εξωστρέφεια και την προσέλκυση ανθρώπων και δραστηριοτήτων από άλλους τόπους. Αν απαιτείται μια αναλογία με το μάρκετινγκ των επιχειρήσεων, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι οι στόχοι και οι μέθοδοι των Kotler κα προσιδιάζουν στην επιθετική στρατολόγηση στελεχών ή εξαγορά επιχειρήσεων της Wall Street, ενώ οι μέθοδοι των Ashworth και Voogd θυμίζουν την ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου, όπως, παραδοσιακά, συμβαίνει στις βιομηχανίες της Κεντρικής Ευρώπης.

Το place marketing και η κυριαρχία σε αυτόν τον ιδιότυπο «πόλεμο της εικόνας» δεν είναι φυσικά το μόνο πεδίο στο οποίο ανταγωνίζονται οι μητροπόλεις. Υπάρχουν δύο, ακόμη, σημεία που αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής –και φυσικά ενισχύουν το place marketing κάθε μητρόπολης. Το πρώτο είναι η έμφαση που δίδεται πλέον από τις τοπικές κυβερνήσεις στις κορυφαίες προδιαγραφές και επιδόσεις των μεταφορικών και επικοινωνιακών δικτύων, καθώς και του εκπαιδευτικού συστήματος, μια στάση πολύ διαφορετική από το παρελθόν, οπότε οι στόχοι περιοριζόταν στην

απλή παροχή και την ίση πρόσβαση σε αυτά τα δημόσια αγαθά. Όχι μόνο κατασκευάζονται πληθώρα κλειστών αυτοκινητόδρομων, ελεύθερων λεωφόρων, δικτύων οπτικών ινών και δορυφορικών επικοινωνιών κα αλλά και οι τεχνικές τους προδιαγραφές γίνονται διαρκώς αυστηρότερες, αποκτούν αισθητικό και συμβολικό «βάθος» και η οικονομική τους απόσβεση προγραμματίζεται να είναι όσο το δυνατό συντομότερη.

Το δεύτερο είναι η συστηματική δημιουργία τοποσήμων και διαδρομών μέσα στον αστικό χώρο, τα οποία πέρα από τους λειτουργικούς τους σκοπούς και τις χρήσεις για τις οποίες έχουν σχεδιαστεί, αποτελούν από μόνα τους, ως αρχιτεκτονικά σύνολα ή μονάδες, μια πηγή ευχαρίστησης (“*jouissance*”, κατά τον Harvey) για τον εργαζόμενο σε αυτά αλλά και για τον κάτοικο ή τον τουρίστα (Harvey, 1990). Για την κατασκευή τους προκηρύσσονται διεθνείς διαγωνισμοί και τυγχάνουν μεγάλης προβολής και από τα media, είτε αφορούν δημόσια κτίρια, είτε αρχηγεία επιχειρήσεων. Ακόμη και ασιατικές μητροπόλεις, όπως πχ το Τόκιο, έχουν υιοθετήσει, πλήρως, τις αξίες της δυτικής αρχιτεκτονικής, όπως η συμμετρία, η μετωπικότητα αλλά και η κατασκευή πύργων και τρούλων (Βαταβάλη, 2001). Ο χώρος μάλιστα στο Τόκιο είναι τόσο πολύτιμος που έγγεια ιδιοκτησία επεκτείνεται πενήντα μέτρα υπό το έδαφος (οπ).

Σύμφωνα με το Harvey, «οι φανταστικές επινοήσεις, ο κατακερματισμός, η συρραφή και ο εκλεκτικισμός, όλα διαποτισμένα με την αίσθηση του εφήμερου και του χάους, είναι ίσως τα θέματα που κυριαρχούν στις σημερινές πρακτικές της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας» (Harvey, 1990: 139). Το γεγονός υποδεικνύει ότι η παραγωγή χώρου στα «διεθνοτοπικοποιημένα» αστικά τοπία υπακούει, πλέον, σε εμπορικά κριτήρια που δεν έχουν σχέση ούτε τις παραδοσιακές αξίες της αστικής τάξης και της υπόλοιπης κοινωνίας, ούτε με τις πρωτοποριακές συλλήψεις πολεοδόμων που τόσο θαυμάζονταν, κατά τη μοντέρνα περίοδο, παρά μόνο με τις απαιτήσεις του νεοπαγούς παγκόσμιου κεφαλαίου, το οποίο, στην πράξη, κινείται από ανθρώπους που είναι εγκατεστημένοι σε μητροπόλεις, σε διάφορες χώρες και ηπείρους, και έχουν άμεση επαφή και συνεργασία μεταξύ τους. Αυτή η πολυμέρεια στις αξίες και τις απαιτήσεις των τελευταίων, καθώς και το γεγονός ότι αποτελούν, ως εργαζόμενοι ή ως νοικοκυριά, οι πρώτοι –χρονικά –καταναλωτές του προϊόντος (νέα αστικά τοπία), εξασφαλίζουν την ταχύτερη απόσβεση της επένδυσης από την προσαρμογή του αστικού τοπίου στο γούστο τους. Αν τα «διεθνοτοπικοποιημένα» αστικά τοπία διαμορφωνόταν μόνο από ιδιώτες, τότε θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πρόκειται μόνο για ανταγωνισμό εταιριών real estate. Όμως, *η συμμετοχή των Φορέων που είναι εγκατεστημένοι στις μητροπόλεις, είτε πρόκειται για φορείς αντιπροσώπευσης είτε για φορείς με συγκεκριμένο -κερδοσκοπικό ή μη -σκοπό, δίνει μια στερεή βάση για να ισχυριστούμε ότι ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων περιλαμβάνει όχι μόνο την κορυφή αλλά και τον κορμό των κοινωνιών, επομένως, είναι υπαρκτός και κάθε του πτυχή αφορά και κάποια κοινωνική τάξη ή ομάδα.*

3.3.2) City Branding

Άμεση συνάφεια με το place marketing έχει και το city branding (ή place branding), του οποίου η επιτομή είναι, σύμφωνα με τον Hanningam, τάσεις όπως “eatertainment”, “shopertainment”, “edutainment” (Hanningam, 1998 στο Παγώνης, 2005). Άλλοι ερευνητές, όπως ο Ward, προκρίνουν ένα σύνολο εργαλείων, για τη δόμηση του city branding, όπως οι ΣΔΙΤ, η διαφήμιση, τα «κτίρια –τρόπαια» με επώνυμες υπογραφές, οδηγοί, βίντεο, ιστοσελίδες, δημόσιες σχέσεις, ειδικά γεγονότα, αθλήματα, ολυμπιακές προσφορές (Ward, 1994: 193 -207). Ο Ward, όπως και ο Ashworth, έχει αναφερθεί, επίσης, στο place selling, περιορίζοντας, ίσως, τον ανταγωνισμό των τόπων σε συγκεκριμένες τεχνικές, καθώς το place marketing τείνει να έχει πιο ολοκληρωμένο χαρακτήρα. Σύμφωνα με το Μηλιώνη, «το λανσάρισμα πόλεων (city branding) επικεντρώνεται στην αντίληψη των ανθρώπων για τις πόλεις και επιχειρεί να την επηρεάσει κατά τρόπο ώστε να την ευνοεί στις παρούσες συνθήκες ή τις μελλοντικές ανάγκες της πόλης» (Μηλιώνης, 2005: 103).

Γενικότερα, αναφορικά με το place branding, οι Ashworth και Karavatzis, έχουν ομαδοποιήσει τις, μέχρι στιγμής, έρευνες, σε πέντε κατηγορίες (Ashworth και Karavatzis, 2010: 4-6):

- Τόπος Αρχικής Ονομασίας (πχ Kotler και Gertner, 2002α · Papadopoulos και Heslop, 2002). Προέρχεται από το μάρκετινγκ και χρησιμοποιεί ποιότητες, εικόνες και, κυρίως, στερεότυπα του τόπου και των ανθρώπων που ζουν εκεί, στρατηγική που θεωρείται αποτελεσματική από την ομάδα των ερευνητών αλλά που δεν συνεισφέρει σε μια στρατηγική διαχείρισης του τόπου.

- Ονομασία Έθνους (πχ van Ham, 2001· Gilmore, 2001· Anholt, 2002· 2007). Προέρχεται από το μάρκετινγκ και, κυρίως, τους συμβούλους εθνικών κυβερνήσεων και στοχεύει στη δημιουργία επωνυμίας για την έλξη τουριστών και ξένων επενδυτών.

- Ονομασία Προορισμού (Brent –Ritchie και Ritchie, 1998· Morgan κα, 2002). Θεωρείται η πιο εξελιγμένη στη θεωρία και η πιο διαδεδομένη στην πράξη. Διερευνά το ρόλο του branding στο μάρκετινγκ τουριστικών προορισμών και επικεντρώνεται στους τουρίστες, ενώ προτείνει ότι οι προορισμοί δέχονται επισκέψεις εξαιτίας των προηγούμενων εικόνων που έχουν παρουσιάσει και γίνονται προϊόν από τη σύγκριση αυτών των εικόνων με την πραγματικότητα που προσφέρει ο προορισμός.

- Ονομασία πολιτισμού/ διασκέδασης (πχ Evans, 2003· Greenberg, 2003· Hannigan, 2004). Ευρέως διαδεδομένη σε όλο τον κόσμο, η τάση στηρίζεται στις βιομηχανίες πολιτισμού, αναψυχής και διασκέδασης, τόσο για τους τουρίστες, όσο και για τους

κατοίκους μιας πόλης.

- Ολοκληρωμένη Ονομασία Τόπου. Βασιζόμενοι σε τεχνικές και ιδέες που αναπτύχθηκαν γενικότερα στο branding, ορισμένες εργασίες προτείνουν είτε ένα γενικό πλαίσιο για την ανάπτυξη και τη διαχείριση ονομασιών τόπου (Hankinson, 2004a· 2007· Kavaratzis, 2004· 2009) ή κατάλληλων εργαλείων branding (Trueman κα, 2004)

Τα παραπάνω υποδεικνύουν την ραγδαία εξέλιξη και διαφοροποίηση των τύπων του branding στις ανεπτυγμένες χώρες. Η εξειδίκευση βοηθά σε πιο εστιασμένες μελέτες, δεδομένου ότι το αντικείμενο, το οποίο γίνεται γνωστό (έθνος, προορισμός κλπ), μεταβάλλει κάθε φορά τους στόχους και τα μέσα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Οποσδήποτε, το νήμα που συνδέει τις διάφορες ομάδες είναι η προσπάθεια δημιουργίας ψυχικής/ συναισθηματικής σύνδεσης του τόπου με το κοινό.

Έχει επισημανθεί ότι η ταυτότητα ενός τόπου σχηματίζεται μέσω της αλληλεπίδρασης τόπων και ροών, μέσω της γλώσσας, της ιστορίας, του εδάφους, καθώς και την ικανότητα ολοκλήρωσης, συνεργασίας και δικτύωσης (Tubella, 2004: 398). Οι Ashworth και Karavatzis εντοπίζουν την επιτυχία του place branding στη δημιουργία συναισθηματικών και πολιτιστικών δεσμών του κοινού με το συγκεκριμένο τόπο (Ashworth και Karavatzis, 2010).

Οι Kotler κα, έχουν θεωρήσει το city branding ως μια πτυχή του μάρκετινγκ τόπων, αναλύοντας την «ισχυρή εικόνα» σε: α) μια καλή παρακολούθηση του στρατηγικού μάρκετινγκ, β) αποφασιστική βελτίωση του προϊόντος, γ) δημιουργική εφεύρεση συμβόλων (Kotler κα, 1999: 176). Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Harvey είχε παρατηρήσει ότι η εικόνα έχει καθοριστική σημασία για τον ανταγωνισμό και την επιτυχία και οι εταιρείες επενδύουν σημαντικά σε αυτή (Harvey, 1989: 378). Σύμφωνα με το Rainisto, η άποψη ότι «οι τόποι μπορούν να αποκτήσουν επωνυμία, όπως τα προϊόντα και οι υπηρεσίες» ανιχνεύεται σε αρκετές περιπτώσεις (Kotler κα, 1999· Keller, 1988: 19· Killingbeck και Trueman, 2002· Hankinson, 2001, Kotler και Gertner 2002β στο Rainisto 2003: 14). Επίσης, σύμφωνα με το Rainisto, «το επιτυχημένο branding προϋποθέτει κατανόηση του πώς αναπτύσσεται μια ταυτότητα, μια διαφοροποίηση της επωνυμίας και μια προσωπικότητα» (Rainisto, 2003: 45 · επίσης, Aaker 1996 στο Rainisto, 2003: 45).

Το city branding, επομένως, έχει, κυρίως, επικοινωνιακό χαρακτήρα, στοχεύοντας στη δημιουργία αναγνωρισμένης επωνυμίας και στηριζόμενο, συχνά, σε ήπιες δράσεις. Όπως γίνεται σαφές, το city branding σχετίζεται με το place marketing, καθώς ένας από τους στόχους το place marketing –όχι ο μόνος, φυσικά –είναι το city branding. Σύμφωνα δε με τον Ward, το place selling δεν πρόκειται να εξαφανιστεί στο μέλλον (Ward, 1998: 239), επομένως, εφόσον ισχύει το τελευταίο, είναι βάσιμη η υπόθεση ότι και το city branding θα αντέξει στο χρόνο.

3.3.3) Δείκτες

Εκτός από το place marketing και το city/ place branding, μια άλλη ενδιαφέρουσα πτυχή του ανταγωνισμού μητροπόλεων είναι η ανάπτυξη δεικτών, το οποίο εμφανίστηκε, ιδίως, τις τελευταίες δύο δεκαετίες, τόσο από διεθνείς οργανισμούς και ακαδημαϊκά ιδρύματα, όσο και από τον οικονομικό τύπο. Σύμφωνα με τη ΜΟΔ:

«Δείκτης: Όρος με τον οποίο εννοείται συνήθως η ποσοστιαία σύγκριση ενός μεγέθους με κάποιο άλλο αντίστοιχο μέγεθος. Η χρησιμοποίηση δεικτών ως μέσων συγκριτικής παρουσίασης στοιχείων, σε συνδυασμό με τη γραφική παρουσίαση της διαχρονικής εξέλιξής τους, διευκολύνει τη συγκριτική αξιολόγηση μεγάλου όγκου στοιχείων. Σύμφωνα με το πνεύμα των Κανονισμών και εγκυκλίων που διέπουν την κατάρτιση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, το Πλαίσιο Δεικτών του ΕΠ περιλαμβάνει αντιπροσωπευτικούς Δείκτες Εκροών και Αποτελεσμάτων, για τις κύριες δράσεις των Αξόνων Προτεραιότητας, σε πλήρη συνάφεια με τις επιταγές του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) για την 4η Προγραμματική Περίοδο 2007-2013. Οι δείκτες αυτοί καθιστούν δυνατή τη μέτρηση της προόδου σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση και της επίτευξης των στόχων των Αξόνων Προτεραιότητας.» (ΜΟΔ, 2008: 19)

Συνεπώς, οι δείκτες έχουν κεφαλαιώδη σημασία για την παρακολούθηση της υλοποίησης και το κλείσιμο των προγραμμάτων χρηματοδότησης έργων της ΕΕ. Η Wong έχει περιγράψει πως ξεκίνησε η ανάπτυξη των δεικτών μεταπολεμικά, ιδίως, για την παρακολούθηση της κοινωνικής ανάπτυξης, πως αμφισβητήθηκαν έντονα από τους νεοφιλελεύθερους, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, για να επανακάμψουν κατά τη διάρκεια του 1990 με τη συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις Διασκέψεις για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και την Κλιματική Αλλαγή (Wong, 2003). Μέσα στη γενικότερη άνθιση των δεικτών και των ποσοτικοποιημένων στόχων, εμφανίστηκαν δείκτες που συγκρίνουν την ανταγωνιστικότητα οικονομιών και περιοχών και δείκτες που επηρεάζουν τους τελευταίους –και μπορούν να αφορούν την εκπαίδευση, την ποιότητα ζωής κλπ.

Η μεθοδολογία των δεικτών παρουσιάζει ενδιαφέρον. Ειδικότερα, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι δείκτες εξάγονται μέσω συνεντεύξεων. Το δείγμα επιλέγεται μεταξύ των ανθρώπων που παίρνουν τις αποφάσεις για την υλοποίηση μεγάλων επενδύσεων και η αξιολόγηση είναι, συνήθως, ποιοτική. Σε άλλες περιπτώσεις, ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα συνδυάζονται, ανά κατηγορία (οικονομικά στοιχεία, περιβάλλον κλπ), προκειμένου να εξαχθούν σύνθετοι δείκτες.

Για παράδειγμα, δείκτες ανταγωνιστικότητας πόλεων παρέχονται από την εταιρεία Cushman και Wakefield, η οποία δραστηριοποιείται, κυρίως, στον τομέα του real estate, και κάθε χρόνο δημοσιεύει μια έρευνα γνώμης, υπό τον τίτλο “European Cities Monitor”, η οποία στηρίζεται στην άποψη που έχουν για τις πόλεις πεντακόσια ανώτερα στελέχη (senior executives) (Cushman και Wakefield, 2010: 3). Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, οι παράγοντες –κλειδιά που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα μιας πόλης είναι η εύκολη πρόσβαση στην αγορά και τους πελάτες, διαθεσιμότητα προσωπικού ποιότητας, η ποιότητα των τηλεπικοινωνιών και τα μεταφορικά δίκτυα με άλλες πόλεις αλλά και διεθνώς (Cushman και Wakefield, 2010: 4).

Αντίστοιχα, με μια ευρύτερη θεματολογία, η Μονάδα Πληροφοριών του Economist (EIU) αξιολογεί το αξιοβίωτο (livability) εκατόν σαράντα πόλεων, σύμφωνα με τριάντα δείκτες ομαδοποιημένους σε πέντε κατηγορίες: υγεία, πολιτισμός, περιβάλλον, εκπαίδευση και υποδομές (http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Liveability2011 στις 6/4/2011). Δεδομένης της σύνθεσης αλλά και της μαζικότητας του αναγνωστικού κοινού του Economist, είναι λογικό να θεωρηθεί ότι επηρεάζονται τάσεις στον ποιοτικό τουρισμό (business tourism, πολιτιστικός τουρισμός κτλ) και, λιγότερο, στις μετακινήσεις στελεχών στο εσωτερικό των εταιρειών. Πολλοί άλλοι οργανισμοί και ινστιτούτα, όπως πχ η McKinsey ή η PriceWaterhouseCooper, έχουν δημιουργήσει άλλους, λιγότερο ή περισσότερο, εύχρηστους δείκτες.

Οι δείκτες που επηρεάζουν, πλέον, αλλά και υποδηλώνουν τις ιεραρχίες στον ανταγωνισμό των μητροπόλεων μπορούν να είναι πάρα πολλοί. Ενδεικτικά, ο ΟΗΕ, πέρα από το Δείκτη Κοινωνικής Ανάπτυξης, φρόντισε, μέσα από την Πρωτοβουλία Agenda Habitant, να αναπτύξει μια σειρά από δείκτες που εξετάζουν την πρόσβαση στη γη και την κατοικία, τα δημόσια αγαθά και τη δημογραφική ανάπτυξη. Δεδομένων των συμπερασμάτων των Ward, Ashworth και, εν πολλοίς, του Kotler είναι λογικό να υποθεθεί ότι οι μητροπόλεις με τους καλύτερους δείκτες είναι περισσότερο ανταγωνιστικές, τουλάχιστο στις θέσεις «λευκού κολάρου» (white collar labor). Αντίστοιχα, υπάρχουν δείκτες που αφορούν την οικονομική ανάπτυξη (Porter και Schwab, 2008)· UK Department Trade and Industry, 2005), τη φτώχεια, την οικονομία της γνώσης (The Task Force on Future American Innovation, 2005) κλπ. Οι μητροπόλεις που βρίσκονται σε χώρες με θετικούς τους τελευταίους δείκτες είναι κατά κανόνα περισσότερο ανταγωνιστικές.

3.3.4) Κεντρικότητες

Κάθε πόλη αποζητά μια «νέα κεντρικότητα» στο ευρωπαϊκό αστικό σύστημα (Γοσποδίνη, 2000: 197). Καθώς οι μητροπόλεις ενισχύουν τη θέση τους, κατά την τελευταία φάση του αστικού κύκλου (Lever και Champion, 1996· Hall, 1996· CEC, 1992· Πετράκος και Οικονόμου, 1999, στο

Γοσποδίνη, 2000:198), στο νέο οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώνεται η κατοχή μιας κεντρικής θέσης αποκλείει δυνάμει ανταγωνιστές από την απόκτηση συγκριτικών πλεονεκτημάτων.

Ο όρος «κεντρικότητες» έχει ιδιαίτερη σημασία για τον ανταγωνισμό μητροπόλεων, καθώς ταυτίζεται με τις αποφάσεις χωροθέτησης ενός οικονομικού οργανισμού, ενώ αποκτά διαφορετική έννοια για κάθε χωροθέτηση. Εξετάζοντας τις θεωρίες χωροθέτησης, ο Κόνσολας προτείνει τα παρακάτω βασικά κριτήρια για την επιλογή της χωροθέτησης (Κόνσολας, 1997: 134 -146):

- (α) ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφοράς
- (β) ελαχιστοποίηση του κόστους εγκατάστασης
- (γ) μεγιστοποίηση της ζήτησης και των εσόδων
- (δ) μεγιστοποίηση του κέρδους
- (ε) παροχή ικανοποίησης, με βάση τυχαίους παράγοντες
- (στ) χωροθέτηση πολυεθνικών βιομηχανικών επιχειρήσεων
- (ζ) διάφοροι πρόσθετοι χωροθετικοί παράγοντες
- (η) η χωροθέτηση των νοικοκυριών

Είναι ευνόητο ότι η βαρύτητα του κάθε κριτηρίου εξαρτάται από το προϊόν, το ποσοστό του μεταφορικού κόστους ή του κόστους ενδιάμεσων συναλλαγών ή το κόστος αμοιβών κοκ στο συνολικό κόστος, το μερίδιο αγοράς μιας επιχείρησης κα. Η σύνθεση του συνολικού κόστους είναι αυτή που κάνει «κεντρική» μια θέση για μια επιχείρηση, ενώ οι εναλλακτικές θέσεις απορρίπτονται.

Οι πρακτικές χωροθέτησης, σύμφωνα με τον Κόνσολα, διαμορφώνονται από (Κόνσολας, 1997: 149 -153):

- (α) τη διαθέσιμη έκταση
- (β) τη εργασία
- (γ) το κεφάλαιο
- (δ) τη οικονομική και χωροταξική πολιτική
- (ε) τις μεταφορές και οι επικοινωνίες
- (στ) το περιβάλλον και ποιότητα ζωής
- (η) τις πρώτες ύλες και ενέργεια
- (θ) τις εξωτερικές οικονομίες
- (ι) την ταχύτητα εγκατάστασης.

Στην πράξη, δε λειτουργούν όλες οι παραδοχές που κάνουν οι θεωρίες χωροθέτησης επιχειρήσεων. Για παράδειγμα, το έδαφος δεν είναι, πάντα, επίπεδο, ούτε ομοιόμορφα εύφορο, το υπέδαφος δεν κρύβει, παντού, τους ίδιους πόρους, αλλού ευνοούνται οι μεταφορές και αλλού όχι,

κάποιες χώρες υποστηρίζουν συγκριμένους οικονομικούς κλάδους, αποθαρρύνοντας άλλους κλάδους, κάποιοι από τους ανθρώπους προτιμούν ένα καθαρό περιβάλλον και ποιότητα ζωής, ενώ άλλοι υψηλές απολαβές, κανείς δεν έχει τέλεια και άμεση πληροφόρηση, κάποιοι σχεδιάζουν μακροπρόθεσμα ενώ άλλοι κινούνται καιροσκοπικά κοκ. Επομένως, όπως είναι αναμενόμενο, οι πρακτικές χωροθέτησης περιλαμβάνουν κριτήρια που δεν είναι, πάντα, αμιγώς ορθολογικά.

Εξετάζοντας αναλυτικά και ανά κλάδο τις επιλογές χωροθέτησης των επιχειρήσεων, με βάση το ποσοστό του μεταφορικού κόστους, ως προς το συνολικό κόστος, ο O' Sullivan σχηματοποίησε τα κριτήρια ως εξής.

Πίνακας 13: Σύνοψη του προσανατολισμού σε συγκεκριμένο τόπο		
<i>Προσανατολισμός</i>	<i>Σχετικά χαρακτηριστικά</i>	<i>Παράδειγμα</i>
Προσανατολισμός στις μεταφορές	Τα μεταφορικά κόστη είναι μεγάλο ποσοστό του συνολικού κόστους	
Προσανατολισμός στην πηγή	Απώλεια βάρους	Εργοστάσιο μπαστουιών
	Απώλεια όγκου	Δεματοποίηση βάμβακος
	Απώλεια φθαρτότητας	Κονσερβοποίηση
	Απώλεια κινδύνου (ευθραυστότητας)	Εντομοκτόνα
Προσανατολισμός στην αγορά	Κέρδος βάρους	Εμφιάλωση
	Κέρδος όγκου	Συναρμολόγηση αυτοκινήτων
	Κέρδος φθαρτότητας	Ψήσιμο
	Κέρδος κινδύνου (ευθραυστότητας)	Εκρηκτικά
Προσανατολισμός στις τοπικές εισροές	Τα μεταφορικά κόστη είναι μικρό ποσοστό του συνολικού κόστους	
Ενέργεια	Παραγωγή με εντατική χρήση ενέργειας	Αλουμίνιο
Εργασία	Παραγωγή με εντατική χρήση εργασίας	Κλωστούφαντουργία
Ενδιάμεσες εισροές		
Ειδικευμένες εισροές	Οικονομίες συσπείρωσης	Μόδιστροι
Επιχειρηματικές υπηρεσίες	Οικονομίες αστικοποίησης	Αρχηγεία επιχειρήσεων
Προσανατολισμός στην ποιότητα ζωής	Οι εργαζόμενοι είναι ευαίσθητοι στον καιρό και την αναψυχή	Έρευνα και ανάπτυξη

Πηγή: O' Sullivan, 1990: 55

Είναι σαφές από τον Πίνακα 13 («Σύνοψη του προσανατολισμού σε συγκεκριμένο τόπο») ότι η χωροθέτηση των δραστηριοτήτων δεν προκύπτει αυτόματα, η ανάλυση του κόστους είναι ζωτικής σημασίας ώστε να εξασφαλιστεί η οικονομική βιωσιμότητα της επιχείρησης. Έχει επισημανθεί ότι οι ασφάλειες, οι τράπεζες και οι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί εγκαθίστανται στις μεγαλύτερες πόλεις κάθε χώρας (Evans, 1985: 51) –ουσιαστικά, άλλωστε, πρόκειται για επιχειρηματικές υπηρεσίες. Είναι σχεδόν παγκόσμιο φαινόμενο, το οποίο περιορίζει, αναφορικά με τους συγκεκριμένους τομείς, τον ανταγωνισμό μητροπόλεων στις πολύ υψηλές βαθμίδες.

Αν και οι θεωρίες χωροθέτησης εστιάζουν στον οικονομικό οργανισμό, οι θεωρίες χωρικής κατανομής των δραστηριοτήτων εστιάζουν στους τόπους. Ως εκ τούτου, έχουν προταθεί (Κόνσολας, 1997: 163 -173), τέσσερις διαφορετικοί τρόποι εξήγησης της χωροθέτησης των δραστηριοτήτων:

(α) η Θεωρία Κεντρικών Τόπων (Christaller), η οποία υπέδειξε το εξαγωνικό σχήμα στο χώρο, ως εκείνο που καθορίζει τη μορφή που οικιστικού δικτύου. Σύμφωνα με τον Christaller και τους σχολιαστές της θεωρίας του (Sullivan, 1990), η ζήτηση των προϊόντων δεν είναι ομοιόμορφη, με ορισμένα προϊόντα να έχουν μεγάλη ζήτηση και παρέχονται σε πολλούς τόπους, ενώ άλλα προϊόντα έχουν μικρή ζήτηση και παρέχονται σε περισσότερο κεντρικούς τόπους. Τέλος, άλλα έχουν πολύ μικρή ζήτηση και είναι εκείνα που παρέχονται στις πιο κεντρικές περιοχές. Επομένως, η διαφοροποίηση στη ζήτηση των προϊόντων είναι αυτή που διαφοροποιεί τους οικισμούς, διακρίνοντας, στην περίπτωσή μας, μια μητρόπολη από τις υπόλοιπες πόλεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η ύπαρξη οικονομιών κλίμακας και άλλων εσωτερικών οικονομιών σε συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους, έχει κεντρικό ρόλο στη δημογραφική γιγάντωση των μητροπόλεων. Βασικό σημείο της θεωρίας είναι οι παραδοχές που κάνει, σύμφωνα με τις οποίες το έδαφος είναι ορθογώνιο, επίπεδο και, αρχικά, με ίση πυκνότητα πληθυσμού σε κάθε σημείο του.

(β) η Θεωρία Πόλων Ανάπτυξης (Perroux, Boudeville), η οποία εστιάζει σε ένα δυναμικό κλάδο, ο οποίος συμπαρασύρει συμπληρωματικούς κλάδους δημιουργώντας συνδέσεις σε συγκεκριμένες θέσεις, οι οποίες σταδιακά εξελίσσονται σε ένα πόλο ανάπτυξης. Σύμφωνα με τον Οικονόμου, οι ηγετικοί κλάδοι είναι κεφαλαιώδους σημασίας προκειμένου να προκύψει ένας πόλος ανάπτυξης επειδή δημιουργούν «προς τα πίσω» συνδέσεις και συνέργιες. (Οικονόμου, 1992)

(γ) το υπόδειγμα του Tinbergen, το γνωστό μοντέλο βαρύτητας, σύμφωνα με τον Κόνσολα, «ένα στατικό υπόδειγμα μη ρεαλιστικών παραδοχών», το οποίο, σήμερα, θεωρείται ότι παρουσιάζει προβλήματα,

(δ) τα υποδείγματα χωροταξικής αλληλεπίδρασης, μια σύγχρονη τάση που στοχεύει στην προώθηση της θεωρίας διάρθρωσης των αστικών κέντρων και τη διατύπωση προβλέψεων για το

μέλλον. Τα υποδείγματα χωροταξικής αλληλεπίδρασης προκύπτουν από τη μίξη της θεωρίας των συστημάτων και των μοντέλων βαρύτητας. Διαιρούνται σε: (α) υποδείγματα περιφερειακών συστημάτων, (β) υποδείγματα αστικών συστημάτων, (γ) υποδείγματα περιφερειακών και αστικών συστημάτων.

Ο Fujita ανάγει το μεγαλύτερο μέρος των προβλημάτων χωροθέτησης, στη Γενική Θεωρία Χωροθέτησης που εισηγήθηκε πρώτος ο Isard, το 1949, με διαδοχικές συνεισφορές από διάφορους ερευνητές, με τελευταίο τον Krugman (Fujita, 2010: 1-2), τονίζοντας ότι η σημαντικότερη πρόκληση στην Οικονομική του Χώρου είναι η ανάπτυξη γενικών μοντέλων χωροθέτησης, τα οποία θα εξηγούν σημαντικά χαρακτηριστικά των οικονομιών του χώρου, σε διάφορα επίπεδα εδαφικής κλίμακας, κατά τρόπο ενιαίο. Το πρόβλημα είναι ότι πρόκειται για νέα, πολύ περίπλοκα προβλήματα, πέρα από τα προβλήματα που προκύπτουν από τα μοντέλα που στηρίζονται στην ισορροπία (“equilibrium”). Ουσιαστικά, ο Fujita ισχυρίζεται ότι υπάρχουν πολλές κεντρικότητες, αναλόγως του αγαθού, οι οποίες επηρεάζουν τις εισροές και τις εκροές στο χώρο, με τρόπους που δεν μπορούν να γίνουν προς το παρόν, πλήρως κατανοητοί, πόσο μάλλον να ποσοτικοποιηθούν.

Σύμφωνα με το Fujita:

«Το καθοριστικό ζήτημα της νέας οικονομικής γεωγραφίας είναι ουσιαστικά το ίδιο με εκείνο της γενικής θεωρίας χωροθέτησης, δηλαδή, πώς να εξηγήσει το σχηματισμό μιας μεγάλης ποικιλίας των οικονομικών συσσωματώσεων στο γεωγραφικό χώρο. Το σήμα κατατεθέν της νέας οικονομικής γεωγραφίας είναι, ωστόσο, η παρουσίαση μιας ενιαίας προσέγγισης –αυτής που δίνει έμφαση στην τριμερή αλληλεπίδραση μεταξύ των αυξανόμενων αποδόσεων, το μεταφορικό κόστος (με την ευρεία έννοια) και την κίνηση των συντελεστών παραγωγής –στην οποία τα γενικά μοντέλα ισορροπίας συνδυάζονται με μια μη γραμμική δυναμική και την εξελικτική προσέγγιση για την επιλογή ισορροπίας.» (Fujita, 2010: 24)

Η συνάφεια των στόχων της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας και της Γενικής Θεωρίας Χωροθετήσεων υπογραμμίζει τόσο τη σημασία της κεντρικής θέσης για την οργάνωση του χώρου, όσο και τις δυσκολίες που προκύπτουν από την τεράστια διαφοροποίηση των τύπων των κεντρικών θέσεων, αναλόγως της δραστηριότητας ή της χρήσης που πρόκειται να χωροθετηθεί. Η εστίαση της ΝΟΓ στην αλληλεπίδραση τριών παραγόντων είναι ένας τρόπος να εξηγηθούν και να απαντηθούν προβλήματα χωροθέτησης που συναντώνται σε οικονομικούς κλάδους, όπου το μεταφορικό κόστος είναι σημαντικό μέρος του κόστους παραγωγής, ενδεχομένως και στους κλάδους όπου οι αύξουσες αποδόσεις κλίμακας είναι μεγάλες, όπως πχ οι κλάδοι δραστηριοτήτων έντασης γνώσης.

Παρόλα τα προβλήματα, οι κεντρικότητες έχουν μεγάλη σημασία επειδή συνδέονται άμεσα με την κυριαρχία στο χώρο. Σύμφωνα με το Harvey, «ο ανώτερος έλεγχος του χώρου ήταν πάντα

ζωντανή πλευρά ταξικής και ενδοταξικής πάλης» (Harvey, 1989: 312). Για να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό του, ο Harvey φέρνει διάφορα παραδείγματα από την Οικονομική Ιστορία. Στο πρώτο, ο Ναθαναήλ Ρότσιλντ, χρησιμοποιώντας, μετά τη μάχη του Βατερλώ, τα εξαιρετικά δίκτυα πληροφόρησης που είχε αρθρώσει στο χώρο της βόρειας Γαλλίας, κατάφερε να κερδίσει τεράστια ποσά στο χρηματιστήριο του Λονδίνου. Στο δεύτερο, ο Τζον Ροκφέλερ εκμεταλλεύεται στο έπακρο την χωροθέτηση των πηγαδιών πετρελαίου και τα σιδηροδρομικά δίκτυα προκειμένου να χτίσει την αυτοκρατορία του. Τέλος, η στάση των Λουδιτών εναντίον του εργοστασιακού συστήματος συνδέθηκε με μια πραγματική μάχη –με επεισόδια αλλά και προπαγάνδας –ανάμεσα στην αστική και την εργατική τάξη (οπ), με την επικράτηση μεν της πρώτης αλλά με τη δεύτερη να διδάσκεται πολλά για την ανάγκη της οργανωμένης παρουσίας στο χώρο –πχ μέσω των συνδικάτων. Και στις τρεις περιπτώσεις, ο εντοπισμός των κεντρικών περιοχών που είχαν καίρια σημασία για την έκβαση του ανταγωνισμού και η συνακόλουθη αρμολόγηση των δικτύων οδήγησαν τους νικητές στον έγκαιρο και καθοριστικό έλεγχο του χώρου.

3.3.5) Αστικά μοντέλα

Ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων οδήγησε στην οικοδόμηση του μοντέλου της Επιχειρηματικής Πόλης, το οποίο υιοθετήθηκε, σε πρώτη φάση, σε πολλές περιπτώσεις. Όπως υποδηλώνει η ονομασία, η Επιχειρηματική Πόλη αντιμετώπισε τις μητροπόλεις ως επιχειρήσεις και επικεντρώθηκε στο ρόλο του ιδιωτικού τομέα στην αστική ανάπτυξη –σε συνδυασμό με τις νέες μορφές αστικής διακυβέρνησης. Σύμφωνα με τον Γετίμη, τρία είναι τα βασικά σημεία του μοντέλου: α) οι συμπράξεις δημόσιου –ιδιωτικού τομέα, β) το city marketing γ) οι αστικές αναπλάσεις (Γετίμης, 2000: 457). Οι πρώτες «επιχειρηματικές πόλεις» δεν ήταν οι γνωστότερες μητροπόλεις αλλά πόλεις με σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα στην οικονομίας τους, έπειτα από την πετρελαϊκή κρίση (οπ). Στη συνέχεια, παρουσιάζονται στον Πίνακα 14 («Ανάπτυξη του μοντέλου της Επιχειρηματικής Πόλης ανά ομάδες πόλεων και κλάδους»), στοιχεία από τον Γετίμη (οπ) για τη σταδιακή εξάπλωση του μοντέλου της Επιχειρηματικής Πόλης, με την πρώτη ομάδα πόλεων να ξεκινά ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '70.

Πίνακας 14: Ανάπτυξη μοντέλου Επιχειρηματικής Πόλης ανά ομάδες πόλεων και κλάδους	
Ομάδες πόλεων	Οικονομικοί κλάδοι –Αιτίες
Γλασκώβη, Λίβερπουλ, Μιλάνο, Μασσαλία	Αποβιομηχάνιση (άλλοτε ακμαίοι κλάδοι του δευτερογενούς τομέα)
Μονπελιέ, Μπρίστολ, Σεβίλλη, Τσέλτεναμ, Σουίντον	Δυναμική τοπική οικονομία (υπηρεσίες γραφεία, βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας, τράπεζες)
Αμβούργο, Άμστερνταμ, Μπιλμπάο, Ντόρτμουντ,	Συνεργασίες δημόσιου –ιδιωτικού τομέα, εμπλοκή τοπικών φορέων (δήμος –περιφέρεια – πανεπιστήμια) κλπ
Μπέρμιγχαμ, Βαρκελώνη, Αθήνα, Γλασκώβη, Σοφία Αντίπολις	Μάρκετινγκ, πολιτιστικές δράσεις, Ολυμπιακοί Αγώνες, τεχνολογικά πάρκα
Λονδίνο (Docklands), Βερολίνο (Potsdamer –platz), Παρίσι (Defense)	Μεγάλα έργα διεθνούς εμβέλειας

Πηγή: Γετίμης, 2000: 477 (από Peterson, 1981· Hall, 1988· Di Gaetano –Klemanski, 1993· Bassett, 1996· Newman –Thornley, 1996)

Οι μητροπόλεις, ουσιαστικά, χρησιμοποίησαν κεφάλαια των ιδιωτών και τα επιχειρηματικά τους δίκτυα, καθώς, επίσης, και ενεργοποίησαν τις δυνατότητες και την τεχνογνωσία τοπικών φορέων, δημιουργώντας νέες μορφές αστικής διακυβέρνησης –περισσότερα επ’ αυτού στο κεφάλαιο 4.3.3 («Βασικά εργαλεία Χωρικού Σχεδιασμού»). Επιπρόσθετα, οι μητροπόλεις που υιοθέτησαν το μοντέλο αξιοποίησαν απαξιωμένη οικονομικά γη, συχνά στο κέντρο των πόλεων (inner city) και στράφηκαν προς τους επενδυτές, προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη.

Τα στάδια της συγκεκριμένης διαδικασίας εντατικοποίησης του ανταγωνισμού είναι διακριτά και ακολουθούνται από αντίστοιχες χωρικές πολιτικές και σχέδια. Καθ’ όλη την δεκαετία του 1980, οι περισσότερες ευρωπαϊκές μητροπόλεις ακολούθησαν την κατεύθυνση των ΗΠΑ και υιοθέτησαν το συγκεκριμένο πρότυπο πόλης, την «επιχειρηματική πόλη». Η τελευταία έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στην έλξη δραστηριοτήτων από άλλες χώρες και την δημιουργία νέων. Οι πόλεις αποκτούσαν το δικό τους Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης (Master Plan), το οποίο είχε κυρίως κοινωνικοοικονομικούς, όχι χωρικούς στόχους (Λουκίσσας και Μελαχρινός, 1999) και, συχνά, έδινε έμφαση σε μέτρα, όπως η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων αγαθών, οι συμπράξεις δημοσίου – ιδιωτικού τομέα, ο περιορισμός του κράτους πρόνοιας (Γετίμης, 2000), στοχεύοντας στις επενδύσεις, τις βιομηχανίες (industries), τους τουρίστες και τους κατοίκους.

Συμπληρωματικά με την Επιχειρηματική Πόλη, κινήθηκε το μοντέλο της Συμπαγούς Πόλης. Η Συμπαγής Πόλη στηρίζεται στην «επαναπύκνωση» της πόλης, την αύξηση των αστικών πυκνοτήτων (εκ νέου χρήση αποβιομηχανοποιημένων ζωνών, αστικών αναπλάσεων κ), την ανάμιξη χρήσεων γης, την ενίσχυση του κέντρου με υπερτοπικές λειτουργίες, η συγκέντρωση της αστικής ανάπτυξης γύρω από σταθμούς ή αστικούς άξονες δημοσίων συγκοινωνιών με παράλληλη βελτίωση της προσπελασιμότητας και της χωρητικότητας και ο καθορισμός σαφών και στεγανών αστικών ορίων. Στόχος είναι η κοινωνικά συνεκτική και οικιστικά συμπαγής δομή, η υψηλή πυκνότητα και τα καθορισμένα όρια (Μπαρμπόπουλος κ, 2005: 22).

Τα δύο αστικά μοντέλα συνδέθηκαν με μια προσπάθεια των κυβερνήσεων των δυτικών χωρών να μειώσουν τις κρατικές δαπάνες, επομένως, η υιοθέτησή τους προκάλεσε διάφορες αντιδράσεις. Τα κοινωνικά κινήματα στις πόλεις επηρεάστηκαν από το μοντέλο της Επιχειρηματικής Πόλης. Σύμφωνα με τον Γετίμη, τις δεκαετίες του '70 και του '80, τα κινήματα επιδιώκουν την κοινωνική κατοικία και παροχές συλλογικής κατανάλωσης (Castells, 1983), ενώ αναπτύσσονται κινήματα κατά των αναπλάσεων από κατοίκους που φοβούνται την εκδίωξή τους (Bridley κ, 1989), παράλληλα με κινήματα, στις δεκαετίες του '80 και του '90, προστασίας του περιβάλλοντος και ρατσιστικά (Roth, 1991· Mayer, 1993) καθώς και κινήματα άρνησης πληρωμής τοπικών φόρων, που στοχεύουν στην ιδιωτικοποίηση της κοινωνικής κατοικίας και των δημοσίων περιοχών και την ενίσχυση της δημόσιας τάξεως και ασφάλειας (Γετίμης, 1999: 366).

3.4) Εργαλεία και πρακτικές του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων

Ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων, στην πράξη, έχει οδηγήσει τους υπεύθυνους στην ανάπτυξη διάφορων εργαλείων και πρακτικών. Σύμφωνα με τον Πετράκο, ο ανταγωνισμός μητροπόλεων δεν εξαντλείται στην προβολή (place marketing) αλλά συμπεριλαμβάνει μόνιμο μηχανισμό σχεδιασμού και υλοποίησης δράσεων αντίστοιχων με αυτές των οικονομικών οργανισμών (Πετράκος, 2000: 316). Σήμερα, υπάρχουν ενδείξεις ότι ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων γίνεται ακόμη πιο οργανωμένα, τουλάχιστο από τις εξής απόψεις:

- Οι επίσημες αρχές των μητροπόλεων προγραμματίζουν τις παρεμβάσεις τους στον αστικό χώρο, με βάση τον αντίκτυπο που έχουν όχι μόνο στους ψηφοφόρους αλλά και στους επισκέπτες της πόλης. Κρίνοντας από τα μεγάλα έργα (mega projects) που υλοποιούνται την τελευταία δεκαετία, είναι σαφές πως η στόχευση είναι, σε μεγάλο βαθμό, το παγκόσμιο κοινό.

- Έχουν συσταθεί οργανισμοί, με ειδικό σκοπό, οι οποίοι στοχεύουν στην εξέλιξη μιας επικοινωνιακής στρατηγικής και την υποστήριξη της υλοποίησης επενδύσεων από ξένες επιχειρήσεις. Οι οργανισμοί μπορούν να είναι μητροπολιτικοί, περιφερειακοί ή ακόμη και εθνικοί.

- Ο τουρισμός, εκτός από μια κερδοφόρα βιομηχανία, αντιμετωπίζεται, συχνά, ως παράγοντας πολιτισμικής ώσμωσης, με μακροπρόθεσμα κέρδη για τον τόπο υποδοχής, ακόμη και μετά την αναχώρηση του τουρίστα.

- Το μάρκετινγκ τόπων αναπτύσσεται συστηματικά και αποτελεί αντικείμενο έρευνας πολλών ειδικών του μάρκετινγκ, της χωροταξίας και της γεωγραφίας. Το μάρκετινγκ τόπων ενισχύεται έμμεσα από τα δίκτυα συνεργασίας, σε διαπεριφερειακό, διασυνοριακό και διακρατικό επίπεδο.

Το αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η ανάπτυξη εργαλείων που απαντούν σε συγκεκριμένους στόχους του ανταγωνισμού των μητροπόλεων, όπως η ανάγκη ενίσχυσης της θέσης στα δίκτυα μεταφορών και επικοινωνιών, η βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος ή η οικοδόμηση μιας ταυτότητας στους κατοίκους της πόλης.

Τέτοια εργαλεία είναι: τα σχέδια, οι «χάρτες» και οι στρατηγικές για την ανταγωνιστικότητα, τα νέα αστικά τοπία, οι εικονικές πόλεις στο Διαδίκτυο κοκ, τα οποία διαμορφώνουν τάσεις σε συγκεκριμένες ομάδες –στόχο, όπως οι επενδυτές, οι τουρίστες ή οι εργαζόμενοι σε μια μητρόπολη.

Σύμφωνα με τον Ward, τα εργαλεία, σταδιακά, συμπεριέλαβαν: (1) τις Συμπράξεις Δημόσιου

Ιδιωτικού Τομέα, (2) τη διαφήμιση, (3) τα επώνυμα μέγαρα, με διάσημες υπογραφές, (4) οδηγοί βίντεο, (5) ιστοσελίδες, (6) δημόσιες σχέσεις, (7) ειδικά γεγονότα (εκθέσεις, αθλητισμός, Ολυμπιακοί Αγώνες) (Ward, 1998: 193 -207).

Η σημαντική διαφοροποίηση των εργαλείων επέτρεψε ένα ευρύ φάσμα πρακτικών στον ανταγωνισμό μητροπόλεων. Οι πρακτικές αφορούν διάφορα εργαλεία –προσαρμοσμένα στις ανάγκες της κάθε μητρόπολης –που χρησιμοποιούνται μαζί για την υλοποίηση του ανταγωνισμού των μητροπόλεων. Επομένως, αναλόγως της περιόδου αλλά και των ιδιαίτερων προτεραιοτήτων της κάθε μητρόπολης, ορισμένες μητροπόλεις οργάνωσαν τις πρακτικές του ανταγωνισμού δίνοντας έμφαση στις επενδύσεις, άλλες στον τουρισμό, ενώ άλλες στην αστική διακυβέρνηση και την προώθηση της συμμετοχής των πολιτών.

Σύμφωνα με τους Kotler κα, οι τοπικοί ηγέτες στην Ευρώπη, πρέπει να απαντήσουν δύο βασικά ερωτήματα (Kotler κα, 1999: 11). Το πρώτο είναι «πως θα είμαστε επιτυχημένοι στην ευρωπαϊκή αρένα στην έλξη επενδύσεων, κατοίκων και επισκεπτών» (οπ). Το δεύτερο είναι «πως μπορούμε να βρούμε στρατηγικές μάρκετινγκ για να κατευθύνουν το σχεδιασμό μας» (οπ). Αμφότερα συνδέονται με τις εκτιμήσεις των ερευνητών –και πολλών άλλων –ότι «ο ανταγωνισμός τόπων δεν ήταν ποτέ τόσο έντονος» και ότι «οι νικητήριοι τόποι πρέπει να αναπτύξουν ένα ισχυρό και ελκυστικό πακέτο πλεονεκτημάτων» (Kotler κα, 1999: 28).

Ένας βασικός παράγοντας της υλοποίησης του ανταγωνισμού μητροπόλεων είναι η σημαντική επιτυχία ορισμένων πρακτικών των επιχειρήσεων, όπως η έρευνα αγοράς (marketing) ή η διαφήμιση στην προσπάθειά τους να προωθήσουν τα προϊόντα τους. Οι μητροπόλεις ακολούθησαν το μονοπάτι που χάραξαν οι επιχειρήσεις αρκετά νωρίς, ήδη από την δεκαετία του 1980 (Ward, 1998). Το τελευταίο υποδηλώνεται από την τάση πολλών μητροπόλεων να αντιμετωπίζουν την προσέλκυση επενδυτών και κατοίκων χρησιμοποιώντας –στην αρχή πιο άκομψα (Γετίμης, 1999), αργότερα πιο επιτυχημένα –μεθόδους της έρευνας αγοράς ή της διαφήμισης.

Εστιάζοντας στα πρακτικά προβλήματα του μάρκετινγκ τόπων στον ευρωπαϊκό χώρο, οι Kotler κα επισημαίνουν ότι δεν υπάρχει συχνά μηχανισμός για τη στήριξη των πολιτικών (Kotler κα, 1999: 73). Οποσδήποτε, αυτό δεν ισχύει για τις παγκόσμιες πόλεις.

Παρουσιάζοντας τους δέκα μείζονες τύπους θέλγητρων, οι οποίοι κυριαρχούν στον ευρωπαϊκό χώρο, οι Kotler κα προτείνουν: 1. Φυσική ομορφιά 2. Ιστορία και διάσημες προσωπικότητες, 3. Καταστήματα, 4. Πολιτιστικοί πόροι, 5. Αναψυχή και διασκέδαση, 6. Στάδια, 7. Φεστιβάλ, 8. Κτίρια –μνημεία –γλυπτά, 9. Μουσεία 10. Άλλα θέλγητρα.

Οι Kotler κα, αναλύοντας τις πρακτικές που ελκύουν ανθρώπους, κυρίως τουρίστες, σε ένα τόπο, έχουν σχηματοποιήσει σε ένα ερωτηματολόγιο δέκα κρίσιμους παράγοντες που κάνουν μια

μεγάλη πόλη φιλική προς τους επισκέπτες:

Πίνακας 15: Παράγοντες έλξης ανθρώπων σε ένα τόπο	
A/ A	Παράγοντες
1	Υπάρχουν Κέντρα Πληροφόρησης Επισκέπτη (visitors' information centers) σε κεντρικά σημεία;
2	Υπάρχει ΚΠΕ για διαμονή, τουριστικό παράπηγμα, πινακίδες επί τόπου, λίστα με γεγονότα –και τι είναι –πληροφορίες για ηλικιωμένους ξένους και οικογένειες;
3	Εκπαίδευση και παρακολούθηση (monitoring) για ταξί, λεωφορεία, ασφάλεια και προσωπικό αεροδρομίου και σιδηροδρόμου;
4	Ξενοδοχεία και ξενώνες προσφέρουν τηλεόραση με κανάλια για τουριστικές πληροφορίες της πόλης;
5	Υπάρχει ειδικός Φορέας για επισκέπτες επιχειρηματίες και δημόσιοι πόροι για τέτοιες ενέργειες;
6	Ο συγκεκριμένος Φορέας έχει συγκεκριμένο προφίλ για τους επισκέπτες; Το χρησιμοποιεί;
7	Η «βιομηχανία φιλοξενίας» καλύπτει ειδικές ανάγκες ξένων; (γλώσσα, οδηγίες, ενδιαφέροντα);
8	Το φάσμα της διαμονής καλύπτει όλες τις πραγματικές ή αναμενόμενες ανάγκες των επισκεπτών (τιμές, μέγεθος, υποδομές, πρόσβαση κλπ);
9	Είναι η πρόσβαση στους τόπους τα αξιοθέατα και τις ανέσεις (γεγονότα, αναψυχή σε κεντρικές τοποθεσίες) εύκολα διαθέσιμη και σε χαμηλά κόστη;
10	Είναι καλοδεχούμενοι οι επισκέπτες και καλύπτονται οι ανάγκες τους (ώρες καταστημάτων, πιστωτικές κάρτες, γλώσσα, σήμανση, μεταφορές, χώροι στάθμευσης, δημόσιες υπηρεσίες κα);

Πηγή: Kotler κα, 1999: 223

Οι Kotler κα έχουν συσχετίσει τις εξελίξεις στο μάρκετινγκ τόπων, στον ευρωπαϊκό χώρο, με τις αξιοσημείωτες τάσεις στον τουρισμό και τα ταξίδια. Πιο συγκεκριμένα, διαβλέπουν (Kotler κα, 1999: 222):

1. Τα αναπτυξιακά σχέδια των τόπων θα υπογραμμίζουν τη συνεισφορά της τουριστικής και ταξιδιωτικής βιομηχανίας.
2. Είναι μεγαλύτερη η σημασία του τουριστικού μάρκετινγκ.
3. Οι ταξιδιώτες θα συνδυάζουν δουλειά και αναψυχή με έμφαση στον πολιτισμό και οι τόποι

θα πρέπει να υιοθετήσουν νέες μορφές μάρκετινγκ, όπως το cross marketing.

4. Απαιτούνται περισσότερες υποδομές σε ανοιχτούς χώρους και αναψυχή.
5. Το άνοιγμα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης θα προκαλέσει έκρηξη στον τουρισμό.
6. Λιγότερες ώρες εργασίας θα ωφελήσουν τον τουρισμό μικρής διάρκειας, με τους μικρούς τόπους που έχουν βολική απόσταση από τις μητροπόλεις να κερδίζουν τα μέγιστα αρκεί να έχουν μια επιτυχημένη στρατηγική μάρκετινγκ.

Άλλοι ερευνητές δίνουν στον τουρισμό βαθύτερες προεκτάσεις. Ο τουρισμός και η μετακίνηση ανθρώπινου κεφαλαίου είναι ουσιαστικά στοιχεία της παραγωγής και μεταφοράς γνώσης (Knight, 1986: 416 -417), μια εξέλιξη που υποδηλώνει τις βαθιές διεργασίες που ενεργοποιεί ακόμη και η απλή επίσκεψη σε ένα τόπο, πολύ δε περισσότερο οι οργανωμένες αποστολές.

Οι Kotler κα, δημιουργώντας το Τεστ Επιχειρηματικού Κλίματος, αποκαλύπτουν πρακτικές που υιοθετούνται, κατά τον ανταγωνισμό τόπων, και θεωρούνται επιτυχημένες (Kotler κα, 1999: 240) –τόσο που οι ερευνητές τους αναδεικνύουν ως δείκτες του επιχειρηματικού κλίματος:

1. Οι πολιτικοί ηγέτες συναντιούνται με ηγέτες επιχειρήσεων, διατηρώντας μια ισορροπία ανάμεσα σε ηγέτες Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων (ΜΜΕ) και σε τραπεζίτες και ηγέτες μεγάλων επιχειρήσεων.
2. Οι διευθύνοντες σύμβουλοι των ΜΜΕ καλούνται σε σημαντικά κοινωνικά γεγονότα
3. Ο τύπος καλύπτει τις νέες επιχειρήσεις και τις ΜΜΕ, όπως και των μεγάλων επιχειρήσεων.
4. Οι καινοτόμες ΜΜΕ στρατολογούν όλο το προσωπικό τους από την περιοχή.
5. Οι αντιπρόσωποι των ΜΜΕ αναφέρουν συχνά εύκολη πρόσβαση σε αμοιβαία κεφάλαια υψηλού κινδύνου (venture capitals).
6. Το τοπικό πανεπιστήμιο ενθαρρύνει τους καθηγητές και τους φοιτητές να συμμετέχουν σε spin –offs
7. Οι διευθύνοντες σύμβουλοι των τοπικών ΜΜΕ κρατούν και το ¼ των θέσεων των τριών μεγαλύτερων τραπεζών.
8. Το Τμήμα Οικονομικής Ανάπτυξης ξοδεύει περισσότερο χρόνο βοηθώντας τοπικές επιχειρήσεις να μεγαλώσουν ή κληνιά μεγάλες και «εξωτερικές» επιχειρήσεις.
9. Υπάρχουν διαθέσιμα (χωρικά και οικονομικά) γραφεία και βιομηχανικοί χώροι στο CBD.
10. Υπάρχουν δέκα τουλάχιστον spin –offs –ΜΜΕ που ξεκίνησαν από επιχειρηματίες που άφησαν μεγαλύτερες επιχειρήσεις.

Τα παραπάνω υποδεικνύουν τις πρακτικές που κάνουν μια μητρόπολη ανταγωνιστική, σύμφωνα, πάντα, με την ανάλυση των Kotler κα. Οι ΜΜΕ που μεγεθύνονται, η εύκολη χρηματοδότηση και οι στενές σχέσεις με τράπεζες και αμοιβαία κεφάλαια, η ενσωμάτωση από τους

κλάδους αιχμής των πλεονεκτημάτων του CBD, η επιβράβευση των επιχειρηματικών προσπαθειών από τον τύπο και την κοινωνία.

Σήμερα, για τη σωστή οργάνωση των πρακτικών του ανταγωνισμού των μητροπόλεων, χρησιμοποιούνται διάφορα εργαλεία.

3.4.1) Στρατηγικές

Η στρατηγική είναι, συχνά, απλή αλλά καθόλου εύκολη, αφού πρέπει να συνδυάσει πολλούς παράγοντες και να τους στρέψει σε μια επιθυμητή κατεύθυνση. Σύμφωνα με τον Μιχαηλίδη, μια χωρική στρατηγική για την ανταγωνιστικότητα, οφείλει (Μιχαηλίδης, 2008):

- (1) να λαμβάνει υπόψη τους διεθνείς καταναγκασμούς,
- (2) στοχεύει στην αναγέννηση της παραγωγικής βάσης
- (3) τηρεί την κοινωνική ισορροπία, επί της οποίας εδράζεται η μακροοικονομική ισορροπία, ενώ συνδυάζονται:
- (4) μακροοικονομικού επιπέδου οριζόντιες δράσεις,
- (5) στοχευμένες παρεμβάσεις για τις μικρές και τις μεσαίες επιχειρήσεις,
- (6) δημιουργία διεθνώς ανταγωνιστικών πόλων ανάπτυξης και ανάδυση τομέων αριστείας στη βιομηχανία και τον τουρισμό.

Η στρατηγική μιας μητρόπολης διαμορφώνεται, συνήθως, μέσα από την αστική διακυβέρνηση, η οποία στοχεύει στη δημιουργία συνθηκών ευνοϊκών για την εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων (Boyle και Rogerson, 2001 στο Γοσποδίνη και Μπεριάτος, 2003: 74). Ως εκ τούτου, οι πόλεις οδηγήθηκαν σε «Νέες Αστικές Πολιτικές» (Cox, 1993· Cox, 1995 στο Γοσποδίνη και Μπεριάτος, 2003: 74) ή τη «Νέα Πολιτική Κουλτούρα» (Clark, 1997· Clark, 1998 και Clark, 2002 στο Γοσποδίνη και Μπεριάτος, 2003: 74). Ο ρόλος που καλείται να έχει, πλέον, η μητρόπολη δεν περιορίζεται μόνο στη σφαίρα της άμεσης επιρροής της αλλά επεκτείνεται σε ένα χώρο ηπειρωτικό ή παγκόσμιο. Κείμενα στρατηγικής για μια πλειάδα θεμάτων έχουν εκπονήσει οι υπερεθνικοί και εθνικοί οργανισμοί, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση ή υπουργεία, οι οποίοι, μάλιστα, αποτελούν και σημαντικοί χρηματοδότες των προτεραιοτήτων που προτείνουν. Οι στρατηγικές των μητροπόλεων είναι υποχρεωμένες, στην πράξη, να ακολουθήσουν τις κατευθύνσεις του υπερκείμενου σχεδιασμού.

Σταδιακά, σύμφωνα τον Burgel, η πόλη μεταβάλλεται από χώρο υποδοχής δραστηριοτήτων σε εικόνα και καταναλωτικό αντικείμενο. Επίσης, οι πόλεις, από κρίκος στη διοικητική αλυσίδα

των κρατών γίνονται «αυτόνομες μονάδες διαχείρισης της εσωτερικής τους λειτουργίας αλλά και ελέγχου και επέκτασης των μακρινών οικονομικών τους συμφερόντων» (Burgel, 2003: 60).

Ερευνητές έχουν επισημάνει την οργάνωση της κοινωνικής δυναμικής πίσω από την αστική διακυβέρνηση, τα κοινωνικά συμφέροντα και οι ομάδες επιρροής που προσπαθούν να εκφραστούν στις επίσημες στρατηγικές, συμπληρώνοντας το ρόλο του κράτους (Γετίμης, 1999). Στις ΗΠΑ, οι ομάδες επιρροής συγκροτούνται σε βάση οικονομική (πχ ιδιοκτήτες γης) ή με βάση ιδιαίτερες πολιτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις (πχ φεμινιστικό κίνημα) ή άλλους προσανατολισμούς (πχ ομοφυλόφιλοι).

3.4.2) Συνεργασία μητροπόλεων - «Συμμαχίες ανάπτυξης»

Καθώς υλοποιούνταν οι διαρθρωτικές αλλαγές στις οικονομίες των ευρωπαϊκών χωρών και των ΗΠΑ, σύμφωνα με την επισκόπηση του Γετίμη σε εργασίες πολλών ερευνητών, υπήρχε η ανάγκη να τεθεί ένα νέο πλαίσιο για τις αστικές πολιτικές, το οποίο θα ενσωματώνει αναπτυξιακούς στόχους σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Thornley, 1991· Harvey, 1985· Getimis, 1992· Getimis και Economou, 1993 στο Γετίμη, 1994: 328).

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, είχε καταστεί σαφές ότι, στο πλαίσιο των νέων πολιτικών, χρειάζεται προώθηση:

- αναδιάρθρωση των αστικών παραγωγικών συστημάτων και την επέκταση της καινοτομίας στις αστικές οικονομίες (πχ μεταφορά τεχνογνωσίας, έρευνα, νέες υποδομές)
- την περιβαλλοντική αναβάθμιση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος της πόλης
- την απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση (Γετίμης, 1994: 329)

Βασική προτεραιότητα θεωρήθηκε η προώθηση των μηχανισμών συνεργασίας και των δικτύων ανάμεσα στα αστικά κέντρα, με βάση το διάλογο, την ανταλλαγή εμπειριών, την ανάληψη κοινών δραστηριοτήτων και τη δημιουργία νέων θεσμών (Γετίμης, 1994).

Παράλληλα, εντείνεται και το φαινόμενο της συνεργασίας των πόλεων (Μπεριάτος, 1999). Έχει επισημανθεί ότι ενδείξεις ύπαρξης ανταγωνισμού πόλεων είναι τα ευρωπαϊκά δίκτυα πόλεων και τα Μεγάλα Γεγονότα (Γοσποδίνη, 2000: 197, 201 -202). Σε επίπεδο μητροπόλεων, υπάρχουν διάφορες συνεργασίες, με πιο χαρακτηριστική, ίσως, αυτή του Δικτύου METREX στην Ευρώπη. Τα δίκτυα των μητροπόλεων έχουν τα εξής τουλάχιστο πλεονεκτήματα για τα μέλη του:

- Διαμόρφωση ενιαίας θέσης προς τα κέντρα αποφάσεων (lobbying), ιδίως σε ό,τι αφορά τα συμφέροντά τους.

- Ανταλλαγή τεχνογνωσίας για κοινά προβλήματα και προκλήσεις.
- Ανάπτυξη κοινών εργαλείων παρουσίασης, προβολής, δικτύωσης και αξιολόγησης

Ο Μπεριάτος σχηματοποίησε τα χαρακτηριστικά των συστημάτων και των δικτύων, ως εξής.

Πίνακας 16: Χαρακτηριστικά Συστημάτων και Δικτύων	
Σύστημα	Δίκτυο
Ιεραρχική δομή	Μη ιεραρχική δομή
Ακαμψία	Ευελιξία
Συγκεντρωτική λειτουργία	Αποκεντρωτική λειτουργία

Πηγή: Μπεριάτος, 1999: 530

Από τον Πίνακα 16 («Χαρακτηριστικά Συστημάτων και Δικτύων»), προκύπτει το Δίκτυο βρίσκεται στον αντίποδα του Συστήματος, από πλευράς τυπικών χαρακτηριστικών. Στην πράξη, βεβαίως, από τη στιγμή που το Σύστημα και το Δίκτυο έχουν τα ίδια στοιχεία –τις πόλεις –είναι, συχνά, αρκετά δύσκολο να ξεκαθαριστεί πως ακριβώς λειτουργεί η ομάδα στοιχείων.

Ανεξάρτητα από το πόσο επιτυχημένο είναι το κάθε δίκτυο, το προσδοκώμενο αποτέλεσμα είναι, συνήθως, η ενδυνάμωση –άμεσα ή μακροπρόθεσμα –της θέσης της κάθε μητρόπολης στον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Το φαινόμενο εντείνεται από τον μικρό αριθμό των μητροπόλεων, το ύψος των διεθνώς διεκδικούμενων επενδύσεων και την εξαιρετική κοινωνική οργάνωση των μητροπόλεων που στοχεύει σε άμεσα και υλικά οφέλη.

Είναι, δηλαδή, σαφές ότι τα δίκτυα των μητροπόλεων τείνουν να λειτουργήσουν περισσότερο ως ένας παράγοντας του μεταξύ τους ανταγωνισμού –μια άποψη που συμμερίζεται και η Γοσποδίνη (Γοσποδίνη, 2005) –παρά ως μια «κοινωνία πόλεων», μολονότι δημιουργείται αυτή η εντύπωση κάποιες φορές. Η επίλυση των χωρικών ή αναπτυξιακών προβλημάτων μιας μητρόπολης –έστω και με την βοήθεια μιας άλλης –ενδυναμώνει αυτόματα την θέση της στον διεθνή καταμερισμό εργασίας αφού την καθιστά ελκυστικότερο προορισμό για τους επενδυτές ή τους κατοίκους.

Ειδικά η ΕΕ, έχοντας αναπτύξει μια σειρά από Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, δίνει έμφαση στην θεματική δικτύωση των περιοχών, προκειμένου να εξελιχθούν εργαλεία και ενιαίες δομές προβολής, ανταλλαγής τεχνογνωσίας και διασύνδεσης. Τα τρία Προγράμματα –πρόδρομοι των σημερινών προγραμμάτων εδαφικής συνεργασίας ήταν το PACTE, το RECITE και το ECOS – OUVERTURE (Μπεριάτος, 1999: 535). Ιδιαίτερη σημασία, σήμερα, από τη σκοπιά της χωροταξίας, έχει η ΚΠ INTERREG, η οποία προωθεί τη συνεργασία περιοχών, διαφόρων επιπέδων (NUTS) και από διάφορες χώρες της Ευρώπης και της Μεσογείου, γύρω από θέματα αιχμής, όπως το περιβάλλον, η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, ο βιώσιμος τουρισμός, οι αναπλάσεις, η

δικτύωση επιχειρηματικών clusters, η ανακύκλωση και η διαχείριση απορριμμάτων. Διαμορφώνεται, επομένως, μια αλυσίδα εταίρων, μέσω της οποίας διακινούνται ροές πληροφοριών, υπηρεσιών και άλλων αγαθών (Μπεριάτος, 1999: 530). Σε αντίθεση με τους διαρθρωτικούς πόρους, οι οποίοι διοχετεύονται, κυρίως, σε έργα υποδομής, η ΚΠ INTERREG χρηματοδοτεί καινοτόμες ιδέες, υποστηρίζοντας, κυρίως, ήπιες δράσεις, όπως μελέτες, ψηφιακές δράσεις, συλλογή και επεξεργασία πρωτογενούς υλικού, εντοπισμός και διάχυση καλών πρακτικών ενώ οι εσωτερικοί κανονισμοί λειτουργίας και αξιολόγησης συντάσσονται από όλες τις χώρες που συμμετέχουν (<http://www.espa.gr/el/Pages/staticEuropeanTerritorialCooperationProgrammes.aspx>).

Η επιτυχία των Κοινοτικών Πρωτοβουλιών οδήγησε, κατά την τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο, στην εξέλιξή τους σε Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας. Τα Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας βοηθούν πολύ χώρες που δεν μπορούν να αναπτύξουν αυτόνομα τις δομές και τα εργαλεία που απαιτούνται για τη μεταφορά τεχνογνωσίας σε ειδικά ζητήματα –μεταφορές, τουρισμός, ακτομηχανική κλπ –που, όμως, την αφορούν άμεσα.

Ενδιαφέροντα σχόλια επάνω στα δίκτυα και τη λειτουργία τους κάνει ο Castells. Σύμφωνα με τον Castells:

«...τα Δίκτυα αποκεντρώνουν τη λειτουργία, και το μερίδιο της λήψης αποφάσεων. [Εξ ορισμού], ένα δίκτυο δεν έχει κέντρο. Λειτουργεί σε μια λογική δυαδική: συμπερίληψη / αποκλεισμού. Όλα όσα υπάρχουν στο δίκτυο είναι χρήσιμα και απαραίτητα για την ύπαρξη του δικτύου. Αυτό που δεν είναι στο δίκτυο δεν υπάρχει, από την πλευρά του δικτύου, και ως εκ τούτου θα πρέπει είτε να αγνοείται (αν δεν είναι σχετικό με το έργο του δικτύου), ή να καταργηθεί (αν είναι ανταγωνιστικό ως προς τους στόχους ή στην απόδοση).» (Castells, 1999: 15)

Αν η δυαδική αντίληψη «συμπερίληψη/ αποκλεισμός» είναι αυτή που διαμορφώνει τα δίκτυα, τότε η συμπερίληψη μιας μητρόπολης, σε ένα δίκτυο, προϋποθέτει ένα ρόλο, στο πλαίσιο του δικτύου, και μια προσφορά για τους σκοπούς του δικτύου. Επομένως, συχνά, οι μητροπόλεις βρίσκουν ίδια ή συμπληρωματικά στοιχεία και συγκροτούν επίσημα ή άτυπα δίκτυα. Φυσικά, οι ίδιες μητροπόλεις διαφέρουν, από πολλές άλλες απόψεις, επομένως, ενώ διαμορφώνονται κοινές προτεραιότητες, κάθε πόλη έχει διαφορετικές δυνατότητες υποστήριξης αυτών των προτεραιοτήτων και αξιοποίησης των κοινών οφελών που προκύπτουν από τη διαμόρφωση του δικτύου.

Επίσης, σύμφωνα, πάντα, με τον Castells:

«...αν ένας κόμβος στο δίκτυο παύει να εκτελεί μια χρήσιμη λειτουργία, απομακρύνεται σταδιακά από το δίκτυο και το ίδιο το δίκτυο αναδιατάσσεται –όπως κάνουν τα κύτταρα στις βιολογικές διεργασίες. Μερικοί κόμβοι είναι πιο σημαντικοί

από άλλους, ωστόσο, χρειάζονται όλοι ο ένας τον άλλο εφόσον είναι μέσα στο δίκτυο. Επιπρόσθετα, κανενός κόμβου η κυριαρχία δεν είναι συστημική. Οι Κόμβοι αυξάνουν τη σημασία τους απορροφώντας περισσότερες πληροφορίες και την επεξεργαζόμενες επαρκέστερα. Αν μειώσουν την επίδοσή τους, άλλοι κόμβοι αναλαμβάνουν τα καθήκοντά τους. Ως εκ τούτου, η σημασία και η σχετική βαρύτητα των κόμβων δεν προέρχεται από ειδικά χαρακτηριστικά τους αλλά από την ικανότητά τους να χαίρουν της εμπιστοσύνης του δικτύου με επιπλέον μερίδιο πληροφοριών. Με αυτή την έννοια, οι κύριοι κόμβοι δεν είναι κέντρα αλλά διακόπτες, ακολουθώντας μια λογική δικτύωσης και όχι λογική εντολής, στην λειτουργία τους έναντι της συνολικής δομής.» (Castells, 1999: 15-16)

Επομένως, γίνεται σαφές ότι η προσφορά ενός κόμβου είναι αυτή που ορίζει τη θέση του στο δίκτυο, ενώ η αναρρίχηση ή η κατολίσθηση, από πλευράς σημασίας, στο γενικότερο πλέγμα των συνδέσεων αποτελεί προϊόν της εμπιστοσύνης ανάμεσα στα στοιχεία του δικτύου. Αυτή η ερμηνεία των όρων συγκρότησης ενός δικτύου, έχει σημαντικές αναλογίες με τα δίκτυα των μητροπόλεων. Σε κάθε τέτοιο δίκτυο, επίσημο –όπως πχ το METREX –ή άτυπο –όπως πχ τα τόξα ανάπτυξης που περιγράφονται στα ευρωπαϊκά σχέδια της δεκαετίας του '90 –κάθε μητρόπολη είναι ένας κόμβος και η σημασία της είναι ευθέως ανάλογη με τη συνολική προσφοράς της στο δίκτυο. Η μεγαλύτερη προσφορά οδηγεί σε περισσότερη εμπιστοσύνη με αποτέλεσμα αυξημένες οικονομικές, ανθρώπινες και εμπορευματικές ροές να κατευθύνονται εκεί. Οι πρωτοβουλίες των μητροπόλεων στην αστική ανάπτυξη αλλά και την τεχνογνωσία ή τον πολιτισμό αποκτούν και μία νέα διάσταση.

Η ενίσχυση της Εδαφικής Συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι παράγωγο των κατευθύνσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά τη δεκαετία του 1990, οι οποίες χρησιμοποιούνται για την εδαφική συνοχή του ευρωπαϊκού χώρου. Σύμφωνα με τη Γιαννακούρου, η εδαφική συνοχή του ευρωπαϊκού χώρου έχει δύο συνιστώσες (Γιαννακούρου, 2008). Η μια απορρέει από τη γαλλική σχολής σκέψης και στοχεύει στη μείωση των χωρικών ανισορροπιών που προκαλεί η Κοινή Αγορά, ενώ η άλλη προέρχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και συνδέει την εδαφική συνοχή με την ανταγωνιστικότητα των περιφερειών και την σύνδεση του χωροταξικού σχεδιασμού ανάμεσα σε χώρες με διαφορετική παράδοση.

3.4.3) Νέα αστικά τοπία

Τα νέα επίκεντρα μπορούν να ομαδοποιηθούν (Hutton, 2004 στο Γοσποδίνη, 2009: 218) ως προς: α) το είδος των μεταβιομηχανικών δραστηριοτήτων, β) τις συμπληρωματικές χρήσεις γης και λειτουργίες, γ) τον τρόπο ανάπτυξης της αρχιτεκτονικής και της αστικής μορφολογίας. Σχηματοποιώντας, ο Hutton προτείνει τις εξής κατηγορίες νέων επικέντρων (Hutton, 2004, στο Γοσποδίνη, 2009: 218-222):

- (1) επιχειρηματικά επίκεντρα σε κεντρικές περιοχές, όπου συγκεντρώνονται επιχειρήσεις ενδιάμεσων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και εταιρειών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, αποτελέσματα αναδόμησης με καινοτόμο χωρική μορφολογία (πχ Potsdamer Platz στο Βερολίνο, One North στη Σιγκαπούρη, Citylife στο Μιλάνο)
- (2) επίκεντρα υψηλού πολιτισμού, εν μέρει προϊόντα αστικής ανάπτυξης, εν μέρει προϊόντα αστικής ανάπτυξης, εν μέρει νέες κατασκευές, με μικτή χωρική μορφολογία –δηλαδή μίξη αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και καινοτόμου σχεδιασμού του χώρου –όπου συγκεντρώνονται πολιτιστικές δραστηριότητες (μουσεία, θέατρα, όπερες, αίθουσες συναυλιών κα) με συμπληρωματικές δραστηριότητες (καφετέριες, βιβλιοπωλεία κα), όπως πχ η Συνοικία Μουσείων στη Βιέννη, το Ρότερνταμ, τη Χάγη ή η Πόλη των Τεχνών και των Επιστημών στη Βαλένθια.
- (3) Επίκεντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας, όπου συγκεντρώνονται οικονομικές δραστηριότητες αναψυχής (clubs, ζωντανή μουσική, μπαρ, εστιατόρια), με συμπληρωματικές δραστηριότητες αντίκες, γραφεία design, avant –guard θέατρα κα. Τα επίκεντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας προκύπτουν από αστικές αναπλάσεις και έχουν αναφορά στην τοπική αρχιτεκτονική. Παραδείγματα τέτοιων επικέντρων είναι το Temple Bar στο Δουβλίνο, το Westergas –fabriek στο Άμστερνταμ κα.
- (4) Παραλιακό επίκεντρο πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου, όπου συγκεντρώνονται δραστηριότητες υψηλού πολιτισμού και δημοφιλούς ψυχαγωγίας (μουσεία, συνεδριακά κέντρα, γκαλερί κα.). Συνήθως, πρόκειται για προϊόντα αστικής αναδόμησης με καινοτόμο αστική και αρχιτεκτονική μορφολογία, όπως πχ South Bank στο Λονδίνο, Port Melbourne στη Μελβούρνη, West Kowloon στο Χονγκ Κονγκ.
- (5) επίκεντρα εξωαστικών νέων κεντρικότητων που αναπτύσσονται στον εξωαστικό χώρο, κοντά σε αστικούς αυτοκινητόδρομους και περιφερειακές οδούς. Αποτελούνται από νέα κτιριακά συγκροτήματα, χωροθετημένα διάσπαρτα με θεματικά πάρκα, πάρκα αναψυχής, εμπορικά καταστήματα διεθνών αλυσίδων, μεγακινηματογράφους κα, με συμπληρωματικές

δραστηριότητες συγκροτήματα γραφείων, ξενοδοχεία, εκθεσιακά κέντρα κλπ. Είναι προϊόντα νέας ανάπτυξης, με διεθνοποιημένο συμβατικό σχεδιασμό, με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα (Blueworld στο Λονδίνο, Disneyworld στο Παρίσι κα).

Οι κύριες χρήσεις των νέων αστικών επικέντρων υλοποιούνται, συχνά, με Σύμπραξη Δημόσιου –Ιδιωτικού Τομέα. Οι ΣΔΙΤ έχουν πολλές μορφές, σε κάποιες περιπτώσεις ο ιδιώτης κατασκευάζει το έργο και το λειτουργεί, σε άλλες περιπτώσεις ο ιδιώτης κατασκευάζει το έργο, το λειτουργεί και το μεταβιβάζει στο δημόσιο, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ο ιδιώτης κατασκευάζει το έργο, το μεταβιβάζει στο Δημόσιο και εισπράττει ενοίκιο (Πολύζος, 2008). Καθώς ο αριθμός των πόλεων που ενεργοποιούνταν στο μεταξύ τους ανταγωνισμό αυξανόταν, πολλές πολυεθνικές «προκηρύσσουν» τα σχέδιά τους και δέχονται προσφορές από διάφορες περιοχές –συχνά πακέτο φορολογικών κινήτρων, ευνοϊκή προσφορά γης, διαφήμισης, ιστορίες επιτυχίας κλπ (Πετράκος, 2000: 316 -317). Ο Harvey αναφέρει πχ ότι η Mercedes Benz έλαβε διακόσια πενήντα εκατομμύρια ευρώ (250.000.000 €) από την Πολιτεία της Αλαμπάμα για να εγκατασταθεί εκεί (Harvey, 2000: 35). Οι ΣΔΙΤ επιτρέπουν την αξιοποίηση δημόσιας γης, τη μόχλευση ιδιωτικών κεφαλαίων και την εξοικονόμηση δημόσιων πόρων.

Πολλά νέα αστικά επίκεντρα αποτελούν Έργα –Ναυαρχίδες και φιλοδοξούν να συνεισφέρουν σε πολύπλευρους κοινωνικοοικονομικούς και πολεοδομικούς στόχους. Οι πιο συνηθισμένες δραστηριότητες έχουν σχέση με επιχειρηματικές δραστηριότητες και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου. Οι περιοχές που προτιμώνται είναι οι κεντρικές (CBD), όπου υπάρχει φτηνή γη και περιοχές με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (παράκτιος χώρος, μεταφορικοί κόμβοι κα). Η δημιουργία τοποσήμων (landmarks), κυρίως, κτιρίων –τροπαίων, από διάσημους αρχιτέκτονες, υλοποιείται ύστερα από προκήρυξη διεθνών αρχιτεκτονικών διαγωνισμών. Συνήθως, με την κατηγοριοποίηση του Hutton να συντείνει προς την ίδια κατεύθυνση, τα τοπόσημα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: α) εκείνα που έχουν τοπικές αναφορές και συμβατικό σχεδιασμό στην αρχιτεκτονική τους και β) εκείνα που έχουν καινοτόμο σχεδιασμό, ο οποίος σηματοδοτεί τη ρήξη του έργου με τον αστικό ιστό (Γοσποδίνη και Μπεριάτος, 2005). Σταδιακά, ο έλεγχος του χρόνου αποκτά τη δική του δυναμική. Σύμφωνα με το Δέφνερ, «η διάσταση του εφήμερου είναι ζωτική όχι μόνο για τα θεματικά πάρκα αλλά και για κάθε παρέμβαση στο χώρο που ξεκινάει από το γεγονός ότι ο χρόνος είναι πολύ σημαντικό κριτήριο για κάθε σχεδιαστική πρωτοβουλία» (Δέφνερ, 2008: 284).

Αν και στη φαντασία της κοινής γνώμης το αστικό τοπίο μιας μητρόπολης είναι ένα δραματικό περίγραμμα, όπως της Νέας Υόρκης ή του Χονγκ –Κονγκ, δεν υπάρχουν στοιχεία που να γενικεύουν την άποψη (Moritz κα, 2012: 40). Πχ το Παρίσι που είναι κορυφαίο στις μεταφορές, δεν έχει τέτοια στοιχεία στο αστικό τοπίο. Ακόμη και το Τορόντο που είναι πρώτο στους ουρανοξύστες,

οι περιοχές κατοικίας σχεδιάζονται με βάση το αξιοβίωτο και δεν είναι ψηλά κτίρια. Το αστικό τοπίο αποκαλύπτει περισσότερα για τον τρόπο που βλέπει το άστυ τον εαυτό του και την αισθητική του, καθώς, επίσης, και τις προοπτικές που μπορεί να έχει στο μέλλον (Moritz κα, 2012: 41).

3.4.3) Ενέργειες δημοσιότητας

Κατά τη δεκαετία του 1980, εμφανίστηκαν τακτικές (Ward, 1998: 192) από τις πόλεις, όπως η χρησιμοποίηση σλόγκαν ή λογότυπου ('I ♥ New York'), οι καταχωρίσεις διαφημίσεων –πχ το Λονδίνο από το 1984 –στον Τύπο, οι οποίες αποσκοπούσαν στη δημιουργία μιας νέας και οικείας εικόνας στον τοπικό πληθυσμό και το ευρύτερο κοινό. Ο Rainisto, ομαδοποίησε τα σλόγκαν των μητροπόλεων που παραθέτει ο Kotler, ως εξής:

Πίνακας 17: Μητροπόλεις και σλόγκαν	
Μητρόπολη	Σλόγκαν
Στοκχόλμη	Έμπνευση στη Στοκχόλμη
Σιγκαπούρη	Κάψ' το στη Σιγκαπούρη!
Ανόβερο	Η πόλη των Διεθνών Εκθέσεων
Ελσίνκι	Ο Μαγνητικός Βορράς της Ευρώπης
Βερολίνο	Πρωτεύουσα της Νέας Ευρώπης
Αγία Πετρούπολη	Πύλη στη Δύση Ανατολή
Μόναχο	Η Νούμερο Ένα Πόλη Ασφάλισης στην Ευρώπη
Σικάγο	Επιχειρηματική Πρωτεύουσα της Αμερικής
Γλασκόβη	Μια Καλλιτεχνική Πρωτεύουσα της Ευρώπης
Βουδαπέστη	Μια πόλη με χιλιάδες πρόσωπα
Άμστερνταμ	Πρωτεύουσα της Έμπνευσης
Κοπεγχάγη	Θαυμάσια Κοπεγχάγη
Χονγκ Κονγκ	Πόλη της ζωής Παγκόσμια Πόλη της Ασίας

Πηγή: Kotler κα, 1999 και Rainisto, 2003: 46

Η διαφήμιση ειδικεύτηκε σταδιακά σε πολύγλωσσα πακέτα επικοινωνίας, με διάφορες ομάδες –στόχο. Σταδιακά, πλαισιώθηκε από τη χορηγία, μία σύγχρονη μορφής διαφήμισης, με σημαντικές διαφορές από τις παραδοσιακές μορφές, όπως φαίνεται στο Πίνακα 18 («Διαφορές χορηγίας και διαφήμισης»).

Πίνακας 18: Διαφορές χορηγίας και διαφήμισης		
Διαφήμιση		Χορηγία
Άμεσο, ευδιάκριτο εμπορικό	Μήνυμα	Έμμεσο (μέσω του χορηγούμενου φορέα), εκλεπτυσμένο, διακριτικό και συμβολικό
Απόλυτα ελεγχόμενη	Μετάδοση	Επηρεαζόμενη από εξαιρετικούς παράγοντες/ «επισκιαζόμενη»
Σχετικά εύκολη	Αποκωδικοποίηση	Σύνθετη, σε στάδια
Σχετικά προβλεπόμενο αλλά απρόσωπο	Ακροατήριο	Με εκπλήξεις, δύναται να θεωρηθεί προσωποποιημένο
Προγραμματισμένη	Διάρκεια /Συχνότητα προβολής	Συχνά υπεράνω προσδοκίας
Ανέφικτος, δύσκολος	Αποκλεισμός ανταγωνιστών	Εφικτός (συνήθης πρακτική)
Ναι	Απαγορεύσεις για προϊόντα	Κατά περίπτωση, ολιγάριθμα

Πηγή: Γιαννόπουλος, 2004: 230

Στις ανεπτυγμένες χώρες, οι σχολές σκέψης που δίνουν έμφαση στην σωστή λειτουργία της αγοράς, τείνουν, διαχρονικά, να ενθαρρύνουν τις τοπικές κυβερνήσεις να αντιμετωπίζουν σε μεγάλο βαθμό τις πόλεις ως μια επιχείρηση, όχι μόνο για την δημιουργία μιας αναγνωρίσιμης επωνυμίας (brand name) αλλά και σε μια σειρά από θέματα, όπως η δημοσιονομική πολιτική ή η λειτουργία του δημόσιου τομέα. Φυσικά, απαιτήθηκε αρκετός χρόνος και οι παραινέσεις έφεραν αποτελέσματα, σταδιακά. Για παράδειγμα, η Βρετανία ακολούθησε με καθυστέρηση τις ΗΠΑ στην εμφάνιση της «επιχειρηματικής πόλης», καθώς η πρώτη είχε ισχυρότερη παράδοση στην κεντρική οικονομική χρηματοδότηση (Ward, 1998).

Σύμφωνα με τον Πετράκο, απαιτείται μια κλίμακα επιπέδου περιφέρειας για επιτυχημένο place marketing, ενώ η βελτίωση των υποδομών και η αξιοποίηση των ευκαιριών από τις ΤΠΕ είναι σημαντικότερες από τη διαφήμιση (Πετράκος, 2000). Η άποψη είναι σωστή και ως προς τα δύο σκέλη, καθώς το μέγεθος της αγοράς και το επίπεδο των υποδομών είναι ζωτικής σημασίας για τη βιωσιμότητα μιας επένδυσης, ενώ η αγορά είναι, συνήθως, καλά ενημερωμένη για την κατάσταση μιας περιοχής και δεν παρασύρεται από επικοινωνιακές τακτικές.

3.4.4) Μεγάλα Γεγονότα

Τα Μεγάλα Γεγονότα μπορούν να είναι πολλών ειδών, σχετικά με τον αθλητισμό, τον πολιτισμό, τις επιστήμες ή άλλα θέματα. Οι περισσότεροι ερευνητές κατατάσσουν στα Μεγάλα Γεγονότα τους Ολυμπιακούς Αγώνες, τα Παγκόσμια Κύπελλα κάθε αθλήματος (ποδόσφαιρο, μπάσκετ, στίβος κλπ), μεγάλες επιστημονικές και εμπορικές εκθέσεις, θεματικά φεστιβάλ (εικαστικές ή/ και σκηνικές τέχνες), ακόμη και θεσμοί, όπως πχ η Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης. Λόγω του μεγέθους και των εξωτερικών οικονομιών που δημιουργούνται, τα Μεγάλα Γεγονότα έχουν περίοπτη θέση στις προτιμήσεις των μητροπόλεων προκειμένου να δημιουργηθεί μια εικόνα παγκόσμιας εμβέλειας, με διαρκείς αναφορές στα media και τη βιομηχανία του τουρισμού. Συνήθως, είναι δύο τύπων: α) διοργανώνεται, άπαξ, σε διάφορους τόπους ανά τον κόσμο, β) διοργανώνεται τακτικά στον ίδιο τόπο.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, τα Μεγάλα Γεγονότα θεωρήθηκαν καταλύτης για την αντιμετώπιση αστοχιών του σχεδιασμού, τη βελτίωση του αστικού χώρου, την ενίσχυση του αντίκτυπου της εικόνας του αστικού τοπίου και την ανέλιξη στην ιεραρχία του ευρωπαϊκού και του παγκόσμιου αστικού συστήματος (Σημαιοφορίδης, 1997· Γοσποδίνη, 2000). Πέρα από τις πολύ γνωστές περιπτώσεις –και ιστορίες επιτυχίας– της Βαρκελώνης, του Σύδνεϋ ή της Φραγκφούρτης, μια σειρά από πόλεις, περιλαμβανομένης της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, προσπάθησαν να αξιοποιήσουν τα Μεγάλα Γεγονότα για τους στρατηγικούς στόχους που αφορούν τον ανταγωνισμό τόπων.

Οι μεγαλύτερες καινοτομίες στο place marketing έγιναν στις ΗΠΑ, με τη Βοστώνη και τη Βαλτιμόρη να πρωτοπορούν (Ward, 1998: 208), ιδίως εκείνες που αφορούν τα Μεγάλα Γεγονότα. Η Βαλτιμόρη δημιούργησε την Έκθεση της πόλης της Βαλτιμόρης, η οποία ανέδειξε τον πολυεθνικό της χαρακτήρα της πόλης, προσελκύοντας γρήγορα εκατομμύρια πολίτες. Η έκθεση συνδυάστηκε με αναπλάσεις στο Harbor Place, ένα επιστημονικό κέντρο, ένα ενυδρείο, συνεδριακό κέντρο, μια μαρίνα και πολλά ξενοδοχεία (Harvey, 1990: 130 -132).

Οι Εκθέσεις διαφέρουν από τα φεστιβάλ με τέσσερις τρόπους: 1) γίνονται άπαξ, για πολλούς μήνες, ακόμη και χρόνο, 2) φιλοξενούνται σε υποδομές επί τούτου, 3) έχουν εξαιρετική οργάνωση – ενίοτε και κυβερνητική εποπτεία, 4) στοχεύουν σε μελλοντικές πωλήσεις, δεν πωλούν προϊόντα (Beier και Damböck, 2003: 5)

Σταδιακά, η βιομηχανία εκθέσεων ειδικεύτηκε και χαρακτηρίζεται από τα ακόλουθα (Beier και Damböck, 2003: 19):

1. Ο κατάλογος των προϊόντων και των υπηρεσιών της εμπορικής επίδειξης

καθορίζεται από τον ειδικό τομέα της αγοράς.

2. Εκθέτες και επισκέπτες ανήκουν σε ειδική ομάδα –στόχο της αγοράς
3. Οι ενώσεις που εκπροσωπούν τον κλάδο είναι οι αφέτες ή εταίροι του γεγονότος
4. Ο ειδικός τύπος προσφέρει υπηρεσίες ως συνεργάτης επικοινωνίας
5. Γνώσεις και δεξιότητες χρησιμοποιούνται από την αγορά

Η σημασία των εκθέσεων έγκειται στο ότι δημιουργείται ένα κέντρο όπου η προσφορά και η ζήτηση συναντώνται. Οι εκθέσεις ωθούν την προσέγγιση και τη δικτύωση όσων συμμετέχουν στην αγορά, ενώ αναπτύσσονται αγορές και κλάδοι. Πρόσθετες οικονομικές λειτουργίες είναι: α) η εμπορική λειτουργία (μεταφορά αγαθών, υπηρεσιών και πληροφορίας, β) διαύγεια (εποπτεία αγοράς), γ) ανάπτυξη (εμπορική ανάπτυξη εθνών, περιφερειών και πόλεων) (Beier και Damböck, 2003: 22). Αντιθέτως, τα φεστιβάλ αφορούν, κυρίως, πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως μουσική, ζωγραφική, κινηματογράφο κα. Επίσης, τα φεστιβάλ επαναλαμβάνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα και δεν αλλάζουν θέμα.

Σε κάθε περίπτωση, τα Μεγάλα Γεγονότα μπορούν να σηματοδοτήσουν την ένταξη μιας μητρόπολης σε αγορές και δίκτυα, όλων των τύπων. Αυτός είναι ο λόγος που θεωρούνται ένα εύχρηστο εργαλείο στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και οι μητροπόλεις δεσμεύονται σε ένα μακροχρόνιο και απαιτητικό προγραμματισμό προκειμένου να υλοποιήσουν κάποιο Μεγάλο Γεγονός.

3. 5) Η μητρόπολη ως τόπος παραγωγής γνώσης: οι σύγχρονες τάσεις

3.5.1) Βιομηχανική μητρόπολη vs. παραδοσιακή μητρόπολη

Σύμφωνα με τον Knight, πέρα από την τάξη μεγέθους («παγκόσμιες πόλεις» και «πόλεις – πύλες»), οι μητροπόλεις μπορούν να διαχωριστούν, επίσης, με βάση την αφετηρία ίδρυσης και μεγέθυνσης (Knight, 1986: 396). Επομένως, μητροπόλεις όπως οι παραδοσιακές πρωτεύουσες έχουν χτιστεί σε μία βάση ηθική, ενώ οι βιομηχανικές μητροπόλεις έχουν στο επίκεντρο την επιστήμη και τους φορείς που την παράγουν και την αξιοποιούν.

Ουσιαστικά, δεν υπάρχει παρά μόνο ένας ρόλος για μια μητρόπολη: να κυβερνά. Οι παραδοσιακές πόλεις κυβερνούν εθνικές ή περιφερειακές χώρες, οι βιομηχανικές πόλεις διευθύνουν την οικονομία και τον πολιτισμό μιας ευρύτερης περιοχής (Knight, 1986: 399-400). Πρωταρχική λειτουργία της προηγμένης βιομηχανικής μητρόπολης είναι η παραγωγή και η διανομή γνώσης σε παγκόσμια κλίμακα (Knight, 1986: 429). Οι βιομηχανικές μητροπόλεις κεφαλαιοποιούν τις συνέργιες από τη συνύπαρξη στο έδαφός τους επιστημονικών και οικονομικών οργανισμών, ενώ ορισμένες έχουν σημαντικές ευκαιρίες, στο πλαίσιο της διεθνοποίησης της οικονομίας, να στραφούν σε δραστηριότητες έντασης γνώσης (Knight, 1986 : 402).

Σε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, πόλεις όπως η Ρώμη, η Μέκκα ή τα σύγχρονα Ιεροσόλυμα, ακολούθησαν πολύ διαφορετική εξέλιξη από το Σικάγο, το Μάντσεστερ ή το Χονγκ Κονγκ. Η Ρώμη είναι πολύ σημαντική μητρόπολη του ευρωπαϊκού νότου (Hall, 2002) και οφείλει την επιτυχία της στην ιστορία της και το γεγονός ότι είναι έδρα της ιταλικής κυβέρνησης και της Καθολικής Εκκλησίας –ομοίως για τη Μέκκα και το μουσουλμανισμό ή τα Ιεροσόλυμα και τον ιουδαϊσμό. Το Σικάγο, πάλι, ιδρύθηκε το 1833 και αναπτύχθηκε, ραγδαία, χάρη στη μετανάστευση –η οποία δημιούργησε, μάλιστα, μέχρι και εθνοτικά γκέτο (Hall, 2002) –τις κατασκευαστικές καινοτομίες (ουρανοξύστες, ανελκυστήρες κα) και τις παγκόσμιες εκθέσεις. Ομοίως, το Μάντσεστερ οφείλει πολλά στο εργοστασιακό σύστημα που εκεί επινοήθηκε και το Χονγκ Κονγκ στη ναυτιλία και τις τράπεζες.

Στην πρώτη περίπτωση διακρίνεται μια επιτυχία που δεν προκύπτει από τον οικονομικό ορθολογισμό αλλά από το προβάδισμα που απορρέει από την παράδοση. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση, παρατηρείται ένας επιτυχής χειρισμός των παραγωγικών πόρων της περιοχής, προκειμένου μια πόλη να αποκτά διαρκώς κεντρικότερη θέση στο χώρο των αγορών όπου έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Έχει υποστηριχτεί (Knight, 1986) ότι μια από τις πιο διορατικές κινήσεις του Adam Smith ήταν η παρότρυνσή του προς τις κυβερνήσεις να πάψουν να συσσωρεύουν χρυσό, όπως ο Μίδας, αλλά να στηρίζουν την παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων –η οποία, με την σειρά της, θα οδηγούσε σε ραγδαία οικονομική ανάπτυξη. Ιστορικά, η παραίνεση του Smith επιβεβαιώθηκε πανηγυρικά. Όσες χώρες προσκολλήθηκαν στην συσσώρευση του χρυσού άργησαν να αναπτυχθούν, ενώ εκείνες που εστίασαν στην αύξηση της παραγωγής είναι στην εποχή μας οι πιο ισχυρές και ευημερούσες (Landes, 1997).

Αργότερα, όπως περιγράφει διεξοδικά ο Landes (Landes, 1969), η στροφή προς τη γιγάντωση των επιχειρήσεων –μέσω των τραστ αρχικά και του φορντικού μοντέλου αργότερα –έδειξε εμφανώς τα πλεονεκτήματα από τον πολλαπλασιασμό της εργατικής δύναμης: εσωτερικές οικονομίες, τεράστια ειδίκευση, περισσότερος κεφαλαιουχικός εξοπλισμός. Η σημασία των οικονομιών κλίμακας είχε εντοπιστεί, ήδη πριν δύο αιώνες, από τον von Thunen –αναφέρεται από το Fujita στο Krugman και Fujita, 2004. Τα παραπάνω ίσχυαν σε μια οικονομία η οποία βασιζόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην πρακτική γνώση (“learning by doing”) των εργαζομένων, στην οποία οι εφευρέσεις, όσο λαμπρές και αν ήταν, γινόταν από ένα ή δύο άτομα⁶, ενώ οι επιχειρήσεις, ακόμα και οι μεγαλύτερες βασιζόταν σε ηγέτες, οι οποίοι όσο ικανοί και αν ήταν, δεν μπορούσαν να βασίζονται –ακόμη –σε στέρεα επιστημονικά πορίσματα για τη διοίκηση των οργανισμών τους. Αντίστοιχη σημασία απέκτησε και το κεφάλαιο, γι’ αυτό οι τράπεζες κατέλαβαν κομβική θέση στις βιομηχανικές οικονομίες.

Σε παρόμοια συμπεράσματα με τον Knight καταλήγει και ο Meusburger, όχι, όμως, ως προς τους τύπους μητροπόλεων αλλά ως προς *το διαχωρισμό του ηθικού κανόνα και της επιστημονικής γνώσης* –διαχωρισμό με τον οποίο συμφωνούσε και ο Popper. Ειδικότερα, ο Meusburger (Meusburger, 2015: 24-29) αναφέρει ότι η γνώση χωρίζεται σε δύο κατηγορίες: στη γνώση προσανατολισμού (“orientation knowledge”) και την πραγματολογική γνώση (“factual knowledge”). Η πρώτη κατηγορία, περιλαμβάνει έργα, από πεδία, όπως η φιλοσοφία, το θέατρο, η λογοτεχνία και στηρίζεται σε αναπαραστάσεις, ερμηνείες, αξίες κλπ –ακόμη και την προπαγάνδα. Η δεύτερη κατηγορία, περιλαμβάνει τις επιστήμες και στηρίζεται στη ρεαλιστική περιγραφή και την ανάλυση, την αντιμετώπιση της αβεβαιότητας, την εμπειρία κλπ. Η γνώση προσανατολισμού μιλά για το «γιατί» και προσφέρει κοσμοθεωρίες, ηθικές κρίσεις, μεταφυσικούς προβληματισμούς κοκ. Αντιθέτως, η πραγματολογική αναφέρεται στο «πώς» και προσφέρει

6 Ενδεικτικά, μηχανή κλωστοϋφαντουργίας επινοήθηκε από τον Watt, η μηχανή εσωτερικής καύσης από τον Daimler, το γραμμόφωνο, η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και ο κινηματογράφος από τον Edison, το τηλέφωνο από τον Μαρκόνι –σύμφωνα με απόφαση του Αμερικανικού Κογκρέσου το 2002 με την οποία έληξε μια μακρότατη διαμάχη μεταξύ των οπαδών του Bell και του Marconi –το αυτοκίνητο από τον Benz –προτού δώσει σε ένα από μοντέλα του το όνομα της κόρης του Mercedes –ενώ το αεροπλάνο από τους αδερφούς Wright.

εξηγήσεις, ακαδημαϊκές γνώσεις και προβληματισμούς επάνω στον κόσμο (οπ).

Η πρώτη στοχεύει στην ηθική ανωτερότητα κάποιου συστήματος και την εσωτερική συνοχή των δογμάτων του, ενώ η δεύτερη στοχεύει στην τεχνική, επιστημονική και οικονομική ανωτερότητα κάποιου συστήματος, την ανταγωνιστικότητά του και την αντιμετώπιση της αβεβαιότητας. Ουσιαστικά, πάντως, τα δύο είδη γνώσης οδηγούν στο ίδιο τέλος: την ισχύ. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο όσοι διαθέτουν ή ενδιαφέρονται να αποκτήσουν ισχύ, καλλιεργούν και ελκύουν συστηματικά και τα δύο είδη γνώσης (οπ).

Είναι σαφές ότι μια μητρόπολη έχει σημαντικά οφέλη και από τα δύο είδη γνώσης. Η γνώση προσανατολισμού εξασφαλίζει την υπεροχή των δικών της προτύπων έναντι αυτών που ευδοκιμούν σε μικρότερες πόλεις ή την ύπαιθρο –ή, στο σύγχρονο κόσμο, σε ανταγωνιστικές μητροπόλεις. Ομοίως, η πραγματολογική γνώση οδηγεί σε τεχνική και οικονομική κυριαρχία στο χώρο, μέσα από τον έλεγχο των ενδιάμεσων εισροών για τις επιχειρήσεις και τις αγορές, ενώ προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα στη δημιουργία σχέσεων ανάμεσα σε οικισμούς.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων έχει η αναφορά αθέμιτων τρόπων ανταγωνισμού για την απόκτηση γνώσης με μεγάλη αξία και τη σύνδεση τέτοιων ενεργειών με την απόκτηση κομβικής θέσεις σε ένα δίκτυο. Αναφέρεται (Meusburger, 2015: 52) μια σειρά από μεθόδους ελέγχου στην πληροφορία, τη λογοκρισία, τη «βιβλιοκτονία» και τη «μνημοκτονία», όπως η λογοκρισία, η πλαστογραφία, η απάτη, η παραπληροφόρηση και η διαγραφή μνήμης. Αν το τελευταίο ισχύει, οι μέθοδοι και τα εργαλεία αυτού του τύπου, χρησιμοποιούνται, ενδεχομένως, από τους ηγεμόνες των πόλεων για πάνω από δύο χιλιετίες, ωστόσο, δεν έχει γίνει προσπάθεια συστηματικής διερεύνησης τέτοιων ενεργειών αναφορικά με τον Ανταγωνισμό των Μητροπόλεων.

Ωστόσο, το γεγονός ότι μόλις πρόσφατα ξεκίνησε η συστηματική διερεύνηση των τρόπων που η γνώση προκαλεί ή διαμορφώνει την οικονομική ανάπτυξη, δε σημαίνει ότι η βαρύτητα της γνώσης δεν είναι μεγάλη, διαχρονικά. Ο David Landes, στο μεγαλειώδες έργο του, *Ο Πλούτος και η Φτώχεια των Εθνών: Γιατί μερικά Έθνη είναι τόσο πλούσια και μερικά τόσο φτωχά*, έχει παρουσιάσει τις θέσεις του για τους τρόπους που προκαλείται η οικονομική ανάπτυξη. Μεταξύ άλλων, αποδέχεται την απόρριψη του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού και του τεχνολογικού ντετερμινισμού, αντιστρέφοντας, όμως, το συμπέρασμα –με έναν τρόπο που θυμίζει τον Karl Popper: το περιβάλλον και η τεχνολογία δεν οδηγούν υποχρεωτικά στην ανάπτυξη. Ωστόσο, αναγνωρίζει ότι η έλλειψη του σωστού περιβάλλοντος και η έλλειψη τεχνολογίας μπορούν να οδηγήσουν σε σοβαρά εμπόδια και να ματαιώσουν κάθε προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης.

Στη συνέχεια, ο Landes επιμένει, αρκετά, στη διαφορετική ευρωπαϊκή ιστορία, σε σχέση με τις άλλες ηπείρους. Η Δημοκρατία, ο Ορθός Λόγος, τα ιδανικά της ελευθερίας, της ισότητας και της

αδελφότητας, οι επιστήμες, χάραξαν μια διαδρομή που επέτρεψε την μαζική κινητοποίηση των ανθρώπων της Ευρώπης, όπως έδειξαν τα γεγονότα, μετά τον «Αιώνα των Γεωγραφικών Ανακαλύψεων» (αρχές 15^{ου} αι. –αρχές 16^{ου} αι.). Η ανάλυση γίνεται συγκριτικά, με τις άλλες ηπείρους, και διεξοδικά.

Όμως, πέρα από το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον –το οποίο, όπως ήδη τονίστηκε, ορίζεται, συχνά, από τη Γνώση Προσανατολισμού –ο Landes⁷ επιμένει στην αξία της χρήσης της γνώσης για συγκεκριμένους κερδοσκοπικούς λόγους, από την πιο απλή μορφή γνώσης ή κρίσιμης πληροφορίας, μέχρι τις περισσότερο ειδικές γνώσεις –δηλαδή την Πραγματολογική Γνώση. Επί παραδείγματι, δεν αρκεί η αγάπη για την επιστήμη, χρειάζεται η οικονομική αξιοποίηση της γνώσης, η οποία πρέπει να μην αντιμετωπίζεται ενοχικά και το τελευταίο ανήκει περισσότερο στη Γνώση Προσανατολισμού και λιγότερο στην Πραγματολογική Γνώση. Έπειτα, ο Landes αναδεικνύει, με πλήθος ιστορικών παραδειγμάτων, από διαφορετικές εποχές και τόπους, τη σημασία της μετανάστευσης, των διωγμών, κάθε τύπου, και της στρατολόγησης, ακόμη και αθέμιτης, αξιόλογου ανθρώπινου κεφαλαίου, ως παράγοντες οι οποίοι είναι αναγκαίοι για την ανάπτυξη της βιομηχανίας. Ο Landes αναφέρει τον ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη ορισμένων αμφιλεγόμενων πρακτικών, όπως η βιομηχανική κατασκοπία και η προστασία από αυτή, όχι τόσο μέσα από την απειλή ποινών ή τη θεσμική κατοχύρωση της πνευματικής ιδιοκτησίας, όσο μέσα από την μεγάλη ειδίκευση του καταμερισμού εργασίας, η οποία μειώνει τη σημασία κάθε ιδιαίτερης στρατολόγησης εργαζομένου από τους ανταγωνιστές, αφού κανείς εργαζόμενος δεν έχει επαρκή εικόνα για το σύνολο της παραγωγικής διαδικασίας, ώστε να το μεταφέρει σε ανταγωνιστές.

Παρόλα αυτά, ο Landes αναγνωρίζει ότι οι επιστημονικές και οι εμπορικές εκθέσεις –τα Μεγάλα Γεγονότα (“mega events”) του 19^{ου} αι. –είχαν σημαντικό ρόλο στη μεταφορά γνώσεων και την γέννηση νέων ιδεών. Ενώ, συνοψίζοντας τα συμπεράσματά του, επισημαίνει τη σημασία της Ιστορίας για την κατανόηση της εξέλιξης της οικονομικής ανάπτυξης, απορρίπτοντας πλήρως τις «χιλιαστικές πεποιθήσεις» του μαρξισμού και της οικολογικής εσχατολογίας, κρατώντας αποστάσεις από τη νεοκλασική θέση ότι οι θέσεις εργασίας μπορούν να μεταφερθούν στο Χώρο, όπως ακριβώς τα εμπορικά αγαθά, και υπογραμμίζοντας ότι η κουλτούρα, με το σωστό θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο, αναδεικνύεται σε καθοριστικό παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης.

Η ιδιαίτερη βαρύτητα που δίνει ο Landes σε κάθε τύπο γνώσης (οικονομικό, κοινωνικό κλπ), στην παραγωγή, τη μεταφορά και της χρήσης στο χώρο, καθ’ όλη τη διάρκεια της Οικονομικής Ιστορίας, μπορεί να συνδεθεί με τις απόψεις των Meusburger και Knight, για τους τύπους της

⁷ Ο Landes δε χρησιμοποιεί τους όρους «Γνώση Προσανατολισμού» και «Πραγματολογική Γνώση», ωστόσο, ο διαχωρισμός ανάμεσα στη γνώση και τη κοινωνική ετοιμότητα για την αξιοποίησή της διαπερνά όλη την ανάλυσή του.

γνώσης και το ρόλο τους στη μικρή κλίμακα του χώρου (πόλεις) αντίστοιχα, υποβάλλοντας την ιδέα ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι, εν πολλοίς, ένα φαινόμενο που βασίζεται στη δυνατότητα παραγωγής προϊόντων, τα οποία είναι αποτέλεσμα, στο σύνολο ή εν μέρει, τελειότερα ή ατελή, της ανθρώπινης διάνοιας.

3.5.2) Οι πόροι και τα αγαθά της μεταβιομηχανικής μητρόπολης της γνώσης

Η βιομηχανική μητρόπολη στηρίχτηκε, ως επί το πλείστο, στην Εργασία προκειμένου να αναπτυχθεί. Δεδομένου ότι η επιστημονική γνώση ήταν λιγότερο εξελιγμένη, σε σχέση με σήμερα, και στηριζόταν σε λίγες σημαντικές καινοτομίες, η εργασία ήταν ο βασικός παράγοντας μια και η αλυσίδα παραγωγής στηρίζονταν στην τυποποίηση. Όσο περισσότερο δούλευε κανείς, τόσο περισσότερο παρήγαγε αλλά η διαφορά ήταν, κυρίως, ποσοτική. Σύμφωνα με τον Landes, ο οποίος έγραφε τη δεκαετία του 1960, η εργασία είναι ο μόνος συντελεστής της παραγωγής που επηρεάζεται άμεσα από την ανθρώπινη συμπεριφορά, σε αντίθεση με τη γη ή το κεφάλαιο (Landes, 1969).

Παράλληλα, το 1957, στις ΗΠΑ, για πρώτη φορά στην Ιστορία (Toffler, 2000), ο τριτογενής τομέας ξεπέρασε την εργοστασιακή βιομηχανία και τη γεωργία ως ποσοστό του ΑΕΠ. Οι αυτοματισμοί –της βιομηχανίας και του γραφείου– έκαναν την εργασία πιο άνετη και πιο παραγωγική. Σταδιακά, οι επιχειρήσεις –ιδίως οι πολυεθνικές– επένδυναν περισσότερο στην έρευνα και την καινοτομία, ενώ νέοι κλάδοι αναδύονταν (Πετράκος και Οικονόμου, 1999) με αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών από επιχειρήσεις προς επιχειρήσεις (“business to business” ή “b2b”), όπως το μάρκετινγκ ή η συμβουλευτική.

Ένα γεγονός που απαιτεί ιδιαίτερη ανάλυση, σε αυτό το σημείο, είναι η ανάπτυξη, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ενός εκπληκτικής κλίμακας και ποιότητας ανθρώπινου κεφαλαίου. Το τελευταίο, όχι μόνο οδήγησε τις προηγμένες χώρες σε αυτό το στάδιο κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης που τείνει, πλέον, να αποκληθεί η Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση, αλλά και υπογράμμισε την σημασία που μπορεί να έχει ένα μικρό, συγκριτικά, μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού στην διαμόρφωση της ιεραρχίας των μεγάλων πόλεων, με την οικονομική και πολιτική σημασία που έχει η τελευταία.

Η Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση ονομάστηκε, επίσης, Τεχνολογική Επανάσταση ή Τρίτο Κύμα –κατά τον ορισμό του Alvin Toffler– και, πιο συγκεκριμένα, συνοδεύτηκε από τον κοινωνικοοικονομικό μετασχηματισμό που λαμβάνει χώρα από την δεκαετία του 1970 και στηρίζεται στην Πληροφορική, την Ρομποτική, την Γενετική, την Διαστημική κοκ (Σταυριανός,

1984). Με την ευκαιρία, ας σημειωθεί ότι ο Πλάτωνας πίστευε, επηρεασμένος, ίσως, από τη βαβυλωνιακή αστρολογία, ότι το Τρίτο Κύμα (Αρνόπουλος, 1999) είναι το ισχυρότερο.

Στη συνέχεια, η Επανάσταση της Πληροφορικής, όπως, κάπως απλουστευτικά, αποκαλείται η ευρύτατη διάχυση της ψηφιακής τεχνολογίας –υπολογιστές, πολυμέσα, δορυφορική τηλεόραση, Διαδίκτυο κα –που ξεκίνησε από τα μέσα του 1970 και συνεχίζεται ως σήμερα, βασίστηκε, κυρίως, στην πληροφορία και επικέντρωσε την προσοχή όλων στις εξέχουσες καινοτομίες που οδήγησαν σε αντικατάσταση πολλών θέσεων εργασίας από νέες μηχανές που βασίζονταν σε νέες τεχνολογίες, οι οποίες προήλθαν από μια αυτόνομη ακαδημαϊκή και βιομηχανική έρευνα και παράγονταν, συχνά, από επιχειρήσεις που απέρριπταν το παλιό φορντικό μοντέλο παραγωγής.

Σε πιο πρόσφατες περιόδους, ερευνήθηκαν περισσότερο συστηματικά οι νέοι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν δραματικά την παραγωγικότητα, δηλαδή η τεχνογνωσία και το μάνατζμεντ. Κατά τη δεκαετία του 1980, ο τότε διοικητής της FRB Άλαν Γκρίνσπαν μίλησε για την «παράλογη ευεξία» της οικονομίας των ΗΠΑ (Ιωαννίδης, 2002), η οποία εμφάνιζε μεν στασιμότητα με τα κριτήρια της οικονομικής επιστήμης –αύξηση του ΑΕΠ, πληθωρισμός, ανεργία, επενδύσεις – ωστόσο, η παραγωγικότητα ήταν υψηλή και ορισμένοι κλάδοι εμφανίζονταν ακμαίοι. Η αντίφαση αποδόθηκε στην υψηλή διείσδυση του κλάδου των υπολογιστών στην οικονομία. Παράλληλα, εμφανίστηκαν όροι όπως «ανθρώπινο κεφάλαιο» (*human resources*), «ανθρωπικό» (*humanware*) ή Πληροφοριακή Αγορά (Δερτούζος, 1997).

Το αποκορύφωμα ήταν μια περίοδος, μετά τη βαθιά ύφεση (*double dip*) που ακολούθησε την 11/9. Αν και όλοι μιλούσαν για τη δύσκολη καμπή της οικονομίας, τα αποτελέσματα της κρίσης δεν ήταν ορατά. Η εξήγηση που δόθηκε ήταν η θεαματική αύξηση της παραγωγικότητας στις ανεπτυγμένες περιφέρειες, η οποία προήλθε, σε μεγάλο βαθμό, από τη διάχυση της χρήσης των υπολογιστών σε όλους τους κλάδους της οικονομίας, τη ραγδαία εξάπλωση του Διαδικτύου, τη διασπορά καινοτόμων προϊόντων (CAM, CAD, Google Earth, open sources κα) (Economist, 2003 και Friedman, 2005). Σήμερα, με την τεχνογνωσία και το μάνατζμεντ να έχουν προστεθεί ως ανεξάρτητοι συντελεστές παραγωγής, είναι σαφές ότι ο ρόλος των πολιτιστικών παραγόντων είναι καίριος και για το λόγο αυτό παρατηρείται μια άνθιση των ερευνών που επικεντρώνονται στην ανάλυση των κοινωνικών, πολιτισμικών και εργασιακών αξιών που προάγουν ή αντιστρατεύονται τον εκσυγχρονισμό και την εκβιομηχάνιση.

Από τις οικονομικές θεωρίες που επικεντρώνονται στους ήπιους παράγοντες της ανάπτυξης μιας επιχείρησης ή περιοχής, οι πιο ενδιαφέρουσες, συνήθως, είναι εξίσωση του Cobb –Douglas⁸

8 Η εξίσωση των Cobb –Douglas είναι λογαριθμική και έχει τη μορφή $Y = A L^a K^b$, όπου Y η αξία της παραγωγής, L η εργασία, K το κεφάλαιο, A η τεχνογνωσία/ παραγωγικότητα και a,b, σταθεροί συντελεστές ελαστικότητας της παραγωγής που καθορίζονται από την τεχνολογία.

και οι έρευνες του Solow για τη συνολική αποτελεσματικότητα της οικονομίας. Η πρώτη υποδεικνύει ότι οι επενδύσεις σε «σκληρές» υποδομές έχουν, από κάποιο σημείο και μετά, φθίνουσες αποδόσεις κλίμακας και, σε προχωρημένα στάδια ανάπτυξης, η ώθηση στην οικονομία δίνεται από την τεχνολογία, έναν εξωγενή παράγοντα, κατά τους νεοκλασικούς. Ο Solow υπολόγισε την αύξηση της συνολικής αποτελεσματικότητας της οικονομίας, ως το υπόλοιπο της αύξησης του ΑΕΠ μετά από τη διαδοχική αφαίρεση της αύξησης των δημοσίων επενδύσεων, των ιδιωτικών επενδύσεων και των μισθών, το οποίο οφείλεται (Ιωαννίδης, 2002) στην αναβάθμιση της τεχνολογίας και του μάνατζμεντ. Και οι δύο θεωρίες υπονοούν μια αύξηση της απόδοσης των δύο συντελεστών παραγωγής στις βιομηχανικές κοινωνίες.

Αν τα παραπάνω είναι σωστά, η καινοτομία είναι καίριας σημασίας σε μια μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης, καθώς είναι ο παράγοντας, συνήθως μη μετρήσιμος, που επηρεάζει την τεχνολογία, με τον ορισμό της εξίσωσης Cobb –Douglas, αλλά και τη συνολική αποτελεσματικότητα της οικονομίας. Ουσιαστικά, η καινοτομία επιτρέπει την μετατροπή των εξωτερικών οικονομιών σε εσωτερικές οικονομίες, ιδίως σε οικονομίες ταχύτητας. Σύμφωνα με τους Πραστάκο κα, η καινοτομία κατηγοριοποιείται (Πραστάκος κα, 2003: 6-7) με βάση τα ακόλουθα χαρακτηριστικά που μπορεί να έχει:

(1) Καινοτομία Προϊόντος ή Καινοτομία Διεργασίας, οι οποίες αναφέρονται σε περιοχές και μπορεί να αφορά προϊόντα ή υπηρεσίες που εισάγονται προς όφελος πελατών και καταναλωτών ή μηχανισμούς και γνώσεις στην παραγωγική διαδικασία αντίστοιχα.

(2) Ριζική ή Σταδιακή Καινοτομία, οι οποίες αναφέρονται σε οργανισμούς και αφορούν είτε σημαντικές και ριζικές αλλαγές είτε ήσσονος σημασίας αντίστοιχα.

(3) Τεχνική ή Διαχειριστική Καινοτομία, μια σημαντική διάκριση ανάμεσα στο εσωτερικό περιβάλλον μιας επιχείρησης και την τεχνολογία που χρησιμοποιεί, με την τεχνική καινοτομία να εστιάζει σε προϊόντα, διεργασίες και τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται και τη διαχειριστική καινοτομία να εστιάζει στην οργανωτική δομή, τις διοικητικές διεργασίες και τους ανθρώπινους πόρους του οργανισμού.

Στην σημερινή εποχή, επομένως, η τεχνολογία και το μάνατζμεντ έχουν αυτονομηθεί ακόμη περισσότερο και θεωρούνται διακριτοί συντελεστές παραγωγής, ενώ η σημασία που τους αποδίδεται είναι τόσο μεγάλη, ώστε να επισημαίνεται ότι η μεταβιομηχανική μητρόπολη χρειάζεται την γνώση (Knight, 1986) τόσο πολύ, όσο χρειάστηκε η βιομηχανική μητρόπολη την βιομηχανική διαδικασία (“process”) παραγωγής. Η μετατροπή του ανθρώπινου κεφαλαίου –οι δεξιότητες κάθε εργαζόμενου –σε κοινωνικό κεφάλαιο –εσωτερικές οικονομίες σε μια επιχείρηση ή σε ένα δίκτυο επιχειρήσεων –είναι σημαντική εξέλιξη προκειμένου να παραχθεί γνώση και καινοτομία σε

ευρύτερη κλίμακα. Πέρα από τις αντικειμενικές δυσκολίες, η μέτρηση της οικονομικής αξίας της γνώσης δυσχεραίνεται από την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας (Knight, 1986: 413).

Παράλληλα, οι εργαζόμενοι της γνώσης είναι, πλέον, σε όλους τους τύπους εργασίας: τη βιομηχανία αλλά και τις υπηρεσίες, τα γραφεία και τα ερευνητικά κέντρα (Knight, 1986: 405). Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και η διαχείριση της επιστημονικής εργασίας έχει τυποποιηθεί σε μεγάλο βαθμό –πχ με συστήματα όπως το PRINCE2 (<http://www.prince2.com/what-is-prince2.asp> στις 29/1/2009) –όπως ο σχεδιασμός κάθε προϊόντος περιλαμβανομένων έργων κατασκευών, πληροφορικής κα –με συστήματα όπως το PMOK (Εμίρης, 2005). Στη βιομηχανία έντασης γνώσης, κάθε εργαζόμενος θεωρεί ότι ευθύνεται ο ίδιος για τις ευκαιρίες και που έχει και όχι η βιομηχανία ή το κράτος, γεγονός που διαφοροποιεί το εργασιακό ήθος των εργαζομένων της γνώσης (Knight, 1986), μια εξέλιξη σημαντική για την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και τη συνολική αποτελεσματικότητα της οικονομίας.

Επομένως, γίνεται άμεσα αντιληπτό είναι ότι, σε μια εποχή που εργασία και κεφάλαια πλεονάζουν, οι ανάγκες για αναβαθμισμένη τεχνογνωσία και μανάτζμεντ διευρύνονται σε όλους κλάδους της παραγωγής, περιλαμβανομένων των κλάδων έντασης εργασίας. Καθώς στις ανεπτυγμένες οικονομίες υπάρχουν πολλοί «κρυφοί» πόροι, εκεί ενθυλακώνεται μεγάλο μέρος της γνώσης (Knight, 1986: 418). Πάντως, οι μεταβιομηχανικές μητροπόλεις της γνώσης, όπως μπορούν να χαρακτηριστούν οι μητροπόλεις που συγκεντρώνουν επιτελικές λειτουργίες διηπειρωτικής εμβέλειας ή/ και προπορεύονται σε βιομηχανικούς κλάδους έντασης γνώσης, φαίνονται ιδιαίτερα δραστήριες στο σχεδιασμό του χώρου, ως στήριγμα στη δημιουργία τόπων (πχ κοινωνικές και επιχειρηματικές υποδομές) που προάγουν τη γνώση και έλκουν ανθρώπινο κεφάλαιο.

Πρόσφατες εξελίξεις στη χωροθέτηση δραστηριοτήτων, υποδεικνύουν ότι οι μητροπόλεις, ως χώροι παραγωγής γνώσης, διασυνδεδεμένοι μεταξύ τους, ανταγωνίζονται όλο και περισσότερο με νέους όρους. Το σχήμα που είχε διαμορφωθεί (Harvey, 1989), από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, με τα αρχηγεία των πολυεθνικών και τις δραστηριότητες E&A να βρίσκονται σε δυτικές μητροπόλεις, ενώ οι χώροι αποθήκευσης διασπείρονται σε μεγάλα λιμάνια και οι χώροι παραγωγής σε τόπους με χαμηλό κόστος παραγωγής, αναδομείται, πλέον, όχι μόνο με τη διαρροή των δραστηριοτήτων E&A εκτός δυτικών μητροπόλεων (πχ στις τεχνοπόλεις) αλλά και με τη μεταφορά (Economist, 2005) των αρχηγείων των πολυεθνικών σε αναδυόμενες μητροπόλεις του κάποτε Τρίτου Κόσμου, ιδίως στη ΝΑ Ασία. Την ίδια στιγμή, μητροπόλεις που δεν μπορούν να διαφυλάξουν τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα στη γνώση, την καινοτομία, το κοινωνικό κεφάλαιο, το ανθρώπινο κεφάλαιο κα, εξακολουθούν να παραπαίουν, ακόμη κι αν βρίσκονται ενταγμένες σε πολύ δυναμικές εθνικές οικονομίες –με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα, πχ στις ΗΠΑ, το Σικάγο ή το Ντιτρόιτ. Στην Ευρώπη, γίνεται προσπάθεια να αντληθούν οφέλη από

συσπειρώσεις μητροπόλεων, όχι μόνο με οικονομική βάση αλλά και τη χωρική εγγύτητα, όπως πχ το Randstad. Μια σημαντική συνιστώσα των Προγραμμάτων Εδαφικής Συνεργασίας της ΕΕ σχετίζεται με τη γνώση, μέσω της υλοποίησης μελετών Βέλτιστων Πρακτικών (benchmarking), Σχεδίων Δράσης, ανταλλαγής γνώσης κοκ. Επιπρόσθετα, η ΕΕ χρηματοδοτεί, μέσω του 7^{ου} Προγράμματος Πλαισίου και του Προγράμματος Horizon 2020, τη βασική και την εφαρμοσμένη έρευνα, εξέλιξη που ωφελεί πρωτίστως πόλεις με ισχυρά πανεπιστήμια, όπως οι μητροπόλεις. Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι η ικανότητα προσαρμογής του μοντέλου αστικής ανάπτυξης από τη μαζική κατανάλωση στην παραγωγή γνώσης είναι κρίσιμη παράμετρος για την ανέλιξη ή τη διάσωση μιας μητρόπολης στο διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη –και κατ' επέκταση στον ανταγωνισμό περιοχών –έχει η «άρρητη» ή «σιωπηρή γνώση», η οποία περιλαμβάνει μη καταγεγραμμένες γνώσεις, τεχνικές και δεξιότητες και, συχνά, συνδέεται με την εμπιστοσύνη και τους τρόπους επικοινωνίας στο εσωτερικό ενός οργανισμού, δημιουργώντας αποθέματα κοινωνικού κεφαλαίου. Προσπαθώντας να εξηγήσει τους δεσμούς που αναπτύσσονται ανάμεσα στους ανθρώπινους πόρους σε μια περιοχή (“milieu”), ο Philippopoulos –Mihalopoulos προκρίνει τη σημασία του «ρυθμού» παραγωγής γνώσης, ως ένα υποδόριο στοιχείο της συγκρότησης του χώρου, συμφωνώντας με τους Deleuz και Guattari (Deleuz και Guattari, 1988), οι οποίοι υποστήριζαν ότι «ο ρυθμός είναι η απάντηση του milieu στο χάος». Σύμφωνα με τον Philippopoulos –Mihalopoulos (Philippopoulos –Mihalopoulos, 2016: 85):

«Ο ρυθμός είναι παραγωγός γνώσης, περισσότερο πρακτικώς: στοιχεία (blocks) του κινήματος στο χρόνο και το χώρο συνδυάζονται για να δομήσουν, κάθε φορά, εκ νέου, μια μορφή ταυτότητας που είναι ριζικά διαχωρισμένη από την ομοιότητα και πλήρως δοσμένη στη διαφορά και την ατομικότητα του κάθε βήματος. Ο ρυθμός, πάντα, δημιουργεί ένα διαφορετικό περιβάλλον, όπως ένα κινούμενο στόχο του οποίου μοναδικός σκοπός είναι να ξεφύγει από τη σαγήνη του χάους. Έτσι, αν ο ρυθμός διοργανώνει το περιβάλλον (“milieu”) εναντίον του χάους, τι είναι αυτό που διοργανώνει τα περιβάλλοντα μεταξύ τους; Οι Deleuz και Guattari προσφέρουν ό,τι ιμπρεσιονιστικά φαίνεται ως μια ξεχωριστά χωρική απάντηση: η επικράτεια.»

Επομένως, η γεωγραφική ανακατανομή ανθρώπινων πόρων προκαλεί μεταβολές στους δείκτες ανταγωνιστικότητας, με μια θετική συσχέτιση ανάμεσα στις περιοχές εισροής ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως οι μητροπόλεις, και στο παραγόμενο προϊόν καθώς και την άνοδο των εισοδημάτων και των επενδύσεων, σε μια αμφίδρομη διαδικασία μεταξύ γνώσης –ανθρώπινου κεφαλαίου και χώρου.

Γενικά, από την ύπαρξη πόρων της γνώσης, συμπεραίνεται ότι ένα μέρος, τουλάχιστον, αυτών, μετασχηματίζεται σε αγαθά, τα οποία αποκαλούνται *διανοητικά* (ή *ιδεογενή*) *αγαθά*, και μπορούν να συμπεριλάβουν όλα τα προϊόντα, εμπορεύσιμα ή μη, της ανθρώπινης διάνοιας. Τα διανοητικά αγαθά έχουν διάφορες ιδιαιτερότητες, οι οποίες αναλύονται περισσότερο στο κεφάλαιο της Αστικής Ιεραρχίας. Πρέπει να τονιστεί, επιπρόσθετα, ότι, αν και έχει, πρόσφατα, ξεκινήσει η αναλυτική θεώρηση των διαδικασιών παραγωγής γνώσης, ο Χώρος δεν έχει εισαχθεί, πλήρως, στη συγκεκριμένη προβληματική και επικεντρώνεται κυρίως –πέρα από τις επιχειρήσεις, ασφαλώς –σε θέματα περιφερειακών –και όχι αστικών –ανισοτήτων. Επιπρόσθετα, απουσιάζουν βασικές έννοιες της παρούσας διατριβής, όπως ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων, ο Χωρικός Σχεδιασμός, η Αστική Ιεραρχία, η κεντρικότητα, η στρατηγική, οι συμμαχίες ανάπτυξης κα.

Επί παραδείγματι, εξετάζοντας τις επιπτώσεις της E&A στη δυναμική των προϊόντων οι Miyagawa κα υποστηρίζουν ότι δε βρήκαν εμπειρικά στοιχεία που να δείχνουν ότι οι δραστηριότητες E&A έχουν θετικά αποτελέσματα στην ποικιλία προϊόντος (Miyagawa κα, 2017). Αντιθέτως, σαφέστερα συμπεράσματα προκύπτουν από το διαχωρισμό ανάμεσα σε επιχειρήσεις E&A και επιχειρήσεις μη –E&A. Ειδικότερα, οι «επιχειρήσεις E&A» τείνουν να είναι περισσότερο επιτυχείς στις εξαγωγές, καθώς και να έχουν περισσότερα προϊόντα και μεγαλύτερο μέγεθος, από τις επιχειρήσεις «μη –E&A» (οπ).

Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί ότι, ουσιαστικά, τα διανοητικά αγαθά παρουσιάζουν μεγάλες ιδιαιτερότητες στη χρήση και το εμπόριό τους. Αφενός μεν, πολλά προϊόντα δεν κυκλοφορούν ποτέ στο εμπόριο, αφού δεν είναι λειτουργικά ή οικονομικά επικερδή, άλλα αποδεικνύονται εμπορικές αποτυχίες, επομένως, δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί σωστά το μοναδιαίο κόστος, ούτε οδηγούν σε βέβαιη απόσβεση της επένδυσης. Αφετέρου δε, πολλά διανοητικά αγαθά αποδεικνύονται εκκωφαντικές επιτυχίες (blockbusters) αφήνοντας τεράστια περιθώρια κέρδους για τους παραγωγούς και τους δημιουργούς. Σε κάθε περίπτωση, η μορφή ενός διανοητικού αγαθού, όπως πχ αν είναι σε υλική ή σε ψηφιακή μορφή, έχει τη μικρότερη σημασία, αφού εύκολα μπορεί να μετατραπεί. Δεν είναι η μορφή ή οι υλικές διαστάσεις των διανοητικών αγαθών που τους δίνει αξία αλλά οι μετακινήσεις (ροές) των συντελεστών παραγωγής (εργασία, τεχνογνωσία, μάνατζμεντ) και των φορέων της (άνθρωποι και επιχειρήσεις). Οι ροές οδηγούν σε παραγωγή ενδιάμεσων αγαθών που καταλήγουν σε διανοητικά αγαθά.

Αυτές οι ιδιομορφίες απαιτούν προσεκτικό επιμερισμό των τεχνικών και οικονομικών κινδύνων, στον κάθε κλάδο. Ο έλεγχος μπορεί να γίνει ευκολότερα μέσα από την ειδίκευση του καταμερισμού εργασίας, τη φυσική εποπτεία της γραμμής παραγωγής (άρα και τον περιορισμό των διαρροών, της βιομηχανικής κατασκοπείας κλπ) και την υιοθέτηση ενός νομοθετικού και αξιακού πλέγματος που ευνοεί την ασφάλεια των συναλλαγών και τα συναλλακτικά ήθη. Όλα αυτά, όμως,

προϋποθέτουν τη συγκέντρωση των ροών σε συγκεκριμένους τόπους και, συχνά, σε συγκεκριμένες χώρες ή κοινωνίες, ώστε να μπορεί ο αναγκαίος έλεγχος να είναι αποτελεσματικός.

Ως εκ τούτου, μπορεί να υποστηριχτεί ότι τα σημαντικότερα διανοητικά αγαθά μπορούν να στηρίζονται είτε στη λογική (Λόγος), είτε στην ηθική (Μύθος) και εμφανίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά σχετικά με την παραγωγή, τα περιθώρια κέρδους, την ιδιοκτησία, την αύξηση της αξίας μιας επιχείρησης, την εναλλακτική δυνατότητα συνεργατικών, «ανοιχτών» λύσεων (wikinomics) –οι οποίες μπορούν να μειώσουν σημαντικά το κόστος παραγωγής αλλά δυσκολεύουν την νομική κατοχύρωση –και τις απαιτήσεις για εχεμύθεια. Στον Πίνακα 19 («Τύποι και χαρακτηριστικά σημαντικών διανοητικών αγαθών»), παρουσιάζονται τα βασικότερα χαρακτηριστικά κάθε τύπου διανοητικού αγαθού, οι μεταβολές των οποίων ενθαρρύνουν την εμφάνιση ροών στο Χώρο.

Πίνακας 19: Τύποι και χαρακτηριστικά σημαντικών διανοητικών αγαθών			
	Λόγος		Μύθος
	Καινοτομίες (πχ Διπλώματα Ευρεσιτεχνίας)	Ανακαλύψεις (πχ επιστημονικές δημοσιεύσεις)	Μυθοπλασίες (Τέχνες και Γράμματα)
Κόστος Παραγωγής	Ναι	Ναι	Ναι
Έσοδα	Ναι	Όχι	Ναι
Πνευματική Ιδιοκτησία (πλέον των ηθικών δικαιωμάτων του δημιουργού)	Ναι	Όχι	Ναι
Πάγιο Κεφάλαιο Επιχείρησης	Ναι	Όχι	Όχι
Wikinomics	Όχι	Ναι	Ναι
Εχεμύθεια	Ναι	Όχι	Όχι

Από τον Πίνακα 19, προκύπτει ότι δεν υπάρχει μοναδικός ορισμός των διανοητικών αγαθών, μολονότι οι πόροι της γνώσης που χρησιμοποιείται είναι συχνά κοινοί –πχ ειδικότητες, υπολογιστές, βιβλία κλπ. Επίσης, τα διανοητικά αγαθά διαφέρουν, πέρα από την πηγή τους (Μύθος ↔ Λόγος), ως προς τους σκοπούς –πχ κερδοσκοπικοί ή μη –και τα αποτελέσματά τους.

Ως εκ τούτου, αν οι μητροπόλεις συγκεντρώνουν μεγάλο μέρος της οικονομίας, αν ένα μέρος –το σημαντικότερο –της οικονομίας κινείται από τα διανοητικά αγαθά, όλων των τύπων, και αν τα τελευταία στηρίζονται στη γνώση, τότε αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μητρόπολη της γνώσης και

οι μετασχηματισμοί που προκαλούνται, απ' αυτή, στο χώρο.

3.5.3) Η μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης και οι μετασχηματισμοί στο χώρο

Τις τελευταίες δεκαετίες, η σταδιακή διασύνδεση των οικονομιών των ανεπτυγμένων χωρών, μέσω του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδήγησαν τις τοπικές κυβερνήσεις σε ακόμη πιο ενεργό ρόλο, καθώς προέκυψε (Hall, 1988/1997) ένας νέος καταμερισμός εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα, βασισμένος όχι στο προϊόν αλλά στη διαδικασία (process). Η διαδικασία ενσωματώνει απαιτήσεις για δικτύωση των οικονομικών και των επιστημονικών οργανισμών σε τέτοια κλίμακα που ένας επιτελικός σχεδιασμός είναι σκόπιμος.

Οι Kotler κα, εξάγοντας συμπεράσματα από την έρευνα τους για τον ανταγωνισμό τόπων στον ευρωπαϊκό χώρο, έχουν εντοπίσει τέσσερις προκλήσεις –κλειδιά για τους τόπους: α) οι τόποι είναι σε κίνδυνο, ως αποτέλεσμα της αλλαγής στο παγκόσμιο οικονομικό, πολιτικό και τεχνολογικό περιβάλλον, β) οι τόποι είναι σε κίνδυνο ως αποτέλεσμα της αναπόδραστης διαδικασίας της αστικής εξέλιξης και παρακμής, γ) οι τόποι αντιμετωπίζουν αυξανόμενο αριθμό ανταγωνιστών στην προσπάθειά τους να ελκύσουν σπάνιους πόρους, δ) οι τόποι πρέπει να βασιστούν όλο και περισσότερο στους τοπικούς πόρους για την αντιμετώπιση του αυξανόμενου ανταγωνισμού (Kotler κα, 1999: 271 -275).

Η δημιουργία του ενιαίου νομίσιματος οδήγησε σε όξυνση του ανταγωνισμού ανάμεσα στις επιχειρήσεις, σε ενίσχυση των περιφερειακών ανισοτήτων στο εσωτερικό της ευρωζώνης και στη σταδιακή συγκρότηση ενός περισσότερο ομογενοποιημένου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος. Επομένως, δεν κατάφεραν όλοι οι τόποι να απαντήσουν με ετοιμότητα στις προκλήσεις που αναφέρουν οι Kotler κα, πιθανότατα, επειδή η παραγωγή γνώσης έχει γεωγραφικούς και άλλους περιορισμούς.

Σκέψεις επάνω στην επιτυχημένη παραγωγή και διάχυση γνώσης στο χώρο, με συγκεκριμένη βάση (milieu), γίνονται από τον Philippopoulos –Mihalopoulos, αναφορικά με τη δημιουργία της σωστής «ατμόσφαιρας» που προωθεί τη γνώση και την καινοτομία. Σύμφωνα με τον Philippopoulos –Mihalopoulos (Philippopoulos –Mihalopoulos, 2016: 91):

«Για να συνοψίσουμε, η ατμόσφαιρα είναι μια χωροχρονική και υλική (“corporeal”) ανάδυση, της οποίας η επίδραση στην κοινωνία μπορεί να κατασκευαστεί προς συγκεκριμένους στόχους. Ωστόσο, δεδομένου ότι η ανάδειξη και η συντήρησή της στηρίζεται στην υπέρβαση της συναισθηματικής μετάδοσης, δεν υπάρχει κανένας

τρόπος με τον οποίο να μπορεί κανείς να είναι σίγουρος ότι το επιθυμητό αποτέλεσμα θα επιτευχθεί.»

Ουσιαστικά, οι ενέργειες μιας μητρόπολης προς την παραγωγή και τη διάχυση γνώσης περιορίζονται, κάποιες φορές δραστικά, από κοινωνικούς ή ψυχολογικούς παράγοντες, οι οποίοι δεν έχουν υποχρεωτικά σχέση με τη λογική ή τον οικονομικό υπολογισμό και δεν είναι σαφές πως μπορούν να υπερπηδηθούν τα εμπόδια σε όλες τις περιπτώσεις. Η συγκεκριμένη αδυναμία έχει σημαντικό κόστος, δεδομένου ότι πολλές μέθοδοι, εργαλεία και βέλτιστες πρακτικές που έχουν επιτυχία σε ένα τόπο, δεν μπορούν να έχουν επιτυχία παντού. Προφανώς, η τελευταία παρατήρηση υποδεικνύει ότι δεν είναι σκόπιμο να αγνοείται ολοκληρωτικά η Γνώση Προσανατολισμού, αν η οικονομική ανάπτυξη είναι ο στόχος.

Από την άλλη πλευρά, πολύ επιγραμματικά, ο Ward τόνισε:

«Οι πιο επιτυχημένες μεταβιομηχανικές πόλεις έχουν στερεή βάση εργασίας στα γραφεία, συνήθως, σε υπηρεσίες προσανατολισμένες στην αγορά, όπως οι χρηματοπιστωτικές, λογισμικό, διαφήμιση και άλλες επαγγελματικές δεξιότητες. Τα αρχηγεία των εταιρειών, επίσης, σχηματίζουν ιδιαίτερα ελκυστικό περιεχόμενο επειδή υποδηλώνουν την παρουσία σημαντικών decision makers δημιουργώντας ζήτηση για άλλες υψηλού επιπέδου υπηρεσίες. Ο ρόλος των δημοσίων υπηρεσιών ποικίλει σημαντικά. Μερικοί (φορείς), όπως τα πανεπιστήμια και τα κέντρα έρευνας, είναι σταθερά στοιχεία –κλειδιά του μεταβιομηχανικού μείγματος.» (Ward, 1998: 189)

Είναι, δηλαδή, σαφές ότι οι μητροπόλεις οι οποίες στηρίζονται σε επιστημονικούς και οικονομικούς οργανισμούς έχουν περισσότερο εμφανή πλεονεκτήματα, σε ένα διεθνοποιημένο χώρο, από εκείνες που στηρίζονται στην «ηθική τάξη», όπως πχ η Ρώμη και η Κωνσταντινούπολη ως έδρες παγκόσμιας θρησκείας. Ως εκ τούτου, μια αυθαίρετη «ηθική τάξη» απουσιάζει από πολλές νέες μεγαπόλεις. Σύμφωνα με τη μελέτη της PWC, οι περισσότερες ασιατικές μεγαπόλεις που αναπτύσσονται πλέον ως βιομηχανικές μητροπόλεις, αναδεικνύονται (Moritz κα, 2012: 79) σε σοβαρούς ανταγωνιστές των ευρωπαϊκών και αμερικανικών μητροπόλεων. Παρόλα αυτά, στις περιπτώσεις αποτυχίας των βιομηχανικών μητροπόλεων να εξελιχτούν με άξονα την παραγωγή γνώσης, οι τελευταίες καθίστανται περισσότερο ευάλωτες στον ανταγωνισμό, καθώς οι παραδοσιακές μητροπόλεις μπορούν να βασίζονται στους ισχυρούς συναισθηματικούς και πολιτιστικούς δεσμούς που έχουν δομήσει διαχρονικά με μεγάλο μέρος του κοινού, υποδεικνύοντας ότι ένα μέρος της Γνώσης Προσανατολισμού, μπορεί να έχει αυξημένη σημασία.

Σύμφωνα με το Harvey, η εμπειρία του χώρου υποδεικνύει ότι «το κίνητρο για τη δημιουργία της παγκόσμιας αγοράς, τον περιορισμό των χωρικών φραγμών και για τον εκμηδενισμό του χώρου

μέσω του χρόνου είναι πανταχού παρόν, όπως το κίνητρο για την ορθολογική οργάνωση του χώρου σε παραγωγικές δομές (...), των δικτύων επικοινωνίας (...) και της κατανάλωσης (...)» (Harvey, 1989: 311).

Στο παραπάνω πλαίσιο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η εργασία των Berliant και Fujita, με τίτλο “Culture and Diversity in Knowledge Creation”. Πρόκειται για μια εργασία (discussion paper), η οποία εισάγει την έννοια της περιφέρειας στην προβληματική της παραγωγής της γνώσης (Berliant και Fujita, 2017). Οι μαθηματικές σχέσεις που χρησιμοποιούνται ή προκύπτουν στην εργασία δεν είναι ελεγμένες, από τρίτους, επομένως, το πιο ουσιαστικό κομμάτι είναι οι στόχοι και η μέθοδος της εργασίας. Είναι σαφές ότι οι Berliant και Fujita επιδιώκουν στην εργασία τους τη μεθοδολογική καθαρότητα της ΝΟΓ και το πετυχαίνουν. Ωστόσο, στην εργασία, περιορίζουν τα διανοητικά αγαθά σε όσα στηρίζονται στην Πραγματολογική Γνώση, χωρίς να εξετάσουν κοινωνιολογικές και ψυχολογικές επιπτώσεις των διανοητικών αγαθών, χωρίς να επεκτείνονται στους οικισμούς και τις πόλεις.

Τα συμπεράσματα της εργασίας είναι ότι η πολιτιστική διαφοροποίηση των προσώπων που είναι φορείς γνώσης προσφέρει πλεονεκτήματα στην παραγωγή γνώσης, ενώ ακόμη και η ομοιογένεια που προκύπτει στους φορείς της γνώσης από τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας, μπορεί να ξεπεραστεί με το σχηματισμό διαπεριφερειακών κοινών ομάδων εργασίας.

Ουσιαστικά, όμως, τα αποτελέσματα της εργασίας περιορίζονται στα διανοητικά αγαθά που έχουν άμεση εφαρμογή για οικονομικό όφελος. Μια σειρά από αγαθά που επηρεάζουν τη Γνώση Προσανατολισμού («Μύθος») δεν εξετάζονται, μολονότι, πιθανώς, επηρεάζουν τις ροές ανάμεσα στις περιφέρειες και, ενδεχομένως, κατ' επέκταση, την Αστική Ιεραρχία.

Αν τα παραπάνω είναι σωστά, ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων, σε οικονομική βάση, εκτός από τον ανώτερο έλεγχο του χώρου, αποκτά νέες προεκτάσεις, στοχεύοντας, επίσης, στην κυριαρχία στο χρόνο. Πέρα από την ανάδειξη σε μεταφορικούς και επικοινωνιακούς κόμβους, οι μητροπόλεις ηγούνται στην καινοτομία και την έρευνα, διαμορφώνουν την κουλτούρα, τα μοντέλα παραγωγής και κατανάλωσης και, γενικότερα, τις αξίες, θέτοντας το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθούν, υποχρεωτικά, οι υπόλοιπες περιφέρειες και πόλεις. Η μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης πρόκειται να αποτελέσει –αν δεν αποτελεί ήδη– τη βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται ένας ιδιαίτερα σκληρός ανταγωνισμός με οικονομικές, πολιτιστικές και πολιτικές πτυχές. Και αυτό υπέδειξε την ανάγκη ενοποίησης των διαφόρων συστημάτων χωροταξικού – κυρίως – σχεδιασμού στον ευρωπαϊκό χώρο.

3.6) Συμπεράσματα από τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων

Από τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, έχουν προκύψει ορισμένες παρατηρήσεις και σημαντικά συμπεράσματα. Ένα πρώτο σημείο είναι ότι ο ανταγωνισμός εμφανίζεται πέραν των ανθρωπίνων κοινωνιών, ως ένα ουδέτερο φαινόμενο και μια μορφή συνύπαρξης έμβιων όντων. Ο ηγετικός ρόλος μιας μητρόπολης την καθιστά προνομιακή κεντρική περιοχή και υπάρχει μια ανατροφοδότηση ανάμεσα στα δύο χαρακτηριστικά.

Όπως δείχτηκε στις, υψηλού επιπέδου, τεχνικές υποδομές των μητροπόλεων, προστίθενται νέα αστικά επίκεντρα, προϊόντα ενός πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, ειδικού επί τούτω. Η επέκταση του ρόλου του πολεοδομικού και του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, ώστε να συμπεριλάβει αναπτυξιακούς στόχους και να επιφέρει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για την οικονομία της μητρόπολης, συνδέθηκε στενά με το νέο διεθνές οικονομικό περιβάλλον –τη διεθνοποίηση των οικονομιών –και τις απαιτήσεις του. Η μίξη της Πολεοδομίας και των τεχνικών υποδομών είναι ζωτικής σημασίας για τη δημιουργία κεντρικών τόπων στο Χώρο.

Επιπρόσθετα, η ανάλυση υπέδειξε τη σημασία των κοινωνικών υποδομών, οι οποίες εξασφαλίζουν απρόσκοπτα την κοινωνική αναπαραγωγή ενός πολύ μεγάλου αριθμού ανθρώπων, ενώ η αγορά τροφοδοτείται με σημαντικό ανθρώπινο κεφάλαιο. Αν και, κατά περιόδους, δε δόθηκε από μέρος της επιστημονικής βιβλιογραφίας η απαιτούμενη προσοχή στις κοινωνικές και τις πολιτιστικές υποδομές, είναι αλήθεια ότι αμφότερες αποτελούν παράγοντα ισχύος μιας μητρόπολης στον μεταξύ τους ανταγωνισμό. Οι κοινωνικές υποδομές έχουν μεγάλη σημασία για την ικανότητα μιας μητρόπολης να ανταγωνίζεται άλλες, ενώ έχουν προεκτάσεις στη δημόσια εικόνα, τη διαφήμιση –και την αποφυγή αρνητικής διαφήμισης –καθώς και την έλξη πολλών νοικοκυριών.

Όπως φάνηκε το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο θέλγει ανθρώπινο κεφάλαιο υψηλού επιπέδου, δεδομένου ότι δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την κοινωνική συσπείρωση (social agglomeration) η οποία είναι ιδιαίτερος επιθυμητή από ορισμένες κοινωνικές ομάδες. Η κοινωνική συσπείρωση έχει συνδεθεί, κατά καιρούς και κατά περιοχές, τόσο στη μικρή, όσο και τη μεγάλη κλίμακα, με την καινοτομία, τις οικονομίες ταχύτητας και σημαντικές επιχειρηματικές αποφάσεις. Το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο εξασφαλίζει την ανανέωση στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας, ελκύοντας επενδυτές, ταλαντούχους επιστήμονες κα, καθώς και τη δημογραφική ανανέωση, μέσα από τη δημοφιλή («ποπ») κουλτούρα και την έλξη νέων.

Όπως προκύπτει σε μερικές περιπτώσεις, ιδίως σε παλαιότερες περιόδους, ο ανταγωνισμός των μητροπόλεων ταυτίστηκε με το μοντέλο της Επιχειρηματικής Πόλης. Πρόκειται για ένα

μοντέλο που προσέφερε λύσεις σε επιτακτικές ανάγκες, σε μια εποχή μετασχηματισμού των δυτικών κοινωνιών και οικονομιών. Σε γενικές γραμμές, οι μητροπόλεις που το υιοθέτησαν προσέλκυσαν επενδύσεις, επιχειρήσεις και νέους κατοίκους. Ωστόσο, όσο αναγκαίες κι αν είναι τέτοιες παράμετροι στο σχεδιασμό, οι ανάγκες μιας κοινωνίας δεν εξαντλούνται εκεί. Επομένως, σε επόμενες φάσεις, ο σχεδιασμός αναθεωρήθηκε, μέσα από την ενσωμάτωση κοινωνικοοικονομικών στόχων και την προώθηση της δημόσιας διαβούλευσης και του διαλόγου.

Επίσης, σε θεωρητικό επίπεδο, οι πόλεις έχουν συγκεκριμένους λόγους που ωθούνται στο μεταξύ τους ανταγωνισμό. Οι λόγοι σχετίζονται με τη μείωση του κόστους των προϊόντων με μεγάλη γραμμή παραγωγής και την επακόλουθη αστική και κλαδική εξειδίκευση, ενώ οι εναλλακτικές επιλογές στη δόμηση των μοντέλων παραγωγής, οι οποίες αυξήθηκαν με τη δημιουργία του ΠΟΕ και, γενικότερα, την ανάδυση της παγκοσμιοποίησης, οδήγησαν σε νέες μειώσεις του κόστους παραγωγής των συγκεκριμένων προϊόντων και έδωσαν εκ νέου ώθηση στον ανταγωνισμό. Παράλληλα, η εξέλιξη του μάρκετινγκ και οι πολιτιστικές αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών –από τον μοντερνισμό στο μεταμοντερνισμό– είχαν επιπτώσεις στην αναζήτηση ρόλων από τις μητροπόλεις.

Εννοιολογικά, ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων έχει συνδεθεί στη βιβλιογραφία με προσπάθειες μάρκετινγκ και branding από μέρους των πόλεων, με την κατοχή ή απόκτηση κεντρικών θέσεων και με τη μοντελοποίηση των ενεργειών των πόλεων ή φορέων σ' αυτές, από μερικούς ερευνητές. Σταδιακά, καθώς η μεταφορά της πληροφορίας έχει αγγίξει πολύ υψηλά επίπεδα τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της διεθνοποίησης των οικονομιών, ο ρόλος του μάρκετινγκ και του branding δεν έχει την παλιά επιρροή, αν και τα δύο εργαλεία εξελίσσονται διαρκώς.

Η μίξη εργαλείων και πρακτικών, η οποία χρησιμοποιείται από τις μητροπόλεις στο μεταξύ τους ανταγωνισμό, εξετάστηκε και έδειξε μια οργανωμένη προσπάθεια που συμπεριλαμβάνει τόσο ήπιες (soft) ενέργειες που απευθύνονται στην κοινή γνώμη, όσο και αποφασιστικές χωρικές παρεμβάσεις, τις οποίες αναδεικνύουν, συνήθως, οι ήπιες ενέργειες. Έχουν προταθεί διάφοροι τρόποι αξιολόγησης της προσπάθειας των πόλεων, χωρίς, όμως, ακόμη, μια ενιαία θεώρηση. Μέχρι στιγμής, οι δείκτες και τα αστικά μοντέλα δίνουν πληροφορίες για τον χαρακτήρα και την επιτυχία μιας προσπάθειας, ωστόσο, είναι χρήσιμο κάθε περίπτωση να αντιμετωπίζεται διαφορετικά, στον τόπο και το χρόνο που εκδηλώθηκε η προσπάθεια.

Εξετάζοντας τη μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης αναδείχτηκε ο κομβικός ρόλος της καινοτομίας, είτε υπό το πρίσμα των νεοκλασικών οικονομικών, είτε υπό το πρίσμα των ετερόδοξων ή των μαρξιστικών οικονομικών, στο μετασχηματισμό των επιχειρήσεων και της οικονομίας. Μολονότι ο τεχνολογικός ντετερμινισμός θεωρείται, πλέον, ξεπερασμένος, δεν πρέπει να υποτιμάται η αποφασιστική σημασία της καινοτομίας αλλά και της γνώσης γενικότερα στον

οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό. Η μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης είναι ένα φαινόμενο σε εξέλιξη, δεδομένου ότι το διεθνές οικονομικό περιβάλλον μεταβάλλεται, όπως και η ίδια η έννοια της γνώσης. Είναι σαφές, όμως, ότι οι πόροι της γνώσης στις μητροπόλεις παράγουν διανοητικά αγαθά, τα οποία τείνουν να συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένους τόπους, από τη σκοπιά της οικονομίας (factual knowledge), και έχουν μεγάλο αντίκτυπο από τη σκοπιά της κοινωνίας και του πολιτισμού (orientation knowledge).

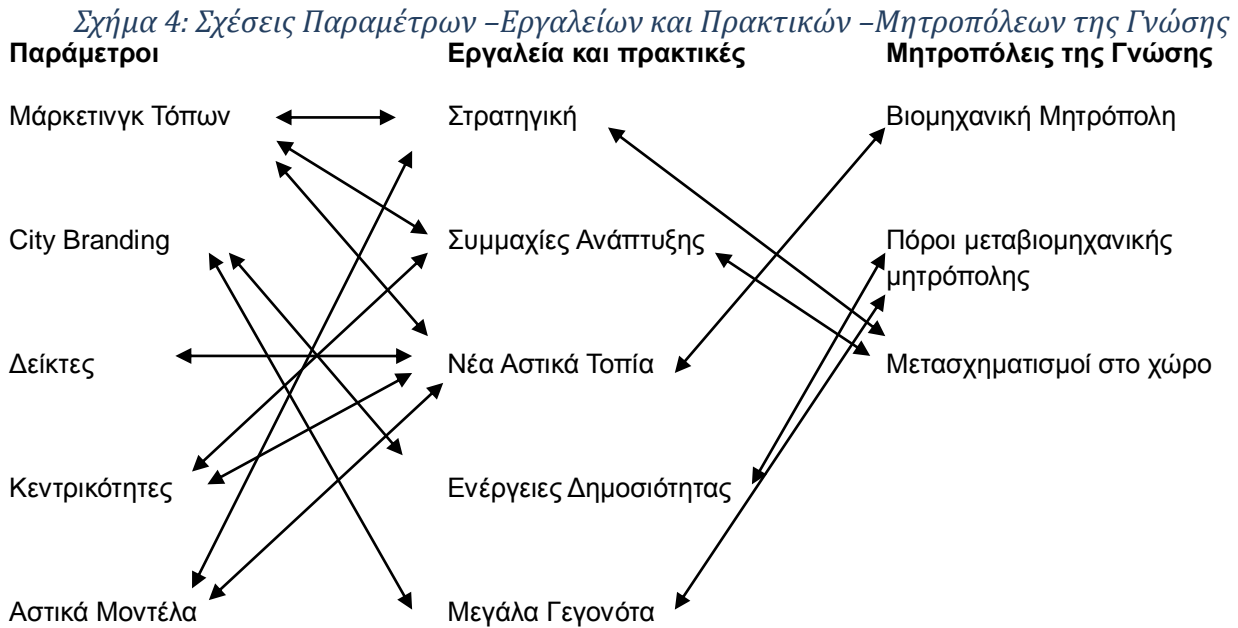
Είναι, επομένως, επιτακτική ανάγκη να προσδιοριστεί, σε θεωρητικό επίπεδο, το εύρος και η υφή της μετακίνησης των διανοητικών αγαθών στο χώρο (ροές), προκειμένου να είναι σαφές πως μπορεί να εισαχθούν σε θεωρητικό επίπεδο, προβληματισμοί αναφορικά με τα διανοητικά αγαθά και τις χωρικές επιπτώσεις τους. Έως τώρα, η επιστημονική διερεύνηση επικεντρώνεται στις μικροδομές και την πολιτιστική ομοιογένεια ή ετερογένεια των φορέων της γνώσης και όχι στο πως η παραγωγή γνώσης παράγει κεντρικούς τόπους ή αναδομεί ιεραρχίες στο Χώρο.

Ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων έχει σημαντικές προεκτάσεις στο χρόνο, πέρα από το χώρο. Μητροπόλεις που βρίσκονται ένα βήμα μπροστά από τις υπόλοιπες επηρεάζουν, σε μεγάλο βαθμό, την πορεία που ακολουθούν οι υπόλοιπες. Αυτό συμβαίνει με δύο τρόπους. Αφενός η πρωτοπόρος μητρόπολη λειτουργεί ως πρότυπο, προσφέροντας ιδέες, εμπειρίες, στόχους και μεθόδους για τις υπόλοιπες μητροπόλεις, αφετέρου ελκύοντας οικονομικές δραστηριότητες και ωθώντας τις υπολειπόμενες μητροπόλεις σε περιφερειακές θέσεις στο αστικό σύστημα, υποχρεώνει τις τελευταίες να απαντήσουν.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι οι μητροπόλεις της εποχής μας ουσιαστικά επενδύουν αποφασιστικά στους εξής τομείς:

- τις υποδομές κάθε είδους, τεχνικές και κοινωνικές,
- τη γνώση, με την ευρεία έννοια, τόσο σε ατομικό επίπεδο, όσο και σε συλλογικό (επιχειρήσεις, clusters, κοινωνική εκπαίδευση κάθε τύπου, πολιτιστική προβολή ιδιαίτερων αξιών),
- τη σχηματοποίηση και τη δημοσιότητα των στόχων, των τεχνικών και των αποτελεσμάτων, με την υιοθέτηση διάφορων αστικών μοντέλων (πχ Επιχειρηματική Πόλη),
- τη συγκρότηση δικτύων συνεργασίας με άλλες μητροπόλεις

Στο παρακάτω σχήμα φαίνεται ποιες είναι και πως συνδέονται, κατά κύριο λόγο, οι έννοιες που σχετίζονται με το φαινόμενο του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων.

Όπως προκύπτει, οι συνδέσεις και οι συνέργιες που αναπτύσσονται ανάμεσα στις επιμέρους έννοιες είναι ευδιάκριτες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι επιμέρους έννοιες που δεν ενώνονται είναι παντελώς ασύνδετες, αφού είναι πτυχές του ίδιου φαινομένου. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, το Σχήμα 4 («Σχέσεις Παραμέτρων –Εργαλείων και Πρακτικών –Μητροπόλεων της Γνώσης») επιτρέπει την παρακολούθηση διάφορων «διαδρομών» ή «νημάτων» ανάμεσα σε ελάσσονες έννοιες του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων.

Οι σχέσεις του Σχήματος 4 υποδηλώνουν ότι υπάρχει, πλέον, στενή σύνδεση της θεωρίας και της πρακτικής στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, ωστόσο, οι προσπάθειες για το μετασχηματισμό των σημερινών μητροπόλεων σε Μητροπόλεις της Γνώσης, αν και σαφείς, έχουν παραγάγει, μέχρι στιγμής, άνισα αποτελέσματα, διαφορετικά ανά περίπτωση.

3.7) Ανακεφαλαίωση

Στο Κεφάλαιο 3 εξετάστηκε, εκτενώς, ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων. Από το αναλυτικό επίπεδο («παράμετροι»), στα πρακτικά δεδομένα («εργαλεία και πρακτικές») και, έπειτα, στο νέο μοντέλο της σύγχρονης μητρόπολης («μητρόπολη της Γνώσης»), οι ομαδοποιήσεις των στοιχείων έδειξαν ποικίλες συνδέσεις, μεταξύ των διάφορων εννοιών.

Αρχικά δόθηκε ο ορισμός της μητρόπολης, αφενός μεν σύμφωνα με το νόμο και τους κανόνες των στατιστικών αρχών, σε διάφορες χώρες, και, αφετέρου στον Πολεοδομικό και το Χωροταξικό Σχεδιασμό, σύμφωνα με τις απόψεις ερευνητών του κλάδου. Παράλληλα, έγινε διαχωρισμός των μητροπόλεων σε «παγκόσμιες πόλεις» και «πόλεις –ύλεις», όπως και ειδικές κατηγορίες στις παγκόσμιες πόλεις, οι οικουμενοπόλεις και οι μεγαπόλεις.

Στη συνέχεια διερευνήθηκε η έννοια του ανταγωνισμού σε άλλες επιστήμες και, ειδικότερα, στη Βιολογία και τα Οικονομικά, με σκοπό να εντοπιστούν οι βασικές του αρχές και τρόποι λειτουργίας. Ακολούθως, εξετάστηκε η ύπαρξη ή μη ανταγωνισμού μεταξύ των μητροπόλεων, σύμφωνα με τις θέσεις διάφορων ερευνητών και εξήχθη το συμπέρασμα ότι υφίσταται *de facto*.

Επιπρόσθετα, αναλύθηκε το Μάρκετινγκ Τόπων (Place Marketing), κυρίως, ως προς τους εμπόρους (marketers) και τις στρατηγικές, τονίστηκε το ενδιαφέρον των μητροπόλεων για κορυφαίες προδιαγραφές για μεταφορές, επικοινωνίες και εκπαίδευση, ενώ ουσιαστικής σημασίας υποδείχθηκε η δημιουργία τοποσήμων και διαδρομών στην πόλη.

Αναφορικά με το city branding διερευνήθηκε η σημασία του για τη δημιουργία κοινοτήτων, και επισημάνθηκε η μεγάλη διαφοροποίηση των στόχων και των τεχνικών, γεγονός που υποδηλώνει μια ιδιαίτερη αξία για τις σύγχρονες μητροπόλεις. Επίσης, οι δείκτες που αφορούν τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, κατηγοριοποιήθηκαν σε δύο γενικές ομάδες, σε εκείνους που βασίζονται σε συνεντεύξεις και σε εκείνους που στηρίζονται σε στατιστικά στοιχεία.

Μια σημαντική έννοια που αναλύθηκε είναι αυτή της κεντρικότητας. Τονίστηκε η αξία της Ανάλυσης Κόστους Προϊόντος προκειμένου να εξηγηθεί η χωροθέτηση μιας επιχείρησης ή μιας παραγωγικής μονάδας και περιγράφηκε η Θεωρία Κεντρικών Τόπων, καθώς και η Θεωρία Πόλων Ανάπτυξης.

Εν συνεχεία εξετάστηκαν τα δύο κυρίαρχα αστικά μοντέλα –στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων –η Επιχειρηματική Πόλη και Συμπαγής Πόλη, όπως και η κριτική που τους έχει ασκηθεί. Επιπρόσθετα, δόθηκαν σε πίνακες οι παράγοντες έλξης των ανθρώπων σε ένα τόπο και τα σημεία αξιολόγησης του επιχειρηματικού κλίματος.

Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι υποδομές, υλικές και άυλες, οι προσπάθειες για τη δημιουργία δεσμών ανάμεσα στο παγκόσμιο κοινό και μια μητρόπολη –συχνά μέσω της διαφήμισης –και η παραγωγή και διάχυση γνώσης. Προέκυψε μια ταύτιση μερικών μητροπόλεων με διάφορα μοντέλα αστικής ανάπτυξης –όπως πχ της «Επιχειρηματικής Πόλης».

Τα δίκτυα μητροπόλεων και, ιδίως, η σύγχρονη οπτική για τη δομή τους παρουσιάστηκαν, ακολούθως, ενώ τα νέα αστικά τοπία και ο ρόλος τους στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων εξετάστηκαν στην πορεία, κυρίως με την δημιουργία νέων επικέντρων. Διαπιστώθηκε ότι οι ενέργειες δημοσιότητας δεν μπορούν να υποκαταστήσουν το συγκριτικό πλεονέκτημα –ή να αντισταθμίσουν την έλλειψή του –μιας περιοχής, όπως και ότι τα Μεγάλα Γεγονότα αφορούν, κυρίως, τον αθλητισμό και τις εκθέσεις.

Ακολούθως, οι μητροπόλεις κατηγοριοποιήθηκαν σε δύο γενικές ομάδες. Η πρώτη ομάδα έχει ως βάση τον ηθικό κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο μια μητρόπολη αποκτά ρόλο με ένα, λιγότερο ή περισσότερο, αυθαίρετο τρόπο. Η δεύτερη ομάδα στηρίζεται στις επιστήμες, την τεχνολογία και, γενικότερα, τη γνώση και αποκτά ρόλο στηριζόμενη σε οικονομική βάση. Η «οικονομική βάση» και η τεχνολογία αποκτούν, συνήθως, υλική μορφή σε διάφορα αγαθά που αποτελούν προϊόντα της ανθρώπινης διάνοιας.

Καθώς η βιομηχανική κοινωνία εξελίσσεται, οι συντελεστές παραγωγής Εργασία, Κεφάλαιο και, ιδίως, το Μάνατζμεντ και η Τεχνολογία, αποκτούν αυξημένη βαρύτητα, ενώ η γαιοπρόσδοος δεν έχει τόσο σχέση με την αγροτική παραγωγή, όσο με την κτηματαγορά. Παρόλα αυτά, η Γη εξακολουθεί να έχει κομβικό ρόλο στην οικονομία, αν και έμμεσο, πλέον, δεδομένου ότι οι υπόλοιποι τέσσερις συντελεστές παραγωγής, έχουν χωροθέτηση σε συγκεκριμένο τόπο.

Τέλος, βρέθηκε ότι στις μεταβιομηχανικές μητροπόλεις ο ανταγωνισμός για την κυριαρχία στο χώρο μετατρέπεται σε ανταγωνισμό για την κυριαρχία στο χρόνο, επομένως, είναι ζωτικής σημασίας ποια μητρόπολη προπορεύεται στον μεταξύ τους ανταγωνισμό. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι δύο διαχρονικοί τύποι μητρόπολης (ηθικός κανόνας –γνώση) ταυτίζονται με τους δύο τύπους γνώσης (orientation knowledge –factual knowledge). Η πληθώρα πόρων γνώσης στις μητροπόλεις οδηγεί σε πολύ ανταγωνιστικά διανοητικά αγαθά, κάθε τύπου. Παράλληλα, οι ροές

Ανταγωνισμός Μητροπόλεων

των συντελεστών παραγωγής ανάμεσα σε τόπους αναδεικνύεται σε σημαντική παράμετρο της οργάνωσης του Χώρου.

Στα Συμπεράσματα αναφέρονται τα ισχυρά σημεία της ανάλυσης, με έμφαση στους πολλούς τύπους υποδομών, τις κεντρικότητες, τη σημασία της γνώσης κάθε τύπου και της αναθεώρησης της στρατηγικής, ενώ ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων παρουσιάζεται σε ένα σχήμα με όλες τις επιμέρους πτυχές του.

Αν, όμως, ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων εκτυλίσσεται, ούτως ή άλλως, υπό τις κοινωνικοοικονομικές δυνάμεις, δημόσιου ή ιδιωτικού χαρακτήρα, που κυριαρχούν στο Χώρο, πως παρεμβαίνει ο Χωρικός Σχεδιασμός, σήμερα, στη ρύθμιση και τον προγραμματισμό του μητροπολιτικού χώρου;

4) Χωρικός Σχεδιασμός

4. 1) Ορισμός και γενικά χαρακτηριστικά του Χωρικού Σχεδιασμού

Ο Χωρικός Σχεδιασμός είναι μια έννοια που προκύπτει από την εξέλιξη του σχεδιασμού του χώρου και τη σταδιακή σύνδεση της Πολεοδομίας με τη Χωροταξία, σε επίπεδο σχεδιασμού. Δεδομένου ότι μια σειρά από ενέργειες των εθνικών, περιφερειακών και των τοπικών κυβερνήσεων, καθώς, επίσης, και μερικών μεγάλων επενδυτικών κεφαλαίων και λοιπών developers, απαιτούσαν νέα εργαλεία αστικού σχεδιασμού και προγραμματισμού, ενώ η μαζικότητα των συγκεκριμένων έργων προκαλούσε ανάγκες διαφοροποίησης των εργαλείων και στη μεγαλύτερη κλίμακα (χωροταξία). Ο συγκερασμός των υποστηρικτικών εργαλείων παραγωγής χώρου, στα νέα αστικά τοπία, σε μη θεσμοθετημένα χωροταξικά και πολεοδομικά σχέδια, στην υλοποίηση πάσης φύσεως πολιτικών (Λευκή Βίβλος, Πράσινη Βίβλος κοκ), Οδηγιών κα, έδωσε χώρο στο χωρικό σχεδιασμό, ως στοιχείο σύνδεσης των παραδοσιακών συστημάτων χωροταξικού σχεδιασμού. Αν και ο χωρικός σχεδιασμός είναι υπό εξέλιξη, μέχρι στιγμής, επιτρέπει μια καλύτερη εξέταση νέων χωρικών εννοιών, όπως πχ οι μικροπεριφέρειες και γι' αυτό το λόγο προσφέρεται τόσο για την έρευνα όσο και για την εφαρμογή του σχεδιασμού.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, ο ρόλος της ΕΕ υπήρξε καθοριστικός στη γένεση του Χωρικού Σχεδιασμού, καθώς συνέταξε μια σειρά από επίσημα Σχέδια για την οργάνωση του χώρου και εξασφάλισε τη χρηματοδότηση συγκεκριμένων πολιτικών. Επίσης, οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες, με μεγάλη παράδοση στο Σχεδιασμό, άρχισαν να χρησιμοποιούν μεικτές πολιτικές (δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα), βασισμένες στην εταιρική σχέση κράτους –ιδιωτών.

Σύμφωνα με τον Οικονόμου, «το ίδιο το γεγονός ότι για πρώτη φορά εμφανίστηκε ένας γενικής χρήσεως όρος (*spatial planning*) για τα διάφορα είδη σχεδιασμού που αντιστοιχούν στην ελληνική χωροταξία (σημείωση: η έμφαση δική μου) αλλά αποκαλούνταν με διαφορετικούς όρους στις διάφορες χώρες και γλώσσες, αποτελεί συνέπεια της κίνησης αυτών των σχεδιασμών προς την κατεύθυνση της σύγκλισης και από άποψη μεθόδων, στόχων και μηχανισμών εφαρμογής αλλά και ως παράγοντα περεταίρω προσέγγισης» (Οικονόμου, 2008: 172).

Άλλοι ερευνητές εξειδίκευσαν περισσότερο την έννοια του Χωρικού Σχεδιασμού. Σύμφωνα με την Μπαϊμπά –Ουάλλας κα:

«Ο χωρικός σχεδιασμός (*spatial planning*) αναφέρεται στις μεθόδους που χρησιμοποιεί κυρίως ο δημόσιος τομέας ώστε να επηρεάσει την μελλοντική κατανομή των δραστηριοτήτων στον χώρο. Ο σχεδιασμός αυτός αποσκοπεί στην ορθολογική οργάνωση των χρήσεων γης και των διασυνδέσεων μεταξύ τους, στην εξισορρόπηση της απαίτησης για ανάπτυξη και της προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και στην επίτευξη κοινωνικών και οικονομικών σκοπών. Ο χωρικός σχεδιασμός περιλαμβάνει μέτρα συντονισμού των χωρικών επιπτώσεων άλλων τομεακών πολιτικών, ώστε να υπάρξει ισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ των περιφερειών και να ελεγχθεί η αλλαγή χρήσεων γης και ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Στον χωρικό σχεδιασμό περιλαμβάνονται στοιχεία εθνικού και διακρατικού σχεδιασμού, περιφερειακής πολιτικής και σχεδιασμού καθώς και λεπτομερή σχέδια χρήσεων γης.» (Μπαϊμπά –Ουάλλας κα, 2004).

Τα παραπάνω δεν μειώνουν τη σημασία των επιπτώσεων των χωρικών παρεμβάσεων του ιδιωτικού τομέα, δεδομένου ότι οι μεγάλες επενδύσεις, τα ιδιωτικά τεχνικά έργα ή οι αστικές αναπλάσεις μπορούν να επηρεάσουν δραστικά το Χώρο, υποδεικνύεται, απλώς, ότι ο συντονισμός των ενεργειών του δημόσιου τομέα, σε περιφερειακό, εθνικό και διακρατικό επίπεδο, μπορεί να έχει καταλυτικά αποτελέσματα για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης.

Όπως υποστήριζαν οι Allmendinger και Haughton, οι Castells (1977) και Harvey (1989) αναγνώρισαν, πριν από λίγο καιρό, ότι υπάρχει μια σημαντική διάκριση που πρέπει να γίνει μεταξύ του πεδίου εφαρμογής της εδαφικής δομής (δηλαδή το εύρος των διαφόρων κλάδων και τα συμφέροντα που εμπλέκονται) και της κλίμακας, δηλαδή η γεωγραφική κάλυψη της εδαφικής δομής (Allmendinger και Haughton, 2006). Η παραπάνω διάκριση είναι σημαντική για το διαχωρισμό των τύπων και των εργαλείων Σχεδιασμού, πχ χωρικός σχεδιασμός, περιβαλλοντικός σχεδιασμός ή αναπτυξιακός σχεδιασμός.

Αντιστοίχως, επισημαίνεται από τους Stead και Nadin ότι:

«Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί του χωροταξικού σχεδιασμού. Για παράδειγμα, η Επιτομή της Ευρωπαϊκής Χωροταξίας ορίζει τον χωροταξικό σχεδιασμό ως τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται σε μεγάλο βαθμό από το δημόσιο τομέα για να επηρεάσει τη μελλοντική κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο (European Commission, 1997). Η Επιτομή διακηρύσσει ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός γίνεται με σκοπό τη δημιουργία μιας πιο ορθολογικής χωροταξικής οργάνωσης των χρήσεων γης και τις σχέσεις μεταξύ τους, την ισορρόπηση των απαιτήσεων για την ανάπτυξη με την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και για την επίτευξη της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης» (Stead και Nadin, 2008: 1).

Σύμφωνα με τους Gunder και Hillier, ένα πρότυπο σχέδιο, ένα σχέδιο ανάπτυξης και ένα στρατηγικό σχέδιο εξυπηρετούν μια μελλοντική βεβαιότητα για το σχέδιο χρήσεων γης, ακόμη κι αν στην πράξη, μπορεί να βρεθούν αποκλίσεις από τα προβλεπόμενα (Gunder και Hillier, 2009: 24).

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι στον ευρωπαϊκό, τουλάχιστον, χώρο, ο χωρικός σχεδιασμός έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά: α) έχει έναν ισχυρό –τις περισσότερες φορές, δεσμευτικό –ρόλο τουλάχιστο για τις ενέργειες του δημόσιου τομέα και β) από τη δεκαετία του 1990 έχει αποκτήσει μια υπερεθνική συνιστώσα, η οποία χρηματοδοτείται από τα ευρωπαϊκά ταμεία και ωθεί τις εξελίξεις σε ένα σχεδιασμό με ολοκληρωμένο χαρακτήρα (πχ η βιώσιμη ανάπτυξη ως εναρμόνιση της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής και της προστασίας του περιβάλλοντος). Φυσικά, τα συστήματα σχεδιασμού έχουν, κατά τύπους, διαφορές, ιδίως αναφορικά με το βαθμό εναρμόνισης που απαιτείται από τον ιδιωτικό τομέα στα επίσημα σχέδια.

4. 2) Ανάλυση της έννοιας

4.2.1) Εισαγωγική τοποθέτηση

Εξ αιτίας του μεγάλου του διεπιστημονικού του χαρακτήρα και της στενής του σύνδεσης με την πολιτική, ο Χωρικός Σχεδιασμός έχει πολλές πτυχές, οι οποίες είναι, συχνά, διαφορετικές από χώρα σε χώρα. Μια συνοπτική εικόνα των δυσκολιών της περιγραφής του χωρικού σχεδιασμού, όπως υλοποιείται σήμερα στον ευρωπαϊκό χώρο τεκμηριώνεται από την πληθώρα των ηθικών, θεσμικών, προγραμματικών και επιστημονικών χαρακτηριστικών του.

Σύμφωνα με τους Stead και Nadin, «οι έξι βασικές αρχές που καθορίζουν το πεδίο εφαρμογής του χωροταξικού σχεδιασμού (...) [είναι]: η δημοκρατική αρχή, η αρχή της επικουρικότητας, η αρχή της συμμετοχής, η αρχή της ενσωμάτωσης της αρχής της αναλογικότητας και η αρχή της προφύλαξης» (Stead και Nadin, 2008: 11 -13).

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την Μπαϊμπά –Ουάλας κα:

«...για να καθορίσει κανείς τα βασικά χαρακτηριστικά των συστημάτων σχεδιασμού υπάρχουν οι εξής επτά ευρείς και αλληλένδετοι παράγοντες:

- Η ευρύτητα του συστήματος (δηλ. αν συμπεριλαμβάνει κοινωνικοοικονομικό σχεδιασμό ή μόνο καθορίζει χρήσεις γης).
- Η έκταση και ο τύπος του σχεδιασμού σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο (εδώ παρατηρούνται οι μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις).
- Η θέση της εξουσίας (αποκέντρωση σε τοπική διοίκηση ή αυτοδιοίκηση, παρακράτηση αρμοδιοτήτων κεντρικά).
- Οι σχετικοί ρόλοι του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.
- Η φύση του θεσμικού συστήματος (συνταγματικές προβλέψεις και διοικητική παράδοση).
- Η ωριμότητα ή ολοκλήρωση του συστήματος.
- Η απόσταση μεταξύ εκφρασμένων στόχων και αποτελεσμάτων.» (Μπαϊμπά –Ουάλας κα, 2005: 11 -12).

Ακολουθώς, με την εφαρμογή των κριτηρίων, οι σχολές σχεδιασμού διαμορφώνονται ως εξής (Μπαϊμπά –Ουάλας κα, 2005: 12) :

- **Περιφερειακής ανάπτυξης**

Με κύριο εκπρόσωπο την Γαλλία και σε μικρότερο βαθμό την Πορτογαλία.

- **Ολοκληρωμένου Σχεδιασμού**

Ο σχεδιασμός αυτός χαρακτηρίζεται από μία συστηματική και επίσημη ιεράρχηση σχεδίων από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο με εκπροσώπους την Δανία, Ολλανδία, Σουηδία, Φινλανδία, Αυστρία, Γερμανία.

- **Διαχείρισης Χρήσεων Γης**

Στην ομάδα ανήκουν η Βρετανία, η Ιρλανδία και το Βέλγιο, αν και οι δύο τελευταίες τείνουν πλέον να υιοθετήσουν το ολοκληρωμένο μοντέλο.

- **Πολεοδομικής ανάπτυξης (*Urbanisme*)**

Η ομάδα χωρών χαρακτηρίζεται από έντονη αρχιτεκτονική επιρροή και ενδιαφέρον για τον αστικό σχεδιασμό, το τοπίο και τον έλεγχο της δόμησης. Εκπροσωπείται από τις μεσογειακές χώρες Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα.»

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση δεν ενσωματώνει τη διάσταση της Εδαφικής Συνοχής του ευρωπαϊκού χώρου, η οποία χρηματοδοτείται από την ΕΕ και ο χαρακτήρας της κλίνει προς τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι η υλοποίηση έργων Εδαφικής Συνεργασίας δεν οδηγεί σε κύρωση σχεδίων και λειτουργεί επικουρικά προς το Σχεδιασμό, επομένως, τα παραδοσιακά συστήματα χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, παραμένουν αναντικατάστατα.

Παράλληλα, εξαντλητική διερεύνηση και κατηγοριοποίηση των νομικών και διοικητικών συστημάτων των οικογενειών σχεδιασμού, έχει γίνει από τους Newman και Thornley. Σύμφωνα με τον Newman και Thornley:

«Το βρετανικό νομικό στυλ αναγνωρίζεται εύκολα καθώς είναι απομονωμένο από τους άλλους. Έχει εξελιχθεί από την παράδοση του αγγλικού εθιμικού δικαίου, ένα σύστημα νομολογιών που έχει δημιουργηθεί σταδιακά, απόφαση με την απόφαση. Ο τρόπος της νομικής σκέψης είναι να εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ των μερών και τα δικαιώματά τους και οι υποχρεώσεις τους. Υπάρχει μια εμπειρική κλίση σε αυτή την προσέγγιση και την έμφαση στην εμπειρία του παρελθόντος και των προηγούμενων γεγονότων. Το βρετανικό στυλ της νομοθεσίας προέρχεται από την Αγγλία και εξαπλώθηκε, μέσω του αποικισμού, ώστε να επηρεάσει πολλές χώρες του κόσμου.» (Newman και Thornley, 1996: 30)

Ίσως είναι η νομική σκέψη του αγγλικού συστήματος εκείνη που επιβάλλει την αποσπασματική δόμηση του χωροταξικού και του πολεοδομικού σχεδιασμού. Αν «η έμφαση στην εμπειρία του παρελθόντος και των προηγούμενων γεγονότων» αντιστοιχιστεί με τα σχέδια του χώρου, δεν είναι άξιο απορίας το γεγονός ότι τα σχέδια δίνουν μεγαλύτερη έμφαση, απ' ό,τι σε άλλες χώρες, στην αποφυγή αποφασιστικών παρεμβάσεων που θα μπορούσαν να περιορίσουν πολύ τις μελλοντικές επιλογές των ανθρώπων.

Το παραπάνω γίνεται σαφέστερο σε αντιπαραβολή με το γαλλικό νομικό στυλ. Σύμφωνα με τους Newman και Thornley:

«Το ναπολεόντειο νομικό στυλ έχει μια τάση να χρησιμοποιεί αφηρημένες νομικές νόρμες και να απολαμβάνει μεγαλύτερη θεωρητική συζήτηση από το βρετανικό στυλ. Οι μεγάλοι νομικοί της Ηπείρου έχουν υπάρξει καθηγητές, ενώ εκείνοι της Αγγλίας έχουν υπάρξει δικαστές. Ο στόχος ήταν η σκέψη των θεμάτων εκ των προτέρων και η προετοιμασία ενός πλήρους συστήματος κανόνων με βάση την κωδικοποίηση των αφηρημένων αρχών.» (Newman και Thornley, 1996: 31)

Η «σκέψη των θεμάτων εκ των προτέρων» έχει βαθιές φιλοσοφικές ρίζες στη Γαλλία, ενδεχομένως και πριν τον Καρτέσιο, και αυτή, ακριβώς, η επιμονή είναι που οδηγεί, διαρκώς, σε κωδικοποιήσεις, ιδιαιτέρως εμφανείς στα πολλά και λεπτομερή σχέδια στο γαλλικό χώρο. Αυτή, ακριβώς, η πίστη στη δυνατότητα πρόγνωσης έχει σφραγίσει τις προσπάθειες του DATAR, αποτελεσματικές και μη, πχ τόσο με τους «πόλους ανάπτυξης», κατά τη δεκαετία του 1960, όσο και με την υποβάθμιση, ως εκτίμηση, της επιρροής του διεθνούς ρόλου του Παρισιού, κατά τη δεκαετία του 1980.

Επιπρόσθετα, το ενδιαφέρον της έρευνας των Newman και Thornley, δε σταματά στις δύο χώρες. Η Γερμανία είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση, αφού καταφέρνει να διαφοροποιείται τόσο από τη μία, όσο και από την άλλη σχολή σκέψης. Σύμφωνα με τους Newman και Thornley:

«Στη Γερμανία δεν υπάρχει κεντρική εξουσία για να επιβάλει ένα ενιαίο νομικό σύστημα, όπως υπήρχε στην Αγγλία και τη Γαλλία, και οι ισχύοντες νόμοι γίνονταν όλο και πιο παρωχημένοι. Η έλλειψη κεντρικής εξουσίας σήμαινε ότι δεν υπήρχε αρχή για τον εξορθολογισμό των διαφόρων υφιστάμενων νόμων σε μια νέα τάξη πραγμάτων. Ωστόσο, υπήρχε ένα σύστημα στο χέρι το οποίο θα μπορούσε να παρέχει το απαραίτητο γενικό πλαίσιο και αυτό ήταν το αρχαίο Ρωμαϊκό Δίκαιο. Άλλες χώρες είχαν μορφοποιημένες τις έννοιες του Ρωμαϊκού Δικαίου στις κατά τύπους νομικές παραδόσεις τους, αλλά λόγω της γερμανικής πολιτικής κατάστασης οι ρωμαϊκές

νομικές ιδέες και οι θεσμοί εγκρίθηκαν με περισσότερο ολοκληρωμένο τρόπο και αναπτύχθηκαν μέσα από το δέκατο πέμπτο και δέκατο έκτο αιώνα. Στη συνέχεια, ο Διαφωτισμός έφερε την άποψη της συστηματικής τάξης και την κωδικοποίηση που παρελήφθη με μεγάλη αυστηρότητα από τους γερμανικούς νομικούς, αλλά χωρίς την ιδεολογία της αλλαγής που σχετίζονται με το γαλλικό Κώδικα. Η Γερμανική προσέγγιση είναι πιο αφηρημένη και πνευματική.» (Newman και Thornley, 1996: 33-34)

Είναι σαφές ότι οι Γερμανοί υποχρεώθηκαν σε μια πραγματιστική προσέγγιση του δικαίου, με βάση, κυρίως, την πειθώ και την παράδοση του ρωμαϊκού δικαίου –αφού δεν υπήρχε κεντρική εξουσία για να επιβάλλει τις αλλαγές. Πολύ περισσότερο, σε αντίθεση με τη Γαλλία, στη Γερμανία δεν υπήρξε κάποια επιτυχημένη επανάσταση, επομένως, το δίκαιο και οι μεταβολές του δεν υπέστηκαν δραστικές μεταβολές, διατηρώντας τη συστηματικότητα που αποκτήθηκε με το Διαφωτισμό.

Περισσότερο αναλυτική τεκμηρίωση, προσφέρεται στη συνέχεια για τη σχέση νομοθεσίας – διοίκησης. Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Newman και Thornley:

«Ένα χαρακτηριστικό της γερμανικής οικογένειας είναι η σημασία που δίνεται στο γραπτό σύνταγμα (Βασικοί Νόμοι). Αυτό καθορίζει, σαφώς, τις αρμοδιότητες των διαφόρων επιπέδων διακυβέρνησης και απαιτεί συνταγματική τροποποίηση για να μεταβληθεί η ισορροπία των αρμοδιοτήτων. Η προσέγγιση που υιοθετείται στο Σύνταγμα είναι ένα ομοσπονδιακή. Το κεντρικό κράτος μοιράζεται μεγάλο μέρος των αρμοδιοτήτων του με τις περιφέρειες (Länder), οι οποίες έχουν τα δικά τους συντάγματα και τους εκπροσώπους που συμμετέχουν στην εθνική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στα ομοσπονδιακά συστήματα, η οργάνωση των διοικητικών αρμοδιοτήτων μπορεί να γίνει αρκετά πολύπλοκη. Υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των περιφερειών (ομόσπονδων κρατών), με το καθένα να έχει τις δικές του ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση των νομών (Kreise) και κοινοτήτων (Gemeinden) στο εσωτερικό τους. Στη Γερμανία, για ιστορικούς λόγους, υπάρχει, επίσης, μια σειρά από αυτόνομες πόλεις (πχ το Αμβούργο και η Βρέμη), οι οποίες διαθέτουν τις συνδυασμένες ισχύες των διαφορετικών επιπέδων.» (Newman και Thornley, 1996: 34)

Τα πολλά επίπεδα της πολιτικής γεωμετρίας, ο γεωγραφικός διαχωρισμός και η μεγάλη πολιτιστική παράδοση της χώρας ήταν οι βασικοί μοχλοί της σταδιακής εναρμόνισης του νόμου και της διοίκησης στη Γερμανία, με τη δημιουργία ενός κοινού υποστρώματος, μέσα από το διάλογο και τη συναίνεση. Αυτό πιθανώς, εξηγεί την «αφηρημένη και πνευματική»

προσέγγιση της Γερμανίας στο Δίκαιο.

Διαφορετικές ατραπούς έχουν ακολουθήσει οι σκανδιναβικές χώρες. Επί παραδείγματι, το Δίκαιο έχει αρκετά διαφορετικά χαρακτηριστικά, από τις άλλες νομικές οικογένειες. Σύμφωνα με τους Newman και Thornley:

«...το σκανδιναβικό νομικό στυλ ανέπτυξε τη δική του πορεία και απέφυγε την «επιστημονικοποίηση» των κωδικών όπως συνέβη στη Γερμανία –στην πραγματικότητα ένας πλήρης νομικός κώδικας δεν έχει ποτέ διατυπωθεί και οι Σκανδιναβοί δικηγόροι έχουν υιοθετήσει μια πιο ρεαλιστική στάση. Ένα από τα χαρακτηριστικά του σκανδιναβικού στυλ είναι η προσβασιμότητα και το σαφές γραπτό στυλ. Έχει επηρεαστεί από το γερμανικό και το ναπολεόντειο στυλ, ακόμα και σε κάποιο βαθμό από το βρετανικό, αλλά επίσης έχει τα δικά του, τοπικά χαρακτηριστικά.» (Newman και Thornley, 1996: 35)

Αυτός ο κατακερματισμός και η διαφοροποίηση των κανόνων, παρόλη την έλλειψη «επιστημονικοποίησης» δεν φαίνεται να παρουσιάζει προβλήματα, δεδομένου ότι οι σκανδιναβικές χώρες έχουν καταφέρει υψηλά επίπεδα διαφάνειας και αποτελεσματικότητας. Ιδίως, ως προς τη δημόσια διοίκηση, οι Newman και Thornley αναφέρουν ότι η τοπική αυτοδιοίκηση έχει μια μακρά παράδοση, η οποία ταιριάζει με το προφίλ του νομικού τους στυλ. Σύμφωνα με τον Newman και Thornley:

«Η κεντρική κυβέρνηση έχει συνήθως τη δική της υπηρεσία που λειτουργεί σε περιφερειακό επίπεδο για την εφαρμογή της εθνικής πολιτικής και στελεχώνεται από προσωπικό που διορίζεται από το κέντρο. Την ίδια στιγμή, αν και οι τοπικές αρχές έχουν αναδιοργανωθεί σε μεγαλύτερες μονάδες χάριν της αποδοτικότητας, η τοπική αυτοδιοίκηση έχει μια μακρά ιστορία που απορρέει από τη δύναμη της πολιτικής για τους αγρότες και σε ορισμένες περιπτώσεις την απομακρυσμένη φύση των χωρών. Η τοπική αυτοδιοίκηση θεωρείται ως ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους της σκανδιναβικού συντάγματος.» (Newman και Thornley, 1996: 35)

Γίνεται σαφές ότι οι ιστορικές συνθήκες που υπαγόρευαν το γαλλικό και το γερμανικό στυλ –διαφορετικές ανά περίπτωση –δεν υπήρχαν στην περίπτωση των σκανδιναβικών χωρών. Ωστόσο, δεν υπήρχε η άρτια οργανωμένη βρετανική δικαιοσύνη, γεγονός που, πιθανώς, εξηγεί την περισσότερο ελαστική δομή του δικαίου και της διοίκησης των σκανδιναβικών χωρών.

Οι Μπαϊμπά –Ουάλας κα σχηματοποιούν τα συστήματα χωροταξικού σχεδιασμού των χωρών της ΕΕ, αναφορικά με το σύστημα λήψης αποφάσεων και το βαθμό υλοποίησης των στόχων, ως εξής.

Πίνακας 20: Κατηγοριοποίηση συστημάτων χωροταξικού σχεδιασμού των χωρών της ΕΕ			
ανάλογα με το σύστημα λήψης αποφάσεων		ανάλογα με τον βαθμό υλοποίησης των στόχων	
α. ελαστικό (<i>discretionary</i>)	Βρετανία	(α) Βρετανία (β) Φινλανδία, Ιρλανδία, Ολλανδία (γ) Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Λουξεμβούργο, Σουηδία	συναφές (<i>close</i>)
β. ενδιάμεσο (<i>moderate</i>)	Βέλγιο, Φινλανδία, Ιρλανδία, Ολλανδία	(β) Βέλγιο (γ) Πορτογαλία, Ισπανία	ενδιάμεσο (<i>moderate</i>)
γ. αυστηρό (<i>committed</i>)	Αυστρία, Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Λουξεμβούργο, Σουηδία Πορτογαλία, Ισπανία, Ελλάς, Ιταλία,	(γ) Ελλάς, Ιταλία	ασύμβατο (<i>distant</i>)

Πηγή: Μπαϊμπά – Ουάλας κα, 2005: 24

Το επιστημονικό υπόβαθρο για την έννοια του χωρικού σχεδιασμού μπορεί να δοθεί καλύτερα με ορισμένες επιμέρους έννοιες, όπως ο σχεδιασμός, ο χώρος, η εδαφική συνοχή και η αστική ανάπτυξη, η οποία εξελίσσεται διαρκώς και σε ευρωπαϊκή κλίμακα αποτελεί αντικείμενο της χωροταξίας. Κάθε χώρα, ανεξαρτήτως του συστήματος σχεδιασμού που έχει υιοθετήσει, είναι υποχρεωμένη να προσαρμόζει το χωρικό σχεδιασμό της διαμέσου των επιμέρους εννοιών.

4.2.2) Ο Σχεδιασμός

Ο Σχεδιασμός είναι μια έννοια με ευρεία εφαρμογή, σε περισσότερες από μία επιστήμες. Αναφορικά με το χώρο, έχει περιγραφεί από τη Healy τα όρια και το αντικείμενο του σχεδιασμού, όπως ο τελευταίος έχει διαμορφωθεί έως σήμερα. Σύμφωνα με τη Healy:

«Αλλά τι ακριβώς πρόκειται να εννοήσουμε με το «πεδίο» του σχεδιασμού;

Ακαδημαϊκά, το πεδίο του σχεδιασμού, έχει αυξηθεί μετά τη δεκαετία του 1960 σε σημαντικό πεδίο της ακαδημαϊκής έρευνας, εκπαίδευσης και επαγγελματικής πρακτικής. Παρόλα αυτά, αυτή η ανάπτυξη ήταν πάντα στη σκιά της επέκτασης των επιστημονικών και κοινωνικών αντικειμένων τον εικοστό αιώνα. Το πεδίο μας επικρίνεται συχνά για τον εκλεκτικισμό του, το σχεδιασμό με βάση άλλες κοινωνικές θεωρίες και τεχνικές, τα αντικείμενα σχεδιασμού της αρχιτεκτονικής και της μηχανικής, καθώς επίσης και φιλοσοφικές εμπνεύσεις. Υποστηρίζεται συχνά ότι δεν έχουμε ένα συνεκτικό πυρήνα θεωρίας και μεθόδου και ότι είμαστε πολύ εστιασμένοι στη αντιμετώπιση πρακτικών προκλήσεων. Παρόλα αυτά, η περατότητα είναι επίσης δύναμη και η εμπλοκή στον πρακτικό κόσμο σίγουρα είναι μια ποιότητα που πρέπει να εκτιμηθεί, όχι να απεμποληθεί, μέχρις ότου αυτή η εμπλοκή κριθεί κριτικά, ηθικά και με επιδέξια ικανότητα. Στο κάτω –κάτω, ένα πεδίο είναι μόνο μια παράδοση εννοιολογική συζήτησης και εμπειρικής έρευνας, η οποία έχει αναπτυχθεί διά μέσου των ετών με ρίζες που έγκεινται σε κοινωνικούς και πολιτικούς σκοπούς.» (Healy, 2013)

Όμως ο Σχεδιασμός, στοχεύει πάντα –σε αντίθεση με άλλα επιστημονικά πεδία –σε μια καλύτερη και επιθυμητή μελλοντική κατάσταση, ανεξαρτήτως, από το αν αφορά το χώρο ή όχι. Σύμφωνα με το Hall, μια σημαντική αλλαγή έγινε στην έννοια του «σχεδιασμού», γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και σε αυτή του 1960, οπότε θεωρήθηκε οι πολύπλοκες ανθρώπινες δραστηριότητες προσιδιάζουν στα συστήματα των υπολογιστών και μπορούν να ελεγχτούν και να προσαρμοστούν αναλόγως (Hall, 2002).

Έκτοτε, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος, ακολουθείται μια προσπάθεια επιστημονικής αφαίρεσης, η οποία δίνει πολλές θεωρίες και επιστημονικά μοντέλα. Αυτή η αφαίρεση σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο Σχεδιασμός είναι προσανατολισμένος στο μέλλον, έχει οδηγήσει διάφορους να αντιμετωπίσουν επιφυλακτικά το Σχεδιασμό.

Επί παραδείγματι, μια εξέταση σε βάθος των τεχνικών και επιστημολογικών χαρακτηριστικών του σχεδιασμού έχει γίνει από τον Chadwick. Σύμφωνα με τον Chadwick:

«Επειδή ο σχεδιασμός είναι προσανατολισμένος στο μέλλον, αντιμετωπίζοντας τη συνεχή διαδοχή καταστάσεων οι οποίες δεν υπάρχουν την ώρα που τα σχέδια ετοιμάζονται, είναι αλήθεια ότι μπορεί η επιστημονική μέθοδος να είναι παράλογη: είναι γι' αυτό το λόγο που το μοντέλο που βασίζεται στη συστημική συμπεριφορά προωθείται ως μια πολύ περισσότερο ορθολογική μετα –διαδικασία.» (Chadwick, 1978: 283 -284)

Η θέση του Chadwick μπορεί να συνδεθεί με μερικές σημερινές προτάσεις αναθεώρησης των επιστημονικών μεθόδων για ορισμένα προβλήματα. Επί παραδείγματι, ο Taleb, επεξεργαζόμενος τη Θεωρία του Μαύρου Κύκνου, υποστήριξε ότι είναι αδύνατο να γίνουν προβλέψεις για το μέλλον, βασισμένες σε προηγούμενες παρατηρήσεις, σε πεδία όπου μία και μοναδική παρατήρηση («μαύρος κύκνος») αρκεί για να ανατραπεί πλήρως ο μέσος όρος ενός στατιστικού δείγματος. Σε μια ακραία εκδοχή αυτής της θέσης, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι ο Σχεδιασμός είναι μάταιος, αφού αφορά την κοινωνία, στην οποία το απροσδόκητο θα ακυρώνει κάθε σχέδιο, μια θέση που αντιβαίνει στην εμπειρία, τουλάχιστον του 20^{ου} αιώνα, οπότε τα θετικά αποτελέσματα μιας προσχεδιασμένης διαδικασίας έγιναν ιδιαίτερος εμφανής.

Ωστόσο, μια ενδιάμεση προσέγγιση, τείνει να γεφυρώσει το χάσμα της εμπειρίας και της θεωρητικής πρότασης της θεωρίας του Μαύρου Κύκνου. Όπως είναι γνωστό, η Θεωρία του Μαύρου Κύκνου, όπως τείνει να επικρατήσει, ονομάζονται προτάσεις από διάφορες εργασίες ερευνητών όπως ο Taleb ή ο Mandelbrot, οι οποίες δεν έχουν σχέση με τα συγκεκριμένα προβλήματα που πραγματεύεται η διατριβή, ωστόσο, έχουν επικεντρωθεί στην κριτική του τρόπου που δομούνται μέθοδοι και θεωρίες στη σύγχρονη επιστήμη και, υπό αυτό το πρίσμα, χρησιμοποιούνται. Ειδικότερα, η Θεωρία του Μαύρου Κύκνου εστιάζει στον τρόπο της καταγραφής των επιστημονικών παρατηρήσεων για κοινωνικά φαινόμενα υποδεικνύοντας ότι μία και μοναδική παρατήρηση («Μαύρος Κύκνος») αρκεί για να μεταβάλλει, χωρίς όρια, τον μέσο όρο του δείγματος. Επομένως, για τα φαινόμενα αυτού του τύπου, τα οποία ονομάζουν «Τέταρτο Τεταρτημόριο», απορρίπτουν τόσο την κανονική κατανομή (Καμπύλη Gauss) των παρατηρήσεων, όσο και άλλα προτεινόμενα μαθηματικά μοντέλα –πχ εκθετικά, λογαριθμικά, fractals κλπ –και προκρίνουν την πλήρη άγνοια.

Επομένως, μεταβαίνοντας στο σχεδιασμό του χώρου, είναι σαφές ότι πχ μια μεγάλη επένδυση, μια μεγάλη μεταναστευτική εισροή ή εκροή ή η ραγδαία άνοδος ενός οικονομικού κλάδου μπορεί να ανατρέψει κάθε προηγούμενο σχέδιο, κάθε εκτίμηση και κάθε προσδοκία –έναν κοινός τόπος ανάμεσα στους planners, ο οποίος αποτελεί συνάμα πρόκληση και πρόβλημα.

Αντίστοιχες απόψεις με αυτές του Taleb, εμφανίζονται και από επιστήμονες του Σχεδιασμού, ιδίως αναφορικά με τα μοντέλα που χρησιμοποιούνται στη μελέτη του αστικού φαινομένου και της οργάνωση του χώρου. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Timmermans: (Timmermans, 2012: 183).

«Εάν οι στόχοι των προσπαθειών μοντελοποίησης πρόκειται να πάνε πέρα από την εικονογράφηση και τα παιχνίδια προβλημάτων, χρειαζόμαστε περίπλοκα μοντέλα να αναπαραστήσουμε την πολυπλοκότητα των τεχνητών κόσμων. Υπ' αυτή την έννοια, μεθοδολογικές αρχές όπως η φειδώ, η ομοιοστασία και η ισορροπία (“equilibrium”)

ίσως δεν είναι πολύ παραγωγικές ή αποτελεσματικές.»

Στο σημείο αυτό, πάντως, προκύπτει μια διαφορά, ανάμεσα στη Θεωρία του Μαύρου Κύκνου και τη Θεωρία της Πολυπλοκότητας, στην οποία έχει συνεισφέρει ο Timmermans. Η Θεωρία της Πολυπλοκότητας εστιάζει περισσότερο σε ζητήματα που αφορούν τη δόμηση συστημάτων στον αστικό χώρο και δεν έχει άμεση σχέση με τα προβλήματα της διατριβής, πλην της κριτικής στη Θεωρία Κεντρικών Τόπων, και της προσπάθειας αναθεώρησης των μεθόδων της Πολεοδομίας και της Χωροταξίας με την ενσωμάτωση περισσότερο περίπλοκων μαθηματικών μοντέλων. Επομένως, χρησιμοποιείται στη διατριβή σε αντιπαραβολή με τη Θεωρία Κεντρικών Τόπων.

Σε γενικές γραμμές, η Θεωρία της Πολυπλοκότητας προτείνει τη σύνθεση περισσότερο περίπλοκων μοντέλων για την πόλη και το χώρο. Η Θεωρία του Μαύρου Κύκνου εξαιρεί από το Τέταρτο Τεταρτημόριο⁹, όπως το ορίζει, κάθε πρόβλεψη, ανεξαρτήτως μαθηματικού μοντέλου. Ακόμη κι αν προβάλλει κανείς αντιρρήσεις ότι μια πόλη ανήκει στο Τέταρτο Τεταρτημόριο, δύσκολα μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι μια μητρόπολη, όπως ορίζεται στο 3.1 («Ορισμοί και γενικά χαρακτηριστικά μητροπόλεων»), δεν ανήκει στο Τέταρτο Τεταρτημόριο, εξαιτίας των ιδιαίτερος περίπλοκων φαινομένων και καταστάσεων που παρατηρούνται στο μητροπολιτικό χώρο. Επομένως, από τη σκοπιά της Θεωρίας του Μαύρου Κύκνου, η Θεωρία της Πολυπλοκότητας προσφέρει εξηγήσεις για τα προβλήματα του «Δεύτερου και Τρίτου Τεταρτημόριου», δηλαδή για μερικά μόνο προβλήματα του αστικού χώρου, με περιορισμένο αντίκτυπο.

Ως εκ τούτου, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι περισσότερο κοντά στη Θεωρία του Μαύρου Κύκνου βρίσκεται ένας άλλος ερευνητής της Θεωρίας της Πολυπλοκότητας, ο Salingeros. Σύμφωνα με τον Salingeros, οι υπολογισμοί που μπορούν να γίνουν αναφορικά με μια πόλη, χωρίζονται, συνολικά, σε τέσσερις κατηγορίες:

«Οι δυο πρώτες κατηγορίες και οι δύο περιλαμβάνουν υπολογισμούς με τους «διαδραστικούς υπολογισμούς» να είναι οι πιο περίπλοκοι. Η διαφορά με τη δεύτερη κατηγορία –«Μη διαδραστικοί υπολογισμοί» –είναι ότι αυτοί χρησιμοποιούν ντετερμινιστικούς αλγόριθμους, οι οποίοι [είναι] αυτοαναφορικοί και δεν συνυπολογίζουν την ανάδραση από τη μορφή κατά τη διάρκεια των υπολογισμών μοντελοποίησης. Γι' αυτό τέτοιοι υπολογισμοί είναι προαποφασισμένοι, εφόσον δε

⁹ Στο Τέταρτο Τεταρτημόριο παρατηρούνται φαινόμενα ακραία χαοτικά και με ευρύτατες συνέπειες, όπως πχ μια παγκόσμια οικονομική κρίση, μια επιδημία, το Διαδίκτυο, μια ιστορική ανακάλυψη ή εφεύρεση κτλ. Σύμφωνα με τη Θεωρία του Μαύρου Κύκνου, στο Τέταρτο Τεταρτημόριο υπάρχουν πολλές ευκαιρίες αλλά και κίνδυνοι και γι' αυτό πρέπει οι άνθρωποι να μεταφέρουν τις ενέργειές τους, τις επιλογές τους κλπ που βρίσκονται στο Τέταρτο Τεταρτημόριο, στα άλλα τρία τεταρτημόρια, τα οποία θεωρούνται περισσότερο ασφαλή.

δέχονται ανάδραση από το μερικό ενδιάμεσο αποτέλεσμα και, ως εκ τούτου, καμιά προσαρμογή δεν είναι πιθανή κατά τη διάρκεια του υπολογισμού.» (Salingeros, 2012: 250)

Καθώς, όμως, ο Salingeros εξακολουθεί την ανάλυση, περισσότερο πολύπλοκες μαθηματικές σχέσεις μοιάζουν αναγκαίες και οι υπολογισμοί αναφορικά με τις πόλεις οδηγούνται σε περεταίρω ομαδοποιήσεις. Σύμφωνα, επομένως, με τον Salingeros:

«Η τρίτη αστική κατηγορία «Τυχαία» (“Random”) μπορεί να περιλαμβάνει υπολογισμούς για να παραγάγουν την υπολογισμένη τυχαιότητα αλλά αυτός ο τύπος υπολογισμών δε σχετίζεται με τον αστισμό, όντας ο μοναδικός υπεύθυνος για ένα τυχαίο οπτικό/ γραφικό (σε αντιπαραβολή με το αστικό) σχέδιο. Ως εκ τούτου, ενώ οι τυχαίες διαμορφώσεις κτιρίων ίσως είναι, για την ακρίβεια, αποτέλεσμα των υπολογισμών, όλη η προσπάθεια σε αυτή την κατηγορία κατευθύνεται στο γραφικό σχέδιο και όχι στα ουσιαστικά στοιχεία της αστικής προσαρμοστικότητας. Οποιοσδήποτε τέτοιος υπολογισμός είναι γι' αυτό προγραμματικά άσχετος με το σκοπό της πόλης. Ο τέταρτος ή «Μη –υπολογίσιμος» η αστική κατηγορία έχει μικρή σχετική υπολογιστική βάση και μπορεί να περιλαμβάνει μη αληθείς υπολογισμούς εξ ολοκλήρου. Η μορφολογία είναι απλουστευτική στο έπακρο. Είναι ένας συνεχής ντετερμινιστικός αλγόριθμος (ανάλογος μιας συνάρτησης που πάντα δίνει το ίδιο αποτέλεσμα ανεξαρτήτως μεταβλητής) που παράγει αστισμό Διεθνούς Στυλ, στρατόπεδα, αποθήκες και μερικές βιομηχανικές εγκαταστάσεις.» (οπ)

Επομένως, ο επιτυχημένος σχεδιασμός, για λόγους κοινωνικού συμφέροντος, οφείλει να είναι *εξαιρετικά στοχευμένος και ευέλικτος*, αλλιώς υπάρχει περίπτωση να προκαλέσει παρενέργειες που ακυρώνουν ή παρακάμπτουν τα αναμενόμενα οφέλη. Ωστόσο, η έρευνα του σχεδιασμού μπορεί να έχει αντικείμενο και να εξάγει χρήσιμα συμπεράσματα τόσο από περιπτώσεις επιτυχίας, όσο και από περιπτώσεις αποτυχίας του σχεδιασμού, συμβάλλοντας καθοριστικά στην «ορθολογική μετα-διαδικασία» του Chadwick.

Σύμφωνα με τον Chadwick, ο Jones έχει υποστηρίξει μια μέθοδο δύο βημάτων: πρώτα, την ελεύθερη φαντασία, χωρίς περιορισμούς, για λύσεις, προτάσεις και, δεύτερον, τη χρήση της ανάλυσης, της σύνθεσης και της αξιολόγησης (Chadwick, 1978: 285 -286). Περιγράφοντας το Ιδανικό Μοντέλο ο Chadwick το αναλύει σε δύο συστήματα: 1) την παραγωγή μιας διάταξης εναλλακτικών, φαινομενικά εφικτών, 2) η αξιολόγηση των εναλλακτικών και η επιλογή των καλύτερων. (Chadwick, 1978: 294)

Το προϊόν του Σχεδιασμού, είναι προφανώς το σχέδιο. Μπορεί να είναι αρχιτεκτονικό,

στατικό, μηχανολογικό, ηλεκτρολογικό, οικονομικό, επιχειρησιακό, επιχειρηματικό κοκ, μπορεί να είναι γράφημα ή μελέτη, μπορεί να αφορά υλικά στοιχεία ή ανθρώπους. Σύμφωνα με τον Banfield:

«Ένα σχέδιο (αν δεν αποκλίνουμε πολύ από τη συνήθη χρήση) είναι μια απόφαση σχετικά με ένα σχέδιο δράσης. Το σχέδιο δράσης είναι μια ακολουθία από πράξεις οι οποίες σχετίζονται μεταξύ τους ως μέσο και ως εκ τούτου θεωρείται ως μονάδα· είναι η μονάδα, η οποία είναι το σχέδιο. Ο Σχεδιασμός, τότε, όπως ορίζεται εδώ, πρέπει να διακρίνεται από αυτό που μπορούμε να αποκαλέσουμε «καιροσκοπική λήψη αποφάσεων», η οποία είναι η επιλογή (λογικά ή όχι) ενεργειών που δεν σχετίζονται μεταξύ τους, ως ένα ενιαίο μέσο. Η ορθολογική επιλογή της πορείας δράσης, δηλαδή η κατασκευή ενός ορθολογικού σχεδίου, περιλαμβάνει ουσιαστικά την ίδια διαδικασία όπως και κάθε λογική επιλογή: κάθε δυνατή πορεία δράσης θα πρέπει να αναγράφεται, όλες οι συνέπειες που θα ακολουθούσαν από κάθε δράση θα πρέπει αναγνωριστούν και ότι η δράση επέλεξε τις συνέπειες, οι οποίες προτιμώνται.» (Banfield, 1959: 2)

Επιπρόσθετα, επισημαίνεται από τον Banfield ότι δεν υπάρχει κάποιος κορμός από μελέτες – περιπτώσεις που να μας δείχνει συγκρίσεις στις αποφάσεις που λαμβάνονται, όπως πχ μεγάλες και μικρές επιχειρήσεις, δημόσιες και ιδιωτικές, ειδικού σκοπού ή πολλών καταστατικών σκοπών κοκ (Banfield, 1959: 4).

Ως εκ τούτου, είναι αδύνατη η εύρεση ενός ιδανικού σχεδίου. Παρόλα αυτά, ο Σχεδιασμός εξελίσσεται ραγδαία τις τελευταίες δεκαετίες και μια ποικιλία σχεδίων, κάθε τύπου, με πολύ διαφορετικούς στόχους. Σύμφωνα με τον Banfield, μπορούν να γίνουν ορισμένες γενικές παρατηρήσεις για τα σχέδια (Banfield, 1959: 5-7):

- Οι δράσεις δεν μπορούν να σχεδιαστούν σε βάθος μεγαλύτερο από πενταετία, επειδή το μέλλον είναι εξαιρετικά απρόβλεπτο. Υπογραμμίζεται ότι όλοι οι οργανισμοί (και όχι μόνο όσοι συμμετέχουν σε ανταγωνιστικές δραστηριότητες), ουσιαστικά, απαντούν σε αλλαγές που επιβάλλονται σε αυτούς.
- Οι δράσεις που προβλέπονται σε μεγάλο βάθος χρόνου, είναι καλό να μην ανακοινώνονται, δεδομένου ότι έλκουν την προσοχή όσων αντιτίθενται σε αυτές.
- Οι οργανισμοί, ιδίως οι δημόσιοι, δεν έχουν σοβαρές εναλλακτικές, εφόσον, τουλάχιστον, βραχυπρόθεσμα, υπόκεινται σε σοβαρούς περιορισμούς που τους αποτρέπουν να κάνουν κάτι πολύ διαφορετικό από αυτό που ήδη κάνουν,
- Οι οργανισμοί έχουν μια ξεκάθαρη προτίμηση για τα αποτελέσματα που ήδη υπάρχουν από αυτά που πρόκειται να έρθουν,

- Ο λόγος για το τελευταίο σημείο είναι ότι οι οργανισμοί πρέπει να διατηρήσουν κάποια κίνητρα για εξακολουθήσουν να λειτουργούν μέχρι τις μελλοντικές εξελίξεις,
- Η διατήρηση ενός οργανισμού μπορεί να κρύβεται στην ευελιξία. Οι μακροπρόθεσμες δεσμεύσεις είναι χρήσιμο να μείνουν ελάχιστες.
- Είναι σημαντικό να ξεκαθαριστεί ότι το σχέδιο περισσότερο ευθυγραμμίζεται με τις προσδοκίες των μελών του οργανισμού, παρά με κάποια αντικειμενική κατάσταση που θα υπάρχει στο μέλλον.
- Τα σχέδια πρέπει να εμπνέουν, ώστε να ενώνουν τα μέλη του οργανισμού, όχι να είναι εντελώς ρεαλιστικά, καθώς αυτό μπορεί να αποβεί καταστρεπτικό.
- Κάθε οργανισμός εστιάζει σε διαφορετικό τομέα ενδιαφέροντος, πχ φήμη, αντί για μεγιστοποίηση της εκμετάλλευσης των πόρων.
- Η αξιολόγηση των εναλλακτικών κοστίζει πολύ και απασχολεί την κορυφή της πυραμίδας ενός οργανισμού. Όσο παράδοξο κι αν ακούγεται, είναι πιο ορθολογικό να αφιερώνονται λίγοι πόροι στην αξιολόγηση των εναλλακτικών, γιατί η απόδοσή τους είναι μικρή.
- Ο ορθολογισμός, όπως ορίστηκε στο τελευταίο σημείο, είναι πιθανότερο να επικρατήσει σε ένα ιδιωτικό οργανισμό, παρά σε ένα δημόσιο, καθώς ο τελευταίος είναι υποχρεωμένος να συμβιβάζει αντίθετα συμφέροντα.
- Οι δημόσιοι οργανισμοί είναι πολύ περισσότερο περίπλοκοι από τους ιδιωτικούς, επομένως, είναι δυσκολότερο να αναλάβουν ενέργειες, περισσότερο αναγκαίο να εκτιμήσουν τις εναλλακτικές και πιθανότερο να θυσιάσουν στόχους για την επίτευξη άλλων στόχων.

Ως εκ τούτου, καθίσταται σαφές ότι τα σχέδια έχουν μεν τους δικούς τους περιορισμούς αλλά και μπορούν να αναπτύξουν ιδιαίτερες δυναμικές, εφόσον οι προσδοκίες του παρόντος ταιριάζουν με τις ανάγκες του μέλλοντος, *λειτουργώντας ως δύναμη παρέμβασης*. Αν αυτό ισχύει πχ για τις μικρές επιχειρήσεις, τις κατοικίες κλπ, είναι σαφές ότι τα σχέδια με πολύ ευρύτερο αντικείμενο, όπως ο χωροταξικός σχεδιασμός ή πολεοδομικός σχεδιασμός, οι οποίοι εξετάζονται στο Κεφάλαιο 4 («Χωρικός Σχεδιασμός»), μπορούν να έχουν, στον πραγματικό κόσμο, ευεργετικά αποτελέσματα πολύ μεγαλύτερης κλίμακας, όπως θα φανεί στο Κεφάλαιο 6.4 («Το Λονδίνο ως παράγοντας του Χωρικού Σχεδιασμού»).

Ο Σχεδιασμός μπορεί να είναι είτε δημόσιος, είτε ιδιωτικός. Ανεξαρτήτως τύπου, σχεδόν πάντα, ο Σχεδιασμός έχει άμεσες ή έμμεσες στο χώρο. Σύμφωνα με το Albrechts:

«...Θεωρώ το σχεδιασμό ως μια διαδικασία που έχει σχέση με το μέλλον και αποσκοπεί στην πραγματοποίηση ορθολογικών αποφάσεων και δράσεων (...) Ο σχεδιασμός αφορά απλά την πραγματοποίηση σχεδίων αλλά στην επίλυση προβλημάτων και ακόμη περισσότερο στη σφυρηλάτηση μιας μελλοντικής κατάστασης που είναι πιο επιθυμητή από την παρούσα» (Albrechts, 2002: 198).

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις του Σχεδιασμού, αναλόγως της σημασίας που έχει η ορθότητα του σχεδίου ή η ευρύτερη συναίνεση. Σύμφωνα με τον Albrechts, υπάρχει αντιπαράθεση γύρω από τη διακυβέρνηση (governance) (Albrechts, 2002: 196). Αφενός υπάρχουν οι πλουραλιστικές –δημοκρατικές δυνάμεις που δίνουν έμφαση στη συμμετοχή και αφετέρου οι «τεχνοκρατικές –κορπορατιστικές» δυνάμεις που εστιάζουν στην τεχνική ανάλυση, το μανάτζμεντ, τους κανονιστικούς όρους και τα συμβατικά πρότυπα συνεργασίας –μεταξύ κυβερνητικών φορέων, μεγάλων επιχειρηματικών ενώσεων, συνδικάτων κλπ).

Μια ιδιαίτερη τεχνική προσέγγιση είναι, για παράδειγμα, εκείνη του Chadwick, ο οποίος, στηριζόμενος στο Παράδειγμα του Alexander, το επεκτείνει ώστε οι Στόχοι/ Κριτήρια να μετατραπούν σε Παράγοντες, δεδομένου ότι οι τελευταίοι εκφράζονται στο χώρο (πχ σε δεδομένο σημείο στο χώρο ένα κριτήριο μπορεί να εκπληρώνεται ή όχι). Επομένως, ένα διάγραμμα Παραγόντων δίνει χωρική έκφραση σε α –χωρικά μεγέθη. Ομοίως, μπορούν να γίνουν συγκρίσεις διαγραμμάτων Παραγόντων (Chadwick, 1978: 296).

Η πρόταση του Chadwick έχει ενδιαφέρον, δεδομένου ότι αποτελεί ένα τρόπο ώστε να εκφραστούν χωρικά, μεγέθη που δεν έχουν υπόσταση στο χώρο. Ο σχηματισμός διαγραμμάτων Παραγόντων επιτρέπει την παρακολούθηση των μεταβολών α–χωρικών μεγεθών σε μια περιοχή, καθώς και τις συγκρίσεις μεταξύ των ίδιων α–χωρικών μεγεθών σε διαφορετικές περιοχές, την ίδια στιγμή.

Το Μοντέλο του Alexander προσφέρει μια εξήγηση για τη συγκρότηση του χώρου και, θεωρητικά, μπορεί, ως διαδικασία, να επεκτείνεται επ' άπειρον. Ενδιαφέρον έχει ο διαχωρισμός cluster –κύτταρο, με βάση την υπόσταση του συσσωματώματος στο χώρο. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο Μοντέλο, σχήματα στο χώρο, όπως πχ το εξαγωνικό σχήμα της ΘΚΤ, βασίζουν τη μορφή τους στην προσπάθεια μείωσης των συνδυασμένων κοστών τόπων και συνδέσεων. Νεότερες θεωρίες, όπως πχ η ΝΟΓ, έχουν καταλήξει σε παρόμοια συμπεράσματα. Η σύγκλιση απόψεων στη σημασία του κόστους γης και του μεταφορικού κόστους είναι σημαντική διότι επιτρέπει, με ασφαλή τρόπο, τον εντοπισμό δύο παραγόντων του πραγματικού κόσμου, οι οποίοι επηρεάζουν σημαντικά τις σχέσεις μεταξύ των πόλεων.

Στο σχεδιασμό του χώρου ενσωματώθηκαν έννοιες και μέθοδοι από άλλους χώρους. Τη

δεκαετία του 1960 οι επιρροές ήταν από τη Θεωρία Συστημάτων και την επιχειρησιακή έρευνα, διακρίθηκε μάλιστα το στρατηγικό από το τακτικό (Wenban –Smith, 2002· στο Βασενχόφεν, 2002: 44). Ο στρατηγικός σχεδιασμός δημιουργεί γέφυρες ανάμεσα στο μάνατζμεντ και το σχεδιασμό του χώρου (Hutchinson, 2001· στο Βασενχόφεν, 2002: 44).

Επομένως, ο σχεδιασμός συνιστά μια «διαδικασία» (process) το ίδιο ισχύει και τις παράλληλες δομές στο επικρατούν πρότυπο (ICZM, διαχείριση λεκανών απορροής, αστική αναζωογόνηση κλπ). Συζητώντας για τη σχέση Ουτοπίας και Σχεδιασμού, ο Reiner επισημαίνει ότι το σημείο –κλειδί είναι οι αποφάσεις και ο ρόλος του σχεδιαστή, καθώς και η αποσαφήνιση των αξιών, στην οποία ο σχεδιαστής έχει καθοριστικό ρόλο, ώστε να είναι επιτυχής η προσπάθεια (Reiner, 2002).

Σταδιακά, η εξέλιξη του Σχεδιασμού έχει οδηγήσει σε αυτονόμηση πεδίων που παλαιότερα λειτουργούσαν ενιαία. Πχ στην Ολλανδία, ο παλιός διαχωρισμός τομεακός σχεδιασμός – θεματικός σχεδιασμός έχει δώσει τη θέση του σε μια «αυτονόμηση» ορισμένων τύπων σχεδιασμού (περιβαλλοντικός σχεδιασμός, σχεδιασμός υποδομών κλπ) (Faludi, 2002: 191 -192).

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι χωρικές πολιτικές απέκτησαν περιεχόμενο, καθώς κατέστη αναγκαία η συντονισμένη αντιμετώπιση των παρενεργειών (“side effects”) των διάφορων μορφών Σχεδιασμού, όπως πχ ο σχεδιασμός των υποδομών, η διαχείριση της αστικής ανάπτυξης, ο επιχειρηματικός σχεδιασμός, ενώ μια Πολιτική έχει τρεις συνιστώσες, τον στόχο, το μέσο και το αποτέλεσμα. Επίσης, τα εργαλεία μιας πολιτικής μπορούν να είναι πολλών τύπων, όπως κανονιστικές ρυθμίσεις, κίνητρα, αντικίνητρα, Οδηγίες, Ήπιες Δράσεις. Αντίστοιχα, οι Χωρικές Πολιτικές ευθυγραμμίζονται με το παραπάνω σχήμα.

Οι Χωρικές Πολιτικές είναι η βάση, επάνω στην οποία στηρίζεται ο Χωρικός Σχεδιασμός. Συνήθως, δίνουν πολύ γενικές κατευθύνσεις (directives) όσον αφορά την τάση που αναμένεται να ακολουθηθεί στους διάφορους τομείς (κεντρομόλα ή αποκεντρωτικά σχήματα, συγκέντρωση ή διασπορά των υποδομών κλπ). Όσο μεγαλύτερη είναι η περιοχή μελέτης, τόσο πιο εκτεταμένες είναι οι αναφορές σε Χωρικές Πολιτικές. Για παράδειγμα, το Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου (ESDP) αναφέρει, αναλογικά, πολύ περισσότερα πράγματα για τις πολιτικές που πρέπει να ακολουθηθούν στον ευρωπαϊκό χώρο, σε σχέση με το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο μιας μικρής πόλης. Σε κάθε περίπτωση, οι τομές και οι μεταβολές, εν γένει, του χωρικού σχεδιασμού μπορούν να δρομολογήσουν εξελίξεις σε μεγάλη κλίμακα.

Σύμφωνα με τον Hall, η Περιφερειακή Ανάπτυξη είναι συγγενής αλλά ριζικά διαφορετική από τον Χωρικό Σχεδιασμό, παρόλο που η απόσταση διαφέρει από χώρα σε χώρα (Hall, 2002). Ενώ ο τελευταίος επικεντρώνεται στο χώρο –πόλεις, υποδομές, περιβάλλον, γη, χρήσεις γης –η

Χωρικός Σχεδιασμός

Περιφερειακή Ανάπτυξη στοχεύει σε α-χωρικά μεγέθη, όπως η απασχόληση, το εισόδημα, η καινοτομία κοκ.

Η τελευταία διάκριση αντικατοπτρίζεται στις Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης και, ιδίως, στους δείκτες και τους ποσοτικούς στόχους που οι τελευταίες χρησιμοποιούν κατά κόρο. Επίσης, είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά Σχέδια Περιφερειακής Πολιτικής τείνουν να αποφεύγουν τους εξειδικευμένους χάρτες.

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο Χωρικός Σχεδιασμός, στην Ευρώπη, καλείται να εξειδικεύσει, σταδιακά, τις Χωρικές Πολιτικές, πρώτα σε επίπεδο χώρας, έπειτα περιφέρειας, ακολούθως πόλεων κοκ. Παρόλα αυτά, όμως, πρέπει να ευθυγραμμίζεται με τις Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης, ιδίως σε τομείς που υπάρχει μια «ώσμωση», όπως το περιβάλλον, οι υποδομές ή η αστική ανάπτυξη.

Και τα δύο είδη Πολιτικών χαράσσονται σε υψηλό επίπεδο, από τις εθνικές κυβερνήσεις ή τους διεθνείς οργανισμούς. Η επιτυχής, όμως, υλοποίηση τους εξαρτάται από την ικανότητά τους να κινητοποιήσουν τους πολίτες, καθώς οι τελευταίοι καλούνται, συχνά, να παραιτηθούν από διεκδικήσεις τους ή να υιοθετήσουν νέα πρότυπα εργασίας, κατανάλωσης, διαχείρισης συγκρούσεων ή εκπαίδευσης. Σε αυτό το πλαίσιο, το ερμηνευτικό σχήμα, που περιγράφεται και αναλύεται διεξοδικά από τον Gutenschwager (Gutenschwager, 2001), του Giddens, της ανθρώπινης συμπεριφοράς («ρουτινοποίηση –τυπικοποίηση –αμοιβαία τυπικοποίηση –θεσμοποίηση») είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ, καθώς βοηθά όσο τίποτε στην αφομοίωση και εσωτερίκευση των νέων κανόνων και ηθών.

4.2.3) Χώρος

Ο Χώρος υποδέχεται μια τεράστια ποικιλία ανθρώπων, δραστηριοτήτων, συμπεριφορών, οικοσυστημάτων και στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος, επομένως, οι τρόποι οργάνωσής του, αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα για τις κοινωνίες.

Σύμφωνα με το Lefebvre, υπάρχουν τρεις διαστάσεις για το «πλέγμα» των κοινωνικών πρακτικών που σχετίζονται με το χώρο (Lefebvre, 1974 στο Harvey, 1990: 293 -294).

- Οι υλικές χωρικές πρακτικές που αναφέρονται «στις φυσικές και υλικές ροές, μεταβιβάσεις και αλληλεπιδράσεις οι οποίες συντελούνται στο χώρο και μέσω του χώρου με τέτοιο τρόπο ώστε εξασφαλίζουν την παραγωγή και την κοινωνική αναπαραγωγή»
- Οι αναπαραστάσεις του χώρου, οι οποίες περιλαμβάνουν «όλα τα σημεία και τις

σημασίες, τους κώδικες και τις γνώσεις που επιτρέπουν να μιλάμε γι' αυτές τις πρακτικές (σσ: τις υλικές χωρικές πρακτικές) και να τις κατανοούμε είτε με όρους καθημερινής κοινής λογικής είτε μερικές φορές με την εξειδικευμένη προοριζόμενη για τους ειδικούς γλώσσα των ακαδημαϊκών επιστημών που ασχολούνται με χωρικές πρακτικές (μηχανική, αρχιτεκτονική, γεωγραφία, πολεοδομία, κοινωνική οικολογία κλπ).

- Οι χώροι της αναπαράστασης, οι οποίοι είναι «νοητικές αναπαραστάσεις (κώδικες, σημεία, «χωρικοί λόγοι», ουτοπικά σχέδια, φανταστικά τοπία, ακόμα και υλικές κατασκευές, όπως συμβολικοί χώροι, ιδιαίτερα τα δομημένα περιβάλλοντα, πίνακες, μουσεία κλπ) που φαντάζονται νέα νοήματα ή νέες δυνατότητες για τις χωρικές πρακτικές».

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, ο Harvey προτείνει τέσσερις άλλες πτυχές της κοινωνικής πρακτικής (Harvey, 1990):

- Η ευκολία πρόσβασης και ο καθορισμός των αποστάσεων εξαρτώνται από την «τριβή της απόστασης» δηλαδή τους φραγμούς και τα κόστη συναλλαγών που συνεπάγεται η απόσταση σε οποιοδήποτε σύστημα παραγωγής και αναπαραγωγής.

- Η *ιδιοποίηση του χώρου* δηλαδή «ο τρόπος με τον οποίο αντικείμενα (δρόμοι, κατοικίες, εργοστάσια κλπ), δραστηριότητες (χρήσεις γης), άτομα, τάξεις ή άλλες κοινωνικές ομάδες καταλαμβάνουν το χώρο», άλλοτε με θεσμική κατοχύρωση και άλλοτε *de facto*.

- Η *κυριαρχία πάνω στο χώρο* δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο άτομα ή ισχυρές ομάδες «κυριαρχούν στην οργάνωση και την παραγωγή του χώρου και με νομικά και εξωνομικά μέσα, ούτως ώστε να ασκούν μεγαλύτερο έλεγχο είτε στην τριβή της απόστασης είτε στον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι ή οι άλλοι ιδιοποιούνται το χώρο».

- Η *παραγωγή του χώρου* δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο «παράγονται νέα (πραγματικά ή φανταστικά) συστήματα χρήσεων γης, μεταφοράς και επικοινωνιών, εδαφικής οργάνωσης κλπ και πως προκύπτουν νέοι τρόποι αναπαράστασης (πχ τεχνολογία της πληροφορίας, χαρτογράφηση ή σχέδια με υπολογιστή)».

Ως εκ τούτου, η παραγωγή του χώρου είναι το κατεξοχήν αντικείμενο έρευνας μιας σειράς επιστημών όπως η χωροταξία, η πολεοδομία, η οικονομική γεωγραφία, η περιφερειακή επιστήμη κα. Η παραγωγή του χώρου μπορεί να είναι *πραγματική* και να λαμβάνει χώρα στον πραγματικό κόσμο ή *φανταστική* δηλαδή να υπάρχει σε μη υλοποιημένα σχέδια, αναπαραστάσεις τόπων ακόμη και κινηματογραφικές ταινίες.

Είναι ευνόητο ότι όλες οι κοινωνικές πρακτικές υπακούουν σε κάποιο είδος Σχεδιασμού. Ιδιαίτερη σημασία έχει ο διαχωρισμός του τόπου από το χώρο. Ο χώρος δεν γίνεται αντιληπτός από τις αισθήσεις αλλά μόνο από τη νόηση και τη φαντασία και μπορεί να αναπαρασταθεί μόνο σε

χάρτη. Αντίθετα, ο τόπος γίνεται αντιληπτός από τις ανθρώπινες αισθήσεις και μπορεί να αναπαρασταθεί από το φυσικό σχεδιασμό (αρχιτεκτονικά και τοπογραφικά σχέδια κα). Επομένως, ο χώρος αποτελείται από ένα απειροσύνολο τόπων, χωρίς, όμως, να είναι ποτέ «τόπος» ο ίδιος.

Αν το πλεονέκτημα του σχήματος του Lefebvre είναι ο καθαρός διαχωρισμός ανάμεσα στην πραγματικότητα, την αναπαράσταση και τη φαντασία, το πλεονέκτημα της πρότασης του Harvey είναι η συμπληρωματικότητα ανάμεσα στην τριβή της απόστασης, της ιδιοποίησης του χώρου, της κυριαρχίας πάνω στο χώρο και της παραγωγής χώρου. Εξηγεί, επίσης, την πρακτική χρησιμότητα πολλών εργαλείων του χωρικού σχεδιασμού (σχέδια, οδηγίες, ήπιες δράσεις κλπ) αλλά και άλλων πρακτικών. Πχ οι οδικοί άξονες μειώνουν την τριβή της απόστασης, το κτηματολόγιο κατοχυρώνει θεσμικά την ιδιοποίηση του χώρου, ορισμένες αναπλάσεις εκφράζουν την κυριαρχία στο χώρο συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων, ενώ τα χωροταξικά σχέδια οργανώνουν μεθοδικά την παραγωγή χώρου.

Σύμφωνα με το Harvey, υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στο πλέγμα των κοινωνικών πρακτικών και στη «συμπίεση του χώρο-χρόνου», ο οποίος ιστορικά εκφράζεται άλλοτε με τις «επαναστάσεις» –πχ βιομηχανική επανάσταση, γαλλική επανάσταση κα –και άλλοτε με την «πρωτοπορία» –γεωγραφικές ανακαλύψεις, καινούργιος τρόπος απεικόνισης του κόσμου στις εικαστικές τέχνες, νέα σχήματα στη λογοτεχνία κκ (Harvey, 1990). Αν αυτό είναι σωστό, τότε ο επιστημονικός σχεδιασμός του χώρου μπορεί να θεωρηθεί εργαλείο ευρύτερων αλλαγών στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Μερικοί ερευνητές έχουν υποστηρίξει την σημασία του δικτύου απέναντι στο χώρο (Graham και Marvin, 2002· Little, 2000· Ασπρογέρακας, 2002· Σκάγιαννης, 1999 στο Ασπρογέρακας, 2006), υποδεικνύοντας την υπεροχή της θέσης στο δίκτυο ή της δυνατότητας πρόσβασης σε σχέση με τη θέση στο χώρο. Πολύ ενδιαφέρουσα και σε άμεση συνάφεια με τις θέσεις των Lefebvre και Harvey, είναι η άποψη του Castells αναφορικά με το χώρο των ροών, ο οποίος, κατά τον ίδιο, «είναι μια υλική οργάνωση των ταυτόχρονων κοινωνικών πρακτικών που λειτουργούν μέσα από ροές» και διαμορφώνεται από «τρεις επάλληλες στρώσεις» υλικών υποστηρικτικών δομών (Castells, 1997) :

- Τα δίκτυα των μεταφορών και των επικοινωνιών –και ιδίως τα τελευταία –που συγκροτούν σταδιακά ένα ηλεκτρονικό, αποτοπικοποιημένο δίκτυο ή «χώρο»,
- τους κόμβους ή συμβολές, με ορισμένους τόπους να λειτουργούν ως κέντρα συντονισμού των διαδράσεων του δικτύου και άλλους να λειτουργούν ως κέντρα στρατηγικών λειτουργιών του δικτύου,
- τη χωρική οργάνωση των κυρίαρχων διευθυνόντων ελίτ. Αν και ο χώρος των ροών

δεν αποτελεί την μοναδική δομή του χώρου, παρόλα αυτά αποτελεί την κυρίαρχη δομή επειδή ανακλά την οργάνωση των κυρίαρχων συμφερόντων και λειτουργιών.

Σύμφωνα με τον Castells (Castells, 1997), ο Χώρος των Ροών αφορά τις πληροφορίες και τη μεταφορά τους στο Χώρο. Αφενός μεν ομογενοποιεί την κουλτούρα των ελίτ, διαχωρίζοντάς τη από αυτή των άλλων ανθρώπων, και, αφετέρου, διαχωρίζει τον Χώρο των Ροών από το Χώρο των Τόπων. Το ένα μέρος του συστήματος (ελίτ –Χώρος των Ροών) παρουσιάζεται διαχωρισμένο από το άλλο (κοινωνίες –Χώρος των Τόπων), με το πρώτο να δείχνει ρευστότητα και ευελιξία, ενώ το δεύτερο σταθερότητα και αγκύρωση σε ένα τόπο. Αυτή η διαφορά γίνεται, επίσης, εμφανής στην κουλτούρα και την αρχιτεκτονική (οπ).

Η παραπάνω θέση τείνει να ενισχυθεί από τότε, καθώς οι ΤΠΕ έχουν εξελιχθεί περιλαμβάνοντας, πλέον, ευζωνικά δίκτυα, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εικονικές πόλεις, το Google Earth κα. Σε κάθε περίπτωση, ο «χώρος των ροών» αποτελεί προϊόν της παραγωγής του χώρου, καθώς τα δίκτυα των μεταφορών και των επικοινωνιών και οι κόμβοι αποτελούν άμεσα, επιδιωκόμενα αποτελέσματα ή παρενέργειες (“side effects”) του χωρικού σχεδιασμού, στον οποίο οι διευθύνουσες ελίτ έχουν, ούτως ή άλλως, κυρίαρχο λόγο.

Όπως είναι σαφές, στη Χωροταξία και την Πολεοδομία, ο χώρος δεν έχει μόνο τις υλικές διαστάσεις της Γεωμετρίας, αλλά περισσότερες, αναλόγως της φύσης μιας ανθρώπινης δραστηριότητας και των «σημείων τομής» της με άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες, κατά το σχηματισμό δικτύων.

4.2.4) Εδαφική Συνοχή

Έχοντας την αμέριστη προσοχή και εύνοια των εθνικών κυβερνήσεων, πολύ σημαντικές υποδομές στην παραγωγή, την εκπαίδευση και τον ελεύθερο χρόνο, έτοιμους μηχανισμούς προσέλκυσης επενδύσεων και ανθρώπων, το mentality της προσαρμογής και του ανταγωνισμού και φιλοξενώντας τις ιδιωτικές και πολυτελείς κατοικίες όσων παίρνουν τις αποφάσεις (“decision – makers”), στην πολιτική και την οικονομία, οι πιο δυναμικές περιοχές –στις οποίες συγκαταλέγονται, ασφαλώς, οι μητροπόλεις –κατόρθωσαν να ενισχύσουν το ρόλο τους στο διεθνή καταμερισμό εργασίας και να αναβαθμίσουν αποφασιστικά τους υλικούς και τους άυλους αστικούς τους πόρους. Αντίθετα, οι υπόλοιπες περιοχές δεν μπόρεσαν να παρακολουθήσουν αυτό το ρυθμό, με αποτέλεσμα, σε πολλές περιπτώσεις να οδηγούμαστε σε ρήξη της χωρικής –και, εκ παραλλήλου, της κοινωνικής –συνοχής.

Σε χώρες όπως η Γαλλία ή η Ελλάδα, έχει ασκηθεί, κατά το παρελθόν, κριτική για την αδυναμία έγκαιρης ενσωμάτωσης ενός διεθνούς ρόλου για τις μητροπόλεις και την έμφαση στην χωρική ισορροπία (παρέβαλλε Burgel, 2003 και Οικονόμου, 2000). Οι έντονες πιέσεις των διεθνοποιημένων οικονομιών και τα αργά αντανακλαστικά των εθνικών διοικήσεων οδήγησαν ορισμένες χώρες σε ένα μακρύ δρόμο για την κατάκτηση της ανταγωνιστικότητας και αυτό τις ώθησε προς την κατεύθυνση της αποφασιστικής ενίσχυσης των μητροπόλεων. Το τίμημα ήταν συχνά η μείωση της χωρικής συνοχής.

Ως εκ τούτου, ένα βασικό ζητούμενο, για το Χωρικό Σχεδιασμό, είναι η διατήρηση της χωρικής συνοχής, όπου διαβιούν βιομηχανικές κοινωνίες. Όσο οι οικονομίες των χωρών παρέμεναν εθνικές, η χωρική συνοχή ήταν μικρότερο πρόβλημα, καθώς όλες οι επιλογές εξαρτιόταν, σε μεγάλο βαθμό, από το εθνικό κράτος. Δηλαδή οι παράγοντες διαμόρφωσης του εθνικού χώρου ήταν προσανατολισμένοι στον εθνικό χώρο και η επιρροή των αποφάσεών τους εξαντλούνταν εκεί. Το θεσμικό και το αξιακό πλαίσιο της εποχής, γνωστό στην οικονομική βιβλιογραφία ως «Ρύθμιση», ενίσχυε τη συμπεριφορά των συγκεκριμένων παραγόντων.

Είναι γνωστό, από τη Θεωρία Παιγνίων, ότι ένα παίγνιο συνεργασίας («Ρύθμιση») με σταθερό αριθμό παικτών (έστω εθνική κυβέρνηση, εθνικές επιχειρήσεις, συνδικάτα) που μετατρέπεται σε παίγνιο μη συνεργασίας («Απορρύθμιση») με μεταβαλλόμενο αριθμό παικτών (όπως παραπάνω συν πολυεθνικές επιχειρήσεις, διεθνείς οργανισμοί, ΜΚΟ και αρκετοί άλλοι), η αναζήτηση της γενικής ισορροπίας Nash είναι δυσκολότερη και επέρχεται σε περισσότερους γύρους (“turns”), καθώς περισσότεροι παίκτες επιλέγουν ανάμεσα σε περισσότερες εναλλακτικές στρατηγικές –πρβλ Βαρουφάκης, 2004. Το τελευταίο, πιθανώς, να εξηγεί τη γενικευμένη αναταραχή που παρατηρείται, τα τελευταία χρόνια, στο διεθνοποιημένο κόσμο.

Έπειτα, όμως, από την εξελισσόμενη διεθνοποίηση των οικονομιών, οι διάφορες επιλογές, όχι μόνο είναι περισσότερες, αλλά και γίνονται από ανθρώπους που δεν ανήκουν, ούτε υπόκεινται άμεσα, στον κορμό της διοίκησης ή της οικονομίας του εθνικού κράτους, και των οποίων τα κριτήρια συνδέονται με στόχους που, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, ευνοούνται από ρήξη της χωρικής συνοχής. Το βραχυπρόθεσμο κέρδος είναι, σύμφωνα με πολλούς, ο βασικότερος από τους στόχους και επιτυγχάνεται σε βάρος των παραγωγικών πόρων –εργασία, εκπαίδευση, διαφάνεια και –μιας επιχείρησης ή μιας χώρας υπέρ των πρόσκαιρων και πλασματικών κερδών. (Πρβλ Lazonick, 1991 και τις περισσότερες δημόσιες τοποθετήσεις οικονομολόγων όπως ο Krugman και ο Stiglitz κατά την χρηματοπιστωτικής κρίση –από το Σεπτέμβριο του 2008 και μετά.) Σύμφωνα με τους νεοκλασικούς, οι περιφερειακές ανισότητες μακροπρόθεσμα εκμηδενίζονται (Πετράκος, 2000) και η ανισότητα στο χώρο αμβλύνεται. Ακόμη όμως και εκείνοι παραδέχονται ότι, σε πρώτη φάση, η

εφαρμογή του “laissez faire” στο χώρο οδηγεί σε σοβαρές ανισότητες –επομένως και σε ρήξη της χωρικής συνοχής.

Τις παραπάνω ανισότητες και αντιξοότητες έρχεται να καλύψει η Εδαφική Συνεργασία, η οποία σχεδιάζεται, υλοποιείται και χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με τη Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

«... τα προγράμματα που συγχρηματοδοτούνται στο πλαίσιο της πολιτικής συνοχής θα πρέπει να επιδιώκουν τη διάθεση πόρων για τις ακόλουθες τρεις προτεραιότητες:

- Βελτίωση της ελκυστικότητας των κρατών μελών, των περιφερειών και των πόλεων μέσω της βελτίωσης της προσβασιμότητας, εξασφάλιση κατάλληλης ποιότητας και επιπέδου υπηρεσιών και τη διατήρηση του περιβάλλοντος.

- Ενθάρρυνση της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και της ανάπτυξης της οικονομίας της γνώσης μέσω της έρευνας και της ικανότητας καινοτομίας, συμπεριλαμβανομένων των νέων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών.

- Δημιουργία περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας μέσω της προσέλκυσης περισσότερων ανθρώπων στην αγορά εργασίας ή της επιχειρηματικής δραστηριότητας, τη βελτίωση της προσαρμοστικότητας των εργαζομένων και των επιχειρήσεων και αύξηση των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο» (EU, 2007:7).

Στο παραπάνω πλαίσιο, η επίτευξη της χωρικής συνοχής δεν είναι εύκολη, καθώς προσκρούει σε περισσότερο ελκυστικούς, από την σκοπιά των κυρίαρχων πολιτικών και οικονομικών τάξεων, στόχους: την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας, την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και την ποιοτική διαφοροποίηση των υποδομών, με έμφαση σε εκείνες που εξυπηρετούν την βιομηχανική καινοτομία, την έρευνα, τις εμβληματικές περιοχές ή την κοινωνική αναπαραγωγή των πιο δυναμικών κοινωνικών στρωμάτων.

Παρόλα αυτά, το ΣΑΚΧ είναι σαφές αναφορικά με τη εδαφική συνοχή. Διαμορφώνει πολιτικές ανάπτυξης, χωρικής ολοκλήρωσης και ισορροπίας σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο (ΕΕ, 1997), με αναλυτικούς στόχους και προτεραιότητες. Ωστόσο, το ΣΑΚΧ δεν έχει αυτόνομο προϋπολογισμό, όπως πχ τα Διαρθρωτικά Ταμεία, οι Κοινωνικές Πρωτοβουλίες ή η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, των οποίων ο σχεδιασμός υλοποιείται απρόσκοπτα. Επίσης, αν και είναι δύσκολο στην πράξη, είναι απολύτως αναγκαίο να συνδυαστεί η εφαρμογή του ΣΑΚΧ με την εφαρμογή κειμένων όπως η Στρατηγική της Λισαβόνας ή άλλες Λευκές Βίβλοι της Κοινότητας που προάγουν την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα και, για το λόγο αυτό, βασίζονται πολύ στις μητροπολιτικές περιφέρειες, με ιδιαίτερη έμφαση στις κεντρικές περιοχές –«μπλε μπανάνα» ή «σταφύλι», όπως επικράτησε να λέγονται.

Καθώς αρκετά από τα εμπόδια της αποτελεσματικής εδαφικής συνεργασίας επιμένουν, ο Faludi υπογραμμίζει:

«Αφήστε τη διαδικασία του ΣΑΚΧ να συνεχιστεί. Ειδικότερα, αφήστε τη διαδικασία που δομείται στο INTERREG. Το πιο σημαντικό, ενθαρρύνετε τα κράτη –μέλη να αφήσουν την αντίθεσή τους σε ένα ρόλο κοινοτικού προγραμματισμού και να αναγνωρίσουν ότι ένα ευρωπαϊκό χωρικό όραμα θα πρέπει να ανακλά την άποψη της Κοινότητας, όχι ως τη μοναδική προοπτική, αλλά σίγουρα ως κάποια σημαντική [προοπτική]. Με την ίδια λογική, η Επιτροπή πρέπει να αναγνωρίσει ότι δεν μπορεί να διατυπώσει, μόνη της, ένα χωρικό όραμα της Ευρώπης. Στο χωρικό σχεδιασμό, η τροφοδότηση από ένα κράτος –μέλος είναι ζωτικής σημασίας» (Faludi, 2003: 136).

Βεβαίως, ο τρόπος που λειτουργούν τα προγράμματα εδαφικής συνεργασίας, δεν ευνοεί αποκλειστικά την εδαφική συνοχή, αν και έχει πολλά πλεονεκτήματα. Τα Έργα στα προγράμματα εδαφικής συνεργασίας ευνοούν φορείς που βρίσκονται σε μεγάλες πόλεις ή έστω σε πόλους ανάπτυξης, με ανταγωνιστικούς ανθρώπινους πόρους και σημαντική εμπειρία στη διαχείριση διακρατικών έργων, όπως και περιοχές που έχουν, ήδη, υλοποιήσει, αντίστοιχα, ως προς το θέμα, Έργα, κατά το παρελθόν (“capitalization”).

Συμπερασματικά, είναι πολύ πιθανό η ρήξη στη χωρική συνοχή να είναι μια από τις παρενέργειες (“side –effects”), αν όχι το τίμημα, των χωρικών πολιτικών που δίνουν έμφαση σε έργα υποδομής που μικραίνουν τη χρονοαπόσταση και το μεταφορικό κόστος –πχ τα Διευρωπαϊκά Δίκτυα (TENs), στην περίπτωση της Ευρώπης, πέρα από την αδιαμφισβήτητη αναγκαιότητά τους, προκαλούν την περιθωριοποίηση πολλών περιοχών («φαινόμενο της σήραγγας») –ή που ενισχύουν την αστική ανάπτυξη και το ρόλο των πιο δυναμικών περιοχών και οι οποίες, όπως γίνεται εμφανές, κυριαρχούν όλο και περισσότερο.

4.2.5) Η αστική ανάπτυξη στη σημερινή Ευρώπη

Οι ευρωπαϊκές πόλεις εμφανίζονται την τελευταία δεκαετία να λειτουργούν όλο και περισσότερο ως ενιαίο αστικό δίκτυο (Γοσποδίνη, 2005: 137), γεγονός που υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα των τάσεων της αστικής ανάπτυξης των ευρωπαϊκών πόλεων. Ο Οικονόμου σχηματοποίησε τις θεωρίες αστικής ανάπτυξης και τις αντιστοίχησε με διάφορες παραμέτρους.

Πίνακας 21: Κατηγοριοποίηση Θεωριών Αστικής Ανάπτυξης						
Θεωρία Αστικής Ανάπτυξης	Θεωρητικό/ Επιστημολογικό Πλαίσιο	Ιστορικό Στάδιο	Ροές στο Χώρο	Προέλευση Αστικής Ανάπτυξης	Χαρακτήρας περιφερειακής ανάπτυξης	Δομή οικιστικού δικτύου
Μοντέλα κέντρου περιφέρειας	Ντετερμινισμός/ Κριτικές προσεγγίσεις	Αποικιοκρατία Πρώιμος και ανταγωνιστικός καπιταλισμός Εξαγωγική Πρωτογενής τομέας	A) προς τα έξω εμπορεύματα, πόροι εργατική δύναμη B) Μέσα Περιορισμένη καινοτομία, σχέσεις εξουσίας	Εξωγενής	Πολωμένη με τάση διατήρησης των ισορροπιών	Δενδροειδής/ κατακόρυφη διασύνδεση/ δεσπόζουσα πόλη
Μοντέλο των συνόρων	Ντετερμινισμός/ εμπειρισμός	Νέες χώρες/ Πρώιμος και ανταγωνιστικός καπιταλισμός/ Εξαγωγική αρχικά με τάση ολοκλήρωσης	A) προς τα έξω Εμπορεύματα, πόροι B) προς τα μέσα Καινοτομία, εργασιακή δύναμη	Εξωγενής αρχικά		
Μοντέλα της διάχυσης	Στοχαστικότητα/ συμπεριφορική γεωγραφία	Καπιταλισμός εν γένει με ύπαρξη δυαδισμού Δυαδισμός με τάση ομογενοποίησης	A) προς τα έξω Εμπορεύματα, πόροι B) προς τα μέσα Καινοτομία			
Θεωρίες Κεντρικών Τόπων Εξωτερικές οικονομίες Θεωρία οικονομικής βάσης Θεωρίες πόλων ανάπτυξης Σύγχρονες προσεγγίσεις	Ντετερμινισμός/					

Πηγή: Οικονόμου, 1994: 46

Η αστική ανάπτυξη συνδέεται, κατά κανόνα, με την επέκταση των πόλεων. Η πολεοδομία, δηλαδή η ρύθμιση του αστικού χώρου, ως πολιτική, όχι ως επιστήμη, είναι τόσο παλιά όσο και οι ανθρώπινοι οικισμοί¹⁰ (Αραβαντινός, 2006). Αρχικά, ο άνθρωπος οργάνωνε τον αστικό χώρο αποσπασματικά, ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε περιόδου οικιστικής ανάπτυξης. Σταδιακά, οι κάτοικοι της πόλης αποκτήσαν ένα ιδιαίτερο τρόπο να χτίζουν ή να επεκτείνουν τις πόλεις τους, οποίος εγκωμιάστηκε αργότερα από τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη στο δοκίμιό του για τα πέντε πολεοδομικά εγκλήματα (Δοξιάδης, 1969, στο Ίδρυμα Δοξιάδη, 2006). Στις περιπτώσεις των αρχαιοελληνικών πόλεων –κρατών, κυριάρχησε το ιδεώδες της συμμετρίας, η οποία εκείνη την εποχή σήμαινε την εσωτερική αρμονική συζυγία ενός συνόλου και όχι την σημερινή, «κατοπτρική» συμμετρία που έχει τις ρίζες της στην γοτθική αρχιτεκτονική (Sitte, 1889).

Σε μεταγενέστερες εποχές κυριάρχησαν διάφοροι τύποι πολεοδομικής οργάνωσης – ιπποδάμειο σύστημα, αξονικό σύστημα, μεικτά συστήματα, όπως δύο κάθετοι άξονες και δαιδαλώδης ρυμοτομία κλπ –ωσότου η «Διττή Επανάσταση» –δηλαδή η Βιομηχανική Επανάσταση και η Γαλλική Επανάσταση –αλλάξει δραματικά τον αστικό χώρο από τρεις, τουλάχιστον, απόψεις:

- (1) Κατάργησε σταδιακά την διάκριση πόλης –υπαίθρου, με την εκμηχάνιση της καλλιέργειας, την απώλεια της πολιτικής σημασίας των τειχών μιας πόλης κλπ. Με βάση τους νόμους του μεσαίωνα, τα τείχη μιας πόλης ήταν τα διοικητικά (Giddens, 1982)–και σε πολλές περιπτώσεις, φορολογικά και τελωνειακά (Landes, 1997) –ορία της. Πιθανώς, η προέλευση αυτών των θεσμών να βρίσκεται από την αντίληψη των Ρωμαίων (Eco, 1984) ότι όριο της πόλης είναι η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην τάξη και την αταξία.
- (2) Ανέδειξε την γαιοπρόσοδο σε κυρίαρχο κριτήριο για την εμπορία αλλά και την χρήση της γης. Παλαιότερα η αγορά γης δεν υπάκουε πάντα στα κριτήρια της γαιοπροσόδου και της ελεύθερης αγοράς. Πέρα από τους περιορισμούς για τους δουλοπάροικους και τους ξένους, θεσμικά προβλήματα στην απόκτηση γης αντιμετώπιζαν και οι ανεπιθύμητες, κατά περιόδους, ομάδες όπως οι Εβραίοι (Hobsbawm, 1962) ή οι θρησκευτικές αιρέσεις.
- (3) Οδήγησε σε μια εκρηκτική αστικοποίηση, χωρίς την ανάλογη επέκταση των υποδομών κοινωνικής αναπαραγωγής, δεδομένου ότι οι κρατικές δαπάνες επικεντρωνόταν σε τομείς όπως η άμυνα, οι μεταφορές κλπ. Παράλληλα, κατέστησε τις πόλεις ανοιχτά πεδία αγώνων κυριαρχίας στον κοινωνικό χώρο, με τη σταδιακή ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς και

¹⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί οραματιστές σε διάφορους πολιτισμούς εξυμνήσανε μια ιδεατή πόλη, μια Ουτοπία όπως την αποκάλεσε ο Τόμας Μουρ. Ο Πλάτωνας περιέγραψε την Ατλαντίδα στον *Κριτία*, ενώ στους *Νόμους* και την *Πολιτεία* μιλά καθαρά για το δικό του όραμα. Ο Αριστοτέλης κάνει το ίδιο σε ορισμένα έργα του. Ο Ιωάννης ο Θεολόγος ανέφερε συχνά την Νέα Ιερουσαλήμ, ο Ιάκωβος Καμπανέλλα την Πόλη του Ηλίου, ο Φράνσις Μπέικον την Νέα Ατλαντίδα. Ο Ρόμπερτ Όουεν στο Νιου Λάνμαρκ προσπάθησε μάλιστα να υλοποιήσει τα σχέδιά του. Μια ενδιαφέρουσα σύμπτωση (;) είναι ότι όλοι οι παραπάνω εξορίστηκαν, φυλακίστηκαν ή εκτελέστηκαν.

επικοινωνίας, ενώ μετατόπισε τον αστικό χώρο στο επίκεντρο των νέων τεχνικών αναπαράστασης χώρων –το μυθιστόρημα, η εφημερίδα, ο κινηματογράφος κα.

Η ανάγκη αντιμετώπισης των νέων συνθηκών –αλλά και η καθεστωτική αστάθεια που αντιμετώπιζαν ορισμένες χώρες ή ο φόβος της τελευταίας σε ορισμένες άλλες –οδήγησαν σε συντονισμένες προσπάθειες οργάνωσης και βελτίωσης του αστικού περιβάλλοντος και ελέγχου του αστικού χώρου. Σύμφωνα με τον Σαρηγιάννη, η πολιτική εξουσία φροντίζει πάντα στην πρωτεύουσα να υπάρχει ένας άξονας, επάνω στον οποίο θα βρίσκονται κυβερνητικά κτίρια, ιδίως όσα σχετίζονται με την άμυνα και τη δημόσια τάξη, τα κτίρια των επικοινωνιών και τα αρχηγεία των σημαντικότερων επιχειρήσεων (Σαρηγιάννης, 2004). Επίσης, είναι σκόπιμο το πλάτος του οδοστρώματος να είναι μεγάλο και στα άκρα του άξονα να υπάρχει κάποιο λιμάνι ή –σε μεταγενέστερες εποχές –αεροδρόμιο. Αν πιστέψουμε τους μαρξιστές, όπως ο Eric Hobsbawm, τέτοιου είδους διευθετήσεις υπήρξαν αρκετές το 19ο αιώνα και οι τεχνικές του πολεοδομικού σχεδιασμού –μεγάλοι λεωφόροι στο κέντρο, εκτοπισμός λαϊκών μαζών, αμιγώς αστικά ή μεγαλοαστικά προάστια –εξυπηρετούσαν και τέτοιες σκοπιμότητες (Hobsbawm, 1987).

Πολύ περισσότερο αναγκαία, όμως, αποδείχθηκε η οργάνωση του αστικού χώρου στη βιομηχανική ανάπτυξη των χωρών. Ο αστικός χώρος είχε, ούτως ή άλλως, μακρά παράδοση στη θεσμική ή ad hoc ιδιοποίηση, χωρίς την οργάνωση που απαιτεί μια βιομηχανική κοινωνία. Τα νέα θεσμικά εργαλεία, όπως το κτηματολόγιο ή το υποθηκοφυλακείο, και η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας και των ατομικών ελευθεριών επέτρεψαν τον εξορθολογισμό στην παραγωγή του χώρου, ο οποίος όμως είχε βασικό κίνητρο το άμεσο οικονομικό κέρδος. Το αποτέλεσμα ήταν η κατά μήκος και καθ' ύψος επέκταση των πόλεων, η τυχαία κατανομή των χρήσεων γης και η εξάντληση των αποθεμάτων γης στον αστικό χώρο. Πέρα από την πλούσια επιστημονική βιβλιογραφία για την εποχή, τα παραπάνω προβλήματα αναδύονται εμμέσως ακόμη και σε λογοτεχνικές ή περιηγητικές αναφορές της εποχής.

Επιπρόσθετα, η κατάσταση επιδειωνόταν σταδιακά με την κατασκευή ουρανοξυστών – έπειτα από τη δεκαετία του 1880 –την ραγδαία ίδρυση και γιγάντωση νέων πόλεων –πχ το Σικάγο το 1833 είχε 3.000 κατοίκους και το 1901 είχε υπερβεί το 1.000.000 κατοίκους (Επιστήμη και Ζωή, λήμμα Σικάγο) –και τον κορεσμό των τεχνικών και των κοινωνικών υποδομών. Κοινωνιολόγοι, αρχικά, και, αργότερα, αρχιτέκτονες και μηχανικοί (Λαζαρίδης και Benevolo, 1979) προσπάθησαν να άρουν τις εξωτερικές επιβαρύνσεις από τον συνωστισμό των ανθρώπων, τις συγκρούσεις χρήσεων, την έλλειψη υποδομών υγείας και εκπαίδευσης, χωρίς να το πετυχαίνουν πάντα. Οι προσεγγίσεις που ακολουθήθηκαν έτειναν να είναι δύο μορφών:

- Η αποχώρηση των πλουσίων από την πόλη και η μετοίκηση τους στα προάστια, η οποία

παρατηρήθηκε πρώτα στον αγγλοσαξονικό κόσμο, όπου ακόμη κυριαρχεί. Είναι χαρακτηριστική φράση του Χένρι Κάμποτ, ενός Αμερικανού μεγαλοαστού, προς τον γιο του, το 1890: «Η Βοστώνη δεν σας επιφυλάσσει τίποτε άλλο από κοινωνικές ταραχές και υψηλούς φόρους. Μόλις αποκτήσετε σύζυγο βρείτε ένα καλό σπίτι στην εξοχή (...)» (Hobsbawm, 1987). Συνθέτοντας ιδέες του Wakefield για τον κοινωνικό προγραμματισμό και του Marshal για τις νέες πόλεις ως λύση στα προβλήματα των παλιών πόλεων, ο Ebenezer Howard οραματίστηκε την «Κηπούπολη», μια νέα πόλη με καλύτερες υποδομές και περιβάλλον, και την περιέγραψε λεπτομερώς (Hall, 2002). Παρά την πληθυσμιακή αποσυμφόρηση, μόνο με την αναβάθμιση των αστικών υποδομών, ιδίως των δημόσιων αγαθών, και την ανάπτυξη της κοινωνικής κατοικίας κατέστη δυνατή η επίτευξη ενός σταθερού βιοτικού επιπέδου στις παλιές πόλεις.

- Η εκδίωξη των εξαθλιωμένων –και, συχνά, παραβατικών –μαζών από το κέντρο, το οποίο έμεινε εξ ολοκλήρου στα εύπορα στρώματα. Ορισμένοι κατατάσσουν τις αναπλάσεις του Haussman στο Παρίσι σε αυτήν την κατηγορία. Σε αυτή την περίπτωση, η ταυτότητα των πόλεων προστατεύθηκε αποτελεσματικά, αλλά και πάλι η επίλυση των πολεοδομικών προβλημάτων επήλθε όταν οι πολεοδομικές παρεμβάσεις βρήκαν την αναγκαία οικονομική υποστήριξη.

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σημειώνεται το αποκορύφωμα του θετικιστικού πνεύματος στις επιστήμες και η πόλη αντιμετωπίζεται ως ένας ζωντανός οργανισμός σε ένα οικονομικό οικοσύστημα από τον Geddes (Hall, 2002: 43) και εν συνεχεία τους φονξιοναλιστές και προβάλλεται ο διαχωρισμός των τεσσάρων βασικών χρήσεων: κατοικία, εργασία, αναψυχή, διοίκηση. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική κυριαρχεί. Αν και στοχεύει σε προσιτές σε όλους κατοικίες (Burgel, 2003), με λίγες από τις ανέσεις των μεγαλοαστικών κατοικιών, ωστόσο, μέρος της ταυτότητας των πόλεων κινδυνεύει από την κατηγορηματική απόρριψη των παραδοσιακών μορφών. Σταδιακά, εμφανίζεται η οργάνωση του αστικού χώρου σε μεγάλη κλίμακα, λόγω των θεσμικών μεταβολών αλλά και των πολιτικών για την δημόσια κατοικία. Είναι, ακριβώς, η εποχή που παρατηρείται ένας περισσότερο κεντρικός ρόλος του κράτους στην δημιουργία αστικών υποδομών και δημόσιας κατοικίας, με έμφαση στην κάλυψη των αναγκών των μαζών των πόλεων, έστω και σε βάρος της ποιότητας και των υψηλών προδιαγραφών στην αρχιτεκτονική. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, οι περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες λύνουν πολλά από τα προβλήματα που μαστίζανε τις πόλεις από την περίοδο της πρώιμης εκβιομηχάνισης.

Σύμφωνα με τον Derreau, τα σχέδια πόλης επηρεάζονται από τη γεωγραφία (Derreau, 1976: 499) και διακρίνονται στα συστηματικά, τα εμπειρικά και τα τροποποιημένα (Derreau, 1976: 499 -

500). Τα πρώτα αφορούν τις πόλεις που αναπτύχθηκαν οργανωμένα, με αφετηρία τη θρησκεία (στρογγυλές πόλεις), τα «αστέρια» κυρίως για αμυντικούς σκοπούς, το ιπποδάμειο σύστημα, και το ακτινωτό (Derreau, 1976: 499-500). Επομένως, η μελέτη διαδοχικών πολεοδομικών σχεδίων αποκαλύπτει τα παμπάλαια τμήματα, τους συνοικισμούς που χτίστηκαν εξαρχής βάση σχεδίου, τις εκ των υστέρων διευθετήσεις (Derreau, 1976: 501).

Αργότερα, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, προτιμάται, συχνά, η ίδρυση νέων πόλεων και οι εκτεταμένες αναπλάσεις (Αραβαντινός, 2007), καθώς ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος κατάστρεψε μεγάλο μέρος των ευρωπαϊκών πόλεων προσφέροντας σημαντικές ευκαιρίες ανοικοδόμησης. Υπάρχει μια εξαιρετικά πλούσια βιβλιογραφία, κυρίως από τους ιστορικούς, για την έκταση των καταστροφών -ενδεικτικά, δες Hastings, 2006 –και τις δυνατότητες που προσέφερε αργότερα στον ορθολογικό σχεδιασμό των πόλεων. Ο Σχεδιασμός τείνει, συχνά, να εξιδανικεύεται οδηγώντας στο αποκορύφωμα του κλασικού ορθολογισμού (Βασενχόφεν, 2002), δηλαδή σε λεπτομερή και κανονιστικού χαρακτήρα πολεοδομικά σχέδια. Ο διαχωρισμός των χρήσεων θεωρείται επωφελής, ενώ ενδιαφέρον εμφανίζει, πλέον, και η σημειωτική (Λαγόπουλος, 1994) του αστικού χώρου, ιδίως στις σημαντικότερες νέες πόλεις, όπως πχ η Μπραζίλια. Ο Ward κατατάσσει τις πρώτες Νέες Πόλεις στα καλά αποτελέσματα του Σχεδιασμού, σε αντίθεση με τις αναπλάσεις κατοικιών της ίδιας περιόδου που θεωρούνται από τον ίδιο απαίσιες (“horrid”) (Ward, 1994: 277).

Τέλος, η μίξη των χρήσεων στην πολεοδομία θα επανακάμψει (Harvey, 1990) στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα, δεδομένου ότι οι «πόλεις –υπνωτήρια», συνδέθηκαν με φαινόμενα παραβατικότητας και κορεσμού των υποδομών. Παράλληλα, θα καταστούν εξαιρετικά επικερδείς οι αστικές αναπλάσεις, λόγω της περιαστικοποίησης και της αποσυγκεντροποίησης των δραστηριοτήτων από τις μεγάλες πόλεις, οι οποίες οδήγησαν σε μεγάλη μείωση του κόστους γης στις κεντρικές περιοχές (CEC, 1992· Lever και Champion, 1996 στο Πετράκος και Οικονόμου, 1999).

Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα, ο Πολεοδομικός Σχεδιασμός χάνει τον έντονα παρεμβατικό ρόλο του, προς όφελος ενός ρόλου επικουρικού στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Green, «οι Επιχειρηματικές Ζώνες (εβδομήντα πέντε τον αριθμό) ήταν η μόνη πρωτοβουλία αστικής πολιτικής της κυβέρνησης Reagan και είχαν τρία χαρακτηριστικά: α) ο πρωταρχικός στόχος ήταν η οικονομική βελτίωση των φτωχών γειτονιών, β) οι κοινοτικοί θεσμοί θεωρήθηκαν κρίσιμοι για την οικονομική ανάπτυξη, γ) οι μικρές επιχειρήσεις ευνοούταν σε σχέση με τις μεγάλες» (Green, 1991: 32 από Cullingworth, 1997: 197). Επιπρόσθετα, η πόλη και η κληρονομιά της τείνουν να θεωρούνται ως κάτι περισσότερο από τα κτίρια που υπάρχουν, καθώς περιλαμβάνουν τους κατοίκους, τη συλλογική μνήμη, τα ήθη και τις αξίες τους

(Αυγερινού –Κολώνια, 2004).

Το πρόβλημα εκείνης της περιόδου, το οποίο ταλανίζει, εν πολλοίς, τον αστικό σχεδιασμό έως σήμερα, συνοψίζεται από τον Albrechts, σύμφωνα με τον οποίο:

«Μια μεγαλύτερη έμφαση στο νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα των περισσότερων σχεδίων χρήσεων γης της ΕΕ παρέχει ασφάλεια δικαίου, αλλά κάνει τα σχέδια πολύ πιο αυστηρά και άκαμπτα και λιγότερο ανταποκρινόμενα στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Ο, κατά βάση, ολοκληρωμένος χαρακτήρας των σχεδίων χρήσεων γης έρχεται σε αντίθεση με τους ολοένα και πιο περιορισμένους πόρους. Επιπλέον, τα περισσότερα σχέδια χρήσεων γης έχουν μια κυρίαρχη έμφαση στις «φυσικές» πτυχές, παρέχοντας «φυσικές» λύσεις σε κοινωνικά ή οικονομικά προβλήματα». (Albrechts, 2004: 745)

Ουσιαστικά, επισημάνεται ότι τα κοινωνικά προβλήματα αφορούν ανθρώπους και χρειάζεται βαθιά, κοινωνική και οικονομική, ανάλυση, προτού προχωρήσει ο φυσικός σχεδιασμός των πόλεων, τόσο στον αστικό σχεδιασμό, όσο και την αρχιτεκτονική. Η ανάλυση από τον Albrechts συνεχίζεται, κλίνοντας προς μια θεώρηση του Σχεδιασμού, απομακρυσμένη από την αναζήτηση «κανόνων» και «βαθύτερων σχέσεων», παρά κυρίως διαπραγματεύσεις ομάδων και συμφερόντων. Σύμφωνα με τον Albrechts:

«Με τον τρόπο αυτό, [τα σχέδια] συχνά, προχωρούν σε αφαίρεση από τις πραγματικές ιστορικά προσδιορισμένες παραμέτρους της ανθρώπινης δραστηριότητας και αδικαιολόγητα υποθέτουν την ύπαρξη υπερβατικών επιχειρησιακών κανόνων. Η συμπαραγωγή των σχεδίων με τους κυριότερους εμπλεκόμενους φορείς και η συμμετοχή των «αδύναμων» ομάδων στη διαδικασία σχεδιασμού των χρήσεων γης είναι (με εξαίρεση ορισμένες περιπτώσεις, όπως στη Φινλανδία) ανύπαρκτη. Το όλο σύστημα δυσμενών παζαριών, διαπραγματεύσεων, συμβιβασμών και αδιεξόδων, το οποίο, συνήθως, περιβάλλει τη διαδικασία σχεδιασμού, θα πρέπει να τεθεί υπό αμφισβήτηση.» (οπ)

Την ίδια περίοδο που η μίξη των χρήσεων έγινε τάση στον πολεοδομικό σχεδιασμό, ανέκυψαν μια σειρά από ζητήματα που σχετίζονται με τις σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές της εποχής. Το πρώτο έχει να κάνει με τις νέες αστικές οικονομίες, οι οποίες προέρχονται από την παραγωγή και χρήση πολιτιστικού/ συμβολικού κεφαλαίου. Σύμφωνα με τον Hewison, η μεταποίηση προϊόντος υποκαθίσταται από τη μεταποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, ως κύριο βιομηχανικό κλάδο, όπως φαίνεται από τα μουσεία ως τα εξοχικά σπίτια, τα ανακατασκευασμένα και αποκαταστημένα τοπία πόλεων «που απηγούν μορφές του παρελθόντος άμεσα αντίγραφα παρελθουσών υποδομών των πόλεων» έγιναν ο κινητήρας του εκτεταμένου

μετασχηματισμού του βρετανικού τοπίου (Hewison, 1987, στο Harvey, 1990: 126).

Στη συνέχεια, ο Harvey επικρίνει τους επαγγελματίες του κλάδου, υποστηρίζοντας ότι «τα χρήματα των πλουσίων έστρεψαν αρχιτέκτονες και πολεοδόμους στην παραγωγή και κατανάλωση του συμβολικού κεφαλαίου με την ανάπτυξη ενός σκόπιμου φετιχισμού, ώστε να συγκαλύπτει, μέσα από τα πεδία της κουλτούρας και του γούστου, την πραγματική βάση της οικονομικής ανωτερότητας» (Harvey, 1990: 116). Ενώ επισημαίνει ότι «η μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική έχει δύο, εν μέρει συγκρουόμενες, συνιστώσες. Η πρώτη είναι η ιστορική τοπικότητα και η δεύτερη ο διεθνιστικός εκλεκτικισμός. Αν η πρώτη οδηγεί σε ρηχή εξιστόρηση του παρελθόντος, ο δεύτερος οδηγεί σε έργα «εκτός τόπου» (Harvey, 1990: 128). Αντίστοιχα, ο Hall αποφαίνεται ότι από το 1970 μέχρι το 1990 ο κόσμος του πολεοδομικού σχεδιασμού διαφέρει σταθερά από αυτό των πολεοδομικών σπουδών, με μόνο θετικό στοιχείο ότι οι ακαδημαϊκοί ενδιαφέρονται περισσότερο για τα ζητήματα της πραγματικής ζωής (Hall, 1988/1997: 407).

Ένα άλλο θέμα έχει να κάνει με τα αισθητικά πρότυπα που καλλιεργήθηκαν, με τη στροφή στην πόλη –παιχνίδι, την πόλη –προϊόν και τη λατρεία του τυχαίου και του εφήμερου. Μια σειρά από μεταμοντέρνους συγγραφείς (Venturi, Bell κα) υποστηρίζουν την άποψη ότι η μεσαία τάξη έχει τη δική της αισθητική και –υπ' αυτή την έννοια –ακόμη και το Λας Βέγκας ή η Ντίσνεϋλαντ είναι όμορφες πόλεις, ενώ η αντικατάσταση της αυθεντίας των διανοουμένων τη δεκαετία του '60 με την ποπ αρτ, την ποπ κουλτούρα, την εφήμερη μόδα και το μαζικό γούστο είναι σημάδι του άμυαλου ηδονισμού του καπιταλιστικού καταναλωτισμού (Harvey, 1990: 94)

Οι συγκεκριμένες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές απαίτησαν νέους τρόπους στη χρήση του εδάφους. Σύμφωνα με το Σερράο, απαιτούνται, πλέον, ορισμένες βασικές αρχές σε ειδικότερες πλευρές του αστικού σχεδιασμού, όπως η «διαχείριση» του εδάφους (Σερράος, 2004: 485-486):

- (1) Κατεύθυνση της οικιστικής ανάπτυξης κατά προτεραιότητα προς τις εντός σχεδίου περιοχές,
- (2) αποθάρρυνση της οικιστικής ανάπτυξης στις εκτός σχεδίου περιοχές,
- (3) εξασφάλιση της πολυκεντρικότητας της πόλης
- (4) αξιοποίηση του υφιστάμενου οικοδομικού κελύφους
- (5) ανάμειξη χρήσεων γης
- (6) εξασφάλιση δυνατοτήτων για την ανάπτυξη της «φύσης»
- (7) αναμόρφωση του οδικού χώρου και επανένταξή του στην αστική ζωή της πόλης,
- (8) ευαισθητοποίηση πολιτών σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης της πόλης

Από τα παραπάνω προκύπτει μια διαφοροποίηση του πολεοδομικού σχεδιασμού, σε

Χωρικός Σχεδιασμός

επίπεδο, στόχων, αντικειμένου, αποτελεσμάτων και αγοραστικού κοινού. Άλλες πτυχές του πολεοδομικού σχεδιασμού ασχολούνται με το διεθνή ρόλο και το προφίλ της πόλης, άλλες με τοπικά προβλήματα, άλλες με ευάλωτες κοινωνικές ομάδες κοκ. Αυτή η ποικιλομορφία του πολεοδομικού σχεδιασμού υποδεικνύει ότι μελλοντικά θα απαιτηθούν νέοι όροι για την περιγραφή του αντικειμένου, περισσότερο ειδικοί από τους σημερινούς, ακόμη και θεματικοί.

4. 3) Πρακτικές και εργαλεία του Χωρικού Σχεδιασμού

4.3.1) Εισαγωγική τοποθέτηση

Ο Χωρικός Σχεδιασμός προέκυψε σταδιακά από το χωροταξικό σχεδιασμό, ο οποίος ξεκίνησε από τις ΗΠΑ προπολεμικά, όπου δε συνεχίστηκε μεταπολεμικά και το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου ποτέ δεν ολοκληρώθηκε με τη μορφή που σήμερα είναι διεθνώς. Ο χωροταξικός σχεδιασμός αναπτύχθηκε κυρίως μεταπολεμικά Γαλλία και τη Γερμανία (Οικονόμου, 2008: 172). Σταδιακά, όλο και περισσότερες χώρες υιοθετούν κάποιου είδους γενικών ή/ και ειδικών χωροταξικών σχεδίων (οπ).

4.3.2) Διαχρονική εξέλιξη του Χωρικού Σχεδιασμού στον Ευρωπαϊκό Χώρο

Τα συστήματα σχεδιασμού που επηρέασαν περισσότερο τη διαμόρφωση του Χωρικού Σχεδιασμού, όπως εμφανίστηκε πριν δύο δεκαετίες ήταν του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας, της Γερμανίας, καθώς και οι ενέργειες της ΕΕ.

Η διαχρονική εξέλιξη του Χωροταξικού Σχεδιασμού στο Ηνωμένο Βασίλειο, τις ΗΠΑ, τη Γαλλία, τη Γερμανία και τις σκανδιναβικές χώρες, μαζί με την Ολλανδία, έχει περιγραφεί, με πληρότητα, από τον Peter Hall (Hall, 2002).

Ηνωμένο Βασίλειο

Ο Χωροταξικός Σχεδιασμός ξεκίνησε από το Ηνωμένο Βασίλειο στις αρχές της δεκαετίας του 1930, όταν η διάχυση της αστικοποίησης (“urban spread”) στην αγγλική ύπαιθρο, δημιούργησε μια μακρά σειρά προβλημάτων, όπως οι συγκρούσεις και οι πιέσεις χρήσεων γης, η υποβάθμιση του τοπίου και το αυξημένο κόστος υποδομών, σε συνδυασμό με άλλα προβλήματα στον αστικό χώρο των εκβιομηχανισμένων πόλεων, όπως πχ η υψηλή βρεφική και παιδική θνησιμότητα. Η χωροταξική πολιτική διακρίθηκε επαρκώς, όχι όμως απολύτως, από την περιφερειακή πολιτική, όσο και από την πολεοδομική πολιτική.

Οι σημαντικές μεταβολές και τα ορόσημα στον χωροταξικό σχεδιασμό ήταν δύο. Αφενός,

τα συμπεράσματα της Επιτροπής Barlow που συνέβαλλαν στην υπέρβαση της οικονομικής κρίσης του 1929, και την αλλαγή αντιλήψεων στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου, προς μια αναλυτική προσέγγιση του σχεδιασμού, με στόχους, κίνητρα κλπ. Αφετέρου, η στροφή που έγινε από τη δεκαετία του 1970 και, ιδίως, την εποχή της Μάργκαρετ Θάτσερ, κατά την οποία ο Σχεδιασμός περιορίστηκε στα κίνητρα, χωρίς να επιβάλλει κυρώσεις ή να δίδει αντικίνητρα (Hall, 2002). Επομένως, ο χωροταξικός σχεδιασμός στο Ηνωμένο Βασίλειο ασκείται, κυρίως, μέσω Οδηγιών, γεγονός που του παρέχει μεγάλη ευελιξία –συνοδεύεται όμως, σε χαμηλό επίπεδο, από τον λεπτομερή και πλήρη σχεδιασμό χρήσεων γης.

ΗΠΑ

Την ίδια εποχή, στις Ηνωμένες Πολιτείες ο οικονομικός προγραμματισμός, εμπνευσμένος από τον άγγλο οικονομολόγο John Maynard Keynes και υλοποιούμενος, κατά κύριο λόγο, από τον αμερικανό τεχνοκράτη –και, μετέπειτα, πολιτικό –Howard Hopkins, οδηγεί σε διευθετήσεις στον χώρο, ιδίως εφόσον συνδυάστηκε με μια σειρά από μεγάλα έργα και πολιτικές ενίσχυσης συγκεκριμένων πόλεων (Οικονόμου, 2008: 172), όπως το Hoover Dam, το 1931, και η κατασκευή του δικτύου των αμερικανικών αυτοκινητοδρόμων την δεκαετία του 1950. Αναμφίβολα, η επιτυχία του επιχειρηματικού σχεδιασμού των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων της εποχής, κατέδειξε την αξία ενός σωστού σχεδίου. Επομένως, μεταπολεμικά, ο Χωροταξικός Σχεδιασμός συνδεόταν κυρίως με την Περιφερειακή Ανάπτυξη, το φαινόμενο της έντονης προαστιοποίησης, όπως και την υπέρμετρη ενίσχυση των μητροπόλεων (Hall, 2002), συμπεριλαμβάνοντας και κοινωνικά προβλήματα, όπως η φτώχεια και ο ρατσισμός.

Παράλληλα, πλην των μητροπόλεων, αναπτύσσονται μια σειρά από πόλεις, όπως το Άλαμος ή το Σαν Ντιέγκο, οι οποίες ήταν άσημες στο μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα αλλά χρωστούν πολλά στις δραστηριότητες –δημόσιες και ιδιωτικές –που σχετίζονται με την εθνική άμυνα (Khaila, 2004). Η εκρηκτική δημογραφική και αστική μεγέθυνση των μεγάλων πόλεων, οδήγησε σε επιδείνωση των κοινωνικών προβλημάτων των αμερικανικών πόλεων, ιδίως μετά την υποχώρηση του Σχεδιασμού κατά τη δεκαετία του 1970, σε πιο ήπιες και, συνήθως, θεματικές εφαρμογές του Χωροταξικού Σχεδιασμού στη χώρα, μέσω Ειδικών Σχεδίων και Οδηγιών. Πχ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, τα εθνικά δίκτυα που υλοποιήθηκαν από την κυβέρνηση των ΗΠΑ είχαν σαφή χωροταξικό χαρακτήρα, χωρίς, όμως, οι αντίστοιχες ενέργειες να έχουν τόσο εμφανή χαρακτήρα στις τελευταίες δεκαετίες.

Ο Hall κρίνοντας, συνολικά, τον χωροταξικό σχεδιασμό στις ΗΠΑ επισημαίνει (Hall, 2002: 207) ότι δεν ήταν συνεκτικός, δεν ελάμβανε υπόψη τις διαφορές ανάμεσα στις πολιτείες και,

Χωρικός Σχεδιασμός

γενικότερα, υπήρχαν προβλήματα στην αναλυτική του προσέγγιση –πχ αδιαφορία για νέα αντικείμενα, όπως η διαχείριση αποβλήτων κλπ.

Γαλλία

Μεταπολεμικά, η Γαλλία χρησιμοποιεί τον χωροταξικό σχεδιασμό για την διευκόλυνση της περιφερειακής της πολιτικής, ενώ ο εξωαστικός χώρος αντιμετωπίστηκε, επίσης, ως αντικείμενο της χωροταξίας. Η περιφερειακή πολιτική της Γαλλίας στηριζόταν στην Θεωρία των Πόλων Ανάπτυξης του Perroux –βλέπε Derruau, 1976 και Αγγελίδης, 2000. Η συμβολή της χωροταξίας ήταν να οργανώσει το χώρο, ώστε να ενισχύονται οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης. Η εξέλιξη του Χωροταξικού Σχεδιασμού ήταν, διαρκώς, στραμμένη στο σοβαρό περιφερειακό πρόβλημα της χώρας, με το Παρίσι να έχει σημαντικά υψηλότερο μέσο εισόδημα από τις φτωχές γαλλικές περιφέρειες (Hall, 2002).

Την ίδια περίοδο και, συγκεκριμένα, το 1963, ιδρύεται ο DATAR, ο οποίος αποκτά σημαντικές αρμοδιότητες, έχει πολλά περιφερειακά γραφεία και επαρκή κεφάλαια και προχωρά (Burgel, 2003) στην υλοποίηση πολιτικών έντονα παρεμβατικών για τον περιορισμό της υπερβολικής συγκέντρωσης δραστηριοτήτων στο Παρίσι, προς όφελος των περιφερειακών πόλεων –πχ της Τουλούζ. Αργότερα, ο DATAR από μια χρυσή εποχή κυριαρχίας περνά σε μια εποχή αμφισβήτησης, λόγω της μεταφοράς εξουσιών σε τοπικές κοινωνίες και της διεθνοποίησης των οικονομιών που οδήγησαν σε μια ισχυρή πρωτεύουσα κα (Burgel, 2003: 249 -251). Παρόλα αυτά, ο DATAR θεωρήθηκε πρότυπο για πολλές χώρες και εξακολούθησε να έχει κεντρικό ρόλο στο γαλλικό χωροταξικό σχεδιασμό, παρά τις αποτυχίες του στη τόνωση του διεθνούς ρόλου του Παρισιού, κατά τη δεκαετία του 1980.

Γερμανία

Σε μια εξέλιξη παρόμοια με την περίπτωση της Γαλλίας, την μεταπολεμική περίοδο, η Γερμανία έδωσε ιδιαίτερο βάρος στην εξάλειψη των ανισοτήτων πόλης –υπαίθρου, έχοντας την ιδιομορφία ότι οι αντιθέσεις πόλης –υπαίθρου παρατηρούνταν και στα ανώτερα επίπεδα των πόλεων, ανάμεσα στα «αστικά συσσωματώματα» (urban conglomerations) και τις πόλεις (Hall, 2002: 164). Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, ο χωροταξικός σχεδιασμός διατήρησε τα «σκληρά» χαρακτηριστικά του και δεν υποκαταστάθηκε από τις πολιτικές υποδομών. Το αποτέλεσμα είναι η

Γερμανία να εμφανίζει μέχρι σήμερα μια «πολυκεντρικότητα», σε βάρος, όμως, της δημογραφικής ανάπτυξης των μητροπόλεων της, παρά το γεγονός ότι είναι η δεύτερη σε πληθυσμό χώρα στην Ευρώπη, μετά τη Ρωσία. Επίσης, η υλοποίηση του Χωροταξικού Σχεδιασμού στη Γερμανία συνδέεται στενότερα με τη διοικητική της διάρθρωση απ' ό,τι στις υπόλοιπες χώρες

Ιταλία

Διαφορετικής υφής ήταν τα χωροταξικά προβλήματα της Ιταλία, τα οποία ξεκινούσαν από τις ανισότητες Βορρά –Νότου (Hall 2002: 167), επομένως, ο διαχωρισμός δυναμικών –αδύναμων περιφερειών ήταν σαφής και οριζόντιος, υπερβαίνοντας τον αστικό ή μη χαρακτήρα της διαφοροποίησης.

Σύμφωνα με τον Hall, οι επιτυχίες της Ιταλίας, δεν αφορούσαν το περιφερειακό/ τοπικό επίπεδο αλλά το εθνικό/ περιφερειακό. Υπήρξε μια τεράστια και συνειδητή προσπάθεια ώστε ο ιταλικός νότος, φτωχός σε πρώτες ύλες και με πολλά κοινωνικά προβλήματα, να μπορέσει να ακολουθήσει το βορρά. Κυρίως, επιλέχτηκε ο τρόπος των κινήτρων και όχι των αντικινήτρων.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα, αν και σαφή, ήταν περιορισμένα, από γεωγραφικής άποψης, μόνο σε τέσσερις περιοχές, γεγονός που υποδηλώνει ότι ο νότος και πάλι δεν μπόρεσε να κινητοποιηθεί σε σύνολο για τη βιομηχανική ανάπτυξη. Παράλληλα, η αναπτυξιακή προσπάθεια στο νότο συνδέθηκε τόσο με την ενίσχυση του εισοδήματος όσο και του πληθυσμού, σε περιοχές, όμως, του βορρά.

Σκανδιναβικές χώρες

Στις σκανδιναβικές χώρες, ο πολεοδομικός σχεδιασμός είναι πολύ πιο ανεπτυγμένος, συγκριτικά με τον χωροταξικό σχεδιασμό (Hall, 2002). Ωστόσο, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, δύο πλευρές του χωροταξικού σχεδιασμού, ο σχεδιασμός μεταφορών και ο μητροπολιτικός σχεδιασμός εξελίσσονται σε εργαλεία διευθέτησης του χώρου. Οπωσδήποτε, δεν υπάρχουν τα έντονα χωροταξικά προβλήματα, αν και υπάρχουν ορισμένες χωροταξικές προκλήσεις, ιδίως σε διασυνοριακό επίπεδο.

Ολλανδία

Ο χωροταξικός σχεδιασμός της Ολλανδίας έχει συνδεθεί με το Randstadt, ένα πολυκεντρικό «αστικό συσσωμάτωμα» το οποίο έχει αποφύγει, εξ αίτιας του καταμερισμού εργασίας ανάμεσα

στις μητροπόλεις, προβλήματα κορεσμού και εξωτερικών επιβαρύνσεων. Ωστόσο, τα προβλήματα περιφερειακής ανισότητας μεταξύ του Randstadt και άλλων ολλανδικών περιφερειών παραμένουν υπαρκτά και αυτό έχει ωθήσει το ολλανδικό κράτος να δώσει κίνητρα και να υλοποιήσει φιλόδοξα σχέδια, ιδίως, τις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Παρόλα αυτά, ο δυναμισμός των κέντρων παραμένει μεγάλος και οι ολλανδικές κυβερνήσεις επικεντρώνονται, κυρίως, στη διασπορά της απασχόλησης και τη σωστή ιεράρχηση των υποδομών. (Hall, 2002)

Ευρωπαϊκή Ένωση

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ο σχεδιασμός του ευρωπαϊκού χώρου άρχισε να αποκτά, σταδιακά, αύξουσα σημασία, ιδίως μετά το 1990. Σύμφωνα με τον Οικονόμου:

«...το είδος σχεδιασμού που αντιστοιχεί στον ελληνικό όρο «χωροταξία» δεν απαντά σε όλες τις χώρες, ενώ και εκεί που υπάρχει καλύπτει συχνά διαφορετικά αντικείμενα. Η κατάσταση αυτή συνδέεται με το ότι αυτό το είδος σχεδιασμού είναι πολύ πρόσφατο και αφορά ουσιαστικά τη μεταπολεμική περίοδο.» (Οικονόμου, 2008: 171).

Η επισήμανση είναι αναγκαία προκειμένου να δοθεί το εύρος της ποικιλίας των συστημάτων σχεδιασμού, κυρίως στις ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες βρίσκονται κάτω από τον αρκετά γενικό όρο «χωροταξικός σχεδιασμός».

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τον Οικονόμου, «μπορούν, πάντως, να εντοπιστούν κοινά στοιχεία αυτών των σχεδιαστικών μορφών που συνοψίζονται στην εστίαση στις μεγαλύτερες –υπέρ–πολεοδομικές –γεωγραφικές κλίμακες, στο στρατηγικό, συντονιστικό και μακροχρόνιο χαρακτήρα και στην υιοθέτηση ρυθμίσεων που σχεδόν ποτέ δεν ήταν κανονιστικές και συχνά ήταν καθαρά ενδεικτικές και αφορούσαν μόνο τους δημόσιους φορείς» (Οικονόμου, 2008: 171).

Τα τελευταία δέκα χρόνια αναζωπυρώθηκε, διεθνώς, το ενδιαφέρον για τη χωροταξία. Ανανεώθηκε η σχετική νομοθεσία, αυξήθηκε η συναφής βιβλιογραφία και ενισχύθηκαν οι πηγές πληροφόρησης. Κυρίως χρησιμοποιούνται (φθίνουσα σειρά σπουδαιότητας): οι Οδηγίες, τα ειδικά (τομεακά ή γεωγραφικά εξειδικευμένα) σχέδια και εθνικά (πολυτομεακά) σχέδια (Οικονόμου, 2008:191).

Κατά την δεκαετία του 1990, ήδη, ο Χωροταξικός Σχεδιασμός και ο Πολεοδομικός Σχεδιασμός χάνουν πολλές από τις διαφορές τους κατά την εφαρμογή τους (Μπαϊμπά –Ουάλλας κα, 2004), τουλάχιστον στον ανεπτυγμένο κόσμο, καθώς η αστικοποίηση διαχέεται ταχύτατα στον εξωαστικό χώρο, ιδίως σε περιοχές πέριξ των μητροπολιτικών κέντρων, τον παράκτιο χώρο κοκ. Παράλληλα, η διεθνοποίηση των οικονομιών και η ανάγκη για ευελιξία στις ασκούμενες πολιτικές

αναδεικνύουν την ανάγκη για αυτονομία πολλών περιφερειών και μητροπόλεων. Το αποτέλεσμα είναι ο σχεδιασμός του χώρου να τείνει να αντιμετωπιστεί ενιαία, ως *Χωρικός Σχεδιασμός*. Σε αυτές τις περιπτώσεις, σημασία έχει η οπτική (στρατηγικός χαρακτήρας ή εφαρμογή, διεθνής/ εθνική ή τοπική διάσταση) και το είδος των εργαλείων (οδηγία, σχέδιο ή δράση). Οι νέες προκλήσεις τείνουν να εστιαστούν σε δύο σημεία: (1) πως η αστική ανάπτυξη -η οποία επικεντρώνεται συχνά σε μεγάλα έργα και αστικές αναπλάσεις -δε θα υποκαταστήσει τη χωροταξία και (2) πως τα διάφορα συστήματα αστικής διακυβέρνησης δε θα υπονομεύσουν την τοπική δημοκρατία.

Προ του ΣΑΚΧ, ο ευρωπαϊκός σχεδιασμός ήταν κατακερματισμένος και ασυντόνιστος. Οι χωρικές επιπτώσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών θίγονταν ελάχιστα. Διάφοροι επαγγελματικοί σύνδεσμοι ζητούσαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να άρει τα εμπόδια από τον κατακερματισμένο ευρωπαϊκό σχεδιασμό -πχ οι βιομήχανοι ζητούσαν συντονισμένο σχεδιασμό -πράγμα που σταδιακά γίνεται αλλά η πρόκληση παραμένει δύσκολη (Faludi: 2002: 191).

Ειδικά στην Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Ένωση πήρε συγκεκριμένες πρωτοβουλίες οι οποίες απέδωσαν τα σχέδια ΕΥΡΩΠΗ 2000 και ΕΥΡΩΠΗ 2000+. Τα κράτη -μέλη, το 1994, ξεκίνησαν να συντάσσουν το Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου (ESDP), το οποίο υιοθετήθηκε από τη Σύνοδο του Πότσταμ το 1999, χωρίς, όμως, να είναι δεσμευτικό (Μπαϊμπά -Ουάλλας κα, 2004: 168). Για τη σύνταξη του Σχεδίου συνεργάστηκαν όλες οι τότε χώρες -μέλη, έπειτα από μακρά διαβούλευση στο εσωτερικό τους και προβλέφθηκε χωριστό Πρόγραμμα Εφαρμογής (οπ).

Το Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου περιέγραψε διεξοδικά τις χωρικές πολιτικές και υπήρξε η γέφυρα των τελευταίων με τις Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης. Σύμφωνα με την Μπαϊμπά -Ουάλλας κα, εξαιτίας του ευρωπαϊκού χωροταξικού σχεδιασμού:

«...συμπεριελήφθη στις οδηγίες του ΚΠΣ 2000 - 2006 η υποχρέωση ειδικής μνείας σε δράσεις αστικής ανάπτυξης καθώς και ειδικών γεωγραφικών περιοχών (ορεινών - νησιωτικών - παράκτιων). Επίσης, πρόσφατα, κατοχυρώθηκε στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα η προώθηση της χωρικής συνοχής.» (Μπαϊμπά -Ουάλλας, 2004: 169).

Αν και το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, τελικά, δε θεσμοθετήθηκε, ωστόσο, όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι τα ευέλικτα εργαλεία και οι νέες έννοιες γίνονται διαρκώς περισσότερο χρήσιμα. Επομένως, το ΣΑΚΧ λειτουργεί ως μέσο σύνδεσης των διαφορετικών πολιτικών της ΕΕ και ενισχύει τις συνέργειες μεταξύ τους (Albrechts, 2003: 203).

Σύμφωνα με την Μπαϊμπά -Ουάλλας κα, οι κύριες εφαρμογές υπήρξαν η πρωτοβουλία διακρατικής συνεργασίας *Interreg* και το Παρατηρητήριο Χωροταξίας (*ESPON -European Spatial Development Observatory Network*) που εγκαταστάθηκε στο Λουξεμβούργο (Μπαϊμπά -Ουάλλας κα, 2005). Ιδίως, με την Κοινοτική Πρωτοβουλία *Interreg* καθορίστηκαν οι εξής γεωγραφικές

ζώνες συνεργασίας, όπου θα μπορούσαν να υπάρξουν και ζώνες δυναμικής οικονομικής ανάπτυξης:

1. Βόρεια Θάλασσα
2. Βαλτική
3. Περιοχή Ατλαντικού
4. Νότιο Δυτική Ευρώπη
5. Δυτική Μεσόγειος και Λατινικές Άλπεις
6. Κεντρική, Αδριατική, Παραδουνάβια και Νοτιοανατολική Ευρώπη (CADSES)
7. Βορειοδυτική Μητροπολιτική
8. *ARCHI-MED* Νοτιοανατολική Μεσόγειος

Ακόμη και σήμερα, οι ευρωπαϊκές μακροπεριφέρειες είναι δομημένες με την παραπάνω λογική και καταβάλλονται προσπάθειες, ώστε η συνεργασία δημόσιων και ημιδημόσιων φορέων να δώσει τη θέση της σε μια οργανωμένη συνεργασία των πιο δυναμικών επιχειρήσεων. Εφόσον επιτύχει το εγχείρημα, η ευρωπαϊκή χωροταξία θα μεταβληθεί σημαντικά και ένας από τους σκοπούς του ΣΑΚΧ θα έχει επιτευχθεί, δίνοντας στο χωρικό σχεδιασμό μεγάλη ώθηση. Σύμφωνα με το Faludi:

«Σε μόλις τέσσερις από τις επτά περιοχές διακρατικής συνεργασίας, το North West Metropolitan Area (NWMA), η Βόρεια Θάλασσα περιοχή, η περιοχή της Βαλτικής Θάλασσας και η [περιοχή] CADSES, έχουν ξεκινήσει συνολικά 180 έργα. Σε μόνο μία από αυτές, τη NWMA, υπήρξε ένα γενικό σύνολο 369 εταίρων. Φαίνεται ότι δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί ότι, συνολικά, το INTERREG έχει καταρτίσει χιλιάδες εμπειρογνώμονες, εντός της εμβέλειας του ΣΑΚΧ. Αυτό θα δημιουργήσει μια ευρωπαϊκή κοινότητα χωροταξικού σχεδιασμού (Zetter, 2002).» (Faludi, 2003: 126)

Η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής κοινότητας εμπειρογνομόνων μπορεί να αποδειχθεί πολύ σημαντική για την εξέλιξη του ευρωπαϊκού Χωρικού Σχεδιασμού. Η κοινότητα των εμπειρογνομόνων έχει τις γνώσεις αλλά και το ενδιαφέρον, ώστε να ασχολείται με ζητήματα που άπτονται του ευρωπαϊκού Χώρου. Ο σχεδιασμός του χώρου, επομένως, παύει να είναι ένα αντικείμενο περιορισμένο στα όρια του εθνικού κράτους και ειδικοί από όλη την ΕΕ είναι σε θέση να συνδράμουν στα σοβαρότερα προβλήματα κάθε εθνικού χώρου.

Στη συνέχεια, ο Faludi εξακολουθεί με τα οράματα για τον ευρωπαϊκό χώρο, όπως μπορούν να εμπνεύσουν τόσο τους ειδικούς όσο και τους μη ειδικούς. Σύμφωνα με τον Faludi:

«Τέσσερα χωρικά οράματα έχουν, επίσης, διατυπωθεί, από ένα για τους τομείς συνεργασίας που αναφέρθηκαν παραπάνω. Τα οράματα ωθούν την ευρωπαϊκή

χωροταξία, στερούμενης, ως έχει, ενός πραγματικά χωρικού οράματος, εκεί όπου το ΣΑΚΧ δεν τόλμησε να πάει. Σε μια αναθεώρηση του ΣΑΚΧ, αυτά [τα οράματα] θα μπορούσαν να αποτελέσουν δομικά στοιχεία ενός γενικού ευρωπαϊκού οράματος. Ευτυχώς, τώρα που έχει, κατ' αρχάς, ξεκινήσει, το ΣΑΚΧ είναι διαθέσιμο να αναλάβει αυτή την πρόκληση» (οπ).

Πέρα από τα διάφορα οράματα, σε γενικές γραμμές, υπήρξε κοινή παραδοχή ότι ο Ευρωπαϊκός χωρικός σχεδιασμός μπορεί να συμβάλλει στην κοινωνική και οικονομική συνοχή, στην ανταγωνιστικότητα και στην αειφόρο ανάπτυξη. (Μπαϊμπά –Ουάλλας κα, 2004: 168 -169).

Εξετάζοντας τα συστήματα χωροταξικού σχεδιασμού των ευρωπαϊκών χωρών, όπως είχαν διαμορφωθεί μετά την επιρροή του ΣΑΚΧ, κατά τη δεκαετία του 2010, συμπεραίνεται ότι αν και τα εθνικά χωροταξικά σχέδια είναι αρκετά, τα εξειδικευμένα εργαλεία στρατηγικής χωροταξίας είναι περισσότερα (Οικονόμου, 2008: 191). Το ΣΑΚΧ άσκησε μεγάλη επιρροή στη Μεγάλη Βρετανία –εξαιτίας της Απορρύθμισης της Θάτσερ –και μικρή στη Γερμανία (Kruzmann, 2002: 188), προφανώς, λόγω της ισχυρής κουλτούρας σχεδιασμού που δημιουργούσε μια αίσθηση επάρκειας. Επίσης, στις σημαντικά περισσότερες χώρες, διεθνώς, προβλέπονται σχέδια του μητροπολιτικού χώρου από τη νομοθεσία (Οικονόμου, 2008: 188). Μια άλλη ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι τα περισσότερα χωροταξικά σχέδια υποχρεώνουν τους δημόσιους φορείς να ακολουθούν μερικές τουλάχιστο από τις κατευθύνσεις τους. Αρκετά σχέδια δεσμεύουν και τους ξένους αλλά μερικά είναι τελείως ενδεικτικά. (Οικονόμου, 2008: 191).

Επομένως, προκύπτει σαφής σύνδεση ανάμεσα στη σταδιακή συγκρότηση του ευρωπαϊκού χωρικού σχεδιασμού, την εξέλιξη των εθνικών συστημάτων σχεδιασμού και τα Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας, τα οποία χρησιμοποιούν οι ευρωπαϊκές περιφέρειες, περιλαμβανομένων των μητροπόλεων, προκειμένου να εξασφαλίσουν τα εργαλεία που χρειάζονται στο μεταξύ τους ανταγωνισμό.

Βέβαια, ως ένα βαθμό, ο Χωρικός Σχεδιασμός παραμένει μια σύλληψη των ειδικών του συγκεκριμένου επιστημονικού πεδίου, η οποία, όμως, δεν ανακλά (Μπαϊμπά –Ουάλλας κα, 2004) το υφιστάμενο καθεστώς στη νομοθεσία των ευρωπαϊκών χωρών, όπου διατηρείται η διάκριση μεταξύ χωροταξικών και πολεοδομικών σχεδίων –πρβλ Οικονόμου, 2008. Επομένως, οι ρυθμίσεις των τελευταίων αφορούν τον αστικό χώρο, τον εξωαστικό χώρο και την οργάνωση του χώρου στη μεγάλη κλίμακα –περιφέρειες, σύστημα οικισμών κλπ. Η περιοχή αναφοράς του Χωρικού Σχεδιασμού –σε αντίθεση, πχ με την πόλη, ως πεδίο αναφοράς της πολεοδομίας, ή την ζώνη ή την περιφέρεια, ως περιοχή αναφοράς της Χωροταξίας –παραμένει ασαφής.

Η παραπάνω επισήμανση έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς η οργάνωση της παραγωγής του

χώρου είναι, συχνά, εξασφαλισμένη μέσα από επίσημα κείμενα. Αν και τα κείμενα της ΕΕ κάνουν συχνά λόγο για χωρικό σχεδιασμό, χωρική ανάπτυξη ή εδαφική συνοχή, ενώ η σημερινή τάση είναι σαφώς υπέρ ήπιων μέσων πολιτικής –πλαίσια, δράσεις κλπ –παρόλα αυτά, τα παραδοσιακά εργαλεία σχεδιασμού διατηρούν πολλή από τη σημασία τους και μόνο η προσαρμογή των εθνικών νομοθεσιών στα νεότερα δεδομένα μπορεί να οδηγήσει σε ευρεία εφαρμογή της οπτικής του χωρικού σχεδιασμού.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα του Πανευρωπαϊκού Συνεδρίου για την ολοκλήρωση του ευρύτερου Ευρωπαϊκού Χώρου (CE, 2002: 172, 174, 176):

1) τη δεκαετία του '90, η ευρωπαϊκή χωρική ολοκλήρωση ήταν βασικός στόχος, με πεδίο εφαρμογής την μακροπεριφέρεια του Ατλαντικού, την περιφέρεια CADSES, την περιφέρεια Νοτιοανατολικής Ευρώπης, την περιφέρεια ESTIA (ενίσχυση εναλλακτικών δράσεων), τη μεσογειακή περιφέρεια, τη Βόρεια Θάλασσα, τη Βόρεια Ευρώπη. Υπήρξαν προβλήματα συντονισμού, ανταγωνισμού και οργάνωσης αλλά ξεπεράστηκαν τα εθνικά σύνορα και προωθήθηκε η κατανόηση των διαφορετικών συστημάτων σχεδιασμού

2) Νέες γκρίζες ζώνες και «μαύρες τρύπες» προκύπτουν, καθώς οι δυνάμεις που διαμόρφωσαν την ΕΕ είναι ασύμβατες με κάποιους από τους στόχους της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης,

3) Η υλοποίηση εξειδικευμένων χωρικών πολιτικών απαιτεί ισχυρό υπόβαθρο χωρικής πληροφορίας και μεθόδων

4) Κλειδί για την επιτυχία της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης είναι η μακροπεριφέρεια που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα και δημιουργεί χώρους εμπιστοσύνης.

Το αποτέλεσμα είναι εμφανές στη διάρθρωση και τη φιλοσοφία των Σχεδίων «τελευταίας γενιάς», άσχετα αν τα περισσότερα δεν κυρώνονται διά νόμου. Ανεξάρτητα από την περιοχή αναφοράς, είτε πρόκειται για μητρόπολη, είτε για μεσαία πόλη ή για αστική ανάπλαση, εισάγεται ο προβληματισμός για το διεθνή ρόλο της περιοχής, ερευνώνται οι εξαρτήσεις από άλλες περιοχές, ενώ επιδιώκονται οι συμμετοχικές διαδικασίες της μικρής κλίμακας ακόμη και σε σχέδια που αφορούν εκτεταμένες περιοχές. Η τελευταία εξέλιξη ήταν πολύ χρήσιμη σε περιοχές που εμφανίζουν μια έντονη εξωστρέφεια και έχουν μια παράδοση σε συστήματα τοπικής διακυβέρνησης και διαχείρισης των κοινών. Τέτοιες περιοχές είναι κατά μείζονα λόγο οι μητροπόλεις και οι μεγάλες αστικές περιοχές, οι τουριστικές και βιομηχανικές ζώνες, οι υποδομές μεγάλης σημασίας και η οικιστική ανάπτυξη που συγκεντρώνεται τριγύρω.

Ιδιαίτερη σημασία έχει, πάντα, η χρηματοδότηση έργων και δράσεων του χωρικού σχεδιασμού. Ενώ για τα Διαρθρωτικά Ταμεία υπάρχει σταθερά μια προτίμηση σε έργα που δεν

παράγουν έσοδα ή παράγουν λίγα, για άλλα χρηματοδοτικά εργαλεία, όπως τα Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας ή το ΧΕ JESSICA, η στόχευση είναι τα οριακά βιώσιμα έργα, η προστιθέμενη αξία, η βιωσιμότητα των έργων επί μακρόν κοκ. Η χρηματοδότηση τέτοιων έργων είναι σημαντική γιατί εξασφαλίζει την εξέλιξη του χωρικού σχεδιασμού της ΕΕ, με διαρκώς νέες και ευέλικτες μορφές.

Σύμφωνα με το Schonharting, εξετάζοντας έξι μέγα –άξονες (Randstad –Φλάνδρα, Randstad –Ρουρ _Flanish Diamond, Φλάνδρα –Nord –Pas –de –Calais, Ιλ ντε Φρανς –Nord –Pas –de –Calais, Λονδίνο –Nord –Pas –de –Calais και Δυτικά Μίντλαντς –Λονδίνο) προκύπτει ότι πολλές αμερικανικές και ιαπωνικές επιχειρήσεις αποφεύγουν πλέον τα μεγάλα λιμάνια, τα αεροδρόμια και τα κέντρα πόλεων και εγκαθίστανται σε μέγα –άξονες (Schonharting, 2002: 131).

Επομένως, οι μεγαλύτερες δυνατότητες του Χωρικού Σχεδιασμού, τόσο της ευρωπαϊκής χωροταξίας, όσο και του εθνικού χωροταξικού σχεδιασμού, τείνουν να επικεντρωθούν σε περιοχές με έντονα αστικό χαρακτήρα, οι οποίες λειτουργούν σε ένα διεθνοποιημένο οικονομικό χώρο και έχουν τις οργανωτικές δομές και το ανθρώπινο κεφάλαιο, ώστε να επωφεληθούν από τους διευρυμένους ορίζοντες του χωρικού σχεδιασμού, αναφορικά με την αναζήτηση ρόλων και δικτύων αλλά και με τη συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση των πολιτικών.

Αντίθετα, περιοχές που βρίσκονται στο περιθώριο των οικονομικών και των τεχνολογικών εξελίξεων, θα μπορέσουν δυσκολότερα να επωφεληθούν από τη σταδιακή εναρμόνιση εθνικών και ευρωπαϊκών σχεδίων, καθώς και χωροταξικών, αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών στόχων. Τα παραδοσιακά σχήματα του σχεδιασμού του χώρου μπορούν να λειτουργήσουν αρκετά ικανοποιητικά γιατί ο χαρακτήρας των περιοχών παραμένει ο ίδιος. Μια ενθαρρυντική εξέλιξη, είναι η διαφαινόμενη ενίσχυση, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, της εταιρικής σχέσης πόλης –υπαίθρου, η οποία, σύμφωνα με το Βασενχόφεν, υποδηλώνει μεγαλύτερη διάχυση των αστιακών κοινωνικοοικονομικών σχέσεων στην ύπαιθρο (Βασενχόφεν, 2008).

Αν και η θεωρητική προσέγγιση των θετικιστών Davidoff και Reiner αναγνωρίζει τη σημασία των αξιών στην έμπνευση και την υλοποίηση του Σχεδιασμού –μαζί με τα γεγονότα και τις αξιωματικές φράσεις –(Davidoff και Reiner, 1962), ωστόσο, στην πράξη, σύμφωνα με την κριτική που προέρχεται από τους φαινομενολόγους (Gutenschwager, 2004), υποβαθμίζεται, συχνά, ο ρόλος τους με αποτέλεσμα ο Σχεδιαστής να λειτουργεί, ασύνειδα, ως μέρος του συστήματος και ο Σχεδιασμός να οδηγείται πάντα σε mainstream λύσεις. Αντίθετα, άλλες θεωρίες, όπως η φαινομενολογία και ο δομισμός δέχονται ότι η βάση του Σχεδιασμού είναι οι αξίες (Gutenschwager, 2004), επομένως, οι τελευταίες πρέπει να έρχονται στην επιφάνεια προκειμένου να γνωρίζουμε τι να περιμένουμε από το Σχεδιασμό.

Χωρικός Σχεδιασμός

Αν τα παραπάνω είναι σωστά, ο Χωρικός Σχεδιασμός, καθώς είναι περισσότερο ευέλικτος και είναι αρκετά συμβατός με τις μεταμοντέρνες προσεγγίσεις, είναι δυνατό να οδηγήσει σε μια εστίαση στην αναβάθμιση και προστασία των αξιών παρά των τεχνικών του Σχεδιασμού.

4.3.3) Βασικά εργαλεία Χωρικού Σχεδιασμού

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο

Ο Χωρικός Σχεδιασμός των μητροπόλεων έχει διαχρονικά ένα διαφορετικό χαρακτήρα, από αυτόν των υπόλοιπων πόλεων. Στις περισσότερες χώρες, κυρίαρχος τρόπος διευθέτησης του μητροπολιτικού χώρου ήταν το Ρυθμιστικό Σχέδιο (Αραβαντινός, 2006), το οποίο, συχνά, αποσκοπούσε όχι μόνο στην ιεράρχηση των πόλων αστικής ανάπτυξης και των υποδομών, αλλά και σε ζητήματα περισσότερο πρακτικά, όπως ο σχεδιασμός των χρήσεων και η αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος. Επίσης, ήταν το μοναδικό σχέδιο που εκπονούνταν στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις, σε αντίθεση με τις ελληνικές (Οικονόμου, 2000β).

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο έδωσε, τις τελευταίες δεκαετίες, μέρος του αντικειμένου του σε άλλους τύπους σχεδίων. Πιο συγκεκριμένα, κατά την τελευταία περίοδο, οι μητροπόλεις τείνουν να χρησιμοποιούν τα εξής Σχέδια:

- Το Ρυθμιστικό Σχέδιο, χωρίς, όμως, τον λεπτομερή και άκαμπτο χαρακτήρα των παλαιότερων εποχών,
- το Στρατηγικό Σχέδιο (Strategic Plan), το οποίο χαράσσει το Όραμα (Vision) και την Στρατηγική για μια βιώσιμη και ανταγωνιστική μητρόπολη,
- το Σχέδιο Ανάπτυξης (Master Plan), το οποίο συνδυάζει οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους.

Το Στρατηγικό Σχέδιο (Strategic Plan)

Σύμφωνα με τους Mastop και Faludi, ο σχεδιασμός χωρίζεται σε «έργα» και σε «στρατηγικό σχεδιασμό», με τον πρώτο να αποτελούν «λεπτομερή σχέδια, με συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα, προγραμματισμένο για την παραγωγή του τελικού αποτελέσματος» και το δεύτερο να «πραγματοποιείται από ένα ευρύ αριθμό συμμετεχόντων, οι οποίοι λαμβάνουν τις αποφάσεις που με τη σειρά τους διαμορφώνουν το αντικείμενο του σχεδιασμού» (Mastop και Faludi, 1997 στο

Λαλένης και Μεταξάς, 2006).

Πίνακας 22: Έργα και στρατηγικά σχέδια		
	Έργα	Στρατηγικά Σχέδια
Αντικείμενο	Υλικής μορφής	Αποφάσεις
Αλληλεπίδραση	Έως την έγκριση υλοποίησης του	Συνεχής
Μέλλον	Κλειστό	Ανοικτό
Χρονική διάσταση	Περιορίζεται σε φάσης εφαρμογής	Αποτελεί κεντρικό και μεταβαλλόμενο στοιχείο της διαδικασίας
Τύπος	Σχέδια, κείμενα	Πρακτικά της τελευταίας συνάντησης εταίρων
Επίδραση	Ορίζει -καθορίζει επακριβώς	Αποτελεί πλαίσιο διεργασιών

Πηγή: Mastop και Faludi, 1997 στο Μεταξάς και Λαλένης, 2006: 20

Κοινός παρανομαστής των Σχεδίων είναι, πλέον, η διαδικασία ανάδρασης (“feed –back”), η οποία στοχεύει στη διαρκή βελτίωση του Σχεδιασμού, μέσω της υπέρβασης των περιορισμών που προκύπτουν από την εφαρμογή των σχεδίων –αστοχίες, υπερβολική αισιοδοξία, αρρυθμίες της διοίκησης, συγκρούσεις με ομάδες συμφερόντων κλπ (Hall, 2002). Η εξειδίκευση των εργαλείων του σχεδιασμού υπογραμμίζει την ωριμότητα των μητροπολιτικών κέντρων στην οργάνωση του χώρου, ενώ, επιπλέον, υποδηλώνει μια διαφοροποίηση των αναγκών, από τις οποίες άλλες χρειάζονται ρυθμίσεις, μέσω κανονιστικών παρεμβάσεων, και άλλες απαιτούν ευελιξία.

Σύμφωνα με τον Hutchiman, «από μόνη της η έννοια του strategic planning δημιουργούσε γέφυρες ανάμεσα στο management και το σχεδιασμό του χώρου, τις οποίες εξακολουθεί να διατηρεί» (Hutchison, 2001, στο Βασενχόφεν, 2002). Αυτές ακριβώς οι γέφυρες με το μάνατζμεντ είναι που δίνουν τα περιθώρια που χρειάζεται το στρατηγικό σχέδιο για προωθήσει την ολοκλήρωση των πολεοδομικών, χωροταξικών και αναπτυξιακών σχεδίων.

Ο Albrechts ζητά ο στρατηγικός σχεδιασμός να τεθεί σε άλλη βάση από τη σημερινή, προκειμένου να γίνει περισσότερο αποτελεσματικός και οι παίκτες –κλειδιά να είναι ενημερωμένοι για το πώς μπορούν να συνεργαστούν αρμονικά μεταξύ τους, ώστε οι κοινοί στόχοι να προωθηθούν. Σύμφωνα με τον Albrechts:

«Κατά την έναρξη της διαδικασίας, οι σχετικοί παράγοντες πρέπει να συνειδητοποιήσουν την άνιση κατανομή της εξουσίας, σε όλα τα στάδια της

διαδικασίας σχεδιασμού. Αυτό σημαίνει ότι η στρατηγική λογική των παραγόντων (άτομο, ομάδα, θεσμικός, εταιρικός) που υπολογίζουν τη σκοπιμότητα της υλοποίησης των συμφερόντων τους, σε αντίθεση με τα συμφέροντα των αντιπάλων τους, πρέπει να αλληλεπιδρούν με την επικοινωνιακή ορθολογικότητα. Μια διαδικασία που κυριαρχείται αποκλειστικά από τους εμπειρογνώμονες και τους ισχυρούς παράγοντες θα πρέπει να αποφεύγεται.» (Albrechts, 2004: 754)

Ουσιαστικά, ο Albrechts επισημαίνει ένα από τα προβλήματα των οργανωμένων κοινωνιών, τον κίνδυνο αποξένωσης των εμπειρογνομόνων και των ισχυρών παραγόντων από την υπόλοιπη κοινωνία. Σε αντίθεση με τον ιδιωτικό σχεδιασμό, ο οποίος εκφράζει, εκ προοιμίου, σκοπούς και συμφέροντα ιδιωτών, ο δημόσιος σχεδιασμός είναι υποχρεωμένος να συνυπολογίζει όλα τα συμφέροντα που υπάρχουν σε μια κοινωνία, με τελικό κριτήριο, το συμφέρον της κοινωνίας. Στη συνέχεια, ο Albrechts θέτει τις προϋποθέσεις ενός πληρέστερου σχεδιασμού. Σύμφωνα με τον Albrechts:

«Η προσέγγιση αυτή προϋποθέτει μια ελάχιστη προθυμία για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μέσα από διαδραστικές διαδικασίες πολιτικής που επιτρέπουν σε άλλους να έχουν λόγο στη δική τους σφαίρα της πολιτικής. Συνεπάγεται, επίσης, μια προθυμία να γίνουν αποδεκτές αποφάσεις που λαμβάνονται μέσω ενός δικτύου οργάνωσης, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων που μπορεί να παρεκκλίνουν από μια γενική πολιτική. Αυτό αποδεικνύεται ότι είναι ένα πολύ κρίσιμο ζήτημα για τους παραδοσιακούς φορείς εξουσίας. Αυτός «εναλλακτικός» στρατηγικός σχεδιασμός απαιτεί ένα στυλ λήψης αποφάσεων στο οποίο οι ενδιαφερόμενοι να εμπλακούν πιο ενεργά στην επίλυση των προβλημάτων της πολιτικής στη βάση ενός κοινού ορισμού της πραγματικής κατάστασης και της κατανομής των συμφερόντων, τους στόχων και της σχετικής γνώσης. Η ενεργός συμμετοχή, ο ανοιχτός διάλογος, η λογοδοσία, η συνεργασία και η επίτευξη συναίνεσης γίνονται βασικοί όροι στο μεγαλύτερο μέρος της συζήτησης του σχεδιασμού. Αυτό προϋποθέτει τη συνεργασία επί ίσοις όροις σε όλα τα στάδια της διαδικασίας στρατηγικού σχεδιασμού. «Η οικοδόμηση εμπιστοσύνης» γίνεται το κλισέ.» (οπ)

Ως εκ τούτου, η μεγαλύτερη εμπλοκή των λιγότερο ισχυρών παραγόντων είναι ζωτικής σημασίας για την επιτυχία του σχεδιασμού. Μια ενδεχόμενη αντίθεση αυτών των παραγόντων στις προτάσεις του Στρατηγικού Σχεδιασμού, μπορεί να οδηγήσει σε καθυστερήσεις, ακόμη και στη ματαίωση, των τελευταίων. Αντιθέτως, η έγκαιρη ώσμωση των ιδεών και των προτάσεων, πιθανότατα, θα οδηγήσει σε ένα σχέδιο περισσότερο αποδεκτό και ευκολότερα υλοποιήσιμο.

Σε χαμηλότερο επίπεδο, όπως είναι αναμενόμενο, υλοποιούνται διάφορα σχέδια, από τα οποία ιδιαίτερη σημασία έχουν τα σχέδια (projects) των αναπλάσεων, τα οποία έχουν, συχνά, αποτελέσματα που υπερβαίνουν τα όρια του φυσικού αντικειμένου των έργων και, ενίοτε, τα όρια της μητρόπολης. Παραδείγματα υπάρχουν πολλά, με πιο χαρακτηριστικά, ίσως, εκείνα της Βαρκελώνης, με τα Ολυμπιακά Έργα που την κατέστησαν επίκεντρο της προσοχής του επενδυτικού κεφαλαίου και των τουριστών, καθώς και του Αμβούργου, το οποίο στοχεύει στην ενίσχυση της θέσης του στο διεθνή καταμερισμό εργασίας μέσω του Έργου του HafenCity, μια ανάπλαση μεικτών χρήσεων και πολύ μεγάλης κλίμακας σε υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης (HafenCity Hamburg GMBH και BSU, 2000), δίπλα από τον ποταμό Έλβα.

Ο Χωρικός Σχεδιασμός μετασχηματίζει τον μητροπολιτικό χώρο από τρεις, τουλάχιστον, απόψεις:

- Διαμορφώνει μια ιεραρχία των πόλων ανάπτυξης στο εσωτερικό της μητροπολιτικής περιφέρειας, προβλέποντας μια ορισμένη διάρθρωση των υποδομών και των πολιτικών/διοικητικών λειτουργιών και επηρεάζοντας, με αυτόν τον τρόπο, τον περιφερειακό καταμερισμό εργασίας,
- Αναλόγως της προηγούμενης προσέγγισης, ρυθμίζει τις κατηγορίες χρήσεων σε όλη την μητροπολιτική περιφέρεια. Αυξημένο ενδιαφέρον έχουν οι αλλαγές χρήσεων επειδή συνδέονται με αστικές αναπλάσεις, με μεγάλο περιθώριο κέρδους για τις αντίστοιχες επενδύσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι, σύμφωνα με τον ιστορικό Hobsbawm, τα μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους, κατά τον 20^ο αι., παρουσιάστηκαν στις κατασκευές με χαμηλό κόστος γης –νόμιμες και μη (Hobsbawm, 1994).
- Όπου οι αστικές παρεμβάσεις είναι μεγάλης κλίμακας, ο Χωρικός Σχεδιασμός καθορίζει την μορφή της μητρόπολης. Τέτοιες παρεμβάσεις αφορούν, συνήθως, τον αστικό πυρήνα (“urban core”), τον παράκτιο χώρο, τις εισόδους της μητρόπολης, τις εξαιρετικά υποβαθμισμένες περιοχές (Γοσποδίνη, 2000) που όμως προσφέρουν άφθονη και φτηνή γη, ενώ αποτελούν εστίες κοινωνικών προβλημάτων.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ιδιαίτερη σημασία έχει η υλοποίηση των σχεδίων, η οποία δεσμεύει πλήρως τον Δημόσιο Τομέα και, σε κάποιο βαθμό και αναλόγως την χώρα, τον Ιδιωτικό Τομέα. Σε πολλές περιπτώσεις την υλοποίηση αναλαμβάνουν οι Αρχές της μητρόπολης, ενώ σε άλλες –όπως στην Ελλάδα –ιδρύεται ειδικός επί τούτω Φορέας, όπως πχ οι Οργανισμοί Ρυθμιστικού Σχεδίου ή το ΕΤΕΡΠΣ.

Δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός των όλων μητροπόλεων ήταν εξίσου ώριμος να ενσωματώσει πολιτικές ενίσχυσης της πόλης στο διεθνή καταμερισμό εργασίας και την

ενδυνάμωση του διεθνούς ρόλου της. Μολονότι, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αντίστοιχος προβληματισμός υπήρχε στις μεγαλύτερες μητροπόλεις, ήδη από τη δεκαετία του 1980, μέσω των master plans, ενώ, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, τα στρατηγικά σχέδια των ευρωπαϊκών μητροπόλεων έχουν εμφανώς αντίστοιχους στόχους, στον ελληνικό χώρο, το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας επικαιροποιήθηκε –με τον ίδιο σκοπό– μόλις το 2003 και Στρατηγικό Σχέδιο εκπονήθηκε το 2004. Μέχρι στιγμής, κανένα από τα δύο σχέδια δεν έχει κυρωθεί, ενώ νέα εργαλεία σχεδιασμού είναι διαθέσιμα από τη νομοθεσία.

Σχέδια Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης

Το Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ) αποτελεί ένα τελευταίο εργαλείο Σχεδιασμού στον ελληνικό χώρο και έχει ήδη αρχίσει να χρησιμοποιείται. Σύμφωνα με τον Οικονόμου, το Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης προβλέφθηκε με το άρθρο 12 του ν. 2508/1999, ως εξής:

«1. Για την προώθηση ολοκληρωμένων στρατηγικών αστικού σχεδιασμού σε πόλεις ή τμήματά τους καθώς και σε ευρύτερες αστικές περιοχές που παρουσιάζουν κρίσιμα και σύνθετα προβλήματα αναπτυξιακής υστέρησης, κοινωνικής και οικονομικής συνοχής, περιβαλλοντικής υποβάθμισης και ποιότητας ζωής, καταρτίζονται και εγκρίνονται Σχέδια Ολοκληρωμένων Αστικών Παρεμβάσεων (ΣΟΑΠ), (...). Τα σχέδια αυτά συνοδεύονται από πρόγραμμα δράσης, στο οποίο εξειδικεύονται οι απαιτούμενες για την εφαρμογή τους κανονιστικές, χρηματοδοτικές και διαχειριστικές ρυθμίσεις, μέτρα και προγράμματα, κατά φάσεις και φορείς εκτέλεσης και χρηματοδότησης, καθώς και τυχόν συμπληρωματικές δράσεις πληροφόρησης, κατάρτισης, εκπαίδευσης και κοινωνικής και οικονομικής επανένταξης του πληθυσμού των περιοχών αυτών.»

(http://www.diazoma.gr/300-Diadromes-Parka/10._Sxedia-Olokliromenis-Astikis-Anaptixis.pdf στις 11/11/2016)

Υπογραμμίζεται, ακόμη, από τον Οικονόμου, ότι «τα ΣΟΑΠ δεν αποτελούν συμβατικά πολεοδομικά σχέδια, αλλά είναι σύνθετα προγράμματα που συμπεριλαμβάνουν κοινωνική διάσταση (πχ αντιμετώπιση κοινωνικού αποκλεισμού, ειδικών ομάδων του πληθυσμού, ανεργίας...), αναπτυξιακή διάσταση (στήριξη επιχειρηματικότητας, εκσυγχρονισμός οικονομικής βάσης,...) και περιβαλλοντική –πολεοδομική διάσταση (συμπεριλαμβανόμενων θεμάτων συνδεδεμένων με κέντρα πόλεων, παραδοσιακές συνοικίες, κλπ), και άλλες διαστάσεις κατά περίπτωση (πχ πολιτιστική).» (οπ) Επομένως, ουσιαστικά, αποτελούν μια δυνατότητα που παρέχεται από την ελληνική νομοθεσία

προκειμένου να επιτευχθεί η σύζευξη πολεοδομικών και κοινωνικοοικονομικών στόχων.

Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα πτυχή των ΣΟΑΠ, τα οποία προορίζονται για να καλύψουν ένα κενό των θεσμοθετημένων πολεοδομικών σχεδίων. Επίσης, καλύπτοντας τις κοινωνικές ανάγκες των κατοίκων, τους φέρνει εγγύτερα στο Χωρικό Σχεδιασμό, δεδομένου γίνεται αντιληπτό πως η καθημερινή ζωή της πόλης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το Χώρο.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα πτυχή των ΣΟΑΠ είναι, προαιρετικά, ο διαδημοτικός τους χαρακτήρας, ο οποίος μπορεί να απεγκλωβίσει τις διοικητικές διαδικασίες που απαιτούνται προκειμένου να επιτευχθεί η ολοκλήρωση των σχεδίων σε δημοτικό επίπεδο. Είναι σαφές ότι ο στόχος είναι ο στρατηγικός συντονισμός και η επίτευξη συνεργιών, καθώς και η διάχυση των οφελών σε όλους εμπλεκόμενους δήμους.

Επισημαίνεται από τον Οικονόμου (οπ), ότι τα ΣΟΑΠ άρχισαν να υλοποιούνται μετά το 2012 και η εξέλιξη εξαρτάται από την αξιοποίηση των ΣΟΑΠ από τα νέα σχεδιαστικά εργαλεία του ΕΣΠΑ 2014 -20, όπως οι Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις, ένα τύπος των οποίων (Σχέδια Βιώσιμης Ανάπτυξης) αφορά τον αστικό χώρο.

Σε κάθε περίπτωση, τα περισσότερα ευέλικτα εργαλεία του Χωρικού Σχεδιασμού για τον αστικό χώρο έχουν περάσει στην ελληνική νομοθεσία και το σύστημα σχεδιασμού και μπορούν να οργανώσουν το χώρο με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, εξυπηρετώντας τόσο την πληρότητα του θεσμικού πλαισίου, όσο και την υλοποίηση έργων και υποδομών.

Συστήματα Αστικής Διακυβέρνησης

Η Αστική Διακυβέρνηση δεν είναι αποκλειστικά σύγχρονο φαινόμενο και τα αποτελέσματά της στο Χώρο προκύπτουν de facto, καθώς πρόκειται για μια διαδικασία που επηρεάζει όλα τα θεσμοθετημένα σχέδια. Όπως έδειξε, στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, ο Weber, η πόλη είχε, διαχρονικά, διάφορους τύπους νομής της εξουσίας, ανάλογα με την προσωπικότητα του ηγέτη –ηρωική/ χαρισματική – και με τους δεσμούς που αναπτύσσονταν – όρκοι ή δυναστικοί γάμοι –ανάμεσα στα αρχοντικά γένη ή, από μια άλλη οπτική, με την πηγή της εξουσίας –ένοπλοι άνδρες στον ελληνικό κόσμο, οι συντεχνίες, αδελφότητες και φατρίες στο ρωμαϊκό και το μεσαιωνικό κόσμο (Weber, 1920). Βεβαίως, δεν αρκούσαν μόνο εκείνοι. Ο Diamond εξηγεί τη σημασία του ελέγχου των όπλων από τις ελίτ στη νομή της εξουσίας –ιδίως για το βαρύ οπλισμό που απαιτεί τεχνογνωσία και χρήμα, ώστε να κατασκευαστεί και να λειτουργήσει

(Diamond, 2006). Ακόμη και πριν τη χρήση του πυροβολικού, στο οποίο ο Russell πιστώνει το θρίαμβο των κεντρικών εξουσιών μετά την Αναγέννηση (Russell, 1963), τα βαριά οπλισμένα σώματα, όπως οι Γάλλοι –και οι Τεύτονες –ιππότες που είχαν τεράστιο κόστος εκπαίδευσης, συντήρησης και εξοπλισμού (Reed, 1999) είχαν αυξημένη σημασία για τον έλεγχο του χώρου. Η τελευταία εξέλιξη συνδεόταν με τις Σταυροφορίες, ενώ οι απόλυτες μοναρχίες ορθώθηκαν μόνο όταν οι τοπικοί παράγοντες εξασθένησαν αρκετά, ώστε να υποταχθούν στην κεντρική εξουσία, με τους κατοίκους των πόλεων να συμβάλλουν πολύ στην τελευταία εξέλιξη (Russell, 1963· Landes, 1997). Μετά την πτώση –ή, αλλού, τη βαθμιαία, υποχώρηση –της απόλυτης μοναρχίας, η πολιτική διακυβέρνηση μεταβιβάστηκε σε ευρύτερα κυρίαρχα στρώματα, με θεμελιώδη κατάκτηση το καθολικό δικαίωμα της ψήφου (“universal suffrage”). Όπως έγραψε και ένας ποιητής της εποχής:

«Η καταραμένη εξουσία που στηρίζεται στην προνομία/ και συνοδεύεται
από σαμπάνια, αμάξια και μπριτζ/ κατέρρευσε: ήλθε, τώρα, να κυβερνήσει
η Δημοκρατία/ που συνοδεύεται από σαμπάνια, αμάξια και μπριτζ.»
(Bellock, 1906 στο Hobsbawm, 1987)

Αν και κανείς δεν αμφισβήτησε την ιστορική σημασία του συγκεκριμένου δικαιώματος, οι περιορισμοί στην άσκηση πραγματικής εξουσίας από τους πολίτες φάνηκαν νωρίς. Το σύγχρονο δημοκρατικό κράτος ανέλαβε να καλύψει πολλά από τα κενά στην άσκηση της εξουσίας προς το κοινό όφελος, μέσα από μια σειρά πολιτικών που στηρίζονταν και αναδείκνυαν έννοιες, όπως το κράτος –δικαίου ή το “welfare state”. Τόσο οι παλαιές φιλελεύθερες δημοκρατίες, όσο και η Σχολή της Ρύθμισης που τις μετασχημάτισε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, προσπάθησαν μέσα από την επέκταση του κράτους στην οικονομία να μεγιστοποιήσουν το κοινωνικό όφελος από τη λειτουργία του τελευταίου. Αλλά όχι πάντα για να μοιραστούν την εξουσία. Σύμφωνα με το Σαρηγιάννη, ο πολεοδομικός σχεδιασμός εξυπηρετεί διαχρονικά στόχους που σχετίζονται με τη σταθεροποίηση των καθεστώτων και τη διάλυση περιοχών που μπορούν δυνητικά να αποτελέσουν πηγές αντίστασης (Σαρηγιάννης, 2004). Όμως, η σειρά από κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές της δεκαετίας του 1970 (Giddens, 1982), οδήγησε στην απόσυρση του κράτους από την οικονομία, τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, την κυριαρχία των media στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και σε μια παρατεταμένη διχογνωμία σχετικά με τη συμμετοχή των πολιτών στη διακυβέρνηση. Για παράδειγμα, μελέτες της Τριμερούς Επιτροπής μιλούσαν για τους κινδύνους από την αυξημένη συμμετοχή του κοινού στις αποφάσεις (Τσόμσκι, 1994). Αντίθετα, μια σειρά από κοινωνικά και περιβαλλοντικά θέματα κινητοποίησαν μαζικά τους πολίτες (Μοδινός, 1992).

Μέσα σε αυτό το κλίμα, ξεπήδησαν νέα σχήματα διακυβέρνησης στην μικρή κλίμακα. Το κράτος –αλλά και οι πόλεις –προχώρησαν σε μια σειρά από τομές (Γετίμης, 1999). Ιδιωτικοποίησαν

κρατικές και δημοτικές επιχειρήσεις, προχώρησαν σε συμπράξεις δημοσίου –ιδιωτικού τομέα (PPP), προσέλαβαν συμβούλους, διαφήμισαν τις περιοχές τους. Ο «σκληρός» Σχεδιασμός υποχώρησε, με τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων περισσότερων επίσημων Φορέων και ενδιαφερόμενων πολιτών (Αραβαντινός, 2006 και Βασενχόφεν, 2002). Σε όλα τα παραπάνω, οι μητροπόλεις πρωταγωνίστησαν, καθώς διέθεταν την τεχνογνωσία, τους μηχανισμούς, τις υποδομές, την κομβική θέση στα δίκτυα και τους οργανισμούς που ήταν αναγκαίοι για τη σύλληψη και την υλοποίηση των προαναφερόμενων τομών.

Οι εξελίξεις αυτές προκαλούσαν διαφορετικές αντιδράσεις. Εκτός από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, διάφοροι φορείς και προσωπικότητες οργανώθηκαν για να στηρίξουν ή να αποδοκιμάσουν τις νέες πρωτοβουλίες. Παράλληλα, αμιγώς κοινωνικά κινήματα, τα οποία συνδεόταν με απαιτήσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής κληρονομιάς ή των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων απέκτησαν μεγάλη υποστήριξη –και, ενίοτε, διεθνή χαρακτήρα. Ο Swyngedouw, έχοντας εξετάσει τη σημασία της κλίμακας στο φορντικό και μεταφορντικό μοντέλο παραγωγής, συμπεραίνει ότι τα τομεακά και θεσμικά σχήματα τοπικής διακυβέρνησης είναι αυτά που εξασφαλίζουν την οικονομική επιτυχία μιας πόλης, καθώς αναμορφώνουν και επεκτείνουν τοπικά χαρακτηριστικά και πλεονεκτήματα στη διατήρηση και διεκδίκηση παγκόσμιων πλεονεκτημάτων (Swyngedouw, 2004: 37).

Αν και είναι σαφές ότι οι κάτοικοι των πόλεων, τουλάχιστον των ευρωπαϊκών, μετείχαν, σχεδόν πάντα, με τον ένα ή τον άλλον τρόπο στις πολιτικές διεργασίες της εποχής τους, παρόλα αυτά, η σύγχρονη όψη της Αστικής Διακυβέρνησης είναι αρκετά διαφορετική από τη διακυβέρνηση των πόλεων ανά τους αιώνες. Καταρχάς, στερείται θεσμών και εργαλείων πολιτειακού χαρακτήρα – που παραμένουν, συνήθως, στο εθνικό κράτος –και περιορίζεται στη συμμετοχή και την κινητοποίηση των πολιτών για την αντιμετώπιση προβλημάτων, σε διάφορες κλίμακες, τα οποία δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν από την κεντρική ή την τοπική κυβέρνηση.

Ένα άλλο στοιχείο της αστικής διακυβέρνησης είναι ότι, μολονότι δεν αποκλείεται a priori κανένας κάτοικος και κανένας φορέας της πόλης, παρατηρείται το φαινόμενο στις νέες δομές αστικής διακυβέρνησης να μετέχουν οι περισσότερο ισχυροί και ενημερωμένοι κάτοικοι ή φορείς (Γετίμης, 2000). Ενδεικτικά, στις ΗΠΑ τα κοινωνικά κινήματα των πόλεων συντίθεται από τα πλέον διαφορετικά κοινωνικά στρώματα ή συμφέροντα, όπως (Γετίμης, 1999) οι ιδιοκτήτες γης, οι περιβαλλοντικές ή κοινωνικές οργανώσεις κ.ο.κ.

Έχει επισημανθεί (Βασενχόφεν, 2004) ότι η επίλυση προβλημάτων και διαφορών, χωρίς τη μεσολάβηση του κράτους, υπάρχει, ήδη, πχ στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας, με τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες που έχει αυτή η πρακτική. Αν και κάθετες παρεμβάσεις μέσα από

την Απορρύθμιση και την Επιχειρηματική Πόλη, φαντάζουν, σήμερα, στους περισσότερους ερευνητές στείρες, η Αστική Διακυβέρνηση τείνει να θεωρείται μια ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα πολιτική πρακτική –παρέβαλε Αραβαντινό, 2006, Γετίμη 1999 και 2000 –η οποία καλύπτει κενά του Δημόσιου Σχεδιασμού και ενισχύει τη συμμετοχή των κοινωνιών στη λήψη αποφάσεων. Επίσης, θεωρείται βέβαιο, τόσο από την εμπειρία από τον ανεπτυγμένο όσο και από τον Τρίτο Κόσμο (Γεωργόπουλος, 2000) –ότι οι πολιτικές που αποκλείουν τις τοπικές κοινωνίες το σχεδιασμό οδηγούνται σε αποτυχία καθώς οι πολίτες υπονομεύουν τις αποφάσεις στη λήψη των οποίων δεν συμμετέχουν.

Ιδιαίτερη σημασία για την Αστική Διακυβέρνηση μπορεί να έχουν ορισμένες απόψεις του Fukuyama σχετικά τη σημασία της εμπιστοσύνης σε μια κοινωνία και του αυθόρμητου σχηματισμού ενώσεων ανθρώπων στην οικονομία και την κοινωνική ζωή. Υποστηρίζεται από τον Fukuyama ότι ο αυθόρμητος σχηματισμός ενώσεων από ανθρώπους που δεν ανήκουν στα ίδια συγγενικά ή τοπικά δίκτυα και η αποδοχή στην οικογένεια ανθρώπων ξένων αλλά ικανών, αποτελεί κομβικό σημείο του μετασχηματισμού μιας βιομηχανικής κοινωνίας, από το στάδιο των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων, στις μεγάλες απρόσωπες και πλήρως καθετοποιημένες πολυεθνικές επιχειρήσεις (Fukuyama, 1995).

Αυτό, πιθανώς, να εξηγεί τους λόγους που το σύγχρονο παγκόσμιο κεφάλαιο –κυρίως τα αμοιβαία κεφάλαια κάθε είδους –σχηματίστηκε, κατά πρώτο και κύριο λόγο, στα ίδια αστικά κέντρα που παρατηρείται η μεγαλύτερη συγκέντρωση διεθνικών/ πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η ακόρεστη επιθυμία για συνενώσεις και η τεράστια δύναμη που συγκεντρώνουν οι διάφοροι διαχειριστές (κυβερνήτες, πρόεδροι, top managers) έχει τη σκοτεινή της πλευρά, όπως υποδεικνύει η διεθνής οικονομική κρίση του 2008.

Παρόλα αυτά, ο σύγχρονος, διεθνοποιημένος κόσμος δε θα μπορούσε να αναδυθεί χωρίς τους οικονομικούς θεσμούς που γεννήθηκαν στις περιοχές όπου η εμπιστοσύνη ήταν διάχυτη και απαιτήθηκαν επίσημοι και άτυποι κανόνες για την περιφρούρησή της. Στις περιοχές όπου η εμπιστοσύνη, εκτός οικογένειας, είναι περιορισμένη –ενδεικτικά, στη Γαλλία, την Ιταλία, την Κίνα, την Κορέα –το κράτος αναλαμβάνει να δημιουργήσει ή να εισάγει θεσμούς και μεγάλες επιχειρήσεις, αν και οι κοινωνίες δύσκολα εσωτερικεύουν τις αξίες που προωθεί η κυβέρνηση (Fukuyama, 1995). Αυτό, ίσως, εξηγεί και τη διαφορά φάσης –μικρή, πάντως –που είχαν αυτές οι χώρες στην εξέλιξη μεγάλων επιχειρήσεων και την αξιοποίηση των δυνατοτήτων της διεθνοποίησης των οικονομιών.

Οι ίδιες περιοχές που έδωσαν ώθηση στους διάφορους οικονομικούς θεσμούς είναι και εκείνες στις οποίες η διακυβέρνηση μετατοπίστηκε από ένα ισχυρό κρατικό και επιχειρηματικό

σχεδιασμό σε μικρότερα, ευέλικτα και συμμετοχικά συστήματα παραγωγής αλλά και λήψης αποφάσεων. Είναι λογικό να προταθεί ότι η διάχυτη εμπιστοσύνη και το ισχυρό πνεύμα ανάμεσα στα υποσύνολα της κοινωνίας βοήθησε σημαντικά την εξέλιξη της «επιχειρηματικής πόλης», στον αγγλοσαξονικό, κυρίως, χώρο, με όλα τα εργαλεία και τους θεσμούς από τα οποία συνοδεύτηκε, όπως οι ΣΔΙΤ, τα κοινωνικά κινήματα (ιδιοκτήτες γης, μετανάστες, νέοι, ομοφυλόφιλοι κα), η πιστωτική επέκταση κλπ. Είναι, επίσης, ενδιαφέρον ότι πολυδιάστατες προσεγγίσεις του μάρκετινγκ τόπων προέρχονται, επίσης, από την ολλανδική/ γερμανική σχολή, από δύο χώρες με πλούσιο κοινωνικό κεφάλαιο που βασίζεται στην εμπιστοσύνη. Αντιθέτως, χώρες που στηρίζουν το πολιτικό τους σύστημα σε συγγενικά και τοπικά δίκτυα, δυσκολεύονται πολύ να αναπτύξουν συστήματα αστικής διακυβέρνησης.

Πάντως, από άλλους ερευνητές, υπάρχει μια διάθεση κριτικής απέναντι στην Αστική Διακυβέρνηση, ως ένα νέο –πιθανώς, ύπουλο –μέσο χειραγώγησης των μαζών, με την επιλεκτική ενδυνάμωση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και την παροχή νομιμοποίησης στην κεντρική κυβέρνηση, κατά την άσκηση της εξουσίας.

4.4) Συμπεράσματα από το Χωρικό Σχεδιασμό

Από την εξέταση του Χωρικού Σχεδιασμού, προκύπτουν αρκετές παρατηρήσεις και συμπεράσματα. Ο Χωρικός Σχεδιασμός εξετάστηκε ως προϊόν της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ως μέρος του Σχεδιασμού, ως αιτία αλλαγών στο Χώρο, ως βάση σημαντικών εργαλείων παρέμβασης κλπ. Οι ιδιαίτερες απαιτήσεις στην περιγραφή της φύσης του Χωρικού Σχεδιασμού, μια και εμφανίστηκε πρόσφατα, οδηγούν σε συμπεράσματα που έχουν αναφορές στο φυσικό αλλά και τον κοινωνικό χώρο.

Καταρχάς, ο Χωρικός Σχεδιασμός είναι μια έννοια που αναπτύχθηκε για να εξηγήσει φαινόμενα και παρεμβάσεις των τελευταίων δεκαετιών και δεν έχει τη συνοχή του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων και της Αστικής Ιεραρχίας. Επομένως, απαιτείται μια συστηματικότερη και αυστηρότερη διερεύνηση, βασισμένη στον τρόπο που υλοποιήθηκαν συγκεκριμένες χωρικές πολιτικές και σχέδια, γύρω από επιμέρους έννοιες, όπως ο σχεδιασμός, ο χώρος, η εδαφική συνοχή και η αστική ανάπτυξη. Τα ευρωπαϊκά συστήματα χωροταξικού σχεδιασμού μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις μεγάλες οικογένειες, αναφορικά με τη νομοθεσία και της Διοίκηση, ωστόσο, η σύγκριση και, ως ένα χαμηλότερο βαθμό, η σύγκλιση των διάφορων συστημάτων χωροταξικού σχεδιασμού, είναι προϊόν τόσο της διεθνοποίησης των οικονομιών, όσο και, ειδικότερα, της ενοποίησης των ευρωπαϊκών θεσμών και αγορών. Επίσης, είναι αποτέλεσμα της ανάγκης ορθολογικής παραγωγής του Χώρου.

Ακολούθως, υπάρχει μια σαφής σύνδεση ανάμεσα στη σταδιακή συγκρότηση του ευρωπαϊκού χωρικού σχεδιασμού, την εξέλιξη των εθνικών συστημάτων σχεδιασμού και τα Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας τα οποία ευνοούν τις περισσότερο έτοιμες περιφέρειες – συχνά τις ισχυρές μητροπολιτικές περιφέρειες. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης ανεδείχθησαν ως ο καταλύτης για την εναρμόνιση –στο βαθμό που έχει επιτευχτεί –των διάφορων συστημάτων χωροταξικού σχεδιασμού. Η χρηματοδότηση από την ΕΕ διασφαλίζει ότι ο Χωρικός Σχεδιασμός υλοποιείται, αναθεωρείται και διερευνάται τακτικά.

Αντιστοίχως, επισημάνθηκε ότι η διάρθρωση και η φιλοσοφία των Σχεδίων τελευταίας γενιάς έχει αλλάξει, ενσωματώνοντας την οπτική του διεθνούς ρόλου μιας μητρόπολης ή μιας μητροπολιτικής υποδομής ή οικιστικής, τουριστικής ή βιομηχανικής ζώνης. Η τελευταία εξέλιξη ωφέλησε κυρίως τις μητροπόλεις, δεδομένου ότι ήταν, άμεσα, σε θέση να αξιοποιήσουν, πέρα από το νέο οικονομικό περιβάλλον, τα νέα εργαλεία στο σχεδιασμό και τις πολιτικές και να αποκτήσουν ξεκάθαρα το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και περισσότερη ευελιξία.

Επιπρόσθετα, όπως δείχτηκε οι δυνατότητες του τελευταίου αξιοποιούνται καλύτερα σε περιοχές με έντονο αστικό χαρακτήρα. Ο Χωρικός Σχεδιασμός, είτε εξεταστεί με την οπτική του Κλασικού Ορθολογισμού, είτε με τις μεταμοντέρνες προσεγγίσεις –πχ συμμετοχικός σχεδιασμός – αποτελεί προϊόν μακροχρόνιου προγραμματισμού και μπορεί να υλοποιηθεί, κυρίως, από τις κοινωνικές δομές που υπάρχουν στα αστικά κέντρα. Ο Χωρικός Σχεδιασμός χρησιμοποιεί περισσότερα και πιο εξελιγμένα εργαλεία, από το παρελθόν, έχει λεπτομερέστερη στοχοθεσία, δείχνει μεγάλη προσοχή στη διαδικασία ανάδρασης (“feed –back”) και μπορεί να χρησιμοποιεί στοιχεία από διαφορετικές χώρες, όπως στις περιπτώσεις μελέτης διασυνοριακών περιοχών.

Επιπλέον, οι τάσεις του Χωρικού Σχεδιασμού μπορούν να οδηγήσουν περιοχές που βρίσκονται στο περιθώριο των οικονομικών και των τεχνολογικών εξελίξεων, ακόμη μακρύτερα από τις τάσεις της εποχής. Η διαφοροποίηση που υποδεικνύεται από τα αναπτυξιακά προφίλ των περιοχών στην Ευρώπη, υποδηλώνει την ακόμη μεγαλύτερη υπεροχή των κεντρικών περιοχών. Τα παραδοσιακά εργαλεία του χωροταξικού σχεδιασμού λειτουργούν καλύτερα στις περιθωριοποιημένες περιοχές, αν και το συνολικό επίπεδο ανάπτυξης της χώρας επηρεάζει τις επιδόσεις των επιμέρους περιοχών.

Τέλος, η εμπιστοσύνη που διαχέεται στο εσωτερικό μιας κοινωνίας είναι βασικό στοιχείο της επιτυχίας του σχεδιασμού του χώρου. Αυτό συνάδει με τις δύο διαφορετικές βιώσιμες προσεγγίσεις στο μητροπολιτικό σχεδιασμό. Η μία είναι η αγγλοσαξονική, η οποία βασίζεται πολύ στην Επιχειρηματική Πόλη και η άλλη είναι η ολλανδογερμανική, η οποία βασίζεται σε πιο ολοκληρωμένες προσεγγίσεις. Τόσο η μία, όσο και η άλλη προσέγγιση, προϋποθέτουν υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης στο εσωτερικό μιας χώρας, ώστε η υλοποίηση του σχεδιασμού, η χρήση θεσμικών και οικονομικών εργαλείων και η ανατροφοδότηση του συστήματος σχεδιασμού –με πληροφορίες, αποφάσεις κα –να γίνεται απρόσκοπτα. Η εμπιστοσύνη δημιουργεί σημαντικό κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο σχετίζεται με τη διαφάνεια, τη λογοδοσία, την κοινωνική ευθύνη των εταιρειών, την ατομική ευθύνη των πολιτών κ.ο.κ. Το κοινωνικό κεφάλαιο οδηγεί σε *σημαντική μείωση των τεχνικών, οικονομικών και νομικών κινδύνων* των έργων, ιδιωτικών και δημόσιων, που αφορούν το μητροπολιτικό χώρο, μειώνοντας τα περιθώρια των εσφαλμένων χειρισμών του δημοσίων φορέων και των επιχειρήσεων.

Έπειτα από συνολική θεώρηση, προκύπτει ότι αν και η τελική μορφή του Χωρικού Σχεδιασμού δεν έχει ακόμη αποκρυσταλλωθεί, παρόλα αυτά, οι δομές του αποκτούν βάθος, ενώ ο χώρος διαιρείται εκ νέου, με νέα κριτήρια, με την εμπιστοσύνη ανάμεσα στους παράγοντες που τον διαμορφώνουν θα έχει καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία του πειράματος. Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι ο Χωρικός Σχεδιασμός έχει ως αντικείμενο τόσο τον κοινωνικό χώρο όσο και το

Χωρικός Σχεδιασμός

φυσικό χώρο.

4.5) Ανακεφαλαίωση

Στο Κεφάλαιο 4 διερευνήθηκε η εξέλιξη, η θεσμική κατοχύρωση και ο ρόλος του Χωρικού Σχεδιασμού, αναφορικά με τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων. Καταρχάς, δόθηκε ο ορισμός του όρου, ενώ, στη συνέχεια, η έννοια αναλύθηκε, προκειμένου να προσδοθεί το αναγκαίο θεωρητικό βάθος. Επιπρόσθετα, περιγράφηκαν διεξοδικά τα επίσημα εργαλεία του Χωρικού Σχεδιασμού (Σχέδια), όσο και οι τακτικές και οι ενέργειες των παραγόντων που επηρεάζουν τη συγκρότηση του Χώρου (πρακτικές).

Τέλος, δείχτηκε ότι ο Χωρικός Σχεδιασμός είναι μια εξαιρετικά ετερογενής δύναμη παρέμβασης στο Χώρο, ωστόσο, είναι εφικτή η εξαγωγή επιστημονικών παρατηρήσεων, καθώς υπάρχουν σημεία που υποδεικνύουν μια κανονικότητα.

Πιο αναλυτικά, στην αρχή, δόθηκε ο ορισμός του Χωρικού Σχεδιασμού, σύμφωνα με επίσημα κείμενα όπως και τις απόψεις των ερευνητών. Έπειτα αναπτύχθηκαν διάφορα νομικά στυλ και διοικητικά συστήματα που υπάρχουν στην Ευρώπη και, ειδικότερα, της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας και των σκανδιναβικών χωρών.

Εν συνεχεία, εξετάστηκε ο Σχεδιασμός, γενικότερα ως μια διαδικασία με προϊόν (σχέδιο) από ένα οργανισμό. Έγινε σαφές ότι ο Χώρος μπορεί να είναι είτε πραγματικός είτε φανταστικός είτε μια αναπαράσταση του Χώρου. Επίσης, διαχωρίστηκε ο Χώρος από τον Τόπο, ενώ υιοθετήθηκε η άποψη ότι η παραγωγή Χώρου γίνεται μέσω της δημιουργίας τόπων.

Αναφορικά με την Εδαφική Συνοχή προέκυψαν δύο αντίρροπες τάσεις. Αφενός μεν, προγραμματικά κείμενα της ΕΕ, όπως πχ η Συνθήκη της Λισσαβόνας ή η ΕΥΡΩΠΗ 2020, στοχεύοντας στην ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία, εντείνουν τις ανισότητες και τα ρήγματα στον ευρωπαϊκό χώρο, αφετέρου δε, το ΣΑΚΧ και οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες προσπαθούν να άρουν τα αποτελέσματα των προηγούμενων.

Επιχειρήθηκε μια ιστορική αναδρομή για καταδειχτεί η δύναμη της αστικοποίησης, η οποία μετέβαλλε τον αστικό χώρο, προωθώντας τη δημιουργία των κηπουπόλεων και των αναπλάσεων των κέντρων, αργότερα στη δόμηση νέων πόλεων και επεκτάσεων και, τέλος, στην υποχώρηση και τον κατακερματισμό του σχεδιασμού του χώρου. Παράλληλα, περιγράφηκε η εξέλιξη του σχεδιασμού στη Βρετανία, τις ΗΠΑ, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, τις σκανδιναβικές χώρες, την Ολλανδία και την ΕΕ.

Προέκυψε μια σύνδεση του ευρωπαϊκού χωρικού σχεδιασμού, της εξέλιξης των εθνικών συστημάτων σχεδιασμού και των προγραμμάτων εδαφικής συνεργασίας. Επιπρόσθετα,

περιγράφηκαν διάφορα εργαλεία, όπως το Ρυθμιστικό Σχέδιο, το Στρατηγικό Σχέδιο και το Σχέδιο Ολοκληρωμένου Αστικού Προγραμματισμού.

Τέλος, διερευνήθηκε η αστική διακυβέρνηση, ως παράγοντας του Χωρικού Σχεδιασμού, μέσα από τα κοινωνικά κινήματα, τα οικονομικά συμφέροντα και την οικοδόμηση εμπιστοσύνης.

5) ΑΣΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ

5.1) Δείκτες και αξιολογήσεις Αστικών Ιεραρχήσεων

Η Ιεραρχία είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται στη φύση και τις ανθρώπινες κοινωνίες. Μολονότι έχει θεσμική, ακόμα και συμβολική, έκφραση, συνήθως, στις ανθρώπινες κοινωνίες, είναι σαφές ότι παρουσιάζει μεγάλο εύρος. Εξετάζοντας έρευνες από διαφορετικά επιστημονικά πεδία, έχουν εντοπιστεί, από την Pumain, κοινά σημεία αλλά και διαφορές, ανάμεσα στις ιεραρχίες που εμφανίζονται στα βιολογικά συστήματα και σε αυτές που εμφανίζονται σε κοινωνικά συστήματα.

Σύμφωνα με την Pumain:

«Η ιεραρχική οργάνωση μπορεί να αφορά περιεκτικές ιεραρχίες (σς: “inclusive” στο πρωτότυπο, δηλ. ιεραρχίες που συμπεριλαμβάνουν), όπως στο βιολογικό τομέα, όπου κάθε επίπεδο είναι ενσωματωμένο στα επόμενα, οι πρωτεΐνες στα κύτταρα, τα κύτταρα στα όργανα, τα όργανα στους οργανισμούς, και ούτω καθεξής. Ωστόσο, ακόμη και στη βιολογία για τον ορισμό των ειδών ή οικολογικών συστημάτων, και, κατά μείζονα λόγο, στον κοινωνικό κόσμο, οι περισσότερες ιεραρχικές οργανώσεις είναι «ετεραρχίες» (“heterarchies”), όπου τα επίπεδα είναι λιγότερο εύκολο να εντοπιστούν και να διαχωριστούν: ο καθορισμός και η οριοθέτηση μιας ομάδας, ενός κοινωνικού δικτύου, μιας τάξης, μιας κουλτούρας ή ενός πολιτισμού είναι ούτε απλή, ούτε προφανής, ακόμη και αν διαφορετικά επίπεδα μπορούν να αναγνωριστούν και να ιεραρχηθούν, σύμφωνα με την περισσότερο ή λιγότερο ευρεία γενικότητα, το μέγεθος ή το πεδίο μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται.» (Pumain, 2005: 228 -229)

Επομένως, είναι εφικτό να εντοπιστούν επίπεδα στα οποία κινείται κάθε ομάδα αλλά είναι δυσχερές να προκύψει μια καθολική και αυστηρή ιεραρχία. Προκειμένου να εντοπιστούν και να περιγραφούν οι ιεραρχίες που εμφανίζονται, χρειάζεται προσδιορισμός των σχέσεων και των εξαρτήσεων ανάμεσα στα στοιχεία του συστήματος. Οι σχέσεις απομονώνουν τα στοιχεία που χρίζουν περαιτέρω διερεύνησης, ενώ οι εξαρτήσεις μεταξύ των στοιχείων μορφοποιούν τις ιεραρχίες.

Η συγκρότηση των ιεραρχιών στο χώρο είναι ένα θέμα που έχει ήδη απασχολήσει τους

ειδικούς. Ενδεικτικά, έχουν προκύψει στοιχεία από τον Chadwick, σχολιάζοντας το Μοντέλο Alexander. Σύμφωνα με τον Chadwick, η βασική διάρθρωση του Μοντέλου του Alexander είναι:

- η Ενότητα (module)
- το Κύτταρο (cell)
- η Σύνδεση (linkage).

Η λειτουργία του είναι ως εξής: οι Ενότητες ομαδοποιούνται σε clusters για να ελαχιστοποιήσουν τις συνδέσεις με άλλες Ενότητες στο σύστημα. Τα clusters χωροθετούνται στα Κύτταρα (στο χώρο) ώστε να ικανοποιούνται τα μορφολογικά κριτήρια και να μειώνονται τα συνδυασμένα κόστη τόπων και συνδέσεων (Chadwick, 1978: 309). Επομένως, η ιεραρχία στο Χώρο αποτελεί την τάση των διάφορων περιοχών για τη μείωση των κοστών κατά τις μεταξύ τους συνδέσεις. Δηλαδή πρόκειται για μια διαδικασία από την οποία ωφελούνται όλες οι περιοχές, ακόμη κι αν η σχέση είναι ετεροβαρής για μερικές εξ αυτών.

Όπως είναι σαφές, επομένως, η δόμηση ιεραρχιών στο χώρο μπορεί να θεωρηθεί ότι προκύπτει με τρόπους παρόμοιους, όπως στις ιεραρχίες της Βιολογίας, υπό την έννοια ότι αποτελούν μια έκφραση ισχύος αλλά και διαφορετικούς, εφόσον η ιεραρχία στο χώρο είναι προϊόν, σε μεγάλο βαθμό του ορθολογισμού. Εν τέλει, πόσο ικανοποιητικά λειτουργούν αυτά τα μοντέλα;

Ανάμεσα στις αυστηρότερες ιεραρχίες της βιολογίας και τις πιο ελαστικές κοινωνικές ιεραρχίες, με την παραδοσιακή έννοια, παρατηρούνται πολλές ενδιάμεσες ιεραρχίες, όπως πχ ιεραρχίες μεταξύ επιχειρήσεων. Είναι πχ γνωστό από την Οδηγία 2003/61/EC της ΕΕ ότι οι επιχειρήσεις κατηγοριοποιούνται (ΕΕ, 2003) σε Πολύ Μικρές, Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις – σιωπηρά αναγνωρίζεται η ύπαρξη, πέραν των Μεσαίων, των Μεγάλων Επιχειρήσεων, με τρόπους που επισημαίνονται από την Pumain.

Σύμφωνα με την Pumain (Pumain, 2006: 229):

«Ένα άλλο παράδειγμα μιας συνεχούς κατανομής των μεγεθών, συμπεριλαμβανομένων πολύ μεγάλων διαφορών, όσον αφορά την οικονομική δύναμη και το εύρος της δραστηριότητας, παρατηρείται και στην περίπτωση των επιχειρήσεων, όταν αυτές κατατάσσονται ανάλογα με τον αριθμό των εργαζομένων ή του κύκλου εργασιών. Θα χρησιμοποιήσουμε την έκφραση *ιεραρχική διαφοροποίηση* (σημείωση: η έμφαση στο πρωτότυπο) όταν αναφερόμαστε σε αυτό το είδος του ιεραρχικού χαρακτηριστικού.»

Αυτή η ιεραρχική διαφοροποίηση έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι, με αυτόν τον τρόπο, επιτρέπεται η περιγραφή και η σύγκριση κοινωνικών συστημάτων, βασισμένη σε αριθμούς, ωσάν το κάθε στοιχείο του συστήματος να είναι ίδιο με τα υπόλοιπα. Το τελευταίο διευκολύνει σημαντικά την ιεράρχηση συστημάτων στο χώρο, όπως πχ οι πόλεις.

Σύμφωνα με την Pumain:

«Όταν εφαρμόζεται σε πόλεις ή επιχειρήσεις, η έκφραση *ιεραρχία του μεγέθους* δεν σημαίνει ότι υπάρχει οποιαδήποτε σχέση εξάρτησης, άμεση ή έμμεση, μεταξύ των μικρότερων και των μεγαλύτερων στοιχείων της σειράς, αλλά και η ικανότητά τους για δράση ή το βάρος τους σε ένα κοινωνικό σύμπαν ικανότητας, απόφασης και αποτελέσματος, είναι πολύ διαφορετικού μεγέθους.» (Pumain, 2006: 229 από Pumain, 2003 –δική μου η υπογράμμιση)

Η απόφαση της Pumain είναι ιδιαίτερος σημαντική, όπως θα δούμε, εκτενέστερα, στο 5.2 («Θεωρίες Αστικής Ιεραρχίας»). Σύμφωνα με την Pumain, οι επιστήμονες που εξετάζουν επιχειρήσεις ή πόλεις, υποχρεώνονται, συχνά, σε ένα διαχωρισμό της απεικόνισης της ιεραρχίας, με βάση τα διαθέσιμα ποσοτικά στοιχεία, και των πραγματικών –έντονων, χαλαρών ή ανύπαρκτων – εξαρτήσεων που υπάρχουν ανάμεσα στις πόλεις ή ανάμεσα στις επιχειρήσεις. Στο κομβικό αυτό σημείο, οι διάφορες ιεραρχίες από τους επιστήμονες, αποκτούν περισσότερο ένα «εργαλειακό», παρά ένα θεωρητικό χαρακτήρα.

Σύμφωνα με την Pumain:

«Έτσι, έχουμε ανατρέψει την αρχική μας πρόκληση: στην προσπάθεια να βρούμε μεθόδους για να αποκτήσουμε μια καλύτερη κατανόηση της εμφάνισης, της καθολικότητας και της αντοχή των ιεραρχικών οργανώσεων, τώρα μπορούμε να προτείνουμε τη χρήση αυτών των ιεραρχιών ως μεθοδολογικά εργαλεία, όπως σημαντικοί δείκτες, ή ανιχνευτές, της λειτουργίας και της εξέλιξης των πολύπλοκων συστημάτων. Η προοπτική αυτή θα μας βοηθήσει, ίσως, στην επίλυση του μυστηρίου της ιεραρχικής οργάνωσης, η οποία μπορεί ακόμη να θεωρηθεί ως ένα σύνθημα ή απροσδόκητο χαρακτηριστικό, αλλά το οποίο, υπό το φως της νέας αυτής προοπτικής, γίνεται ιδιαίτερα σημαντικό. Επιζητά περαιτέρω συνεργασία μεταξύ των επιστημών των φυσικών και κοινωνικών πολύπλοκων συστημάτων, και αυτή η έρευνα θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί ως ένα πρώτο βήμα για την οικοδόμηση μιας επιστήμης των πολύπλοκων συστημάτων.» (Pumain, 2006: 239)

Επομένως, η *Αστική Ιεραρχία*, όπως εμφανίζεται στις σχετικές έρευνες δεν αντιμετωπίζεται τόσο ως φαινόμενο αλλά μάλλον ως εργαλείο. Μολονότι η ιεραρχική οργάνωση είναι περισσότερο εμφανής στη φύση, στις κοινωνίες είναι λιγότερο εμφανής. Σε αυτόνομα συστήματα εντός της κοινωνίας, όπως οι πόλεις, η ιεραρχική οργάνωση δεν προσφέρει επαρκή στοιχεία, ώστε να είναι εφικτή μια ερμηνεία με τρόπο κανονιστικό. Το τελευταίο υποδεικνύει την αξιοποίηση της Αστικής Ιεραρχίας, ως βοήθημα για την κριτική αξιολόγηση του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων και των

επιδόσεων μιας μητρόπολης στον μεταξύ τους ανταγωνισμό.

Ως εκ τούτου, η ιεραρχία των πόλεων, ο τρόπος, δηλαδή, που αρθρώνονται οι μεταξύ τους σχέσεις και εξαρτήσεις και η αξιοποίησή της, ως εργαλείο, από τις επιστήμες του Χώρου, είναι ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι επιστήμες του χώρου ήδη από τη δεκαετία του 1930. Μια σειρά από έρευνες, εκείνη την περίοδο, κυρίως στην Ευρώπη, εμπνευσμένες σε μεγάλο βαθμό από το έργο του von Thunnen για τη σημασία της κεντρικής θέσης (Fujita, 2010), εξέτασαν το ρόλο της θέσης στη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας.

Από τη δεκαετία του 1950 και μετά, υιοθετήθηκε από πολλούς επιστήμονες η χρήση του Νόμου του Zipf δηλαδή ο νόμος των δυνάμεων, ο οποίος «αναφέρεται σε φαινόμενα όπου έχουμε πολλά και μικρά γεγονότα και λίγα αλλά μεγάλα γεγονότα» (http://ipl.cs.aueb.gr/info_ret/statistics/zipf_law_2_2.htm στις 11/11/2016) στην περιγραφή της Αστικής Ιεραρχίας, ο οποίος συμφωνούσε με τα στατιστικά δεδομένα, τουλάχιστον στην περίπτωση των ΗΠΑ. Το αποτέλεσμα ήταν η εμφάνιση θεωριών που τόνιζαν την κατανομή των μεγεθών των πόλεων. Παρόλα αυτά, αν και η λογαριθμική κατανομή των μεγεθών των πόλεων ισχύει σε πολλές περιπτώσεις, δεν έχει εξηγηθεί γιατί συμβαίνει αυτό.

Σύμφωνα με το σχήμα που εκλαΐκευσε ο David Harvey στο τέλος της δεκαετίας του 1980, η αστική ιεραρχία είχε (Harvey, 1989), μεταπολεμικά, στις υψηλότερες βαθμίδες, την εθνική πρωτεύουσα ή την πολυπληθέστερη πόλη, ακολουθούσαν τα περιφερειακά κέντρα, οι μικρότερες πόλεις κοκ. Στην κορυφή του μοντέρνου βιομηχανικού κόσμου βρίσκονταν η Νέα Υόρκη, έδρα των μεγαλύτερων πολυεθνικών επιχειρήσεων και τραπεζών.

Στην εποχή μας, οι ερευνητές τείνουν να αποδέχονται ότι ο πληθυσμός δεν μπορεί να είναι το μοναδικό κριτήριο της κατάταξης της πόλης στην ιεραρχία, δεδομένου ότι προκύπτουν μια σειρά από αντιφάσεις. Πχ μια σειρά από μεγαπόλεις στην Αφρική ή την Ινδία παρουσιάζουν μια πληθυσμιακή αύξηση τέτοια, ώστε χρησιμοποιώντας τον κανόνα του πληθυσμιακού μεγέθους να οδηγείται κανείς σε παράδοξα συμπεράσματα, όπως ότι η Νέα Υόρκη, το Παρίσι ή το Άμστερνταμ εξαρτώνται από το Λάγος ή το Μπουένος Άιρες ή ότι το Λος Άντζελες εξαρτάται από τη Βομβάη.

Έχει, ακόμη, υποστηριχτεί ότι, στον αστικό χώρο, παράγονται εξωτερικές οικονομίες, από τις οποίες επωφελούνται, καταρχήν, οι επιχειρήσεις, ωστόσο, αναπτύσσονται πρόσθετες δυναμικές. Σύμφωνα με τον Camagni, οι εξωτερικές οικονομίες του αστικού χώρου, δεν έχουν μόνο οικονομικές διαστάσεις αλλά και χωρικές απόψεις («αρχές»), σε ευρύτερο περιφερειακό και (υπερ)εθνικό πλαίσιο (Camagni, 1992 στο Nijkamp 2008: 14):

- Αρχή πολεοδομικού συγκροτήματος: η υψηλή πυκνότητα της παραγωγής και οι οικιστικές δραστηριότητες στην πόλη –με βάση την φυσική εγγύτητα –δημιουργεί ειδικές εδαφικές

Αστική Ιεραρχία

μορφές της πόλης (πχ επί τη βάσει των ομόκεντρων μοτίβων που προέρχονται από το ύψος των ενοικίων).

- Αρχή της προσβασιμότητας: οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ του κόστους των μεταφορών και των χρήσεων γης διαμορφώνουν τη βάση για τα πρότυπα αστικής κινητικότητας.
- Αρχή της χωρικής αλληλεπίδρασης: η εντατική και συχνή δυνατότητα επαφής μεταξύ αστικών παραγόντων προκαλεί διάφορες μορφές για τις οικονομίες πυκνότητας και σχετικών χωρικών περιπλοκών.
- Αρχές αστικής ιεραρχίας: η κοινωνικο –οικονομική ετερογένεια στην πόλη δημιουργεί ένα κοινωνικοοικονομικό και εδαφικό καταμερισμό της εργασίας και οικιστικών προτύπων και, ως εκ τούτου, προκαλεί κοινωνικοοικονομική ανισότητα.
- Αρχή της Ανταγωνιστικότητας: οι πόλεις είναι τόποι αναπαραγωγής των νέων ιδεών και απαιτούν μόνιμες επιχειρηματικές καινοτομίες που απαιτούν προσαρμοσμένες επάνω τους χωρικές προβλέψεις προς όφελος των μηχανισμών αστικής απόδοσης.

Η αστική ιεραρχία, επομένως, συγκροτείται με μια ετερογένεια, ούσα προϊόν του κοινωνικοοικονομικού και εδαφικού καταμερισμού της εργασίας και των οικιστικών προτύπων. Η ετερογένεια των σκοπών, των μέσων και των αποτελεσμάτων δυσχεραίνει την πλήρη περιγραφή των μεθόδων κατάταξης των πόλεων, οδηγώντας σε περιορισμό της ανάλυσης σε περισσότερο γενικές περιγραφές.

Σε κάθε περίπτωση, οι μελέτες που ασχολούνται με την Αστική Ιεραρχία επιλέγουν ένα από τους δύο παρακάτω τρόπους παρουσίασης: α) μια διακριτή σειρά κατάταξης (τύπου 1ος, 2ος, ... νιοστός) ή β) μια ομάδα/ κατηγορία οικισμών. Στην πρώτη περίπτωση, εντάσσονται τα πολύ γνωστά city –rankings, με διαφορετική μέθοδο το καθένα, ενώ στη δεύτερη, περιλαμβάνεται μια κριτική συζήτηση που παρουσιάζει τις πόλεις σε διάφορες ομάδες.

City rankings

Οι κατατάξεις των πόλεων, βάσει ορισμένων κριτηρίων, έχουν τόσο πλεονεκτήματα, όσο και μειονεκτήματα. Πιο συγκεκριμένα, ο Schonert εντόπισε ουσιαστικές αποκλίσεις ανάμεσα στους στόχους, τις μεθόδους και τα αποτελέσματα (Giffinger κα, 2008: 2). Αναλόγως της θεματικής σκόπευσης, χρησιμοποιούνται διαφορετικοί δείκτες, με αποτέλεσμα να υπάρχει ένα ευρύ φάσμα

τελικών κατατάξεων των πόλεων (οπ). Τα εμπειρικά δεδομένα υποδεικνύουν ότι οι κατατάξεις των πόλεων (Schonert, 2003 στο Giffinger κα, 2008: 2 -3):

- έλκουν τη δημόσια προσοχή στα μείζονα ζητήματα της περιφερειακής επιστήμης,
- προωθούν το διάλογο για στρατηγικά θέματα της περιφερειακής επιστήμης,
- υποστηρίζουν τη διαφάνεια και τον ορθολογισμό στη λήψη αποφάσεων από τους περιφερειακούς παράγοντες,
- προβάλλουν τα θετικά στοιχεία μιας πόλης στο κοινό,
- ενισχύουν την εκμάθηση των τοπικών παραγόντων.

Εκτός από τα θετικά στοιχεία, οι κατατάξεις των πόλεων έχουν, πολλές φορές, και ορισμένα αρνητικά στοιχεία (οπ):

- τείνουν να αγνοούν περίπλοκες συσχετίσεις και αιτιότητες,
- συνήθως, η συζήτηση γίνεται με βάση την τελική κατάταξη,
- υπάρχει το ενδεχόμενο ορισμένες κατατάξεις να βλάψουν μακροπρόθεσμες στρατηγικές,
- κάποιες φορές ενισχύονται υφιστάμενα στερεότυπα,
- πόλεις που κατατάσσονται χαμηλά τείνουν να αγνοούν τις κατατάξεις.

Αυτόματες κατατάξεις πόλεων, αναφορικά με δημογραφικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς, εκπαιδευτικούς, περιβαλλοντικούς, κυκλοφορικούς, τεχνολογικούς και πολιτιστικούς δείκτες, προκύπτουν στον ιστότοπο του Urban audit (<http://www.urbanaudit.org/rank.aspx>), με βάση τα στατιστικά στοιχεία των πόλεων, χωρίς ιδιαίτερη μεθοδολογία.

Συμπερασματικά, τα city rankings εξαρτώνται μεν από τη μεθοδολογία με την οποία εξάγονται, ωστόσο, έπειτα από μια κριτική αντιμετώπιση, μπορούν να δείξουν ορισμένες τάσεις, μέσα από την παρατήρηση της διαχρονικής εξέλιξης μιας πόλης.

Κατηγορίες μητροπόλεων

Το Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου διαχωρίζει τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις σε παγκόσμιες πόλεις και πόλεις –πύλες (ΕΕ, 1999). Η Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αντλώντας στοιχεία από το Urban Audit και συσχετίζοντας τον πληθυσμό μιας μητρόπολης με την αναλογία κατά κεφαλή εισοδήματος της μητρόπολης προς τον εθνικό μέσο όρο, διαχωρίζει τις τυπολογίες της ευρωπαϊκής μητρόπολης ως εξής.

Πίνακας 23: Τυπολογίες της ευρωπαϊκής μητρόπολης		
Διεθνείς Κόμβοι	«Επανεφευρημένες» (reinvented) Πρωτεύουσες	Πρωταθλητές μετάβασης, κινητήρες της οικονομικής δραστηριότητας για τα νέα κράτη –μέλη
	Κόμβοι Γνώσεις (Knowledge Hubs)	Βασικοί παίκτες στην παγκόσμια οικονομία, τοποθετημένοι στην κορυφή της εθνικής αστικής ιεραρχίας και στην πρώτη γραμμή της διεθνούς βιομηχανίας, των επιχειρήσεων και των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, με βασισμένοι στα υψηλά επίπεδα ταλέντου και τις εξαιρετικές συνδέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο
	«Καθιερωμένες» Πρωτεύουσες (Established Capitals)	Σταθερά τοποθετημένοι στην κορυφή των εθνικών αστικών ιεραρχιών, με διαφοροποιημένη οικονομική βάση και συγκεντρώσεων πλούτου

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007: 9-10

Η ίδια Διεύθυνση, σε πιο πρόσφατη έρευνα, αντιμετωπίζει τους τρεις παραπάνω τύπους ως ένα, τις πρωτεύουσες (principal) μητροπόλεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010: 42).

Άλλες έρευνες μιλούν για τρεις «οικουμενοπόλεις» –Νέα Υόρκη, Λονδίνο, Τόκιο – (Sassen, 1991) με τους Γάλλους ερευνητές να προσθέτουν το Παρίσι (Burgel, 2003). Αντίστοιχα, υπάρχουν διάφορες κατηγοριοποιήσεις των ερευνητών για τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις (Οικονόμου, 2000). Αν και τα όρια που θέτει ο κάθε ερευνητής για κάθε «κατηγορία» μητροπόλεων είναι διαφορετικά, σχεδόν όλοι συμφωνούν ότι το Λονδίνο, το Παρίσι, το Randstadt και το Βερολίνο είναι στην κορυφή των ευρωπαϊκών μητροπόλεων (οπ).

Ενδιαφέρουσα είναι και η ανάλυση του Burgel για «τα τρία νήματα της κεντρικότητας» (Burgel, 2003: 89 -91) στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς δίνει μια εικόνα για την ιεραρχία του οικιστικού δικτύου της ηπείρου, σήμερα. Το πρώτο νήμα συνδέει το Λονδίνο, το Παρίσι και σύντομα το Βερολίνο και τη Μόσχα. Οι πόλεις χαρακτηρίζονται από υψηλές αστικές επιδόσεις, οικονομικό έλεγχο, ανώτερη επικοινωνία και πολιτιστική ανανέωση, με ανταγωνιστές από ολόκληρο τον κόσμο (Νέα Υόρκη, Τόκιο, Χονγκ –Κογκ, Λος Άντζελες). Υπάρχουν συχνές αεροπορικές συνδέσεις, ενώ πυκνά ηλεκτρονικά δίκτυα (οικονομικά, γνώσης, ανταλλαγής πληροφοριών) αθροίζονται και συνεργούν, μετριάζοντας τις συνέπειες της απόστασης και

«καλύπτοντας» μερικώς την πραγματικότητα του ενδιάμεσου χώρου.

Το δεύτερο νήμα σχηματίζει υπο –ηπειρωτικά δίκτυα αποτελούμενα από εθνικές πρωτεύουσες και περιφερειακές οικονομικές μητροπόλεις. «Ένα μέρος της παγκόσμιας κυκλοφορίας (...) περνά από αυτά τα υπο –περιφερειακά κυκλώματα», ενώ «δε διακόπτονται μόνο οι χωρικές συνέχειες αλλά αμφισβητούνται και οι εθνικές μονάδες» (Burgel, 2003: 90). Τέλος, το τρίτο νήμα περιλαμβάνει ένα πυκνό πλέγμα πόλεων με βάση τη διοικητική και πολιτική διάρθρωση των εδαφών, όπου παρατηρείται ανταπόκριση της ομοιόμορφης αστικής διαστρωμάτωσης σε πιο γεωμετρικούς ρυθμούς του χώρου και του χρόνου.

Γενικεύοντας, οι Pumain κα περιγράφουν τα χαρακτηριστικά της κατηγοριοποίησης των μητροπόλεων, με τις ιδιαιτερότητές τους, όπως πχ όταν μεμονωμένες αποφάσεις ατόμων δημιουργούν το έδαφος για εξαρτήσεις μεταξύ άστεων. Σύμφωνα με τους Pumain κα:

«Τα αστικά συστήματα είναι προσαρμοστικά συστήματα, υπό την έννοια ότι, συνεχώς, ανανεώνουν τη δομή τους, ενώ ικανοποιούν πολύ διαφορετικές λειτουργίες. (...) ... Ορίσαμε τη δομή των αστικών συστημάτων ως μια μάλλον επίμονη διαμόρφωση της σχετικών και σχεσιακών ιδιοτήτων που διαφοροποιούν τις πόλεις, οι οποίες, για μεγάλες χρονικές περιόδους, διατηρούν τις ίδιες πόλεις σε κατηγορίες μεγέθους ή κοινωνικοοικονομικής εξειδίκευσης. Το περιεχόμενο αυτών των κατηγοριών αλλάζει όσον αφορά τα ποσοτικά όρια ή τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούνται για τον καθορισμό τους σε κάθε ημερομηνία, αλλά διατηρούν την ίδια έννοια σε σχέση με τη σχετική κατάσταση των πόλεων στα αστικά συστήματα. Ιεραρχική διαφοροποίηση και κοινωνικοοικονομική εξειδίκευση είναι τα κύρια δομικά χαρακτηριστικά, κοινά σε όλα τα συστήματα της πόλης. Στην κλίμακα των εθνικών, ηπειρωτικών ή παγκόσμιων αστικών συστημάτων, οι δομές προκύπτουν, κυρίως, από διαδικασίες αυτό –οργάνωσης, έστω και αν αποφάσεις που λαμβάνονται εκ προθέσεως από μεμονωμένα άτομα ή ιδρύματα (για παράδειγμα, η επιλογή των Βρυξελλών ως έδρα πολλών θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης) μπορεί, μερικές φορές, να επηρεάσει τη γενική διαμόρφωση.» (Pumain κα, 2009: 237)

Είναι χρήσιμες οι κατατάξεις των πόλεων; Πέρα από το γόητρο, η ιεραρχία των πόλεων μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά σε ζητήματα διευθέτησης του χώρου, μειώνοντας το μεταφορικό κόστος και το κόστος κατασκευής των υποδομών, προκαλώντας συνέργιες και διαμορφώνοντας «συμμαχίες ανάπτυξης», καθώς η ανάπτυξη δεικτών επηρεάζει τη διαμόρφωση των χωρικών στρατηγικών. Για αυτό το λόγο έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες ερμηνείας της Αστικής Ιεραρχίας.

5.2) Θεωρίες Αστικής Ιεραρχίας

Οι Θεωρίες Αστικής Ιεραρχίας θεμελιώνονται σε κάποια βάση, κάποιο κριτήριο το οποίο θεωρείται πολύ σημαντικό και επάνω στο οποίο δομείται μια μέθοδος διαχωρισμού προκειμένου να εξηγηθεί η ανισότητα που παρατηρείται ανάμεσα στα οικονομικά, δημογραφικά, πολιτιστικά και πολιτικά μεγέθη των πόλεων. Οι διάφορες θεωρίες μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες, ως προς την αιτία της διάρθρωσης της αστικής ιεραρχίας: α) σε όσες χρησιμοποιούν τον πληθυσμό και το μέγεθος της αγοράς και β) σε όσες στηρίζονται στις εξαρτήσεις και τις σχέσεις ανάμεσα στους οικισμούς.

5.2.1) Μέγεθος Αγοράς

Νεότερες προσεγγίσεις στη Θεωρία Κεντρικών Τόπων και κριτική τους

Το απλό μοντέλο της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων εξηγήθηκε παραπάνω (βλ. Ανταγωνισμός Μητροπόλεων), το οποίο εξηγεί τη σημασία των κεντρικών θέσεων για την διαμόρφωση της αστικής ιεραρχίας. Εδώ εξετάζεται ένα διαφοροποιημένο μοντέλο και περιγράφεται η συγκρότηση της ιεραρχίας πόλεων. Σύμφωνα με τον Ο' Sullivan, το απλό μοντέλο κεντρικών τόπων γενικεύει ένα ιεραρχικό σύστημα πόλεων, με τρεις τύπους: τη μεγάλη πόλη, τη μεσαία πόλη και τη μικρή πόλη, με το μέγεθος της πόλης να επηρεάζει το εύρος των αγαθών που πωλούνται. Όσο υψηλότερα βρίσκεται στην ιεραρχία μια πόλη, τόσο περισσότερα αγαθά εξάγει στις χαμηλότερες στην ιεραρχία πόλεις, ενώ οι πόλεις του ίδιου μεγέθους δεν αλληλεπιδρούν. Το σύστημα των πόλεων είναι σημαντικό, υπό την έννοια ότι υπάρχουν διακριτοί τύποι πόλεων και περιοχών εμπορικής κυριαρχίας (Ο' Sullivan, 1990: 107).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, αποκτά η ανάλυση του Ο' Sullivan, όταν μεταβάλλει τις υποθέσεις του μοντέλου της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων, εξέλιξη που οδηγεί σε μεταβολές του συνολικού αριθμού των πόλεων. Ο Ο' Sullivan τροποποιεί, διαδοχικά, το αρχικό μοντέλο στα εξής σημεία:

- I) τι συμβαίνει όταν έχουμε μεγαλύτερες οικονομίες κλίμακας για το φτηνό προϊόν,
- II) τι συμβαίνει όταν επιτρέπεται η πώληση ενός ατελούς υποκατάστατου του προϊόντος μεσαίων οικονομιών κλίμακας,
- III) τι συμβαίνει όταν επιτρέπεται η πώληση «πακέτο» προϊόντων μεσαίων και μικρών

οικονομιών κλίμακας,

IV) τι συμβαίνει όταν υπάρχει διαφοροποίηση των οικονομιών κλίμακας από πόλη σε πόλη. Επομένως, από τη ΘΚΤ, σύμφωνα με την ανάλυση του Ο' Sullivan, μεγαλύτερες οικονομίες κλίμακας¹¹ για ένα φτηνό προϊόν οδηγούν σε λιγότερες πόλεις. Η ιεραρχική μορφή του συστήματος επιμένει, καθώς σε κάθε πόλη πωλείται ένα μόνο μέρος από όσα πωλούνται σε μεγαλύτερες πόλεις (Ο' Sullivan, 1990: 109).

Στην περίπτωση που επιτρέπεται η πώληση ενός ατελούς υποκατάστατου προϊόντος μεσαίων οικονομιών κλίμακας, αυτό οδηγεί σε συσπείρωση των επιχειρήσεων που το πωλούν στη μεγαλύτερη πόλη, και στην ύπαρξη μόνο μεγάλων και μικρών πόλεων, με το συνολικό αριθμό των πόλεων να είναι μικρότερος από ό,τι στο βασικό μοντέλο, επομένως, η ιεραρχική μορφή διατηρείται (Ο' Sullivan, 1990: 109).

Όταν επιτρέπεται η πώληση –«πακέτο» προϊόντων μεσαίων και μικρών οικονομιών κλίμακας, στο σύστημα των πόλεων υπάρχουν μόνο μεγάλες και μεσαίες πόλεις, με το συνολικό αριθμό να είναι μικρότερος από το βασικό μοντέλο, επομένως, η αστική ιεραρχία δε διαταράσσεται (Ο' Sullivan, 1990: 109 -110).

Ενδιαφέρον έχει, επίσης, η διαφοροποίηση των οικονομιών κλίμακας από πόλη σε πόλη. Σε περίπτωση που τα προϊόντα με μικρές οικονομίες κλίμακας είναι ανεπιθύμητα στη μεγάλη πόλη, τότε οι μικρές πόλεις αυξάνονται, προκαλώντας αύξηση του συνολικού αριθμού πόλεων και ενδεχομένως, διαταραχή στην αστική ιεραρχία (Ο' Sullivan, 1990: 120). Αυτό, πιθανώς, να εξηγεί το φαινόμενο που παρατηρείται στην Ιστορία, μικρές εταιρείες που αποκλείονται από την αγορά μιας μεγάλης πόλης να εγκαθίστανται σε μικρές πόλεις εκκινώντας ένα ενάρετο κύκλο ανάπτυξης από τον οποίο ωφελούνται αμοιβαία εταιρείες και πόλεις.

Αντιθέτως, σε περίπτωση που τα προϊόντα με μικρές οικονομίες κλίμακας γίνονται όλο και πιο επιθυμητά, καθώς αλλάζουμε βαθμίδα στο σύστημα των οικισμών, τότε η μεγάλη πόλη ισχυροποιείται πολύ, επομένως, δε διαταράσσεται η αστική ιεραρχία (Ο' Sullivan, 1990: 120). Στον Πίνακα 24 («Σύνοψη συμπερασμάτων Ο' Sullivan») φαίνονται οι παραδοχές και τα συμπεράσματα του Ο' Sullivan –υπενθυμίζεται ότι η Θεωρία Κεντρικών Τόπων, εξαρχής, θεωρεί ότι το έδαφος στο οποίο υπάρχουν οι πόλεις είναι επίπεδο και ομοιογενές.

¹¹ Με τον όρο «οικονομίες κλίμακας» ο Ο Sullivan εννοεί τον αριθμό των κατοίκων –καταναλωτών που απαιτείται προκειμένου να εγκατασταθεί μια επιχείρηση σε ένα τόπο. Οι οικονομίες κλίμακας είναι διαφορετικές ανά προϊόν και αυξομειώνονται, αναλόγως, για εξαχθούν τα αναγκαία συμπεράσματα από το μοντέλο.

Πίνακας 24: Σύνοψη των συμπερασμάτων του O' Sullivan		
Υπόθεση	Αποτέλεσμα	Επιπτώσεις στην Αστική Ιεραρχία
μεγαλύτερες οικονομίες κλίμακας για ένα φτηνό προϊόν	λιγότερες πόλεις συνολικά	Η ιεραρχική μορφή διατηρείται
πώληση ενός ατελούς υποκατάστατου προϊόντος μεσαίων οικονομιών κλίμακας	ύπαρξη μόνο μεγάλων και μικρών πόλεων	»»
πώληση –«πακέτο» προϊόντων μεσαίων και μικρών οικονομιών κλίμακας	μόνο μεγάλες και μεσαίες πόλεις, με το συνολικό αριθμό να είναι μικρότερος από το βασικό μοντέλο	»»
τα προϊόντα με μικρές οικονομίες κλίμακας είναι ανεπιθύμητα στη μεγάλη πόλη	Οι μικρές πόλεις αυξάνονται, προκαλώντας αύξηση του συνολικού αριθμού πόλεων	Πιθανή διαταραχή στην αστική ιεραρχία
τα προϊόντα με μικρές οικονομίες κλίμακας γίνονται όλο και πιο επιθυμητά	η μεγάλη πόλη ισχυροποιείται πολύ	Η ιεραρχική μορφή διατηρείται

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι, σύμφωνα με τη ΘΚΤ, *σχεδόν όλες οι μεταβολές των παραμέτρων του αρχικού μοντέλου ευνοούν τις μεγάλες πόλεις*. Το συμπέρασμα είναι ιδιαίτερος σημαντικό, δεδομένου ότι η εδαφική συνοχή είναι βασικό ζητούμενο για πολλούς ερευνητές της Χωροταξίας και της Περιφερειακής Ανάπτυξης. Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι τα προϊόντα που στην αξία τους ενσωματώνουν, σε μεγάλο ποσοστό, το μεταφορικό κόστος, συνήθως, ευνοούν τις μεγάλες πόλεις στην αστική ιεραρχία, αφού απαιτούν τις μικρότερες δυνατές μετακινήσεις. Ένα σημαντικό ερωτηματικό είναι η περίπτωση που τα προϊόντα με μικρές οικονομίες κλίμακας είναι ανεπιθύμητα στη μεγάλη πόλη, καθώς είναι ο μόνος τρόπος, σύμφωνα με τη ΘΚΤ, προκειμένου να

υπάρχουν ανακατατάξεις στην αστική ιεραρχία. Πρόκειται για μια χρήσιμη παράμετρος αναφορικά με την ιεραρχία των μητροπόλεων και τον ανταγωνισμό των μητροπόλεων. Επίσης, στη ΘΚΤ αναλύεται ένα «κλειστό» σύστημα οικισμών που εξηγεί καλύτερα τη συγκρότηση και τις προϋποθέσεις ανατροπής της Αστικής Ιεραρχίας στο εσωτερικό ενός εθνικού κράτους.

Στο σημείο αυτό, προκύπτει ένα μεθοδολογικό ερώτημα για τη ΘΚΤ. Το ερώτημα αφορά τα διανοητικά (ιδεογενή) αγαθά, τα οποία εξετάστηκαν στο 3.5 («Η μητρόπολη ως τόπος παραγωγής της γνώσης. Οι σύγχρονες τάσεις»), όπως πχ τα αγαθά που παράγονται από τις ΤΠΕ, τις τέχνες, την έρευνα και ανάπτυξη κ.α, τα οποία παράγονται, χρησιμοποιούνται και καταναλώνονται στις πόλεις, μαζικά. Θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν σε ένα μοντέλο της ΘΚΤ, όπως αυτό του Ο' Sullivan; Τι οικονομίες κλίμακας έχουν τα διανοητικά αγαθά; Η, αλλιώς, πως αλληλεπιδρούν οι οικονομίες κλίμακας με τις οικονομίες ταχύτητας που, συνήθως, συνδέονται στη βιβλιογραφία με την καινοτομία και τα περιζήτητα διανοητικά αγαθά; Με ποιο σύστημα θα μπορούσαν τα τελευταία να κατανέμονται μεταξύ των πόλεων;

Το πρόβλημα γίνεται μεγαλύτερο δεδομένου ότι τα διανοητικά αγαθά παρουσιάζουν μεγάλες ασυμμετρίες. Αφενός μεν, πολλά προϊόντα δεν κυκλοφορούν ποτέ στο εμπόριο, αφού δεν είναι λειτουργικά, άλλα αποδεικνύονται εμπορικές αποτυχίες, επομένως, είναι δύσκολο να υπολογιστεί σωστά το μοναδιαίο κόστος, ούτε κάνουν απόσβεση της επένδυσης. Αφετέρου δε, πολλά ιδεογενή αγαθά αποδεικνύονται εκκωφαντικές επιτυχίες (blockbusters) αφήνοντας τεράστια περιθώρια κέρδους για τους παραγωγούς και τους δημιουργούς. Αυτές οι ασυμμετρίες απαιτούν προσεκτικό επιμερισμό των τεχνικών και οικονομικών κινδύνων. Ο έλεγχος μπορεί να γίνει ευκολότερα μέσα από την ειδίκευση του καταμερισμού εργασίας, τη φυσική εποπτεία της γραμμής παραγωγής (άρα και περιορισμό διαρροών, βιομηχανικής κατασκοπείας κλπ) και την υιοθέτηση ενός νομοθετικού και αξιακού πλέγματος που να ευνοεί την ασφάλεια των συναλλαγών και τα συναλλακτικά ήθη. Όλα αυτά, όμως, προϋποθέτουν τη συγκέντρωση των ροών σε συγκεκριμένους τόπους και, συχνά, σε συγκεκριμένες χώρες ή κοινωνίες, ώστε να μπορεί ο έλεγχος να είναι αποτελεσματικός. Η μεγάλη γεωγραφική διασπορά μειώνει τα περιθώρια ελέγχου και διαφύλαξης των μεθόδων παραγωγής και των προϊόντων.

Πιθανές απαντήσεις στο ερώτημα της αλληλεπίδρασης των ροών και των κεντρικών τόπων, προέρχονται από την κριτική θεώρηση της ΘΚΤ από τον Hall. Ο Hall προτείνει (<http://www.globalurban.org/Issue1PIMag05/Hall%20article.htm>) μια σύζευξη της κλασικής Θεωρίας Κεντρικών Τόπων, όπως παρουσιάστηκε από τον Christaller, με τις εμπειρικές παρατηρήσεις, επί της Αστικής Ιεραρχίας, των τελευταίων δεκαετιών, προσθέτοντας δύο – ενδεχομένως τρία – επίπεδα στην ιεραρχία του Christaller, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 25

(«Αντιστοίχιση Θεωρίας Κεντρικών Τόπων και κατηγοριοποίησης P. Hall»).

Πίνακας 25: Αντιστοίχιση Θεωρίας Κεντρικών Τόπων και κατηγοριοποίησης P. Hall	
Θεωρία Κεντρικών Τόπων	Αντιστοίχιση P. Hall
-----	Οικουμενοπόλεις («Άλφα» πόλεις με 5 εκατ. ή περισσότερους κατοίκους στον πυρήνα και ως 20 εκατ. κατοίκους στα περίχωρα, οι οποίες εξυπηρετούν επιτυχώς μεγάλες παγκόσμιες περιοχές
-----	Υπο –οικουμενικές πόλεις («Βήτα» και «Γάμμα» πόλεις, τυπικά με 1-5 εκατ. κατοίκους στον πυρήνα και έως 10 εκατ. κατοίκους στην ευρύτερη περιοχή, οι οποίες εξυπηρετούν σε παγκόσμιο επίπεδο σε συγκεκριμένες υπηρεσίες και σχεδόν σε όλους τους κλάδους σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο.
<i>Landstadt</i> , κατά τον Christaller	Περιφερειακές πόλεις, με πληθυσμό 250.000 -1 εκατ. κατοίκους και δυναμική εξέλιξη σε παγκόσμια πόλη.
<i>Provinzstadt</i> , κατά τον Christaller	Επαρχιακές πόλεις με πληθυσμό 100,000-250,000 κατοίκους

Πηγή: Hall, <http://www.globalurban.org/Issue1PIMag05/Hall%20article.htm>

Η βασική διαφορά των Άλφα Πόλεων από τις Βήτα –Πόλεις και τις Γάμμα –Πόλεις, σύμφωνα με τον Hall, προκύπτει από το μεγαλύτερο δημογραφικό μέγεθος, καθώς και από την πληρότητα των λειτουργιών και των δραστηριοτήτων που μπορούν να παρέχουν σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο Hall τείνει να εξαιρέσει από τις Βήτα –Πόλεις και τις Γάμμα –Πόλεις τις εθνικές πρωτεύουσες, θεωρώντας, ενδεχομένως, ότι ανήκουν σε άλλο τύπο πόλεων.

Η επαγωγή που επιχειρεί ο Hall, από τα εμπειρικά δεδομένα του πραγματικού κόσμου, στη Θεωρία Κεντρικών Τόπων και τα μοντέλα της, είναι σημαντική, δεδομένου ότι το νέο οικονομικό περιβάλλον των τελευταίων δεκαετιών έχει μεταβάλλει δραστικά το χώρο, οδηγώντας σε νέες «κεντρικές θέσεις», ευρισκόμενες σε υπερεθνικές ενδοχώρες, οι οποίες, δύσκολα, συγκρίνονται με τον περιορισμένο χώρο που επικαλείται η ΘΚΤ. Μια σύνδεση των εμπειρικών δεδομένων με τη Θεωρία Κεντρικών Τόπων, μπορεί να δώσει στην τελευταία μια νέα ώθηση, η οποία, ίσως, καλύψει τα κενά που έχουν εντοπιστεί –αναφορικά με τις προϋποθέσεις του μοντέλου.

Επίσης, μπορεί να δώσει ενδείξεις για τις οικονομίες κλίμακας ή τις οικονομίες ταχύτητας των

διανοητικών αγαθών. Μολονότι δεν μπορούν να προσδιοριστούν ή να γίνει συσχέτιση με τα απλά αγαθά που αξιοποιούνται στα μοντέλα της ΘΚΤ, είναι σαφές από την εμπειρία ότι τα μεγαλύτερης αξίας διανοητικά αγαθά κατανέμονται ακόμη πιο άνισα στο χώρο και συγκεντρώνονται, συνήθως, στις μεγαλύτερες μητροπόλεις. Αυτό συμβαίνει εν μέρει, επειδή, συχνά, η παραγωγή διανοητικών αγαθών, απαιτεί τη χρήση άλλων διανοητικών αγαθών ώστε να υλοποιηθεί –πχ τα κινηματογραφικά έργα απαιτούν σενάριο, τα βιβλία ή οι μελέτες απαιτούν ειδικό λογισμικό κλπ. Επομένως, αν συμπεριληφθεί η παραγωγή και η κατανάλωση διανοητικών αγαθών στο μοντέλο του Ο' Sullivan, πιθανότατα, *θα πρέπει να θεωρούνται προϊόντα χαμηλής ζήτησης ή μεγάλων οικονομιών κλίμακας.*

Το τελευταίο απομακρύνει, επίσης, το ενδεχόμενο διαταραχής στην Αστική Ιεραρχία, εφόσον απαιτεί ακόμη περισσότερα προϊόντα με μικρές οικονομίες κλίμακας να είναι ανεπιθύμητα στη μεγάλη πόλη, σύμφωνα με τον Πίνακα 24 («Σύνοψη των συμπερασμάτων του Ο' Sullivan»).

Ευρήματα άλλων ερευνών, συμβαδίζουν με το παραπάνω συμπέρασμα. Πρόσθετες διαστάσεις στα πορίσματα της ΘΚΤ μπορούν να δοθούν από τις παρατηρήσεις των Pumain κα, αναφορικά με την καινοτομία, τη θέση και την αστική ιεραρχία. Σύμφωνα με τους Pumain κα:

«Εκτός από τις επιδράσεις της ιεραρχικής επιλογής, ένας δεύτερος τύπος ασυμμετρίας δημιουργείται σε αστικά συστήματα από τη διαδικασία της καινοτομίας. Μερικές φορές, οι πόροι των οποίων η εκμετάλλευση γίνεται κερδοφόρα, δεν είναι διαθέσιμες σε κάθε θέση· συνεπάγονται *αστική εξειδίκευση*, διότι οι σχετικές οικονομικές δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν μόνο σε μερικές αστικές περιοχές. Συνήθως, η ανάπτυξη μιας νέας αστικής εξειδίκευσης οδηγεί σε εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, καθώς οι ανεπτυγμένες πόλεις προσελκύουν μετανάστες και κερδοσκοπικές επενδύσεις.» (Pumain κα, 2009: 241 -242).

Επομένως, οι οικονομίες ταχύτητας που απαιτούνται για την καινοτομία τείνουν, επίσης, να συγκεντρώνονται στις υψηλότερες βαθμίδες του αστικού συστήματος, εντείνοντας την ασυμμετρία που παρατηρείται στην Αστική Ιεραρχία και πλαισιώνοντας τις δυνάμεις που προκαλούν ανισότητες στο αστικό σύστημα.

Μία περισσότερο ουδέτερη αντιμετώπιση της ΘΚΤ γίνεται από Fujita, αν και αναγνωρίζει ότι ο πρόδρομος της ΘΚΤ von Thünen ήταν ο πρώτος που συνέλαβε την ιδέα ότι οι αποδόσεις κλίμακας είναι αύξουσες, ενσωματώνοντας την άποψη αυτή στο μοντέλο του. Κατά το Fujita, η Θεωρία Κεντρικών Τόπων μοιάζει με αναπόφευκτο συμπέρασμα, ιδίως, εξετάζοντας τις ιεραρχικές σχέσεις του αστικού συστήματος, ωστόσο, έχει ένα σημαντικό κενό. Δεν περιλαμβάνεται καμία ανάλυση σχετικά με τις αποφάσεις εγκατάστασης των ανθρώπων, γεγονός που επηρεάζει το

μέγεθος των πόλεων. Η έλλειψη αποδίδεται από το Fujita στην ανεπαρκή διερεύνηση των μικροοικονομικών αιτιών της ισχύος της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων (Fujita, 2010: 14).

Αντιπαραβάλλοντας την Θεωρία Κεντρικών Τόπων, με τη Νέα Οικονομική Γεωγραφία, εντοπίζονται κοινοί τόποι. Παρουσιάζοντας συνολικά τις εργασίες της NOΓ επάνω στις σχέσεις μεταξύ οικισμών, ο Fujita υπογραμμίζει ότι στη NOΓ υπάρχουν δύο προσεγγίσεις αναφορικά με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας (Fujita, 2010: 27). Αφενός μεν, η εργασία του Krugman (1996) δέχεται ένα συνεχές τόπων διάσπαρτων στη περιφέρεια ενός κύκλου, ενώ σε ένα τόπο υπάρχουν αμετακίνητοι αγρότες. Έπειτα από μια μικρή, τυχαία διατάραξη, θα προκύψει ένα αυτοοργανωμένο σύστημα κανονικών κεντρικών τόπων στο οποίο πόλεις ή εργοστάσια θα διανεμηθούν ίσα επάνω στον κύκλο. Το μοντέλο επεκτάθηκε από τους Krugman και Venables (1997) για να συμπεριλάβει μικρές χώρες επάνω σε κύκλο, δίνοντας αντίστοιχα αποτελέσματα (Fujita, 2010).

Αφετέρου δε, άλλες εργασίες, όπως πχ Fujita και Krugman (1995), Fujita και Mori (1997), Mori (1997) και Fujita κα (1999b) προτείνουν τη διανομή των τοποθεσιών επάνω σε μια πραγματική γραμμή όπου η γη κατανέμεται ομοιόμορφα (Fujita, 2010). Όλοι οι εργάτες στην οικονομία υποτίθεται ότι είναι μοναδικοί και ελεύθεροι να επιλέξουν τη θέση και την απασχόλησή τους. Τα αγροτικά αγαθά απαιτούν τόσο τη χρήση γης, όσο και εργασίας, ενώ τα μεταφορικά κόστη είναι θετικά, τόσο για τα βιομηχανικά, όσο και τα αγροτικά αγαθά, και η αγροτική γη είναι αμετακίνητη, γεγονός που προκαλεί φυγόκεντρες δυνάμεις (Fujita, 2010). Σε αυτό το πλαίσιο, πρώτα δημιουργείται μια πόλη, ενώ η προσφορά συντελεστών παραγωγής, στην αγροτική ενδοχώρα, αρκετά μακριά από την πόλη μπορεί να ελκύσει τη βιομηχανία και να προκύψει μια δεύτερη πόλη. Η αύξηση του πληθυσμού, οδηγεί σε νέες πόλεις κοκ (Fujita, 2010).

Όπως επισημαίνεται από το Fujita, όλα τα μοντέλα της NOΓ, θεωρούν το αστικό σύστημα «κλειστό» δηλαδή δε λαμβάνουν υπόψη το διεθνές εμπόριο (Fujita: 2010: 28). Πρόκειται για σημαντική επισήμανση μιας παραδοχής, η οποία, προφανώς, γίνεται για λόγους απλότητας. Το διεθνές εμπόριο μπορεί να εξηγήσει ανισοροπίες σε ένα αστικό σύστημα που δεν εξηγούνται αλλιώς, με χωρικούς ή οικονομικούς όρους.

Τέλος, στον επίλογο, ο Fujita θέτει το πρόβλημα της εισαγωγής της γνώσης στα μοντέλα της NOΓ –υπογραμμίζοντας ότι «στο εξής, η «γνώση», ορίζεται ευρέως για να συμπεριλάβει ιδέες και πληροφορίες». Για τον Fujita, οι «K –συνδέσεις», δηλαδή οι συνδέσεις μεταξύ των ατόμων μέσα από την παραγωγή και τη μεταφορά της γνώσης μπορούν να συνδυαστούν με τις «E –συνδέσεις», των παραδοσιακών οικονομικών δραστηριοτήτων, για να γίνει κατανοητή η οικονομική του Χώρου.

Στο παραπάνω πλαίσιο, είναι σημαντικό να εξεταστεί μια εργασία (discussion paper) των

Berliant και Fujita, με τίτλο “The Dynamics of Knowledge Diversity and Economic Growth”. Πρόκειται για μια πρωτοποριακή εργασία, η οποία επιχειρεί να μεταφέρει, στις διαδικασίες παραγωγής της γνώσης, τη μεθοδολογική διαύγεια της NOΓ και να θέσει τις βάσεις για την εξήγηση του πώς αναπτύσσεται η γνώση (Berliant και Fujita, 2010). Δηλωμένος στόχος είναι «η εξέταση των συνεπειών της εισαγωγής της μικροδομής στη διαδικασία E&A σε ένα μοντέλο μεγέθυνσης».

Στις υποθέσεις εργασίας συμπεριλαμβάνεται η πρόβλεψη για ύπαρξη πατέντων –ουσιαστικά, διανοητικών αγαθών –οι οποίες υπόκεινται στους συνήθεις όρους αγοράς και κατανάλωσης. Επίσης, εξετάζεται ο ρόλος των ομάδων στην παραγωγή της γνώσης, οι οποίες αποφασίζουν καθαρά βραχυπρόθεσμα. Οι προτάσεις της εργασίας δεν έχουν συνάφεια με τον Χώρο στη μεγάλη κλίμακα, όπως εξετάζεται από τη Χωροταξία, την Πολεοδομία, τη Γεωγραφία και την Περιφερειακή Ανάπτυξη. Δεν αναφέρονται καθόλου σε «πόλους», «κέντρα», «πόλεις» κλπ και συναφή προβλήματα. Επίσης, βασίζονται στην αντίληψη ότι οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι δεν προσπαθούν να κρύψουν τη γνώση (ιδέες) από τους ανταγωνιστές τους –παραδοχή που έχει περιορισμένη επαλήθευση στην Οικονομική Ιστορία. Ωστόσο, η εργασία συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση των οικονομικών συνεπειών της παραγωγής γνώσης.

Το συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι η μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη συνδέεται με τη διάδοση της δημόσιας γνώσης –ουσιαστικά, εννοούν τις επιστήμες και τις δημοσίως γνωστές πληροφορίες για τις καινοτομίες. Το τελευταίο συνδέεται με τις τεχνολογικές εξελίξεις, ενώ η προτεινόμενη ισορροπία (equilibrium) επαληθεύεται στις δοκιμές της εργασίας και φαίνεται να συμφωνεί με τα χαρακτηριστικά του μονοπωλιακού ανταγωνισμού.

Οι Berliant και Fujita αναγνωρίζουν ότι ορισμένες νέες υποθέσεις εργασίας, οι οποίες μπορούν να εισαχθούν στο μοντέλο, είναι δυνατό να δώσουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα στο μέλλον. Τέτοιες υποθέσεις μπορούν να είναι μια δεύτερη βιομηχανία, η οποία θα καταναλώνει διανοητικά αγαθά, ή εργαζόμενοι στους κλάδους έντασης γνώσης να μπορούν να κινούνται μεταξύ περιφερειών.

Αν και η εργασία δεν μπορεί να ενταχθεί απ’ ευθείας στη NOΓ, υιοθετεί μερικές από τις συνήθεις υποθέσεις εργασίας της θεωρίας, όπως ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός και οι οικονομικές συναλλαγές μεταξύ δύο κλάδων. Ωστόσο, όπως δηλώνεται ρητά, άλλωστε, δεν έχει επεκταθεί στη διερεύνηση της μεταφοράς των πόρων της γνώσης (εργαζόμενοι και πατέντες) ανάμεσα στις περιφέρειες, ενώ δεν ασχολείται καθόλου με την κατανομή και την ιεραρχία πόλεων.

Ένα άλλο ζήτημα είναι ότι η εργασία δεν περιλαμβάνει όλες τις κατηγορίες διανοητικών αγαθών. Ειδικότερα, οι πατέντες, όπως ορίζονται από τους Berliant και Fujita, δεν μπορούν να

Αστική Ιεραρχία

συμπεριλάβουν τόσο τα προϊόντα της Γνώσης Προσανατολισμού –εξ ολοκλήρου –όσο και ένα μέρος από τα προϊόντα της Πραγματολογικής Γνώσης –όπως πχ τα προϊόντα που δεν κατευθύνονται στη βιομηχανία. Σε κάθε περίπτωση, η στόχευση του άρθρου είναι προς την κατεύθυνση της εξέλιξης της ΝΟΓ και το συμπέρασμά των ερευνητών ότι η δημόσια γνώση (επιστημονικές εργασίες, ανακαλύψεις κλπ) συνδέεται με την μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη είναι πολύ σημαντική επειδή επιτυγχάνεται χωρίς την επίκληση ιστορικών ή εμπειρικών δεδομένων.

Εκτός της ιεραρχίας των πόλεων, με τις οποίες ασχολείται η ΘΚΤ, κάποια μοντέλα της ΝΟΓ εξετάζουν την ιεράρχηση των περιφερειών. Επί παραδείγματι, οι ερευνητές Ago κα, δοκιμάζουν ένα μοντέλο με τρεις περιφέρειες, μία μεγάλη και κεντρική και δύο μικρότερες (Ago κα, 2006). Συμπεραίνουν ότι η οξύτητα του ανταγωνισμού στη βιομηχανία οδηγεί σε ενίσχυση των περιφερειακών κέντρων σε βάρος του πρωτεύοντος κέντρου. Επίσης, όταν τα βιομηχανικά αγαθά των περιφερειών είναι κοντινά υποκατάστατα των βιομηχανικών αγαθών του κεντρικού σημείου, ενώ το εμπόριο είναι ελεύθερο, τότε οι βιομηχανικές επιχειρήσεις εγκαθίστανται σε ένα εκ των δύο περιφερειακών κέντρων.

Ουσιαστικά, οι Ago κα πέτυχαν ένα υψηλό βαθμό αφαίρεσης, εξηγώντας θεωρητικά το φαινόμενο της αποσυγκεντροποίησης της βιομηχανίας, στις ανεπτυγμένες χώρες και της γενικότερης αποβιομηχάνισης, κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980.

Επιβεβαιώνεται, από τους Commendatore κα, ότι οι μετασχηματισμοί στο χώρο είναι όπως τους περιγράφουν οι Ago κα, με την κεντρικότητα να είναι παράγοντας αδυναμίας, υπό προϋποθέσεις (Commentatore κα, 2018). Επίσης επιβεβαιώνεται η θέση ότι η τρίτη περιφέρεια στο σύστημα μειώνει το αρχικό πλεονέκτημα κάποιας περιφέρειας.

Αν, όμως, ορισμένα μοντέλα της ΝΟΓ μειώνουν τη σημασία της κεντρικότητας, ιδίως σε καθεστώς ελεύθερου εμπορίου, τότε πως εξηγείται η επίμονη ιεράρχηση μητροπόλεις –μεσαίες πόλεις –μικρότερες πόλεις και μάλιστα η διαίρεση των μητροπόλεων σε Άλφα Πόλεις και Βήτα Πόλεις; Μια πιθανή εξήγηση είναι ότι οι βιομηχανικές δραστηριότητες δεν είναι το παν για τη διαμόρφωση της Αστικής Ιεραρχίας, ασχέτως τι δείχνει ένα απλοποιημένο μοντέλο. Όχι μόνο επειδή υπάρχουν αγροτικές δραστηριότητες και υπηρεσίες που μπορούν να αντισταθμίζουν τις απώλειες των κεντρικών περιοχών αλλά επειδή, όπως δείχτηκε στον Πίνακα 13 («Σύνοψη του προσανατολισμού σε συγκεκριμένο τόπο») του O' Sullivan, οι βιομηχανικοί κλάδοι μπορεί να έχουν τελείως διαφορετική ανάλυση κόστους. Κάποιες βιομηχανίες (κλάδοι) μπορεί να κινούνται προς τα περιφερειακά κέντρα και άλλες όχι. Ομοίως, κάποιες δραστηριότητες μπορεί να κινούνται προς τα περιφερειακά κέντρα (πχ εργοστασιακές εγκαταστάσεις, αποθηκευτικοί χώροι κα) και να

παράγουν εκεί εισοδήματα, κάποιες άλλες μπορεί να παραμένουν προσκολλημένες στο πρωτεύον κέντρο (αρχηγεία, δραστηριότητες R&D), παράγοντας εκεί εισοδήματα.

Επίσης, προκύπτει το ερώτημα, γιατί, σε βάθος χρόνου, όπως υποδεικνύεται από την εμπειρία, οι πόλεις και οι περιφέρειες που βρίσκονται ευνοημένες στις βιομηχανικές δραστηριότητες χάνουν τα πλεονεκτήματα τους προς όφελος άλλων περιοχών, υψηλότερα ή χαμηλότερα στην Αστική Ιεραρχία. Η πιθανότερη απάντηση είναι, ενδεχομένως, ότι οι περιφέρειες του αστικού συστήματος είναι εκτεθειμένες σε κινδύνους, οι οποίοι επηρεάζουν εξωγενώς στην Αστική Ιεραρχία –τουλάχιστον τις μεσαίες βαθμίδες. Η αδυναμία των μεσαίων πόλεων να προστατευτούν από τους κινδύνους ευνοούν τις πόλεις που βρίσκονται υψηλά στην Αστική Ιεραρχία.

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι τα μοντέλα της NOG, απολύτως διαυγή και πολύ χρήσιμα, ασφαλώς, ως αναλυτικά εργαλεία, αδυνατούν να συμπεριλάβουν αρκετές πτυχές της οικονομικής δραστηριότητας, όπως τεκμηριώνονται θεωρητικά –από την Περιφερειακή Επιστήμη –και εμπειρικά (επανασυγκεντροποίηση, «γαλαξιακή» μητρόπολη κλπ). Το παραπάνω κενό, ίσως, υποδηλώνει την ανάγκη για μια αναθεώρηση της οπτικής (αρχικές παραδοχές και επιλογή δραστηριοτήτων προς εξέταση) που υιοθετούν τα περισσότερα μοντέλα της NOG.

Τέλος, πέρα από την Νέα Οικονομική Γεωγραφία, κριτική στη Θεωρία Κεντρικών Τόπων έχει ασκηθεί από ερευνητές που υποστηρίζουν τη Θεωρία της Πολυπλοκότητας, η οποία βασίζεται στην υπόθεση ότι μια πόλη είναι «συστήματα, συστημάτων από συστήματα» (“systems of systems of systems”), επομένως, τα κέντρα μιας πόλης είναι πολύ ασθενέστερα απ’ όσο προτείνει η θεωρία Κεντρικών Τόπων. Σύμφωνα με τον Timmermans:

«Η εξαγωνική διαμόρφωση ένθετων περιοχών αγορών και της αυστηρής λειτουργικής ιεραρχίας, μπορούν μόνο να αντληθούν κάτω από αυστηρές υποθέσεις: 1) ενός ισοτροπικού χώρου, 2) μιας καταναλωτικής συμπεριφοράς ενός σκοπού και ελαχιστοποίησης αποστάσεων και 3) μιας συμπεριφοράς προμηθευτών που αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση του κέρδους ανεξάρτητα από την κατηγορία. Αντικαθιστώντας μία ή περισσότερες από τις παραδοχές με εμπειρικές, περισσότερο ρεαλιστικές υποθέσεις, αμέσως υποδεικνύει ότι η τάξη και η κανονικότητα, χάνονται.» (Timmermans, 2012: 176)

Αν και η κριτική έχει βάση, τουλάχιστον στο σημείο ότι το τέλειο εξαγωνικό σχήμα χάνεται, συνήθως, στον πραγματικό κόσμο, ωστόσο, δεν έχει βάση ότι η τάξη και η κανονικότητα χάνονται. Οι περισσότερες επαγγελματικές μελέτες, όπως προκύπτει από τον τρόπο που οι τελευταίες είναι διαρθρωμένες, υιοθετούν την άποψη ότι οι εξαρτήσεις μεταξύ των οικισμών –η ίδια η έκφραση

Αστική Ιεραρχία

είναι αποκαλυπτική –δομούνται με επίκεντρο κάποιο ή κάποια κέντρα. Μπορεί να πρόκειται για οικονομικά, διοικητικά, πολιτιστικά ή όποιου άλλου τύπου κέντρα, ωστόσο, η έκφραση της εξάρτησης στο χώρο, σε συγκεκριμένο τόπο, υποδηλώνει ότι η έννοια της κεντρικότητας, στην οποία, ουσιαστικά, επικεντρώνονται τα μοντέλα της ΘΚΤ, παλαιότερα και νεότερα, παραμένει βασική για την εξήγηση των ιεραρχήσεων και των ανταγωνισμών, εντός και εκτός του αστικού χώρου.

Το Μοντέλο του Henderson

Ένα α-χωρικό και ιδιαιτέρως πολύπλοκο μοντέλο αστικής ιεραρχίας έχει προταθεί από τον Henderson, ο οποίος αποδέχεται τη σημασία της κεντρικής θέσης και διατηρεί το διαχωρισμό του Mills (CBD –δευτερεύοντα κέντρα/ περιοχές κατοικίας), ορίζοντας, σε κάθε στάδιο, στη θεωρία του διάφορες οικονομικές παραμέτρους που αφορούν το κεφάλαιο, τη γη και την εργασία (Henderson, 1974). Αρχικά, περιγράφει το μοντέλο της πόλης που χρησιμοποιεί, έπειτα, διερευνά το μέγεθος της πόλης –τόσο το ελάχιστο, όσο και το βέλτιστο (optimum) –στη συνέχεια, εξετάζει το ισοζύγιο στη οικονομία και, τέλος, δίνει τις προεκτάσεις του μοντέλου.

Ο Henderson στοχεύει, κυρίως, στην περιγραφή και την κατανόηση των εμπειρικών παρατηρήσεων στις πόλεις της εποχής, γύρω από την αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών και την κατανομή τους ανάμεσα στις πόλεις, χωρίς να προτείνει γενικούς νόμους. Χρησιμοποιεί εκτεταμένα την μικροοικονομική ανάλυση και οι υποθέσεις που κάνει στο μοντέλο που προτείνει, στον πραγματικό κόσμο, λειτουργούν καλύτερα με ειδικές προϋποθέσεις –πχ υποθέτοντας ότι οι επιχειρήσεις είναι εργολήπτες οικοδομών (“land developers”). Ο Fujita επισημαίνει ότι το μοντέλο του Henderson εξετάζει την κατανομή του μεγέθους και των τύπων των πόλεων, χωρίς να εξετάζει, καθόλου, την τοποθεσία τους, δηλαδή αγνοεί τις παραμέτρους του χώρου που επηρεάζουν τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας (Fujita, 2010: 27).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο σχολιασμός του Μοντέλου του Henderson από τον Krugman. Ο Krugman συνοψίζει το Μοντέλο του Henderson, προτείνοντας δύο βασικές υποθέσεις:

α) σε μια πόλη υπάρχουν θετικές και αρνητικές εξωτερικές οικονομίες. Οι πρώτες απορρέουν ανά συγκεκριμένο οικονομικό κλάδο, οι δεύτερες συνολικά από το μέγεθος της οικονομίας και της πόλης.

β) Το βέλτιστο (optimum) μέγεθος πόλης –εκεί που οι θετικές εξωτερικές οικονομίες κορυφώνονται και οι αρνητικές μηδενίζονται –δεν ταυτίζεται ποτέ με το «ισοζύγιο» (equilibrium)

του μεγέθους της πόλης, το οποίο οδηγεί σε δημιουργία νέων πόλεων, εξαιτίας των δυνάμεων της αγοράς, επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσω της μετανάστευσης, το μέγεθος των παλιών πόλεων (Krugman, 1996: 402 -403).

Σύμφωνα με τον Krugman, το μοντέλο του Henderson υποδεικνύει ότι κάθε πόλη οφείλει να εξειδικεύεται, τουλάχιστον στις εξαγωγές, σε ένα κλάδο ή λίγους κλάδους της οικονομίας που παράγουν εξωτερικές οικονομίες, ενώ το μέγεθος της κάθε πόλης εξαρτάται από το ρόλο της στο σύστημα και ποιας έκτασης δραστηριότητες τη συμφέρει να συγκεντρώσει (Krugman, 1996: 404). Επίσης, το μοντέλο του Henderson εξηγεί γιατί υφίσταται αστικό σύστημα με ευρύ φάσμα μεγεθών πόλεων, χωρίς να διαφαίνεται κίνδυνος κατάρρευσής του. Αυτό που δεν εξηγεί είναι γιατί σε πολλές χώρες, όχι όμως σε όλες, τα μεγέθη των πόλεων υπακούουν σε μια λογαριθμική σχέση, το Κανόνα Τάξης Μεγέθους.

Ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους

Ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους περιλαμβάνει, πέρα από την κατανομή του πληθυσμού των πόλεων, ερμηνείες πολλών φαινομένων, όπως πχ το μέγεθος των επιχειρήσεων, τα μήκη των ποταμών, η συχνότητα χρήσης των λέξεων και ο πλούτος ανάμεσα στα άτομα (http://en.wikipedia.org/wiki/Rank-size_distribution). Σε αντίθεση με τη Θεωρία Κεντρικών Τόπων, ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους θεωρεί τις αποδόσεις κλίμακας σταθερές και είναι συγγενής με διάφορες μαθηματικές κατανομές, όπως ο Νόμος του Zipf, η Κατανομή Yule και η Κατανομή Pareto (οπ).

Αναφορικά με την κατανομή του πληθυσμού στις πόλεις, ιδιαιτέρως, ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους ορίζει ότι ο πληθυσμός των πόλεων μειώνεται σταδιακά και με κανονικότητα, με σημείο εκκίνησης τη μεγαλύτερη πόλη. Ακολουθεί ταχεία μείωση του πληθυσμού στις μεγάλες και μεσαίες πόλεις, η οποία, όμως, αμβλύνεται στη συνέχεια. Στην απλή του μορφή, ο Κανόνας Τάξης Μεγέθους υποστηρίζει ότι αν A ο πληθυσμός της μεγαλύτερης πόλης, $A/2$ είναι ο πληθυσμός της δεύτερης πόλης, $A/3$ ο πληθυσμός της τρίτης μέγεθος πόλης, $A/4$ ο πληθυσμός της τέταρτης σε μέγεθος πόλης κ.ο.κ. Αυτό, πρακτικά, οδηγεί σε λίγες μεγάλες πόλεις και σε ένα μεγάλο πλήθος μικρών πόλεων.

Σύμφωνα με τους Gabaix και Ioannides:

« (...) από n πόλεις σε διάταξη με μεγέθη $S(1) \geq \dots \geq S(n)$, από την παλινδρόμηση Zipf προκύπτει μια συνηθισμένη παλινδρόμηση ελάχιστων τετραγώνων (OLS) της λογαριθμικής κατάταξης i της λογαριθμικής τάξης $\log S(i)$:

$$\ln i = A - \zeta_n * \ln S (i). (3)$$

Η διαδικασία αυτή είναι η πιο συχνά χρησιμοποιούμενη στην εμπειρική βιβλιογραφία. Μπορεί να αποδειχθεί ότι για μεγάλο n , ο συντελεστής ζ_n τείνει με πιθανότητα 1 στο πραγματικό ζ .» (Gabaix και Ioannides, 2004)

Παρόλα αυτά οι Gabaix και Ioannides παραμένουν σκεπτικιστές ως προς το εύρος της εφαρμογής του Κανόνα Τάξης Μεγέθους. Σύμφωνα με τους Gabaix και Ioannides:

«Το πλεονέκτημα αυτής της διαδικασίας είναι ότι παράγει μια καλή οπτική προσαρμογής στους εκθετικούς νόμους. Για μεγάλα δείγματα, όπως αυτά με χρηματοοικονομικά δεδομένα, είναι λογικά ακριβής. Ωστόσο, δεν συνιστάται για τις πόλεις, καθώς είναι αναποτελεσματική αφού βασίζεται σε μικρά δείγματα.» (Gabaix και Ioannides, 2003)

Οι Bourdeau –Lepage και Huriot, διαπιστώνουν μια κυκλική διεργασία, κατά την οποία το μέγεθος της πόλης συνδέεται με τις εξωτερικές οικονομίες που διαχέονται από την ύπαρξη δεξιοτήτων και πληροφοριών, η οποία, πλέον, συνδέεται και με το «κύμα» της παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με τους ίδιους:

«Το μέγεθος της πόλης συμφωνεί συνήθως με την αστική πολυμορφία που αποτελεί πηγή των αλληλεπιδράσεων και των εξωτερικών οικονομιών, σχετιζόμενη εμφανώς με την εγγύτητα και την ανταλλαγή πληροφοριών. Το μέγεθος και η πολυμορφία είναι επίσης παράγοντες μιας καλής ταύτισης μεταξύ προσφοράς και ζήτησης δεξιοτήτων στην αγορά εργασίας. Η σχέση μεταξύ του μεγέθους της πόλης και της συσχετιζόμενης παρουσίας της διαφορετικότητας και των εξωτερικών οικονομιών, αφενός, και της παγκοσμιοποίησης της πόλης, αφετέρου, είναι κυκλική και σωρευτική, ούτως ώστε η παγκοσμιοποίηση της πόλης να προκαλεί εκ νέου παγκοσμιοποίηση της πόλης και η διαδικασία να είναι περισσότερο ή λιγότερο «κλειδωμένη» (Bourdeau –Lepage και Huriot, 2006: 5).

Ο Krugman, αν και αποδέχεται ότι, τουλάχιστον στην περίπτωση των πόλεων των ΗΠΑ, από το 1890 και μετά, ο Κανόνας Τάξης Μεγέθους ισχύει, επισημαίνει δύο βασικά στοιχεία (Krugman, 1996): α) οι μικρές πόλεις (η λεγόμενη «χαμηλή ουρά» στη σχετική βιβλιογραφία) είναι λιγότερες από όσο προβλέπει ο Κανόνας, επομένως, ο Κανόνας Τάξης Μεγέθους προβλέπει ικανοποιητικά μόνο το σχηματισμό των μεγάλων πόλεων, β) ούτε το αστικό σύστημα τύπου Henderson, ούτε η Θεωρία Κεντρικών Τόπων εξηγούν γιατί ισχύει ο Κανόνας Τάξης Μεγέθους. Για να αποφευχθεί ο σκόπελος, ο Krugman παρουσιάζει και αναθεωρεί το Μοντέλο του Simon, το οποίο, αν και αρνείται τις εξωτερικές οικονομίες που υπάρχουν σε μια πόλη, χρησιμοποιεί την ελαστικότητα της

πυκνότητας των πιθανών μεγεθών των πόλεων, γεγονός που του επιτρέπει να εξηγήσει, καταρχήν, γιατί ισχύει ο Κανόνας Τάξης Μεγέθους, τουλάχιστον στις μεγάλες πόλεις. Η εξήγηση που προκύπτει, κατά τον Krugman, είναι ότι πρόκειται, από μαθηματικής άποψης, για τυχαίο γεγονός.

Αντιθέτως, οι Axtell και Florida, υπερασπίζονται το Νόμο του Zipf και τον χρησιμοποιούν, όπως και τα εμπειρικά στοιχεία από τη δημογραφία των ΗΠΑ, για να δομήσουν ένα μοντέλο που βασίζεται στην αντιστροφή των παραδοχών της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων (Axtell και Florida, 2006). Αντί οι επιχειρήσεις να χωροθετούνται με βάση τις οικονομίες κλίμακας, δηλαδή με βάση την προβλεπόμενη κατανομή του πληθυσμού, στο μοντέλο των Axtell και Florida οι άνθρωποι ιδρύουν επιχειρήσεις και η συγκέντρωση των τελευταίων είναι που δημιουργεί τις πόλεις. Οι Axtell και Florida συμπεριλαμβάνουν στην ανάλυση τους και το τυχαίο, όπως προκύπτει από το μοντέλο Simon, το οποίο ενισχύει το συμπέρασμά τους.

Άλλες, νεότερες προσεγγίσεις, απορρίπτουν τον Νόμο του Zipf ως βάση για τη σειρά των πόλεων στην Αστική Ιεραρχία, την οποία ακολουθεί ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους και προτείνουν ένα δίκτυο «ελεύθερης κλίμακας».

Σύμφωνα με τους Berliant και Watanabe, ο Νόμος του Zipf «έχει εξελιχθεί σε Άγιο Δισκοπότηρο» για τον Κανόνα Τάξης Μεγέθους και επιπλέον:

«Η κλασική θεωρία του δικτύου δεν μπορεί να εξηγήσει την εμφάνιση μιας διασποράς ή ενός διανομέα σε ένα δίκτυο που, συνήθως, παρατηρούνται στα περισσότερα δίκτυα. Κάθε κόμβος συνδέεται με ίση πιθανότητα και στερείται διακριτής θέσης, επειδή ο αριθμός των συνδέσεων για κάθε κόμβο δεν έχει σημασία στη διαμόρφωση ενός δικτύου» (Berliant και Watanabe, 2008: 2).

Προσπαθώντας να προσαρμόσουν το Νόμο του Zipf στην πραγματικότητα, όπως έχει προκύψει τις τελευταίες δεκαετίες, οι ερευνητές διερευνούν πιθανές συνδέσεις ανάμεσα στον Κανόνα Τάξης Μεγέθους και τη Θεωρία των Δικτύων.

Οι Barabási και Albert, αναθερμαίνοντας τη θεωρία δικτύων, μετέβαλλαν τις παραδοχές της κλασικής θεωρίας, οι οποίες πρότειναν την τυχαία σύνδεση ανάμεσα σε κόμβους, δίνοντας νέα και διαφορετικά αποτελέσματα. Σύμφωνα με τους Berliant και Watanabe:

«Το μοντέλο [σς: των Barabási και Albert] τους (BA μοντέλο) προσθέτει δυναμικά χαρακτηριστικά και μια προτιμησιακή προσκόλληση στο κλασικό πρότυπο, ούτως ώστε οι κόμβοι δεν είναι μοναδικοί πλέον. Μερικοί κόμβοι έχουν συγκεντρώσει πολλές συνδέσεις, ενώ άλλοι είναι συνδεδεμένοι με λίγους μόνο (κόμβους). Το μοντέλο έχει εφαρμοστεί σε πολλούς τομείς, συμπεριλαμβανομένων των επιστημών του Παγκόσμιου Ιστού, και παρήγαγε μια καλή περιγραφή της οργάνωσης και της

Αστική Ιεραρχία

ανάπτυξης των δικτύων. Όλα τα εφαρμοσμένα δίκτυα έχουν ένα κοινό στοιχείο: η κατάληξη των διανομών των συνδέσεων είναι σταθερής κλίμακας, δηλαδή, οι διανομές έχουν «παχιές» ουρές. Μπορούμε να βρούμε κόμβους με εξαιρετικά μεγάλο αριθμό των συνδέσεων μάλλον εύκολα με αυτά τα δίκτυα από ό, τι με την κλασική τυχαία θεωρία γραφημάτων» (Berliant και Watanabe, 2008: 2)

Πρόκειται για μια αντιστροφή των αποτελεσμάτων που έδινε η κλασική θεωρία δικτύου. Οι Berliant και Watanabe επισημαίνουν:

«Η αρχική θεωρία του τυχαίου δικτύου χάνει αυτό το χαρακτηριστικό: οι δύο κορυφές συνδέονται τυχαία, ανεξάρτητα από τον αριθμό των ακμών κάθε κορυφή έχει. Ένα οικονομικό μοντέλο τροφοδοτεί αυτό το συστατικό που λείπει («προνομιακή προσκόλληση») και καθιστά το βαθμό κατανομής του τυχαίου δικτύου σε κατανομή του μεγέθους της πόλης χωρίς κλίμακα.» (Berliant και Watanabe, 2008: 7).

Ο Πίνακας 26 («Μαθηματικά σύμβολα του τύπου του Berliant και Watanabe») συγκρίνει τους βαθμούς κατανομής και την κατανομή των μεγεθών των πόλεων και χρησιμοποιείται από τους Berliant και Watanabe.

Πίνακας 26: Μαθηματικά σύμβολα του τύπου των Berliant και Watanabe	
$f(x)$	Κατανομή μεγέθους πόλης
pdf	Πιθανότητα πυκνότητας λειτουργιών
k	Αριθμός ακμών (edges)
$NPk(k)$	Αριθμός κόμβων (nodes) με k ακμές
$x = x(k)$	Οικονομικό μοντέλο
x	Αριθμός ανθρώπων
$Nf(x)$	Αριθμός πόλεων με πληθυσμό x

Πηγή: Berliant και Watanabe, 2008: 7

Συναρτώντας τις παραπάνω μεταβλητές, οι Berliant και Watanabe καταλήγουν στην παρακάτω πρόταση:

Πρόταση: *Εάν ένα οικονομικό μοντέλο που βασίζεται στα τυχαία δίκτυα προβλέπει $x = \log(k)$, στην ανηγμένη μορφή της, όπου το x δηλώνει το μέγεθος της πόλης, θα δημιουργήσει μια κανονική λογαριθμική κατανομή μεγέθους πόλης.* (Berliant και Watanabe, 2008: 7).

Εν κατακλείδι, υπάρχουν μεθοδολογικές αδυναμίες στη χρήση του Νόμου του Zipf για τον Κανόνα Τάξης Μεγέθους. Δεδομένου ότι στον πραγματικό κόσμο δεν ικανοποιείται πλήρως ο

Νόμος του Zipf, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι τα δίκτυα δεν σχηματίζονται τυχαία. Σύμφωνα με τους Berliant and Watanabe (Berliant και Watanabe, 2008: 10):

«Το κλασικό τυχαίο γράφημα είναι πολύ αδύναμο για να παράγει μεγάλες κεντροβαρείς πόλεις, όπως η Νέα Υόρκη ή το Λος Άντζελες. Όταν μεταφράζεται η κατανομή του βαθμού στην κατανομή του μεγέθους της πόλης (city size) θα πρέπει να γίνεται με τρόπο που να προσθέτει περισσότερο βάρος στα άκρα. Έχουμε προβλέψει την ανηγμένη μορφή που το επιθυμητό οικονομικό μοντέλο έχει και έχουμε προτείνει ένα σκαρίφημα ενός μηχανισμού που κινητοποιεί τα νοικοκυριά ή τις επιχειρήσεις να μετεγκατασταθούν. Το πρόβλημα βελτιστοποίησης, συμπεριλαμβανομένης της επιλογής ενός κόμβου, πρέπει να καθοριστεί για να διατυπωθεί η δομική μορφή.»

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι τα παραδοσιακά μοντέλα, τα οποία προέκυψαν από τη μελέτη των πόλεων ενός εθνικού κράτους, περιγράφουν και, σε πολλές περιπτώσεις, εξηγούν ικανοποιητικά την Αστική Ιεραρχία ενός χώρου με αυτά τα χαρακτηριστικά –χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχει περιθώριο βελτιώσεων. Ωστόσο, οι πόλεις και, ιδίως, οι μητροπόλεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και σε ένα μεγάλο μέρος του υπόλοιπου κόσμου, έχουν πλέον μεικτά χαρακτηριστικά, τα οποία οδηγούν τις θεωρίες με βάση τον πληθυσμό, αναφορικά με την Αστική Ιεραρχία, άλλοτε σε σωστά και άλλοτε σε λανθασμένα συμπεράσματα.

5.2.2) Εξαρτήσεις

Άλλες θεωρίες επικεντρώνονται στη λειτουργία των μητροπόλεων σε ένα ευρύτερο οικιστικό δίκτυο. Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές, η σχηματοποίηση των εξαρτήσεων, για πολιτικούς λόγους ή σε οικονομική βάση, συγκροτεί τους αρμούς της Αστικής Ιεραρχίας. Όπως προκύπτει από την βιβλιογραφική επισκόπηση, οι εξαρτήσεις κινούνται σε διάφορους άξονες, όπως η αστική ανταγωνιστικότητα και τα άτυπα –δηλαδή χωρίς θεσμική έκφραση– δίκτυα πόλεων.

Αστική ανταγωνιστικότητα

Η Αστική Ανταγωνιστικότητα είναι ουσιαστικά ένας δείκτης, που απασχολεί πολλούς ερευνητές της εποχής. Οι Kresl και Singh, αφού πρώτα επισημάνουν ότι «διεθνή στοιχεία για το εμπόριο για τις πόλεις δεν είναι διαθέσιμα, εκτός από τα πιο πρόσφατα χρόνια, αλλά, το πιο σημαντικό, όταν οι αστικές οικονομίες εξετάζονται, η ενδοεθνική ανταγωνιστικότητα είναι εξίσου σημαντικό με τη διεθνή ανταγωνιστικότητα» (Kresl και Singh, 1999: 1018), χρησιμοποιούν την

Αστική Ιεραρχία

ακόλουθη σύλληψη: η κατάταξη Αστικής Ανταγωνιστικότητας είναι συνάρτηση της μερικής παραγώγου της προστιθέμενης αξίας μεταποίησης, της μερικής παραγώγου των λιανικών πωλήσεων και της μερικής παραγώγου των εισπράξεων επιχειρηματικών υπηρεσιών, δηλαδή (Kresl και Singh, 1999: 1018):

Urban competitiveness ranking (Δ manufacturing value added, Δ retail sales and Δ business services receipts)

Οι συγγραφείς ορίζουν ρητά την ιεραρχία των μητροπόλεων βάσει της ανταγωνιστικότητας, με τις μεταβολές στο δείκτη ανταγωνιστικότητας να έχουν ευθέως επίπτωση στην ιεραρχία. Για παράδειγμα, ομαδοποιούν τις αμερικανικές μητροπολιτικές περιοχές και καταγράφουν τις μεταβολές στην ανταγωνιστικότητα της κάθε μίας, διακρίνοντας, κατά τις περιόδους 1977- 87 και 1987-92, μια αντιστροφή της τάσης για μειωμένη ανταγωνιστικότητα των προβληματικών περιοχών. Μεθοδολογικά, έχει ενδιαφέρον η ομαδοποίηση των μητροπόλεων των Ηνωμένων Πολιτειών.

Πίνακας 27: Ομαδοποίηση αμερικανικών μητροπόλεων	
Περιφέρεια	Πόλη
Βιομηχανικό Τρίγωνο (Πίτσμπουργκ – Μιλγουόκι – Σαιντ Λούις)	Σικάγο
	Ντιτρόιτ
	Σινσινάτι
	Κλίβελαντ
	Μιλγουόκι
	Πίτσμπουργκ
	Σεντ Λούις
Ακτή του Ειρηνικού	Λος Άντζελες
	Σαν Ντιέγκο
	Σαν Φραντσίσκο
	Σιάτλ
Βορειοανατολικές Πολιτείες	Βαλτιμόρη
	Βοστώνη
	Νέα Υόρκη
	Φιλαδέλφεια
Νότος	Ατλάντα
	Μαϊάμι
	Τάμπα
Κεντρικές Πολιτείες	Ντάλλας – Φορτ Ουόρθ
	Ντένβερ
	Κάνσας Σίτυ
	Μιννεάπολις – Σαιντ Πωλ
	Φοίνιξ

Πηγή: Kresl και Singh, 1999: 1021

Αν και η ανάλυση των Kresl και Singh επικεντρώνεται στην περίπτωση των ΗΠΑ, είναι εύκολο, εφόσον είναι διαθέσιμα σχετικά στατιστικά στοιχεία, να χρησιμοποιηθεί σε περιπτώσεις όπως πχ της ΕΕ ή της Ιαπωνία που έχουν, επίσης, μια εξελιγμένη βιομηχανική κοινωνία που στοχεύει στη βελτιστοποίηση των οικονομικών συντελεστών. Επομένως, αν οι μητροπόλεις της ΕΕ, των ΗΠΑ και ορισμένων άλλων χωρών συγκροτούν ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο τμήμα της αστικής Ιεραρχίας, τότε η αστική ανταγωνιστικότητα αποτελεί ένα χρήσιμο δείκτη για την κατάταξη μιας μητρόπολης στην Αστική Ιεραρχία.

Δίκτυα πόλεων

Τα άτυπα δίκτυα των πόλεων μπορούν να διαφέρουν από τα επίσημα δίκτυα πόλεων –που εξετάστηκαν στον **Ανταγωνισμό Μητροπόλεων**, όπως και η σχέση τους με την Εδαφική Συνεργασία. Ενώ τα δεύτερα είναι συχνά προϊόν μιας «εκ των άνω» διαδικασίας, με τις πολιτικές αποφάσεις να έχουν κεντρικό ρόλο, όπως, ήδη, περιγράφηκε, τα άτυπα δίκτυα είναι προϊόν μιας «εκ των κάτω» διαδικασίας, κυρίως οικονομικών και επιστημονικών οργανισμών –εξαγωγικές επιχειρήσεις, τράπεζες, διεθνικές επιχειρήσεις, πολυεθνικές επιχειρήσεις –θυγατρικές στο εξωτερικό, υπεράκτιες εταιρείες, διεθνή πανεπιστήμια, διακρατικά ερευνητικά κέντρα κλπ. Τα άτυπα δίκτυα βασίζονται σε συνεργασίες των παραπάνω key players για ένα ευρύ φάσμα έργων στη βιομηχανία, την έρευνα, τη βιομηχανική καινοτομία, το διαπολιτισμικό διάλογο, τις ανταλλαγές προσωπικού, τη δημιουργία διακρατικών υποδομών –σε πάγιο και ανθρώπινο κεφάλαιο –κα. Επεκτείνονται δραστικά σε εταιρικά και εμπορικά δίκτυα σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία και αυξάνονται διαρκώς. Αν και τα οφέλη από την αντιστοίχιση επίσημων και άτυπων δικτύων είναι, συχνά, σημαντικά, εκ των πραγμάτων, τα άτυπα δίκτυα είναι περισσότερα, λειτουργούν χωρίς ενιαίο έλεγχο και, ορισμένες φορές «υπερφαλαγγίζουν» τα επίσημα δίκτυα, σε περιοχές και με τρόπους που οι κυβερνήσεις και τα επίσημα σχέδια δεν έχουν προβλέψει.

Ο David Harvey, στο έργο του *Η Κατάσταση της Μετανεωτερικότητας*, έχει εξετάσει συνολικά τις μεταβολές που έλαβαν χώρα τελευταία, στο δυτικό κόσμο, τόσο αναφορικά με τις υλικές πρακτικές στο χώρο, όσο στις τεχνικές αναπαράστασης στο χώρο και τη δημιουργία φανταστικών χώρων (Harvey, 1989). Το βασικό επιχείρημα του David Harvey είναι ότι ο μοντερνισμός και ο μεταμοντερνισμός αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου φαινομένου, της νεωτερικότητας (modernity). Ο Harvey περιγράφει, αναλυτικά, τις αλλαγές του καπιταλισμού, κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Οι αλλαγές αφορούν την παραγωγή, την εργασία, τις τράπεζες και γενικότερα την οικονομία, περνώντας από το μοντέλο του φορντισμού, με την έμφαση στις οικονομίες κλίμακας, σε αυτό της ευελιξίας, με έμφαση στις οικονομίες ταχύτητας.

Ο Harvey αναλύει, ακόμη, τις αλλαγές στην αντίληψη του χώρου και του χρόνου, με σκοπό να καταδειχτεί η ενότητα της σκέψης κατά τη νεωτερικότητα αλλά και να προετοιμαστεί η αντίθεση μεταξύ «είναι» και «γίνεσθαι» –με τον ερευνητή να τάσσεται υπέρ του δεύτερου. Στο παραπάνω πλαίσιο, ο Harvey επικεντρώνεται στο «συμπιεσμένο χωροχρόνο», δηλαδή στην κοινωνική πραγματικότητα η οποία ανατρέπεται εξ αιτίας μεγάλων αλλαγών, όπως πχ στην τεχνολογία, στη γεωγραφία, στις επιστήμες ή τις τέχνες κλπ. Αυτό το μικρό διάστημα των εκρηκτικών αλλαγών, ονομάζεται από τον Harvey «επαναστατικός χρόνος» και οδηγεί σε πλήρη

μεταβολή στην τεχνολογία, τις αναπαραστάσεις του χώρου ή των φανταστικών χώρων της ανθρώπινης αντίληψης.

Σημειώνεται, επίσης, ότι ο Harvey υπερασπίζεται τη θέση ότι το μεταφορικό κόστος της κίνησης προσώπων και αγαθών στο χώρο αποτελεί παράγοντα διαφοροποίησης και διαμόρφωσης του Χώρου. Για τον Harvey, ο Χώρος μπορεί και επιβάλλεται να παραχθεί, πχ μέσα από υποδομές, προηγμένες τεχνικές αναπαραστάσης, καινοτόμες μορφές φανταστικών χώρων (ιδίως μέσω της παραγωγής «εικόνων») κλπ. Ωστόσο, τα είδη των παρεμβάσεων παραμένουν γενικά και απουσιάζει η αναφορά των εσωτερικών πτυχών της διαδικασίας παραγωγής εννοιών, αγαθών και οικονομικών κλάδων που βασίζονται στη γνώση.

Οι θέσεις του Harvey ενισχύουν σε κάποιον τρίτο την εντύπωση ότι αφενός ο διεθνής καταμερισμός εργασίας οδηγεί σε μια ιεράρχηση των τόπων στο διεθνές «γίγνεσθαι», αφετέρου η κοινωνική κατασκευή των πάσης φύσεως ιεραρχιών επιτυγχάνεται μέσα από τον έλεγχο του Χώρου και του Χρόνου, καθώς και τον ταξικό ή ενδοταξικό ανταγωνισμό που εκτυλίσσεται στις δυτικές κοινωνίες.

Ως εκ τούτου, αν και ο Harvey αναδεικνύει, σχεδόν κινηματογραφικά, το ρόλο της ανθρώπινης διάνοιας στη διαμόρφωση του Χώρου και του Χρόνου, ωστόσο, αποφεύγει να αντιμετωπίσει τη γνώση ως προϊόν μιας διαδικασίας παραγωγής, στηριγμένης στο ανθρώπινο κεφάλαιο, με οικονομικούς όρους –όχι υποχρεωτικά όρους αγοράς. Επομένως, η παραγωγή, η μεταφορά και η χρήση των γνώσεων, καθώς και τα επαγγελματικά δίκτυα που υποχρεωτικά αρθρώνονται υποκείμενα, ως παράγοντες συγκρότησης οικονομικών και επιστημονικών φορέων και, κατ' επέκταση, ως βασικοί παράγοντες μετασχηματισμού του «συμπιεσμένου χωροχρόνου», υποβαθμίζονται σιωπηρά –ενδεχομένως ως μια αόριστη πλευρά της «αγοράς».

Ο Manuel Castells στον πρώτο τόμο του έργου του *The Information Age: Economy, Society and Culture*, με τίτλο *The Rise of Network Society*, περιγράφει εκτενώς τις αλλαγές που επέφερε η πληροφορία στην παραγωγικότητα, την ανταγωνιστικότητα, την παραγωγή, την εργασία και το κεφάλαιο. Ο Castells βασίζεται πολύ στο έργο του Harvey και απορρίπτει την ιδέα της «μεταβιομηχανικής κοινωνίας», θεωρώντας ότι η γνώση είχε, επίσης, καθοριστικό ρόλο τόσο στην Πρώτη όσο και τη Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση. Επιπρόσθετα, εντοπίζει διαφορές, ανάμεσα στην αμερικανική και την ευρωπαϊκή πόλη και, ιδίως, στον τρόπο που προσλαμβάνουν την Πληροφορία που κυριαρχεί διαρκώς περισσότερο στην εποχή μας. Μια σοβαρή διαφορά είναι ότι το κέντρο της ευρωπαϊκής πόλης είναι σαφώς πιο θελκτικό απ' ό τι στην Αμερική και αυτό αποδυναμώνει τις φυγόκεντρες δυνάμεις που ωθούν τη σύγχρονη πόλη να γίνει «μετα –πόλη».

Ο Castells αφιερώνει ειδικό κεφάλαιο για τον Χώρο των Ροών. Υιοθετώντας, σε μεγάλο

βαθμό, τη μαρξιστική προσέγγιση για το διαχωρισμό κεφαλαίου –εργασίας, ο Castells προτείνει το διαχωρισμό του Χώρου, σε Χώρο των Ροών και σε Χώρο των Τόπων. Ο πρώτος τύπος χώρου διαμορφώνεται από το κεφάλαιο και τις ελίτ, ενώ ο δεύτερος τύπος χώρου διαμορφώνεται από την εργασία και το λαό (σημείωση δική μου: η λέξη “people” έχει δύο έννοιες, τους ανθρώπους αλλά και το λαό, ωστόσο, μόνον ο λαός αντιδιαστέλλεται με τις ελίτ). Ο Χώρος των Ροών υποστηρίζεται, αν δε συνδιαμορφώνεται, από τις τεχνολογικές εξελίξεις, ιδίως, στους υπολογιστές και το Διαδίκτυο.

Τέλος, ο Castells εισηγείται την έννοια του «αχρονικού χρόνου» (“timeless time”). Έχοντας υιοθετήσει εξ αρχής τη θέση του D. Harvey (*Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας*) ότι ο μοντερνισμός και ο μεταμοντερνισμός είναι δύο όψεις του ίδιου φαινομένου, της νεωτερικότητας, ο Castells υποστηρίζει ότι διάφορα είδη χρόνου που εμφανίζονται κατά τόπους (πχ το πεδίο του χρόνου, ο βιολογικός χρόνος κλπ) εμφανίζονται στον Χώρο των Τόπων, ενώ ο «αχρονικός χρόνος» εμφανίζεται στο Χώρο των Ροών και αφορά τη λειτουργία των δικτύων σε πολλούς τόπους, στο ίδιο χρόνο.

Οι περιγραφές του Castells για τις δυναμικές του αναπτύσσονται στο Χώρο είναι, σε μεγάλο βαθμό, ακριβείς και έχουν επαληθευτεί από τα γεγονότα της επόμενης περιόδου, τη διάχυση της αστικής ανάπτυξης, την κάθετη άνοδο της παραγωγικότητας στις επιχειρήσεις κλπ. Ωστόσο, μεθοδολογικά, οι θέσεις του Castells, έχουν δύο ελλείψεις.

Αφενός μεν, εστιάζοντας στην Πληροφορία, ο Castells υποβαθμίζει, υποχρεωτικά, την αξία της Γνώσης στην παραγωγή και στη διαμόρφωση αξιακών προτύπων στην εποχή μας. Είναι γεγονός ότι η πληροφορία κυριαρχεί στον υπερθετικό βαθμό, στο δυτικό και τον αναπτυσσόμενο κόσμο και είναι, εξίσου, σαφές ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών είχαν καθοριστικό ρόλο σ’ αυτό. Ωστόσο, η γνώση έχει σημαντικότερο περιεχόμενο από την πληροφορία. Υπάρχουν διάφοροι τύποι γνώσης, όπως δείχτηκε στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, οι οποίοι, ωστόσο, δεν εξαντλούνται σε ένα άθροισμα πληροφοριών –όπως αποτελούν πχ οι πίνακες ημερήσιας διακύμανσης των τιμών των μετοχών στο χρηματιστήριο –αλλά αποτελούν πληροφορίες σε συγκεκριμένη παράθεση με ιδιαίτερα νοήματα και με συγκεκριμένες τεχνικές και μεθοδολογίες –ιδιότητες εμφανείς στην έρευνα, την καινοτομία, τις τέχνες, τα γράμματα και όπου είναι εμφανής ο δημιουργικός χαρακτήρας ενός προϊόντος. Μια πληροφορία μπορεί να απαξιωθεί σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, η γνώση, όμως, απαιτεί περισσότερο χρόνο.

Αυτοί είναι οι λόγοι που ενεργοποιούνται πολύ μεγαλύτερες και διαφορετικές ενέργειες ή τεχνολογικές και κοινωνικές αλλαγές, από τη γνώση, παρά από τις απλές πληροφορίες. Βεβαίως, αν και είναι γεγονός ότι η γνώση είχε το δικό της ρόλο κατά την πρώτη, όσο και κατά τη δεύτερη

Βιομηχανική Επανάσταση, εν τούτοις, όμως, είναι αρκετά σαφές ότι η Γνώση, πλέον, έχει διαφοροποιηθεί ποιοτικά και, ως ένα βαθμό, έχει αυτονομηθεί κατά τη παραγωγική διαδικασία σε αρκετούς οικονομικούς κλάδους.

Επιπρόσθετα, είναι φανερό ότι υπάρχουν, πλέον, διάφοροι περιορισμοί, οι οποίοι κάνουν την Πραγματολογική Γνώση περισσότερο σχετική, όπως πχ η ανάπτυξη της Επιστημολογίας ή της φροϋδικής θεωρίας για το Εγώ, οδηγώντας σε συχνές αναθεωρήσεις των πορισμάτων της και οδηγώντας διαρκώς σε νέες κατευθύνσεις την έρευνα. Παράλληλα, υπάρχει ένα «χάσμα» ανάμεσα στην έρευνα και την εφαρμογή που διαρκώς μεγαλώνει, πχ ανάμεσα στη Θεωρητική Φυσική και την Τεχνολογία Υλικών, επιβραδύνοντας την εμπειρική ή πειραματική επαλήθευση πολλών θεωριών. Τέλος, παρατηρείται μια «μαζική παραγωγή» πρωτότυπων εργασιών, διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και συναφών επιστημονικών έργων, τα οποία, υπό μερικές προϋποθέσεις, μπορούν να αποκτήσουν μια δυσανάλογα μεγάλη οικονομική αξία, σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη, εάν δημιουργούν ή διευκολύνουν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη νέων αγορών.

Επομένως, μια ανάλυση του Χώρου των Ροών που βασίζεται αποκλειστικά στην Πληροφορία, χωρίς να είναι εσφαλμένη, είναι μάλλον ελλιπής. Σημειώνεται δε, ότι ο Castells, δεν αναθεώρησε την άποψή του στη δεύτερη έκδοση του έργου του, το 2010.

Αφετέρου δε, έχοντας υποβαθμίσει, ουσιαστικά, την οικονομική σημασία της γνώσης, ο Castells οδηγείται – η δεύτερη έλλειψη –στην απώλεια ενός ουσιαστικού αναλυτικού εργαλείου για τον Χώρο των Ροών, τα διανοητικά αγαθά που παράγονται από τη χρήση της Γνώσης. Τα διανοητικά αγαθά μπορούν να είναι είτε τελικά προϊόντα, όπως πχ μια σημαντική επιστημονική ανακάλυψη –ή κινηματογραφική ταινία –η οποία αποτελεί την εκκίνηση ενός μεγάλου όγκου διανοητικών αγαθών, είτε ενδιάμεσα προϊόντα, όπως πχ ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο κλπ. Επιπρόσθετα, τα διανοητικά αγαθά μπορούν να είναι εμπορεύσιμα (πχ διπλώματα ευρεσιτεχνίας), είτε δωρεάν (όπως πχ τα wikinomics ή με άδειες creative commons), σε κάθε περίπτωση, όμως, η διάδοση και οι συγκεντρώσεις τους είναι κομβικής σημασίας για την ανάλυση του Χώρου των Ροών. Τέλος, κάποια ενδιάμεσα διανοητικά αγαθά οδηγούν σε άλλα διανοητικά αγαθά –πχ σενάριο και κινηματογραφικό έργο –ή άλλα σε τελικά προϊόντα, κάθε τύπου – πχ αρχιτεκτονικό σχέδιο και οικοδομή.

Επομένως, η παραγωγή διανοητικών αγαθών και οι σχέσεις που αρθρώνονται ανάμεσα στους οικισμούς, προκειμένου να είναι εκείνη εφικτή έχουν βαρύνουσα σημασία, όχι μόνο για τη δημιουργία ενός «περιβάλλοντος καινοτομίας» (“innovation milieu”), το οποίο ο Castells θεωρεί, ορθά, ως βασικό στοιχείο της Εποχής της Πληροφορίας αλλά και για τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας, ένα θέμα που δε θίγεται στο έργο του Castells, εφόσον ο τελευταίος εστίασε στο δίπολο

Αστική Ιεραρχία

«τεχνολογία –χώρος», αποκλείοντας από την ανάλυση την παραγωγική διαδικασία των διανοητικών αγαθών που στηρίζονται στην τεχνολογία και επηρεάζουν τη μορφή του χώρου.

Το τελευταίο ισχύει και για την Caitlin Zaloom, στο άρθρο της, σε συλλογικό τόμο, υπό την επιμέλεια του Castells, “Technology in financial networks”, η οποία, μιλώντας για το Χώρο των Ροών, αναλύει μεν, ορθά, τις νέες τεχνολογίες και τις οικονομικές αγορές, χωρίς, ωστόσο, να αντιμετωπίζει τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα (πχ συμβόλαια εταιρειών κλπ) ως κάτι το διακριτό από τις υπόλοιπες υπηρεσίες και προϊόντα, ως προς τους τρόπους που δομούνται, το είδος του ανθρώπινου κεφαλαίου που χρησιμοποιούν κλπ (Zaloom, 2002). Το αποτέλεσμα είναι ο Χώρος των Ροών να αντιμετωπίζεται ως ένα πεδίο όπου κυριαρχούν δίκτυα κάθε είδους και ιδέες, χωρίς, όμως, να συνυπολογίζεται η οικονομική αξία των ιδεών και η προσαρμογή πολλών από τις τελευταίες στις νομοτέλειες της οικονομικής ανάλυσης, των δικαιοκτών σχέσεων κλπ.

Εξετάζοντας τις εξαρτήσεις ανάμεσα στις πόλεις, σε άλλα έργα του, ο Castells επικεντρώνεται σε πτυχές που αφορούν τις οργανωτικές δομές και την αλληλεπίδραση ανάμεσα τους. Σύμφωνα με τον Castells:

«Η πιο άμεση επίπτωση των δικτύων πληροφόρησης για την κοινωνική δομή αφορά τις σχέσεις εξουσίας. Ιστορικά, η εξουσία ήταν ενσωματωμένη σε οργανισμούς και ιδρύματα, οργανωμένα γύρω από μια ιεραρχία των κέντρων. Τα δίκτυα διαλύουν τα κέντρα, αποδιοργανώνουν την ιεραρχία και κάνουν ουσιαστικά αδύνατη την άσκηση της ιεραρχικής εξουσίας, χωρίς επεξεργασμένους κανόνες στο δίκτυο, σύμφωνα με τους μορφολογικούς κανόνες του δικτύου. Έτσι, σύγχρονα δίκτυα πληροφοριών του κεφαλαίου, της παραγωγής, του εμπορίου, της επιστήμης, της επικοινωνίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του εγκλήματος, παρακάμπτουν το έθνος-κράτος, το οποίο, σε μεγάλο βαθμό, έχει σταματήσει να είναι μια κυρίαρχη οντότητα, (...)» (Castells, 2000: 19).

Όπως προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση, τα δίκτυα –η οριζόντια δικτύωση –των πόλεων δε συνεπάγεται το τέλος της Αστικής Ιεραρχίας. Απλώς, η παλιά ιεραρχία του εθνικού κράτους, βασισμένη σε μια ιεραρχία κέντρων, «αποδιοργανώνεται», ενώ αναζητούνται «επεξεργασμένοι κανόνες», σύμφωνοι με τους «μορφολογικούς κανόνες» του δικτύου. Όταν η διεργασία ολοκληρωθεί, θα αποκρυσταλλωθεί, πιθανότατα, μια νέα Αστική Ιεραρχία, με διαφορετικά μορφολογικά χαρακτηριστικά από την παλιά. Είναι αναμενόμενο ότι η αναδυόμενη Αστική Ιεραρχία δεν μπορεί να έχει την αυστηρή μορφή της παλιάς, όπως η τελευταία προέκυπτε από την ιεράρχηση των κέντρων, κατά τον Castells και την Θεωρία Κεντρικών Τόπων, ή από το μέγεθος της πόλης, κατά τον Κανόνα Τάξης Μεγέθους. Αυτό, ενδεχομένως, σημαίνει ότι η κορωνίδα των

πόλεων, οι μητροπόλεις, κέντρα αλλά και συστήματα πολυδιάστατα, πλέον, δεν χρειάζεται να περιγράφονται με μια αυστηρή σειρά κατάταξης (1^{ος}, 2^{ος}, 3^{ος},.....νιοστός) αλλά αρκεί μια ομαδοποίηση, εξ αιτίας της απομάκρυνσης από το παραδοσιακό μοτίβο της Αστικής Ιεραρχίας.

Ο Castells καταλήγει ότι «ενώ εξακολουθούν να υπάρχουν σχέσεις εξουσίας στην κοινωνία, η παράκαμψη των κέντρων από τις ροές των πληροφοριών που κυκλοφορούν σε δίκτυα δημιουργεί μια νέα, θεμελιώδη ιεραρχία: η ισχύς των ροών υπερισχύει των ροών ισχύος» (Castells, 2000: 20). Το συμπέρασμα αυτό ενισχύει την άποψη ότι η πυκνότητα των συνδέσεων, η ελεύθερη διακίνηση των πληροφοριών και η αύξηση των επιλογών κατά τη λήψη μιας επιχειρηματικής ή οικονομικής απόφασης ανακατανέμουν τις εξαρτήσεις στο χώρο. Όπου αυτοί οι παράγοντες δεν υφίστανται, ιδίως σε περιοχές που οι οικονομικές και οι χωρικές δομές παραμένουν παραδοσιακές –δηλαδή μη διεθνοποιημένες – τα άτυπα δίκτυα πόλεων δεν έχουν αναπτυχθεί και η Αστική Ιεραρχία παραμένει η ίδια.

Ως εκ τούτου, ο διεθνοποιημένος οικονομικός χώρος έχει αυξημένη βαρύτητα για την Αστική Ιεραρχία. Δεδομένου του νέου οικονομικού χώρου, που διαμορφώνεται από την παγκοσμιοποίηση και τον περιφερισμό, ένα μέρος των εξαρτήσεων διέρχεται από τη χωροθέτηση των μεγάλων επιχειρήσεων και, ιδίως, των πολυεθνικών. Οι Rozenblat και Pumain εξετάζουν τις εξαρτήσεις των πόλεων περιορίζοντας το εύρος στη σχέση μητρικών εταιρειών –θυγατρικών εταιρειών. Είναι σαφές ότι όλες οι εταιρείες έχουν χωροθέτηση, δηλαδή δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένο τόπο. Οι Rozenblat και Pumain ξεκινούν με μια παράδοξη παρατήρηση. Σύμφωνα με τους Rozenblat και Pumain:

«Ακόμα και όταν η ανάλυση περιορίζεται αυστηρά στη σχετική θέση των κόμβων όσον αφορά την προσβασιμότητα τους μέσα σε ένα δίκτυο, αυτή η δομική ανάλυση μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετική κατάταξη των κόμβων: μια πρόσφατη μελέτη του παγκόσμιου δικτύου των αεροπορικών μεταφορών (Guimera κα, 2005) έδειξε ότι οι πιο συνδεδεμένες πόλεις (οι κόμβοι με την υψηλότερη βαθμολογία ή τον αριθμό των συμπτωματικών συνδέσεων) δεν είναι απαραίτητα οι πιο κεντρικές στο δίκτυο (δηλαδή οι πόλεις, μέσω των οποίων περνούν τα περισσότερα σύντομα μονοπάτια)» (Rozenblat και Pumain, 2007:2).

Επομένως, ακόμη και η χρονοαπόσταση έχει όρια ως κριτήριο εξήγησης των αεροπορικών συνδέσεων. Η απόσταση των συνδεδεμένων πόλεων δεν εξηγεί πάντα την πυκνότητα των συνδέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη συνύπαρξη πρόσθετων παραγόντων.

Οι Rozenblat και Pumain δημιουργούν το γράφημα των υπεραστικών συνδέσεων Fij μέσω της ιδιοκτησίας ξένων εταιρειών, χρησιμοποιώντας την ακόλουθη εξίσωση:

$$F_{ij} = \sum_k PL_{kij}$$

όπου PL_{kij} αποτελεί το σύνδεσμο μεταξύ της ιδιοκτησίας –έδρα που βρίσκεται στην πόλη i στη θυγατρική που βρίσκεται στην πόλη j (σε άλλη χώρα) για την εταιρεία k .

Η θέση της κάθε πόλης στο γράφημα των σχέσεων ελέγχου ή της εξάρτησης καθορίζει το βαθμό της κεντρικότητας (Rozenblat και Pumain, 2007). Οι τύποι των εταιρειών είναι τρεις: α) μητρική, β) ενδιάμεση θυγατρική, γ) θυγατρική.

Εξάγοντας τα συμπεράσματά τους, οι Rozenblat και Pumain σχηματοποίησαν τις λειτουργικές εξαρτήσεις στην αστική ιεραρχία, όπως φαίνεται στο **Παράρτημα**.

Ειδικότερα, οι Rozenblat και Pumain θεωρούν ότι υφίστανται τρεις τρόποι συνδέσεων ανάμεσα στην κορυφή της ιεραρχίας, τις «ενδιάμεσες» μητροπόλεις και τις εξαρτημένες πόλεις. Σύμφωνα με τους ερευνητές, υπάρχουν τρεις τύποι «ενδιάμεσων» μητροπόλεων.

- Ο τύπος Α — Πόλεις –«Προγεφυρώματα», κατά τον οποίο:

«...οι πόλεις φιλοξενούν μία ή περισσότερες θυγατρικές από μια πόλη μιας ξένης χώρας. Αυτές, με τη σειρά τους, έχουν μία ή περισσότερες θυγατρικές στην ίδια χώρα. Η πόλη –προγεφύρωμα χρησιμοποιείται ως σημείο εισόδου για τις ξένες επενδύσεις: αφενός συνδέεται με πόλεις του εξωτερικού με δεσμούς εξάρτησης (πχ έλεγχος της επιχείρησης), και, αφετέρου, δεσπάζει άλλες πόλεις στο έδαφός της, μέσω των δεσμών οικονομικού ελέγχου» (οπ).

- Επίσης, υπάρχει ο τύπος Β — «Προκεχωρημένες» πόλεις, κατά τον οποίο:

«για κάθε πόλη που καταμετράται ο αριθμός των εγχώριων θυγατρικών εταιρειών, ελέγχουν υπο-θυγατρικές εταιρείες στο εξωτερικό. Η πόλη χρησιμοποιείται εδώ ως κόμβος για τις άμεσες ξένες επενδύσεις: προς τα πάνω, είναι συνδεδεμένη με μια πόλη, στο έδαφός της, όπου βρίσκεται η έδρα του ομίλου, και, προς τα κάτω, είναι άμεσα συνδεδεμένη με πόλεις του εξωτερικού, στις οποίες ελέγχει θυγατρικές» (οπ).

- Τέλος υπάρχει ο τύπος C — Πολυεθνικές πόλεις «περιστρεφόμενης βάσης». Σύμφωνα με αυτόν τον τύπο, «για κάθε πόλη που υπολογίζεται ο αριθμός των δικών της ξένων θυγατρικών που ελέγχουν δικές τους υπο-θυγατρικές εταιρείες στο εξωτερικό» (οπ).

Οι τρεις τύποι Α,Β,С, συνδέονται, προφανώς, με τον επιχειρηματικό σχεδιασμό μιας πολυεθνικής επιχείρησης, ο οποίος είναι αποτέλεσμα της οργάνωσης των συντελεστών παραγωγής στο εσωτερικό της, όπως περιγράφηκε στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων. Κάθε επιχείρηση εξετάζει το μεταφορικό κόστος των προμηθειών ή των προϊόντων της ή των προτιμήσεων των

στελεχών της ή το φορολογικό καθεστώς ή το επιχειρηματικό περιβάλλον κάθε χώρας και διαρθρώνει τη δομή της ανάλογα. Επίσης, η κάθετη μορφή αστικής ιεραρχίας διατηρείται.

Επομένως, σύμφωνα με τους Rozenblat και Pumain:

«Στην ιεραρχική νομική οργάνωση των εταιρειών, οι ενδιάμεσες θυγατρικές εταιρείες επιτρέπουν στις πόλεις να διατηρήσουν ταυτόχρονα θέσεις ελέγχου και εξάρτησης. Πράγματι, οι πόλεις φιλοξενούν τις δύο θέσεις ταυτόχρονα, επειδή η ίδια θυγατρική είναι, την ίδια στιγμή, κάτω από την κυριαρχία της μητρικής εταιρείας αλλά και κυρίαρχη στις υπο –θυγατρικές της» (οπ).

Αυτή ακριβώς η «ιεραρχική νομική οργάνωση των εταιρειών» οδηγεί σε πόλεις που «διατηρούν ταυτόχρονα θέσεις ελέγχου και εξάρτησης» και, ουσιαστικά, περιγράφει ιδανικά ένα από νήματα της Αστικής Ιεραρχίας. Επιπρόσθετα, αναδεικνύει το ρόλο των «ενδιάμεσων» μητροπόλεων στη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας. Επίσης, ικανοποιεί και την ανάγκη για νέες νόρμες που επισημαίνει ο Castells ώστε να οργανωθεί η νέα Αστική Ιεραρχία. Είναι σαφές ότι σε ένα παγκοσμιοποιημένο οικονομικό χώρο, τόσο οι παγκόσμιες πόλεις, όσο και οι πόλεις –πύλες διατηρούν, ταυτόχρονα χαρακτηριστικά τόσο της κορυφαίας μητρόπολης όσο και της ενδιάμεσης μητρόπολης. Ο επιχειρηματικός σχεδιασμός των μεγάλων επιχειρήσεων, επομένως, γεφυρώνει, με καταλυτικό τρόπο, πόλεις και περιοχές, ανάμεσα στις οποίες υπάρχουν πολιτικά ή πολιτιστικά όρια.

Οι Rozenblat και Pumain καταλήγουν και σε ένα άλλο συμπέρασμα. Σύμφωνα με τους Rozenblat και Pumain:

«Η εξέλιξη της σχετικής συγκέντρωσης των κεντρικών γραφείων και των θυγατρικών εταιρειών σε σύγκριση με τη συγκέντρωση των αστικού μεγέθους, φαίνεται να εξαρτάται από το πόσο καιρό η διαδικασία της πολυεθνικής ολοκλήρωσης των πόλεων λειτουργεί σε κάθε χώρα. Η αστική ιεραρχία, έτσι, μπορεί να ερμηνευθεί ως ένα είδος «μαγνήτη», ανατροφοδοτώντας από το μακρογεωγραφικό σύστημα γεωγραφικών περιοχών, τη συμπεριφορά των αστικών φορέων. Μακροπρόθεσμα, οι διάφορες ιεραρχίες από την ίδια περιοχή ταιριάζουν μεταξύ τους και αλληλοενισχύονται. Η ίδια αστική ιεραρχία μπορεί, επίσης, να υποστεί μετασχηματισμούς λόγω της συγκέντρωσης των άλλων λειτουργιών. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να ερμηνευθούν στο πλαίσιο μιας πιο ολοκληρωμένης εξελικτικής θεωρίας των αστικών συστημάτων» (οπ).

Επομένως, οι δυναμικές που αναπτύσσονται στα αστικά κέντρα, εξαρτώνται από το βαθμό διεύθυνσης των πολυεθνικών εταιρειών, ενώ στον τομέα της οικονομίας οι αστικές δυναμικές

Αστική Ιεραρχία

αλληλοενισχύονται. Παράλληλα, με το νήμα των εξαρτήσεων που προκύπτουν από τη διάρθρωση μιας πολυεθνικής εταιρείας, προστίθενται μακροπρόθεσμα, και άλλα νήματα που συγκροτούν, κατ' αυτόν τον τρόπο, την Αστική Ιεραρχία.

Επιπρόσθετα, άλλες εργασίες ενισχύουν τη θέση ότι οι οικονομικοί, οι νομικοί, ακόμη και οι ψυχολογικοί δεσμοί που οικοδομούνται μεταξύ των πόλεων, έχουν τη δική τους σημασία στη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας. Επί παραδείγματι, ο Peet, στο άρθρο του “Power/Knowledge/Geography: Speculation at the End of History”, (Peet, 2016) επισημαίνει μια στροφή του οικονομικού κεφαλαίου σε πιο αφηρημένες, ακόμη και εικονικές, μορφές, καθώς και μια διαδικασία «εκδημοκρατισμού» του οικονομικού κεφαλαίου, μέσα από τη συμμετοχή πολλών συμφεροντούχων, όπως πχ πλήθος μικρομετόχων. Προτείνει την αξιοποίηση των «θεσμικών προϊόντων» (institutional products) ως ένα εργαλείο διερεύνησης των οικονομικών σχέσεων ως μορφές εξουσίας, εντάσσοντας το τελευταίο σε ένα «φουκωϊανό» περίγραμμα. Ως εκ τούτου, είναι αναμενόμενο ότι οι συγκεντρώσεις στο χώρο που τον ενδιαφέρουν είναι αυτές της ισχύος, οι οποίες χωρίζονται σε τρεις τύπους οικονομικά κέντρα ισχύος, ιδεολογικά κέντρα ισχύος και επικοινωνιακά κέντρα ισχύος. Αν και ερμηνεύει την Αστική Ιεραρχία ως μια ιεράρχηση ισχύος ανάμεσα στα διάφορα κέντρα, περιγράφει τις αρθρώσεις της ως τεχνικής φύσης –πχ Διαδίκτυο. Επίσης, αν και για την άσκηση της εξουσίας, αποδέχεται τη μαρξιστική θέση ότι το κεφάλαιο και, ιδίως, οι επενδύσεις, εξασφαλίζουν την κυριαρχία στο χώρο, ο Peet προχωρά στη θεωρία του Gramsci για τον ηγεμονισμό, δηλαδή την ιδεολογική και την πολιτιστική άρθρωση των εξαρτήσεων ανάμεσα στα κέντρα εξουσίας. Ιδίως, στέκεται στη δημιουργία ενός ερμηνευτικού πλαισίου, μέσα στο οποίο εξηγούνται τα γεγονότα και τα κέντρα ισχύος κατέχουν πλήρως την ερμηνεία (οπ).

Ο Peet επισημαίνει ότι στα κέντρα ισχύος συγκεντρώνονται οι «ειδικοί», δηλαδή ευφυή και με καλή κατάρτιση άτομα που εργάζονται σε εδραιωμένους οργανισμούς και αναλαμβάνουν να διαμορφώσουν αυτό το ερμηνευτικό πλέγμα, αναλαμβάνοντας να επιβληθούν, κυρίως μέσω της εικόνας, τόσο στη μνήμη όσο και τη φαντασία των ανθρώπων. Καταλήγει με μια κριτική στο νεοφιλελευθερισμό για τους τεράστιους κινδύνους που εξέθεσε τις δυτικές οικονομίες, υπογραμμίζοντας ότι στις ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες η καπιταλιστική βάση της οικονομίας έχει, πλέον, παραχωρήσει τη θέση της σε ένα «παγκόσμιο γήπεδο», διαμορφωμένο με πολιτικούς και πολιτιστικούς δεσμούς. Όσοι οργανισμοί έχουν τρομακτική εξουσία και πλούτο, συγκεντρώνονται σε λίγους τόπους, την ανώτερη τάξη των παγκόσμιων πόλεων (οπ).

Η θέση του Peet είναι σημαντική επειδή εισάγει τη νομή της οικονομικής και ιδεολογικής εξουσίας ως παράγοντα διαμόρφωσης των διαστικών σχέσεων. Πάντως, ο Peet δεν εξετάζει την έννοια του «διανοητικού αγαθού». Έχοντας εστιάσει στις σχέσεις εξουσίας, αγνοεί την οικονομική

διάσταση, καθαυτή, ενός αγαθού που μπορεί μεν να αφορά την μνήμη ή τη φαντασία –δηλαδή επιστήμες, τέχνες, γράμματα ή κάτι αντίστοιχο –αλλά ο σκοπός του δεν είναι η εξασφάλιση ηγεμονίας, παρά μόνο η οικονομική αξία και η κατανάλωση.

Παρόλα αυτά, η θέση ότι τα προϊόντα της ανθρώπινης διάνοιας, άσχετα για το λόγο ή με τον τρόπο που παράγονται, επηρεάζουν τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας, όπως και τον ανταγωνισμό των τόπων, είναι εξόχως ενδιαφέρουσα και σύμφωνη με άλλα ευρήματα αυτής της εργασίας.

Τέλος, οι Pumain και Rozemblat, συμπεραίνουν ότι δομείται σταδιακά ένα υπερεθνικό «ευρωπαϊκό σύστημα πόλεων», γύρω από το Λονδίνο και το Παρίσι, στο οποίο οι δεσμοί μεταξύ των πολυεθνικών εταιρειών έχουν σημαντικό ρόλο (Rozemblat και Pumain, 2007). Επισημαίνουν δύο παράλληλες διαδικασίες. Πρώτον, την εξειδίκευση των πόλεων στις πολυεθνικές δραστηριότητες, αν και εφόσον οι τελευταίες είναι, παραδοσιακά, εξωστρεφείς, και, δεύτερον, στο σημαντικό ρόλο των εθνικών συνόρων στην κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων, ενισχύοντας τόσο τις πρωτεύουσες, όσο και τις πόλεις που βρίσκονται κοντά στα σύνορα.

Οι Pumain κα προτείνουν ότι η καινοτομία και οι κύκλοι που διαγράφει μέσα στο χρόνο, είναι βασικός παράγοντας των δυναμικών που αναπτύσσονται στον αστικό χώρο και στηρίζονται σε συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους και τις μεταπτώσεις τους, κατά την οικονομική δραστηριότητα (Pumain κα, 2009).

Οι Newman και Thornley είχαν εντοπίσει, από νωρίς, περίπλοκες διεργασίες, στηριγμένες στην οικονομία, την πολιτική και την αστική διακυβέρνηση, οι οποίες αφορούν τον ευρωπαϊκό χώρο. Ένα μέρος της λειτουργίας των ευρωπαϊκών πόλεων αφορά τις μεταξύ τους σχέσεις και εξαρτήσεις, γεγονός που ενδυναμώνει την εντύπωση ότι έχουν υπερβεί τα στενά εθνικά όρια (Newman και Thornley, 2009).

Οι Mac Granahan κα παρουσιάζουν τις πολύ μεγάλες και σημαντικές πόλεις ως ένα ασθενές παγκόσμιο δίκτυο, το οποίο στηρίζεται στην αστικοποίηση και έχει εκφράσεις τόσο στην κατοικία, όσο και την εργασία και πλαισιώνεται από σημαντικές μεταβολές στην οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό (Mac Granahan κα, 2005).

Αν τα παραπάνω είναι σωστά, τότε τα άτυπα δίκτυα πόλεων αλληλοτροφοδοτούνται και, σταδιακά, αναπτύσσουν κοινά χαρακτηριστικά, που διαφοροποιούν τις πόλεις των ανώτατων βαθμίδων της Αστικής Ιεραρχίας αποφασιστικά από τις υπόλοιπες. Συνολικά, από τα παραπάνω προκύπτει ότι έχει σχηματιστεί ένα υπερεθνικό αστικό σύστημα, με αυξημένη αλληλεπίδραση μεταξύ των στοιχείων των ανώτερων βαθμίδων του (μητροπόλεις) και ακόμη πυκνότερες συνδέσεις στον ευρωπαϊκό χώρο.

Προς μια νέα (υπερεκτεταμένη) Αστική Ιεραρχία;

Η μερική αποσύνδεση των μητροπόλεων από το εθνικό και περιφερειακό σύστημα και η πυκνή δικτύωση τους οδήγησε, πιθανότατα, στη διαμόρφωση μιας χωριστής ιεραρχίας μητροπόλεων, εντός της Αστικής Ιεραρχίας, σε διεθνές επίπεδο, η οποία καταγράφεται και αξιολογείται διαρκώς.

Διαμορφώνεται, επομένως, ένα νέο περιβάλλον, στο οποίο καλείται να ενεργήσει ο Χωρικός Σχεδιασμός και όλα τα εργαλεία του. Όπως αναλύθηκε στο Κεφάλαιο 3 (Χωρικός Σχεδιασμός), η αστική ανάπτυξη, η έκταση και ο τύπος της, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την τροπή των εξελίξεων στα συστήματα του χωροταξικού σχεδιασμού, καθώς και των εργαλείων και των πρακτικών που χρησιμοποιούνται. Ο επαναπροσδιορισμός μιας παγκόσμιας ιεραρχίας πόλεων είναι επιτακτική ανάγκη, προκειμένου να συστηματοποιηθεί η υφιστάμενη γνώση για την οργάνωση του χώρου και της «νέας χωρικής τάξης πραγμάτων». Επίσης, η βιωσιμότητα της «νέας χωρικής τάξης πραγμάτων» εξαρτάται από τη βιωσιμότητα της συγκέντρωσης της ανάπτυξης σε λίγες πόλεις του κόσμου, επομένως, από την ευστάθεια των δικτύων των μητροπόλεων και τον παραγωγικό – δηλαδή μη εξοντωτικό – μεταξύ τους Ανταγωνισμό.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Nijkamp συμπεραίνει:

«(...) μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι σύγχρονες πόλεις παρουσιάζουν μια άνευ προηγουμένου δυναμική όσον αφορά την οικονομική τους απόδοση, τη λειτουργική ιεραρχία και τη δομή της σύνδεσης, καθώς και την κοινωνικο – πολιτισμική συμπεριφορά. Αλλά ο ρόλος τους ως κεντρικοί κόμβοι σε ένα δυναμικό χώρο της οικονομίας έχει γίνει αξιοσημείωτα ισχυρός. Αυτό το φαινόμενο της σταθερότητας και της αλλαγής απαιτεί περαιτέρω πνευματικές προσπάθειες για να αντιμετωπίσει την αστική πολυπλοκότητα.» (Nijkamp, 2008: 25).

Ο ρόλος των σύγχρονων μητροπόλεων, επομένως, στο αστικό σύστημα εμφανίζεται διττός. Αφενός πρόκειται για πρωτεύοντες ή δευτερεύοντες κόμβους των διάφορων δικτύων πόλεων, που έχουν υφανθεί σε διεθνή, ηπειρωτική ή διηπειρωτική κλίμακα, και αποτελούν ζωτικά στοιχεία ενός υπερεθνικού, αστικού συστήματος, που βρίσκεται στην κορυφή μιας, σχεδόν, παγκόσμιας Αστικής Ιεραρχίας. Αφετέρου διατηρούν ένα ισχυρό εθνικό ρόλο, σε ένα εθνικό αστικό σύστημα, ο οποίος εξακολουθεί να τις ενδυναμώνει και να τις τροφοδοτεί με σημαντικούς πόρους.

Επιπρόσθετα, όπως είναι αναμενόμενο, με βάση τα παραπάνω, όλα τα διαθέσιμα στοιχεία υποδεικνύουν ότι η θέση μιας μητρόπολης στην Αστική Ιεραρχία συνδέεται άμεσα με τη θέση της

μητρόπολης στο διεθνή καταμερισμό εργασίας. Επομένως, η εσωτερική ιεραρχία των μητροπόλεων, στην κορυφή της Αστικής Ιεραρχίας, είναι σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα του μεταξύ τους ανταγωνισμού και, με αυτό τον τρόπο, η ανώτερη βαθμίδα της Αστικής Ιεραρχίας γίνεται ένα χρήσιμο ερευνητικό εργαλείο για τη χωροταξία, την πολεοδομία και την περιφερειακή επιστήμη.

5.3) Συμπεράσματα από την Αστική Ιεραρχία

Από την Αστική Ιεραρχία, προκύπτει μια σειρά από γενικές παρατηρήσεις και συμπεράσματα, οι οποίες αφορούν τη συγκρότηση, τη μορφοποίηση και την αποκρυστάλλωσή της.

Καταρχάς, έπειτα από τις δοκιμές της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων, με τη μεταβολή των σχετικών παραμέτρων, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η Αστική Ιεραρχία σχεδόν πάντα καταλήγει, *ceteris paribus*, σε μια «αδράνεια», τείνει δηλαδή να διατηρήσει τη μορφή της. Η μόνη περίπτωση ενδογενούς ανατροπής της μορφής της Αστικής Ιεραρχίας είναι η στροφή της μητρόπολης σε προϊόντα με μεσαίες και μεγάλες οικονομίες κλίμακας. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει η Νέα Οικονομική Γεωγραφία, προτείνοντας ότι η Αστική Ιεραρχία μπορεί να σχηματιστεί με διάφορους τρόπους, είτε υποθέτοντας την ακινησία των συντελεστών παραγωγής, είτε την κινητικότητα των τελευταίων. Δεδομένου ότι ούτε από τα μοντέλα της ΝΟΓ, προκύπτει τρόπος ανατροπών της Αστικής Ιεραρχίας, επομένως, υποδεικνύεται ότι οι «δυνάμεις αδράνειας» είναι ισχυρές και στις δυο περιπτώσεις. Παρόλα αυτά, και οι δύο θεωρίες δέχονται ότι ένα τυχαίο γεγονός μπορεί να οδηγήσει σε ανατροπές.

Υφίσταται μια τάση ώστε οι οικονομικές δραστηριότητες που στηρίζονται στη γνώση να αποτελέσουν χωριστό αντικείμενο εξέτασης από τις παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες. Ωστόσο, η έρευνα επικεντρώνεται, κυρίως, στις επιχειρήσεις και λιγότερο στις περιφέρειες. Ο αυτόνομος ρόλος των διανοητικών αγαθών, οι πόλεις, οι μητροπόλεις και η συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας δεν εξετάζονται, μέχρι στιγμής. Οι ροές που προκαλούνται στο Χώρο, ιδίως στον τομέα της Γνώσης, έχουν μεγάλη σημασία για τις σχέσεις και τις εξαρτήσεις ανάμεσα στις πόλεις και το αστικό σύστημα.

Αντιστοίχως, δείχτηκε ότι είναι σε εξέλιξη μια «χαλάρωση» των εθνικών αστικών συστημάτων προς όφελος της ενδυνάμωσης των υπερεθνικών αστικών συστημάτων (πχ USAL ή NYLON). Η τελευταία εξέλιξη δεν πρέπει να θεωρηθεί ως κάτι κανονιστικό ή μονόπλευρο, ωστόσο, υποδεικνύει ότι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μητροπόλεων, στις υψηλότερες βαθμίδες των εθνικών αστικών συστημάτων, θα είναι διαρκώς στενότερες στο προσεχές μέλλον.

Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε ότι η πυκνότητα των μεταφορικών συνδέσεων, η ελεύθερη διακίνηση της πληροφορίας και η αύξηση των επιλογών, κατά τη λήψη μιας επιχειρηματικής ή οικονομικής απόφασης ανακατανέμουν τακτικά τις εξαρτήσεις στο χώρο. Ομοίως, όμως, αφού οι δυνάμεις αδράνειας στο αστικό σύστημα είναι ισχυρές, η μορφή του τελευταίου τείνει, συχνά, να

διατηρείται. Παρόλα αυτά, κατά περιόδους, η ανακατανομή των εξαρτήσεων μπορεί να οδηγήσει την Αστική Ιεραρχία σε μεταβολές.

Οι οικονομικοί θεσμοί και το διεθνές δίκαιο, προστατεύοντας την «ιεραρχική νομική οργάνωση των επιχειρήσεων» και οδηγώντας σε πόλεις που είναι ταυτόχρονα σε «θέσεις εξάρτησης και ελέγχου», δημιουργούν τις προϋποθέσεις για συνεκτικούς δεσμούς ανάμεσα στις πόλεις. Επιπλέον, η λειτουργία των θεσμών και η κατανομή της ισχύος ανάμεσα στα αστικά κέντρα διαμορφώνει και επισημοποιεί ιεραρχίες. Επιπρόσθετα, καθώς συγκροτούνται πλέον νέες νόρμες ανάμεσα στα εθνικά αστικά συστήματα, η Αστική Ιεραρχία οργανώνεται, πλέον, αρκετά διαφορετικά, με άλλες ομαδοποιήσεις και κατηγοριοποιήσεις.

Ως εκ τούτου, οι πόλεις στην κορυφή της Αστικής Ιεραρχίας, αλληλοτροφοδοτούνται και αναπτύσσουν κοινά χαρακτηριστικά, μια εξέλιξη που συμβαδίζει με την παγκοσμιοποίηση και το σημερινό κοσμοπολιτισμό. Θα έχει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον, τα επόμενα χρόνια, ως ποιο βαθμό οι μητροπόλεις αυτές θα «αποκολληθούν» από τα εθνικά οικιστικά δίκτυα και λειτουργήσουν αυτόνομα, σε ένα περιβάλλον που παρέχει πολλές σχετικές ευκαιρίες.

Τέλος, οι μητροπόλεις έχουν διττό ρόλο. Αφενός μεν, ο εθνικός ρόλος τους, η εξέχουσα θέση τους στον εθνικό καταμερισμό εργασίας, τις τροφοδοτεί και τις ενισχύει. Αφετέρου, ο διεθνής τους ρόλος, τους επιτρέπει να αποσπάσουν σημαντικό μερίδιο του διεθνούς εμπορίου, με το οποίο ενισχύονται οι ίδιες αλλά και συμπαρασύρουν και υπόλοιπες πόλεις του εθνικού αστικού συστήματος.

Ως τελικό συμπέρασμα προκύπτει ότι άλλοτε με διεθνή και άλλοτε με εθνικό ρόλο, άλλοτε στηριζόμενες ή απομυζώντας ένα εθνικό αστικό σύστημα, άλλοτε συνεργαζόμενες και άλλοτε παραμερίζοντας άλλες μητροπόλεις, οι μητροπόλεις καλούνται να υπηρετήσουν επιτυχώς μια σειρά από ρόλους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αυτό, ακριβώς, τις ωθεί στη χρήση περισσότερο εξελιγμένων εργαλείων του Χωρικού Σχεδιασμού και τη διαρκή ανάπτυξη νέων.

5.4) Ανακεφαλαίωση

Στο Κεφάλαιο 5 εξετάστηκε η Αστική Ιεραρχία. Θεμελιωμένη στη διαχρονική εξέλιξη του όρου, ως δάνειο από άλλες επιστήμες, καθώς και από τις θεωρίες οι οποίες προσπαθούν να την εξηγήσουν, η Αστική Ιεραρχία παραμένει μια θεωρητική έννοια, η οποία προσπαθεί να εξηγήσει τη διάθρωση των σχέσεων μεταξύ των πόλεων.

Οι διάφορες προτάσεις των ερευνητών ομαδοποιήθηκαν, αναλόγως του κριτηρίου, σε δείκτες, αξιολογήσεις, βάσει του μεγέθους πληθυσμού και εξαρτήσεις. Εξετάστηκαν μαθηματικοί τύποι υπολογισμού, διάφορα μοντέλα συγκρότησης της Αστικής Ιεραρχίας, όπως και οι αντίστοιχες θεωρίες. Τέλος, περιγράφηκε η δομή του τελευταίου, ανώτατου άκρου της Αστικής Ιεραρχίας, όπως έχει προκύψει από τη διεθνοποίηση των οικονομιών, τις τελευταίες δεκαετίες.

Στη Φύση και την Οικονομία εμφανίζονται ιεραρχίες, οι οποίες διευκολύνουν τη συνύπαρξη διάφορων οργανισμών, κυρίως μέσα από την ειδίκευση και τη ρύθμιση των μεταξύ τους σχέσεων. Ειδικότερα, στις πόλεις, η Αστική Ιεραρχία είναι χρήσιμο εργαλείο για την αναπαράσταση των μεταβολών που επέρχονται στο αστικό σύστημα, μέσα από τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων.

Από την ανάλυση προέκυψε ότι κατηγοριοποιήσεις, όπως τα city rankings, είναι εύληπτες και ξεκάθαρες αλλά αρκετά απλουστευτικές, ενώ ορισμένες κατηγοριοποιήσεις γίνονται εμπειρικά, με βάση τη λογική. Στη συνέχεια, οι Θεωρίες Αστικές Ιεραρχίας, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε διάφορους τύπους. Ορισμένες θεωρίες βασίζονται στο Μέγεθος της Αγοράς, όπως πχ η Θεωρία Κεντρικών Τόπων. Σύμφωνα με τη ΘΚΤ, η ζήτηση ενός αγαθού δημιουργεί τις κεντρικές θέσεις, ενώ η διαφοροποίηση της ζήτησης, σε διάφορα αγαθά, ιεραρχεί τις κεντρικές θέσεις, με ορισμένους τόπους να είναι, νομοτελειακά, περισσότερο «κεντρικοί» από τους άλλους, λειτουργώντας, ωστόσο, όλοι ως ένα σύστημα. Οι δοκιμές και οι τροποποιήσεις επάνω στη Θεωρία Κεντρικών Τόπων εξηγούν την ανθεκτικότητα της Αστικής Ιεραρχίας, σε ένα «κλειστό» σύστημα οικισμών, χωρίς επιδράσεις από άλλα συστήματα οικισμών, όπου μεταβάλλονται οι οικονομίες κλίμακας και, ακολούθως, ο αριθμός και ο πληθυσμός των οικισμών.

Έχει ασκηθεί, στη ΘΚΤ, εποικοδομητική κριτική, βασισμένη τόσο στη Νέα Οικονομική Γεωγραφία όσο και τη Θεωρία της Πολυπλοκότητας. Ερευνητές της ΝΟΓ έχουν επικεντρωθεί κυρίως στην πλευρά που αφορά τη γνώση, τις επιχειρήσεις και, σε μικρότερο βαθμό, τις περιφέρειες, αν και εργασίες της ΝΟΓ έχουν προτείνει εξηγήσεις για τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας, βασισμένες, κατά κύριο λόγο, στη βιομηχανία. *Το γεγονός αφήνει μια ρωγμή για την επιστημονική έρευνα, όσον αφορά τις σχέσεις και τις συνδέσεις ανάμεσα στη γνώση κάθε τύπου, τη*

ΘΚΤ, τη ΝΟΓ και την Αστική Ιεραρχία.

Αντιθέτως, οι ερευνητές της Θεωρίας της Πολυπλοκότητας, επιμένουν στη χρήση εξελιγμένων μαθηματικών μοντέλων, κυρίως από τη Στατιστική, θεωρώντας περιορισμένες τις δυνατότητες της ΘΚΤ. Η Θεωρία της Πολυπλοκότητας βρίσκεται σε πολύ αρχικό στάδιο, χωρίς να έχει καταφέρει να αντικαταστήσει την έννοια της «κεντρικότητας» με μια άλλη έννοια που να δίνει ίσης αξίας αποτελέσματα.

Στη συνέχεια, το Μοντέλο του Henderson, στηριγμένο σε οικονομικές παραμέτρους της λειτουργίας μιας πόλης, εξηγεί τον μεγάλο αριθμό των οικισμών και των τύπων των οικισμών. Επιπρόσθετα, ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους των οικισμών επιβεβαιώνεται σε μερικές μόνο χώρες, προκαλώντας ευρεία συζήτηση ανάμεσα στους ερευνητές. Ορισμένοι θεωρούν ότι ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους πρέπει να χρησιμοποιείται για εκτιμήσεις μιας κατάστασης και όχι για επαληθεύσεις, ενώ άλλοι θεωρούν ότι πρέπει να επαληθευτεί προτού εφαρμοστεί ως εκτίμηση. Από την ανάλυση προέκυψε ότι η δόμηση εξαρτήσεων μεταξύ των οικισμών, δηλαδή η συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας, επηρεάζει τις ανισοροπίες στο αστικό σύστημα και εξηγεί τις αποκλίσεις από τον Κανόνα της Τάξης Μεγέθους.

Η Αστική Ανταγωνιστικότητα, ορισμένη, συνήθως, με διάφορους μαθηματικούς τρόπους, συνδέεται με τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας. Πορίσματα από τη Νέα Οικονομική Γεωγραφία συγκλίνουν με αυτά τα ευρήματα και υπογραμμίζεται η αξία των κλάδων εξαγωγικού προσανατολισμού.

Τα Δίκτυα Πόλεων, τόσο τα επίσημα όσο και, ιδίως, τα άτυπα, συγκροτούνται με διάφορους τρόπους. Μερικές φορές, πόλεις ίδιου επιπέδου συγκροτούν συμμαχίες, με σκοπό την προαγωγή του δικτύου και των στοιχείων του. Σε άλλες περιπτώσεις, η ηγέτιδα πόλη εξασφαλίζει ότι πόλεις χαμηλότερων επιπέδων θα προσδεθούν στην ίδια, προσφέροντας της την κυριαρχία σε ένα ευρύτερο χώρο. Ιδιαίτερη σημασία για τα άτυπα δίκτυα πόλεων έχουν τα επιχειρηματικά δίκτυα, όπως πχ οι μητρικές και οι θυγατρικές εταιρείες ή οι εταιρείες συμμετοχών, οι προμηθευτές και οι πελάτες μιας επιχείρησης κοκ. Αυτού του είδους τα δίκτυα, τόσο όσα έχουν νομική μορφή, όσο και αυτά που έχουν οικονομική βάση, είναι ζωτικής σημασίας για τη διαμόρφωση των εξαρτήσεων ανάμεσα στους οικισμούς και, επομένως, στη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας.

Τέλος, παρατηρήθηκε η μερική αποσύνδεση των μητροπόλεων από το εθνικό αστικό σύστημα, μια εξέλιξη που σχετίζεται με την εξασθένιση του εθνικού κράτους και τη διεθνοποίηση των οικονομιών, και ο σχηματισμός ενός υπερεθνικού δικτύου μητροπόλεων –οι «Άλφα» πόλεις και οι «Βήτα» πόλεις.

Αστική Ιεραρχία

Στα συμπεράσματα δόθηκε έμφαση σε δύο θεωρίες, στη ΘΚΤ και τη ΝΟΓ για την εξήγηση της μορφής της Αστικής Ιεραρχίας. Τονίστηκε ακόμη η αξία της Γνώσης και των ροών της για την συγκρότηση ή τις ανακατατάξεις στην Αστική Ιεραρχία. Αξιολογήθηκαν οι σχέσεις, οι εξαρτήσεις, οι συνδέσεις και οι θεσμοί που προκαλούν τη δημιουργία ενός αστικού συστήματος και το διττό ρόλο (εθνικό – διεθνή) των ισχυρότερων μητροπόλεων.

Έχοντας εντοπίσει πλέον, με την εφαρμογή της νέας μεθόδου, συνδέσεις ανάμεσα σε Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, Χωρικό Σχεδιασμό, και Αστική Ιεραρχία, ακολουθεί το επόμενο βήμα, η μελέτη περίπτωσης, στο οποίο γίνεται η δοκιμή των συνδέσεων και της διάρθρωσής τους σε ένα συγκεκριμένο τόπο, ώστε να αποκρυσταλλωθούν οι μεταξύ τους σχέσεις.

6) ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΛΟΝΔΙΝΟ

6.1) Εισαγωγική τοποθέτηση

Το Λονδίνο αποτελεί μια παραδειγματική περίπτωση μητρόπολης, καθώς παρουσιάζει μια σειρά από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά, τα οποία μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά για την κατηγορία μητροπόλεων όπου ανήκει.

Καταρχάς, θεωρείται μητρόπολη, όσο αυστηρά ποσοτικά κριτήρια κι αν τεθούν. Όπως δείχτηκε στο Κεφάλαιο 3 (Ανταγωνισμός Μητροπόλεων), σύμφωνα με τις περισσότερες εκτιμήσεις, οι μητροπόλεις πρέπει να διαθέτουν τουλάχιστο 1,5 -2 εκατομμύρια κατοίκους, έναν αριθμό που το Λονδίνο έχει αγγίξει ήδη από το 19^ο αιώνα. Σήμερα, η μητροπολιτική περιοχή υπερβαίνει τα δέκα εκατομμύρια κατοίκους.

Επιπρόσθετα, το Λονδίνο συγκεντρώνει μια σειρά από ποικίλα ποιοτικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται, κατά κανόνα, στις μητροπόλεις. Επομένως, το Λονδίνο:

- Σύμφωνα με όλη τη διαθέσιμη βιβλιογραφία, τόσο την ερευνητική, όσο και τα θεσμοθετημένα σχέδια της βρετανικής κυβέρνησης, εξυπηρετεί μια ευρύτερη περιοχή, αποτελούμενη από πολλές πόλεις του Ηνωμένου Βασιλείου.
- Διαθέτει μια μεγάλη σειρά από υποδομές, τεχνικές και κοινωνικές. Στις πρώτες συγκαταλέγονται τα αεροδρόμια, τα λιμάνια, οι σιδηρόδρομοι, οι αυτοκινητόδρομοι, το τεράστιο κτιριακό απόθεμα, σε κατοικίες και επαγγελματικούς χώρους και τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Στις δε συγκαταλέγονται η εκπαίδευση κάθε βαθμίδας, η υγεία, οι όπερες, τα μουσεία, τα γήπεδα κα.
- Είναι ενταγμένο σε εκτεταμένα διεθνή επιχειρηματικά και εμπορικά δίκτυα, δεδομένου ότι αποτελεί αφετηρία, προορισμό αλλά και ενδιάμεσο σταθμό για ένα τεράστιο αριθμό προσώπων και προϊόντων. Επιπλέον, στην πόλη υπάρχουν χρηματιστήρια (αξιών και παραγώγων) και επιμελητήρια (διεθνή και εθνικά), θεσμοί που εξυπηρετούν πολλούς κλάδους της διεθνούς οικονομίας. Ως εκ τούτου, πρόκειται για μια πόλη όπου έχουν εφαρμογή, στη μέγιστη δυνατή κλίμακα, οι θεωρίες που συνδέονται με την κεντρική θέση,

τη συνεργασία και τον ανταγωνισμό σε οικονομική βάση και τη λογαριθμική κατανομή του πληθυσμού στις πόλεις.

- Πρόκειται για μια πόλη η οποία υλοποιεί διαφοροποιημένες στρατηγικές, στα πλαίσια του ανταγωνισμού μητροπόλεων, ενώ, γενικότερα, σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, ο ανταγωνισμός και άμιλλα κατέχουν κεντρική θέση στις αξίες.
- Κατέχει σημαντική θέση στο χωρικό σχεδιασμό, τόσο από τη σκοπιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και από τη σκοπιά της βρετανικής κυβέρνησης.

Τέλος, το Λονδίνο αποτελεί μια ιδανική μελέτη –περίπτωσης για τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί, στο ερευνητικό πλαίσιο που έχει ήδη περιγραφεί (εμπειρισμός –ρεαλισμός – κοινωνικός κονστрукτιβισμός), δεδομένου ότι μπορεί να δώσει:

- Σημαντικό αριθμό και μεγάλη ποικιλία εμπειρικών δεδομένων –ποσοτικών και ποιοτικών – αναφορικά με την πόλη, τους φορείς, τις επιχειρήσεις, τους κατοίκους, την ιστορία κλπ.
- Αντικειμενική εξέταση του ερευνητικού αντικειμένου, εφόσον η πόλη έχει απασχολήσει πολύ τη σχετική βιβλιογραφία και υπάρχει ανεπτυγμένη κριτική συζήτηση.
- Ευκαιρίες ελέγχου και επαλήθευσης πολλών θεωριών που έχουν παρουσιαστεί στις έννοιες –κλειδιά, καθώς ο δημογραφικός όγκος, η ιστορική εξέλιξη και ο παγκόσμιος χαρακτήρας της μητρόπολης ικανοποιούν πολλές από τις υποθέσεις των συγκεκριμένων θεωριών.

Για τους παραπάνω λόγους, σε σχέση με τη μεικτή μέθοδο που παρουσιάστηκε στο 2.1 («Σχεδιασμός της έρευνας»), το Λονδίνο είναι μια *παραδειγματική περίπτωση* για το θέμα της διατριβής και είναι απαραίτητο να αξιοποιηθεί ως μελέτη περίπτωσης, στην οποία μπορούν να εφαρμοστούν καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη περίπτωση όλες οι αναγκαίες δοκιμές, οι επαναβεβαιώσεις και οι εκτιμήσεις ισχύος των υποθέσεων, οι οποίες είναι απαραίτητες, προκειμένου να εξαχθούν τα συμπεράσματα της έρευνας.

6.2) Η θέση του Λονδίνου στην Αστική Ιεραρχία

6.2.1) Η θέση του Λονδίνου στο εθνικό αστικό σύστημα του Ηνωμένου Βασιλείου

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της στατιστικής αρχής του Ηνωμένου Βασιλείου, το Λονδίνο ασκεί μια δυσανάλογα μεγάλη επιρροή στη χώρα. Αφενός μεν, από τη σκοπιά της δημογραφίας, το Λονδίνο είναι μεγαλύτερη πόλη της χώρας, με πληθυσμό 7.375 κατοίκους ο αστικός πυρήνας (City), 9.787.426 κατοίκους η Μείζονα Περιοχή Λονδίνου, ενώ σε 21 εκατ. κατοίκους εκτιμάται από την Αρχή του Μείζονος Λονδίνου ο πληθυσμός της μητροπολιτικής περιοχής. Το Λονδίνο συγκεντρώνει το 12,5% του συνολικού πληθυσμού του Ηνωμένου Βασιλείου, με βάση τον επίσημο πληθυσμό. Αφετέρου δε, από τη σκοπιά της οικονομίας (<https://en.wikipedia.org/wiki/London#Demography> στις 23/05/2018), στο Λονδίνο παράγεται το περίπου το 20% του βρετανικού ΑΕΠ (πάνω από το 30% στην μητροπολιτική περιοχή), ενώ το κατά κεφαλή εισόδημα (κκε) είναι (Πετράκος και Rodriguez –Pose, 2002) περίπου 3,3 φορές περισσότερο από το κατά κεφαλή εισόδημα των φτωχότερων περιφερειών της χώρας.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, το Λονδίνο βρίσκεται στην κορυφή της αστικής ιεραρχίας του Ηνωμένου Βασιλείου. Εξετάζοντας τις λειτουργικές εξαρτήσεις στο βρετανικό οικιστικό δίκτυο, στο Λονδίνο βρίσκεται η έδρα της κυβέρνησης, τα αρχηγεία των μεγαλύτερων βρετανικών επιχειρήσεων και των θυγατρικών ξένων πολυεθνικών, όπως, επίσης, οι έδρες πολλών φορέων δημόσιου ενδιαφέροντος, στον πολιτισμό, την έρευνα, τον αθλητισμό, τη δικαιοσύνη, την ενημέρωση, το εμπόριο κ.ο.κ.

Συνδέοντας τον κανόνα Τάξης Μεγέθους με το Λονδίνο και τις άλλες οικουμενοπόλεις, οι αναλυτές της επενδυτικής τράπεζας Goldman Sachs –το μεγαλύτερο υποκατάστημα της οποίας βρίσκεται στο Canary Wharf, στο Λονδίνο –σημειώνουν:

«Υπάρχει μια τάση η μεγαλύτερη πόλη, σε ένα αστικό σύστημα, να αυξάνεται πολύ περισσότερο από τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη του [συστήματος]. Ονομάζεται η «πρωτεύουσα» πόλη (primate city), και το φαινόμενο αυτό έχει μελετηθεί πολύ στη βιβλιογραφία των Αστικών Οικονομικών. Για παράδειγμα, το Λονδίνο είναι τέσσερις φορές το μέγεθος του Μπέρμιγχαμ, την επόμενη μεγαλύτερη πόλη στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ομοίως, Τόκιο είναι τρεις φορές μεγαλύτερο από την Osaka –Kobe, και το Παρίσι είναι επτά φορές το μέγεθος της Λυών (Kim κα, 2007: 8)»

Το τελευταίο υποδεικνύει ότι ο Κανόνας Τάξης Μεγέθους ερμηνεύει ικανοποιητικά την

Αστική Ιεραρχία του Ηνωμένου Βασιλείου. Ωστόσο, η κυριαρχία του Λονδίνου δεν εξαντλείται στη δημογραφία του Ηνωμένου Βασιλείου. Σύμφωνα με τους Manyika κα:

«Το Λονδίνο αντιπροσωπεύει το 33 τοις εκατό του ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου (2.200 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2010), και το Παρίσι το 30 τοις εκατό του γαλλικού ΑΕΠ (2.600 τρισεκατομμύρια δολάρια) (Manyika κα, 2012: 11)».

Επομένως, το Λονδίνο έχει ένα πολύ ισχυρό εθνικό ρόλο, ως τόπος παραγωγής κερδών και εισοδημάτων για όλη τη χώρα –ακόμη ισχυρότερο, συγκριτικά, από εκείνον του Παρισιού στη Γαλλία. Τα κέρδη και τα εισοδήματα δημιουργούν το κεφάλαιο που απαιτείται για τις επενδύσεις και τις νέες θέσεις απασχόλησης στην πόλη.

Τα επίσημα σχέδια της Αρχής του Μείζονος Λονδίνου επιμένουν πολύ στο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της πόλης, με ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία, με ναυαρχίδα το ιστορικό κέντρο της Πόλης (City) του Λονδίνου. Στο Πλαίσιο Τοπικής Ανάπτυξης του Λονδίνου αναφέρεται:

«Η Πόλη του Λονδίνου είναι μοναδική. Μολονότι λίγο περισσότερο από ένα τετραγωνικό μίλι σε μέγεθος, έχει πυκνή δόμηση και είναι, παγκοσμίως, πρωτοπόρο διεθνές χρηματοπιστωτικό, επιχειρηματικό και ναυτιλιακό κέντρο. Οδηγεί την κούρσα της λονδρέζικης και της εθνικής οικονομίας, συνεισφέροντας 12% του ΑΕΠ του Λονδίνου και –κατ' εκτίμηση –8,5% του ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου. Παρέχει απασχόληση σε πάνω από 370.000 ανθρώπους που ως επί το πλείστον χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής μεταφορών για να μετακινηθούν στην εργασία τους από όλο το Λονδίνο και τις γύρω περιοχές. Τα γραφεία αποτελούν πάνω από το 70% του συνόλου των κτιρίων και πολλά από αυτά έχουν καταληφθεί από χρηματοοικονομικές και επιχειρηματικές υπηρεσίες.» (GLA, 2011a)

Οι Clarke και Moonen προσδίδουν βαθύτερες προεκτάσεις στα ποσοτικά στοιχεία, συνδέοντας τα με την εξωστρέφεια και τον ιστορική διαδρομή μιας μητρόπολης. Σύμφωνα με τους Clarke και Moonen:

«Το τεράστιο μέγεθος της οικονομίας μιας πόλης (ακαθάριστο μητροπολιτικό προϊόν) μπορεί, επίσης, να χρησιμεύσει τόσο ως δείκτης του ιστορικού παγκόσμιου προσανατολισμού όσο και ως ένας οδηγός της αυξανόμενης παγκόσμιας αλληλεπίδρασης. Η πεμπουσία των πόλεων του κόσμου, όπως το Λονδίνο και η Νέα Υόρκη, συνεχίζει να σταθεροποιεί την παγκόσμια θέση τους, καθώς οι επενδύσεις, οι μετανάστες, και οι νέες συνδέσεις διαμετακόμισης ολοένα και αυξάνονται» (Clarke και Moonen, 2013: 24).

Επισημαίνεται ότι ο δυναμισμός του Λονδίνου είναι τέτοιος που συμπαρασύρει την

Ανατολική Αγγλία, ώστε να είναι η πλουσιότερη περιφέρεια της χώρας, μετά το Λονδίνο (EU, 2008: 6). Επιπρόσθετα, το Λονδίνο απομυζεί, ως ένα βαθμό, τις γύρω περιοχές από τον πληθυσμό νέων, ενώ το κανάλι της Μάγχης λειτουργεί, ταυτόχρονα, ως γέφυρα και ως όριο (οπ).

Είναι σαφές ότι δεν υπάρχουν αμφιβολίες, τόσο σε επίσημα κείμενα, όσο και σε μελέτες, ότι η μητροπολιτική περιοχή του Λονδίνου κυριαρχεί στον αγγλικό χώρο και η πόλη βρίσκεται στην κορυφή της Αστικής Ιεραρχίας σε εθνικό επίπεδο.

6.2.2) Η θέση του Λονδίνου στο αστικό σύστημα της Ευρώπης

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της EUROSTAT, το Λονδίνο είναι μια από τις περισσότερο εύρωστες δημογραφικά πόλεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ηπείρου, εν γένει (EU, 2017). Όχι μόνο συγκεντρώνει πληθυσμό από όλο τον κόσμο αλλά και η σύνθεση του τελευταίου παρουσιάζει ενδιαφέρον. Οι νέοι κάτοικοι είναι, σε μεγάλο βαθμό, νέοι σε ηλικία, με αποτέλεσμα η αντικατάσταση του παραγωγικού πληθυσμού της πόλης να γίνεται ομαλά. Επίσης, οι νέοι κάτοικοι διαθέτουν σημαντικές δεξιότητες, οι οποίες, στο ευνοϊκό επιχειρηματικό περιβάλλον του Λονδίνου οδηγούν τις επιχειρήσεις σε σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας και την πόλη σε ανώτερη βαθμίδα στο διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Τα κείμενα προγραμματισμού της ΕΕ, όταν αναφέρονται στο μητροπολιτικό χώρο, το οικιστικό δίκτυο και σε συναφείς έννοιες, κατατάσσουν το Λονδίνο στις περιοχές που δεν χρειάζονται ιδιαίτερα τις πολιτικές συνοχής, αφού εντάσσονται στους πιο δυναμικούς τόπους της Ευρώπης. Επιπρόσθετα, η επιστημονική βιβλιογραφία κατατάσσει το Λονδίνο στην κορυφή των ευρωπαϊκών πόλεων, τόσο με ποσοτικά όσο και με ποιοτικά κριτήρια, συχνά, ως μέρος ενός χώρου στην βόρεια –κεντρική Ευρώπη, ο οποίος υπερέχει έναντι των υπολοίπων περιοχών, σύμφωνα με τους περισσότερους οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες. Ο συγκεκριμένος χώρος έχει λάβει κατά καιρούς διάφορα ονόματα, όπως «μπλε μπανάνα», «σταφύλι», «πεντάγωνο». Σύμφωνα με τον Waterhout:

«Το «πεντάγωνο», αναφερόμενο στην περιοχή –πυρήνα της οικονομικής της ΕΕ οριοθετείται από τις πέντε πόλεις του Λονδίνου, του Παρισιού, του Μιλάνου, του Μονάχου και του Αμβούργου, το οποίο αντιπροσωπεύει το 50% του ΑΕΠ της ΕΕ, το 40% του πληθυσμού της ΕΕ με μόλις 20% της περιοχής, είναι κεντρική χωρική σύλληψη του ΣΑΚΧ του εδάφους της ΕΕ, αν και όχι τόσο ως ένα επιθυμητό πρότυπο αλλά ως ένα πρότυπο που πρέπει να αλλάξει. Ομοίως, η πολυκεντρική ανάπτυξη και η δημιουργία «ζωνών παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης» για να αντισταθμιστεί το

δεσπόζων πεντάγωνο είναι η κεντρική χωρική αντίληψη του [ΣΑΚΧ], υποδεικνύοντας την επιθυμητή κατεύθυνση της αλλαγής» (Waterhout, 2008: 22).

Στο επίσημο έγγραφο του Προγράμματος Εδαφικής Συνεργασίας INTERREG 2007 -13 France (Channel) – England, αναφέρεται ρητά ότι το Παρίσι και το Λονδίνο κυριαρχούν στο χώρο αναφοράς του Προγράμματος –ουσιαστικά οι περιοχές βόρεια του Παρισιού και εκατέρωθεν του Λονδίνου –αν και ο τελευταίος δεν έχει απολέσει πλήρως τον αγροτικό του χαρακτήρα, ενώ διατηρείται και η πολυκεντρικότητα (EU, 2008: 22). Οι πολιτικές και οικονομικές μεταβολές στον ευρωπαϊκό χώρο τις τελευταίες δεκαετίες έχουν οδηγήσει σε όξυνση του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών πόλεων. Σύμφωνα με το Jurczeck:

«(...) η ενσωμάτωση των γερμανικών πόλεων στο ευρωπαϊκό αστικό σύστημα ως συνέπεια της πολιτικής και, το πιο σημαντικό, η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης (...) οδήγησε, επίσης, σε μια αναμόχλευση του πρώην σταθερού αστικού συστήματος, με βάση τον καταμερισμό εργασίας που χαρακτήριζε τα κέντρα της Δυτικής Γερμανίας, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Με την υλοποίηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς, οι μεγάλες πόλεις της Γερμανίας είναι δεν είναι πλέον σε ανταγωνισμό μόνο μεταξύ τους, αλλά και με το Λονδίνο, το Παρίσι, το Μιλάνο, τις Βρυξέλλες και το Randstad (Κάτω Χώρες) για τις άμεσες επενδύσεις, τα κεντρικά γραφεία της εταιρείας, τη διαχείριση του προσωπικού, τους τουρίστες, την πολιτιστική σημασία και τη γνώση». (Jurczeck, 2008)

Το ερώτημα είναι αν το Λονδίνο κινδύνευσε ή ευνοήθηκε από τις τελευταίες αλλαγές. Καθώς οι περισσότεροι εκτιμούν ότι το Λονδίνο παρέμεινε στην κορυφή ενός αστικού συστήματος που γίνεται περισσότερο ομογενοποιημένο, υποδεικνύεται ότι, συνολικά, περισσότερο ευνοήθηκε παρά κινδύνευσε. Οι προοπτικές του, μάλιστα, διαγράφονται λαμπρότερες. Σύμφωνα με τους Dobbs κα:

«Το Λονδίνο, μία από τις δύο μεγαπόλεις της περιοχής [η Ευρωπαϊκή Ένωση], αναμένεται να αποφέρει 300 δισεκατομμύρια δολάρια για την αύξηση του ΑΕΠ ως το 2025 -8 τοις εκατό της συνολικής ανάπτυξης της περιοχής –ενώ βλέπουμε το Παρίσι, την άλλη μεγαλούπολη, δημιουργώντας 200.000 εκατομμύρια δολάρια ή 5 τοις εκατό της συνολικής ανάπτυξης της περιοχής» (Dobbs κα, 2011: 30).

Οι εκτιμήσεις των Dobbs κα επιτρέπουν τη διάκριση της σημασίας των δύο μητροπολιτικών περιοχών για την ευρωπαϊκή οικονομία, αφού και οι δύο μαζί θα συνεισφέρουν περισσότερο από το 1/8 της συνολικής αύξησης του ΑΕΠ, παρόλο που έχουν λιγότερο από το 1/10 του συνολικού πληθυσμού. Επίσης, διαφαίνεται μια υπεροχή του Λονδίνου, ως προς την οικονομική μεγέθυνση, ανάμεσα στις δύο κορυφαίες πόλεις.

Ως εκ τούτου, το Λονδίνο κυριαρχεί, πέρα από τον αγγλικό χώρο, στον ευρωπαϊκό χώρο, επίσης. Η κυριαρχία του λαμβάνεται υπόψη από τα προγραμματικά κείμενα και σχέδια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

6.2.3) Η θέση του Λονδίνου στο παγκόσμιο αστικό σύστημα

Σύμφωνα με τους δείκτες διεθνών οργανισμών¹², όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ή ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, το Λονδίνο βρίσκεται στις πρώτες θέσεις παγκοσμίως, ιδίως, αναφορικά με τα οικονομικά μεγέθη.

Ανατέμνοντας τις σχέσεις του Λονδίνου με τις μητροπόλεις του υπόλοιπου κόσμου, πολλοί ερευνητές επισημαίνουν μια ειδική σχέση ανάμεσα στο Λονδίνο και τη Νέα Υόρκη και, ειδικότερα, στις μεταξύ τους συνδέσεις στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Παρά τη διεθνή οικονομική κρίση που ξέσπασε τα τελευταία χρόνια, το Λονδίνο εξακολουθεί να βρίσκεται στην κορυφή των πόλεων παγκοσμίως, μαζί με τη Νέα Υόρκη, το Παρίσι και το Τόκιο, ωστόσο, απειλείται όλο και περισσότερο από το Πεκίνο και τη Σαγκάη (Hales and Mendoza –Pena, 2012: 2). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τους Hales και Mendoza –Pena:

«Το σύμπλεγμα Νέα Υόρκη –Ουάσιγκτον –Λονδίνο ήταν η τριάδα που έδωσε την αρχική ώθηση για την οικονομική παγκοσμιοποίηση. Η Νέα Υόρκη ήταν το οικονομικό κέντρο, η Ουάσιγκτον το πολιτικό κέντρο –περιλαμβανομένων οργανισμών που παρέχουν χρηματοδοτήσεις, όπως πχ το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα –ενώ το Λονδίνο ήταν μια παγκόσμια πλατφόρμα εκτός αμερικανικής δικαιοδοσίας» (Hales and Mendoza –Pena, 2012: 4)».

Αυτή η στενή σχέση του Λονδίνου με μητροπολιτικές περιοχές των ΗΠΑ έχει επηρεάσει πολύ τις στρατηγικές της πόλης στην προσέλκυση επενδύσεων, από παλαιότερα. Επομένως, τα ευρωδολάρια ήταν ένα από τα πρώτα βήματα της όλης διαδικασίας (οπ).

Δημογραφικά στοιχεία από όλο τον κόσμο υποδεικνύουν ότι το Λονδίνο, από την άποψη των ποσοτικών δεδομένων, παραμένει πάντα μια μεγαπόλη, ακόμη και με παγκόσμια κριτήρια. Σύμφωνα με τους Dobbs κα:

«Οι 23 μεγαπόλεις με πληθυσμό πάνω από δέκα εκατομμύρια το 2007 είναι, από το υψηλότερο πληθυσμό στο χαμηλότερο: Τόκιο, Βομβάη, Πόλη του Μεξικό

¹² Το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου 6.2.3 ανακοινώθηκε από τον υποψήφιο διδάκτορα, με θέμα «Δημιουργώντας μια Παγκόσμια Πόλη: Μαθήματα από το Λονδίνο», σε Συνέδριο του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, στο Βόλο «Ελληνική Κρίση: Από την Κρίση στην Ανάπτυξη. Στρατηγικές –Διακυβεύματα –Πολιτικές», 2014.

μητροπολιτική περιοχή της Νέας Υόρκης, Σάο Πάολο, Σαγκάη, Καλκούτα, Δελχί, Πεκίνο, Chongqing, το Λονδίνο, Ντάκα, το Μπουένος Άιρες, το Λος Άντζελες, Καράτσι, Κάιρο, το Ρίο ντε Τζανέιρο, το Παρίσι, Rhein –Ruhr, Οσάκα, Μανίλα, τη Μόσχα, και την Κωνσταντινούπολη» (Dobbs κα, 2011: 10)

Αλλά και ποσοτικά δεδομένα σχετικά με την οικονομία υποδεικνύουν ότι το Λονδίνο, παρά την οικονομική κρίση, παραμένει μια εύρωστη οικονομικά πόλη. Σύμφωνα με τους Manyika κα:

«Το Λονδίνο και το Παρίσι έχουν μικρότερο μερίδιο του συνολικού πληθυσμού της Δυτικής Ευρώπης –6 τοις εκατό, σε σύγκριση με το συνολικό πληθυσμό των μεγαπόλεων των ΗΠΑ του 10 τοις εκατό του συνολικού πληθυσμού των ΗΠΑ, αλλά απολαμβάνουν ένα σημαντικά υψηλότερο πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ από ό, τι οι Αμερικανοί ομόλογοι τους. Το Παρίσι και το Λονδίνο συμβάλουν με 9 τοις εκατό στο συνολικό ΑΕΠ της Δυτικής Ευρώπης, σε σύγκριση με το 13 τοις εκατό που συνεισφέρεται από τη Νέα Υόρκη και το Λος Άντζελες (Manyika κα, 2012: 3).»

Στον Πίνακα 28 («Ειδικά οικονομικά στοιχεία παγκοσμιοπόλεων») που ακολουθεί, παρουσιάζεται η επιρροή του Λονδίνου στην Ευρώπη, σε σύγκριση με την επιρροή των υπολοίπων οικουμενοπόλεων, στην ενδοχώρα τους. Επίσης, υπάρχουν στοιχεία για το πόσο πολωμένος είναι ο χώρος της ενδοχώρας της κάθε μητρόπολης.

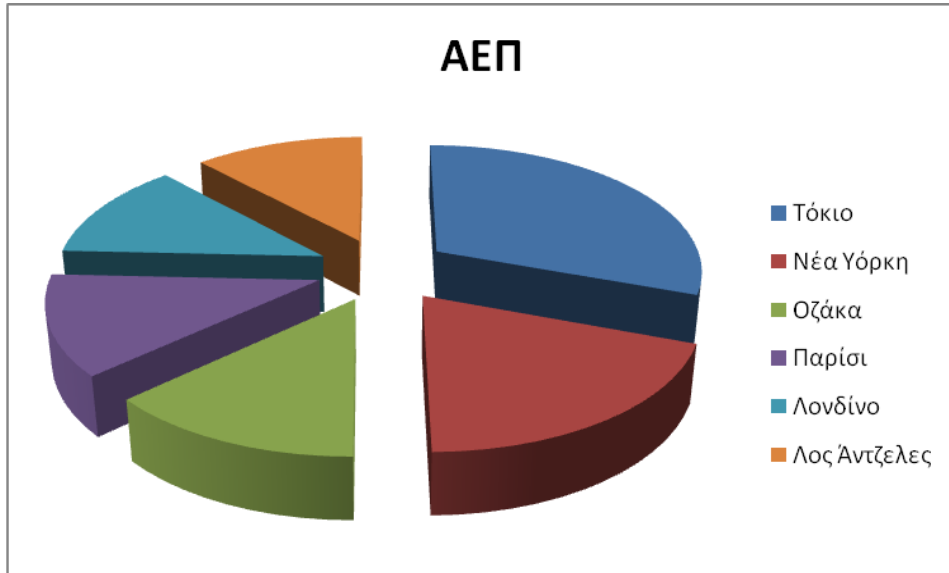
Πίνακας 28: Ειδικά οικονομικά στοιχεία παγκοσμιοπόλεων				
Θέση παγκοσμίως	Πόλη	ΑΕΠ (RER) –σε δις \$	Κεε (PPP) –σε χιλιάδες \$	Σύγκριση του κεε κάθε μητρόπολης με το κεε της περιοχής ¹ (βάση 100)
1	Τόκιο	1868	40,6	119
2	Νέα Υόρκη	1180	62,4	133
3	Οσάκα	815	33,7	99
4	Παρίσι	764	53,8	159
5	Λονδίνο	752	49,1	144
6	Λος Άντζελες	732	56,9	122

¹ Ο μο των ΗΠΑ χρησιμοποιήθηκε για τη Νέα Υόρκη και το Λος Άντζελες, ο μο της Ευρώπης χρησιμοποιήθηκε για το Λονδίνο και το Παρίσι και ο μο της Ιαπωνίας χρησιμοποιήθηκε για το Τόκιο και την Οσάκα.

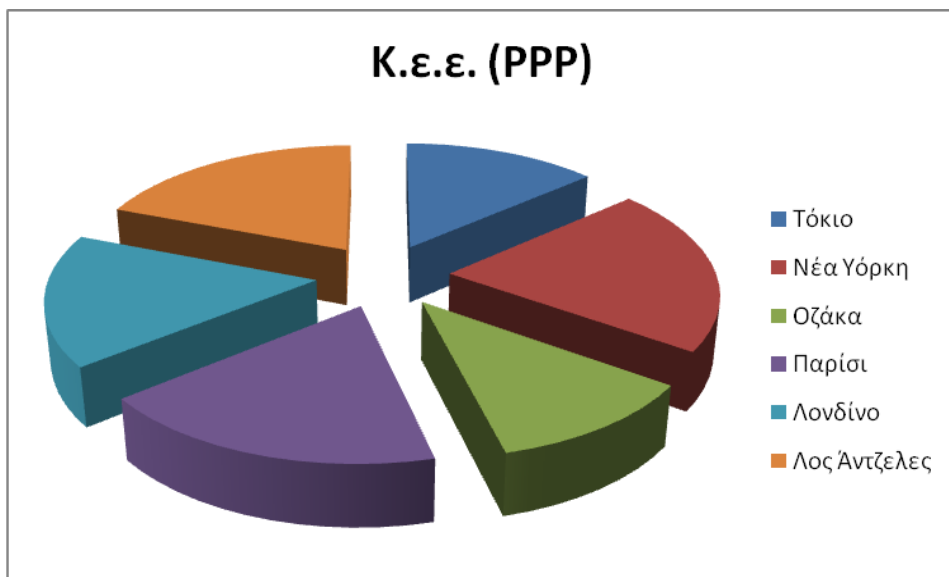
Πηγή: Manyika κα, 2012: 12

Με βάση τον τελευταίο πίνακα, μπορούν να γίνουν συγκρίσεις για τον οικονομικό δυναμισμό (ΑΕΠ) και το βαθμό κυριαρχίας της κάθε μητροπολιτικής περιοχής (κεε) στην ενδοχώρα της, όπως παρουσιάζεται στα παρακάτω σχήματα.

Σχήμα 5: Η σχετική βαρύτητα της κάθε μητρόπολης, αναφορικά με το ΑΕΠ, ως προς το σύνολο

Σχήμα 6: Η σχετική βαρύτητα της κάθε μητρόπολης, αναφορικά με το κκε, ως προς το σύνολο

Τα Σχήματα 5 («Η σχετική βαρύτητα της κάθε μητρόπολης αναφορικά με το ΑΕΠ ως προς το

σύνολο») και 6 («Η σχετική βαρύτητα της κάθε μητρόπολης αναφορικά με το κκε, ως προς το σύνολο»), υποδεικνύουν ότι μολονότι το Λονδίνο υπολείπεται σε δυναμισμό αναφορικά με το ΑΕΠ, έναντι των υπόλοιπων μητροπόλεων, στο κατά κεφαλήν εισόδημα έχει καλύτερες επιδόσεις, γεγονός που σχετίζεται, ίσως, με τον περισσότερο πολωμένο χώρο –τουλάχιστο με βάση το δείκτη κκε –της οικονομικής του ενδοχώρας. Δίνοντας, πιθανώς, μεγαλύτερη ευελιξία στις επιχειρήσεις, το κκε αυξήθηκε, ωστόσο, σε βάρος των εσωτερικών ανισοτήτων, αν και η ομοιότητα των επιδόσεων Λονδίνου και Παρισιού προξενεί εντύπωση και, ίσως, σχετίζεται, επιπρόσθετα, με την Κοινή Αγορά.

Όπως είναι αναμενόμενο, ο δήμαρχος Λονδίνου Boris Johnson υπογραμμίζει ότι «το 2013, το Λονδίνο είναι το πρώτο στην κατάταξη Παγκόσμιων Οικονομικών Κέντρων των κορυφαίων οικονομικών κέντρων του κόσμου» (Johnson, 2013: 49).

Παράλληλα, μια ενδιαφέρουσα εξέλιξη των τελευταίων χρόνων είναι η ραγδαία ανάδυση μητροπολιτικών περιοχών του Τρίτου Κόσμου στο διεθνές εμπόριο. Εκτός από τις πρώτες ύλες και την αγροτική παραγωγή, πολλές μητροπολιτικές περιοχές του Τρίτου Κόσμου υποδέχονται πλέον βιομηχανικούς κλάδους, ακόμη και δραστηριότητες έντασης κεφαλαίου ή έντασης γνώσης. Όλα αυτά έχουν εγείρει ερωτηματικά για το ρόλο των παγκόσμιων πόλεων, στο νέο οικονομικό περιβάλλον. Σύμφωνα με τους Dobbs κα:

«Αν και η άνοδος των μητροπόλεων των αναπτυσσόμενων κρατών αναμένεται να είναι μεγάλη, αυτό δεν υποδηλώνει ότι οι μητροπόλεις των ανεπτυγμένων κρατών έχουν χάσει τη σημασία τους. Αν το Τόκιο, η Νέα Υόρκη και το Λονδίνο ήταν έθνη, θα βρισκόνταν αντίστοιχα στην 9^η, 14^η και 17^η θέση, παγκοσμίως, όσον αφορά το ΑΕΠ σε τιμές αγοράς συναλλάγματος του 2010» (Dobbs κα, 2012: 19).

Τα τελευταία στοιχεία υποδηλώνουν ότι οι οικουμενοπόλεις, συμπεριλαμβανομένου του Λονδίνου, έχουν μια παραγωγική διάρθρωση που τους επιτρέπει, τουλάχιστο βραχυπρόθεσμα, να έχουν μια αυτόνομη, πλέον, παρουσία, στο διεθνή καταμερισμό εργασίας. Πόσο σταθερά, όμως, είναι τα θεμέλια αυτής τους της θέσης;

Εξετάζοντας τα ποσοτικά δεδομένα που σχετίζονται με την αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών, οι Dobbs κα υποστηρίζουν ότι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της διάρθρωσης της λονδρέζικης οικονομίας, θα διατηρήσουν την υπεροχή τους έναντι αυτών των αναδυόμενων μητροπόλεων. Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Dobbs κα:

«Παρότι οι αναδυόμενες πόλεις θα υποδεχτούν έναν αυξανόμενο αριθμό νοικοκυριών στην κατανάλωση και τις άλλες κατηγορίες, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι μεγαπόλεις των ανεπτυγμένων χωρών θα παραμείνουν δεσπόζουσες στην παγκόσμια

οικονομία. Για παράδειγμα, η ανάλυσή μας υποδεικνύει ότι η Νέα Υόρκη θα έχει σχεδόν οκτώ εκατομμύρια νοικοκυριά με αυτά τα εισοδήματα και το Λονδίνο περισσότερα από επτά εκατομμύρια. Αν κοιτάξουμε τα εισοδήματα στις «μεσοβαρείς» (middleweight) πόλεις, διαπιστώνουμε ότι η Τζακάρτα και η Λίμα με περίπου δύο εκατομμύρια καταναλωτικά και παγκόσμια νοικοκυριά η καθεμία θα είναι στο ίδιο επίπεδο με τις ανεπτυγμένες «μεσοβαρείς» (middleweights) περιφέρειες» (Dobbs κα, 2011: 27).

Στον Πίνακα 29 («Οικονομικοί και κοινωνικοί δείκτες μεγαπόλεων»), προβλέπονται οι επιδόσεις του Λονδίνου αναφορικά με το έτος 2025. Το Λονδίνο υπάρχει σε όλες τις στήλες –στις πρώτες είκοσι πέντε θέσεις με τα μεγέθη που εξετάζονται –πλην του κατά κεφαλή εισοδήματος. Η αιτία δεν είναι σαφής, κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στις πολύ καλές επιδόσεις μητροπολιτικών περιοχών του δυτικού κόσμου, με μικρότερα μεγέθη, πολλές από τις οποίες, όμως, δεν εμφανίζονται καν στις άλλες στήλες.

Πίνακας 29: Οικονομικοί και κοινωνικοί δείκτες μεγαπόλεων							
Θέση	ΑΕΠ (2025)	Κατά κεφαλή εισόδημα (2025)	Αύξηση ΑΕΠ (2007-2025)	Συνολικός πληθυσμός	Παιδιά (κάτω των 15 ετών)	Σύνολο νοικοκυριών	Νοικοκυριά με ετήσιο εισόδημα άνω των \$20,000 (Purchasing power parity)
1	Νέα Υόρκη	Όσλο	Σαγκάη	Τόκιο	Κινσάσα	Τόκιο	Τόκιο
2	Τόκιο	Ντόχαν	Πεκίνο	Βομβάη	Καράτσι	Σαγκάη	Νέα Υόρκη
3	Σαγκάη	Μπέργκεν	Νέα Υόρκη	Σαγκάη	Ντάκα	Πεκίνο	Λονδίνο
4	Λονδίνο	Μακάο	Τιάνχιν	Πεκίνο	Βομβάη	Σάο Πάολο	Σαγκάη
5	Πεκίνο	Τροντχάιμ	Τσονγκ – κινγκ	Δελχί	Καλκούτα	Τσονγκ –κινγκ	Πεκίνο
6	Λος Άντζελες	Μπρίτζπορτ	Σενζέν	Καλκούτα	Λάγος	Νέα Υόρκη	Παρίσι
7	Παρίσι	Χουάσονγκ	Γκουάγκσχου	Ντάκα	Δελχί	Λονδίνο	Ρουρ –Ρηνανία
8	Σικάγο	Άσαν	Νάνκινγκ	Σάο Πάολο	Πόλη του Μεξικού	Μουμπάι	Οσάκα
9	Ρουρ – Ρηνανία	Σαν Χοσέ	Χάνγκσου	Πόλη του Μεξικού	Νέα Υόρκη	Δελχί	Μόσχα
10	Σενζέν	Γιοσού	Τσένγκντου	Νέα Υόρκη	Μανίλα	Πόλη του Μεξικού	Πόλη του Μεξικού
11	Τιάνχιν	Κάλγκαρι	Βουχάν	Τσονγκ –κινγκ	Τόκιο	Ρουρ –Ρηνανία	Λος Άντζελες
12	Ντάλλας	Αλ –Αιν	Λονδίνο	Καράτσι	Κάιρο	Παρίσι	Σάο Πάολο
13	Ουάσινγκτον	Εδιμβούργο	Λος Άντζελες	Κινσάσα	Λαχόρ	Καλκούτα	Σεούλ
14	Χιούστον	Σάρλοτ	Φοσάν	Λονδίνο	Σάο Πάολο	Λάγος	Σικάγο

Μελέτη Περίπτωσης: Λονδίνο

15	Σάο Πάολο	Σαν Φρανσίσκο	Ταϊπέι	Λάγος	Καμπούλ	Οσάκα	Μιλάνο
16	Μόσχα	Ντίρχαμ	Δελχί	Κάιρο	Μπουένος Άιρες	Ντάκα	Βομβάη
17	Τσονγκ – κινγκ	Ούλσαν	Μόσχα	Μανίλα	Λουάντα	Τιάνχιν	Κάιρο
18	Randstadt	Ουάσινγκτον	Σιγκαπούρη	Σενζέν	Λονδίνο	Σενζέν	Χονγκ Κονγκ
19	Γκουάγκσχου	Βοστώνη	Σάο Πάολο	Λος Άντζελες	Λος Άντζελες	Μόσχα	Ταϊπέι
20	Πόλη του Μεξικού	Μπέλφαστ	Τόκυο	Μπουένος Άιρες	Κολόμπο	Τσένγκντου	Randstadt
21	Οσάκα	Νέα Υόρκη	Σενγιάνγκ	Ρίο ντε Τζανέιρο	Βαγδάτη	Κάιρο	Σενζέν
22	Φιλαδέλφεια	Μεγάλη Βικτωρία	Ξί' αν	Τιάνχιν	Σαγκάη	Ρίο ντε Τζανέιρο	Κωνσταντινούπολη
23	Βοστώνη	Καμπέρα	Ντονγκκουά ν	Παρίσι	Παρίσι	Βουχάν	Δελχί
24	Σαν Φρανσίσκο	Σιάτλ	Βομβάη	Τζακάρτα	Τζακάρτα	Λος Άντζελες	Μπουένος Άιρες
25	Χονγκ Κονγκ	Ζυρίχη	Χονγκ Κονγκ	Κωνσταντινού πολη	Κωνσταντινούπολη	Μπουένος Άιρες	Μαδρίτη

Πηγή: Dobbs κα, 2011: 3, με στοιχεία από το McKinsey Global Institute Cityscope 1.0

Σχολιάζοντας τη μορφή που παίρνει το οικιστικό δίκτυο στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών χωρών, οι Manyika κα επισημαίνουν την ετεροβαρή σχέση ανάμεσα στις μεγαπόλεις και τις «μεσοβαρείς» πόλεις του εθνικού χώρου στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία. Σύμφωνα με τους Manyika κα:

«Υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο ρόλο των «μεσοβαρών» (middleweight) πόλεων που διαδραματίζεται μεταξύ των επιμέρους χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Στη Γερμανία, οι «μεσοβαρείς» (middleweights) αντιπροσώπευαν το 49 τοις εκατό του ΑΕΠ της χώρας το 2010. Στα Γαλλία, αντιθέτως, οι «μεσοβαρείς» αντιπροσώπευαν μόνο το 31 τοις εκατό του ΑΕΠ του έθνους τους, αντανακλώντας την υψηλότερη συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας στη μοναδική μεγαπόλη του Παρισιού με 30 τοις εκατό του γαλλικού ΑΕΠ. Το Ηνωμένο Βασίλειο, με τη σειρά του, είναι ασυνήθιστα εξαρτημένο από την ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου, στην οποία κατοικεί το ένα τέταρτο του πληθυσμού του Ηνωμένου Βασιλείου, παράγει το ένα τρίτο του ΑΕΠ της χώρας, και οι κάτοικοι της οποίας κερδίζουν 44 τοις εκατό περισσότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο των Δυτικοευρωπαίων» (Manyika κα, 2012: 13).

Επίσης, το Λονδίνο φροντίζει για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών υποδομών υψηλού επιπέδου και την κατάκτηση μιας κομβικής θέσης στα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ των επιστημόνων και των ερευνητών. Σύμφωνα με τον Johnson:

«Το Λονδίνο είναι μία από τις μεγάλες ακαδημαϊκές πρωτεύουσες του κόσμου. Εμείς έχουμε περισσότερα πανεπιστήμια στα κορυφαία 100 (έξι από αυτά) από οποιαδήποτε άλλη πόλη στη γη. Υπάρχει τώρα ένα αυξανόμενο σύμπλεγμα των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων των επιστημών υγείας, πολλά από αυτά με βάση κοντά στο Euston Road, που προσελκύουν τα καλύτερα μυαλά του πλανήτη και στη συνέχεια υπάρχει μια πληθώρα πανεπιστημίων όλων των ειδών –23 από αυτούς– και σχεδόν όλα έχουν RAE (Research Assessment Exercise) εξαιρετικά τμήματα του ενός ή του άλλου είδους» (Johnson, 2013: 18)

Η υψηλή κατάταξη διεθνώς στην εκπαίδευση –και, ιδίως, την ανώτατη –μαζί με το διαρκή σχεδιασμό για βελτίωση του επιπέδου, υποδεικνύει ότι η παραγωγή και η διάδοση της γνώσης είναι πρωταρχικό μέλημα, εξέλιξη που συνδέεται με τη γενικότερη θέση της πόλης στην Αστική Ιεραρχία.

Το Ίδρυμα Brookings αναγνωρίζει τρία επίπεδα της εξωστρέφειας μιας πόλης. Το πρώτο είναι οι «γνώστες» του παγκόσμιου χώρου, το δεύτερο είναι οι «προσανατολισμένοι» στον παγκόσμιο

χώρο και το τελευταίο είναι οι «επιδέξιοι» (fluents) του παγκόσμιου χώρου. Ειδικά για το Λονδίνο, το οποίο συγκαταλέγεται στους ελάχιστους επιδέξιους του παγκόσμιου χώρου, η στρατολόγηση ανθρώπινου κεφαλαίου ή η πώληση προϊόντων στη Βομβάη είναι εξίσου βιώσιμη με αυτή στο Μάντσεστερ. Η δημιουργική συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων, τομέων, κοινωνίας των πολιτών και κυβέρνησης, είναι ο καθοριστικός παράγοντας παγκόσμιας επιδεξιότητας. (Clarke και Moonen, 2013: 10)

Η εστίαση στο πυκνό πλέγμα των κοινωνικών, επιχειρηματικών και πολιτιστικών συνδέσεων φορέων και ανθρώπων του Λονδίνου τόσο μεταξύ τους, όσο και με φορείς και κατοίκους άλλων περιοχών, υποστηρίζει την εξωστρέφεια της πόλης, μειώνοντας το επιχειρηματικό ρίσκο και αυξάνοντας τις ευκαιρίες. Οι «επιδέξιοι» του παγκόσμιου χώρου δεν μπορούν παρά να επενδύουν γενναιόδωρα στην αναδιαμόρφωση του κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ακόμη και με άσχετες μεταξύ τους ενέργειες, όπως τα μεγάλα γεγονότα, η εκπαίδευση, τα road shows κ.ο.κ.

Σύμφωνα με τους Clarke και Moonen:

«Τα σημεία εισόδου για την παγκόσμια οικονομία έχουν αλλάξει από τους ιστορικούς εμπορικούς δρόμους και τα παλιά λιμάνια σε νέες αγορές στον τομέα των οικονομικών, των πληροφοριών και της τεχνολογίας. Ακανόνιστες αλλαγές στην τεχνολογία και τις μεταφορές διασφαλίζουν ότι τα κληρονομούμενα πλεονεκτήματα είναι αιώνια, αλλά παρουσιάζουν επίσης νέους δρόμους στην παγκοσμιοποίηση για έναν αυξανόμενο αριθμό μητροπολιτικών περιοχών. Το Αμβούργο και το Λονδίνο έγιναν ενεργοί συμμετέχοντες στο διεθνές εμπόριο μέσω της αρχαίων και των μεσαιωνικών εμπορικών δρόμων, ούτως ώστε το διασυνοριακό εμπόριο και οι επενδύσεις να γίνουν ένα μέρος του DNA αυτών των πόλεων, το οποίο συνεχίζεται αμείωτη». (Clarke και Moonen, 2013: 11)

Τέλος, το Λονδίνο είναι υψηλά και στους δείκτες της αξιοβίωτης πόλης (livability). Η Economist Intelligence Unit έχει επισημάνει την ικανότητα του Λονδίνου να κινητοποιεί τις επιχειρήσεις για να χρηματοδοτήσουν φιλικές προς το περιβάλλον μεταφορές, την ανταπόκριση του κοινού στο εγχείρημα –που εξασφαλίζει τη διαφήμιση των εταιρειών –τη σημασία των νέων θέσεων απασχόλησης, την κεφαλαιώδη σημασία του τουρισμού και του πολιτισμού, καθώς και τη σημασία όλων των παραπάνω στη δημιουργία μιας θετικής εικόνας της πόλης για το επιθυμητό city branding (EIU, 2011). Το τελευταίο σημαίνει ότι το όνομα του Λονδίνου προκαλεί αντίκτυπο σε διεθνή, αν όχι σε παγκόσμια, κλίμακα.

Παρόλα αυτά, μεικτές, ποιοτικές αξιολογήσεις που αφορούν το επιχειρηματικό κλίμα και την ποιότητα ζωής, μετριάζουν, ως ένα βαθμό, τα συμπεράσματα της τελευταίας έρευνας. Σύμφωνα με

το ίδρυμα Brookings:

«Παρά τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, το Λονδίνο παραμένει σταθερά στην κορυφαία δυάδα των παγκόσμιων οικονομικών κριτηρίων αξιολόγησης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος της υποστήριξης και του εύρους των ανταλλαγών εμπορευμάτων. Η πόλη είναι δεύτερη στην παγκόσμια παρουσία εταιρειών, ακριβώς πίσω από τη Νέα Υόρκη, και κατατάσσεται στην τρίτη θέση στην ανάπτυξη της τεχνολογίας των πληροφοριών/ επικοινωνιών μεταξύ των μεγάλων πόλεων του κόσμου, επιτρέποντας σχεδόν απρόσκοπτη επικοινωνία. Όμως η ποιότητα της ζωής του Λονδίνου συχνά αξιολογείται ως συνηθισμένη, λόγω του υψηλού κόστους, τους περιορισμούς στέγασης, και την εμπειρία των άβολων μετακινήσεων» (Brookings Foundation, nd: 1).

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι το Λονδίνο διατηρεί και μάλλον θα διατηρήσει μεσοπρόθεσμα μια κορυφαία θέση στην Αστική Ιεραρχία τόσο του Ηνωμένου Βασιλείου, όσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του υπόλοιπου κόσμου. Τα περισσότερα ποσοτικά στοιχεία και οι αξιολογήσεις των ποιοτικών στοιχείων συνηγορούν ότι η μητροπολιτική περιοχή του Λονδίνου έχει μια εδραιωμένη θέση στο οικιστικό δίκτυο της χώρας, στο διεθνή καταμερισμό εργασίας και στα επιχειρηματικά δίκτυα ανάμεσα στις οικομενουπόλεις. Αυτό το γεγονός την κατατάσσει στην κατηγορία «Άλφα πόλεων» του Peter Hall, όπως αναφέρθηκε στην Αστική Ιεραρχία, στο 5.2.1 («Μέγεθος Αγοράς»). Επίσης, μπορεί να θεωρηθεί ως “established capital”, όπως αναφέρθηκε αναλυτικά στον Πίνακα 23 («Τυπολογίες Ευρωπαϊκών Μητροπόλεων»).

Υπάρχει, όμως, μια αντίφαση αναφορικά με μία από τις πηγές ισχύος του Λονδίνου –η «απορρόφηση» δραστηριοτήτων και κατοίκων από τις μεσαίες πόλεις του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης –και, από την άλλη πλευρά, των πολιτικών Εδαφικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προσπαθούν –και θα συνεχιστούν, μάλλον, πέρα του 2020 –να ανατρέψουν αυτή την τάση. Δεδομένου ότι οι προβλέψεις επιμένουν ότι η πόλη θα διατηρήσει ένα παγκόσμιο ρόλο, πρέπει να αναμένεται μια μεγαλύτερη στροφή του Λονδίνου στο σύστημα των οικουμενοπόλεων αλλά και σε αυτό των «οικουμενοπόλεων –αναδυόμενων μητροπόλεων», με μικρότερες, ίσως, φιλοδοξίες στον ευρωπαϊκό χώρο.

6.3) Το Λονδίνο στον ανταγωνισμό μητροπόλεων

6.3.1) Ενέργειες δημοσιότητας: Place marketing, City Branding, Μεγάλα Γεγονότα

Το Λονδίνο προβαίνει σε μια σειρά από ενέργειες, προκειμένου να προβληθεί ως μια σύγχρονη μητρόπολη στις διεθνείς αγορές και να κινητοποιήσει τον πληθυσμό στις νέες ατραπούς που επιβάλλει ο ανταγωνισμός μητροπόλεων. Ιστορικά, τα μεγάλα γεγονότα που διοργανώθηκαν από το Λονδίνο είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα για την οικονομία και την κουλτούρα της Δύσης. Επί παραδείγματι, η Belozerskaya αναφέρει ότι η Παγκόσμια Έκθεση το 1851, πέρα από το πρώτο μεγάλο γεγονός, με σύγχρονους όρους, στην Ιστορία σηματοδότησε μια στροφή στη δυτική κουλτούρα. Σύμφωνα με τη Belozerskaya:

«Η Μεγάλη Έκθεση της Βιομηχανίας Όλων των Εθνών που πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο το 1851, επέστησε εκ νέου την προσοχή στις εικαστικές τέχνες ως πηγή υπερηφάνειας και απόλαυσης. Η έκθεση που πραγματοποιήθηκε στο πρόσφατα κατασκευασμένο Crystal Palace, έδωσε προτεραιότητα στις διακοσμητικές, αντί τις Καλές Τέχνες, έδωσε έμφαση στα υλικά από τα οποία δημιουργήθηκαν τα αντικείμενα και εκθείασε το ρόλο της επιστήμης στη μετατροπή των πρώτων υλών σε προϊόντα ύψιστης ποιότητας και εξάισιας εμφάνισης» (Belozerskaya, 2005: 39).

Κατά τον 20^ο αιώνα, τα λογότυπα του Λονδίνου είχαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της επιθυμητής εικόνας για τα μεγάλα γεγονότα. Σύμφωνα με τους Warnaby και Medway:

«Όσον αφορά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, τα λογότυπα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Λονδίνου του 1948 και οι Ολυμπιακοί Αγώνες του Ελσίνκι του 1952 ενσωματώνουν ρεαλιστικές αναπαραστάσεις των Μεγάλων του Κοινοβουλίου (και το Big Ben) στο Λονδίνο και το στάδιο του Ελσίνκι που αρχικά χτίστηκε για να φιλοξενήσει τους Αγώνες του 1940, πριν ακυρωθούν λόγω του πολέμου. Πιο πρόσφατα, η ανάμικτη αντίδραση προς τα αποκαλυπτήρια του λογότυπου, το 2007, για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2012 στο Λονδίνο, οδήγησε σε διάφορους διαγωνισμούς των μέσων ενημέρωσης προς το κοινό για να σχεδιάσει ανεπίσημα εναλλακτικά λογότυπα, σε πολλά από τα οποία ενσωματώνονται πολύ γνωστά χαρακτηριστικά του αστικού δομημένου περιβάλλοντος, όπως τα κτήρια του

Κοινοβουλίου και το Big Ben, Tower Bridge και το London Eye (βλέπε http://news.bbc.co.uk/1/hi/talking_point/6729823.stm) (Warnaby και Medway, 2010: 218-219).

Είναι προφανές ότι τα τοπόσημα προσφέρονται τόσο για τη δημιουργία λογότυπων, όσο και για εμπορική αξιοποίηση αυτών –πχ σε γραμματόσημα, ενθύμια κλπ. Όπως έχει συμβεί συχνά στο παρελθόν, πχ με τον Πύργο του Άιφελ και την Παγκόσμια Έκθεση του 1889 ή τον Πύργο του ΟΤΕ και τη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης το 1960, ορισμένα τοπόσημα έχουν προσωρινό χαρακτήρα, ο οποίος μεταβάλλεται σε μόνιμο, έπειτα από την επιτυχία της κατασκευής. Σύμφωνα με τους Warnaby και Medway:

«Αυτή η τελευταία κατασκευή [το London Eye], η μεγαλύτερη ρόδα λούνα παρκ στην Ευρώπη, ήταν αρχικά μια προσωρινή κατασκευή (με οικοδομική άδεια για πέντε έτη) που έχει γίνει, στη συνέχεια, ένα σημαντικό τουριστικό αξιοθέατο και θα μπορούσε να θεωρηθεί ως έχουσα μια μεγάλη συμβολική αξία. Πράγματι, η δύναμη των μεγάλων τροχών και τα αξιοθέατα των μεγάλων πόλεων –με μια ακόμη μεγαλύτερη κατασκευή που χτίζεται στο Πεκίνο το 2009, ένα άλλο πρόκειται να κατασκευαστεί στο Βερολίνο το 2010 –τονίζεται από τον Jeffries (2009)» (οπ).

Όμως, τα λογότυπα, αν και απαραίτητα για τη σωστή επικοινωνία μιας πόλης με τους κατοίκους της και το κοινό της σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, δεν είναι τα μόνα. Ιδίως, το Λονδίνο έχει ένα «οπλοστάσιο» από ιστορικά πρόσωπα, ήρωες μυθοπλασίας, παραδόσεις και τόπους, οι οποίοι είναι ιδιαίτερος γνωστοί και αγαπητοί. Ο Ashworth, εξετάζοντας τις στρώσεις (layers) μιας πόλης επάνω στις οποίες μπορούν να οικοδομηθούν λογότυπα, φιγούρες και άλλες τεχνικές της διαφήμισης, δίνει μια άλλη διάσταση στη διαφοροποίηση του branding¹³. Σύμφωνα με τον Ashworth:

«Οι μεγάλες πόλεις μπορεί να είναι ακατάλληλα υποκείμενα για να συνδεθούν με μια και μοναδική προσωπικότητα, αλλά αυτό δεν αποκλείει τις περιοχές ή ακόμα και τους δρόμους, σε μια τέτοια πόλη, που επιδιώκουν μια τέτοια πολιτική. «Τζακ ο Αντεροβγάλτης» (στο East End του Λονδίνου), Ανρί Τουλούζ –Λοτρέκ (στη Μονμάρτη του Παρισιού), ή ακόμα και ο Σέρλοκ Χολμς (στη Baker Street του Λονδίνου), είναι όλα ανοιχτά ενδεχόμενα.»(Ashworth, 2010: 232)

¹³ Φυσικά, η τάση προϋπάρχει της επικοινωνιακής αξιοποίησης της, αφού η ανάγκη των ανθρώπων να δημιουργούν κοινότητες, τους εξωθούν συχνά να ταυτίζονται με τους ήρωές τους και να επαναλαμβάνουν στις συνήθειές τους. Ο Ουμπέρτο Έκο στο *Περί Λογοτεχνίας* αναφέρει ότι το φαρμακείο του Δουβλίνου, από το οποίο ο κ. Μπλουμ αγοράζει το μικρό κίτρινο σαπούνι στον *Οδυσσέα* του Τζέιμς Τζόυς, όχι μόνο λειτουργεί στις μέρες μας αλλά δέχεται τις επισκέψεις πολλών θαυμαστών του Τζόυς, οι οποίοι επιθυμούν να αγοράσουν και εκείνοι ένα μικρό κίτρινο σαπούνι.

Ο τότε Δήμαρχος του Λονδίνου έχει δώσει τις κατευθύνσεις στις οποίες θα κινηθεί μελλοντικά η πόλη. Σύμφωνα με τον Johnson (Johnson, 2013: 51), προγραμματίζονται:

- Συνεργασία με τις επιχειρήσεις ώστε να δημιουργήσουν ένα ελάχιστο των 250.000 θέσεων μαθητείας στο Λονδίνο από το 2016. Ομοίως, *πάλι*, από το 2020.
- Προώθηση και επέκταση της προσφοράς του Λονδίνου για να δημιουργήσει μια «Ιατρική Πόλη», από το Whitechapel στο Imperial κατά μήκος του Euston Road, ώστε να ενισχύσει τις επιστήμες της ζωής ως βασική οικονομική κινητήρια δύναμη για το Λονδίνο και το Ηνωμένο Βασίλειο.
- Υποστήριξη της ανάπτυξης των ενεργειακών υποδομών, κατασκευάζοντας επαρκείς υποσταθμούς ηλεκτρικής ενέργειας για την κάλυψη της μελλοντικής ζήτησης ενέργειας του Λονδίνου.
- Κατασκευή ενός νέου αεροδρομίου με τέσσερις διάδρομους για να εξασφαλιστεί ότι το Λονδίνο παραμένει το νούμερο ένα αεροπορικό κέντρο της Ευρώπης που ηγείται στην απασχόληση, την ανάπτυξη και το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Όπως προκύπτει από τις προθέσεις του Λονδίνου, η πόλη πρόκειται να δώσει βάρος, τόσο στην ανάπτυξη υποδομών, άλλες διάσπαρτες στον αστικό χώρο και άλλες εντοπισμένες, όσο και στη συνεργασία με τις επιχειρήσεις, προκειμένου η αύξηση της απασχόλησης να διασφαλιστεί. Οι εκπεφρασμένοι στόχοι του Λονδίνου παραμένουν, πάντα, υψηλοί. Σύμφωνα με τον Johnson:

«... [Χρειάζεται] Εξασφάλιση ότι το Λονδίνο είναι:

1. Μια πόλη που ανταποκρίνεται στις προκλήσεις της οικονομικής και της αύξησης του πληθυσμού, στους τρόπους που εξασφαλίζουν μια βιώσιμη, καλή και βελτιωμένη ποιότητα ζωής για όλους τους Λονδρέζους και βοηθά στην αντιμετώπιση του τεράστιου ζητήματος της ανισότητας μεταξύ των Λονδρέζων, όπως η ανισότητα όσον αφορά την υγεία.
2. Μια διεθνώς ανταγωνιστική και επιτυχημένη πόλη με μια ισχυρή και διαφοροποιημένη οικονομία και το επιχειρηματικό πνεύμα που όφελος όλων των Λονδρέζων και όλα τα μέρη του Λονδίνου, μια πόλη που βρίσκεται στην αιχμή της καινοτομίας και της έρευνας και τα οποία είναι άνετη –και να κάνει το μεγαλύτερο μέρος –με την πλούσια κληρονομιά της και τους πολιτιστικούς της πόρους.
3. Μια πόλη της ποικιλίας, ισχυρή, ασφαλής και προσιτή γειτονιές στις οποίες Λονδρέζοι αισθάνονται συνδεδεμένοι, η οποία παρέχει σε όλους τους κατοίκους, τους

εργαζόμενους, τους επισκέπτες και τους μαθητές του –ανεξάρτητα από προέλευση, την ηλικία ή την κατάστασή τους –με ευκαιρίες για να συνειδητοποιήσουν και να εκφράσουν τις δυνατότητές τους και ένα περιβάλλον υψηλής ποιότητας για τα άτομα να απολαμβάνουν, ζουν μαζί και να ευημερήσουν.

4. Μια πόλη που θα ικανοποιεί τις αισθήσεις και να φροντίζει πάνω από τα κτίρια και οι δρόμοι της, έχοντας το καλύτερο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, ενώ, επίσης, την αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του Λονδίνου και η οποία κάνει το μεγαλύτερο μέρος της και επεκτείνει τον πλούτο των ανοικτών και χώρων πρασίνου και των υδάτινων οδών, συνειδητοποιώντας το δυναμικό της για τη βελτίωση της υγείας, της ευημερίας και της ανάπτυξης των Λονδρέζων.
5. Μια πόλη που γίνεται παγκόσμιος ηγέτης στην βελτίωση του περιβάλλοντος σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, λαμβάνοντας το προβάδισμα στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, τη μείωση της ρύπανσης, την ανάπτυξη μιας οικονομίας χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και καταναλώνουν λιγότερους πόρους και πιο αποτελεσματική χρήση τους.
6. Μια πόλη όπου είναι εύκολο, ασφαλές και βολικό για όλους να έχουν πρόσβαση θέσεις εργασίας, ευκαιρίες και δυνατότητες με ένα αποτελεσματικό και αποδοτικό σύστημα μεταφορών που θα ενθαρρύνει ενεργά περισσότερο περπάτημα και την ποδηλασία και κάνει καλύτερη χρήση του Τάμεση, και υποστηρίζει τη διανομή όλων των στόχων του παρόντος σχεδίου» (Johnson, 2013: 27).

Είναι ευδιάκριτη η προσπάθεια του Λονδίνου να ισορροπήσει ανάμεσα σε πολλούς και διαφορετικούς στόχους, στρατηγικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς. Η τελευταία εξέλιξη σηματοδοτεί μια πλήρη αποστροφή από οποιαδήποτε σκέψη περιορισμού της πόλης σε ένα αστικό μοντέλο αμιγώς επιχειρηματικό. Το γεγονός ότι το Λονδίνο προσπαθεί να έχει αυτό το προφίλ υποδεικνύει ότι το μάρκετινγκ της πόλης ευθυγραμμίζεται με τις γενικότερες εξελίξεις σε θέματα βιώσιμης ανάπτυξης.

Παράλληλα, το εκπαιδευτικό σύστημα, εν γένει, τείνει να αποκτήσει κομβικό ρόλο στον ανταγωνισμό μητροπόλεων σε διεθνές επίπεδο. Το Λονδίνο έχει θεωρηθεί μια υποδειγματική περίπτωση, όπου εμφανίζεται αμοιβαία έλξη ανάμεσα στο υψηλής ποιότητας ανθρώπινο κεφάλαιο και τις περιφέρειες με υψηλής ποιότητας ανθρώπινο κεφάλαιο, δημιουργώντας συνέργιες.

Σύμφωνα με τους Clarke και Moonen:

«Στην περίπτωση του Λονδίνου, η εισροή ειδικευμένων μεταναστών για να ικανοποιηθεί η ζήτηση στην μητροπολιτική αγορά εργασίας περιόρισε εν μέρει τις

ανησυχίες σχετικά με την ικανότητα του τοπικού εκπαιδευτικού συστήματος για την κατασκευή ενός αγωγού ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, και έχει, επίσης, ζητήσει πολυπόθητες μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις στην τοπική εκπαίδευση (Sanchia Berg, “How can schools nationwide mimic London’s improvement?”, BBC Online, February 21st 2013, available at www.bbc.co.uk/news/education-21534863). Η συνεχιζόμενη ικανότητα των πόλεων όπως το Λονδίνο στην προσέλκυση των καλύτερων ταλέντων αποκαλύπτει την τάση των ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο να κλίνουν προς τις περιφέρειες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο». (Clarke και Moonen, 2013: 29)

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι το Λονδίνο είναι σε θέση να εκπαιδεύσει σημαντικούς επιστήμονες, ενώ, παράλληλα, μπορεί να ελκύει επιστήμονες και ειδικούς από όλο τον κόσμο, με τον καθένα από τους τελευταίους να βρίσκεται σε διαφορετικά επίπεδα και φάσεις εκπαίδευσης. Το πλεόνασμα ειδικών και επιστημόνων στο Λονδίνο μειώνει τους κινδύνους έλλειψης στελεχών σε δραστηριότητες αιχμής, ενώ, ταυτόχρονα, θέτει υπό έλεγχο το κόστος εργασίας σε κλάδους που μπορεί εύκολα να ξεφύγει.

Είναι σαφές ότι το Λονδίνο χρησιμοποιεί τις ενέργειες δημοσιότητας για να οικοδομήσει το προφίλ μιας σύγχρονης ανταγωνιστικής μητρόπολης, έχοντας, μάλιστα, εστιάσει και ιεραρχήσει προτεραιότητες και τρόπους στον αστικό χώρο μπορούν να δίνουν τα αναγκαία σχήματα (patterns) που απαιτεί η προβολή μιας πόλης.

6.3.2) Κεντρικότητα

Εμπειρικά στοιχεία της οικονομικής ιστορίας υποδεικνύουν ότι το Λονδίνο διεκδίκησε και κατέκτησε, χωροταξικά, από πολύ παλιά, μια κεντρική θέση, τόσο στον εθνικό όσο και τον ευρωπαϊκό χώρο. Η επιτυχία των εμπορών της πόλης είχε αρκετές συνέπειες στην διάρθρωση του αστικού χώρου, προκαλώντας νέες κεντρικότητες, ξανά και ξανά. Καταρχάς, δημιούργησε αυξημένη ζήτηση για χώρους εμπορικής δραστηριότητας, προκαλώντας την ειδίκευση της εμπορικής δραστηριότητας, από πολύ νωρίς. Παράλληλα, η πόλη έμαθε να επωφελείται από τις φυσικές καταστροφές, προκειμένου να οργανώσει τον αστικό χώρο περισσότερο ορθολογικά.

Σύμφωνα με τον Braudel:

«Όταν το Λονδίνο άρχισε τη λαμπρή επέκτασή του, (...) η αγγλική πρωτεύουσα είχε καταληφθεί από ένα πλήθος ανεξέλεγκτων αγορών. Όντας αδύνατο να ταιριάξουν στις αρχικές θέσεις που προοριζόνταν για αυτούς, διαχύθηκαν στους κοντινούς δρόμους,

καθένας από τους οποίους εξελίχθηκε σε ένα είδος εξειδικευμένης αγοράς: τα ψάρια, τα λαχανικά, τα πουλερικά. Έως την ελισαβετιανή περίοδο, επεκτείνονταν καθημερινά και παρεμπόδιζαν τις πιο πολυσύχναστες αρτηρίες της πρωτεύουσας. Η μεγάλη πυρκαγιά του 1666 έκανε, τελικά, την αναδιοργάνωση εφικτή. Οι αρχές της πόλης, προκειμένου να καθαρίσουν τους δρόμους, τοποθέτησαν νέα μεγάλα κτίρια γύρω από τεράστιες αυλές: αυτά [τα κτίρια] ήταν κλειστές αγορές –αλλά ανοικτές στον αέρα – κάποιες εξειδικευμένες και αγορές πραγματικά χονδρικής πώλησης, ενώ άλλες περισσότερο διαφοροποιημένες.» (Braudel, 1979: 36,38)

Εκ των πραγμάτων, η ανάδυση τόσων αγορών και επιχειρήσεων, στις κεντρικές περιοχές του Λονδίνου, πρέπει να έχει κάποια σύνδεση με θετικές δημογραφικές μεταβολές. Όντως, μία άλλη συνέπεια που υποδηλώνει, όπως υποστηρίζουν οι θεωρίες που στηρίζονται στην κεντρική θέση, ότι το Λονδίνο ήταν κέντρο, από πολύ νωρίς, είναι το γεγονός ότι ο πληθυσμός του αυξανόταν με υψηλότερο ρυθμό από αυτόν της χώρας.

Σύμφωνα με τον Braudel:

«... Θα πρέπει να το δούμε να επεκτείνεται και να επεκτείνεται χρόνο με το χρόνο, με τον ίδιο ρυθμό όπως η ανάπτυξη της ίδιας της πόλης (250.000 κατοίκους, το πολύ, στα 1600, 500.000 ή περισσότερο στα 1700). Ο συνολικός πληθυσμός της Αγγλίας, επίσης, αυξάνεται με το χρόνο, αλλά όχι τόσο γρήγορα.» (Braudel, 1979: 41)

Μια σημαντικότερη συνέπεια, για τη συγκεκριμένη εργασία, των μεταβολών στη δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη της πόλης, είναι η ύπαρξη κεντρικότητων σε υπερεθνικό επίπεδο. Η υπέρβαση του εθνικού χώρου, από τόσο νωρίς, υπογραμμίζει τις δυνατότητες που είχε η πόλη αλλά και τις ευκαιρίες που της προσφερόταν. Ο Braudel περιγράφει γλαφυρά, με σχεδόν κινηματογραφικό τρόπο, πως το Λονδίνο κατάφερε, ώστε να εξαρτώνται, από αυτό, όχι μόνο βρετανικές αλλά και σημαντικές ή απομακρυσμένες ευρωπαϊκές πόλεις.

Σύμφωνα με τον Braudel:

«Η αύξηση των εμπορικών συναλλαγών ενθάρρυνε τη χρήση των νέων διαύλων επικοινωνίας, πιο ελεύθερη και πιο άμεση. Η ανάπτυξη του Λονδίνου συνέβαλε σε αυτό, όπως έχουμε δει. Όθεν, η αύξηση των κερδών αυτής που ο Alan Everitt καλεί, ελλείπει ενός καλύτερου όρου, ιδιωτικής διαπραγμάτευσης. Αυτός ήταν απλά ένας τρόπος να διαχειριστεί κανείς την ανοικτή ή τη λαϊκή αγορά που ήταν υπό στενή εποπτεία. Οι εμπνευστές αυτών των ιδιωτικών συναλλαγών ήταν «πραγματικοί» ταξιδιώτες έμποροι, μικροπωλητές και πωλητές: γύριζαν στις πόρτες, στις κουζίνες των αγροκτημάτων, να αγοράσουν, εκ των προτέρων, το σιτάρι, το κριθάρι, τα πρόβατα, το

μαλλί, τα πουλερικά, κουνέλια, τα δέρματα και προβιές. Με τον τρόπο αυτό, η αγορά είχε φτάσει στα χωριά. Μερικές φορές, οι νεοφερμένοι θα έχουν έδρα στα πανδοχεία, στα οποία ξεκινούσαν μια μακρά καριέρα υποκαθιστώντας την αγορά. Ταξίδευαν από κομητεία σε κομητεία, κλείνοντας συμφωνίες με ένα μαγαζάτορα εδώ ή ένα πλανόδιο πωλητή ή ένα χονδρέμπορο εκεί. Και ενήργησαν ως χονδρέμποροι ή ως μεσάζοντες κάθε είδους, πρόθυμοι να παραδώσουν κριθάρι προς τις ζυθοποιίες στις Κάτω Χώρες ή να αγοράσουν σίκαλη στη Βαλτική για προμηθεύσουν το Μπρίστολ. Μερικές φορές, δύο ή τρεις από αυτούς θα ενωθούν για να μοιραστούν τους κινδύνους. Ότι ο νεοεισερχόμενος με τα πολλά πρόσωπα ήταν αντιπαθής, μισητός για την πονηριά του, την αδιαλλαξία και σκληρή καρδιά είναι, επανειλημμένα, σαφές από τις δικαστικές υποθέσεις που ανεφύησαν. Αυτό το νέο είδος των συναλλαγών, το οποίο διεξάγεται με απλό συμφωνητικό στον πωλητή (ο οποίος, συχνά, ήταν αναλφάβητος) οδήγησε σε όλα τα είδη των παρεξηγήσεων και των δραμάτων. Για τον ίδιο τον επιχειρηματία, όμως, καθώς οδηγούσε τα αγορασμένα άλογα του ή επέπτευε τα σιτηρά που φορτώνονταν στις πλωτές οδούς, η σκληρή ταξιδιωτική ζωή είχε τη γοητεία της» (Braudel, 1979: 42,47).

Αλλά το εμπόριο ήταν μόνο μία πτυχή της κεντρικής θέσης του Λονδίνου. Η ροή των κεφαλαίων και των ανθρώπων δεν εξαντλούνταν, απλώς στα τρόφιμα, το μαλλί και τα ποτά. Η πόλη καταλάμβανε διαρκώς νέες κεντρικές θέσεις στο διεθνή χώρο, σε νέες δραστηριότητες, ανερχόμενων κλάδων, κομβικής σημασίας. Επί παραδείγματι, ο χρηματοπιστωτικός τομέας είχε ήδη γνωρίσει άνθιση, εντάσσοντας το Λονδίνο σε ένα διεθνές αστικό σύστημα γύρω από τη Βόρεια Θάλασσα, τα Στενά της Μάγχης και τον Ατλαντικό Ωκεανό –δες και [Συμβατότητα με αστικά μοντέλα](#). Σύμφωνα με τον Braudel:

«Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η τράπεζα Greffulhe ήταν η μεγαλύτερη στο Παρίσι, εκείνη την εποχή, και ότι η γαλλική πρωτεύουσα είχε γίνει ένα οικονομικό κέντρο με μεγάλη επιρροή στην Ευρώπη, ότι (..) το «μεγάλο εξάγωνο επιχειρήσεων» είναι τα έξι μεγάλα κέντρα του Λονδίνου, του Άμστερνταμ, της Γενεύης, της Λυών, του Μπορντό και της Νάντης. Οι έξι κορυφές του εξαγώνου φαίνεται να έχουν στην κάποιο είδος ισορροπίας» (Braudel, 1979: 104).

Όλα τα παραπάνω προστίθεντο σταδιακά και ώθησαν την πόλη σε ένα άλλο επίπεδο δημογραφικής και οικονομικής ανάπτυξης, δίνοντας, το 19^ο αιώνα, στο Λονδίνο τον χαρακτηρισμό «μητρόπολη», για πρώτη φορά στην Ιστορία με τη σύγχρονη έννοια, ως το κέντρο μιας αυτοκρατορίας (Farias και Stemmler, 2006: 6). Σήμερα, η διάταξη του διεθνούς αστικού

συστήματος έχει μεταβληθεί σημαντικά, με τις πόλεις –στοιχεία να παρουσιάζουν μεγαλύτερη γεωγραφική διασπορά, απ' ό,τι η Βόρεια Θάλασσα, η Δυτική Ευρώπη και η σκανδιναβική χερσόνησος, παλαιότερα.

Σύμφωνα με τη Sassen:

«(...) Βλέπουμε το σχηματισμό ενός διεδαφικού «κέντρου» εγκαθιδρυμένο μέσω τηλεματικής και των εντατικών οικονομικών συναλλαγών. Η πιο ισχυρή απ' αυτές τις νέες γεωγραφίες της κεντρικότητας στο διαστικό επίπεδο συνδέεται με τα κύρια διεθνή οικονομικά και επιχειρηματικά κέντρα: τη Νέα Υόρκη, το Λονδίνο, το Τόκιο, το Παρίσι, τη Φρανκφούρτη, τη Ζυρίχη, το Άμστερνταμ, το Λος Άντζελες, το Σίδνεί, το Χονγκ Κονγκ, μεταξύ άλλων. Αλλά αυτή η γεωγραφία, τώρα, περιλαμβάνει, επίσης, πόλεις όπως το Σάο Πάολο και η Πόλη του Μεξικού. Η ένταση των συναλλαγών μεταξύ αυτών των πόλεων, ιδίως μέσω των οικονομικών αγορών, το εμπόριο υπηρεσιών, καθώς και των επενδύσεων έχει αυξηθεί κατακόρυφα, όπως και οι τάξεις μεγέθους που εμπλέκονται. Τέλος, βλέπουμε αναδυόμενες περιφερειακές ιεραρχίες, όπως απεικονίζονται από τις αγορές (...)» (Sassen, 2005: 37).

Όπως είναι φυσικό, η ένταση των συναλλαγών δεν είναι ίση σε κάθε τόπο του Λονδίνου. Όχι μόνο στο διεθνή χώρο αλλά και στο εσωτερικό μιας μητρόπολης, ορισμένοι τόποι τείνουν να είναι περισσότερο επιθυμητοί από άλλους, για την εγκατάσταση των επιχειρήσεων, συγκροτώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τα επιχειρηματικά κέντρα. Στον Πίνακα 30 («Τα Επιχειρηματικά Κέντρα (CBD) του Λονδίνου»), παρουσιάζεται κάθε επιχειρηματικό κέντρο, με τις χρήσεις και τους κλάδους που συγκεντρώνει, σήμερα, καθώς και με την έκταση των χώρων γραφείων.

Πίνακας 30: Τα επιχειρηματικά κέντρα (CBD) του Λονδίνου		
Επιχειρηματικό κέντρο	Χρήσεις/ κλάδοι (ενδεικτικά)	Χώρος γραφείων
The City	Χρηματοοικονομικές δραστηριότητες, μεσιτείες, ασφάλειες, νομικές υπηρεσίες	7,740,000
Westminster (ιδίως Mayfaire, St James' s, West End, Soho)	Αρχηγεία και γραφεία εκπροσώπησης πολυεθνικών εταιρειών στη βιομηχανία όπλων και αεροπλάνων, τα ΜΜΕ, τον καπνό, το λιανεμπόριο, τις τράπεζες, τα ακίνητα.	5,780,000
Camden and Islington	πολιτιστικές βιομηχανίες, χρηματοοικονομικές δραστηριότητες,	2,294,000
Canary Wharf	Οι μεγαλύτερες επενδυτικές και καταναλωτικές τράπεζες του κόσμου, νομικές και λογιστικές υπηρεσίες, πολυτελής κατοικία	2,120,000
Lambeth and Southmark	Λογιστικές υπηρεσίες, υπηρεσίες συμβούλων	1,780,000

Πηγή: http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_London

Όπως προκύπτει, είναι σαφές ότι το City και το Westminster είναι μακράν τα πιο ισχυρά –και, ίσως, κορεσμένα –επιχειρηματικά κέντρα, συγκεντρώνοντας δραστηριότητες παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Αν και πρόκειται για ένα νέο επιχειρηματικό κέντρο, το Canary Wharf έχει καταφέρει να προσφέρει εκτεταμένους χώρους σε επιχειρήσεις και βαίνει σταθερά ανοδικά, ωστόσο, είναι δύσκολο να ανταγωνιστεί τα δύο ιστορικά επιχειρηματικά κέντρα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάδειξη τέτοιων επιχειρηματικών κέντρων, ιδίως με άμεσο ή

έμμεσο άνωθεν σχεδιασμό, δεν είναι εύκολη, ούτε συνηθισμένη, ενέργεια και η πληθώρα επιχειρηματικών κέντρων επιβεβαιώνει την ύπαρξη μιας μητρόπολης, με ανθηρή οικονομία και επιχειρηματικότητα. Επίσης, καταδεικνύει τη σημασία του χρόνου για την ανάδειξη των κεντρικότητων, καθώς δεν αρκεί ούτε η βούληση της πόλης, ούτε των επενδυτών. Τα κοινωνικά συστήματα (επιχειρήσεις, εργαζόμενοι, κάτοικοι, καταναλωτές κα) έχουν το δικό τους ρυθμό προσαρμογής στα νέα δεδομένα του αστικού χώρου. Ως εκ τούτου, η οικονομική απόσβεση των έργων που στοχεύουν στην ανάδειξη επιχειρηματικών κέντρων (υποδομές, κτίρια κλπ), μπορεί να χρειαστεί λίγο παραπάνω χρόνο, συνήθως, όμως, θα ολοκληρωθεί.

Επομένως, η διαχρονική εξέταση του Λονδίνου και των κεντρικότητων ανά εποχή, υποδεικνύει ότι τόσο οι αγορές, όσο και οι κυβερνητικές αποφάσεις ενίσχυαν συστηματικά την κεντρική θέση της πόλης, προσφέροντας σημαντικά πλεονεκτήματα για τις επιχειρήσεις. Αυτή η φροντίδα για την κατοχή κεντρικής θέσης από το Λονδίνο είναι κομβικής σημασίας για να γίνει αντιληπτή η επιτυχία του.

6.3.3) Νέα Αστικά Τοπία

Το Λονδίνο έχει επενδύσει, τις τελευταίες δεκαετίες, πολύ στα νέα αστικά τοπία, ως έναν από τους τρόπους για την επίτευξη κεντρικότητων, ανά οικονομικό κλάδο. Τράπεζες, εταιρείες, συμβουλευτικές υπηρεσίες και άλλες λειτουργίες «παγκόσμιου» χαρακτήρα έχουν την έδρα τους στις περισσότερο εμβληματικές περιοχές, με τις μικρότερες επιχειρήσεις να συγκεντρώνονται σε άλλους αστικούς πόλους, οι σημαντικότεροι από τους οποίους παρουσιάζονται στο εξής.

Docklands

Τα Docklands θεωρούνται χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας αστικής ανάπλασης, η οποία από την εμπορική αποτυχία πέρασε, τελικά, στην επιτυχία, με τις αξιολογήσεις για την τελική κατάσταση, να δίστανται. Υλοποιήθηκε κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 και οι διαφωνίες γύρω από την ανάπλαση ήταν αρκετά έντονες.

Σύμφωνα με τη Γοσποδίνη:

«Για παράδειγμα, οι διαδικασίες παραγωγής του χώρου σε πρόσφατα μεγάλα έργα, όπως τα επιχειρηματικά επίκεντρα Docklands στο Λονδίνο και Potsdamer Platz στο Βερολίνο, έχουν δείξει ότι στο βωμό των επιθυμιών της αγοράς και των χρονικών

πιέσεων για ολοκλήρωση, υποβαθμίστηκαν τα μέγιστα ο προγραμματισμός του χώρου και η κοινωνική διάστασή του ενώ απογυιώθηκαν οι αξίες του αρχιτεκτονικού και του αστικού σχεδιασμού «βιτρίνας». (Γοσποδίνη, 2007: 104 από Hinsley και Malone, 1996)

Οπωσδήποτε, η ανάπλαση στα Docklands πέρασε από μία φάση σοβαρών προβλημάτων, προτού τελικά καταφέρει να ανακάμψει. Κομβικό σημείο στην ανάκαμψη ήταν η ενσωμάτωση της περιοχής ανάπλασης στην υπόλοιπη πόλη, κυρίως μέσα από τα μεταφορικά δίκτυα, μια πρόκληση που ήταν μεγάλη, τόσο λόγω της έκτασης της ανάπλασης, όσο και του περιορισμένου χρόνου για την απόσβεση της επένδυσης. Τα λάθη που έγιναν στα Docklands είχαν αποφευχθεί, επιμελώς, σε άλλες περιπτώσεις, όπως πχ στην περίπτωση του City Nord, στο Αμβούργο.

Η υποβάθμιση του πολεοδομικού σχεδιασμού στα Docklands, η οποία μπορεί να οφείλεται τόσο σε ιδεολογικούς λόγους, όσο και, γενικότερα, σε ένα κακό μάνατζμεντ, έγινε αιτία ώστε μια ολόκληρη περιοχή, στην οποία είχαν επενδυθεί μεγάλα κεφάλαια και μεγάλες προσδοκίες, να αργήσει να επιτελέσει το ρόλο για τον οποίο προετοιμαζόταν. Το Λονδίνο ξεχώριζε πάντα για τον οικονομικό δυναμισμό του, ωστόσο, ήταν οι αναπλάσεις εκείνης της περιόδου που επέτρεψαν την ανακατανομή σημαντικών δραστηριοτήτων στο μητροπολιτικό χώρο, ώστε να ενισχυθεί η πολιτιστική και η επιχειρηματική εξωστρέφεια.

Σύμφωνα με τη Γοσποδίνη:

«Στο Λονδίνο, η ανάπλαση των Docklands, που χαρακτηρίστηκε από μεγάλες επενδύσεις κρατικών και ιδιωτικών κεφαλαίων, μπορεί, επίσης, να θεωρηθεί έργο συνυφασμένο με την προσπάθεια πρωτοποριακού επανασχεδιασμού του αστικού χώρου, με στόχο την υλοποίηση του οράματος επέκτασης του επιχειρηματικού κέντρου του City, ανατολικά, αλλά και της αναβάθμισης του μητροπολιτικού χαρακτήρα του Λονδίνου, συνολικά. Σε πρόσφατες κριτικές θεωρήσεις της ανάπλασης των Docklands (Hinsley και Malone, 1996) διατυπώνεται η άποψη ότι η διαδικασία που ακολουθήθηκε πρώτον, αντιπροσωπεύει ένα πρότυπο αστικής ανάπλασης προσαρμοσμένο στους κανόνες της αγοράς (“market –led –process”) όπου περιορίζεται η συμμετοχή των τοπικών φορέων, ενώ αυξάνονται οι επιλογές των ιδιωτικών συμφερόντων, και δεύτερον, εντάσσεται σε ένα πλαίσιο σαφώς προσανατολισμένο στη μορφή του αστικού χώρου (“form –based –framework”), όπου περιθωριοποιείται ο πολεοδομικός προγραμματισμός (urban planning), ενώ ανατίθεται κυρίαρχος ρόλος στον αστικό σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική. Αυτά φαίνονται πολύ καθαρά ειδικότερα στην περίπτωση της περιοχής Canary Wharf των Docklands (Hinsley και Malone, 1996: 56-

57)» (Γοσποδίνη, 2007: 111-112).

Η επιμονή στον πρωτοποριακό αρχιτεκτονικό και αστικό σχεδιασμό, ασφαλώς, συμβάδιζε, ως ένα βαθμό, με το γενικότερο πνεύμα της εποχής, τη στροφή στην αισθητική και την επικοινωνία και την υποβάθμιση της αναλυτικής προσέγγισης. Ωστόσο, στη συνέχεια, το γεγονός ότι μία περιοχή της ανάπλασης επικεντρώθηκε στο μοντέλο της Επιχειρηματικής Πόλης, αφήνοντας περιθώρια στην υπόλοιπη περιοχή να λειτουργήσει χωρίς το βραχνά για γόητρο εφάμιλλο με άλλες περιοχές του κόσμου, υπενθύμισε τη χρησιμότητα του πολεοδομικού προγραμματισμού σε μια εποχή που έδινε έμφαση στην ευελιξία και την άμεση απόσβεση των επενδύσεων στον αστικό χώρο.

Canary Wharf

Το Canary Wharf είναι μέρος του Docklands και χτίστηκε, κυρίως, ως τόπος υποδοχής σημαντικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Σήμερα, έχει καταφέρει να συγκεντρώσει τα αρχηγεία πολλών εταιρειών –και, υπ' αυτή την έννοια, θεωρείται ένα επιτυχημένο παράδειγμα. Η κριτική από τους επιστήμονες αφορά, κυρίως, τους στόχους της επένδυσης –ένα πολεοδομικό προϊόν που απευθύνεται στις εταιρείες – και πτυχές που αφορούν τον κοινωνικό διαχωρισμό. Όπως επισημαίνει έκθεση της BNP Paribas «το Canary Wharf κυριαρχείται από τον τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό κλάδο και με επιχειρήσεις, όπως η JP Morgan που σχεδιάζει να κινηθεί εκεί, είναι μια δημοφιλής τάση που φαίνεται ότι θα συνεχιστεί» BNP Paribas, 2013: 16).

Φωτογραφία 3: Το Canary Wharf στο Λονδίνο

(πηγή:

https://en.wikipedia.org/wiki/Canary_Wharf#/media/File:Canary_Wharf_Skyline_2,_London_UK_-_Oct_2012.jpg)

Αντιθέτως, ο Harvey και ο Widgerly είναι πολύ επικριτικοί ως προς το εγχείρημα. Σύμφωνα με το Harvey:

«Ιδού πώς ο David Widgerly (1991, 219) περιγράφει τις καταστροφικές συνέπειες του απαρτχάιντ που δημιουργήθηκε πρόσφατα από την κατασκευή της εν λόγω φανταστικού μνημείου για την οικονομική πρωτεύουσα, το Canary Wharf στο East End του Λονδίνου: "Το οχυρωματικό τείχος που κάποτε περιέβαλε τις αποβάθρες δεν κατεδαφίστηκε τόσο, όσο αναδιατάχθηκε, ως μια σειρά από φράκτες, εμπόδια, πύλες ασφάλειας και κράτησε τα σημεία τα οποία επιδιώκουν να κρατήσουν την εργατική τάξη μακριά από τη νέα, χωρίς προλετάριους, ζώνη των γιάπηδων.... το επιλεγμένο μνημείο της κ. Θάτσερ μπορεί να είναι το εμπορικό μεγαλείο του Canary Wharf ολοκληρωμένο μόλις δύο εβδομάδες πριν από την παραίτησή της, το Νοέμβριο του

1990, αλλά βλέπω το κοινωνικό κόστος που έχει καταβληθεί για αυτό, στους δρόμους του East End: η σχιζοφρενική άνοια στο δημόσιο, η νεαρή μητέρα που λούζει το νεογέννητο σε ένα απλό δωμάτιο, ο συνταξιούχος που πεθαίνει τσιμπημένος από το κρύο σε ένα εξαθλιωμένο διαμέρισμα, τα λαμπρά μικρά παιδιά που μπορεί να στραφούν σε ναρκωτικές ουσίες πολύ πιο εύκολα από ό,τι στην εκπαίδευση, [πρόκειται για] αποτυχία για χαστούκι.» (Widger, 1991:219 στο Harvey, 2000:15)

Η κριτική στο Canary Wharf έχει, κατά βάση, ιδεολογική ρίζα και θα μπορούσε να ασκηθεί σε οποιαδήποτε ανάπλαση υιοθετεί στόχους αντίστοιχους με αυτούς του Canary Wharf. Παντού, σε τέτοιες περιπτώσεις, προκαλούνται ρήξεις στον αστικό χώρο, εφόσον οι δείκτες που περιγράφουν προβλήματα, όπως πχ της κοινωνικής πόλωσης, στηρίζονται στη στατιστική και το μέσο όρο. Η επίτευξη των στόχων της ανάπλασης οδηγεί σε μεταβολές στα μοντέλα επένδυσης, κατανάλωσης κλπ στην περιοχή, αφού προϋποθέτει την εισαγωγή κεφαλαίων, οπότε ο μέσος όρος και η κατανομή (πχ εισοδήματος, αξιών γης, κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος κοκ) λαμβάνουν ακραίες τιμές, χειροτερεύοντας, εκ των πραγμάτων, το προφίλ της περιοχής στους κοινωνικούς δείκτες, οι οποίοι ευνοούνται από τις μικρές αποκλίσεις ανάμεσα στις στατιστικές μετρήσεις.

Ειδικότερα, ο Harvey εντοπίζει (Harvey, 2012) ως κινητήρια δύναμη της αστικοποίησης και των μεγάλων δημόσιων έργων το πλεόνασμα κεφαλαίου, το οποίο ασφυκτιά από την επενδυτική στασιμότητα. Συνδέοντας τα έργα του Haussman στο Παρίσι και του Moses στην Νέα Υόρκη, με την τεράστια οικονομική επέκταση και τη μόχλευση που παρατηρήθηκε, ο Harvey θεωρεί ότι είναι νομοτελειακή η εκκίνηση μιας οικονομικής κρίσης, ως προϊόν της υπερπροσφοράς στέγης, ενός αγαθού ανελαστικής ζήτησης, το οποίο παρέχεται ελλιπώς από το κράτος, καθιστώντας αναγκαίο τον τραπεζικό δανεισμό. Η στενή διασύνδεση των χρηματιστηριακών αγορών, κατά τον Harvey, δυσχεραίνει την ανάκαμψη και η παράταση της κρίσης αποσυντονίζει όλη την οικονομική δραστηριότητα, οδηγώντας στην ανάπτυξη κοινωνικών κινημάτων στον αστικό χώρο.

Ο Harvey, αν και θεωρεί τη ρίζα του προβλήματος κοινή, διαχωρίζει τις μεθόδους που μετέρχονται οι πόλεις των δυτικών χωρών από αυτές του τρίτου κόσμου, προκειμένου να υλοποιήσουν τον ταξικό διαχωρισμό, μέσω της ιδιοκτησίας. Στην πρώτη περίπτωση, η δικαιοσύνη, οι δήμοι και οι τράπεζες αναλαμβάνουν να κατασχέσουν τις αστικές μικροϊδιοκτησίες που χρησιμεύουν για τις αναπλάσεις, ενώ στη δεύτερη περίπτωση, οι κάτοικοι εκδιώκονται μέσω της βίας και το κεφάλαιο αναλαμβάνει να καρπωθεί τις υπεραξίες που παράγονται. Τέλος, ο Harvey επικρίνει την εκδίωξη των νοικοκυριών χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος από τα κέντρα των πόλεων – του Λονδίνου, συμπεριλαμβανομένου –και επισημαίνει ότι οι εργολάβοι, συνήθως, καρπώνονται, στο τέλος, τα καλύτερα κομμάτια των αναπλάσεων.

Αν και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο συσχετισμός πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων έχει το δικό του ρόλο στις αποφάσεις για την ταυτότητα και τον σχεδιασμό των αστικών αναπλάσεων, είναι δύσκολο να ισχυριστεί κανείς ότι μπορεί να βρεθεί η χρυσή τομή ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα. Είναι, ίσως, περισσότερο ασφαλές να προωθούνται αναπλάσεις με διαφορετικό σκοπό και ρόλο έκαστη, καθώς και αναπλάσεις με μεικτά χαρακτηριστικά και στόχους, ως προς τα συμφέροντα και τα κοινωνικά στρώματα που εξυπηρετεί.

Σε κάθε περίπτωση, το Canary Wharf είναι ένα εμβληματικό παράδειγμα, το οποίο τροφοδοτεί τη συζήτηση ανάμεσα στους σχεδιαστές. Σε γενικές γραμμές, πάντως, ένας πιο ικανοποιητικός διαχωρισμός ανάμεσα στις επιτυχημένες και τις αποτυχημένες αναπλάσεις είναι, ίσως, εφικτός, εφόσον επιλέγονται, συχνότερα, από τους μελετητές, ως δείκτες αξιολόγησης, μεγέθη που δεν έχουν βάση τους χρηματικούς πόρους, όπως πχ τα κέρδη των κατασκευαστών ή των επιχειρήσεων, αλλά άλλα μεγέθη, όπως πχ η ανεργία ή η αύξηση της απασχόλησης. Η παρακολούθηση τέτοιων δεικτών, θα μπορούσε, πιθανώς, να δώσει αποτελέσματα με μεγαλύτερη αποδοχή.

London Thames Gateway

Το London Thames Gateway είναι ένα σχέδιο που στοχεύει στη δημιουργία νέων αστικών τοπίων στο ανατολικό Λονδίνο, το οποίο δεν μπορεί, σε διαχρονική βάση, να επωφεληθεί από το συνολικό δυναμισμό της πόλης και να ενσωματώσει τις ανταγωνιστικές δραστηριότητες του κεντρικού και του δυτικού Λονδίνου. Σύμφωνα με τη London Thames Gateway, «η LTGDC έχει δεσμευτεί για την παροχή της απαραίτητης υποδομής για επιπλέον 40.000 νέες κατοικίες και 28.000 νέες θέσεις εργασίας μέχρι το 2016 (από το 2004)» (London Thames Gateway, 2008: 46).

Ο αριθμός των νέων κατοικιών και των νέων θέσεων εργασίας, σε συνδυασμό με τη χωροθέτησή τους στο ανατολικό Λονδίνο υποδεικνύουν μια τάση ανανέωσης του κτιριακού αποθέματος, μείωση της ανεργίας και καλύτερης ενσωμάτωσης στο μητροπολιτικό ιστό. Οι ποσοτικοί στόχοι επιτρέπουν την ακρίβεια στην τελική αξιολόγηση, την διαρκή παρακολούθηση και ανατροφοδότηση του προγράμματος. Τα τελικά αποτελέσματα είναι αυτά που θα καθορίσουν την επιτυχή υλοποίηση του Οράματος της πόλης αναφορικά με το ανατολικό Λονδίνο.

Όπως είναι αναμενόμενο, η ραγδαία αστική ανάπτυξη συνδέεται στενά με επενδυτικά κεφάλαια που εισήλθαν στο Λονδίνο, προερχόμενα από ένα ευρύ φάσμα τόπων. Σύμφωνα με το Ίδρυμα Brookings:

«Το Λονδίνο προσέλκυσε περισσότερα ξένα επενδυτικά έργα από οποιαδήποτε άλλη

πόλη ανάμεσα στο 2007 και το 2011, ξεπερνώντας ακόμα και τη Σαγκάη. Η πόλη διατηρεί μια ισχυρή επενδυτική εικόνα στη Βραζιλία, τη Ρωσία, τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αμερική και απολαμβάνει μια βελτιούμενη θέση στην Ασία, εξαιτίας της πολιτικής σταθερότητας της πόλης, της νομικής ασφάλειας και τη διαθεσιμότητα ταλαντούχων (KPMG, 2012). Οι προερχόμενοι από το Χονγκ Κονγκ αντιπροσώπευαν το 17 τοις εκατό των αγοραστών διαμερισμάτων στο Λονδίνο, το 2011, από τη Σιγκαπούρη 16 τοις εκατό, και τη Μαλαισία 12 τοις εκατό. Κινεζικά και μεσανατολικά κρατικά επενδυτικά ταμεία διαδραματίζουν πλέον σημαντικό ρόλο στις επενδυτικές εξελίξεις στα ακίνητα του Λονδίνου και τα ιδιωτικά κεφάλαια Ρωσίας και της Ινδίας αυξάνονται επίσης.» (Brookings Foundation, nd: 2)

Η τάση συνεχίζεται απρόσκοπτα και μετά το πέρας των Ολυμπιακών Αγώνων, με διάφορες περιοχές να αναφύονται στο μητροπολιτικό χώρο ή να ενισχύονται από τις επιλογές μιας μεγάλης σειράς παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων και ξένων κυβερνήσεων, πέρα από τις επιχειρήσεις.

Σύμφωνα με την BNP Paribas:

«Η νότια όχθη του Τάμεση έχει αρχίσει να βλέπει σημαντικές αναπλάσεις με ένα αριθμό προγραμματισμένων και υπό κατασκευή συστημάτων υψηλής ποιότητας, που εκτείνεται από το σταθμό Battersea Power για να το Shard στο London Bridge, οι οποίοι έχουν οριστεί για να αλλάξει το τοπίο κατά μήκος του ποταμού. Η περιοχή ανάπλασης Vauxhall/ Nine Elms ξεχωρίζει, λόγω της τρέχουσας δραστηριότητας, και αυτό προβλέπεται να συνεχιστεί δεδομένων των βελτιωμένων μεταφορικών συνδέσεων και την προτεινόμενη μετεγκατάσταση πολλών επιχειρήσεων και πρεσβειών. Αυτές οι πρεσβείες, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, Κινέζοι και οι Ολλανδοί, μαζί με την επέκταση Northern Line του υπόγειου σιδηρόδρομου, είναι οι καταλύτες για την ανάπτυξη.» (BNP Paribas, 2013: 20)

Τα παραπάνω έχουν οδηγήσει σε ένα νέο καταμερισμό εργασίας στο εσωτερικό του μητροπολιτικού χώρου, καθώς, επίσης, σε μεγάλη διαφοροποίηση των απαιτήσεων, των προδιαγραφών και των προσδοκιών των διαφόρων επενδυτών στα ακίνητα –πάντα, με φόντο το Λονδίνο και τις εξαιρετικά ανεπτυγμένες αγορές του. Αυτή η διαφοροποίηση μπορεί να έχει σημαντική συμβολή όχι μόνο στην επιτυχία των επενδύσεων αλλά και στη διαχείριση της αποτυχίας.

Σύμφωνα με την BNP Paribas:

«Το Λονδίνο είναι αναγνωρισμένη ως μία από τις μεγαλύτερες και πιο δυναμικές πόλεις στον κόσμο και, ως εκ τούτου, προσφέρει ένα ευρύ φάσμα επενδυτικών

ευκαιριών. Η ευρεία βάση των κατεχόντων, πολλοί από τους οποίους συγκεντρώνονται σε ορισμένες επιμέρους αγορές (πχ η ασφάλιση στην EC3 και η TMT στο περιθώριο της βόρειας πόλης), προσφέρουν στους επενδυτές έκθεση σε συμβόλαια που καθοδηγούν την αγορά στις τράπεζες, τις ασφάλειες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, την τεχνολογία, τη μόδα, τα εκπαιδευτικά και βιομηχανικά [συμβόλαια]. Αυτοί οι κατέχοντες απαιτούν διαφορετικού μεγέθους κτίρια με διαφορετικά σχέδια και προδιαγραφές. Κάθε κλάδος θα βιώσει διαφορετικούς κύκλους απασχόλησης και ενοικίασης, επιτρέποντας την έκθεση του επενδυτή σε διάφορα προφίλ κινδύνου στην ίδια πόλη. Ο δυναμισμός του Λονδίνου αντικατοπτρίζεται στη δημιουργία νέων εμπορικών και οικιστικών περιοχών, συμπεριλαμβανομένων της King's Cross, της Stratford, της Southbank και της Silicon Roundabout» (BNP Paribas, 2013: 6).

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι παράγοντες του Λονδίνου έχουν μάθει, πλέον, πολύ καλά το μάθημα στις αστικές αναπλάσεις και τα νέα αστικά τοπία. Λογικής κλίμακας νέα αστικά τοπία, διάσπαρτα σε όλο το μητροπολιτικό χώρο, έπειτα από προσεκτικό σχεδιασμό και σωστή χωροθέτηση, εμπλοκή πολλών key players για τη μείωση των επενδυτικών κινδύνων, απορρόφηση των εξωτερικών οικονομιών που δημιουργούνται από μια μητρόπολη με παλμό και κινητοποίηση κεφαλαίων από όλο τον κόσμο. Ως εκ τούτου, *ακόμη κι αν μερικά από τα νέα αστικά τοπία αποτύχουν επενδυτικά, ο συνολικός κίνδυνος για το Λονδίνο παραμένει μικρός*. Δηλαδή ακόμη και αν το Λονδίνο γνωρίσει την ήττα στον ανταγωνισμό μητροπόλεων, θα αποφύγει τις σοβαρές συνέπειες.

6.3.4) Συμβατότητα με αστικά μοντέλα

Η πλούσια και πολυσχιδής ιστορία του Λονδίνου περιλαμβάνει περιόδους «από τα κάτω» ανάπτυξης και άμεσων ξένων επενδύσεων, laissez faire και κρατικών παρεμβάσεων, τεράστιας πληθυσμιακής πυκνότητας και μαζικής θεσμοθέτησης χώρων πρασίνου, με σκοπό τη δημογραφική αποσυμφόρηση. Ο Braudel επεσήμανε ότι, κατά το 18^ο αιώνα, το Λονδίνο είχε, ήδη, εξελιχθεί σε μέρος ενός διεθνούς αστικού συστήματος το οποίο θύμιζε εξάγωνο. Από αυτό συμπεραίνεται ότι εκείνη την εποχή, η Θεωρία Κεντρικών Τόπων επαληθεύεται στην περίπτωση του Λονδίνου, ως προς τη διάρθρωση του χώρου της περιοχής.

Ο Braudel, όμως, προχώρησε ακόμη παραπέρα, εστιάζοντας στον τρόπο που έγινε η σύνταξη του χώρου και στους τρόπους τεκμηρίωσης των συμπερασμάτων. Σύμφωνα με τον Braudel:

«Με τον τρόπο του, το Λονδίνο είναι μια παραδειγματική περίπτωση. Αποδεικνύει,

τηρουμένων των αναλογιών, ό,τι θα μπορούσαμε να πούμε για αυτές τις πρώιμες μητροπόλεις –αιχμές. Και έχει γίνει περισσότερη ιστορική έρευνα για το Λονδίνο από ό,τι για αλλού, η οποία δίνει τη δυνατότητα να εξαχθούν συμπεράσματα πέρα από το γραφικό ή το ανεπίσημο. Ο NSB Gras ορθά είδε στο Λονδίνο ένα τυπικό παράδειγμα των κανόνων του Von Thunen σχετικά με την οργάνωση του οικονομικού χώρου σε ζώνες. Μια τέτοια οργάνωση είχε ήδη εμφανιστεί γύρω από το Λονδίνο έναν αιώνα νωρίτερα από ό,τι είχε [εμφανιστεί] γύρω από το Παρίσι.» (Braudel, 1979: 40)

Η ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου οργανώθηκε ώστε σταδιακά να εξυπηρετήσει πρώτα την Αγγλία και έπειτα το Ηνωμένο Βασίλειο. Από την πλευρά του αστικού μοντέλου που υπήρχε εκείνη την εποχή, η κοιλάδα του Τάμεση ήταν η «παλλόμενη καρδιά» της αγγλικής οικονομίας (οπ), με μια σειρά από πόλεις –σταθμούς μεταφόρτωσης τριγύρω, όπως πχ το Kingston ή το Brentford. Αντίστοιχα, στα μικρότερα τοπικά κέντρα οι χρήσεις γης ειδικεύονταν ακόμη περισσότερο.

Ως προς τα μοντέλα αστικής ανάπτυξης, οι Anas κα, υποστήριξαν ότι μετά τη βιομηχανική επανάσταση, η αστική ανάπτυξη του Λονδίνου απέκτησε περισσότερη κανονικότητα. Σύμφωνα με τους Anas κα, παρατηρήσεις που έχουν αντληθεί από το Λονδίνο την περίοδο 1820 -1962 και από το Βερολίνο, την περίοδο 1875 -1945, υποδεικνύουν ότι τα μοντέλα ανάπτυξης είναι περισσότερο τακτικά (Anas κα, 1998), γεγονός που, πιθανώς, σημαίνει ότι η αστικοποίηση στις μητροπόλεις πραγματοποιείται με κύματα έξαρσης ή ύφεσης, χωρίς, όμως, περιθώρια αντιστροφής.

Άλλοι ερευνητές, όπως ο Hillier, ισχυρίζονται ότι οι δομές του χωρικού δικτύου του Λονδίνου παραμένουν οι ίδιες, αντίθετα, η κλίμακα είναι αυτή που αλλάζει –κάποτε υπήρχε μόνο το City, σήμερα υπάρχει μια τεράστια μητροπολιτική περιοχή, με τις ίδιες δομές. Σύμφωνα με τον Hillier:

«Ξανά και ξανά βρίσκουμε νέες μορφές δραστηριότητας ταιριασμένες σε ήδη υπάρχοντα δίκτυα του χώρου, με τις αλλαγές περισσότερο στην κλίμακα παρά τη δομή –για παράδειγμα, το City του Λονδίνου έχει διατηρήσει ένα παρόμοιο χωρικό δίκτυο μέσα από μια εκπληκτική σειρά από αλλαγών στα κοινωνικά και οικονομικά πρότυπα του εδώ και αιώνες.» (Hillier, 2012: 130).

Κατά περιόδους, το Λονδίνο πληροί ικανοποιητικά τα κριτήρια του μοντέλου της Επιχειρηματικής Πόλης, εφόσον έχει στραφεί αποφασιστικά στην προσέλκυση κεφαλαίων και ανθρώπων. Επιπρόσθετα, το Λονδίνο αποτελεί ένα επιτυχημένο παράδειγμα αποκέντρωσης, καθώς μεταπολεμικά ο πληθυσμός του έπεσε σημαντικά, φτάνοντας το ελάχιστο των 6,7 εκατ. κατοίκων 1988. Σχεδόν δύο δεκαετίες, αργότερα, ο πληθυσμός ανήλθε στους 7,8 εκατ. κατοίκους και αναμένεται να αγγίξει τα 8,9 εκατ. κατοίκους το 2031 (Wenn, 2012). Παρόλη τη μείωση του πληθυσμού, δεν ικανοποιεί τα κριτήρια της Συμπαγούς Πόλης, εφόσον γνωρίζει διαχρονικά μια

παρατεταμένη προαστιοποίηση, ούτε ποτέ επιδιώχθηκε το αντίθετο.

Στην εποχή μας, το Λονδίνο είναι η πόλη με τη μεγαλύτερη συνδεσιμότητα παγκοσμίως (Taylor κα, 2012a). Το Παρίσι και το Λονδίνο βρίσκονται στην κορυφή των ευρωπαϊκών πόλεων σταθερά, με το Παρίσι να υπερέχει σε ελάχιστους τομείς, γεγονός που προέρχεται από τη χαμηλή συνδεσιμότητα του Λονδίνου στους συγκεκριμένους τομείς (οπ). Καμιά άλλη πόλη του Ηνωμένου Βασιλείου δε βρίσκεται στον κατάλογο με τις εκατό (100) πόλεις με τη μεγαλύτερη συνδεσιμότητα στον κόσμο (οπ). Το Λονδίνο είναι τόσο εξωστρεφές, πλέον, που έχει περισσότερη επαφή με τις πόλεις του εξωτερικού, παρά με τις βρετανικές πόλεις. Εκτός από το διώνυμο Νέας Υόρκη – Λονδίνο (NYLON), το Λονδίνο έχει πολύ στενές σχέσεις με την τριάδα της Κίνας, το Πεκίνο, τη Σαγκάη και το Χονγκ Κόνγκ (οπ).

Οι Taylor κα, έχουν εξετάσει ακόμη το βρετανικό, το γερμανικό και το ισπανικό αστικό σύστημα και τις συνδέσεις τους με το παγκόσμιο αστικό σύστημα και την τριάδα της Κίνας. Ειδικότερα, στο ΗΒ, το Λονδίνο είναι πανίσχυρος πόλος σύνδεσης του βρετανικού αστικού συστήματος με το παγκόσμιο αστικό σύστημα, αν και ορισμένες πόλεις αποκτούν αυξανόμενη διεθνή σημασία (Taylor κα, 2012b). Παράλληλα, στη Γερμανία, η Φρανκφούρτη είναι έντονα συνδεδεμένη με το σύστημα NYLON, όπως και το Αμβούργο, το Μόναχο και το Ντίσελντορφ. Το ίδιο ισχύει για την «τριάδα» της Κίνας. Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν για τις ισπανικές μητροπόλεις (οπ).

Όπως έχουν δείξει υποδείγματα από το χώρο της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας το αρχικό πλεονέκτημα κάποιων πόλεων τις ευνοεί στον ανταγωνισμό τους και τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας, συμπέρασμα που συμφωνεί με την ιστορική εμπειρία και συνδέεται με την εξωστρέφεια μιας μητρόπολης. Σύμφωνα με τους Clarke και Moonen:

«Κοιτάζοντας πίσω σε αυτά τα κύματα, η περίοδος κατά την οποία η μητροπολιτική περιοχή πρώτα επιδιώκει σκόπιμα να γίνει μια παγκόσμια πόλη επηρεάζει το συνολικό επίπεδο της παγκόσμιας ευχέρειας σήμερα. Εκείνες οι πόλεις που έγιναν για πρώτη φορά διεθνοποιημένες, πριν από πάνω από 100 χρόνια, όπως το Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη, Βιέννη και το Αμβούργο, τείνουν να είναι οι περισσότερο παγκοσμίως ευχερείς, εκτός αν έπεσαν σε μη αναστρέψιμη παρακμή (η περίπτωση της Γενεύης, για παράδειγμα)» (Clarke και Moonen, 2013: 41).

Εδώ παρουσιάζεται η αντιπαραβολή («παγκόσμια ευχέρεια» – «μη αναστρέψιμη παρακμή») ανάμεσα στις πόλεις που διατήρησαν την κεντρική τους θέση, με εκείνες που βρέθηκαν εκτός τόξων ανάπτυξης. Οι αιτίες αποκοπής από τα τόξα ανάπτυξης μπορούν να είναι διάφορες, οι εκφάνσεις που εκδηλώνονται, όμως, είναι, πάντα, ίδιες. Αδιαφορία για σύγχρονα, κάθε φορά, έργα

υποδομής που να συνδέουν την υποσκελισμένη μητρόπολη με άλλες μητροπόλεις, αποστροφή προς την περιφερειακή συνεργασία και τις κουλτούρες των άλλων λαών, υποκατάσταση των φορέων εξουσίας από φορείς που βρίσκονται σε άλλες, ενδεχομένως ανταγωνιστικές, πόλεις ή μητροπόλεις, αδυναμία ανάπτυξης κλάδων με μεγάλο περιθώριο κέρδους, με διεθνή κριτήρια.

Στο Ίδρυμα Brookings, οι Clarke και Moonen έχουν σχηματοποιήσει την ιστορική εξέλιξη της εξωστρέφειας του διεθνούς αστικού συστήματος, με τη σταδιακή ένταξη πόλεων στο διεθνές εμπόριο.

Πίνακας 31: Πόλεις, κλάδοι και προϊόντα που συγκροτούν το διεθνές εμπόριο ανά περίοδο			
	Πόλεις που εισάγονται σε «τροχιά παγκοσμιοποίησης»	Τάσεις που επηρεάζουν το χαρακτήρα της παγκοσμιοποίησης	Εμπορεύσιμα προϊόντα –κλειδιά
1492-1650	Αμβέρσα, Γένοβα, Κωνσταντινούπολη Βενετία	Ανακάλυψη της Αμερικής και του Διαδρόμου προς το Ακρωτήριο (της Καλής Ελπίδας), ολοκλήρωσης της ευρωπαϊκής και ασιατικής αγοράς, άνοδος της Εταιρείας των Ανατολικών Ινδιών, υψηλή κινητικότητα των Ευρωπαϊκών αγροτών, συναλλαγές με βελτιωμένη απόδοση.	Μπαχαρικά, σκλάβοι, ζάχαρη, χρυσός, ασήμι.
1650-1780	Άμστερνταμ, Γκουάνγκ Σου (Guangzhou), Λονδίνο, Νέα Υόρκη,	Η ανάπτυξη των οικονομικών, των υπηρεσιών και της προ-βιομηχανικής παραγωγής, πρώιμος εκδημοκρατισμός, άνοδος του κράτους με φορολογία και στρατό.	Ρύζι, καπνός, τσάι, χρηματοπιστωτικά, οικονομικά
1780-1850	Βερολίνο, Παρίσι	Απόκλιση μεταξύ της Ευρώπης και Κίνα / Ασία. Η Ανατολή αντικαθιστά την Αμερική στο Βρετανικό εμπόριο.	Βαμβάκι, άνθρακας, σιδήρος, ατμός.
1850-1914	Μπιλμπάο, Λίβερπουλ, Μάντσεστερ, Ρότερνταμ, Βιέννη	Αλλαγή τεχνολογικού υποδείγματος, Επιτάχυνση της ροής των αγαθών και των Κεφαλαίων, άρση των εμπορικών φραγμών και μείωση του κόστους μεταφοράς (σιδηρόδρομοι / κανάλια), υψηλή μετανάστευση, σταθερό παγκόσμιο νόμισμα (£).	Χάλυβας, ναυπηγική, εργαλειομηχανές, χημικές ουσίες.
1945-1973	Μόναχο, Σεούλ, Σιγκαπούρη, Τόκιο, Τορόντο	Νέο διεθνές οικονομικό και κανονιστικό πλαίσιο, Το δολάριο ως νομισματικό θεμέλιο, αυξημένο εργατικό κίνημα, μεγάλος όγκος εμπορίου Ευρώπης-Ασίας, logistics βασισμένα στην πληροφορία.	Εξαγωγές κατασκευών (πχ αυτοκινήτων), εξαρτήματα από διαφορετικά στάδια της παραγωγής, ηλεκτρονική πληροφορία, κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, άλλα προϊόντα εντάσεως εργασίας.
1985-2007	Μπανγκάλορ, Βαρκελώνη, Σικάγο, Σύδνεϋ, Τελ Αβίβ	Μείωση του κόστους της επεξεργασίας, αποθήκευσης και μεταφοράς των πληροφοριών, μείωση των εμπορικών φραγμών εξαιτίας της πολιτικής, παγκοσμιοποίηση των αναδυόμενων οικονομιών, άνοδος της Κίνας και το εμπόριο «Νότου με Νότο», άνοδος των διεθνών αλυσίδων εφοδιασμού, εγκιβωτισμός.	Καινοτομία ΤΠΕ, καταναλωτικά ηλεκτρονικά, υπηρεσίες - (νομικές, λογιστικές, συμβουλευτικές, διαφημιστικά), τουρισμός.
2010-	Κολόμπο (Σρι Λάνκα), Νανκινγκ (Κίνα), Μπρισμπέιν (Αυστραλία), Σάο Πάολο	Υψηλές τιμές των βασικών προϊόντων, καινοτομίες και κανονισμοί στον τομέα των μεταφορών, καταναλωτική ζήτηση από τις αναδυόμενες αγορές, περισσότεροι κανόνες στις παγκόσμιες επενδύσεις, ακόμη περισσότερος ανταγωνισμός E & A.	Χημικά προϊόντα και εμπορεύματα, σχεδιασμός ψηφιακών δικτύων, ΤΠΕ, εξοπλισμού μεταφορών, επιστήμες της ζωής, σύγκλιση τεχνολογιών, ανώτερη εκπαίδευση, όλες οι υπηρεσίες γνώσης.

Πηγή: Clarke και Moonen, 2013: 42

Το σχήμα του Ιδρύματος Brookings περιγράφει την εξέλιξη της εξωστρέφειας στο δυτικό κόσμο και την επέκτασή της στον υπόλοιπο κόσμο προκαλώντας τα διαδοχικά κύματα της παγκοσμιοποίησης. Η ένταξη του Λονδίνου σε τροχιά παγκόσμιων συμφερόντων γίνεται την

περίοδο 1650 –1780, μια περίοδο έντονων πολιτικών και κοινωνικών μετασχηματισμών για το Ηνωμένο Βασίλειο. Εντύπωση προκαλεί η ένταξη της Νέας Υόρκης στα διεθνή δίκτυα, κατά την ίδια περίοδο, και η ύπαρξη αντίστοιχων πολιτικών και κοινωνικών μετασχηματισμών. Η χρονική εναρμόνιση και η ομοιότητα των μετασχηματισμών εξηγεί, πιθανώς, τους βαθιούς δεσμούς ανάμεσα στις δύο πόλεις και τη μορφή των διάφορων συστημάτων που ανακαλύπτεται στις μέρες μας (USAL και NYLON).

Ένα άλλο σημείο που αξίζει σχολιασμού είναι οι κλάδοι που ανέδειξαν το Λονδίνο και, κατ' επέκταση, τα συστήματα NYLON και USAL. Τα χρηματοπιστωτικά και, γενικότερα, οι κλάδοι των υπηρεσιών έδωσαν την εξωστρέφεια σε πρώτη φάση, και, στη συνέχεια, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Προϊόντα όπως το τσάι, το ρύζι και ο καπνός, επέτρεπαν τη μεταποίηση σε τοπικό επίπεδο, αυξάνοντας την προστιθέμενη αξία και είχαν σταθερή και διαρκώς αυξανόμενη αγορά σε όλη την Ευρώπη και εξηγούν το έντονο ενδιαφέρον του ΗΒ για την Κίνα και τις ανάγκες για άμεση και προνομιακή πρόσβαση στα λιμάνια της Ουράνιας Αυτοκρατορίας. Είναι λογικό να υποθεθεί ότι καθώς κάποιοι ανταγωνιστικοί κλάδοι έχαναν τη σημασία τους στη σύγχρονη εποχή, έγιναν εφαλτήριο για περαιτέρω ενδυνάμωση για τους ανταγωνιστικούς κλάδους που διατηρούσαν τη σημασία τους. Στο τέλος, το τσάι, το ρύζι και ο καπνός, μαζί με πολλά άλλα προϊόντα, έγιναν αντικείμενο διαπραγματεύσεως στα χρηματιστήρια παραγώγων.

Σύμφωνα με το Ίδρυμα Brookings:

«Η παγκόσμια κλάση της βάσης των οικονομικών υπηρεσιών του Λονδίνου είναι άκρως διεθνοποιημένη. Είναι υπεύθυνη για πάνω από το ήμισυ των βρετανικών εξαγωγών στην οικονομική διαμεσολάβηση και τις νομικές υπηρεσίες και πάνω από το 40 τοις εκατό των λογιστικών και άλλων ενδιάμεσων διαμεσολαβήσεων. Η πόλη έχει επίσης περισσότερους ξένους φοιτητές από οποιοσδήποτε από τους παγκόσμιους αντιπάλους του, με την μεγαλύτερο μέρος από την Ινδία (10.000), την Κίνα (9.000), τις Ηνωμένες Πολιτείες (6000), και τη Νιγηρία (4.000)» (Brookings Foundation, nd: 2-3).

Αν και οι ξένοι φοιτητές υποδεικνύουν, απλώς, από μια άλλη πλευρά, την ελκυστικότητα της πόλης, η παγκόσμια κλάση των οικονομικών υπηρεσιών του Λονδίνου έχει μεγαλύτερη βαρύτητα, αφού ενισχύει σημαντικά τη θέση της μητρόπολης στο χώρο και αξίζει μιας ειδικότερης διερεύνησης. Διάφοροι ερευνητές έχουν εντοπίσει ορισμένες κρίσιμες πληροφορίες για τις διακυμάνσεις του χρηματοπιστωτικού κλάδου του Λονδίνου, κατά το 19^ο και τον 20^ο αι. Ένα βήμα που προετοίμασε το “big bang” του 1986 ήταν, ασφαλώς, το γεγονός ότι η βρετανική κυβέρνηση απελευθέρωσε την εξαγωγή συναλλάγματος, το 1979, γεγονός που οδήγησε αφενός στην ευκολότερη εξαγωγή συναλλάγματος, αφετέρου στην ευκολότερη εισαγωγή συναλλάγματος –αφού

μπορούσε εύκολα να εξαχθεί, αν χρειαζόταν. Η τελευταία εξέλιξη οδήγησε το Λονδίνο σε ισχυρότερη θέση στα δίκτυα των παγκόσμιων αγορών (Jones, 2000).

Όμως, σε αντίθεση με τον 20^ο αι., κατά τον οποίο οι βρετανικές τράπεζες είναι εξίσου επενδυτές και σύμβουλοι, η ισχύς της Βρετανίας, όλο το 19^ο αιώνα, προέρχονταν, κυρίως, από τις βρετανικές επενδύσεις στο εξωτερικό, οι οποίες ήταν μακράν περισσότερες από οποιαδήποτε άλλης χώρας. Σε αυτό το περιβάλλον, το Λονδίνο είχε καίριο ρόλο, εφόσον ήταν η έδρα όχι μόνο των τραπεζών και των ασφαλειών που υποστήριζαν τις ξένες επενδύσεις αλλά και των προνομιούχων εταιρειών (πχ Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών), καθώς και των εμπορικών εταιρειών, οι οποίες είχαν, επίσης, πολλά διαθέσιμα κεφάλαια. Από την άλλη πλευρά, το Λονδίνο δεν απέκτησε το προβάδισμα στη βιομηχανία, ενώ υποσκελίστηκε, στα μέσα του 19^{ου}, από το Λίβερπουλ στις θαλάσσιες μεταφορές (οπ).

Ήδη, από το πρώτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, το Λονδίνο ήταν η έδρα πολλών και σημαντικών επενδυτικών οίκων. Αναφέρεται από τον Fergusson ότι οι Baring και ο Nathan Rothschild είχαν μεγάλης κλίμακας χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες στο Λονδίνο, με μεγάλους πελάτες: την αγγλική κυβέρνηση, τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες, ως ιδιώτες κα (Ferguson, 1998: 146). Οι πρώτοι μοιράζανε μέρισμα στους συνεταιίρους, αντίθετα, ο δεύτερος, σε συνεργασία με τους αδελφούς του, ανά την Ευρώπη, επένδυε εκ νέου τα κέρδη του στις δραστηριότητές του, με αποτέλεσμα να κυριαρχήσει στον κλάδο, προσφέροντας, για την εποχή, εξελιγμένα χρηματοπιστωτικά προϊόντα (Ferguson, 1998: 146 -147).

Περισσότερα στοιχεία για τις τραπεζικές –ουσιαστικά, επενδυτικές –δραστηριότητες στο Λονδίνο της εποχής δίνονται από τον Cottrel, με βάση το διαχωρισμό προσωπικές –μετοχικές εταιρείες. Η κάμψη της βρετανικής οικονομίας, μετά το 1873, επηρέασε την κατανομή των δραστηριοτήτων σε εθνικό επίπεδο, με αποτέλεσμα πολλά κεφάλαια να πλεονάζουν και να ζητούν διεξόδους στο εξωτερικό (Cottrel, 2009: 65), τονώνοντας, προφανώς, την εξωστρέφεια του Λονδίνου. Επιπρόσθετα, οι σχέσεις της Τράπεζας της Αγγλίας με τις ηγετικές αγγλικές τράπεζες πέρασαν από διάφορες φάσεις (Cottrel, 2009: 65 -66), ενώ, η εισαγωγή της περιορισμένης ευθύνης, στις εταιρίες, αναδιαμόρφωσε τον παραγωγικό ιστό της χώρας, μολονότι οι τράπεζες εξαιρέθηκαν, αρχικά, από αυτές τις ρυθμίσεις (Cottrel, 2009: 69 -70).

Οι θεσμικές αλλαγές γύρω από την περιορισμένη ευθύνη και τις αγορές αξιών κορυφώνονται στα μέσα της δεκαετίας του 1860. Η αλλαγή της νομοθεσίας οδήγησε σε μια «άνθηση» με την ίδρυση πολλών εγχώριων τραπεζών και επενδυτικών εταιριών, οι περισσότερες από τις οποίες, πάντως, δεν κατάφεραν να επιβιώσουν για πολύ, πιθανώς, εξαιτίας του αντιπληθωριστικού κύκλου που μάστιζε, τότε, όλο το βιομηχανικό κόσμο. Ομοίως, ιδρύθηκαν αποικιακές τράπεζες και

τράπεζες εξωτερικού, όλες με ισχυρά επενδυτικό προσανατολισμό, οι οποίες είχαν έδρα το Λονδίνο και, συχνά, ενέπλεκαν και τις “haute banques” στην ηπειρωτική Ευρώπη (Cottrel, 2009: 87 -89). Παράλληλα, οι εμπορικές τράπεζες κέρδιζαν σταθερά έδαφος από τις επενδυτικές, οι οποίες κατέληγαν να μην μπορούν να αφομοιώσουν τις αλλαγές της εποχής, ενώ γενικότερα, ο ρόλος των εμπορικών τραπεζών στην ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα της Αγγλίας, υποτιμούταν έως πρόσφατα (Cottrel, 2009: 98). Αντίθετα, στο Παρίσι, οι μετοχικές τράπεζες καθυστέρησαν περισσότερο να κερδίσουν έδαφος από τις επενδυτικές (Plessis, 2009 :140)

Το Λονδίνο έχασε σημαντικό έδαφος κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ από το 1931, με θέσπιση αυστηρού ρυθμιστικού πλαισίου στο χρηματοπιστωτικό κλάδο, χάνει μεγάλο μέρος από την επιρροή του, με το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο να καταφέρνει πρόσθετα πλήγματα. Το 1957 λαμβάνονται μέτρα για την ανάκαμψη του χρηματοπιστωτικού κλάδου, η οποία, πάντως, θα επιτευχτεί αργότερα (Jones, 2000).

Πέρα από την αδιαμφισβήτητη επιτυχία του κλάδου στο Λονδίνο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η διαχρονική εμφάνιση του φαινομένου, γεγονός που υποδηλώνει ένα ιδιαίτερα γόνιμο έδαφος για αυτού του τύπου τις δραστηριότητες. Οι τράπεζες και τα επενδυτικά κεφάλαια έχουν, πάντα, διάφορους τόπους –αιχμές, διαφορετικούς σε κάθε ιστορική περίοδο. Σχεδόν παντού, διαγράφουν ένα κύκλο ακμής και παρακμής αλλά, στο Λονδίνο, εμφανίζουν μικρές διακυμάνσεις και, σε αδρές γραμμές, μια αξιοσημείωτη σταθερότητα.

Αν και οι διακυμάνσεις του χρηματοπιστωτικού κλάδου είναι ενδεικτικές των εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων που επηρεάζουν την ισχύ και την εξέλιξη ενός κλάδου, ορισμένες φορές το συγκριτικό πλεονέκτημα ξεκινά από γεγονότα έξω από την οικονομία. Αυτό τείνει να ισχύει για την εμπορική πίστη των λονδρέζικων τραπεζών, η οποία χάνεται βαθειά στο χρόνο. Ανατρέχοντας σε χειρόγραφα της εποχής, όπως ο Oliver ο Σχολαστικός ή ο Ρογήρος του Wendover, η Nicholson παρέχει κάποιες πληροφορίες για την προστασία της κινητής περιουσίας, ήδη κατά το 13^ο αιώνα, απέναντι στη βασιλική αυθαιρεσία, στηριγμένη σε ιδιάζον πολιτικό, νομικό και αξιακό πλαίσιο, πέρα από της εγγυήσεις της Μάγκνα Κάρτα για την ακίνητη περιουσία. Η Nicholson, εξετάζοντας την ιστορία των μοναστικών –στρατιωτικών ταγμάτων, αναφέρει για το Ρογήρο ότι δίνει:

«(...) μια ανεξάρτητη ιστορία του Ναού, απεικονίζοντάς τον ως ένα μοντέλο ηθικής ακεραιότητας κατάμουτρα στη βασιλική τυραννία. Σύμφωνα με αυτό, το 1232 ο Ερρίκος ο Γ΄ απαίτησε ο μάγιστρος του Ναού στην Αγγλία να του παραδώσει τον «όχι μικρό θησαυρό» που ο Hubert de Burgh, όντας σε δυσμένεια, είχε αποθηκευμένο στο Ναό του Λονδίνου. Ο μάγιστρος αρνήθηκε να το πράξει, χωρίς την άδεια του άνδρα που το είχε καταθέσει σε αυτούς, και διατήρησε αυτή τη στάση, παρά τις απειλές του

Ερρίκου. Ο Roger παρουσίασε τον Ερρίκο ωσάν να επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει βία αλλά να φοβάται να το κάνει εναντίον της εκκλησιαστικής περιουσίας. Ο Hubert, ωστόσο, (...) εύκολα συμφώνησε να δώσει τα χρήματά του στο βασιλιά» (Nicholson, 1989: 84)

Τα παραπάνω είναι μια ένδειξη για το ιστορικό βάθος και τους τρόπους που ανδρώθηκε ο χρηματοπιστωτικός τομέας στο Λονδίνο, ήδη από το 13^ο αιώνα. Μολονότι ο υπό δυσμένεια κρατικός λειτουργός συμφώνησε, τελικά, να παραδώσει το θησαυρό του στο βασιλιά, το ενδιαφέρον είναι ότι ο Ναός στο Λονδίνο, ο οποίος ασκούσε διάφορα καθήκοντα στρατιωτικής, οικονομικής και πολιτικής φύσης και λογοδοτούσε μόνο στον Πάπα, αρνήθηκε να υπακούσει στο βασιλιά. Τέτοιες πράξεις ενίσχυαν την εμπορική πίστη της ναϊτικής τράπεζας και έθεταν το θεμέλιο μιας καλής πρακτικής που νωρίτερα ή αργότερα θα ακολουθούσαν και οι ανταγωνιστές. Επομένως, είναι αναμενόμενο ότι θα ανθούσε, νωρίς, ένας οικονομικός κλάδος που θα προστάτευε και θα διαχειριζόταν σημαντικά ποσά, από αποταμιεύσεις και τιμαλή. Σύμφωνα πάλι με τη Nicholson:

«Τα στρατιωτικά τάγματα, ιδιαίτερα ο Ναός, ήταν σημαντικά για τους εμπόρους ως ασφαλή αποθετήρια για τα τιμαλή, αν και οι αριστοκρατικές τάξεις τα χρησιμοποιούσαν, επίσης, για το σκοπό αυτό. Όλα τα μοναστικά τάγματα χρησιμοποιούνταν με αυτόν τον τρόπο αλλά τα στρατιωτικά τάγματα διέφεραν στο ότι, ως διεθνή τάγματα που συνεχώς απέστειλαν μετρητά στο εξωτερικό, θα μπορούσαν επίσης να μεριμνήσουν για την ασφαλή μεταφορά των κεφαλαίων. Αυτός ήταν ένας ρόλος μοιρασμένος, από κοινού, με τους Ιταλούς τραπεζίτες, αλλά, σύμφωνα με τα στοιχεία που εξετάστηκαν από τον Jules Piquet, οι σχέσεις μεταξύ των δύο ομάδων φαίνεται να ήταν φιλικές. Η σημασία του Ναού του Λονδίνου, ως ένας ασφαλής θεματοφύλακας, αποδεικνύεται από το γεγονός ότι, το 1263, η κλοπή από το Λόρδο Edward των χρημάτων που κατατίθενται εκεί προκάλεσε εξέγερση των πολιτών».

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι πολίτες αντιτέθηκαν στην αυταρχική ενέργεια ενός αξιωματούχου, όπως και το γεγονός της παρουσίας, από τόσο νωρίς, ικανών τραπεζιτών, αν και ξένων. Το τελευταίο επιβεβαιώνεται και από άλλες πηγές. Οι Ιταλοί τραπεζίτες είχαν μια σταθερή παρουσία στο Λονδίνο, αν και όχι πάντα επιτυχημένη. Λίγο αργότερα, στα τέλη του 14^{ου} αιώνα, οι Ιταλοί Μέδικοι άρχισαν να δραστηριοποιούνται στο Λονδίνο, όπως και την Μπρυζ, την Αβινιόν –η παπική έδρα της εποχής –τη Λυών, την Πίζα και το Μιλάνο (Goldwaite, 1987: 8), χωρίς, ωστόσο, να κυριαρχήσει σε κάποια από αυτές τις αγορές (Goldwaite, 1987: 16). Αν και οι Μέδικοι έδιναν σημασία στη μεσαιωνική εμπορική πίστη (*fiducia*) (Goldwaite, 1987: 24), ωστόσο, υπήρχαν δομικές διαφορές με τις εταιρείες των Λονδρέζων, ενώ, αφενός μεν στο Λονδίνο οι έμποροι

οργανώθηκαν σε επιχειρήσεις, για το εξωτερικό εμπόριο (δες [Αστική Διακυβέρνηση](#)), αφετέρου δε, στη Γερμανία, οι βορειογερμανοί δημιούργησαν την υπερδομή της Χάνσας, οι νοτιογερμανοί δημιούργησαν καρτέλ και μονοπώλια και, σιγά –σιγά, τελικά, πέταξαν, παντού, έξω από τις αγορές τους ατομιστές φλωρεντινούς τραπεζίτες (Goldwaite, 1987: 22).

Σύμφωνα με το Ίδρυμα Brookings:

«Επιπλέον, η θέση του Λονδίνου δίπλα, και, παρόλα αυτά, χωριστά, από την Ευρώπη έχει προστατεύσει την πόλη από την κοινωνική και οικονομική ζημιά από τις πιο βίαιες ηπειρωτικές συγκρούσεις. Η φήμη της πόλης για την ασφάλεια προσπέρασε αυτή του Άμστερνταμ, ήδη από το 1500. Με την αύξηση της παιδείας και της αστικής δημοκρατίας το 1600, το Λονδίνο έγινε ένα καταφύγιο για τη λαοφιλή διαφωνία και, αργότερα, τη θρησκευτική ετεροδοξία. Η εγγύτητα στη Βορειοδυτική Ευρώπη εξασφάλισε την προσβασιμότητα στα καύσιμα και τις πρώτες ύλες, καθώς και την ταχεία λήψη νέων ιδεών (και την προσαρμογή σε αυτές)» (Brookings Foundations, nd: 3).

Η ανεκτικότητα απέναντι στους διαφωνούντες, από πολύ παλιά, επέτρεψε στο Λονδίνο να κεφαλαιοποιεί τις γνώσεις, την εργασία και διασυνδέσεις πολλών κοινοτήτων, οι οποίες ήταν ανεπιθύμητες στην ηπειρωτική Ευρώπη. Αυτή η πρώιμη μορφή του Διαφωτισμού και του οικονομικού ορθολογισμού επέτρεψε τη βέλτιστη κατανομή των συντελεστών παραγωγής στο χώρο, χωρίς περιορισμούς, καθώς και την πλήρη αξιοποίηση όλων των ευκαιριών που παρείχε η κάθε εποχή.

Η μεγάλη στήριξη του Λονδίνου στον ισχυρό χρηματοπιστωτικό κλάδο, εγκυμονεί κινδύνους για την εξέλιξή του, ως τόπος επενδύσεων, ωστόσο, του δίνει, επίσης, τον απαραίτητο δυναμισμό για να ανταπεξέλθει σε έναν εντεινόμενο ανταγωνισμό τόπων. Η ιστορική ανασκόπηση αυτής της ιδιαιτερότητας της πόλης, υπέδειξε ότι, κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα, ο χρηματοπιστωτικός κλάδος ηγήθηκε της οικονομικής ανάπτυξης, αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα και τις ευκαιρίες κάθε περιόδου, και διαμορφώνοντας βαθμιαία εξαρτήσεις των άλλων πόλεων από το Λονδίνο.

Συνολικά, επομένως, παρατηρείται μια αυξημένη συμβατότητα του Λονδίνου με διάφορα αστικά μοντέλα, όπως, στην αρχή, με αυτό της Επιχειρηματικής Πόλης, ιδίως, αναφορικά με τη στόχευση σε υπηρεσίες του ανώτερου τριτογενούς, όπως τα χρηματοπιστωτικά, και, στη συνέχεια, με το μοντέλο της Βιώσιμης Πόλης. Τέλος, επαληθεύεται η χωρική διάσταση διάφορων θεωριών από την Περιφερειακή Επιστήμη, όπως η Θεωρία Κεντρικών Τόπων –σε διάφορα επίπεδα – η θεωρία ηγετικών κλάδων, όπως και θεωρίες που αποδίδουν σημασία στις πρωταρχικές αξίες μιας κοινωνίας, όπως πχ οι θεωρίες του κοινωνιολόγου Μαξ Βέμπερ.

6.3.4) Στρατηγικές, Συμμαχίες ανάπτυξης και Δίκτυα πόλεων (επίσημα και άτυπα)

Το Λονδίνο εφαρμόζει μια σειρά από στρατηγικές προκειμένου να ανταπεξέλθει στον ανταγωνισμό των μητροπόλεων τις τελευταίες δεκαετίες. Οι στρατηγικές δεν έχουν να κάνουν μόνο με την αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων εκτάσεων, τη δημιουργία νέων αστικών τοπίων και τη διαμόρφωση συμμαχιών ανάπτυξης. Συχνά, περιλαμβάνουν την κάλυψη κοινωνικών στόχων, ιδίως σε εποχές δύσκολες για τη βρετανική βιομηχανία. Σύμφωνα με τον Κομνηνό:

«Οι αλλαγές στην απασχόληση, οι παύσεις λειτουργίας και η απομάκρυνση των επιχειρήσεων έκαναν ιδιαίτερα δύσκολη την τοπική διαχείριση ιδιαίτερα στις κεντρικές περιοχές του Λονδίνου ή των άλλων παλιών βιομηχανικών κέντρων, και την παροχή των εξυπηρετήσεων που οι κάτοικοι συνήθιζαν να έχουν. Είναι γνωστή η προσπάθεια της τοπικής διοίκησης να ανταποκριθεί στις ανάγκες του πληθυσμού, των ανέργων, του ελλιπώς στεγαζομένου εργατικού πληθυσμού, στηριζόμενη σε μια συρρικνούμενη οικονομική βάση. Με την σειρά της, η μείωση των τοπικών πόρων οφείλεται στον περιορισμό των φορολογικών εσόδων, στους υψηλούς ρυθμούς πληθωρισμού και στα υψηλά επιτόκια των δανείων όταν αυτά προορίζονται για κοινωνικά προγράμματα.» (Κομνηνός, 1986: 216).

Ως εκ τούτου, η τοπική διοίκηση του Λονδίνου ανέλαβε, σε μια δύσκολη συγκυρία, κατά τη δεκαετία του 1980, πρωτοβουλίες που δεν είχαν σχέση με αναπτυξιακούς στόχους. Η διατήρηση της οικονομικής λειτουργικότητας της πόλης δεν μπορούσε να επιτευχθεί, χωρίς την ανακούφιση μέρους του πληθυσμού από τις επιπτώσεις της οικονομικής δυσπραγίας της εποχής. Επιπρόσθετα, δείχνει μια σταθερότητα στη μίξη στόχων, προτού η έννοια της βιωσιμότητας γίνει ευρέως αποδεκτή στη νομοθεσία, τα προγραμματικά κείμενα κλπ.

Παράλληλα, το Λονδίνο συμμετέχει σε μια σειρά από δίκτυα πόλεων, επίσημων και άτυπων. Ίσως τα πιο επίσημα δίκτυα της πόλης να είναι η αδελφοποίηση με άλλες πόλεις. Ειδικότερα, το Λονδίνο έχει αδελφοποιηθεί με το Βερολίνο, τη Μόσχα, τη Νέα Υόρκη και το Παρίσι (https://web.archive.org/web/20070624184158/http://www.twinning.org.uk/uk_twinning.htm στην 21/9/2017), ενώ αναφέρεται ότι οι αδελφοποιήσεις έχουν γίνει τόσο σε επίπεδο Μείζονος Περιοχής του Λονδίνου, όσο και στο επίπεδο επιμέρους δήμων της Μείζονος Περιοχής (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_twin_towns_and_sister_cities_in_England#London στην 21/9/2017), ανεβάζοντας πολύ τον τελικό αριθμό.

Παρόλα αυτά, στη σημερινή εποχή, όπως δείχτηκε στην Αστική Ιεραρχία, τα άτυπα δίκτυα

που διαμορφώνονται μεταξύ των πόλεων είναι συνήθως εκείνα που καθορίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις.

Όμως, σε αδρές γραμμές, ποια είναι η φύση των δικτύων πόλεων και ποια τα αποτελέσματα τους; Σύμφωνα με τη Sassen:

«Η γεωγραφία της παγκοσμιοποίησης περιέχει τόσο δυναμική της διασποράς, όσο και του συγκεντρωτισμού. Οι μαζικές τάσεις προς τη χωρική διασπορά των οικονομικών δραστηριοτήτων σε μητροπολιτικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, που συνδέουμε με την παγκοσμιοποίηση έχουν συμβάλλει στη ζήτηση για νέες μορφές εδαφικής συγκέντρωσης της διαχείρισης υψηλού επιπέδου και των λειτουργιών ελέγχου» (Sassen, 2005: 32).

Επομένως, το Λονδίνο, όπως και πολλές άλλες μητροπόλεις, όλων των τύπων, καλείται να ισορροπεί ανάμεσα στις δύο αντίρροπες δυνάμεις, πράγμα που καταφέρνει μέσα από την εξωτερική ανάθεση, τις επενδύσεις, το διεθνές εμπόριο και τις νέες τεχνολογίες και διασπείρει χωρικά τις οικονομικές δραστηριότητες, ενώ, αντιστρόφως, με την έλξη κεφαλαίων και ανθρώπων από όλον τον κόσμο, παρατηρείται ένας συγκεντρωτισμός.

Οι εξαρτήσεις που αρθρώνονται επάνω στις αντίρροπες δυνάμεις παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι περισσότεροι ερευνητές έχουν επισημάνει μια «ειδική σχέση» ανάμεσα στο Λονδίνο και τις ισχυρότερες μητροπόλεις των ΗΠΑ –στις τελευταίες εντάσσεται, πάντα, η Νέα Υόρκη, συχνά το Σικάγο, σπανιότερα το Λος Άντζελες ή το Σαν Φραντσίσκο. Επί παραδείγματι, οι Taylor και μιλούν για το σύστημα USAL (ΗΠΑ και Λονδίνο) ή το σύστημα NYLON (Νέα Υόρκη και Λονδίνο) (Taylor και, 2012a) τα οποία είναι κυρίαρχα στον κόσμο. Επίσης, υποστηρίζουν ότι το USAL διατηρεί παγκόσμιο στρατηγικό βάρος –κυρίως, αρχηγεία μεγάλων επιχειρήσεων (οπ). Πως λειτουργούν, όμως, αυτά τα συστήματα;

Σύμφωνα με τη Sassen:

«Υπάρχουν αυξανόμενες ενδείξεις ότι τα επιχειρηματικά δίκτυα είναι μια κρίσιμη μεταβλητή που πρέπει να διακρίνεται από τα τεχνικά δίκτυα. Τέτοια επιχειρηματικά δίκτυα ήταν κρίσιμα πολύ πριν αναπτυχθούν οι σύγχρονες τεχνολογίες. Τα επιχειρηματικά δίκτυα επωφελούνται από τις οικονομίες συγκέντρωσης και, ως εκ τούτου, να ευδοκιμούν στις πόλεις, ακόμη και σήμερα που η ταυτόχρονη επικοινωνία είναι δυνατή σε παγκόσμιο επίπεδο. Αλλού εξετάζω το ζήτημα και βρίσκω ότι η βασική μεταβλητή που συμβάλλει στην χωρική συγκέντρωση των κεντρικών λειτουργιών και των συναφών οικονομικών κλίμακας είναι ο βαθμός στον οποίο αυτή η διασπορά συμβαίνει υπό συνθήκες συγκέντρωσης στον έλεγχο, την ιδιοκτησία, και τη διάθεση

κερδών» (Sassen, 2005: 32).

Επομένως, δεδομένου ότι οι τεχνολογίες διαχέονται, πλέον, γεωγραφικά με μεγάλη ταχύτητα, οι κοινωνικοί παράγοντες είναι εκείνοι που ευθύνονται για τις κατά τόπους συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων, κεφαλαίων και ανθρώπων –ιδίως, όταν έχουν σχέση με τον έλεγχο, την ιδιοκτησία και τη διάθεση των κερδών. Όμως, στους συγκεκριμένους τόπους, παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις στο προφίλ τους, στο διεθνοποιημένο οικονομικό περιβάλλον, γεγονός που αποτελεί ένδειξη ό έλεγχος, η ιδιοκτησία και η διάθεση κερδών παίρνουν διαφορετικές μορφές και έχουν διαφορετικές ιδιότητες, κατά τόπους.

Ως εκ τούτου, ενδιαφέρον παρουσιάζει ο διαχωρισμός εντατικής –εκτατικής παγκοσμιοποίησης. Σε αυτή τη βάση, το USAΛ αναδεικνύεται το πιο «παγκοσμιοποιημένο» υποσύστημα, ως προς την ένταση των δεσμών μεταξύ τους, ενώ ο υπόλοιπος κόσμος εξυπηρετείται κυρίως μόνο από τέσσερις μητροπολιτικές περιοχές (Taylor κα, 2012a). Η ίδια έρευνα υποδεικνύει ότι η Νέα Υόρκη, το Σικάγο, το Λονδίνο και το Σαν Φραντσίσκο είναι κυρίαρχοι στις υψηλές συμβουλευτικές υπηρεσίες (high consulting) (οπ).

Με βάση τον παραπάνω διαχωρισμό, οι Taylor κα ισχυρίζονται ότι οι μητροπόλεις εμφανίζουν μια «πολυσθένεια»: η στρατηγική διασυνδεσιμότητα αφορά την ένταξή τους στο κύκλωμα των ανώτερων βαθμίδων της Αστικής Ιεραρχίας –και των σχέσεων στο εσωτερικό τους –ενώ η παγκόσμια διασυνδεσιμότητα αφορά τις εξαρτήσεις από εκείνες τις πόλεις που βρίσκονται σε χαμηλότερες βαθμίδες του παγκόσμιου αστικού συστήματος.

Υπολογίζοντας τις επιδόσεις του Λονδίνου, οι Taylor κα υποστηρίζουν ότι έρχεται στη δεύτερη θέση ως στρατηγική θέση, πίσω από τη Νέα Υόρκη και ο λόγος είναι ότι στην τελευταία συγκεντρώνονται περισσότερες εταιρικές δραστηριότητες σε σύγκριση με το Λονδίνο –περισσότερα αρχηγεία μεγάλων εταιρειών –παρόλο που ο αριθμός των εταιρειών είναι ο ίδιος (Taylor κα, 2012a). Επεκτείνοντας, όμως, τη στρατηγική διασυνδεσιμότητα σε παγκόσμια διασυνδεσιμότητα, το Λονδίνο έρχεται στην πρώτη θέση, αφήνοντας την Νέα Υόρκη στη δεύτερη (οπ).

Καθώς επικεντρώνονται στις πόλεις που λειτουργούν στις περισσότερο στρατηγικές και παγκόσμιες θέσεις, δηλαδή το σύστημα NYLON (Νέα Υόρκη και Λονδίνο), οι Taylor κα επισημαίνουν ότι το Λονδίνο στηρίζεται στις στρατηγικές δραστηριότητες, πολύ λιγότερο από τη Νέα Υόρκη και, επομένως, προκύπτει ο εξής διαχωρισμός και, ταυτοχρόνως, ενδιαφέρον συμπέρασμα:

- Το Λονδίνο είναι πολύ καλός τόπος για τις παγκόσμιες οικονομικές επιχειρήσεις, ως «άξονας» –δηλαδή για το συντονισμό δραστηριοτήτων.

- Η Νέα Υόρκη είναι πολύ καλός τόπος για τις παγκόσμιες οικονομικές επιχειρήσεις, για την καινοτομία, ως «κόμβος» –δηλαδή για νέες δραστηριότητες, πιο στρατηγικές.

Εν κατακλείδι, περιγράφοντας το ρόλο της κάθε πόλης στο σύστημα, οι Taylor και θεωρούν ότι το Λονδίνο είναι το υπεράκτιο κέντρο, η Νέα Υόρκη το κέντρο καινοτομίας και η Ουάσιγκτον το πολιτικό κέντρο, με προφανή παραλληλισμό –και αντιστοίχιση ως προς τους ρόλους –με μια άλλη συμμαχία ανάπτυξης: το σύστημα Χονγκ Κονγκ –Σαγκάη –Πεκίνο (Taylor και, 2012a).

Από την παραπάνω ανάλυση, προκύπτει ότι τα συστήματα USAL και NYLON εμφανίζονται σταθερά και με ειδίκευση στο ρόλο και τον καταμερισμό εργασίας κάθε πόλης –στοιχείο, οπότε οι συμμαχίες ανάπτυξης που έχουν διαμορφωθεί, πιθανότατα, θα εξακολουθήσουν να υφίστανται και τα επόμενα χρόνια.

6.3.5) Το Λονδίνο ως μεταβιομηχανική μητρόπολη της γνώσης

Το Λονδίνο ικανοποιεί αρκετές συνθήκες της μεταβιομηχανικής μητρόπολης της γνώσης. Επί παραδείγματι, σύμφωνα με τους Thrift και French, το Λονδίνο είναι μια από τις πρώτες πόλεις, παγκοσμίως, στην παραγωγή λογισμικού (Thrift και French, 2002: 324). Παράλληλα, εκτιμάται ότι το Λονδίνο είναι μέρος ενός διεθνούς συστήματος καινοτομίας, το οποίο περιλαμβάνει τόπους στις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Οι πρότυποι πανεπιστημιακοί κόμβοι περιλαμβάνουν τη Silicon Valley (Πανεπιστήμιο του Stanford), τη Route 128 Βοστώνη (MIT, Harvard), τη Silicon Fen (Πανεπιστήμιο του Cambridge) και φορείς της τέχνης και του σχεδίου στο Λονδίνο και τη Νέα Υόρκη, με την προηγμένη παραγωγή, ενώ, επίσης, συνδέονται με αναδυόμενες περιφερειακές πόλεις, όπως Bangalore, το Δουβλίνο και Σιγκαπούρη (Evans, 2009).

Πίνακας 32: Δραστηριότητες ΤΠΕ και ευρύτερου τομέα ΤΠΕ	
ΤΟΜΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ (TECH / INFO) ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	ΕΥΡΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ (TECH / INFO) ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ
<p>> Τομέας Πληροφορικής και Επικοινωνιών (SIC J):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Εκδόσεις ▪ Εκδόσεων λογισμικού (συμπεριλαμβανομένων των παιχνιδιών) ▪ Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο, ηχογραφήσεις και παραγωγής τηλεοπτικού προγράμματος ▪ Ραδιοφωνική και τηλεοπτική μετάδοση ▪ Τηλεπικοινωνίες (ενσύρματων και ασύρματων) ▪ Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών και ανάπτυξη λογισμικού συμβουλών σε θέματα πληροφορικής ▪ Επεξεργασία και φιλοξενία δεδομένων ▪ Δικτυακές πύλες ▪ Ειδησεογραφικά πρακτορεία και άλλες δραστηριότητες υπηρεσιών πληροφορίας 	<p>> Τομέας Πληροφορικής και Επικοινωνιών (SIC J)</p> <p>> Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (SIC M)</p>

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα ποσοτικά στοιχεία και οι τάσεις που έχουν αναπτυχθεί στον κλάδο των ΤΠΕ, αναφορικά με τις εταιρείες, τους εργαζόμενους, μαζί με τις συγκρίσεις σε ένα ευρύτερο οικονομικό πλαίσιο, όπως και με τα δεδομένα σε αναδυόμενα σημεία αιχμής, πχ τα μεγάλα δεδομένα ή η τεχνολογία οικονομικών συναλλαγών. Σύμφωνα με τους Mandel και Liebenau:

- «Υπάρχουν 382.000 εργαζόμενοι στον τομέα ΤΠΕ του Λονδίνου, με μια αύξηση 11 τοις εκατό από το 2009.
- Η ανάπτυξη του τομέα ΤΠΕ του Λονδίνου από 2009 -2013 ήταν υπερτριπλάσια των προηγούμενων τεσσάρων χρόνων.
- Ο ευρύτερος τομέας ΤΠΕ του Λονδίνου, συμπεριλαμβανομένων επαγγελματιών τεχνολογίας και πληροφορικής, καθώς και επιστημονικών βιομηχανιών έχει αυξηθεί κατά 15 τοις εκατό από 2009, σε σύγκριση με την αύξηση μόνο κατά 8 τοις εκατό για το υπόλοιπο της οικονομίας του Λονδίνου.

- Σε γενικές γραμμές, ο διευρυμένος τομέας πληροφορικής και τεχνολογίας αντιπροσώπευε για το 30 τοις εκατό των συνολικών Λονδίνου αύξηση των θέσεων εργασίας από το 2009.
- Συλλογικά, ο τομέας της τεχνολογίας και πληροφοριών στο Λονδίνο συν η ανατολική και τη νοτιοανατολική περιφέρεια, συμπεριλαμβανομένης της Οξφόρδης και του Cambridge, έχει περίπου 744.000 εργαζόμενους, αυξημένους κατά 76.000 από το 2009 που είναι ελαφρώς μεγαλύτερο από ό, τι ο αντίστοιχος τομέα της Καλιφόρνιας (692.000). Ακόμη περισσότερο, ο τομέας της τεχνολογίας / πληροφοριών στη συνδυασμένη περιοχή του Λονδίνου –Ανατολική –Νοτιοανατολική περιφέρεια αυξάνεται ταχύτερα από ό, τι η Καλιφόρνια, ακόμη και αν ληφθεί υπόψη η ταχεία ανάπτυξη του Σαν Φρανσίσκο.» (Mandel και Liebenau, 2014 :2)

Σε γενικές γραμμές παρατηρείται ότι οι ΤΠΕ εξελίσσονται, τα τελευταία χρόνια, σε σημαντική παράμετρο της οικονομίας της πόλης, τόσο σε απόλυτα, όσο και σε σχετικά μεγέθη. Εφόσον συνυπολογιστούν τα κέντρα της Οξφόρδης και του Κέμπριτζ, η ευρύτερη περιοχή ξεπερνά σε εργαζόμενους την αντίστοιχη της Καλιφόρνιας! Μολονότι η βαρύτητα της εξέλιξης απαιτεί περισσότερες παραμέτρους για να σταθμιστεί, όπως πχ δείκτες παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας κα, είναι ενδεικτικό ότι η εποχή που Λονδίνο βασιζόταν αποκλειστικά στο χρηματοπιστωτικό κλάδο για τη διεθνή οικονομική του κυριαρχία, μπορεί σύντομα να ανήκει στο παρελθόν.

Καθώς, οι συγκρίσεις των ΤΠΕ στο Λονδίνο με τις ΤΠΕ στην Καλιφόρνια ευνοεί την πρώτη περιοχή, προσδίδεται αυξημένη βαρύτητα στις συγκρίσεις ανάμεσα στους υποκλάδους και τον αντίκτυπο των περιοχών, που συνεχίζονται στην εργασία των Mandel και Liebenau. Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Mandel και Liebenau:

- Το Λονδίνο είναι ένα σημαντικό κομβικό σημείο για τα μεγάλα δεδομένα (big data). Εκτιμάται ότι υπάρχουν 54.000 μεγάλες εργαζομένων δεδομένων στο πλαίσιο 25 μίλια από το Λονδίνο, σε σύγκριση με 57.000 για Νέα Υόρκη και 98.000 για San Francisco – Silicon Valley.
- Το Λονδίνο είναι ο παγκόσμιος ηγέτης στην τεχνολογία οικονομικών συναλλαγών (fintech). Υπάρχουν κατ' εκτίμηση 44.000 εργαζόμενοι στην τεχνολογία οικονομικών συναλλαγών, εντός είκοσι πέντε μιλίων από το Λονδίνο, σε σύγκριση με τους 43.000 για τη Νέα Υόρκη και μόνο 11.000 στο Σαν Φρανσίσκο και τη Silicon Valley.

- Το μερίδιο του Λονδίνου της συνδυασμένης ΗΠΑ –ΗΒ τομέα τεχνολογίας και πληροφορικής έχει αυξηθεί, με την πάροδο του χρόνου, από 5,8 τοις εκατό το 2000 σε 6,8 τοις εκατό το 2013.
- Στο σύνολό τους, Λονδίνο, Νέα Υόρκη και Σαν Φρανσίσκο αντιπροσώπευαν το 41 τοις εκατό της αύξησης της απασχόλησης στο τομέα τεχνολογίας και πληροφορικής στο σύνολο ΗΠΑ –ΗΒ μεταξύ 2009 και 2013» (οπ).

Συνεπώς, διακρίνονται όλες οι πληροφορίες που αφορούν την κατά τόπους ανάδειξη των ΤΠΕ σε αιχμή του δόρατος της οικονομικής ανάπτυξης της πόλης. Επιπρόσθετα, υποδεικνύει ότι το Λονδίνο κερδίζει σταθερά έδαφος στους τομείς των ΤΠΕ, σε διεθνές επίπεδο. Οι δύο εξελίξεις αφορούν τόσο την πολεοδομία, όσο και την χωροταξία της μητροπολιτικής περιοχής.

Σύμφωνα με τους Mandel και Liebenau:

«Στο σύνολό τους, το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη και το Σαν Φρανσίσκο κατέχουν ένα εκπληκτικό μερίδιο της συνολικής της ανάπτυξη τεχνολογίας και πληροφορικής. Από το 2009 μέχρι το 2013, Λονδίνο, Νέα Υόρκη και το Σαν Φρανσίσκο πρόσθεσε 89.000 θέσεις εργασίας στην τεχνολογία και την πληροφορική, προσθέτοντας έως περίπου 42 τοις εκατό δημιουργία θέσεων εργασίας συλλογικά στις ΗΠΑ και το ΗΒ, στον τομέα τεχνολογίας και πληροφοριών.» (Mandel και Liebenau, 2014 :6)

Η τελευταία πληροφορία υποδεικνύει μια συγκέντρωση της διαδικασίας παραγωγής γνώσης σε τρεις πόλεις στον κόσμο, με το Λονδίνο να ανήκει σε αυτές. Πρόκειται για το μοναδικό τόπο της Ευρώπης που αναδεικνύεται σε κρίσιμο παράγοντα της σύγχρονης παραγωγής γνώσης. Δεδομένου του εξωστρεφούς και ανοιχτού χαρακτήρα των επιχειρήσεων ΤΠΕ, είναι πιθανό σύντομα οι τρεις πόλεις να λειτουργούν ως ένα νέο σύστημα, ενωμένο σε οικονομική βάση, το οποίο θα λειτουργεί στα πλαίσια των NYLON και USAL.

Σε μια πρόσφατη εξέλιξη, ανακοινώθηκε ότι «η Αρχή της πόλης του Λονδίνου σε συνεργασία με άλλους ιδιωτικούς φορείς αναμένεται να δαπανήσουν το (διόλου ευκαταφρόνητο) ποσό των **1,2 εκατομμυρίων λιρών Αγγλίας** για να μετατρέψουν το Λονδίνο στην παγκόσμια «**πρωτεύουσα**» του gaming», συμπεριλαμβανομένου και φεστιβάλ του gaming (<http://www.gameslife.gr/boris-johnson-wants-to-make-london-the-gaming-capital-of-the-world-99450> στις 19/1/2016 -οι υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο). Η απόφαση υποδηλώνει τόσο τη βούληση της πόλης να μην αφήσει ανεκμετάλλευτο κανένα κλάδο των ΤΠΕ, όσο και τον επιμερισμό των κινδύνων, με την εμπλοκή διάφορων φορέων, καθώς και την ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της πρόκλησης, με τη δημιουργία άυλων υποδομών, όπως το branding, μέσω του φεστιβάλ.

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι το Λονδίνο έχει περάσει, επιτυχώς, από τον ηθικό κανόνα ως

βάση ανάπτυξης, σε αυτόν της βιομηχανικής πόλης –ένα σχήμα που εξετάστηκε στο 3.5.1 («Βιομηχανική Μητρόπολη vs Παραδοσιακή Μητρόπολη»). Οι οργανωμένοι οικονομικοί και επιστημονικοί φορείς που υπάρχουν στο Λονδίνο έχουν επιτύχει τη βιωσιμότητα της οικονομίας της πόλης, με τεχνικούς όρους, με την ανάγκη ηθικής επιβολής και τη συμβολική απεικόνιση της βρετανικής πρωτεύουσας να έρχεται, αυτή τη στιγμή, σε δεύτερη μοίρα –χωρίς, ωστόσο, να παύει να υπάρχει.

6.4) Το Λονδίνο ως παράγοντας του Χωρικού Σχεδιασμού

6.4.1) Η εξέλιξη του μητροπολιτικού σχεδιασμού του Λονδίνου (συμπεριλαμβανομένων των Ρυθμιστικών Σχεδίων και των Στρατηγικών Σχεδίων)

Στο ΗΒ υπάρχει αυστηρή ιεραρχία στα επίπεδα σχεδιασμού και κάθε ένα από τα υποκείμενα επίπεδα σχεδιασμού οφείλει να συμφωνεί με το υπερκείμενο.

Πίνακας 33: Διάρθρωση Σχεδιασμού στο Λονδίνο	
Εργαλείο	Φορέας
Οδηγίες	Ευρωπαϊκή Ένωση
Οδηγίες	κυβέρνηση
Σχέδιο του Λονδίνου (London Plan)	Greater London Authority
Τοπικά Αναπτυξιακά Πλαίσια (Local Development Frameworks)	Διαμερίσματα (boroughs) του Λονδίνου

Το Σχέδιο του Λονδίνου εκπονείται σύμφωνα με το νόμο που προέβλεψε την ίδρυση της GLA (Greater London Authority Act 1999), με το επίσημο όνομα να είναι «Στρατηγική Χωρικής Ανάπτυξης» (Spatial Development Strategy –SDS) (Johnson, 2013: 7). Το Σχέδιο αποτελεί μοιρασμένη ευθύνη ανάμεσα στο Δήμαρχο του Λονδίνου και τα τριάντα δύο διαμερίσματα της πόλης. Το Σχέδιο του Λονδίνου έχει τα εξής γενικά χαρακτηριστικά: α) αποτελεί ένα στρατηγικό σχέδιο, το οποίο ασχολείται με όλες τις πτυχές ενός ολοκληρωμένου μεταφορικού, οικονομικού, περιβαλλοντικού σχεδιασμού, β) εξετάζει αποκλειστικά θέματα στρατηγικού χαρακτήρα γ) ο Δήμαρχος είναι υποχρεωμένος να λαμβάνει υπόψη του τρία οριζόντια πεδία, την οικονομία, την κοινωνική ανάπτυξη και την περιβαλλοντική βελτίωση, δ) πρέπει να δίνονται, από τις χαρασσόμενες στρατηγικές, ίσες ευκαιρίες σε όλους, ε) πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το ΣΑΚΧ (Johnson, 2013: 7-8).

Με τον νόμο Greater London Authority Act 2007, το Σχέδιο του Λονδίνου αποκτά πρόσθετες πτυχές, ενώ ένα μέρος των αρμοδιοτήτων μεταφέρεται από το Δήμαρχο σε ειδικές κρατικές αρχές ή υπηρεσίες, όπως ο Οργανισμός Σπιτιών και Κοινοτήτων (Johnson, 2013: 24).

Το Λονδίνο έχει ένα λεπτομερέστατο σύστημα σχεδιασμού και παρακολούθησης, το οποίο επιτρέπει τη χάραξη διαφοροποιημένων στρατηγικών σε πολλούς τομείς και επίπεδα. Ενδεικτικά, παρατίθεται όλο το πλέγμα των σχεδίων, συμπεριλαμβανομένων των ετών δημοσίευσης του σχεδίου, και των μηχανισμών που αφορούν τις υποδομές.

Πίνακας 34: Τα Σχέδια που χρησιμοποιούνται στο Λονδίνο ανά κατηγορία	
	Σχέδια/ Τεκμήρια
Πράσινες υποδομές	Open Spaces Strategy (OSS) 2008 Tree Strategy (προς συμπλήρωση) OSS audit of green space
Μεταφορές	City of London Local Implementation Plan 2007 and draft review 2011 City of London Street Scene Strategies City of London Cycling Plan 2005 and review 2007 Cycle Parking Strategy Paper 2010 City of London Rail Strategy 2009 Crossrail Context Report 2008 Central London Infrastructure Study 2009
Φυσικές υποδομές	Central London Infrastructure Study 2009 LDA Decentralised Energy Study 2010 – 2013 An Assessment of the City's ICT Infrastructure 2009 Thames Water Resources Management Plan City of London Strategic Flood Risk Assessment 2007 City of London Climate Change Adaptation Strategy 2010 City of London Decentralised Energy and Pipesubways Study 2010
Κοινωνικές υποδομές	Central London Infrastructure Study Social Infrastructure Audit 2009 City of London Play Strategy 2007 Childcare Sufficiency Assessment 2008 City and Hackney Healthy Weight Strategy –Developing a whole system approach School Organisation Plan 2003 Bigger, Brighter and Better: A Plan to Improve your Neighbourhood Healthcare and Services and Premises; October 2006 Sports Strategy (προς συμπλήρωση) City of London Policing Plan 2010 English Heritage At Risk Register 2010 City of London Conservation Area Character Appraisals and Management Plans

Πηγή: City of London, 2011: 9-10

Το ΧΕ JESSICA θα αξιοποιηθεί από το Λονδίνο, σε συνδυασμό με το ΧΕ JEREMIE, προκειμένου να επιτευχθεί μια οικονομία «χαμηλού άνθρακα» (low carbon), προσανατολισμένο στην αγορά, ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητά του (Deloitte MCS, 2008: 6). Το ΧΕ JESSICA στοχεύει στη μόχλευση χρημάτων από φορείς, ένα τομέα στον οποίο το Λονδίνο ειδικεύεται αφότου εμφανίστηκε. Για το σκοπό αυτό δημιουργούνται τα Ταμεία Αστικής Ανάπτυξης (Urban Development). Τριακόσια (300) εκτάρια, ως επί το πλείστο, στο Lower Lea Valley και το Thames Gateway, ιδιοκτησίας του London Development Agency, που αντιστοιχούν στο 10% των εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών περιοχών, καθιστούν το LDA βασικό παράγοντα της υλοποίησης του ΧΕ. Σημειώνεται ότι το London Plan απαντά στις προκλήσεις του ευρωπαϊκού χωρικού σχεδιασμού και είναι το νήμα που συνδέει την Πόλη του Λονδίνου με τα ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά

Ταμεία (οπ).

Ο Johnson χρησιμοποιεί το Λονδίνο ως παράδειγμα μιας πόλης που ο σχεδιασμός της στηρίζεται σε υποσυστήματα μέσου επιπέδου. Σύμφωνα με το Johnson:

«Οι πόλεις σχεδιάζονται, προγραμματίζονται και διευθύνονται από τα υποσυστήματα τους, όπως η στέγαση, οι μεταφορές, η ευημερία, η εκπαίδευση, τα απόβλητα, το νερό κα. Ανάλογα με τη χώρα και την πόλη, η ευθύνη για ορισμένα από αυτά τα πράγματα ανήκει στο δημοτικό συμβούλιο και η ευθύνη για τα άλλα πράγματα ανήκει σε άλλους οργανισμούς. Για παράδειγμα, η Greater London Authority αναφέρει κύριους τομείς της αρμοδιότητάς της, όπως μεταφορές, αστυνόμευση, πυρόσβεση και σχεδιασμός έκτακτης ανάγκης, οικονομική ανάπτυξη, σχεδιασμός, πολιτισμός, περιβάλλον και υγεία. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούν μια σειρά από υποσυστήματα μεσο –επίπεδου για την πόλη του Λονδίνου» (Johnson, 2012: 155).

Συμπερασματικά, το Λονδίνο διαθέτει πλήθος θεσμικών εργαλείων –σχεδίων και χρηματοδοτήσεων – σε όλα τα πεδία σχεδιασμού, προκειμένου να επιτύχει τους στόχους που θέτει. Το εύρος της ποικιλίας και ο αριθμός των επιπέδων εξασφαλίζει ότι κανένα πρόβλημα της πόλης δεν τίθεται εκτός ελέγχου ή δε μένει χωρίς παρακολούθηση, αφού ακόμη και ένα ανεπαρκές ή πλημμελώς υλοποιημένο σχέδιο, αποτελεί παράγοντα περιορισμού του προβλήματος.

6.4.2) Το Λονδίνο ως παράγοντας Εδαφικής Συνοχής στον ευρωπαϊκό χώρο

Η Εδαφική Συνοχή του Ευρωπαϊκού χώρου έχει τεθεί, πλέον, υψηλά στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως προκύπτει από τις συνθήκες, τα κείμενα πολιτικής και τα προγραμματικά έγγραφα, τις επίσημες δηλώσεις κα. Επίσης, πρόκειται για ένα κορμό πολιτικών και δράσεων, στον οποίο ενσωματώνονται διαρκώς νέες δεσμεύσεις και κατευθύνσεις.

Σύμφωνα με το Waterhout:

«Εν ολίγοις, ο τρέχων ευρωπαϊκός χωροταξικός σχεδιασμός επικεντρώνεται γύρω από τέσσερις άξονες: το ΣΑΚΧ, το πρόγραμμα INTERREG, το πρόγραμμα ESPON και, το πιο πρόσφατο επίτευγμα, η Εδαφική Ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (Waterhout, 2008: 9).

Καθένα από αυτά τα στοιχεία, υποδεικνύει τη σπονδυλωτή διάρθρωση του χωρικού σχεδιασμού. Το ΣΑΚΧ ήταν πρωτίστως ένα κείμενο πολιτικής και, ουσιαστικά, θέτει τους σκοπούς και στόχους του χωρικού σχεδιασμού. Επιπρόσθετα, το INTERREG είναι ένα πρόγραμμα χρηματοδότησης διαπεριφερειακών/ διασυνοριακών έργων, το οποίο βασίστηκε, εν πολλοίς, σε παλαιότερα σχέδια και μελέτες της ΕΕ, σύμφωνα με τα οποία ο ευρωπαϊκός χώρος διαιρείται σε

μακροπεριφέρειες.

Αμέσως μετά, το ESPON, ένα ερευνητικό πρόγραμμα για τον ευρωπαϊκό χώρο, διερευνά τις βαθύτερες σχέσεις που τον διέπουν και προσφέρει ένα σύγχρονο εννοιολογικό οπλοστάσιο για την καλύτερη παρακολούθηση των υλοποιούμενων πολιτικών. Στην ίδια κατηγορία με το ESPON θα μπορούσε να προστεθεί και η πρωτοβουλία INSPIRE. Τέλος, η Εδαφική Ατζέντα της ΕΕ προσφέρει λεπτομερείς κατευθύνσεις για τις στρατηγικές που πρέπει να υλοποιηθούν στον ευρωπαϊκό χώρο, έχοντας αφομοιώσει τα διδάγματα που αποκτήθηκαν από τα προηγούμενα εργαλεία.

Όπως οι περισσότερες προσπάθειες της ΕΕ, η Εδαφική Ατζέντα ακολουθεί και αυτή σπονδυλωτή διάρθρωση. Τα γεγονότα, οι παράγοντες και τα επίσημα ή ανεπίσημα κείμενα που οδήγησαν στη σταδιακή συγκρότηση της Εδαφικής Ατζέντας έχουν καταγραφεί σε πίνακα από τον Waterhout, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 35 («Επισκόπηση της διαδικασίας Εδαφικής Ατζέντας»).

Πίνακας 35: Επισκόπηση της διαδικασίας Εδαφικής Ατζέντας				
Πότε	Που	Ποιος	Τι	Έγγραφα
2002	Κοπεγχάγη	Δανική προεδρία	Ενδιαφερόμενες αντιπροσωπείες SUD προκειμένου να σχηματίσουν την Ομάδα Mermaid	Κανένα
2003, Σεπτέμβριος	Βρυξέλες	SUD (Spatial and Urban Development) ομάδα εργασίας		Έγγραφο εμπειρογνώμονα «Διαχείριση της Εδαφικής Διάστασης των πολιτικών της ΕΕ μετά τη Διεύρυνση»
2004, Ιούνιος	Παρίσι	Γαλλική αντιπροσωπεία	Γενικές Διευθύνσεις – συνάντηση	Κανένα
2004, 29-30 Νοέμβριου	Ρότερνταμ	Γερμανική προεδρία	Άτυπη συνάντηση των υπουργών για την εδαφική συνοχή	-Συμπεράσματα προεδρίας -Διερευνητικό έγγραφο
2005, 20-21 Μαΐου	Λουξεμβούργο	Προεδρία του Λουξεμβούργου	Άτυπη συνάντηση των υπουργών για την εδαφική συνοχή	-Συμπεράσματα προεδρίας -Διερευνητικό έγγραφο
2005, 13-14 Δεκέμβρη	Λονδίνο	Προεδρία ΗΒ	Συνάντηση επιπέδου ομάδας εργασίας για την πρόταση να διαχωριστούν οι Εδαφικό Καθεστώς και Προοπτικές (TSP) και η Εδαφική Ατζέντα (TA).	Κανένα
2006, 28 Ιουνίου	Άμστερνταμ		Συνάντηση ενδιαφερομένων για την Εδαφική Συνοχή	Πρώτο Σχέδιο «Εδαφικό Καθεστώς και Προοπτικές (TSP)»
2006 -2007	Εσροο, Βερολίνο	Φιλανδική και γερμανική προεδρία	Συναντήσεις διάφορων ΓΔ για συζήτηση σχεδίων της Εδαφικής Συνεργασίας	Διάφορα Σχέδια για: - Εδαφική Ατζέντα (TA) - Εδαφικό Καθεστώς και Προοπτικές (TSP)
2007, 24-25 Μαΐου	Λειψία	Γερμανική προεδρία	Συμφωνία άτυπης συνάντησης των υπουργών υπεύθυνων για το χωρικό σχεδιασμό και την ανάπτυξη	-Εδαφική Ατζέντα της ΕΕ -Χάρτα Λειψίας

Πηγή: Waterhout, 2008: 10

Όπως προκύπτει, η αρχική διερεύνηση από τους υπουργούς των χωρών –μελών, συνδέθηκε

με τα προβλήματα που αναμένονταν από τη διεύρυνση του 2004 και, υπό την καθοδήγηση των γερμανικών χωρών, σταδιακά εξελίχτηκε σε μια ιδιαίτερη δέσμη ευρωπαϊκής πολιτικής. Η μόνη σύνδεση που έχει το Λονδίνο με τα παραπάνω είναι η φιλοξενία μιας άτυπης συνάντησης υπουργών. Ίσως, η εξήγηση της απόστασης που τηρεί διαχρονικά το Ηνωμένο Βασίλειο στον ευρωπαϊκό χωρικό σχεδιασμό βρίσκεται παρακάτω. Σύμφωνα με το Waterhout:

«Το «πεντάγωνο», αναφερόμενο στην περιοχή –πυρήνα της οικονομικής της ΕΕ οριοθετείται από τις πέντε πόλεις του Λονδίνου, του Παρισιού, του Μιλάνου, του Μονάχου και του Αμβούργου, το οποίο αντιπροσωπεύει το 50% του ΑΕΠ της ΕΕ, το 40% του πληθυσμού της ΕΕ με μόλις 20% της περιοχής, είναι κεντρική χωρική σύλληψη του ΣΑΚΧ του εδάφους της ΕΕ, αν και όχι τόσο ως ένα επιθυμητό πρότυπο αλλά ως ένα πρότυπο που πρέπει να αλλάξει. Ομοίως, η πολυκεντρική ανάπτυξη και η δημιουργία «ζωνών παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης» για να αντισταθμιστεί το δεσπόζον πεντάγωνο είναι η κεντρική χωρική αντίληψη του [ΣΑΚΧ], υποδεικνύοντας την επιθυμητή κατεύθυνση της αλλαγής.» (Waterhout, 2008: 22).

Όπως δείχθηκε στο κεφάλαιο 6.2.1 («Η θέση του Λονδίνου στο εθνικό αστικό σύστημα του Ηνωμένου Βασιλείου»), το Λονδίνο βρίσκεται στην κορυφή ενός αστικού συστήματος στη Βρετανία και συγκεντρώνει de facto –εκτός από de jure –πολλά χαρακτηριστικά που δεν τα έχουν άλλες πόλεις. Το Μάντσεστερ και το Μπέρμιγχαμ είναι μεγάλα και ιστορικά βιομηχανικά κέντρα, χωρίς, όμως, να είναι λιμάνια. Το γεγονός, πιθανότατα, επηρεάζει σημαντικά όσους βιομηχανικούς κλάδους βασίζονται στο μικρό μεταφορικό κόστος. Αντιστοίχως, το Λίβερπουλ έχει λιμάνι και βιομηχανική παράδοση, δεν έχει, μέχρι στιγμής, τουλάχιστο, εκείνο το ανθρώπινο κεφάλαιο που θα του επιτρέψει να αναπτύξει βιομηχανικούς κλάδους αιχμής. Τέλος, το Εδιμβούργο και η Γλασκώβη, έχουν μεν αξιόλογο ανθρώπινο κεφάλαιο και παράδοση στη βιομηχανία, δεν έχουν, όμως, το δημογραφικό όγκο για να εξισορροπήσουν μια αποδυνάμωση του Λονδίνου.

Στα παραπάνω, θα πρέπει να προστεθούν οι δομές της βρετανικής κοινωνίας, με τις ελίτ να εκτιμούν υπερβολικά την παράδοση που αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στο Λονδίνο, καθώς και οι επικρατούσες νεοκλασικές απόψεις στην οικονομία που απορρίπτουν τις αύξουσες αποδόσεις κλίμακας και επικεντρώνονται στην ευελιξία στο χώρο, ευνοώντας, σιωπηρά, τις περιοχές με κεντρικές θέσεις. Ως εκ τούτου, μια αποδυνάμωση του Λονδίνου, της «γέφυρας» προς την ηπειρωτική Ευρώπη, μέσω μιας ευρωπαϊκής πολυκεντρικής ανάπτυξης, δεν είναι σαφές πως μπορεί να αντισταθμιστεί σε βρετανικό επίπεδο και πως θα διατηρηθεί το συγκριτικό πλεονέκτημα του ΗΒ, σε οικονομικούς κλάδους, όπως οι τράπεζες και οι ΤΠΕ.

Παράλληλα, πρέπει να τονιστεί ότι το κύρος και η προστασία που απολαμβάνει το Λονδίνο,

όπως και η αποτελεσματικότητα της πόλης σε συνθήκες ανταγωνισμού προκαλούν, κατά περιόδους, αμυντικές ενέργειες στο σχεδιασμό άλλων χωρών και μητροπόλεων. Επί παραδείγματι, σύμφωνα με το Waterhout:

«Ακολουθώντας τα χνάρια της Πρώτης και της Δεύτερης Έκθεσης Εθνικού Χωροταξικού Σχεδιασμού, στην Τέταρτη Έκθεση για το 1988, υπογράμμισε το διεθνή ρόλο του λιμένα του Ρότερνταμ και του αεροδρόμιο Schiphol του Άμστερνταμ, τα οποία ονομάζονται “mainports” (το ολλανδο –αγγλικό ισοδύναμο του ευρω –αγγλικού «πύλης»). Οι Κάτω Χώρες επρόκειτο να γίνουν ένα ευρωπαϊκό κέντρο για τις μεταφορές και σ’ αυτό οι τερματικοί πολυτροπικοί άξονες μεταφορών είχαν καθοριστικό ρόλο στη νέα πολιτική. Προφανώς, η πολιτική ήταν σε μεγάλο βαθμό επηρεασμένη από έναν προβληματισμό για τη χωρική θέση της χώρας στην Ευρώπη. Ο διεθνής ανταγωνισμός σε μεγάλο βαθμό ερμηνεύεται ως παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος και, ως εκ τούτου, προκειμένου να διασφαλιστεί και να προωθηθεί η οικονομική ανάπτυξη της χώρας, μεγάλη έμφαση δόθηκε στο Randstad, ως κινητήρια δύναμη της εθνικής οικονομίας, η οποία ανταγωνίζεται ως πολυκεντρική μητρόπολη πόλεις όπως το Λονδίνο και το Παρίσι» (Waterhout, 2008: 168 -169) .

Επομένως, η Ολλανδία είχε επενδύσει πολλά στην ανάδειξή της ως μεταφορικού κόμβου της Ευρώπη και είχε εντάξει, ήδη από το 1988, το Λονδίνο στους άμεσους ανταγωνιστές. Οι πρώιμες απόψεις για τον ανταγωνισμό περιοχών θεωρούσαν το τελευταίο ως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος και η ολλανδική κυβέρνηση είχε, πιθανώς, επηρεαστεί από αυτή την οπτική. Η έμφαση στις ολοκληρωμένες μεταφορές υποδηλώνει μια προσπάθεια να αρθεί το συγκριτικό μειονέκτημα των εσωτερικών αποστάσεων στο συγκρότημα του Randstadt και του μικρότερου πληθυσμού. Δηλαδή, το αυξημένο, σε σχέση με τους ανταγωνιστές, μεταφορικό κόστος αντιμετωπίστηκε, στην πράξη, ως ένα πρόβλημα πρώτης προτεραιότητας.

Από την άλλη πλευρά, στον οδηγό για τις επενδύσεις στο Παρίσι, το τελευταίο παρουσιάζεται, συχνά, ετεροπροσδιοριζόμενο ως προς το Λονδίνο. Σύμφωνα με το Paris Region Economic Development Agency:

«Η περιοχή ξεπερνά –σύμφωνα με την Ernst & Young –το Μείζον Λονδίνο. Το αποτέλεσμα αυτό αντανάκλα τη συνεχή βελτίωση της ελκυστικότητας της περιφέρειας του Παρισιού, η οποία έχει κλείσει σταθερά το χάσμα στην ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου τα τελευταία χρόνια» (PREDA, 2007: 4).

Αλλού, στο ίδιο, αναφέρεται ότι η IPSOS Survey για τη διεθνή εικόνα των ευρωπαϊκών πόλεων θεωρεί ότι «η Περιφέρεια του Παρισιού συμερίζεται την ευρωπαϊκή πρωτοπορία με το

Λονδίνο» (PREDA, 2007: 8). Γενικότερα, όπου οι δείκτες στη σύγκριση των δύο πόλεων ευνοούν το Παρίσι, το γεγονός παρουσιάζεται με έμφαση. Παρόλα αυτά, μέσα από τη σύγκριση, αναδεικνύονται ενδιαφέροντα στοιχεία. Επί παραδείγματι, το Λονδίνο είναι στην τρίτη θέση αναφορικά με τον αριθμό των φιλοξενούμενων διεθνών οργανισμών¹⁴, πίσω από τις Βρυξέλλες και το Παρίσι.

Πίνακας 36: Οι πόλεις με το μεγαλύτερο αριθμό διεθνών οργανισμών	
Πόλη	Αριθμός Διεθνών Οργανισμών
Βρυξέλες	3064
Παρίσι	1919
Λονδίνο	1559
Ουάσιγκτον	1101
Νέα Υόρκη	1092
Γενεύη	972
Ρώμη	855
Τόκυο	458
Βιέννη	454
Στρασβούργο	399

Πηγή: Yearbook 2005-06

Επεξεργασία: Paris Region Economic Development Agency, 2007: 9

Δεν είναι κακή η επίδοση του Λονδίνου, αν συνυπολογίσει κανείς ότι οι πόλεις που το ανταγωνίζονται άμεσα, ιδίως στο χρηματοπιστωτικό τομέα, όπως το Τόκυο και η Νέα Υόρκη, ακολουθούν από σημαντική απόσταση, ενώ, οι δύο πρώτες πόλεις είναι πολύ δύσκολο να ξεπεραστούν. Το Παρίσι είναι παραδοσιακά έδρα διεθνών οργανισμών, ήδη από το 19^ο αιώνα, εξέλιξη που οφείλεται, κυρίως, στην πολιτιστική του ακτινοβολία, ενώ, οι Βρυξέλλες έχουν αποκτήσει ιδιαίτερο δυναμισμό, έπειτα από την εγκατάσταση εκεί της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το 1958, και τη μεταφορά της έδρας του NATO, από το Παρίσι, το 1966.

Σε ένα άλλο σημαντικό δείκτη, παρουσιάζεται ο αριθμός των επισκεπτών στις εμπορικές εκθέσεις σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις. Στον Πίνακα 37 («Αριθμός επισκεπτών σε εμπορικές εκθέσεις ανά πόλη»), παρουσιάζεται καθαρά η παντοδυναμία του Παρισιού.

¹⁴ Δε διευκρινίζεται ο ορισμός των διεθνών οργανισμών. Πιθανώς, να συμπεριλαμβάνει τα γραφεία αντιπροσώπευσης στους διεθνείς οργανισμούς.

Πίνακας 37: Αριθμός επισκεπτών σε εμπορικές εκθέσεις ανά πόλη	
Πόλη	Αριθμός επισκεπτών σε εμπορικές εκθέσεις
Παρίσι	6.214.947
Μιλάνο	4.912.681
Μαδρίτη	4.250.003
Μπέρμιγγαμ	2.722.694
Βαρκελώνη	2.463.647
Λονδίνο	2.152.385

Πηγή: CERMES Bocconi University /CCIP analysis 2005

Επεξεργασία: Paris Region Economic Development Agency, 2007: 32

Σε γενικές γραμμές, ο οδηγός είναι γραμμένος στο πνεύμα ότι το Παρίσι ξεπερνάει, πλέον, το Λονδίνο και είναι θέμα χρόνου να σταθεροποιηθεί στην κορυφή. Πρόκειται για μια πρόβλεψη που δεν επαληθεύτηκε, πλήρως, παρά τον αδιαμφισβήτητο δυναμισμό που εμφανίζει, διαχρονικά, το Παρίσι. Σε αυτό το πλαίσιο, έχει ενδιαφέρον να βρούμε τι κάνει διαφορετικά κάθε πόλη. Όπως είναι αναμενόμενο, οι δύο πόλεις στηρίζονται πολύ και διαφημίζουν τη γεωγραφική τους θέση, τις υποδομές, τον πολιτισμό κλπ. Όμως, το μεν Λονδίνο τείνει να τονίζει το ρόλο του στρατηγικού σχεδιασμού του χώρου, στην οργάνωση ενός φιλικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ενώ το Παρίσι περιορίζεται στο φυσικό σχεδιασμό και τη γοητεία του παριζιάνικου τοπίου. Το εύρημα έχει ενδιαφέρον, γιατί τις προηγούμενες δεκαετίες οι τάσεις ήταν αντίστροφες.

Πρόσθετα στοιχεία προκύπτουν από τον οδηγό, προς τους διεθνείς επενδυτές, του οργανισμού Location Switzerland και επιβεβαιώνουν ότι το Λονδίνο αποτελεί μια παράμετρος που δεν μπορεί να αγνοηθεί από τους planners. Για αποφύγει, ίσως, επιμέρους συγκρίσεις, ανά πόλη, με το Λονδίνο, η Ελβετία παρουσιάζει το χρηματοπιστωτικό της τομέα συνολικά απέναντι στο Λονδίνο και δηλώνει την πρωτοκαθεδρία της έναντι του Λονδίνου. Επίσης, δίνει στοιχεία για τους επαγγελματικούς χώρους (γραφεία) που αφορούν διάφορες ευρωπαϊκές μητροπόλεις, από τα οποία προκύπτει ότι υπάρχει ελάχιστος διαθέσιμος χώρος για εταιρείες στη Ζυρίχη, τη Βασιλεία και τη Γενεύη, ενώ τα ενοίκια κυμαίνονται σε λογικές τιμές.

Πίνακας 38: Τιμές εκμίσθωσης για γραφεία			
Τοποθεσία	Ενοίκια σε (€/ τμ)		Κενοί χώροι επί %
	Ά Τάξη	Υψηλότερο ενοίκιο	
Άμστερνταμ	160	300	16
Βασιλεία	200	340	2,7
Φρανκφούρτη	250	360	16,7
Γενεύη	380	520	2,5
Λονδίνο	530	630	13,5
Μιλάνο	300	400	8
Παρίσι	560	650	5,5
Βιέννη	210	250	6,5
Ζυρίχη	320	500	6,4

Πηγή: Colliers International, Office Market Report Switzerland 2006

Επεξεργασία: Location Switzerland, 2006

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα παραδείγματα, το Αμβούργο, στην ανάπτυξη του Hafen City, δεν λαμβάνει σε μεγάλο βαθμό υπόψη τη δυναμική ή τις αδυναμίες του Λονδίνου, παρά μόνο παραδειγματίζεται από αυτά, όπως προκύπτει, τουλάχιστον, από στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης (master plan). Σύμφωνα με τη HCH GMBH και το Υπουργείο Αστικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος:

«Οι αξιολογήσεις αυτές κάλυπταν τα ήδη υφιστάμενα συστήματα στο Αμβούργο (περιφερειακών σιδηροδρομικών, αστικό σιδηρόδρομο, μετρό και λεωφορεία) και εναλλακτικά αυτόματα συστήματα μεταφοράς ανθρώπων, τα οποία δεν εξαρτώνται από τους δρόμους (όπως το Light Railway στα Docklands του Λονδίνου και το "H-Bahn" στο Ντόρτμουντ)» (HCH GMBH -MUDE, 2006: 73).

Γενικότερα, οι ακανόνιστες και σπασμωδικές δυνάμεις που απορρέουν από τις λονδρέζικες αγορές και διαχέονται στο «πεντάγωνο» της Ευρώπης, δεν εξαντλούνται στην πρόκληση ρήξεων ανάμεσα στον αγγλικό, το γαλλικό, το γερμανικό και τον ολλανδικό χώρο. Στο χώρο ανάμεσα στο Λονδίνο και το Παρίσι, ο εντεινόμενος ανταγωνισμός και οι ελκτικές δυνάμεις προς τις δύο μητροπόλεις απογυμνώνουν το χώρο από τα πιο δυναμικά κοινωνικά στρώματα, προσδένοντας, ουσιαστικά πολύ μεγάλες περιοχές στην τροχιά των ισχυρότερων μητροπολιτικών περιοχών στην Ευρώπη.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το επίσημο πρόγραμμα της ΕΕ για τις περιοχές αυτές (INTERREG IVA 2007-13), στην Ανάλυση SWOT επισημαίνει ότι οι δύο μητροπόλεις είναι για τις περιοχές αυτές τα πάντα: πλεονέκτημα (S) και ευκαιρία (O), αδυναμία (W) και απειλή (T) (EU, 2008: 56).

Το διαπιστωμένο (οπ) χαμηλό επίπεδο της διασυνοριακής συνεργασίας των περιοχών εκατέρωθεν του καναλιού της Μάγχης, ίσως έχει αφετηρία τη διαφορά νομίσματος, ίσως έχει ιστορικές και πολιτιστικές ρίζες.

Είναι γεγονός ότι, το 2016, σημειώθηκε μια σημαντική εξέλιξη αναφορικά με την Εδαφική Συνοχή στην Ευρώπη, το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για την παραμονή του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μια διαδικασία αποχώρησης εξαιρετικά σύνθετης και ευρύτερα γνωστής ως “Brexit”, σύμφωνα με τους όρους του Άρθρου 50 της Συνθήκης της Λισαβόνας. Δεδομένου, όμως, ότι ακόμη δεν έχει αποφασιστεί επακριβώς ο τρόπος και ο χρόνος της υλοποίησης του Άρθρου 50 –πολύ περισσότερο το περιεχόμενο της συμφωνίας αποχώρησης– είναι πρακτικά αδύνατο να γίνουν προβλέψεις για το πώς θα επηρεαστούν οι οικονομικοί κλάδοι ή η Χωροταξία της χώρας.

Ειδικότερα, ως προς την Εδαφική Συνοχή στον ευρωπαϊκό χώρο, η εξασθένιση του Λονδίνου, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, πιθανώς να συμπαρασύρει και άλλες «παγκόσμιες πόλεις» της Ε.Ε. και μειώσει τις ανισότητες που παρατηρούνται εντός του ευρωπαϊκού χώρου, φέρνοντας τες όλες σε παραπλήσιο επίπεδο. Παρόλα αυτά, το τίμημα για αυτή τη φαινομενική ενδυνάμωση της Εδαφικής Συνοχής, θα είναι μεγάλο.

Το Λονδίνο, όπως δείχτηκε, στο τρέχον κεφάλαιο, είναι μια πόλη με υψηλή διασυνδεσιμότητα, με σχεδόν όλες τις περιοχές του πλανήτη, φέρνοντας στην Ευρώπη δραστηριότητες, κεφάλαια και ανθρώπους, πόρους που, αλλιώς, δε θα μετακινούνταν, πιθανώς, ποτέ στην Ευρώπη. Μέρος των πόρων, σε δεύτερο στάδιο και με τους τρόπους που περιγράφηκαν στην Αστική Ιεραρχία, μεταφέρονταν στις μητροπόλεις και τις πόλεις της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Επομένως, η αποκοπή του Λονδίνου, από τον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο, ίσως, προκαλέσει σημαντικές απώλειες πόρων στις μητροπόλεις της ηπειρωτικής Ευρώπης, μια αρνητική εξέλιξη που είναι άγνωστο αν και πως μπορεί να αντισταθμιστεί, ιδίως σε τομείς όπως ο χρηματοπιστωτικός τομέας, ο οποίος, όπως δείχτηκε στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, απαιτεί μεγάλα δημογραφικά μεγέθη και επιχειρηματική παράδοση.

Τέλος, το Λονδίνο αναμένεται να απολέσει το σημαντικότερο, ίσως, πλεονέκτημα που είχε, ως «παγκόσμια πόλη», τις τελευταίες δεκαετίες, το γεγονός ότι παρείχε άμεση πρόσβαση σε μια γιγαντιαία αγορά εύπορων καταναλωτών. Είναι νωρίς, προς το παρόν, να εκτυλιχθεί μια στρατηγική διατήρησης του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της πόλης· εμφανίστηκαν, πάντως, φωνές που ζητούν την απόσχιση της πρωτεύουσας από το Ηνωμένο Βασίλειο και την ξεχωριστή παραμονή του στην Ε.Ε.

6.4.3) Αστική ανάπτυξη

Εμπειρικά στοιχεία, από τη γεωγραφία και την οικονομική ιστορία, υποδεικνύουν ότι η αστική ανάπτυξη του Λονδίνου βασίστηκε στο εμπόριο, τόσο με τις γύρω περιοχές, όσο και με μακρινότερους τόπους. Μάλιστα, οδηγούσε τις εξαρτημένες πόλεις στην προσαρμογή του δικού τους μοντέλου αστικής οικονομίας και ανάπτυξης, σε αυτό του Λονδίνου. Ο Braudel μελέτησε εξονυχιστικά τους μηχανισμούς με τους οποίους το Λονδίνο οργάνωσε την αστική του ανάπτυξη από πολύ νωρίς γύρω από σημαντικά αστικά κέντρα, δίνοντας μια, ακόμη, γλαφυρή περιγραφή.

Σύμφωνα με τον Braudel:

«Κάθε περιοχή που είχε επηρεαστεί από το Λονδίνο είχε την τάση να εξειδικεύεται, να αλλάζει και να προσανατολίζεται περισσότερο στο εμπόριο, σε περιορισμένους τομείς, όπως, ακόμη, είναι αλήθεια, επειδή μεταξύ των εκσυγχρονισμένων περιφερειών υπάρχουν ακόμα εκτάσεις του παλαιού καθεστώσ αγροτικής [γης] με τα παραδοσιακά τους αγροκτήματα και καλλιέργειες. Το Kent, για παράδειγμα, νότια του Τάμεση και κοντά στο Λονδίνο, είδε τους οπωρώνες και τους λυκίσκους να καλύπτουν τα γήπεδα, ώστε να προμηθεύουν την πρωτεύουσα, αλλά το Kent διατήρησε ακόμα την ταυτότητά του, με τους χωρικούς –αγρότες του, τα χωράφια από καλαμπόκι, το ζωικό απόθεμα, τα πυκνά δάση (το στέκι των ληστών) και –ένα αλάνθαστο δείκτη – τα άφθονα υδρόβια πτηνά της: φασιανοί, πέρδικες, ορτύκια, κικίρι, αγριόπαπιες (...)

Στο Λονδίνο, εμφανίστηκαν, από πολύ νωρίς, οι οργανωμένες αγορές, με τους εμπόρους να συμβάλλουν σε μια πρώτη συγκέντρωση δραστηριοτήτων και κεφαλαίων. Ο ανώτερος έλεγχος του χώρου δεν ήταν αποκλειστικά υπόθεση του κράτους, αντιθέτως, οι ιδιώτες έκαναν ότι μπορούσαν για να συμμετέχουν. Οι έμποροι και οι ναυτικοί κατάφεραν να ελέγξουν τις διαδρομές στη θάλασσα, ενώ στη διαδικασία συμμετείχε και ένα μέρος της αγγλικής υπαίθρου, δεδομένου ότι πολλοί καλλιεργητές ήταν και μικρέμποροι. Σταδιακά, εν μέρει και λόγω της τάσης της αγγλικής κοινωνίας να μη διαρθρώνεται μόνο με βάση την οικογένεια αλλά και με βάση τις συντεχνίες ή άλλες αδελφότητες, όπως έδειξε, εκτενώς, ο Max Weber στα έργα του *Η Πόλη και Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ξεκίνησε η συσσώρευση κεφαλαίου και μια πρώτη καθετοποίηση της οικονομίας της πόλης.

Όμως, η ανάπτυξη διάφορων αγορών δεν επηρέασε μόνο το τοπίο. Αντιθέτως, επηρεάστηκε και η ίδια από τις δομές του χώρου, στη μικρή και τη μεγάλη κλίμακα, υπογραμμίζοντας την εμπειρική επαλήθευση των θεωριών των Οικονομικών του Χώρου, οι οποίες δίνουν έμφαση στους

οικονομικούς περιορισμούς του μεταφορικού κόστους, όπως και των τεχνολογικών εμποδίων. Σύμφωνα με τον Braudel:

«Ένα άλλο αποτέλεσμα της οργάνωσης της αγοράς του Λονδίνου ήταν η εξάρθρωση – αναπόφευκτα, λόγω της κλίμακας της επιχείρησης – της παραδοσιακής ανοικτής αγοράς, η λαϊκή αγορά, όπου τίποτα δεν θα μπορούσε να κρυφτεί, εφόσον ο παραγωγός –πωλητής και ο αγοραστής –καταναλωτής, συναντιόντουσαν, πρόσωπο με πρόσωπο. Η απόσταση, μεταξύ των δύο, είχε γίνει πάρα πολύ μεγάλη για να διανυθεί από τους απλούς ανθρώπους. Ο έμπορος ή μεσάζοντας, είχε ήδη, τουλάχιστον από τον δέκατο τρίτο αιώνα, κάνει την εμφάνισή του στην Αγγλία, ως μεσολαβητής για την πόλη και τη χώρα, ιδίως στο εμπόριο καλαμποκιού. Σταδιακά, αλυσίδες διαμεσολαβητών στήθηκαν μεταξύ παραγωγού και εμπόρου, αφενός, και ανάμεσα στον έμπορο και τη λιανική πώληση, αφετέρου· κατά μήκος αυτών των αλυσίδων πέρασε το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου στο βούτυρο, το τυρί, προϊόντα τα πουλερικά, τα φρούτα, τα λαχανικά και τα γάλα.» (Braudel, 1979: 42)

Η απόσταση που «είχε γίνει πάρα πολύ μεγάλη», υποδηλώνει είτε ότι ήταν οικονομικά επιζήμια η μεταφορά των προσώπων (παραγωγός –καταναλωτής), είτε ότι δεν ήταν σκόπιμη η συνάντηση των δύο προσώπων, στην περίπτωση που το προϊόν δεν ήταν ασφαλές μετά από κάποιο διάστημα –πχ τρόφιμα.

Ωστόσο, η εξειδίκευση των αγορών δεν εξηγεί, από μόνη της, τα απαιτητικά κριτήρια που τέθηκαν για την οργάνωση του αστικού χώρου του Λονδίνου. Η μεγέθυνση του διεθνούς εμπορίου εκείνη την περίοδο αφορούσε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Στην Αγγλία, όμως, υπήρχε μια μεγάλη δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη και τα υφιστάμενα εμπορικά δίκτυα και οι χώροι συνάθροισης δεν επαρκούσαν. Σύμφωνα με τον Braudel:

«Η εξειδίκευση των αγορών ήταν, φυσικά, τονισμένη, στο δέκατο όγδοο αιώνα, και όχι μόνο στην Αγγλία. Αν είχαμε τα δεδομένα για την επισήμανση της στατιστικής προόδου στην υπόλοιπη Ευρώπη, θα μπορούσαμε να έχουμε κάποιου είδους χάρτη της ευρωπαϊκής μεγέθυνσης για να αντικαταστήσουμε τις αμιγώς περιγραφικές πληροφορίες οι οποίες είναι το μόνο που διαθέτουμε. Ωστόσο, και αυτό είναι το πιο σημαντικό συμπέρασμα που πρέπει να συναχθεί από το έργο του Everitt, με την αύξηση του πληθυσμού και την οικονομική ανάπτυξη της Αγγλίας, κατά το δέκατο έκτο και το δέκατο έβδομο αιώνα, το υφιστάμενο δίκτυο των τακτικών αγορών έγινε ανεπαρκές, παρά την εξειδίκευση και τη συγκέντρωση και παρά τη σημαντική συνεισφορά που προσετέθη από εμποροπανηγύρεις –ένα άλλο παραδοσιακό μέσο της ανταλλαγής (...).»

(Braudel, 1979: 44)

Όπως ήταν αναμενόμενο, η συγκέντρωση δραστηριοτήτων και κεφαλαίων, αποτελέσματα της αυξημένης ζήτησης για καθετοποιημένες και εξειδικευμένες εμπορικές υπηρεσίες, αποτυπώθηκε με σαφήνεια στον αστικό χώρο. Επομένως, προέκυψαν μια σειρά από τόπους, κτίρια, δρόμοι, ανοιχτοί χώροι, επί των οποίων ασκούνταν εμπορικές δραστηριότητες, στρατηγικού, πλέον, χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τον Braudel:

«Το Blackwell Hall, η αγορά ρούχων του Λονδίνου, χτίστηκε το 1397, ξαναχτίστηκε το 1558, κάηκε στην πυρκαγιά του Λονδίνου το 1666, ανοικοδομήθηκε, εκ νέου, το 1672, με τεράστιες διαστάσεις. Οι πωλήσεις ήταν, για μεγάλο χρονικό διάστημα, περιορισμένες σε ορισμένες ημέρες της εβδομάδας αλλά γίνονταν καθημερινά, στο δέκατο όγδοο αιώνα, και οι «υφαντουργοί της υπαίθρου» υιοθέτησαν τη συνήθεια να αφήνουν εκεί τα απούλητα ρούχα, μέχρι την επόμενη αγορά. Περί το 1660, το Hall είχε τους παράγοντές του, υπαλλήλους πλήρους απασχόλησης, και μια ολόκληρη περίπλοκη διοίκηση. Αλλά ακόμη και πριν από αυτή την επέκταση, η Basinghall Street, όπου αυτό περίπλοκο κτιριακό συγκρότημα βρισκόταν, ήταν ήδη «η καρδιά της επιχειρηματικής συνοικίας», ακόμη περισσότερο από ό, τι το Fondaco dei Tedeschi στη Βενετία.»

Πρέπει να τονιστεί η σταδιακή συγκρότηση του Hall ως διοικητικός φορέας, ο οποίος εποπτεύει την τοπική αγορά, όπως και η συσπείρωση στον ίδιο δρόμο πολλών εμπορικών επιχειρήσεων. Ειδικά, ο αστικός σχεδιασμός της περιοχής έχει επηρεαστεί πολύ από τις φυσικές καταστροφές της πόλης, οι οποίες αντιμετωπίζονταν ως μια ευκαιρία για να διορθωθούν τα «κακώς κείμενα» του αστικού ιστού της πόλης και ως απάντηση στις προκλήσεις της κάθε εποχής.

Σύμφωνα με τη Ween:

«Ο φυσικός ιστός της πόλης εξελίχθηκε συχνά ως απάντηση σε δραματικά γεγονότα. Η μεγάλη πυρκαγιά του Λονδίνου το 1666 κατάρτησε περίπου δεκατρείς χιλιάδες σπίτια και ογδόντα επτά εκκλησίες, αφήνοντας ενενήντα χιλιάδες άτομα άστεγα». (Ween: 2012: 181)

Ομοίως, αργότερα, στο δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το Λονδίνο θα ξεπεράσει τις καταστροφές και θα διευθετήσει την αστική ανάπτυξή του με διορατικό τρόπο, θεσμοθετώντας τις «πράσινες ζώνες» (green belts), μια ενέργεια που θα το ωφελήσει πολλαπλά στη σημερινή εποχή.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Hall, ο Abercrombie εκπόνησε, το 1944-45, το Greater 's London Plan (Hall, 2002). Αφού δέχτηκε την ανάγκη για έλεγχο της χωροθέτησης βιομηχανιών και υπέθεσε ότι η αύξηση του πληθυσμού θα είναι μηδενική –όπως συμπέραναν οι πιο αξιόπιστες εκτιμήσεις

της εποχής –ο Abercrombie προσπάθησε να διασπείρει τον πληθυσμό του κέντρου στα προάστια. Οι αναπλάσεις στις υποβαθμισμένες περιοχές του κέντρου θα έδιναν ανοιχτούς χώρους, ενώ προβλεπόταν η μετακίνηση, συνολικά, περίπου ενός εκατομμυρίου κατοίκων της πόλης. Μέχρι τότε, η λύση που θα προκρινόταν είναι το χτίσιμο οικισμών στο άκρο της υφιστάμενης πόλης (οπ).

Ο Abercrombie, όμως, τόλμησε να προτείνει μια ζώνη πρασίνου, δεκάδων χιλιομέτρων, μεταξύ της υφιστάμενης πόλης και των νέων οικισμών, όπως και έγινε. Ο Abercrombie, ουσιαστικά, κατάφερε κάτι μοναδικό. Συνέθεσε τις ιδέες δύο οραματιστών, του Howard και του Geddes, και ενός τεχνοκράτη, του Barlow. Ο Howard είχε προτείνει την Κηπούπολη, ο Geddes το γενικό περιφερειακό σχέδιο και ο Barlow την αναλυτική προσέγγιση του Χώρου. Η λύση θεωρήθηκε πολύ επιτυχημένη και αντιγράφηκε από άλλες πόλεις, με τον Abercrombie να σχεδιάζει ο ίδιος αντίστοιχες ζώνες στη Γλασκόβη και τα δυτικά Midlands (οπ).

Παρατηρείται, επομένως, από νωρίς, μέχρι τις μέρες μας, μια τάση ώστε ο φυσικός σχεδιασμός σε τοπία, κτίρια κλπ, να ανταποκρίνεται στις προκλήσεις που θέτουν τα ατυχήματα και να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις με κριτήρια οικονομίας, είτε αφορούν τα κέρδη, είτε τη στέγη, είτε το περιβάλλον.

Ο Harvey επισημαίνει την αξία του κοινωνικού κεφαλαίου και της εμπειρίας που υπάρχει στο Λονδίνο για τα θέματα αστικής ανάπτυξης. Η εμπειρία και η άνεση, από τη σκοπιά του ιστορικού χρόνου, επιτρέπουν στις αρχές του Λονδίνου να κάνουν ελιγμούς, αποφεύγοντας τα σοβαρά προβλήματα των αναδυόμενων μητροπόλεων. Σύμφωνα με το Harvey:

«Στην επιφάνεια, φαίνεται να υπάρχει κάτι διαφορετικό (...), ακόμη περισσότερο από την ποιοτική αλλαγή που έρχεται με την ποσοτική ταχύτητα και τη μάζα της αστικής ανάπτυξης, όπου η Πόλη του Μεξικού ή το Σάο Πάολο βιώνουν, μέσα σε, μόλις, μία γενιά, ό,τι το Λονδίνο πέρασε σε δέκα [γενιές] και το Σικάγο σε τρεις [γενιές].» (Harvey, 2000: 16)

Η αργή και ορθολογική αστική ανάπτυξη της πόλης, της δίνει τη δυνατότητα να διατηρεί πολλούς ανοιχτούς χώρους, διαθέσιμη γη, προστατευόμενα μνημεία και πολλά «εφαλτήρια» –τόπους εφόσον προκύψουν ανάγκες για νέες υποδομές.

Ωστόσο, η άποψη ότι το Λονδίνο είναι μια πολυεθνική και πολυπολιτισμική πόλη δεν είναι, πιθανώς, απολύτως ακριβής, υπό την έννοια ότι η γενική εικόνα δεν ισχύει σε όλους τους τόπους του λονδρέζικου χώρου. Σύμφωνα με τους Buck κα:

«Λίγο πιο μακριά από τα ποτάμια, το Essex και το Kent έχουν γίνει, από καιρό, υπνωτήρια, όπου έχουν μετακινηθεί οι Ανατολικολondρέζοι, όταν θα μπορούσαν να το αντέξουν οικονομικά, και αυτές οι κινήσεις ανήκουν, δυσανάλογα, σε λευκούς

ανθρώπους. Το ίδιο το Λονδίνο μπορεί (και το κάνει) να γιορτάζει την ποικιλομορφία του, αλλά στο άκρο του Μείζονος Λονδίνου και ιδιαίτερα στις κομητείες, πέρα από τα όριά του, το κοινωνικό τοπίο είναι πολύ λευκό (Buck κα, 2002: 43 στο Edward, 2008: 5).»

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι αν και ένα μέρος του Λονδίνου είναι και διαφημίζεται ως κοσμοπολίτικο, λειτουργώντας, ως μαγνήτης, για πολλούς ανθρώπους, ανά τον κόσμο, ωστόσο, υπάρχουν συμπαγείς μάζες λευκού πληθυσμού, σε εκτεταμένες περιοχές του λονδρέζικου χώρου. Αυτή η λεπτή γραμμή διαχωρισμού, απύσχα από αρκετά επίσημα σχέδια και μέρος της επιστημονικής βιβλιογραφίας, είναι δυνατό να λειτουργήσει δημιουργώντας προβλήματα στο σχεδιασμό του χώρου, καθώς το Λονδίνο παρουσιάζει από παλιά, κατά περιόδους, συνθήκες κοινωνικής πόλωσης.

Οπωσδήποτε, η κοινωνική διάρθρωση της έγγειας ιδιοκτησίας, δεν επηρεάζει μόνο τις τιμές των ακινήτων, δηλαδή την κατανομή των οικιστικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων και χρήσεων γης, αλλά και την εφαρμογή των σχεδίων του χώρου, σε συνδυασμό, πάντα, με τις τοπικές πολιτικές ισορροπίες. Σύμφωνα με τον Edward:

«Η επέκταση, κατά μήκος, των ακτινικών διαδρόμων, προς το βορρά, το νότο και τα δυτικά, θα μπορούσε να είναι μια καλή λύση, αλλά υπάρχει ένα ταμπού ότι, λόγω της δύναμης της αντίστασης, από τις τάξεις των ιδιοκτητών που υπερασπίζονται τους εαυτούς τους τόσο σθεναρά, στην πράσινη ζώνη, γύρω από το Μείζον Λονδίνο και την προστατευμένη «ύπαιθρο» στις γειτονικές περιοχές πιο πέρα. Η ελίτ της κομητείας του Buckinghamshire αγωνίστηκε κατά της απειλής της αστικοποίησης, το 1960, λέγοντας στην κυβέρνηση ότι σε αντάλλαγμα για τη διατήρηση των φυλλωδών Chiltern Hills στα Νότια Bucks, οι χωροτάκτες θα μπορούσαν να έχουν λευκή επιταγή στις κατοικίες με τούβλα από θειούχο κλίβανο (και ψηφοφόρους των Εργατικών) του Bletchley, στα Βόρεια Bucks. Έτσι, το Milton Keynes ορίστηκε όπου βρίσκεται. Τώρα, έχουμε το Thames Gateway, εν μέρει για τους ίδιους λόγους: οι άνθρωποι νοτιοανατολικά του Λονδίνου θα μπορούσαν να έχουν περισσότερες θέσεις εργασίας, η περιοχή χρειάζεται περισσότερες κατοικίες και το φαινόμενο NIMBY αντιτίθεται στην ανάπτυξη, απλά, φαίνεται λιγότερο ισχυρό σε μια ανατολική κατεύθυνση» (Edward, 2008: 4- 5).

Ο σχεδιασμός της αστικής ανάπτυξης με βάση τις πολιτικές προτεραιότητες και το συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων δεν είναι σπάνιο φαινόμενο, αν και στην περίπτωση αυτή συνδέεται τόσο με το φαινόμενο NIMBY, όσο και με ζητήματα που άπτονται της αρχιτεκτονικής τοπίου. Η επιμονή των ιδιοκτητών γης στην προστασία του τοπίου εξηγείται με τα κριτήρια της

αισθητικής και τα κριτήρια της κτηματαγοράς και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης σε μια χώρα που έχανε σταθερά τα στηρίγματά της, καθ' όλο τον 20^ο αι.

Για αυτούς τους λόγους, το κέντρο του Λονδίνου αντιμετωπίζεται με διαφορετικά κριτήρια από την περιφέρεια. Η Δημοτική Αρχή του Λονδίνου αναμένεται να ενισχύσει περισσότερο, επίκεντρα που έχουν μια ενδογενή δυναμική. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι το Croydon.

Σύμφωνα με τον Johnson (Johnson, 2013: 54):

«Το μεγαλύτερο αστικό κέντρο του Λονδίνου και ένα από τα δύο στρατηγικά κέντρα γραφείων της πρωτεύουσας, έξω από το κεντρικό Λονδίνο, έχει, στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη 13^η θέση από πλευράς καταναλωτικού πληθυσμού. Η κοινοπραξία που υπεγράφη μεταξύ Westfield και Hammerson, έναντι £ 1.000.000.000, για την αναγέννηση του αστικού κέντρου του Croydon, είναι η αναγνώριση του δυναμικού αυτού και μια εγγύηση ότι ένα πρόγραμμα ανάπτυξης παγκόσμιας κλάσης θα φέρει την ανάπτυξη σε αυτό το τμήμα της πρωτεύουσας».

Σε κάθε περίπτωση η ακανόνιστη ενσωμάτωση των διάφορων τόπων και επικέντρων του Λονδίνου, στη διεθνή οικονομία, δημιουργεί μια μίξη προκλήσεων και απειλών για το σχεδιασμό του χώρου και τη μητρόπολη εν γένει. Ορισμένοι μελετητές ισχυρίζονται ότι υπάρχει περισσότερη προσοχή των αρχών στο δυτικό μέρος του Λονδίνου, παρά το ανατολικό. Επί παραδείγματι, οι Buck κα ισχυρίζονται ότι το ανατολικό Λονδίνο είναι το πιο προβληματικό, τόσο από πλευράς οικονομίας και απασχόλησης, όσο και από πλευράς οικολογίας. Η σταθερότητα του δυτικού Λονδίνου είναι αποτέλεσμα, κυρίως, πολιτικών και προγραμματικών επιλογών, ιδίως από την Αρχή του Λονδίνου και, κυρίως, στον τομέα των μεταφορών (Buck κα, 2002: 7-9).

Εκτός από τις κοινωνικές τους ανισότητες και την έκφρασή τους στο Χώρο, η ανάπτυξη των αγορών συνδέεται με τις επιδόσεις της επιχειρηματικής ηγεσίας, τόσο ως χωριστά, σε κάθε επιχείρηση, όσο και, συλλογικά, ως κοινωνική τάξη. Η ικανή επιχειρηματική ηγεσία και η επένδυση σε βασικές υποδομές αποτελούν βασικό παράγοντα επιτυχίας, τουλάχιστο για την περίπτωση του Λονδίνου. Σύμφωνα με τους Clarke και Moonen:

«Σε μια δεύτερη φάση του διεθνούς προσανατολισμού, αυτές οι πόλεις πετυχαίνουν υψηλό βαθμό ανεξαρτησίας στην υλοποίηση της εμπορικής τους δραστηριότητας, ως μέρος συνειδητών εκλεκτικών εμπορικών δικτύων. Η Ζυρίχη, το Αμβούργο και το Λονδίνο, για παράδειγμα, πέτυχαν ένα προηγούμενο υψηλού βαθμού πολιτικής αυτονομίας. Αν και αυτό μπορεί, περιοδικά, να απειλείται από τους φιλόδοξους εθνικούς ηγέτες ή κατά τη διάρκεια του πολέμου, ο πλούτος και η δύναμη των εμπορικών κοινοτήτων έχουν διασφαλίσει ότι τα εμπορικά συμφέροντα δεν

παραβλέπονται για περισσότερους από έναν πολιτικό κύκλο. Αυτές οι επιχειρηματικές ηγετικές ομάδες έχουν υιοθετήσει μια σκόπιμη και στρατηγική προσέγγιση για το παγκόσμιο εμπόριο, νοοτροπίες που κάποτε ήταν κυρίαρχες δεν τείνουν να εξαφανιστούν. Αυτές διασφαλίζουν ότι οι υποδομές που συνδέονται με άλλες πόλεις – είτε δια θαλάσσης, είτε αεροπορικώς ή σιδηροδρομικώς – επεκτείνονται και διατηρούνται ως αυτονόητες, συχνά μέσω των δημόσιων επενδύσεων. Η προσοχή σε βασικές υποδομές είναι ορατή σήμερα στη επέκταση της χωρητικότητας ρουτίνας των λιμένων του Αμβούργου, καθώς και ο επικείμενος λιμενικός και εφοδιαστικός κόμβος London Gateway» (Clarke και Moonen, 2013: 44).

Η σύνδεση του Λονδίνου με τη Ζυρίχη και το Αμβούργου, πόλεις με συγκεκριμένα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, αναφορικά με την επιχειρηματικότητα, υποδηλώνει μια παρόμοια βάση έναρξης, για την ανάπτυξη τοπικών στρατηγικών. Δεδομένου ότι ο δημόσιος σχεδιασμός αποτελεί, κατά το μάλλον ή ήττον, αποτέλεσμα δημόσιας διαβούλευσης, είναι αναμενόμενο να συμπεριλαμβάνει διάφορους στόχους και συμφέροντα. Το ενδιαφέρον των επιχειρηματικών τάξεων για τις βασικές μεταφορικές και τηλεπικοινωνιακές υποδομές δεν έχει σχέση τόσο με τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, όσο με τη μείωση του ανά μονάδα κόστους πολλών προϊόντων, τη διάχυση της εμπιστοσύνης ανάμεσα σε πιθανούς εταίρους που απαιτείται για τις “front office functions” και τη διάδοση νέων ιδεών και καλών πρακτικών σε μεγαλύτερη κλίμακα.

Ειδικά στην περίπτωση των τριών πόλεων, η παγκόσμια σκόπευση αντανακλά την έντονη εξωστρέφεια και τη γεωγραφική διασπορά των εμπορικών και των επιχειρηματικών συμφερόντων που φιλοξενούν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σταθερότητα των επιχειρηματικών ηγεσιών, στην ανάκτηση των πρωτοβουλιών από το κεντρικό κράτος, στη διαμόρφωση στρατηγικών.

Σύμφωνα με το Infrastructure Delivery Plan:

«Οι υποδομές στην Πόλη, επομένως, ορίζονται ως *«κάθε εγκατάσταση, υπηρεσία ή φυσική κατασκευή που υποστηρίζει ή επιτρέπει την προτεινόμενη ανάπτυξη - αυτά μπορεί να χρηματοδοτούνται, ιδιωτικώς ή δημοσίως»*. Σε γενικές γραμμές, αυτό σημαίνει τις εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που είναι βασικές για τη λειτουργία της Πόλης του Λονδίνου ως μία παγκόσμιας κλάσης οικονομική και επιχειρηματική πόλη και ένα υψηλής ποιότητας μέρος για να ζει, να εργάζεται και να επισκέπτεται κανείς. Ο εθελοντικός τομέας μπορεί επίσης να έχει ένα ρόλο να παίξει σε κάποια χρηματοδότηση υποδομών πχ οργανώσεις νεολαίας» (City of London, 2011: 3).

Συνοπτικά οι κυριότερες μεταφορικές και πολιτιστικές υποδομές της μητροπολιτικής περιοχής του Λονδίνου, όπως και ο κοινωνικός τους αντίκτυπος, παρουσιάζονται στον Πίνακα 39

(«Οι μεταφορικές υποδομές και οι πολιτιστικοί πόροι του Λονδίνου»).

Πίνακας 39: Οι μεταφορικές υποδομές και οι πολιτιστικοί πόροι του Λονδίνου		
Υποδομές	Έναρξη λειτουργίας	Ωφελούμενοι/ ποσοτικά στοιχεία (έτος αναφοράς)
Αεροδρόμια		
Heathrow	1944	69 εκατομμύρια επιβάτες (2011)
Gatwick	1935	35.4 εκατομμύρια επιβάτες (2013)
Stansted	1966	17.5 εκατομμύρια επιβάτες (2012)
Luton	1945	σχεδόν 9.7 εκατομμύρια επιβάτες
London City	1987	περισσότερο από 3 εκατομμύρια επιβάτες (2012)
Southend	1935	γύρω στις 970,000 (2013)
Εμπορικά Λιμάνια		
Λονδίνο	18 ^{ος} αι.	43,7 εκατομμύρια τόνους (2012)
Tilbury	1886	ΜΔ
Σιδηρόδρομος		
London Underground	1863	πάνω από ένα δισεκατομμύριο επιβάτες το 2012/ 2013
London Rail	1883	ΜΔ
Προαστιακός ¹⁵	-	-
Τρένα υψηλής ταχύτητας (High Speed 1 και Eurostar)	1994	ΜΔ
Τουριστικά αξιοθέατα		
British Museum	1753	6,701,036 (2013)
Tate Modern	2000	5,318,688 (2012)
National Gallery	1824	5,163,902 (2012)
Natural History Museum	1881	4,105,106 (2009)
London Eye	2000	πάνω από 3.5 εκατ. ανά έτος
Science Museum	1857	2,989,000 (2012)
Victoria and Albert Museum	1852	3,231,700 (2012)
Madame Tussauds	1835	
National Maritime Museum	1937	2,367,904 (2009)
Tower of London	1078 (με επεκτάσεις ως το 1399)	2,444,296 (2012)
Πολιτισμός		
Royal Festival Hall	1951	2500 θέσεις
Queen Elisabeth Hall	1967	900 θέσεις
Barbican Center	1982	Συνολικά, πάνω από 4000 θέσεις
Hayward Gallery	1968	ΜΔ
Royal Albert Hall	1871	5272 θέσεις
Royal Opera House	1732	2256 θέσεις

Πηγή: αγγλόγλωσση Wikipedia, επίσημες ιστοσελίδες των υποδομών σε διαφορετικές χρονικές στιγμές κατά το έτος 2014¹⁶.

Επεξεργασία: Ίδια επεξεργασία

Ο κοινωνικός αντίκτυπος των υποδομών έχει ιδιαίτερη σημασία και αποτελεί ένα χρήσιμο

¹⁵ Πρόκειται για τμήμα του εθνικού δικτύου σιδηροδρόμων, χωρίς ιδιαίτερη ιστορία ή χωριστό υπολογισμό ωφελούμενων

¹⁶ Για την οικονομία του χώρου, παρατίθενται αναλυτικά στη Βιβλιογραφία, στο τέλος της διατριβής.

δείκτη στην εξέταση της μητρόπολης, δεδομένου ότι πρόκειται για ένα ποσοτικό στοιχείο –δηλαδή επιτρέπει άμεση σύγκριση με παρόμοιες υποδομές –και βοηθά στη συνειδητοποίηση της κλίμακας της επιρροής του Λονδίνου στον ευρωπαϊκό χώρο, σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Η διαχρονική επιμονή του Λονδίνου στις σύγχρονες υποδομές έχει δύο πτυχές, αναλόγως αν πρόκειται για μεταφορικές ή πολιτιστικές υποδομές –τα τουριστικά αξιοθέατα προσεγγίζουν τις δεύτερες, εφόσον δημιουργούν έντονες παραστάσεις στους επισκέπτες, αντίστοιχες με αυτές των πολιτιστικών υποδομών. Πρώτον, επιτρέπει τον ανώτερο έλεγχο του φυσικού χώρου, μέσω των μεταφορικών υποδομών, περιορίζοντας το μεταφορικό κόστος για πρόσωπα και αγαθά και κάνοντας περισσότερο συμφέρουσες τις διεθνείς διαδρομές που συμπεριλαμβάνουν την πόλη. Δεύτερον, επιτρέπει τον έλεγχο του κοινωνικού χώρου, μέσω των πολιτιστικών υποδομών, δημιουργώντας δεσμούς εμπιστοσύνης σε επενδυτές, επιχειρηματίες, εργαζόμενους και νέους από όλο τον κόσμο με το Λονδίνο ή ευνοώντας τους δεσμούς εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Ουσιαστικά, η ύπαρξη και η λειτουργία υποδομών μείζονος σημασίας διασφαλίζει ότι η πόλη δεν μπορεί να παρακαμφθεί από τις πολιτικές και τις οικονομικές εξελίξεις του μέλλοντος.

Οι μείζονος σημασίας υποδομές αντιστοιχούν στα Έργα, τα οποία οι Mastop και Faludi διαχώρισαν από τα Στρατηγικά Σχέδια, όπως αναφέρθηκε, ήδη, στο Κεφ. 4.3.3 («Βασικά εργαλεία του Χωρικού Σχεδιασμού»). Αντιστοίχως, σε στρατηγικό επίπεδο, στη σημερινή εποχή, το Λονδίνο έχει τρία βασικά εργαλεία για το ορθό σχεδιασμό των αναγκαίων υποδομών. Ειδικότερα:

- **Local Strategic Partnership (LSP):** Στο σώμα αυτό διαμορφώνεται από κοινού το μακροπρόθεσμο όραμα για τις επόμενες περιόδους, όπου συμμετέχουν παράγοντες – κλειδιά από το δημόσιο τομέα, τον ιδιωτικό τομέα και εθελοντικές οργανώσεις, φέρνοντας, κοντά, κατοίκους επιχειρήσεις, εργαζόμενους και θρησκευτικές κοινότητες, και συμφωνούνται οι στρατηγικές προτεραιότητες για την πόλη.
- **The City Together Strategy (CTS):** Η στρατηγική φροντίζει για τη σωστή εστίαση στο μέλλον και τη σωστή συνεργασία ανάμεσα στους φορείς στις επόμενες φάσεις της υλοποίησης.
- **Local Development Framework (LDF):** Αποτελεί τη χωρική έκφραση της Στρατηγικής και στηρίζεται επάνω στους στρατηγικούς της στόχους.

Υποδεικνύεται, από την ειδίκευση των σχεδίων του Λονδίνου σε στρατηγικό επίπεδο, ότι η

πόλη έχει αναπτύξει ένα ευρύ φάσμα επιλογών στο υψηλότερο επίπεδο, μη αφήνοντας τίποτε στην τύχη, αναφορικά με συνέργιες και την προστιθέμενη αξία που δημιουργούνται στα χαμηλότερα επίπεδα. Στο παραπάνω πλαίσιο, είναι λογικό η αστική ανάπτυξη να συνεχίζεται απρόσκοπτα και με μικρές αστοχίες, όπως μαρτυρείται από τις ανταγωνιστικές υποδομές και τα επιβλητικά μνημεία της σημερινής πόλης.

6.4.4) Αστική Διακυβέρνηση

Η ανάγκη για την οργάνωση των στρατηγικών λειτουργιών του Λονδίνου υφίσταται ήδη από τη βικτωριανή περίοδο, με το πρώτο δημοτικό συμβούλιο (London County Council) να έχει οριστεί, με εκλογές, το 1889 (Wenn, 2012). Αντικαταστάθηκε από το Συμβούλιο Μείζονος Λονδίνου το 1965, το οποίο, στη συνέχεια, καταργήθηκε, στα μέσα της δεκαετίας του 1980, από την κυβέρνηση Θάτσερ, για να ανασυσταθεί το 2000, ως η «Αρχή του Μείζονος Λονδίνου» (GLA) προκειμένου να γίνει, πάλι, δυνατός ο στρατηγικός σχεδιασμός της πόλης (οπ).

Το Ίδρυμα Brookings συνοψίζει τις αλλαγές που έλαβαν χώρα, στο Λονδίνο τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι οποίες αντέστρεψαν τη μέχρι τότε πορεία. Σύμφωνα με το Ίδρυμα Brookings:

«Μετά την κρίση και την καταστροφή των δύο παγκοσμίων πολέμων, και, αργότερα, την αποβιομηχάνιση, μια παγκόσμια ανάκαμψη ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Το "Big Bang", στον τομέα των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, προανήγγειλε την άφιξη των μεγάλων διεθνών τραπεζών και των επιχειρήσεων σε τομείς γύρω από τη γνώση. Το City του Λονδίνου πήρε μέτρα για τις υποδομές και τους κανονισμούς για να προσφέρει εξαιρετική πρόσβαση στην αγορά και να καρπωθεί, κερδοφόρα, νέες επενδύσεις κεφαλαίων από τις αγορές των BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία και Κίνα). Η απορρύθμιση της βιομηχανίας των μέσων ενημέρωσης του Λονδίνου, ενίσχυσε την πόλη ως μια, πρώτα, ευρωπαϊκή και, στη συνέχεια, διαπεριφερειακή πρωτεύουσα της πληροφορίας, συμπληρωμένη από το άνοιγμα της πόλης σε ένα νέο κύμα των εργαζομένων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και από τις σχολές και τους σπουδαστές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, σε διεθνές επίπεδο. Η ώθηση για τη βελτίωση της διακυβέρνησης, οδήγησε τελικά σε ένα νέο μητροπολιτικό αυτοδιοικητικό σύστημα το 2000» (Brookings Foundation, nd: 2) .

Σύμφωνα με τους Clarke και Moonen, το Λονδίνο ανήκει στις μητροπόλεις, οι οποίες επωφελούνται από τις μεταρρυθμίσεις στη μητροπολιτική διακυβέρνηση, χωρίς, όμως, η μητροπολιτική διοίκηση να ταυτίζεται με τη λειτουργική μητροπολιτική περιοχή, ούτε η

μητροπολιτική διοίκηση να ασκείται από την κεντρική κυβέρνηση (Clarke και Moonen, 2013: 8). Σήμερα, εκτιμάται ότι τα όρια της μητροπολιτικής περιοχής πρέπει να επεκταθούν, ώστε να συμπεριλάβουν και άλλες περιοχές, λειτουργικά ενωμένες με το Λονδίνο (<http://qz.com/241620/london-has-grown-too-big-for-its-current-boundaries/>).

Τα συστήματα αστικής διακυβέρνησης που εφαρμόζονται στην πόλη ευνοούν την κινητοποίηση των κατοίκων, προς τις κατευθύνσεις της βιωσιμότητας της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο, το σημαντικότερο πρόβλημα της πόλης στα τέλη της δεκαετίας του 1990, το κυκλοφοριακό, επιλύθηκε, σχετικά γρήγορα, χάρη σε μια μίξη δράσεων, αναφορικά με τις νέες τεχνολογίες και την κοινωνική ευαισθητοποίηση. Το πρόβλημα ήταν πολύ έντονο, σε σημείο που η μόνη αναφορά στο Λονδίνο στο σχέδιο *Ευρώπη 2000*, αφορούσε τα προβλήματά του στις μεταφορές. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή:

«Η αύξηση της οδικής κυκλοφορίας έχει οδηγήσει σε αύξηση της κυκλοφοριακής συμφόρησης σε περιοχές υψηλής πυκνότητας, όπως η Μπενελούξ και σε ορισμένες άλλες που σε μεγάλο βαθμό χρησιμοποιούν διαδρομές βορρά –νότου, όπως η κοιλάδα του Ροδανού, κάποιες κοιλάδες των Άλπεων, και ο άξονας Λονδίνου –Dover. Οι καθυστερήσεις αναπόφευκτα θα εξαπλωθούν σε υποδομές χερσαίων μεταφορών, εκτός εάν ο ετήσιος ρυθμός αύξησης της οδικής κυκλοφορίας πέσει κάτω από 1,3%.

Ειδικά όπου η διαθεσιμότητα της γης περιορίζεται από τη φύση του εδάφους, η επίλυση αυτών των προβλημάτων συμφόρησης μπορεί να έρχεται σε σύγκρουση με την ανάγκη για την προστασία του περιβάλλοντος» (EC, 1991: 14).

Σταδιακά, πάντως, τα προβλήματα ξεπεράστηκαν. Σύμφωνα με τους Dobbs κα, ενώ στη Βομβάη η μαζική χρήση του ΙΧ έχει οδηγήσει σε σημαντική απώλεια χρόνου για μεταφορά, στο Λονδίνο, η χρήση νέων τεχνολογιών για τη διαχείριση του κυκλοφοριακού έχει οδηγήσει σε πολύ εύκολες μετακινήσεις, όχι μόνο με ΙΧ αλλά και με μέσα μαζικής μεταφοράς (Dobbs κα, 2012: 54).

Σήμερα, τα προβλήματα των μέσων της δεκαετίας του 1990 φαντάζουν μακρινά, ενώ οι ενέργειες του Λονδίνου θεωρούνται υποδειγματικές για πόλεις με αντίστοιχα προβλήματα. Σύμφωνα με τους Labaye κα:

«Πάρα πολύ συχνά, οι κυβερνήσεις σπεύδουν για την κατασκευή νέων υποδομών, αντί για την πιο αποτελεσματική χρήση αυτού που ήδη έχουν, όπως η διαχείριση της ζήτησης ώστε να ταιριάζει με την δυνατότητα [της υποδομής]. Η διαχείριση της ζήτησης μέσω της τιμολόγησης της κυκλοφοριακής συμφόρησης έχει χρησιμοποιηθεί με επιτυχία στο Λονδίνο και σε άλλες πόλεις και γίνεται όλο και πιο αποτελεσματική με την καλύτερη τεχνολογία παρακολούθησης» (Labaye κα, 2013: 71).

Για να τη σωστή διαχείριση προβλημάτων που προκύπτουν από τη λειτουργία των υποδομών, έχει δημιουργηθεί στο Λονδίνο ένα σύστημα για την υλοποίηση των σχεδίων υποδομών, στο οποίο εμπλέκονται διάφοροι παράγοντες. Σύμφωνα με το *Infrastructure Delivery Plan* της πόλης:

«Στους Εταίρους –κλειδιά, κατά την υλοποίηση της υποδομής, περιλαμβάνονται (...):

- Φυσικοί πάροχοι υποδομών, όπως οι εταιρείες τηλεπικοινωνιών, ύδρευσης και αποχέτευσης, ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου.
- Η NHS του Λονδίνου και τα καταπιστεύματα στον τομέα της υγείας, όπως η City and Hackney Primary Care Trust.
- Εργολήπτες, μέσω του μετριασμού των επιπτώσεων της ανάπτυξης, με τη χρήση των συνεισφορών των εργοληπτών για την εξασφάλιση υποδομών, όπως ανοιχτοί χώροι, βελτιώσεις οδών, κοινοτικές εγκαταστάσεις και υποδομές ενέργειας χαμηλών εκπομπών άνθρακα.
- Πάροχους μεταφορών, όπως το Transport for London, εταιρείες που δραστηριοποιούνται στους σιδηροδρόμους και οι Network Rail, Crossrail Ltd και το Υπουργείο Μεταφορών» (City of London, 2011: 3).

Όμως, η αστική διακυβέρνηση του Λονδίνου, δεν εξαντλείται στις υποδομές –αν και όπως, δείχτηκε, η κατασκευή, λειτουργία, συντήρηση και ορθή οργάνωση των τελευταίων είναι κεφαλαιώδους σημασίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει, διαχρονικά, η δημιουργία του σωστού επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τους Clarke και Moonen:

«Σήμερα, εν μέσω πιέσεων για να κλείσει την ψαλίδα, σχετικά με τη μετανάστευση και το εμπόριο, το Λονδίνο έχει γίνει πιο οργανωμένο γύρω από το lobbying και την συνηγορία ενός ανταγωνιστικού επιχειρηματικού κλίματος. Οι φορείς της επιχειρηματικής ηγεσίας, όπως η London First και η City of London Corporation έχουν ασκήσει επιρροή, πείθοντας τις εθνικές κυβερνήσεις να διατηρήσουν το επιχειρηματικό και ελκυστικό πλεονέκτημα της πρωτεύουσας. Αυτό αντανακλά μια, σχεδόν, χλιετία της διπλωματίας της Πόλης του Λονδίνου να τεθεί το Λονδίνο ως μια πρωτοποριακή θέση εμπορικών συναλλαγών». (Clarke και Moonen, 2013: 32)

Η αστική διακυβέρνηση, ακόμη και τις ιστορικές περιόδους που δεν υπήρχε ως επιστημονικός όρος, είχε καθοριστικό ρόλο στην επιτυχημένη ανέλιξη του Λονδίνου, στην Αστική Ιεραρχία. Το Λονδίνο μπορούσε να υπολογίζει, συνήθως, στη στήριξη των εθνικών κυβερνήσεων, όποτε ήταν αναγκαίο, προκειμένου να διατηρεί τα πλεονεκτήματά της, για την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας. Ένα συγκεκριμένο ιστορικό παράδειγμα, πολύ νωρίς στη βρετανική ιστορία, υποδεικνύει τις ποικίλες σχέσεις, συγκρούσεις και δεσμούς ανάμεσα στο Λονδίνο, την αγγλική

κυβέρνηση και των ανταγωνιστικές γερμανικές πόλεις.

Ο Palais, εξετάζοντας πρωτογενές υλικό –επίσημα αρχεία και αλληλογραφία –διερευνά μια φάση του εμπορικού ανταγωνισμού της Αγγλίας και της Χάνσας, κατά τα χρόνια 1377 -1380 (Palais, 1959), και, εμμέσως, τις συνέπειες της αυτονομίησης μιας πόλης, στον πολιτικό και εμπορικό χάρτη της εποχής. Σύμφωνα με τον Palais, από το 13^ο αιώνα, η Χανσεατική Ένωση μονοπωλεί στη Βόρεια Ευρώπη και την Αγγλία στο εμπόριο και τις τράπεζες. Οι Ιταλοί προσπαθούν να παρεισφρήσουν επί Εδουάρδου Γ΄ αλλά αποτυγχάνουν (οπ). Το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα, οι Άγγλοι –κυρίως από το Λονδίνο –και οι Γερμανοί έμποροι είναι ανταγωνιστές και εχθρικοί μεταξύ τους, με τους δεύτερους να είναι διαιρεμένοι, δεδομένου ότι οι έμποροι της Κολωνίας διατηρούν τις θέσεις τους στην Αγγλία, ενώ οι έμποροι της Πρωσίας χάνουν τις θέσεις τους, στην Πρωσία, από τους Άγγλους (οπ).

Η πολιτική μεταβολή στην Αγγλία, υπέρ του Κοινοβουλίου, έχει οδηγήσει το Στέμμα σε χρέη προς την Πόλη του Λονδίνου, ιδίως τις εμπορικές τάξεις, και, σταδιακά, εξωθεί την κυβέρνηση σε περιορισμούς στη δράση της Χανσεατικής Ένωσης. Η τελευταία απαντά με πιέσεις στην αγγλική κυβέρνηση, απειλώντας με γενική διακοπή του εμπορίου ανάμεσα στη Χανσεατική Ένωση και την Αγγλία, αν δεν αποκαθίστατο το προηγούμενο status quo (οπ).

Αμφότερες οι πλευρές ακολούθησαν πολύ προσεκτική γραμμή. Αν και οι Πρώσοι κυνήγησαν και εξεδίωξαν βίαια πολλούς Άγγλους εμπόρους από γερμανικά εδάφη, το ανώτατο όργανο της Χανσεατικής Ένωσης, η Αντιπροσωπία, κράτησε τις ισορροπίες, αποτρέποντας τις ακρότητες, με το ενδιαφέρον σκεπτικό ότι *οι πρακτικές που είναι αποτελεσματικές στις σκανδιναβικές χώρες –δηλαδή οι βιαιοπραγίες –δεν είναι αποτελεσματικές σε χώρες με ανεπτυγμένο δικαστικό σύστημα, όπως ήταν, ήδη, η Αγγλία.*

Από την πλευρά της, η αγγλική κυβέρνηση έπρεπε να ισορροπήσει ανάμεσα στα συμφέροντα της χώρας συνολικά, τα οποία ευνοούνταν από το εμπόριο με τη Χάνσα, και στους λονδρέζους εμπόρους, από την άλλη, που ήθελαν να εκτοπίσουν τους γερμανούς ανταγωνιστές τους (οπ).

Τελικά, η λύση που βρέθηκε, έπειτα από μακρές και επίπονες διαπραγματεύσεις, σε όλα τα επίπεδα, ήταν η επιστροφή των προνομίων της Χάνσας, με αντάλλαγμα την αυξημένη διείσδυση των Άγγλων εμπόρων σε όλες τις πόλεις της Χάνσας, στη Βόρεια Θάλασσα, το Ρήνο, τη χερσόνησο της Γιουτλάνδης, τις σκανδιναβικές χώρες και τη Βαλτική (οπ). Το μονοπώλιο δεν έσπασε, τελικά, αλλά οι επιχειρηματικές τάξεις του Λονδίνου απέκτησαν προνομιακή πρόσβαση σε νέες αγορές, σημάδι ότι *οι νέες μορφές πολιτικής οργάνωσης, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, αλληλεπιδρούσαν έντονα και προς το συμφέρον του διεθνούς εμπορίου.*

6.4.5) Ολυμπιακοί Πόλοι στο Λονδίνο για τους Αγώνες του 2012

Σύμφωνα με το δήμαρχο του Λονδίνου Boris Johnson (Johnson, 2013), οι Ολυμπιακοί Αγώνες ένωσαν το Λονδίνο, αφού κατάφεραν να φέρουν κοντά δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, ενώ προετοίμασαν το έδαφος για μια κοινή θεώρηση του Οράματος της πόλης για το 2020 και ένθεν. Οι περιοχές ευκαιριών του μεταολυμπιακού Λονδίνου που αναμένεται να αναπτυχθούν εξαιτίας των ολυμπιακών έργων είναι οι εξής.

- **Crossrail 2 στο Euston και King's Cross –St Pancras**

Σύμφωνα με τον Johnson (Johnson, 2013: 9), εκεί θα είναι ο μεγάλος κόμβος των σιδηροδρομικών γραμμών της μητρόπολης και η εγκατάσταση του αρχηγείου της Google στην περιοχή δίνει πρόσθετες δυνατότητες στους κλάδους τεχνολογίας αιχμής. Υπάρχουν ήδη 1.900 νέα σπίτια και θα δημιουργηθούν 25.000 νέες θέσεις εργασίας, σε μια περιοχή με ταχύτατη σύνδεση και διεθνή πρόσβαση.

- **City Fringe**

Με πολύ καλή χωροθέτηση, ανάμεσα σε περιοχές με καλή πρόσβαση στις μεταφορές, τις ομοειδείς επιχειρήσεις και την αναψυχή, το City Fringe φιλοδοξεί να γίνει η νέα ψηφιακή πρωτεύουσα του κόσμου, καθώς έχουν ήδη δημιουργηθεί 48.000 θέσεις εργασίας σχετικές με την τεχνολογία, με σκοπό να φτάσουν τις 70.000, ενώ αναμένεται να χτιστούν 7.000 νέα σπίτια (οπ).

- **Royal Docks**

Με έκταση 125 εκτάρια και αναπτυξιακή δυναμική που μπορεί να φτάσει τα 22 δισ. £, η περιοχή φιλοξενεί ήδη το Siemens Crystal και το Emirates Air Line (Johnson 2013: 11). Προβλέπεται η ανάπτυξη νέας Επιχειρηματικής Ζώνης, η οποία θα υποστηρίξει επενδύσεις υψηλού κινδύνου δημιουργώντας 6.000 θέσεις εργασίας, ενώ ένα «πλωτό χωριό» θα υποδεχτεί μερικά από τα 11.000 σπίτια που θα κατασκευαστούν (οπ). Θα δημιουργηθεί το πρώτο –στο Λονδίνο – Ασιατικό Επιχειρηματικό Πάρκο, από μια μικτή δημόσια και ιδιωτική επένδυση, ύψους 1 δισ. £, ενώ θα δημιουργηθούν μεταφορικές συνδέσεις με το Woolwich και το αεροδρόμιο του Λονδίνου (οπ).

- **Upper Lea Valley**

Ευρισκόμενο βορειοδυτικά του Λονδίνου, θεωρείται δυνατό να αναπτυχθούν 15.000 νέα σπίτια και 9.000 θέσεις εργασίας (Johnson 2013: 15). Υπάρχει σχεδιασμός για την ανάπτυξη clusters πράσινων βιομηχανιών, με αναβαθμισμένες τις μεταφορικές συνδέσεις (οπ).

- **White City**

Η περιοχή έχει παράδοση στις δημιουργικές βιομηχανίες, τα μέσα ενημέρωσης και τη βιομηχανία αναψυχής, ενώ προγραμματίζεται η δημιουργία ενός νέου cluster για τις επιστήμες και τη μάθηση, υπό το Imperial College, με υπολογισμούς για 5.000 νέες κατοικίες και δέκα χιλιάδες θέσεις εργασίας (Johnson 2013: 20).

- **Earls Court**

Εκεί θα δημιουργηθούν τέσσερα διακριτά «συγκροτήματα κτιρίων» (“villages” στο πρωτότυπο), γύρω από το κεντρικό δρόμο και νέους δημόσιους χώρους, προσθέτοντας στη μητροπολιτική περιοχή 7.000 θέσεις εργασίας και 4.000 νέες κατοικίες.

- **Lower Lea Valley** μέχρι και το Stratford

Συνολικά, εκτιμάται ότι η δυνητική ανάπτυξη σε ολόκληρη την Κάτω Lea Valley και το Stratton θα ανέλθει σε 32.000 νέες κατοικίες και 50.000 θέσεις εργασίας (Johnson, 2013: 33).

- Ακαδημαϊκές φιλοδοξίες στο **Canada Water**

Όπως το UCL επεκτείνεται προς τα ανατολικά και το Imperial College προς τα δυτικά, ομοίως, και το King College, ένα άλλο διεθνώς φημισμένο πανεπιστήμιο, έχει φτάσει πέρα από τον Τάμεση στο Canada Water. Αυτό θα βοηθήσει στην ανάπτυξη ενός νέου επιστημονικού συμπλέγματος με δυνατότητες για 2.500 νέες κατοικίες και 2.000 νέες θέσεις εργασίας (οπ). Αν και σε απόλυτους αριθμούς φαίνονται λίγες, πρόκειται για θέσεις εργασίας υψηλής ειδίκευσης και αποτελούν ζωτικής σημασίας εξέλιξη για το μέλλον της πόλης.

- **Colindale**

Σύμφωνα με το Johnson:

«Στο Colindale, 12.500 νέες κατοικίες και 2.000 νέες θέσεις εργασίας θα δημιουργηθούν στις εγκαταστάσεις του πρώην αεροδρομίου και του Νοσοκομείου Colindale. Αυτή η νέα προαστιακή κοινότητα θα συνδεθεί με την Πόλη και το West End από την Βόρεια Γραμμή. Οι μεγάλοι ανοιχτοί χώροι του περιλαμβάνουν το Πάρκο Beaufort και η ανάπτυξη, θα πραγματοποιηθεί στο κτήμα Πάρκο Grahame και την Ακαδημία Εκπαίδευσης της Μητροπολιτικής Αστυνομίας Hendon» (Johnson, 2013: 36).

Επομένως, πιθανότατα, τα διδάγματα από τα προβλήματα που εμφανίστηκαν παλαιότερα στα Docklands έχουν αφομοιωθεί από τη μητροπολιτική αρχή, εξ ου και η αγωνία για άμεση σύνδεση με τα γνωστά και καταξιωμένα επιχειρηματικά κέντρα.

- **Wembley**

Η περιοχή του, πολύ γνωστού από τον αθλητισμό, σταδίου Wembley, πρόκειται να

αναβαθμιστεί εξ αιτίας των Ολυμπιακών Αγώνων. Σύμφωνα με τον Johnson:

«Στο Wembley, θα χτίσουμε στην επιτυχία του εικονικού εθνικού σταδίου, με την Arena και το Συνεδριακό Κέντρο και τον επαναπροσδιορισμό του “Olympic Way” για να δημιουργήσουμε μια νέα κοινότητα καταστημάτων, πολύ βελτιωμένους δημόσιους χώρους, ένα νέο πολιτικό κέντρο για το Συμβούλιο Brent και 11.500 νέες κατοικίες. Οι επεκτάσεις προς ανατολάς του κέντρου της πόλης και οι αναβαθμίσεις των τριών σταθμών θα πρέπει να δημιουργήσουν 11.000 τοπικές θέσεις απασχόλησης» (οπ).

Είναι πιθανό στο σημείο αυτό να πρυτάνευσαν επιπρόσθετα κοινωνικά κριτήρια, δεδομένου ότι το Ανατολικό Λονδίνο θεωρείται ότι δεν βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με το Δυτικό.

- **Brent Cross-Cricklewood**

Σύμφωνα με τον Johnson:

«Από το 2010 υπάρχουν σχέδια για ένα κέντρο της πόλης μητροπολιτικής κλίμακας στο Brent Cross-Cricklewood με ένα νέο σταθμό συνδεδεμένο με τον Τάμεση και η πύλη M1. 10.000 νέες κατοικίες υψηλής ποιότητας και 22.000 θέσεις εργασίας θα δημιουργηθούν. Μια νέα ζωντανή γέφυρα θα συνδέσει ένα διευρυμένο εμπορικό κέντρο Brent Cross στα νότια της Cricklewood. 14 εκατομμύρια τετραγωνικά πόδια της νέας ανάπτυξης και μια επένδυση £ 4,5 δισ. θα μεταμορφώσει την περιοχή» (οπ)

Η ανάπλαση δεν παρουσιάζει κάποια ποιοτική διαφορά από τις υπόλοιπες περιπτώσεις, ωστόσο, είναι σαφές ότι το μέγεθος της ανάπλασης είναι ικανό για τη σημαντική ώθηση των επενδύσεων στην περιοχή.

- **Greenwich Peninsula**

Σύμφωνα με τον Johnson:

«Πάνω από 7.000 θέσεις εργασίας και 13.500 νέα σπίτια θα δημιουργηθούν μέσω της περαιτέρω ανάπτυξης του Γκρίνουιτς ως μια σημαντική έλξη αναψυχής και αυξανόμενης κοινότητα. Ο σταθμός της γραμμής Jubilee και το O2 Centre είναι ένας μαγνήτης για την εμπορική ανάπτυξη και την πλευρά προς το νερό και υπάρχει η δυνατότητα ώστε να χρησιμοποιηθεί ένα τερματικό κρουαζιερόπλοιο. Θα δημιουργήσουμε ένα υψηλής ποιότητας δημόσιο χώρο μέσα από τα μονοπάτια του ποταμού, τα πάρκα και τις δημόσιες πλατείες» (Johnson, 2013: 42).

Στο συγκεκριμένο έργο ανάπλασης, προκύπτει ότι οι συνδυασμένες μεταφορές και το αστικό τοπίο λειτουργούν ως μοχλός ανάπτυξης για τη περιοχή.

- **Woolwich**

Σύμφωνα με τον Johnson:

«Η επίτευξη του αναπτυξιακού δυναμικού για το Woolwich εξαρτάται από την υφιστάμενη και την προτεινόμενη υποδομή μεταφορών –συμπεριλαμβανομένου του Crossrail –και των προσπαθειών για την ανάπλαση του κέντρου της πόλης και των συνδέσεων με το Woolwich Arsenal. Συνολικά, υπάρχουν προτάσεις για τουλάχιστον 5.000 νέα σπίτια και τον ίδιο αριθμό θέσεων εργασίας» (οπ)

Αν και από τις μακρότερες αναπλάσεις, η ενέργεια του Λονδίνου υποδηλώνει ότι υπάρχει μια ιεράρχηση στην κλίμακα των έργων για να αναπτύσσονται μεγαλύτερες συνέργιες.

- **London Riverside**

Σύμφωνα με τον Johnson:

«Με τις δυνατότητες για 14.000 θέσεις εργασίας και πάνω από 25.000 νέες κατοικίες, σημαντικές ευκαιρίες μπορούν να βρεθούν σε όλη την Barking Riverside, το Dagenham Dock και 3.000 εκτάρια στη βόρεια όχθη του Τάμεση που συνθέτουν London Riverside. Οι άξονες της απασχόλησης θα μπορούσαν να αναπτυχθούν ως ένα ηγετικό κέντρο για τη μεταποίηση υψηλής τεχνολογίας και της περιβαλλοντικής τεχνολογίας. Η επέκταση της Overground στο Barking Riverside θα οδηγήσει σε 10.000 νέες κατοικίες (Johnson, 2013: 42)».

Πρόκειται για μια φιλόδοξη ανάπλαση, η οποία μπορεί να δημιουργήσει συνέργιες με άλλες αναπλάσεις, τόσο χωρικά, όσο και κλαδικά –ως προς την οικονομία.

- **Vauxhall, Nine Elms, Battersea**

Σύμφωνα με τον Johnson:

«Καθοδηγούμενη από νέες υποδομές μεταφορών –συμπεριλαμβανομένης της επέκτασης της Βόρειας γραμμής, του σιδηρόδρομου, του ποδήλατου και των ποτάμιων λέμβων –αυτό το τμήμα του κεντρικού Λονδίνου θα προχωρήσει έναν αιώνα μέσα σε λίγα χρόνια, δημιουργώντας 25.000 θέσεις εργασίας και 16.000 σπίτια σε όλη τη περιοχή ανάπτυξης γραφείων, καταστημάτων και κοινότητας αξίας £8 δισ.» (Johnson, 2013: 60).

Είναι σαφής η προσπάθεια του Λονδίνου να δοθούν ευκαιρίες σε όλες τις περιοχές, προκειμένου να σφυρηλατηθούν δεσμοί με τα πιο ανεπτυγμένα μέρη της μητρόπολης, ώστε να αναπτυχθούν και να παρέχουν δυνατότητες απασχόλησης στους κατοίκους τους.

- **Park Royal**

Σύμφωνα με τον Boris Johnson:

«Η ανάπτυξη της υποδομής των μεταφορών στην κλίμακα αυτή έχει τη δυνατότητα να αυξήσει σημαντικά την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής –22.000 σπίτια και 50.000 θέσεις εργασίας σε ένα εμπορικό κέντρο γύρω από το σταθμό στην ευρύτερη βιομηχανική περιοχή του Park Royal» (Boris, 2013: 66)

Η μίξη δραστηριοτήτων –εμπόριο και βιομηχανία –υποδηλώνει, πιθανώς, την προσπάθεια, ώστε τα εισοδήματα που αποκτώνται από τη βιομηχανία να ανακυκλώνονται τοπικά, παρέχοντας δυνατότητες ενδογενούς ανάπτυξης στα διάφορα κέντρα του αστικού χώρου του Λονδίνου.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι όλα τα σημαντικά νέα αστικά τοπία, τα οποία συνδέθηκαν με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Λονδίνου το 2012 και εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο αξιοποίησης της δυναμικής που αναπτύχθηκε εξαιτίας των Αγώνων, στοχεύουν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και νέων κατοικιών, δείχνοντας, εξαρχής, τους φιλόδοξους αναπτυξιακούς στόχους της πόλης. Η ανανέωση του κτιριακού αποθέματος υποδηλώνει τη βούληση του Λονδίνου να αυξήσει την προσφορά κατοικίας και γραφείων, ενώ οι νέες θέσεις εργασίας παρουσιάζουν μια ποικιλία. Δεδομένου της διαφοροποίησης των στόχων (αναψυχή/ τεχνολογία/ μεταφορές κα) ανά περιοχή, είναι σαφές ότι διάφοροι κλάδοι της οικονομίας της πόλης αναμένεται να αναζωογονηθούν, προσφέροντας θέσεις εργασίας στους κατοίκους.

Φωτογραφία 4: Το Ολυμπιακό Στάδιο του Λονδίνου, όπως ετοιμάστηκε για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2012 (πηγή: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/FloodlitLondonStadium.jpg>)

Ένα μέρος των ενεργειών των αρχών του Λονδίνου αποσκοπεί στην κινητοποίηση του πληθυσμού προς την κατεύθυνση της βιωσιμότητας με μια ευρεία έννοια. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Ολυμπιακοί Αγώνες απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν, εκτός των άλλων για την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής. Οι Ολυμπιακοί αγώνες του 2012 δόθηκαν, από τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή, στο Λονδίνο, το 2005 και το Λονδίνο αποδύθηκε σε ένα πολυδιάστατο αγώνα για την άρτια διοργάνωση και την πλήρη αξιοποίηση της ολυμπιακής κληρονομιάς.

Ειδικότερα, οι Ολυμπιακοί Αγώνες του Λονδίνου (IOC, 2012 :2-7):

- Αναμένεται να έχουν τεράστιο οικονομικό αντίκτυπο στην οικονομία της πόλης. Η VISA υπολογίζει, συνολικά, σε 5,3 δισ £ το κέρδος της πόλης μέχρι το 2015, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται τα κέρδη των ετών πριν τους Αγώνες. Οι Lloyds ανεβάζουν το ποσό στα 16,5 δισ £ για την περίοδο 2005 -2017. Την περίοδο Ιουλίου –Αυγούστου 2012, οι δαπάνες των οι ξένων επισκεπτών ανήλθαν στα 4,5 δισ £.

- Έδωσαν τεράστια ώθηση σε κοινωνικά προγράμματα σχετικά με τον αθλητισμό, ενισχύοντας τη συμμετοχή των ανθρώπων, τις επαφές με νέους σε όλο τον κόσμο, την κατάρτιση επαγγελματιών –δασκαλοι, προπονητές κλπ –για την αξιοποίηση του αθλητικού ιδεώδους στα

σχολεία και τους χώρους άθλησης κλπ. Επιπρόσθετα, ενισχύθηκε ο αθλητισμός στη μικρή κλίμακα και συνδέθηκαν οι αθλητικές υποδομές με προγραμματισμένα αθλητικά γεγονότα της μεταολυμπιακής περιόδου. Επίσης, το Λονδίνο συνδέθηκε με τις πόλεις που θα φιλοξενήσουν Μεγάλα Γεγονότα την επόμενη περίοδο, δημιουργώντας άτυπα δίκτυα ανάμεσα σε ειδικούς, φορείς κα.

- Οδήγησαν στην αναβάθμιση της μητροπολιτικής περιοχής του Λονδίνου, η οποία αναβαθμίστηκε προκειμένου να φιλοξενήσει τους Αγώνες, ενώ η ολυμπιακή κληρονομιά πρόκειται να αφομοιωθεί από την ευρύτερη πόλη. Αντιμετώπιστηκε η ρύπανση του εδάφους, ενώ οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις θα μετατραπούν σε κοινωφελείς υποδομές διαφόρων τύπων, όπως σχολεία, κέντρα υγείας, πάρκα, επιχειρηματικοί χώροι, γειτονιές και κατοικίες.

- Προσέφεραν στην πόλη δέκα νέα σιδηροδρομικά δρομολόγια και τριάντα νέες γέφυρες, «πράσινα» έργα στις μεταφορές και ηλεκτρικά οχήματα, καθώς, επίσης, και αναβαθμισμένες επικοινωνίες. Επιπρόσθετα, οδήγησαν σε προγράμματα ενσωμάτωσης ανθρώπων με διαφορετικό χρώμα, εθνικότητα, φύλο κα.

- Διέδωσαν τη χρήση των περιβαλλοντικά φιλικών δομικών υλικών και τρόπων για καλύτερη ενεργειακή απόδοση, μέσω της αξιοποίησης τους σε ολυμπιακά έργα. Παράλληλα, ώθησαν στην κατασκευή πολλών υποδομών εκπαίδευσης και δημόσιας υγείας, καθώς και την προαγωγή του εθελοντισμού, της διαφορετικότητας και των επιχειρηματικών ευκαιριών.

Τα παραπάνω συνέβαλλαν και συμβάλλουν, ουσιαστικά, στη διατήρηση μιας κοινωνίας ελεύθερης και πολυπολιτισμικής, με ισχυρή τοπική ταυτότητα, ευαισθητοποιημένης στα σύγχρονα προβλήματα του αστικού περιβάλλοντος και με διάθεση για ουσιαστική δράση. Η πολύπλευρη ενσωμάτωση της προετοιμασίας και υλοποίησης των Ολυμπιακών Αγώνων στο σχεδιασμό της πόλης, οριστικοποίησε τη θέση του Λονδίνου ως παγκόσμια πόλη, ένα Κόμβο Γνώσης, με υψηλότερη στρατηγική και παγκόσμια συνδεσιμότητα, στο διεθνές αστικό σύστημα, και αισθητά βελτιωμένους δείκτες αναφορικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη και το αξιοβίωτο μιας πόλης.

Σύμφωνα με το Johnson (Johnson, 2013: 55-56), η έντονη άθληση αναμένεται να αποτρέψει πολλές σωματικές και ψυχικές ασθένειες του γενικού πληθυσμού, όπως, επίσης, να συμβάλει στην υγιή κοινωνικοποίηση των νέων. Οι εξελίξεις μπορούν να έχουν καταγιστικά αποτελέσματα, τόσο στην παραγωγικότητα στην εργασία, όσο και τη μείωση της εγκληματικότητας. Γι' αυτό προβλέπεται η διαρκής προβολή του αθλητισμού, τόσο στους κατοίκους, όσο και τα σχολεία.

Η άρση ή η άμβλυνση του χωρικού διαχωρισμού, στο εσωτερικό του Λονδίνου, όπως ο

τελευταίος γινόταν αντιληπτός μέσα από τους σχετικούς οικονομικούς δείκτες –πχ το κατά κεφαλήν εισόδημα –αποτελούσε ρητό στόχο των Αγώνων –δια στόματος, μάλιστα του τότε πρωθυπουργού Ντέιβιντ Κάμερον –και η σχετική στρατηγική είχε αναλυθεί στο Σχέδιο Ολυμπιακής Κληρονομιάς (Legacy Plan). Αφού δίνονται τεχνικά και οικονομικά στοιχεία των ολυμπιακών έργων του ανατολικού Λονδίνου, το Σχέδιο καταλήγει ότι τα τελευταία θα συνδεθούν τόσο με το όραμα του Δημάρχου ώστε το Λονδίνο να γίνει Παγκόσμια Πρωτεύουσα των Επιχειρήσεων, όσο και με τα τεχνικά έργα που έχουν προγραμματιστεί στην περιοχή (DCMS, 2010:13). Αναμένονται, μάλιστα, και νομοθετικές πρωτοβουλίες, οι οποίες θα δώσουν πρόσθετες εξουσίες και εργαλεία στο Δήμο του Λονδίνου για να επιτύχει τους στόχους του (οπ).

Ιδιαίτερη έμφαση, δόθηκε στην προστασία του περιβάλλοντος, τόσο του ανθρωπογενούς, όσο και του φυσικού (περιοχές SAR, SAC και Ramsar). Αποφασίστηκε ο διαχωρισμός του ολυμπιακού αστικού χώρου (GLA, 2011b: 10) σε πέντε υπο –περιοχές (το Ολυμπιακό Πάρκο, το Stottford, το Southern Olympic Fringe, το Hackney Wick and Fish Island και το Northern Olympic Fringe) και η προσαρμογή επάνω στις τελευταίες όλων των προβλημάτων που προκύπτουν από την προετοιμασία των Αγώνων, μαζί με τις λύσεις τους.

Η οικονομική απόδοση και ο αντίκτυπος των Ολυμπιακών Αγώνων του Λονδίνου απασχόλησαν την ειδική βιβλιογραφία. Σύμφωνα με τους Levy και Berger:

«Το Λονδίνο γνώρισε κατά μέσο όρο μόλις πάνω από 2 τοις εκατό ετήσια αύξηση του αριθμού των τουριστικών επισκέψεων, για τα τελευταία δέκα χρόνια. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, πιθανότατα, θα ενισχύσουν το ύψος δαπάνης των τουριστών, κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2012. Από την άλλη πλευρά, έχει αυξηθεί, κατά την τελευταία δεκαετία, μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης κατά 3,6 τοις εκατό, υψηλότερο από το ποσοστό πληθωρισμού του Λονδίνου που ήταν 2,6 τοις εκατό κατά την ίδια περίοδο. Μια πρόσφατη έρευνα του ταξιδιωτικού σύμβουλου διαπίστωσε ότι το Λονδίνο είναι ο νούμερο ένα τουριστικός προορισμός στον κόσμο, ακολουθούμενη από τη Νέα Υόρκη και το Παρίσι (World News, 2012). Μια έκθεση της Visa αναμένει το Λονδίνο να πραγματοποιήσει ένα θετικό οικονομικό όφελος 5,1 δισεκατομμυρίων λιρών £, με αντίστοιχη καταναλωτική δαπάνη των 750 εκατομμυρίων [λιρών] £ κατά τη διάρκεια των αγώνων (World News, 2012). Οι αριθμοί έχουν ορισμένες υποθέσεις οι οποίες μπορεί να αποδειχτούν προωθημένες αλλά το ποσό των 5,1 δισ. [λιρών] £ φαίνεται να είναι εφικτό, με την προϋπόθεση της ορθής διαχείρισης.» (Levy και Berger, 2013: 19).

Η σύζευξη των Ολυμπιακών Αγώνων με τον τουρισμό στο Λονδίνο ήταν, ασφαλώς, μια από τις προκλήσεις της πόλης, δεδομένου ότι η πόλη παραμένει κορυφαίος τουριστικός

προορισμός, βασισμένη, κυρίως, στην ιστορία της, το επιχειρηματικό της περιβάλλον, την κουλτούρα της και την ευκολία πρόσβασης από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες παρείχαν, αφειδώς, δημοσιότητα και συνδέθηκαν, σε ένα παγκόσμιο κοινό, με την ικανότητα της πόλης να ανταποκρίνεται, επιτυχώς, στις προκλήσεις και να είναι φιλική με το έξω κόσμο. Κρίνοντας από τις ενέργειες του Λονδίνου, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της μητρόπολης δεν περιορίζεται μόνο σε στενούς επενδυτικούς στόχους αλλά διευρύνεται σε πεδία που συμπεριλαμβάνουν τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη. Προφανώς, το αποτέλεσμα αναδεικνύεται σε πλεονέκτημα στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων.

Υποδεικνύεται, από τα παραπάνω, ότι, στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων, το Λονδίνο χρησιμοποίησε τα διδάγματα του μητροπολιτικού σχεδιασμού των τελευταίων δεκαετιών. Τα θεσμικά εργαλεία, όπως τα σχέδια και τα προγράμματα χρηματοδότησης, είχαν ήδη δημιουργηθεί και ο διοικητικός μηχανισμός της πόλης ήταν έτοιμος να τα αξιοποιήσει. Η ενίσχυση της μητρόπολης, στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, επιτυγχάνεται τόσο στο φυσικό χώρο, όσο και σε στρατηγικό επίπεδο, με ποικιλία, μάλιστα, στόχων και μέσων, χωρικών και α-χωρικών.

6.5) Συμπεράσματα από τη μελέτη –περίπτωσης

Η πρώτη παρατήρηση για τη μελέτη περίπτωσης, είναι ότι το Λονδίνο αποτελεί την κορωνίδα της Αστικής Ιεραρχίας, ανεξάρτητα από το πώς η τελευταία αναπαρίσταται και σε ποιο επίπεδο γίνεται αναφορά (Ηνωμένο Βασίλειο –Ευρώπη –Κόσμος). Τούτο ισχύει τόσο για τις ποιοτικές, σύντομες κρίσεις ερευνητών, βασισμένες στην εμπειρική αίσθηση που δίνουν οι σημερινές μητροπόλεις, όσο και για τις αναλυτικές προσεγγίσεις, βασισμένες, συχνά, σε ποσοτικά στοιχεία που έχουν προκύψει από εξαντλητική έρευνα. Όπως προκύπτει από εμπειρικά δεδομένα, τα πανθομολογούμενα πρωτεία του Λονδίνου επιμερίζονται ανά σύστημα μητροπόλεων, αναλόγως των συνδέσεων και των δικτύων της πόλης.

Από την ανάλυση της μελέτης –περίπτωσης, υποδεικνύεται ότι το Λονδίνο είχε, από την αρχή, καίριο ρόλο στην οργάνωση του χώρου, πρώτα, της Αγγλίας, μετά του Ηνωμένου Βασιλείου και, σταδιακά, της Ευρώπης, καθώς και μεγάλου μέρους του υπόλοιπου κόσμου. Πρόκειται για μια διαδικασία, βασισμένη στη διαρκή μεγέθυνση των υφιστάμενων αγορών και την αυξημένη ανταγωνιστικότητα νέων κλάδων, η οποία, ουσιαστικά, δε σταμάτησε ποτέ, αν και το Ηνωμένο Βασίλειο, ως εθνική οικονομία, υπέστη αρκετές μεταβολές, κατά τον 20^ο αιώνα. Αυτός ο καίριος ρόλος οδήγούσε, σταδιακά, την πόλη στη συγκρότηση αστικών συστημάτων, των οποίων είχε τον έλεγχο και, ως εκ τούτου, την κυρίαρχη θέση, μια εξέλιξη που ανακόπηκε ποτέ. Προέκυψε δε, μια διαρκή ανάδυση αστικών συστημάτων, με επίκεντρο το Λονδίνο, πρώτα, στο εσωτερικό της μεσαιωνικής Αγγλίας, αργότερα, στους πρώτους νεωτερικούς χρόνους, πέριξ της Βόρειας Θάλασσας και της Βαλτικής Θάλασσας και, τέλος, με άλλες ισχυρές –δηλαδή με αντίστοιχη του Λονδίνου θέση –πόλεις της Ευρώπης, της Αμερικής και, πιο πρόσφατα, στον υπόλοιπο κόσμο.

Ειδικότερα, υπάρχει βαθιά και διαχρονική σύνδεση στις κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις ανάμεσα στη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο. Η πολύπλευρη αυτή σύνδεση αποτυπώνεται στην εποχή μας σε μελέτες γύρω από τα διάφορα σημερινά αστικά συστήματα, για τα οποία χρησιμοποιούνται διάφορες ονομασίες (USAL και NYLON) και αφορά ιδίως χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, επενδύσεις και μεταφορές. Κατ' επέκταση, διαπιστώθηκε η ύπαρξη σχέσεων με άλλες αμερικανικές μητροπόλεις, χωρίς, όμως, το βάθος και τη σταθερότητα που επιδεικνύονται στην περίπτωση της Νέας Υόρκης. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια συμβιωτική σχέση, από την οποία έχουν κερδίσει πολλά και οι δύο μητροπόλεις, και της οποία το εύρος επιβεβαιώνει εμφατικά το «διττό ρόλο» των

δύο μητροπόλεων, άλλοτε ως βάση και άλλοτε ως προγεφύρωμα της άλλης σε μια τεράστια αγορά –την αμερικανική και την ευρωπαϊκή αντίστοιχα.

Με βάση το τελευταίο, προκύπτει το συμπέρασμα ότι, ουσιαστικά, το Λονδίνο και η Νέα Υόρκη, ως προς τη διάρθρωση των επιχειρηματικών δικτύων, εναλλάσσονται στους ρόλους headquarter –intermediate subsidiary, ανάλογα με τον κλάδο της οικονομίας και τη μετοχική σύνθεση της κάθε εταιρίας χωριστά. Αυτή η εναλλαγή ρόλων ενδυναμώνει, ταυτοχρόνως, και τις δύο μητροπόλεις.

Εν συνεχεία, τα χρηματοπιστωτικά και οι συναφείς υπηρεσίες εξασφαλίζουν, κατά μακρές περιόδους, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του Λονδίνου. Κατά καιρούς, διάφορα προϊόντα στήριξαν ανθηρούς κλάδους στην πόλη, όπως πχ το τσάι, το ρύζι ή ο καπνός. Σταδιακά, αυτά τα προϊόντα ενσωματώθηκαν στο χρηματιστήριο παραγώγων στο Λονδίνο, δίνοντας περαιτέρω άνθιση στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Στα παραπάνω, πρέπει να προστεθούν τα τεράστια κεφάλαια και τα κέρδη της ακμάζουσας βρετανικής βιομηχανίας κατά τον 19^ο αιώνα και η αθρόα εισροή κεφαλαίων από όλο τον κόσμο, έπειτα από το “big bang”, στις τράπεζες, το 1986.

Με βάση το τελευταίο και σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν στο 5.2 («Θεωρίες Αστικής Ιεραρχίας») σχετικά με το Μοντέλο του Henderson, το Λονδίνο τείνει να ικανοποιεί τις συνθήκες που προτείνει το μοντέλο, δηλαδή την επίτευξη των εξωτερικών οικονομιών σε συγκεκριμένους κλάδους (όπως πχ χρηματοπιστωτικά), όπως και την επίτευξη εσωτερικών οικονομιών, σε όλους τους κλάδους.

Επιπλέον, προκύπτει ότι το Λονδίνο έχει πολλά χαρακτηριστικά, μερικά, μόνο, από τα οποία συναντώνται σε άλλες βρετανικές πόλεις. Επομένως, οι τελευταίες δύσκολα μπορούν να εξισορροπήσουν τον τεράστιας σημασίας διεθνή και εθνικό ρόλο της πρωτεύουσας. Επιπρόσθετα, οι κοινωνικές και οι πολιτιστικές τάσεις και κλίσεις της βρετανικής κοινωνίας, στηριγμένες σε μια καλά επεξεργασμένη παράδοση αιώνων, κάνουν μια τέτοια υποκατάσταση ακόμη δυσκολότερη.

Οι υποδομές εξυπηρετούν την κοινωνική αναπαραγωγή μιας πόλης, σε ορισμένες περιπτώσεις, όμως, λειτουργούν ως ένα σημαντικό πλεονέκτημα της πόλης για την έλξη επιχειρήσεων και ανθρώπων. Όπως προέκυψε από τη μελέτη περίπτωσης, η επιμονή του Λονδίνου να αποκτά σύγχρονες μεταφορικές υποδομές εξασφαλίζει στην πόλη, τις επιχειρήσεις και τους κατοίκους της, τον ανώτερο έλεγχο του χώρου, είτε ιδωθεί ως ο τρισδιάστατος φυσικός χώρος, είτε ως άυλος χώρος των ροών. Για την ακρίβεια, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η μητρόπολη αφομοίωσε πλήρως τα σκληρά μαθήματα των προηγούμενων δεκαετιών, τόσο στην περίπτωση των Docklands, όσο και στα σοβαρά προβλήματα μεταφορών, σε μητροπολιτικό επίπεδο, της δεκαετίας

του 1990. Η επιτυχής απάντηση στα προβλήματα και τις προκλήσεις άνοιξε νέους ορίζοντες στην πόλη και τη βοήθησε να παραμείνει μπροστά από τους ανταγωνιστές της.

Αντίστοιχα, δείχτηκε ότι οι πολιτιστικές υποδομές εξασφαλίζουν την κυρίαρχη θέση του Λονδίνου στις εντυπώσεις πολλών ανθρώπων, όχι μόνο Βρετανών ή υπηκόων της Κοινοπολιτείας, όπου, ούτως ή άλλως, υφίστανται ισχυροί πολιτιστικοί δεσμοί, αλλά και πολιτών πολλών άλλων κρατών. Οι δύο αυτοί παράγοντες και οι προεκτάσεις τους στον κοινωνικό χώρο επηρεάζουν σημαντικά τις αποφάσεις των ανθρώπων για ένα ευρύτατο φάσμα ζητημάτων που μπορεί να αφορούν χωροθετήσεις επενδύσεων, τουριστικούς προορισμούς, τοποθετήσεις κεφαλαίων, επιλογή μόνιμης κατοικίας κ.ο.κ.

Όπως υποδεικνύει ο Πίνακας 39 («Οι μεταφορικές υποδομές και οι πολιτιστικοί πόροι του Λονδίνου»), το Λονδίνο έχει πολλές υποδομές, διάφορων τύπων –οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές –και με μεγάλο κοινωνικό αντίκτυπο, γεγονός που ενισχύει την κεντροβαρή του θέση στο φυσικό και τον κοινωνικό χώρο, ενδυναμώνοντας τις εξαρτήσεις των βρετανικών, ακόμη και των ευρωπαϊκών, πόλεων από αυτό. Δεδομένου ότι η υλοποίηση υποδομών μεγάλης κλίμακας προϋποθέτει ανάληψη σημαντικών τεχνικών και οικονομικών κινδύνων, είναι πιθανό το Λονδίνο να μην ξεπεραστεί, σε επίπεδο υποδομών, βραχυπρόθεσμα από άλλες πόλεις, αν και είναι πιθανό οι τελευταίες να το επιχειρήσουν.

Επιπρόσθετα, η πρόωμη ανάπτυξη ενός ανεπτυγμένου νομικού και δικαστικού συστήματος στην Αγγλία ωφέλησε σημαντικά τη διευθέτηση επιχειρηματικών αντιδικιών ή των διενέξεων ιδιωτών με την πολιτική εξουσία. Πέρα από το ρόλο του Λονδίνου, ως η έδρα της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας, η πόλη κέρδισε σημαντικά από την ετοιμότητα των επιχειρηματικών της τάξεων να επωφεληθούν από το νέο πλαίσιο ανάπτυξης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, δηλαδή τη σταθερότητα που παρείχε για την ομαλή εξέλιξη των επιχειρήσεων και των αγορών.

Αντιστοίχως, οι επιλύσεις, ήδη από πολύ νωρίς, των συγκρούσεων μεταξύ των εγχώριων και των ξένων επιχειρηματικών τάξεων σε ένα κλίμα συμβιβασμού και αμοιβαίου οφέλους, κινητοποιούσε τις παραγωγικές δυνάμεις της Αγγλίας –και των διαδόχων κρατών –ενώ δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για ένα μακροπρόθεσμο σχεδιασμό στους τομείς των υποδομών, της εκπαίδευσης κ.α. Είναι σαφές ότι οι καλές πρακτικές που επεκράτησαν, από νωρίς, στην Αγγλία, στην απονομή δικαιοσύνης και τα επιχειρηματικά ήθη παρείχαν στην πόλη πολλές ευκαιρίες για ανάπτυξη και βοήθησαν τους κατοίκους να εσωτερικεύσουν τους κοινωνικούς αυτοματισμούς.

Τέλος, το Λονδίνο βασίζει τη στρατηγική του για το 2020, στην αστική ανάπτυξη που προκλήθηκε από τους Ολυμπιακούς Αγώνες, σε δύο επίπεδα. Αφενός, στις υποδομές, κάθε τύπου,

που δημιουργήθηκαν για την ομαλή τέλεση των Αγώνων και, αφετέρου, στη μεγάλης έκτασης δημοσιότητα, τόσο της προσπάθειας, όσο και του γεγονότος. Για το σκοπό αυτό, έχουν εκπονηθεί πολλά και λεπτομερή σχέδια για την πλήρη αξιοποίηση του αναβαθμισμένου μητροπολιτικού χώρου και τη διασπορά των ευκαιριών, αναλόγως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε τόπου. Τα νέα αστικά επίκεντρα, τα οποία αναδεικνύονται προγραμματισμένα, ικανοποιούν στρατηγικές ή τοπικές ανάγκες του Λονδίνου, με βάση τις προτεραιότητες του, στην οικονομική ή την κοινωνική ανάπτυξη.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τη μελέτη –περίπτωσης (δοκιμή –επαναβεβαίωση των εννοιών –κλειδιά) είναι ότι το Λονδίνο εξασφάλιζε, πάντοτε, τον έλεγχο του χρόνου, των συνδέσεων, των στρατηγικών κλάδων, του ρίσκου και των τοπικών παραγόντων αστάθειας, καταφέροντας, κάθε φορά, να είναι μια σημαντική πόλη του διεθνούς αστικού συστήματος και στην αιχμή των εξελίξεων. Αυτή η επιτυχία επιβραβεύεται με κορυφαίες θέσεις –αν όχι την κορυφαία θέση –σχεδόν σε όλες τις διαθέσιμες μελέτες, δίνοντας εμπειρική επαλήθευση στις παρατηρήσεις του Ο' Sullivan, οι οποίες παρουσιάστηκαν στο 5.2 («Θεωρίες Αστικής Ιεραρχίας»), για τη Θεωρία Κεντρικών Τόπων και τις μεταβολές στην Αστική Ιεραρχία, επιβεβαιώνοντας ότι η τελευταία είναι δύσκολο να ανατραπεί.

Ιδιαίτερο ρόλο στην επιτυχία του Λονδίνου έχουν, κατά την τρέχουσα περίοδο, τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα και οι αντίστοιχες υπηρεσίες, ενώ, τα τελευταία χρόνια, βαρύνουσα σημασία αποκτούν οι ΤΠΕ, οι οποίες απαιτούν καλής έως πολύ υψηλής ποιότητας ανθρώπινο κεφάλαιο. Το γεγονός υποδεικνύει ότι το Λονδίνο έχει μια δυσπόστατη κεντρική θέση, όχι μόνο γεωγραφικά, όπως ήδη αναφέρθηκε, αλλά και στο Χώρο των Ροών και τη διαδικασία παραγωγής, μεταφοράς, διανομής, χρήσης και κατανάλωση γνώσεων. Επίσης, οι κλάδοι αιχμής και τα δίκτυα που δημιουργούν έχουν μεγάλο αντίκτυπο στις κοινότητες, κάθε κοινωνικής τάξης ή ομάδας, οι οποίες δημιουργούνται από τον πολιτισμό ή τα Μεγάλα Γεγονότα. Ως εκ τούτου, η επιτυχία του Λονδίνου ξεκινά από την οικονομία, σημαντικός, όμως, είναι και ο ρόλος της κοινωνικής δικτύωσης και συσπείρωσης. Επιπρόσθετα, σε κανένα σημείο, δεν διαψεύδεται η θέση ότι το Λονδίνο αποτελεί κεντρικό σημείο στις ροές γνώσης και διανοητικών αγαθών.

Ως προς το βαθμό εκτίμησης ισχύος της θεωρίας, είναι σαφές ότι η υπόθεση εργασίας επιβεβαιώνεται, τουλάχιστον ως προς τις «Άλφα Πόλεις», δεδομένου ότι το Λονδίνο έχει σημαντικά κοινά γνωρίσματα με αυτή την τάξη πόλεων. Είναι πιθανό, οι υποθέσεις εργασίας επιβεβαιώνονται, επίσης, σε μικρότερο βαθμό, στις «Βήτα Πόλεις» και, γενικότερα, στις πόλεις οι οποίες έχουν ηγετικό ρόλο σε μια περιφερειακή ή υπερτοπική κλίμακα. Όμως κάτι τέτοιο,

Μελέτη Περίπτωσης: Λονδίνο

πιθανότατα, χρειάζεται χωριστή δοκιμή και επαναβεβαίωση –ή έστω μη διάψευση.

6.6) Ανακεφαλαίωση Κεφαλαίου 6

Στο Κεφάλαιο 6 εξετάστηκε, λεπτομερώς, η μελέτη –περίπτωσης της διατριβής, το Λονδίνο. Η μελέτη περίπτωσης εξυπηρετεί τη δοκιμή των υποθέσεων που προκύπτουν από τη επισκόπηση των θεωριών και η επιλογή του Λονδίνου έγινε επειδή ικανοποιεί πολλές από τις αρχικές υποθέσεις των θεωριών που εξετάζονται. Βρίσκεται ψηλά στις αξιολογήσεις των μητροπόλεων, είναι κόμβος του διεθνούς εμπορίου, έχει δημιουργήσει πολλά νέα αστικά τοπία και βρίσκεται σε ένα χώρο (Βρετανία), ο οποίος είναι χωρίς «συμπαγή» εσωτερικά όρια –πχ οροσειρές και μεγάλους ποταμούς. Τα παραπάνω επιτρέπουν τη δοκιμή της ΘΚΤ, της ΝΟΓ, των αστικών μοντέλων και των υπόλοιπων ζητημάτων που έχουν προκύψει από τον πυρήνα της έρευνας. Ακολούθως, με τον ίδιο τρόπο, είναι εφικτή η επαναβεβαίωση της μελέτης περίπτωσης και η εκτίμηση του βαθμού ισχύος της.

Καταρχάς, εξετάστηκε η θέση του στην Αστική Ιεραρχία και, ειδικότερα, η θέση του στον κόσμο, την Ευρώπη και το Ηνωμένο Βασίλειο. Όπως προέκυψε, βρίσκεται στην κορυφή, τόσο με βάση τις ποσοτικές αξιολογήσεις, όσο και τις ποιοτικές αξιολογήσεις. Το Λονδίνο είναι μια από τις κορυφές του παγκόσμιου και του ευρωπαϊκού αστικού συστήματος, καθώς και η κορυφή του βρετανικού συστήματος.

Εν συνεχεία, μελετήθηκε η εξέλιξη του Λονδίνου ως μέρος του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων. Προέκυψαν στοιχεία ότι το Λονδίνο οικοδόμησε από πολύ νωρίς σχέσεις και εξαρτήσεις με άλλες σημαντικές πόλεις, σε όλα τα επίπεδα και από όλες τις πλευρές, και γι' αυτό, σταδιακά, κατάφερε να εκτοπίζει τους ανταγωνιστές του στην κυριαρχία του χώρου. Απ' όταν ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων απέκτησε συνεκτική μορφή και σαφή έκφραση στο χώρο, ωθώντας τις επιστήμες του χώρου στη διερεύνηση του φαινομένου, το Λονδίνο εξελίχτηκε σε κινητήρια δύναμη του φαινομένου και σε αναβαθμισμένη κορυφή της Αστικής Ιεραρχίας –μια πυραμίδα με μεγαλύτερη κλίση.

Ειδικότερα, επιβεβαιώθηκε ότι το Λονδίνο χρησιμοποιεί διάσημους τόπους και τοπόσημα για τη δημιουργία της επιθυμητής εικόνας σε επενδυτές, επιχειρηματίες, τουρίστες και κατοίκους. Οι διεθνείς εκθέσεις, η πρωτοποριακή αρχιτεκτονική των κτιρίων και η σχεδόν σφαιρική αστική βιωσιμότητα είναι βασικά σημεία της σκιαγράφησης της εικόνας της πόλης προς τους ξένους στους οποίους απευθύνεται.

Χάρη στις διαχρονικά δυναμικές αγορές του Λονδίνου έχουν σχηματιστεί δύο αναπτυξιακές αιχμές στον μητροπολιτικό του χώρο, η Πόλη (City) και το Westminster, από όπου ξεκινούν και

διαχέονται, διεθνώς, σημαντικές σχέσεις και εξαρτήσεις, στηριγμένες σε πολλούς οικονομικούς κλάδους και τις εταιρείες που δραστηριοποιούνται σε αυτούς, επί πολλά χρόνια. Οι εταιρείες οικοδομώντας υπομονετικά την υπεροχή τους στους οικείους κλάδους, η οποία, όμως, σφωρευτικά, προκάλεσε την υπεροχή της πόλης στο αστικό σύστημα. Σε αντίθεση, όμως, με την Πόλη και το Westminster, το Canary Wharf είναι προϊόν του σύγχρονου πολεοδομικού σχεδιασμού, ο οποίος αφομοίωσε επιτυχώς τα μαθήματα από παλαιότερες αστικές αναπλάσεις, όπως τα Docklands.

Στα Docklands, υποτιμήθηκε η σημασία του πολεοδομικού σχεδιασμού και παραλίγο να καταστραφεί μια μεγάλη και σημαντική έκταση του Λονδίνου. Δεδομένου ότι στην ανάπλαση δεν είχε προβλεφθεί η σωστή μεταφορική σύνδεση και η ομαλή ενσωμάτωση της περιοχής στο χώρο του Λονδίνου, οι επενδύσεις στο Docklands ήταν επισφαλείς και απαιτήθηκε αναμόρφωση του προγράμματος, ώστε να αποφευχθούν οι κίνδυνοι για την πολεοδομία της πόλης. Έκτοτε το Λονδίνο κάνει πολλές αναπλάσεις, δημιουργώντας πολλά νέα αστικά τοπία, διάσπαρτα, χωρίς υπερβολές στην κλίμακα έκαστου, με την εμπλοκή πολλών key players για τον επιμερισμό των τεχνικών και των οικονομικών κινδύνων και με προβλέψεις για την απορρόφηση των εξωτερικών οικονομικών που δημιουργούνται.

Οι κεντρικές θέσεις που δημιουργήθηκαν, σταδιακά και ανά κλάδο, προστατεύτηκαν, επανειλημμένα, με την κατασκευή σημαντικών υποδομών, τεχνικών και κοινωνικών, με την ανάπτυξη της περιφερειακής συνεργασίας, με την καλλιέργεια ενός υψηλού πολιτιστικού προφίλ και της ώσμωσης με ίδιες τάξης μητροπόλεις, όπως και με την εδραίωση ισχυρών φορέων εξουσίας. Προϊόντος του χρόνου, οι κεντρικές θέσεις στην πόλη ισχυροποιήθηκαν, συνέκλιναν, ταυτίστηκαν και ιεραρχήθηκαν, προκαλώντας τις σημερινές κεντρικότητες που διαχέονται σε μια ευρύτατη περιοχή.

Ένας κλάδος, με ιδιαίτερη σημασία για το Λονδίνο, είναι ο χρηματοπιστωτικός δηλαδή οι τράπεζες, οι επενδύσεις, οι ασφάλειες κλπ. Ο χρηματοπιστωτικός κλάδος αποτελεί το σταθερό σύνδεσμο, ανάμεσα στις μητροπόλεις –στοιχεία, των δύο βασικών υπερεθνικών συστημάτων μητροπόλεων, του NYLON και του USAL. *Το Λονδίνο είναι συμβατό με το μοντέλο της Επιχειρηματικής Πόλης, ωστόσο, νεότερες παρεμβάσεις επιτρέπουν στην πόλη να λειτουργεί με σεβασμό στη βιωσιμότητα (αιεφόρος ανάπτυξη).* Επίσης, *το Λονδίνο επαληθεύει τη ΘΚΤ, ορισμένες θέσεις της ΝΟΓ, τη Θεωρία Ηγετικών Κλάδων και ορισμένες θέσεις του Max Weber για τη σημασία των αξιών στην οικονομική ανάπτυξη.* Επιπρόσθετα, *επισημαίνεται ότι το NYLON και το USAL είναι πολύ σταθερά συστήματα, στα οποία υπάρχουν μοιρασμένοι ρόλοι και μεγάλη εξειδίκευση –ιδίως στο NYLON.*

Εκτός από τον χρηματοπιστωτικό τομέα, το Λονδίνο έχει στενές συνδέσεις με τη Νέα Υόρκη

και το Σαν Φρανσίσκο στους τομείς ΤΠΕ. Οι ΤΠΕ επηρεάζουν, πέρα από τις επενδύσεις, την παραγωγικότητα, την ανταγωνιστικότητα και την ακτινοβολία ενός τόπου –λόγω των εργαλείων που προσφέρει στις δημιουργικές βιομηχανίες.

Επιπρόσθετα, εξετάστηκε ο χωρικός σχεδιασμός της μητρόπολης, αναφορικά με τα επίσημα σχέδια και τις εφαρμοσμένες πολιτικές που συνδέονται με το χώρο. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στον έγκαιρο και ορθολογικό προγραμματισμό των υποδομών, τεχνικών και κοινωνικών, καθώς και την αστική ανάπτυξη. Επίσης, διερευνήθηκε ο ρόλος της αστικής διακυβέρνησης στην ενδυνάμωση του Λονδίνου στον εθνικό και διεθνή χώρο και οι αναμενόμενη επίδραση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012.

Το Λονδίνο έχει πληθώρα εργαλείων σχεδιασμού, για κάθε θέμα και σε όλες τις κλίμακες. Αυτό επιτρέπει τη λεπτομερή ρύθμιση του χώρου, επιτρέποντας, όμως, παράλληλα, την ευελιξία στις οικονομικές δραστηριότητες. Επιπρόσθετα, οι περισσότερες ευρωπαϊκές μητροπόλεις συγκρίνουν τα επιτεύγματά τους με αυτά του Λονδίνου, γεγονός που υποδηλώνει τη δυναμική του ως μέτρο σύγκρισης ή παράγοντα των εξελίξεων. Αν και το Λονδίνο, με μια δυναμική που δύσκολα τιθασεύεται, αποτελεί παράγοντα ρήξης στον ευρωπαϊκό χώρο, είναι γεγονός ότι χωρίς το Λονδίνο η ΕΕ θα χάσει μέρος δραστηριοτήτων και ανθρώπινου κεφαλαίου αιχμής, προς όφελος, ενδεχομένως, άλλων ηπείρων ή ευρωπαϊκών χωρών.

Η αστική ανάπτυξη του Λονδίνου βασίστηκε, κυρίως, στην εξειδίκευση των αγορών και τη συμμετοχή των ιδιωτών στον έλεγχο των ροών κεφαλαίου και προϊόντων. Επίσης, η κοινωνική διάρθρωση της έγχειας ιδιοκτησίας –δηλαδή οι πολλές, συγκριτικά, μεγάλες ιδιοκτησίες –επηρεάζει σημαντικά τις αποφάσεις που λαμβάνονται στο χωρικό σχεδιασμό, προστατεύοντας, αρκετά, τη γη και το τοπίο από την υπερεκμετάλλευση.

Οι υποδομές, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που βρίσκονται σε σημεία («κελύφη»), ρυθμίζουν το χώρο, δημιουργώντας εξαρτήσεις σε μια ευρύτατη περιοχή, στην εργασία, την κατανάλωση, τον πολιτισμό κα. Το Λονδίνο προπορεύεται, συχνά, στην Αστική Διακυβέρνηση, επί πολλούς αιώνες, γεγονός που συνδέεται με τις σταθερές πολιτικές μεταβολές της βρετανικής μοναρχίας.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες δημιούργησαν «νέα αστικά επίκεντρα» στην πόλη, ενώ αναβάθμισαν τις μεταφορές, τις κατοικίες, τον εθελοντισμό και τον αθλητισμό. Επιδιώχθηκε με τους Αγώνες η άρση των ανισοτήτων ανάμεσα στο δυτικό και το ανατολικό Λονδίνο. Η οικονομική ανάκαμψη που σημειώθηκε αναμένεται να ανακοπεί μεσοπρόθεσμα από την έξοδο του ΗΒ από την ΕΕ.

Τέλος, παρουσιάστηκαν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων. Στα Συμπεράσματα, τονίστηκε η σημασία του χρηματοπιστωτικού τομέα, η αξία της συγκρότησης

δικτύων (NYLON –USAL), η λειτουργία των κόμβων, ως μοχλός ελέγχου του κόστους και των ροών, και ο μαγνητισμός που ασκείται στους ανθρώπους, από την υψηλή κουλτούρα, τη δικαιοσύνη και τα Μεγάλα Γεγονότα. Επίσης, τα ευρήματα αυτά αναδεικνύονται σε κεφαλαιώδους σημασίας, αναφορικά την επαλήθευση της υπόθεσης εργασίας στις «Άλφα Πόλεις».

Συνολικά, η δοκιμή των συνδέσεων των εννοιών –κλειδιά, στη μελέτη –περίπτωσης, αποκαλύπτει τις βαθύτερες σχέσεις, ανάμεσα στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, το Χωρικό Σχεδιασμό και την Αστική Ιεραρχία. Η αποκρυστάλλωση αυτών των βαθύτερων σχέσεων επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων, την σχηματική απεικόνισή τους και την απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα και υπο –ερωτήματα που τέθηκαν αρχικά.

7) Συμπεράσματα

7.1) Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα

Ο νομπελίστας Αργεντινός συγγραφέας Χόρχε Λούις Μπόρχες αφιέρωσε αρκετά διηγήματα σε λόγιους, βιβλιοθήκες και λαβύρινθους, με πιο χαρακτηριστικά, ίσως, τον «Οίκο του Αστερίωνα» και την «Έρευνα του Αβερρόη». Ο «Οίκος του Αστερίωνα» περιγράφει τη ζωή του Μινώταυρου στο λαβύρινθο, όπως τη φαντάστηκε ο Μπόρχες. Άπειρες πόρτες, άπειροι διάδρομοι και άπειρα δωμάτια συνθέτουν το χώρο της άγνοιας του Μινώταυρου, της αδιαφορίας του για τη σοφία και το γραπτό λόγο, της αβάσταχτης μοναξιάς –εωσότου, ο Μινώταυρος, παραδίδεται, ανακουφισμένος και λυτρωμένος, στο σπαθί του Θησέα.

Στην «Έρευνα του Αβερρόη», ο Μπόρχες παρουσιάζει τον Άραβα φιλόσοφο να προσπαθεί να μεταφράσει την Ποιητική του Αριστοτέλη. Όμως, καθώς δε γνωρίζει, ούτε ελληνικά, ούτε συριακά, είναι υποχρεωμένος να χρησιμοποιεί μια μετάφραση της μετάφρασης. Εξουθενωμένος από την προσπάθεια, ο Αβερρόης καταφεύγει σε συζητήσεις με άλλους λόγιους της Κόρδοβας, προκειμένου να σχηματίσει μια εικόνα πως θα μπορούσαν να είναι η «τραγωδία» και η «κωμωδία», τις οποίες εξέταζε ο Σταγειρίτης φιλόσοφος. Μετά από τη συζήτηση, ξαναγυρνά στο γραφείο του, όπου δίνει μερικούς κατά προσέγγιση –και εν πολλοίς εσφαλμένους –ορισμούς.

Ο Μπόρχες δείχνει γλαφυρά, με τα δύο διηγήματα του, τα όρια, τα προβλήματα και το τίμημα της γνώσης και της έρευνας. Υπάρχουν, ουσιαστικά, άπειρες επιλογές, χωρίς, όμως, να είναι όλες εξίσου σκόπιμες, και ακόμη και μια κατά προσέγγιση λύση, έχει αξία όταν δεν υφίσταται –ως τότε –καμιά λύση. Ουσιαστικά, ο Μπόρχες, αξιοποιώντας, λογοτεχνικά, προνεωτερικές παραδόσεις, μιλούσε για τα προβλήματα και τα διλήμματα που κάθε ερευνητής οφείλει να απαντήσει, αν θέλει να προσανατολιστεί σωστά σε μια διαδικασία που μπορεί να διαρκέσει επ' άπειρον.

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο τρόπος απάντησης των ερευνητικών ερωτημάτων και εξαγωγής συμπερασμάτων και προτάσεων, όπως προσδιορίστηκε στο 2.1 («Σχεδιασμός της έρευνας»), με το θεωρητικό και το επιστημολογικό τους υπόβαθρο, προέκυψε μέσα από μια διαδικασία επανάληψης

τεσσάρων σταδίων. Εν τέλει, οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα βασίζονται στον κριτικό σχολιασμό που αναπτύχθηκε στις τέσσερις έννοιες –κλειδιά, τα συμπεράσματα που ομαδοποιήθηκαν στο τέλος κάθε κεφαλαίου και παρουσιάζονται ανά έννοια –κλειδί. Ακολουθώντας, με βάση τα Ερευνητικά Ερωτήματα, προκύπτει η προσωπική θεώρηση επάνω στα τελευταία.

Στο 1.2 («Ερευνητικά Ερωτήματα») επισημάνθηκαν οι διαφορές ανάμεσα στην εξαγωγή συμπερασμάτων από τις ατομικές ή συγκεκριμένες έννοιες και αυτών που εξάγονται από τις οικουμενικές έννοιες. Ως εκ τούτου, τα συμπεράσματα εξάγονται, καταρχάς, από τη μελέτη –περίπτωσης, όπου εφαρμόστηκε η δοκιμή, η επαναβεβαίωση και η εκτίμηση βαθμού ισχύος της νέας μεθόδου και πραγματοποιήθηκε η εξέταση των Ερευνητικών Υπο-ερωτημάτων 1.2 και 2.2.

Εν συνεχεία, πρόσθετα συμπεράσματα εξάγονται από τις επιστημονικές παρατηρήσεις που προέκυψαν από τον πυρήνα της έρευνας. Οι Προτάσεις που παρουσιάζονται στο τέλος του Κεφαλαίου αποτελούν, μαζί με την ανάπτυξη της μεικτής μεθόδου στο 2.1 («Σχεδιασμός της έρευνας»), την προσφορά της διατριβής στη Χωροταξία και την Πολεοδομία και μπορούν να συνεισφέρουν στην επίλυση ομάδων προβλημάτων που απασχολούν την επιστημονική κοινότητα και για οποία έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες, όπως αναλύεται στο 7.2 («Συνεισφορά της Διατριβής στην Επιστημονική Έρευνα»).

Κριτικός Σχολιασμός των δεδομένων, της ανάλυσης και των παρατηρήσεων της Μελέτης - Περίπτωσης

Η ανάλυση των ποσοτικών και των ποιοτικών στοιχείων της μελέτης περίπτωσης, δείχνει ότι το Λονδίνο δεν απειλήθηκε σοβαρά από τη στροφή των υπόλοιπων μητροπόλεων στα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα και διατήρησε σχετικά εύκολα τη θέση του, δεδομένου ότι είχε εξασφαλίσει τον έλεγχο των παραγόντων που εξασφαλίζουν τη δεσπόζουσα θέση μιας πόλης. Δυσκολίες εμφανίζονται, συχνά, ωστόσο, *η πόλη καταφέρνει να αντιδρά προγραμματισμένα και δημιουργικά, αντιμετωπίζοντας τους κινδύνους και μετατρέποντάς τους σε ευκαιρίες*. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, όπου επικεντρώθηκε η διατριβή, καθοριστικό ρόλο σε αυτό, είχαν οι σημαντικές τομές στο χρηματοπιστωτικό τομέα της βρετανικής οικονομίας, το 1986, οι διοικητικές τομές στη μητροπολιτική διοίκηση του Λονδίνου και η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων, εξελίξεις που διαμόρφωσαν ένα ευνοϊκό, γενικότερα, πλαίσιο, για την ανάληψη πρωτοβουλιών, όλων των τύπων και σε όλα τα επίπεδα.

Η συμμετοχή του Λονδίνου στο φαινόμενο του ανταγωνισμού των μητροπόλεων, η χρήση του

Συμπεράσματα

χωρικού σχεδιασμού, τόσο οριζόντια, όσο και τομεακά και η ανίχνευση της «διαδρομής» της θέσης της πόλης στην Αστική Ιεραρχία, συμβάλλουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων ειδικού χαρακτήρα.

Ως προς το υπο-ερώτημα 1.2, ένα από τα περισσότερο ενδιαφέροντα ευρήματα είναι ότι το Λονδίνο ανέπτυξε, από πολύ νωρίς, με άτυπους τρόπους, και διατήρησε την εξέλιξη ενός αμοιβαία επωφελούς συστήματος –«Συμμαχίες Ανάπτυξης», θα μπορούσε να είναι ο σύγχρονος όρος –τόσο με τις αγγλικές μεσαίες πόλεις, όσο και τις ξένες μεγάλες πόλεις. Αυτό το σύστημα δομήθηκε, σταδιακά, μέσα από τις πρωτοβουλίες ιδιωτών ή κυβερνήσεων, αναδιαμορφωνόταν και επεκτεινόταν τακτικά, ενώ η συνολική οικονομική και επιστημονική πρόοδος, σε εθνικό επίπεδο, διευκόλυνε τις ενέργειες των παραγόντων και των φορέων της πόλης, προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Αναλόγως, των ευκαιριών και των προκλήσεων της κάθε εποχής, στοιχεία –δηλαδή πόλεις –του συστήματος αντικαθίσταντο από άλλα, περισσότερο ωφέλιμα, όχι αποκλειστικά εντός του βρετανικού χώρου αλλά, αντιθέτως, «ακροβολισμένα», συχνά, στις πιο διαφορετικές και απομακρυσμένες κατευθύνσεις. Στο τέλος, το ίδιο σύστημα αποκτούσε κάποια μορφή επίσημη έκφραση, είτε μέσα από τους θεσμούς και τη νομοθεσία, είτε μέσα από την πολιτιστική νομιμοποίηση –πχ λογοτεχνία, τέχνη κα. Αυτή η διαδικασία ανατροφοδοτούσε τη γενική υπεροχή του Λονδίνου.

Τις τελευταίες δεκαετίες, οι διεθνείς σχέσεις του Λονδίνου ενδυναμώθηκαν σημαντικά, απέκτησαν, οργανωμένα, μεγαλύτερο βάθος και βαρύτητα και διαμόρφωσαν νέα συστήματα σε πολύ υψηλό επίπεδο (USAL και NYLON) και, ενίοτε, με πολύ ειδική θεματική (πχ οριζόντιες ή στρατηγικές συνεργασίες στο χρηματοπιστωτικό τομέα). Χάρη και στην κλίση προς τις προνομιούχες θέσεις που δείχνουν οι μετακινήσεις και οι δραστηριότητες των ανθρώπων και που υιοθετούν οι νέες θεωρίες δικτύων, το Λονδίνο έχει κατακτήσει, μαζί με τη Νέα Υόρκη τις περισσότερο κεντρικές θέσεις (κεντρικότητες), εκτοπίζοντας υπαρκτούς ή δυνάμει ανταγωνιστές του.

Σε αντίθεση με τις παλαιότερες συνδέσεις, για τις οποίες υπάρχουν, κυρίως, ιστορικές αναφορές ή στοιχεία από επίσημες αρχές ή εκτιμήσεις ανθρώπων της εποχής, οι συμμαχίες ανάπτυξης της πόλης τις τελευταίες δεκαετίες, τεκμηριώνονται, επαρκώς, από τη σκοπιά της Χωροταξίας και της Πολεοδομίας. Ειδικότερα, είναι διαθέσιμα στοιχεία που αφορούν το διεθνές εμπόριο σε συγκεκριμένους κλάδους, στοιχεία που αφορούν τον τουρισμό, την έρευνα και γενικότερα τα διανοητικά αγαθά, καθώς και πληροφορίες για τις υλοποιημένες ενέργειες, στον πολιτισμό και την κοινωνία. Ως εκ τούτου, μεγαλύτερο βάθος ανάλυσης επιτυγχάνεται από τα στοιχεία αυτού του τύπου, δεδομένου ότι, χωρίς αυτά, οι ενέργειες των πόλεων, όπως πχ η κατασκευή υποδομών, δεν μπορούν να εξηγηθούν πλήρως. Αντιθέτως, οι οικονομικές

δραστηριότητες, οι κοινωνικοί και πολιτιστικοί δεσμοί τείνουν να συμπληρώνουν και να αυξάνουν την πρακτική αξία των υποδομών.

Είναι ευνόητο, από πλευράς μεθόδου, ότι τα σημερινά στοιχεία επιτρέπουν μια πληρέστερη επιστημονική θεώρηση των σχέσεων του Λονδίνου με τις άλλες μητροπόλεις. Αντιθέτως, η θεώρηση των ίδιων ή άλλων σχέσεων, στο παρελθόν, μεταξύ των πόλεων, έχει μικρότερο χώρο ισχύος και αυτός είναι ο λόγος που λειτουργεί βοηθητικά στη διατριβή. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η κεντρικότητα αναδεικνύεται σε βασικό παράγοντα των διαστικών σχέσεων και εξαρτήσεων.

Ως προς το υπο-ερώτημα 2.2, ο ανταγωνισμός του Λονδίνου με άλλες μητροπόλεις έχει εντοπιστεί με διάφορους τρόπους. Αφενός μεν από τις ενέργειες των φορέων εξουσίας για την έλξη επενδύσεων και επισκεπτών, αφετέρου δε από τον ετεροπροσδιορισμό των ηπειρωτικών μητροπόλεων, συγκρίνοντας τη θέση τους με αυτή του Λονδίνου, με περισσότερο εμφανείς τις περιπτώσεις του Παρισιού και του Randstadt. Ομοίως, άλλες ευρωπαϊκές μητροπόλεις, όπως το Αμβούργο ή το Βερολίνο, προσπαθούν να συμμετέχουν στον ανταγωνισμό μητροπόλεων, στο υψηλότερο επίπεδο, με σημαντικές επιτυχίες, χωρίς, ωστόσο, να μπορέσουν να απειλήσουν την πρωτοκαθεδρία του Λονδίνου, τουλάχιστον ως προς τις οικονομικές δραστηριότητες.

Από τη σκοπιά της Χωροταξίας και της Πολεοδομίας, ιδιαίτερη βαρύτητα έχει η ικανότητα του Λονδίνου και των οικονομικών και επιστημονικών φορέων που υπάρχουν εκεί να επιτυγχάνουν τον ανώτερο έλεγχο του χώρου, ιδίως σε ό,τι αφορά τις εμπορικές διαδρομές, τις ροές κεφαλαίου, την έλξη των πιο ταλαντούχων ανθρώπων και την αποφυγή σοβαρών σφαλμάτων στο σχεδιασμό, τα οποία ωθούν τις πόλεις στην παρακμή. Ειδικότερα, το Λονδίνο καταφέρνει, τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, να τροποποιεί, συχνά, το στρατηγικό του σχεδιασμό, άλλοτε ενσωματώνοντας στόχους περιβαλλοντικής προστασίας και πληθυσμιακής αποσυμφόρησης και, άλλοτε, υλοποιώντας στόχους που αφορούν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Επίσης, καταφέρνει να διαχωρίζονται, σχεδόν ιδανικά, οι ενέργειες που θα αναληφθούν από την πόλη, σε κεντρικό επίπεδο, από εκείνες που θα αναληφθούν από τους συνδέσμους και τις οργανώσεις της κοινωνίας.

Το αποτέλεσμα είναι ο επιμερισμός και η μείωση των πολιτικών, τεχνικών και οικονομικών κινδύνων, οι οποίοι, εκ των πραγμάτων, υποκρύπτονται σε κάθε έργο ή πρωτοβουλία. Όπως συμβαίνει, συχνά, ο χαμηλός κίνδυνος οδηγεί μακροπρόθεσμα σε σημαντικά κέρδη, εφόσον δεν υπάρχουν αιφνίδιες απώλειες πόρων, είτε αφορούν κεφάλαια, είτε χρόνο, είτε ανθρώπους. Αυτή η διαφοροποίηση στο σχεδιασμό και την υλοποίηση έργων, πρωτοβουλιών και δραστηριοτήτων, έχει σοβαρό αντίκτυπο στο λονδρέζικο χώρο και επηρεάζει αποφασιστικά το σχεδιασμό και την οργάνωσή του.

Κριτικός Σχολιασμός των δεδομένων, της ανάλυσης και των παρατηρήσεων των εννοιών -κλειδιά

Ως προς το υπο –ερώτημα 2.1, οι σημαντικότερες θεωρίες που εξετάζουν το φαινόμενο του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων, με μεγαλύτερη πληρότητα και μεθοδολογική καθαρότητα, είναι η Θεωρία Κεντρικών Τόπων, η Νέα Οικονομική Γεωγραφία και η θεωρία των 4P του Kotler. Αντιθέτως, η Θεωρία της Πολυπλοκότητας και η Θεωρία του Μαύρου Κύκνου βρίσκονται σε αρχικό στάδιο και δεν μπορούν να ενταχθούν στο Σχεδιασμό, με χωρική αναφορά τις μητροπόλεις.

Ειδικότερα, η Θεωρία Κεντρικών Τόπων είναι καλύτερα δομημένη, υπό την έννοια ότι είναι σαφής, έχει υποστεί διάφορες τροποποιήσεις από ερευνητές και έχει καταφέρει να σχηματοποιήσει διάφορους τύπους επιστημονικών προβλημάτων και να προτείνει διάφορες λύσεις. Η Θεωρία Κεντρικών Τόπων κάνει αρκετές παραδοχές, οι οποίες δεν απαντώνται, στην πραγματικότητα, παντού και πάντα, ωστόσο, προσφέρει ένα υπόβαθρο για να γίνουν κατανοητά φαινόμενα, όπως ο ανταγωνισμός μητροπόλεων και οι διάφορες φάσεις του. Η διαφοροποίηση της Ζήτησης, ανάμεσα στα προϊόντα, τείνει να έχει κομβικό ρόλο στις αποφάσεις των επιχειρήσεων να μετακινηθούν και των ανθρώπων να εγκατασταθούν.

Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία φιλοδοξεί να επιλύσει διάφορα επιστημονικά προβλήματα που σχετίζονται, κυρίως, με την επίδραση των αυξουσών αποδόσεων κλίμακας, στην κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο. Μεταξύ άλλων, η Νέα Οικονομική Γεωγραφία εστιάζει, επιπρόσθετα, στον ανταγωνισμό των τόπων και την Αστική Ιεραρχία. Ορισμένα πορίσματά της μπορούν να εξηγήσουν πτυχές του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων, ιδίως μέσα από τις εξωτερικές οικονομίες και τις οικονομίες κλίμακας, οι οποίες αυξάνονται στις μεγαλύτερες και κεντρικότερες πόλεις. Ως προς τη μεθοδολογία, ιδιαίτερη αξία έχει η προσπάθεια να εισχωρήσει η μικροοικονομική ανάλυση στη μελέτη των χωρικών φαινομένων, ούτως ώστε οι έρευνες που εστιάζουν και μοντελοποιούν σχέσεις στο μητροπολιτικό χώρο, να μπορούν να αποκτήσουν, σταδιακά, τεράστια αξία.

Η Θεωρία 4P του Kotler μπορεί να θεωρηθεί, ως ένα βαθμό, διαφορετικού τύπου, εφόσον αντιμετωπίζει το χώρο, ακόμη και τον αστικό χώρο, μακροσκοπικά, χωρίς να παρέχει κάποιου τύπου μαθηματική ανάλυση. Η προσφορά της στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων αφορά, κυρίως, την επιτυχία της σε πολλούς ηγέτες πόλεων, κατά το παρελθόν, οι οποίοι αντιμετώπισαν, ως ένα βαθμό, τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, ως ένα πρόβλημα δημοσιότητας, παρέχοντας, ωστόσο, υλικό προς διερεύνηση στους ερευνητές. Επιπρόσθετα, οι δείκτες που προτείνει ο Kotler, για να

αξιολογηθεί η επιτυχία του place marketing σε μια περιοχή, παρουσιάζουν σοβαρό επιστημονικό ενδιαφέρον, καθώς επιτρέπουν την ανίχνευση σημαντικών στοιχείων στις πόλεις, όταν μελετώνται ως μελέτες περίπτωσης, τα οποία βασίζονται σε γεγονότα με δυαδικό διαχωρισμό («ισχύει/ δεν ισχύει») και, ως εκ τούτου, ισοδυναμούν με άμεσες επιστημονικές παρατηρήσεις. Ωστόσο, η μετατόπιση του επιστημονικού ενδιαφέροντος προς την ολοκληρωμένη, βιώσιμη αστική ανάπτυξη, περιόρισε την αξία της Θεωρίας των 4P, στην πλευρά της οικονομικής ανάπτυξης.

Σε αντίθεση με τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, η Αστική Ιεραρχία δεν συνδέεται με πολλές εδραιωμένες και γενικές θεωρίες, παρά, κατά κύριο λόγο, με κανόνες, δείκτες και μοντέλα. Η Θεωρία Κεντρικών Τόπων, προϊόν συστηματικής επεξεργασίας επί δεκαετίες, εξηγεί την Αστική Ιεραρχία, σε τρία επίπεδα, επιτρέποντας, μάλιστα, μεμονωμένες προσθήκες επιπέδων, καθώς η κλίμακα μεγαλώνει και το πεδίο έρευνας επεκτείνεται του μεγέθους μιας περιφέρειας. Αυτή, άλλωστε, η ερμηνεία της συγκρότησης της Αστικής Ιεραρχίας είναι η βασική συνεισφορά της θεωρίας και στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, αφού υποδεικνύει κάποιους από τους λόγους ύπαρξης του φαινομένου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διατριβή έχουν οι δοκιμές επάνω στο βασικό μοντέλο της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων, απ' όπου προέκυψε ότι οι δυνάμεις αδράνειας στην Αστική Ιεραρχία είναι πολύ ισχυρές και δεν υπερβαίνονται εύκολα, όπως έδειξε, σε επόμενο κεφάλαιο, περισσότερο αναλυτικά, η μελέτη περίπτωσης του Λονδίνου.

Βεβαίως, ο Κανόνας της Τάξης Μεγέθους δίνει μια καλή εικόνα του οικιστικού δικτύου, ιδίως στις μεγάλες και μεσαίες πόλεις, χωρίς, όμως, να προσφέρει επαρκείς εξηγήσεις για τους λόγους για τους οποίους ισχύει συχνά. Αυτό το κενό δεν επιτρέπει την ασφαλή αξιοποίηση του Κανόνα σε ένα σχήμα ερμηνείας των συνδέσεων ανάμεσα στο Χωρικό Σχεδιασμό, τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και την Αστική Ιεραρχία. Η ισχύς του Κανόνα Τάξης Μεγέθους περιορίζεται στην εκτίμηση –και μάλιστα, κυρίως, στα ανώτερα επίπεδα –του αριθμού των πόλεων, όχι την εξήγηση των αιτιών της παρατήρησης.

Αντιστοίχως, εξετάζοντας την κατάταξη των πόλεων, μέσα από τους αστικούς δείκτες (“city rankings”), προκύπτουν διάφορα ζητήματα αξιοπιστίας, μολονότι είναι πολύ χρήσιμοι στην παρατήρηση των μεταβολών διάφορων φαινομένων του αστικού χώρου. Σύγχρονες θεωρήσεις σχετικά με τα δίκτυα, υποδεικνύουν σαφέστερα τη σημασία των συνδέσεων ανάμεσα πόλεις, προκειμένου να εξηγηθεί η αξία της κεντρικότητας και η μορφή της Αστικής Ιεραρχίας.

Ως προς το ερώτημα 1.1, ο Χωρικός Σχεδιασμός εμφανίστηκε, ως παράγοντας του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων και της διαμόρφωσης της Αστικής Ιεραρχίας, πολύ πρόσφατα, και έγινε μια προσπάθεια διερεύνησης, κατά τρόπο ενιαίο, των διάφορων συστημάτων χωροταξικού

Συμπεράσματα

σχεδιασμού, τα οποία έχουν τις ιδιαιτερότητές τους και δυσκολεύουν το εγχείρημα για μια καθολική εικόνα του αντικειμένου.

Αυτό που είναι σαφές, μέχρι στιγμής, είναι ο καταλυτικός ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο σε θεσμικό επίπεδο, όσο και ως χρηματοδότης μελετών και έργων, στη συγκρότηση ενός πλέγματος σχεδίων και πρακτικών στο Χώρο, το οποίο έχει αναπτύξει μεγάλη δυναμική και έχει οδηγήσει στη μετεξέλιξη του χωροταξικού σχεδιασμού σε κάτι νέο, το οποίο ενσωματώνει παραμέτρους άγνωστους πριν τρεις –τέσσερις δεκαετίες.

Μια τέτοια παράμετρος είναι, καθαρά, ο *διεθνής ρόλος των μητροπόλεων*. Μολονότι, παλαιότερα, ο διεθνής ρόλος είχε αισθητά μικρότερη αξία, λόγω της εδραιωμένης κυριαρχίας του εθνικού κράτους στο χώρο, με σαφή θεσμικά, οικονομικά, διοικητικά και πολιτιστικά όρια, στην εποχή μας είναι απολύτως αναγκαία η διασαφήνισή του στο σχεδιασμό, τουλάχιστον, κάθε μητρόπολης. Οι αποφάσεις της κάθε πόλης δεσμεύουν στο χώρο τόπους και ροές, ενίοτε και μόνο με τη λήψη ή την αναγγελία της απόφασης, δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις, οι επενδυτές και οι άνθρωποι προσαρμόζουν, άμεσα, τους δικούς σχεδιασμούς στα νέα δεδομένα. Στο σημείο αυτό, ο Χωρικός Σχεδιασμός, τουλάχιστον εντός της ΕΕ, επιτυγχάνει, σε υπερεθνική κλίμακα, την εναρμόνιση στο Χώρο του δημόσιου και του ιδιωτικού σχεδιασμού.

Μια άλλη παράμετρος είναι η *Εδαφική Συνοχή*, η οποία προέκυψε από την ανάγκη εξισορρόπησης των ανισοτήτων του ευρωπαϊκού χώρου, οι οποίες εντάθηκαν με την εισαγωγή του ευρώ. Οι προτεραιότητες και η υλοποίηση της Εδαφικής Συνοχής υπέρκεινται των συστημάτων του χωρικού σχεδιασμού των ευρωπαϊκών χωρών. Ως εκ τούτου, παρέχουν τη δυνατότητα μιας πανοραμικής εικόνας για το σχεδιασμό του ευρωπαϊκού χώρου και δημιουργούν τις προϋποθέσεις σύγκρισης και σύγκλισης των συστημάτων χωροταξικού σχεδιασμού. Αυτός είναι ο λόγος που η Εδαφική Συνοχή λειτουργεί, ικανοποιητικά, ως υπόβαθρο για την εξέλιξη του Χωρικού Σχεδιασμού.

Μια τελευταία παράμετρος είναι η *εντεινόμενη ώσμωση ανάμεσα στο Σχεδιασμό του Χώρου και τον σχεδιασμό της ανάπτυξης*, απόρροια των διεργασιών των τελευταίων τριάντα ετών στον ευρωπαϊκό χώρο. Τα διάφορα σχέδια εξειδικεύονται, σταδιακά, άλλα σε στρατηγικό επίπεδο, άλλα τομεακά, ενώ όσα σχέδια κυρώνονται προσπαθούν να γίνουν περισσότερο ευέλικτα, ιδίως κατά την υλοποίηση.

Συνοψίζοντας, θα ανέφερε κανείς ότι ο Χωρικός Σχεδιασμός έχει δύο κατηγορίες: α) την υπερεθνική/ ευρωπαϊκή, σε υψηλό στρατηγικό επίπεδο, η οποία περικλείει μελέτες, προγραμματικά κείμενα, επικυρωμένα σχέδια από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κα, ο οποίος μπορεί να δίνει γενικές ή ειδικές κατευθύνσεις και β) τον εξελισσόμενο εθνικό χωροταξικό σχεδιασμό, ο οποίος

συμπεριλαμβάνει το σχεδιασμό των μητροπόλεων, τόσο τον οριζόντιο όσο και τον τομεακό (ρυθμιστικά σχέδια, στρατηγικά σχέδια, ακόμη και πολεοδομικά σχέδια τεράστιας κλίμακας και με ευρύτερη χωροταξική σημασία). Σε μητροπολιτικό επίπεδο δε, στην περίπτωση του Λονδίνου, είναι ευδιάκριτη η ισορροπία του Στρατηγικού Σχεδιασμού με τον Φυσικό Σχεδιασμό. Το τελευταίο επιτυγχάνονταν, παλαιότερα, μέσα από τον επιμερισμό του σχεδιασμού του χώρου –η κυβέρνηση, η Πόλη του Λονδίνου, οι συντεχνίες, οι προνομιούχες εταιρείες, οι επιχειρηματικές τάξεις, οι ομάδες πολιτών ήταν πολλοί από τους παράγοντες διαμόρφωσης στρατηγικής και υλοποίησης του σχεδιασμού στο λονδρέζικο χώρο. Σήμερα, επιτυγχάνεται μέσα από εξελιγμένα συστήματα αστικής διακυβέρνησης και πολυμέρειας στην άσκηση της εξουσίας, όπου συμμετέχουν όσο το δυνατό περισσότερες ομάδες συμφερόντων ή άλλων ενδιαφερόντων, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις χωροθέτησης δραστηριοτήτων, οικονομικών και μη, να είναι καλύτερα υπολογισμένες.

Συνολική θεώρηση και απάντηση των Ερευνητικών Ερωτημάτων

Με βάση τα παραπάνω προκύπτουν οι προτάσεις από την έρευνα, όπως προδιαγράφηκαν από τα ερευνητικά ερωτήματα του 1.1. Ειδικότερα, ως προς το Ερώτημα 1, ο Χωρικός Σχεδιασμός επηρεάζει τον ανταγωνισμό των ευρωπαϊκών μητροπόλεων σε τρία επίπεδα. Πρώτον (προσέγγιση bottom –up), στο μητροπολιτικό επίπεδο, μέσα από οριοθετήσεις ζωνών, χωροθετήσεις ή χαράξεις υποδομών ή του σχεδιασμού χρήσεων γης κα, *ο Χωρικός Σχεδιασμός συμβάλλει και κατευθύνει την παραγωγή χώρου σε ένα τόπο, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για συνδέσεις με άλλες πόλεις*. Αυτές οι συνδέσεις είναι που εξασφαλίζουν τα δίκτυα ανάμεσα σε φορείς εξουσίας, οικονομικούς και επιστημονικούς οργανισμούς ακόμη και φυσικά πρόσωπα, μεταξύ των μητροπόλεων. Οι συμμαχίες που, εκ των πραγμάτων, δημιουργούνται ανάμεσα στις μητροπόλεις, εξ αιτίας των κοινών ή αμοιβαίων συμφερόντων που εξυπηρετούνται, είτε έχουν θεσμική είτε άτυπη μορφή, είναι κομβικής σημασίας στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, εφόσον ενδυναμώνουν ορισμένες μητροπόλεις και εξασθενούν άλλες.

Δεύτερον, σε εθνικό επίπεδο, ο Χωρικός Σχεδιασμός –και, ειδικότερα, μία συνιστώσα του, ο Χωροταξικός Σχεδιασμός –οργανώνει το οικιστικό δίκτυο, μοιράζοντας ρόλους και καθορίζοντας τα όρια μέσα στα οποία θα κινηθούν οι πιο ισχυρές πόλεις και περιοχές. Αναλόγως των ορίων που έχουν τεθεί, μπορούν να ανιχνευτούν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Όπου ο Χωροταξικός Σχεδιασμός ήταν ήπιος, όπως πχ στη Βρετανία, οι μητροπόλεις και, ιδίως, το Λονδίνο, βρήκαν μεγάλα περιθώρια για δράση στον εθνικό και το διεθνή χώρο. Ιδιαίτερα στο Λονδίνο, η

Συμπεράσματα

δραστηριοποίηση πολλών παραγόντων της οικονομίας και της κοινωνίας, από πολύ παλιά, δημιούργησε το πλαίσιο για την υλοποίηση ενός χωρικού σχεδιασμού εξαιρετικά ευέλικτου και, παρόλα αυτά, εστιασμένου και αποτελεσματικού.

Τρίτον, σε υπερεθνικό επίπεδο, ο *Χωρικός Σχεδιασμός προωθεί την Εδαφική Συνοχή του Ευρωπαϊκού χώρου*. Ουσιαστικά, αυτό υποστηρίζει την ένταξη των ασθενέστερων πόλεων και, γενικότερα, περιοχών στον ενιαίο και ραγδαία «συρρικνωμένο» ευρωπαϊκό χώρο. Εκ πρώτης όψεως, με αυτόν τον τρόπο, επιτρέπεται σε πολλές μικρότερες πόλεις να συμμετέχουν στον ανταγωνισμό τόπων. Από την εργασία, πάντως, δεν προέκυψε ότι είναι εφικτή κάποια άμεση εισχώρηση μικρότερης πόλης στην ανώτατη βαθμίδα των μητροπόλεων, μολονότι, θεωρητικά, το ενδεχόμενο είναι δυνατό. Η διάψευση της προοπτικής υποδεικνύει ότι είναι οι *ευρωπαϊκές Άλφα Πόλεις που θα πρέπει να «εκτροχιαστούν» και να αποτύχουν*, είτε από κάποιο εσωτερικό, είτε από κάποιο εξωτερικό παράγοντα, ώστε να υπάρξουν μεταβολές στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και ανακατατάξεις στην Αστική Ιεραρχία.

Η δοκιμή, στην περίπτωση του Λονδίνου, με τις μεταβολές και τις αναθεωρήσεις στην αστική διακυβέρνηση, κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, έδειξε ότι η ετοιμότητα μιας πόλης να αναπροσαρμόζει το χωρικό σχεδιασμό της στις εξελίξεις, σε όλα τα επίπεδα, είναι μια κρίσιμη παράμετρος του ανταγωνισμού μητροπόλεων, τουλάχιστον στο επίπεδο της Ευρώπης, εφόσον είναι σε θέση να καθορίσει ποια πόλη θα βρεθεί με σημαντικά πλεονεκτήματα σε αυτή τη μάχη διαρκείας. Επίσης, προσδιόρισε τις σχέσεις ανάμεσα στους διάφορους κοινωνικούς παράγοντες που επηρεάζουν το χωρικό σχεδιασμό, στο εσωτερικό του Λονδίνου, και επιβεβαίωσε τη σημασία της σφυρηλάτησης δεσμών με όμοιους παράγοντες σε άλλες μητροπόλεις.

Ως προς το Ερώτημα 2, η διερεύνηση έδειξε ότι η *κεντρικότητα είναι η βασικότερη σύνδεση ανάμεσα στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και την Αστική Ιεραρχία*. Στο σημείο αυτό, τρεις διαφορετικές διαστάσεις μπορούν να δοθούν στην κεντρικότητα. Καταρχάς, η *κεντρικότητα έχει μια διάσταση γεωμετρική, δεδομένου ότι ο ηπειρωτικός χώρος και τα νησιά έχουν συγκεκριμένο σχήμα και μπορεί εύκολα να προκύψουν κεντρικά σημεία, ιδίως, όπου το έδαφος είναι πεδινό, απομονωμένο και με επιφάνεια, κατά προσέγγιση, τετράγωνη*. Στις περιπτώσεις αυτές, οι οικονομίες κλίμακας έχουν, θεωρητικά, τον αποκλειστικό ρόλο –τον κύριο λόγο, θα έλεγε, κανείς, στον πραγματικό κόσμο –στη διαμόρφωση της Αστικής Ιεραρχίας.

Επιπρόσθετα, η κεντρικότητα αποκτά μια διάσταση περισσότερο γεωγραφική στις περιοχές όπου δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων, δηλαδή το επίπεδο έδαφος, σε σχήμα ορθογώνιο και απομονωμένο από άλλες περιοχές. Όπως είναι σαφές, σε αυτές τις περιπτώσεις, το γεωμετρικό και το γεωγραφικό κέντρο δύσκολα ταυτίζονται. Επομένως, *εκτός από*

τις οικονομίες κλίμακας, η ανάλυση κόστους του κάθε προϊόντος έχει ιδιαίτερη σημασία για τη χωρική εξειδίκευση των κλάδων. Ως εκ τούτου, κάθε οικονομικός κλάδος έχει τις δικές του κεντρικές θέσεις, στο χώρο, και, σε συνδυασμό, επιπρόσθετα, με τις οικονομίες κλίμακας κάθε προϊόντος, αρθρώνονται, αναλόγως, οι εξαρτήσεις μεταξύ των πόλεων και καθορίζεται το μέγεθός τους.

Εκτός των άλλων, τα τελευταία χρόνια, μια καινούρια διάσταση της κεντρικότητας έχει προκύψει. Εξαιτίας των αυξημένων ροών στο χώρο, μια νέα μορφή κεντρικότητας έχει σχηματιστεί, απελευθερωμένη, σε μεγάλο βαθμό, από τους συνήθεις γεωγραφικούς περιορισμούς και εστιασμένη, πλέον, σε οικονομική βάση. Πρόκειται για τους κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι βασίζονται, κυρίως, στις οικονομίες αστικοποίησης, τις οικονομίες ταχύτητας, την έρευνα και την ανάπτυξη, τις δημιουργικές βιομηχανίες κοκ. Τα νέα δίκτυα και οι νέες ιεραρχίες δομούνται, εν πολλοίς, με τους παλιότερους τρόπους, ωστόσο, η τρίτη διάσταση αποκτά διαρκώς αυξανόμενη σημασία και επηρεάζει τη συγκρότηση και τη μορφή της Αστικής Ιεραρχίας. Οι εξαρτήσεις της τρίτης διάστασης της κεντρικότητας δεν έχουν υποχρεωτικά θεσμική έκφραση (σε νόμους, σχέδια, εταιρικές συμβάσεις κλπ), ωστόσο, παραμένουν ισχυρές, με βάση την *de facto* κατανομή στο χώρο της γνώσης και των φορέων της.

Ειδικότερα, η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας αφορά τις ιδέες, τις πληροφορίες, τις γνώσεις, και, ιδίως, τα διανοητικά (ιδεογενή) αγαθά, όπως τα προϊόντα των δημιουργικών βιομηχανιών (πχ εφαρμογές πληροφορικής, έργα τέχνης και λογοτεχνίας, διαφήμιση κλπ), τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, τα σχέδια και οι μελέτες, οι δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης ή η βασική και η εφαρμοσμένη έρευνα που παράγονται, εφαρμόζονται, διαχέονται ή μεταφέρονται από ένα τόπο σε ένα άλλο.

Σε κάθε περίπτωση, ο υψηλός βαθμός κινητικότητας εργαζομένων στην παραγωγή διανοητικών αγαθών, είναι κομβικό σημείο για τη δημιουργία ροών στο Χώρο και επηρεάζει τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας και την έκβαση του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων. Ο «εργάτης της γνώσης», κατά το γνωστό όρο, ο οποίος μετακινείται, παίρνει μαζί του, στη μνήμη του αλλά και σε δεδομένα, τις γνώσεις, τις πληροφορίες, τις εμπειρίες, τα βιώματα και την τάση για την αναζήτηση νέων πραγμάτων. Επομένως, ο τόπος που αφήνει χάνει μια σειρά από δυνατότητες, αναφορικά με την οικονομία και την παραγωγή του, τις οποίες κερδίζει ο νέος τόπος εγκατάστασης. Εκτός, λοιπόν, από τα αγροτικά και τα βιομηχανικά αγαθά, όπως και τις υπηρεσίες, υπάρχει και ένα τεράστιο φάσμα ιδεογενών αγαθών, τελικών και ενδιάμεσων προϊόντων, είτε βασισμένα στη γνώση, είτε στην κουλτούρα, τα οποία πρέπει να συνυπολογίζονται στην κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο.

Η στενή σχέση της Τρίτης Διάστασης της Κεντρικότητας με τη δημιουργία, παραγωγή, μεταφορά, διανομή, χρήση και κατανάλωση των διανοητικών αγαθών είναι ουσιαστική για την

Συμπεράσματα

εξήγηση του Χώρου των Ροών, την ιεράρχηση των κέντρων, όπως προκύπτει από τη ΘΚΤ, και τις μεταβολές που παρατηρούνται στα μοντέλα της ΝΟΓ, όταν αλλάζουν οι συνθήκες παραγωγής βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων.

Είναι αναγκαία μια διαφορετική οπτική στα μοντέλα της ΘΚΤ και της ΝΟΓ. Η εισαγωγή της γνώσης είναι, ασφαλώς, απαραίτητη και εξελίσσεται σταδιακά. Στο σημείο αυτό, όμως, είναι σκόπιμο να τονιστεί ότι *η καλύτερη βάση εξέτασης είναι τα προϊόντα (αγαθά) της γνώσης και οι ιδιομορφίες τους*. Οι πόροι της γνώσης –προτού σχηματιστούν τα αγαθά –ή η κατανάλωση των αγαθών –είναι μικρότερης σημασίας, αν και οι μέχρι τώρα μοντελοποιήσεις κινούνται προς αυτές, ακριβώς, τις κατευθύνσεις. Οι τρεις τύποι, με διαφορετικά χαρακτηριστικά έκαστος, προκαλούν τις σημαντικότερες ροές στο Χώρο και δημιουργούν συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ των πόλεων, οικονομικούς, τεχνολογικούς, ακόμη και ψυχολογικούς, επηρεάζοντας τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας.

Πέραν της κεντρικότητας, δείχτηκε ότι ο πληθυσμός της πόλης επηρεάζει τον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και την Αστική Ιεραρχία. Δεδομένου ότι ο τόπος κατοικίας εξαρτάται από τον τόπο εργασίας, τουλάχιστον στις βιομηχανικές κοινωνίες, η κίνηση του κάθε κλάδου της οικονομίας – ανοδική ή καθοδική –επηρεάζει, αντίστοιχα, τον πληθυσμό κάθε πόλης, δημιουργώντας μερικές από τις προϋποθέσεις ανέλιξης ή πτώσης του κάθε αστικού κέντρου.

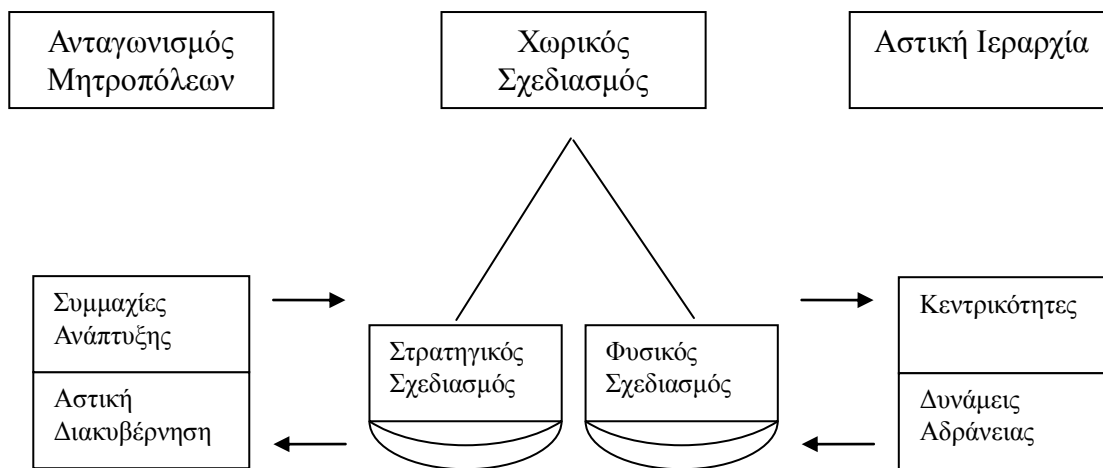
Στο σημείο αυτό, οι αποφάσεις των κοινωνικών εταίρων μιας μητρόπολης μπορούν να είναι αποφασιστικής σημασίας, εφόσον *επηρεάζουν τόσο τις κεντρικότητες της πόλης τους, όσο και την εξέλιξη συγκεκριμένων κλάδων*. Όπως φάνηκε από τις έννοιες –κλειδιά και τη μελέτη περίπτωσης, προκειμένου να υπάρξουν μεταβολές στην Αστική Ιεραρχία, χρειάζονται πολλές και σημαντικές άστοχες αποφάσεις, επί μεγάλο χρονικό διάστημα, των Άλφα Πόλεων για να μπορέσουν οι μητροπόλεις χαμηλότερων βαθμίδων να διεκδικήσουν έναν ανώτερο ρόλο, δεδομένου ότι οι δυνάμεις αδράνειας είναι πολύ ισχυρές, μια εξέλιξη που έχει τεκμηριωθεί θεωρητικά και επαληθευτεί ιστορικά. Ακριβώς, μέσα από αυτό αναδύεται ο ρόλος του Χωρικού Σχεδιασμού, ως ένας τρόπος συστηματικής σύγκλησης ορθών αποφάσεων που, ειδάλλως, θα ήταν τυχαίες και ανεξάρτητες μεταξύ τους.

Ο Ενάρετος Κύκλος των Άλφα -Πόλεων

Έπειτα από την αναγκαία επεξεργασία των απαντήσεων στα ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και την ανάλυση της Τρίτης Διάστασης της Κεντρικότητας, προκύπτει το Σχήμα 7 («Ο Ενάρετος

Κύκλος των Άλφα Πόλεων»), το οποίο δείχνει τις αρθρώσεις ανάμεσα στη μελέτη περίπτωσης και τρεις έννοιες κλειδιά, με ταυτόχρονη ύπαρξη της Τρίτης Διάστασης της Κεντρικότητας σε ένα τόπο. Η εξέλιξη του Λονδίνου, διαχρονικά, υποδεικνύει, ουσιαστικά, την παραπάνω συσχέτιση, επιτρέποντας τη αφαίρεση, ώστε να συμπεριληφθούν οι Άλφα Πόλεις, μέσα από αιτιατές σχέσεις σε επιμέρους στοιχεία τους, οι οποίες δίνονται στο παρακάτω σχήμα.

Σχήμα 7: Ο Ενάρετος Κύκλος των Άλφα Πόλεων

Επεξηγηματικά, πέρα από τους γνωστούς και πολυσυζητημένους παράγοντες, όπως πχ τα δημογραφικά μεγέθη, είναι η χρηστή Αστική Διακυβέρνηση και οι εξωστρεφείς Συμμαχίες Ανάπτυξης –που προκύπτουν, στο εσωτερικό μιας μητρόπολης, από τις σωστές εταιρικές σχέσεις αλλά και ανατροφοδοτούν τις τελευταίες –οι παράγοντες εκείνοι που εξασφαλίζουν σταθερά σε ορισμένες μητροπόλεις, με το Λονδίνο προεξάρχουσα αλλά όχι μοναδική περίπτωση, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων. Η χρηστή Αστική Διακυβέρνηση αλλά και οι Συμμαχίες Ανάπτυξης οδηγούν σε μια ισορροπία το Χωρικό Σχεδιασμό, συγκεράζοντας κοινωνικοοικονομικούς και τεχνικούς στόχους και προτεραιότητες, στο Στρατηγικό και το Φυσικό Σχεδιασμό. Αυτή η ισορροπία, εφόσον είναι προσεκτικά ζυγισμένη, ελαττώνει πολλούς οικονομικούς και κοινωνικούς κινδύνους για τις επιχειρήσεις, τις ιδιοκτησίες, την εργασία και την κατοικία, ενώ, παράλληλα, τους εξασφαλίζει κεντρικές θέσεις στις αγορές, οι

Συμπεράσματα

οποίες προστατεύονται από τις δυνάμεις αδράνειας που υπάρχουν στην Αστική Ιεραρχία.

Οι τελευταίες επιτρέπουν μεγαλύτερη άνεση στην υλοποίηση ενός ισορροπημένου Χωρικού Σχεδιασμού, ο οποίος ικανοποιεί όλα τα κοινωνικά στρώματα, τους ιδιώτες αλλά και τους φορείς εξουσίας στο εσωτερικό της μητρόπολης και διαμορφώνει ένα κλίμα συναίνεσης. Ως εκ τούτου, η ισορροπία ανάμεσα στα επίπεδα σχεδιασμού (στρατηγικός – φυσικός σχεδιασμός) οδηγεί σε ακόμη καλύτερη αστική διακυβέρνηση και ισχυρότερες συμμαχίες ανάπτυξης, εκτός της μητρόπολης.

Αυτός ο Ενάρετος Κύκλος ενσωματώνει, σταδιακά, πολλούς κοινωνικούς αυτοματισμούς και, ουσιαστικά, διασφαλίζει ότι οι ισχυρότερες μητροπόλεις εξασφαλίζουν τους πόρους που χρειάζονται, μη επιτρέποντας στις ανταγωνίστριες πόλεις, άλλου τύπου, να έχουν πρόσβαση σε αυτούς. Αυτό, στην Αστική Ιεραρχία, αποτυπώνεται με την έντονη διαφοροποίηση ανάμεσα στα επίπεδα που βρίσκονται οι πόλεις, ακόμη και στα ανώτερα επίπεδα της κλίμακας –πχ Άλφα και Βήτα Πόλεις.

Αντίθετα, στον ανταγωνισμό με τις μητροπόλεις ίδιου επιπέδου, ο αποκλεισμός δεν είναι εύκολος, δεδομένου ότι όλες οι πόλεις διαθέτουν παρόμοια και ισχυρά πλεονεκτήματα. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όπου αντίστοιχοι παράγοντες ακολουθούν τον ίδιο ενάρετο κύκλο, σε άλλες πόλεις, είναι δυσχερής κάθε πρόβλεψη για το πώς μπορεί να εξελιχθεί ο ανταγωνισμός ίδιου επιπέδου.

Ωστόσο, εμπειρικές παρατηρήσεις από τη μελέτη –περίπτωσης υποδεικνύουν ότι διαφοροποιημένες στρατηγικές στο εσωτερικό της πόλης, με εμπλοκή πολλών παραγόντων και χάραξη μεμονωμένων αλλά και κοινών σχεδιασμών, αποσοβούν πολλούς κινδύνους και επιτρέπουν την αναδίπλωση και την ανάκαμψη μιας μητρόπολης. Στην περίπτωση του Λονδίνου, στοιχεία αυτής της εύκαμπτης πορείας προσφέρονται τόσο από τη Χωροταξία και την Πολεοδομία των τελευταίων τριών δεκαετιών, όσο και την ιστορία της πόλης σε βάθος αιώνων.

Επομένως, η απάντηση στο πρωταρχικό, στοχαστικό ερώτημα, το οποίο προκάλεσε την έναρξη της έρευνας, «γιατί παρακμάζουν οι κορυφαίες πόλεις», είναι επειδή διαταράσσεται ένας παράγοντας του Ενάρετου Κύκλου των Άλφα Πόλεων και αποσταθεροποιείται ή αποδιαρθρώνεται το σύστημα. Ο σύγχρονος, διεθνοποιημένος χώρος δίνει πληθώρα ευκαιριών αλλά και κινδύνων, ώστε κάποιος εκ των τελευταίων, όπως πχ το Brexit, στην περίπτωση του Λονδίνου, να είναι σε θέση να αποσταθεροποιήσει το σύστημα, οδηγώντας, ουσιαστικά, στην «εκθρόνιση» της μητρόπολης, από την κορυφή της Αστικής Ιεραρχίας.

Επισημαίνεται ότι οι μητροπόλεις, ο σχεδιασμός, η ιεραρχία κάποιου είδους ανάμεσα σε πόλεις, υπήρχαν στον ευρωπαϊκό και το μεσογειακό χώρο, άτυπα, ασφαλώς, σε όλες τις περιόδους, έπειτα από την Αστική Επανάσταση, έστω και με διαφορετικές ονομασίες απ' ότι σήμερα. Επιπρόσθετα, είναι γνωστό ότι υπήρξαν σημαντικές μεταβολές στο αστικό σύστημα, σε διάφορες περιόδους, έστω κι αν οι άνθρωποι δε γνώριζαν τίποτε από τις σημερινές επιστήμες του Χώρου και

της Οικονομίας και απέδιδαν τα πάντα στη μεταφυσική ή στη Τύχη, την οποία θεωρούσαν ευμετάβλητη και κινητήρα αλλαγής, στις ιεραρχίες κάθε τύπου.

Ίσως γι' αυτό, ένα ποίημα από τα *Carmina Burana* ("*Fortune Plango Vulnera*"), μια συλλογή μεσαιωνικών ποιημάτων, ξεχασμένη για αιώνες σε κάποιο γερμανικό μοναστήρι, και, γι' αυτό το λόγο, ακόμη πιο πιστευτή για το πώς σκεφτόντουσαν οι άνθρωποι, πριν αποκτήσουν τον έλεγχο του Χώρου και του Χρόνου τους, λέει¹⁷:

Fortune plango vulnera
stillantibus ocellis,
quod sua michi munera
subtrahit rebellis.
Verum est, quod legitur
fronte capillata,
sed plerumque sequitur
Occasio calvata.
In Fortune solio
sederam elatus,
prosperitatis vario
flore coronatus;
quicquid enim florui
felix et beatus,
nunc a summo corruī
gloria privatus.
Fortune rota volvitur:
descendo minoratus;

¹⁷ Παραπονιέμαι για τις πληγές της Τύχης
με τα μάτια κλαμμένα,
επειδή τα δώρα που μου έκανε
διεστραμμένα τα παίρνει μακριά.
Είναι γραμμένο, στην πραγματικότητα,
ότι έχει μια άγιογη κόμη,
αλλά, όταν πρόκειται να αρπάξει [κανείς] μια ευκαιρία,
αυτή [η Τύχη] είναι φαλακρή.
Στο θρόνο της Τύχης
συνήθιζα να κάθομαι ανεβασμένος,
εστεμμένος με
πολύχρωμα λουλούδια της ευημερίας·
αν και μπορεί να έχω ακμάσει
ευτυχισμένος και ευλογημένος,
τώρα πέφτω από την κορυφή
στερούμενος δόξας.
Ο τροχός της τύχης γυρίζει:
Πηγαίνω κάτω, εξευτελισμένος
άλλος ανεβαίνει
πάρα πολύ ψηλά
κάθεται βασιλιάς στην κορυφή -
άφησε τον να φοβάται την καταστροφή!
Επειδή κάτω από τον άξονα είναι γραμμένο
«Βασίλισσα Εκάβη». (Σημείωση: Η Εκάβη της Τροίας έζησε, ως τα γεράματα, ως βασίλισσα και κατέληξε, λίγο προτού
πεθάνει, δούλα σε ξένους τόπους)

alter in altum tollitur;
nimis exaltatus
rex sedet in vertice
caveat ruinam!
nam sub axe legimus
Hecubam reginam.

Τα όρια ισχύος της Θεωρίας

Όπως τονίστηκε στο Κεφάλαιο 2, η δοκιμή και επαναβεβαίωση μιας Θεωρίας, οφείλουν να ακολουθηθούν από τον προσδιορισμό των ορίων ισχύος της Θεωρίας. Τα όρια ισχύος προκύπτουν από τη στρατηγική και τα βήματα της έρευνας, τη φύση των δεδομένων που αναλύθηκαν, όπως και τη μέθοδο που εφαρμόστηκε.

Ειδικότερα, στη συγκεκριμένη διατριβή, στην οποία παρουσιάζονται και τεκμηριώνονται διάφορες θέσεις, υιοθετήθηκε η αντίληψη ότι η τριγωνοποίηση δεν εξαντλείται μόνο στη διασταύρωση ή την αντιπαράθεση των πηγών αλλά και την εναλλαγή οπτικών, σύμφωνα με το αντικείμενο (έννοια –κλειδί) που διερευνάται κάθε φορά. Η εναλλαγή των οπτικών επιτυγχάνεται μέσα από διάφορα επιστημονικά δόγματα (θετικισμός –δομισμός) και μεθόδους έρευνας (ρεαλισμός –εμπειρισμός –κοινωνικός κονστρουκτιβισμός), ενώ ο διαχωρισμός σταδίων της νέας μεθόδου, υποδεικνύει την «αλγοριθμική» σύνθεσή της και επιτρέπει τη χρήση της για κάθε ερευνητικό πρόβλημα της ίδιας μορφής.

Επιπρόσθετα, πέραν της φύσης των ερευνητικών ερωτημάτων και το σχηματισμό της ομάδας των επιστημονικών προβλημάτων, που προέκυψαν, κατά τη διαδικασία της έρευνας, ο διαχωρισμός πυρήνα –προεκτάσεων της έρευνας και η μίξη των ποιοτικών δεδομένων, με πολλά ποσοτικά δεδομένα, καθορίζουν τη γενικότητα ισχύος της Θεωρίας, όπως, ασφαλώς, και ο τύπος της μελέτης περίπτωσης.

Πιο συγκεκριμένα, από τη σκοπιά της Επιστημολογίας –σήμερα αποκαλείται από μερικούς ως η Φιλοσοφία της Γνώσης –η θέση της διατριβής περιορίζεται σε επιστημονικά προβλήματα της μορφής: *Φαινόμενο στο χώρο + δύναμη παρέμβασης + καταγεγραμμένες μεταβολές στο φαινόμενο*, με επίκεντρο τις «Άλφα Πόλεις». Η θέση της διατριβής ισχύει, σαφώς, για τις «Άλφα Πόλεις», όπου η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας είναι πολύ ισχυρή, ενώ ο Ενάρετος Κύκλος των Άλφα Πόλεων είναι, διαρκώς, ενεργός. Θα μπορούσε να ισχυριστεί, κάποιος, ότι ο μέγιστος βαθμός ισχύος της Θεωρίας υπάρχει στις τρεις οικουμενοπόλεις (Νέα Υόρκη –Λονδίνο –Τόκυο) και το Παρίσι.

Η Θεωρία, πιθανώς, στο μέλλον, να χρειαστεί επεξεργασία σε δύο περιπτώσεις. Αφενός μεν,

στις «Βήτα –Πόλεις» των δυτικών χωρών, όπου η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας είναι υπαρκτή –αφού πρόκειται για μητροπόλεις –και οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που ωθούν την έναρξη ενός Ενάρετου Κύκλου είναι ισχυρές, ωστόσο, απαιτείται εμπειρική διερεύνηση, σύμφωνα με τη Μέθοδο, διαφόρων μελετών περίπτωσης, αυτού του τύπου μητροπόλεων.

Αφετέρου δε, σε πόλεις μεγάλου μεγέθους (μεγαπόλεις) του Τρίτου Κόσμου, και, ιδίως, των ανερχόμενων χωρών BRICS, οι οποίες έχουν υιοθετήσει ορισμένα πολιτικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των δυτικών χωρών, είναι σκόπιμο να διερευνηθεί αν υπάρχουν και πως μπορούν να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις ενός Ενάρετου Κύκλου. Σε κάθε περίπτωση, η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας είναι, ήδη, παρούσα στις μεγαπόλεις.

Η σύζευξη της ΘΚΤ και της ΝΟΓ, η οποία προέκυψε από τη διατριβή, μπορεί να εμπλουτίσει και να διευρύνει μελλοντικά τα όρια ισχύος των μοντέλων των δύο θεωριών, με νέες υποθέσεις προς διερεύνηση. Επί παραδείγματι, η παραγωγή και η ανάλωση διανοητικών αγαθών, ως παράγοντας διαμόρφωσης της Αστικής Ιεραρχίας μπορεί, ενδεχομένως, να γίνει το εφαλτήριο για πολλά νέα μοντέλα, λογικά, μαθηματικά και μεικτά.

Αν και οι θέσεις της διατριβής εστιάζουν στις υλικές πρακτικές στο χώρο, ωστόσο, ο συγκερασμός της σημασίας των υλικών πρακτικών του χώρου, με τη σημασία των αναπαραστάσεων του χώρου και των φανταστικών χώρων, υποδεικνύει ότι οι αναπαραστάσεις του χώρου και οι φανταστικοί χώροι έχουν επιδράσεις στις υλικές πρακτικές του χώρου. Αυτές οι υποθέσεις, όμως, κινούνται πέρα από τα όρια ισχύος των θέσεων της διατριβής και μένει να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν, από επόμενες έρευνες.

Όπως υπαινίχθηκε ο Μπόρχες, στα δύο διηγήματα, πάντα, υπάρχουν νέοι τρόποι για να προχωρήσει η έρευνα και επαφίεται στον ερευνητή να χαράζει μια νέα πορεία στο λαβύρινθο της γνώσης.

7.2) Συνεισφορά της διατριβής στην επιστημονική έρευνα

Από τη διατριβή, έχουν προκύψει τα εξής οφέλη για την επιστημονική έρευνα του χώρου. Καταρχάς, προέκυψε μια νέα μεικτή μέθοδος, τόσο από τη μίξη ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων (QUAL → quant), όσο και από τη μίξη ποιοτικών μεθόδων μεταξύ τους (εμπειρισμός –ρεαλισμός – κοινωνικός κονστρουκτιβισμός), η οποία προσφέρεται για επιστημονικά προβλήματα της μορφής:

Φαινόμενο στο χώρο + δύναμη παρέμβασης + καταγεγραμμένες μεταβολές στο φαινόμενο

Η μέθοδος στηρίζεται στη χωριστή εξέταση της οντολογίας της κάθε μεταβλητής του προβλήματος, τη δοκιμή του συστήματος στη μελέτη περίπτωσης –εν προκειμένω, το Λονδίνο –την επιστημολογική αξιολόγηση της διαδικασίας και των παραγόμενων αποτελεσμάτων και, τέλος, την ανατροφοδότηση του εγχειρήματος, εωσότου οι βελτιώσεις γίνουν οριακές. Ειδικότερα, η προσέγγιση του κάθε μέρους του προβλήματος γίνεται με διαφορετικό τρόπο («τριγωνοποίηση»), ώστε να αποφευχθούν διάφοροι κίνδυνοι που μπορούν να οδηγήσουν σε επισφαλή συμπεράσματα.

Είναι ευνόητο ότι, εκτός από το συγκεκριμένο πρόβλημα, η ίδια μέθοδος, μπορεί να ακολουθηθεί και σε μια σειρά προβλημάτων του ίδιου τύπου. Ο πρώτος και ευκολότερος, ασφαλώς, τύπος είναι η εξέταση επιπρόσθετων Άλφα Πόλεων με την ίδια μέθοδο. Η περίπτωση του Λονδίνου μπορεί να αντικατασταθεί από μητροπόλεις με παρόμοιο προφίλ –όπως πχ η Νέα Υόρκη ή το Αμβούργο –ή με σχετικά διαφορετικό προφίλ –όπως πχ το Παρίσι. Οι δεύτερες περιπτώσεις μοιάζουν περισσότερο ενδιαφέρουσες, από τη σκοπιά της έρευνας.

Ένας άλλος τύπος προβλημάτων αφορά το μέρος του φαινομένου του Ανταγωνισμού Μητροπόλεων, το οποίο δεν μπορούσε να ερευνηθεί σε αυτή τη διατριβή, καθώς η τελευταία επικεντρώθηκε στον οργανωμένο ανταγωνισμό των τριών –τεσσάρων τελευταίων δεκαετιών, οπότε και εμφανίστηκε ο χωρικός σχεδιασμός. Αυτός ο τύπος προβλημάτων μπορεί να εστιάσει σε εποχές προ του 1970 και να συμπεριλάβει ερωτήματα όπως τα εξής. Πόσο συντεταγμένες και πόσο αποτελεσματικές ήταν, εκείνη την περίοδο, με τα μέσα και τις αντιλήψεις της εποχής, οι κινήσεις των πόλεων στην προώθησή τους στην Αστική Ιεραρχία; Οι παρεμβάσεις των πόλεων στο χώρο, ακόμη και χωρίς επίσημα σχέδια, τι αντίκτυπο είχαν στην Αστική Ιεραρχία; Τι μπορούμε να μάθουμε εμείς, σήμερα, απ' όλα αυτά;

Τέλος, σε ένα πιο γενικό επίπεδο, ο ίδιος ο σχεδιασμός του χώρου (χωρικός σχεδιασμός, χωροταξικός σχεδιασμός, μητροπολιτικός σχεδιασμός, πολεοδομικός σχεδιασμός, αστικός σχεδιασμός κα) είναι, συχνά, μια δύναμη παρέμβασης. Όπου συνδέεται με ένα καινοφανές φαινόμενο (ενδεικτικά, πχ το place making για τον αστικό σχεδιασμό), για το οποίο δεν υπάρχουν,

ακόμη, ασφαλή ερμηνευτικά σχήματα, είναι σκόπιμο να εντοπιστεί μια έννοια, η οποία επιτρέπει την παρακολούθηση κατατάξεων ή αριθμητικών διατάξεων ή πραγματολογικών στοιχείων ή άντληση πορισμάτων από συγγενή επιστημονικά πεδία κλπ (ενδεικτικά, στο ίδιο παράδειγμα, η έννοια αυτή θα μπορούσε να είναι ο αριθμός των συμμετεχόντων στις κοινότητες που δημιουργούν χώρους).

Επιπρόσθετα, από τη διατριβή έχουν προκύψει συγκεκριμένα συμπεράσματα γύρω από το πώς συνδέονται, σήμερα, ο Ανταγωνισμός Μητροπόλεων, ο Χωρικός Σχεδιασμός και η Αστική Ιεραρχία, ιδιαιτέρως στην περίπτωση του Λονδίνου και πόλεων ίσου επιπέδου (Άλφα Πόλεις). Τα συμπεράσματα παρουσιάζονται σε ένα σχήμα που εξηγεί τους τρόπους με τους οποίους οι Άλφα Πόλεις καταφέρνουν να κυριαρχούν στο διεθνή χώρο, κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια, ενώ επιτρέπει ορισμένες βαθύτερες προεκτάσεις, αναφορικά με την οικονομική και πολεοδομική ιστορία του Λονδίνου.

Τα συμπεράσματα αυτά μπορούν να συνεισφέρουν στην Θεωρία Κεντρικών Τόπων, ως μια νέα οπτική, καθώς και μια κριτική αποτίμηση των μοντέλων και των πορισμάτων της. Ειδικότερα, προτείνεται ότι η Θεωρία Κεντρικών Τόπων δεν εξαντλείται μόνο στο φυσικό χώρο, αντιθέτως, έχει προεκτάσεις στον κοινωνικό χώρο, εφόσον προκύπτουν κεντρικότητες που έχουν σχέση με τα δίκτυα που σχηματίζονται ανάμεσα στους τόπους, σε οικονομική βάση. Η ικανότητα μιας μητρόπολης να «διορθώνει», διαρκώς, τη θέση της, στο μεταβαλλόμενο κοινωνικό χώρο, μπορεί να αποδειχθεί το ίδιο σημαντική με την «κατάληψη» μιας αρχικής θέσης, σε περασμένες εποχές, σε κάποιο υφιστάμενο γεωμετρικό ή γεωγραφικό κέντρο.

Όπως δείχνει η περίπτωση του Λονδίνου, μια πόλη είναι σε θέση να ελέγχει τα δίκτυα και τις ροές στο χώρο και, ουσιαστικά, να μην παραχωρεί την κυρίαρχη θέση της. Για το Λονδίνο, αυτός ο Ενάρετος Κύκλος αποδόθηκε σχηματικά και μπορεί να θεωρηθεί ως μια λεπτομέρεια του τι συμβαίνει σε μια μεγάλη πόλη («Άλφα Πόλη», θα έλεγε κανείς σήμερα), της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων, και πως οι διάφοροι παράγοντες της πόλης διευθετούν τα πλεονεκτήματα της θέσης και τις αρμοδιότητές τους, ώστε να γίνει βιώσιμος ένας ενάρετος κύκλος. Ουσιαστικά, τα συμπεράσματα της εργασίας, μπορούν να εξηγήσουν το γεγονός πώς οι διαφορές στις οικονομίες κλίμακας του κάθε προϊόντος ισοδυναμούν με εξωτερικές οικονομίες συγκεκριμένων οικονομικών κλάδων – αυτών του «ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος» – στις μεγάλες πόλεις, προκαλώντας την πολυσυζητημένη ιεραρχική διαμόρφωση του αστικού συστήματος.

Επιπρόσθετα, τα συμπεράσματα μπορούν να βελτιώσουν την οπτική εκείνων των μοντέλων της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας που περιορίζονται θεματικά, σε ειδικές πτυχές της οικονομικής και χωρικής οργάνωσης μιας πόλης. Συνήθως, η Νέα Οικονομική Γεωγραφία εστιάζει στη

Συμπεράσματα

μικροοικονομική ανάλυση ενός άστεως, τέμνοντάς το σε ζώνες, επιχειρήσεις, νοικοκυριά κλπ. Κάποιες πρωτοποριακές εργασίες, οι οποίες δεν εντάσσονται, μέχρι στιγμής, στην ΝΟΓ, επικεντρώνονται στις μικροδομές συγκρότησης της Πραγματολογικής Γνώσης, ωστόσο, η γέφυρα μεταξύ της ΘΚΤ και της ΝΟΓ έχει μεγαλύτερο εύρος.

Στη διατριβή, δίνεται ένα πλαίσιο στο οποίο μπορεί να επεκταθεί η μικροοικονομική ανάλυση, χωρίς να θίγονται οι βασικές παραδοχές της ΝΟΓ. Πρόκειται για τους παράγοντες, οι οποίοι συγκεντρώνονται στις μητροπόλεις και ο καθένας τους, δημιουργεί ένα ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στην οικονομία και την κοινωνία. Πέραν των επιχειρήσεων, στο μητροπολιτικό χώρο δραστηριοποιούνται οι επενδυτές, οι πολιτιστικοί οργανισμοί, οι εταιρείες ειδικού σκοπού του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης, μεγάλες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις κοκ. Οι αποφάσεις αυτών των παραγόντων και η δικτύωση τους σε διεθνές επίπεδο, με όμοιους φορείς, κατά τον τρόπο που παρουσιάζονται στη διατριβή, μπορούν, ενδεχομένως, να αναλυθούν περαιτέρω με μια μικροοικονομική ανάλυση, η οποία θα δώσει νέα μοντέλα κατανομής χρήσεων και μεγέθους οικισμών στο μητροπολιτικό χώρο.

Επιπρόσθετα, μία, επιπλέον, συνεισφορά της διατριβής είναι η περαιτέρω σύνδεση της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων με τη Νέα Οικονομική Γεωγραφία, υιοθετώντας και ενισχύοντας τη θέση ότι ο Χώρος είναι σχετικός (ο Χώρος των Ροών) και υποδεικνύοντας τη σημασία των αγαθών της γνώσης. Κοινοί τόποι μεταξύ των δύο θεωριών αποτελούν η αποδοχή ύπαρξης οικονομικών κλίμακας (σταθερές ή «κυμαινόμενες» αποδόσεις κλίμακας στην πρώτη, αύξουσες αποδόσεις κλίμακας στη δεύτερη) και η άποψη ότι η αρχική ομοιογένεια του χώρου δεν είναι διατηρήσιμη, εξαιτίας της αναγκαιότητας και της χρησιμότητας των κεντρικών τόπων.

Οι δύο κρίκοι που συνδέουν τις δύο θεωρίες είναι, πρώτον, *η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας, η οποία δίνει ένα νέο, «σχετικό» χώρο, ένα χώρο όπου η μορφολογία και το ανάγλυφο έχουν τη μικρότερη σημασία, ενώ η συγκέντρωση των ροών και αγαθών της ανθρώπινης διάνοιας έχει τη μεγαλύτερη. Δεύτερον, ο Ενάρετος Κύκλος των Άλφα Πόλεων, ο οποίος εξηγεί τη διαρκή και σκόπιμη δημιουργία κεντρικών τόπων, οι οποίοι αποκτούν ρόλο και λειτουργία, εν μέρει μέσω του Χωρικού Σχεδιασμού, εν μέρει μέσω των δυνάμεων της αγοράς.*

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η Θεωρία Κεντρικών Τόπων και η Νέα Οικονομική Γεωγραφία, οι οποίες, μεταξύ άλλων, ερμηνεύουν τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας, ουσιαστικά, περιγράφουν –χωρίς, όμως, να ποσοτικοποιούν– τις κατανομές και τις ροές της γνώσης στο Χώρο.

Επιπρόσθετα, με τον Ενάρετο Κύκλο των Άλφα Πόλεων δείχθηκε πως *οι παράγοντες μιας μητρόπολης ενεργοποιούν και αξιοποιούν μια διαδικασία αυτοτροφοδοτούμενης κυριαρχίας στο*

φυσικό και κοινωνικό χώρο, μέσα από την περιοδική δημιουργία κεντρικών τόπων, κάθε τύπου, και την προσεκτική αποφυγή γεγονότων ή εξελίξεων που θα ήσαν τον κεντρικό χαρακτήρα αυτών των τόπων.

Είναι ευνόητο ότι οι κεντρικοί τόποι που δημιουργούνται είναι κάθε είδους, γεωμετρικοί, γεωγραφικοί και συγκέντρωσης ροών. Ο ίδιος κεντρικός τόπος μπορεί να έχει ταυτόχρονα και τις τρεις λειτουργίες ή να εξειδικεύονται σε μία ή δύο λειτουργίες. Ουσιαστικά, το μοίρασμα των ρόλων και των λειτουργιών των κεντρικών τόπων που παράγονται από τον Ενάρετο Κύκλο των Άλφα Πόλεων είναι μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις του Χωρικού Σχεδιασμού. Επίσης, η σοφή κατανομή ρόλων και λειτουργιών των κεντρικών τόπων μπορεί να εξασφαλίσει μείωση των τεχνικών και οικονομικών κινδύνων των ιδιωτικών αλλά και των δημόσιων επενδύσεων.

Αναλυτικότερα, είναι η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας που, ουσιαστικά, διαφοροποιεί τις κεντρικές θέσεις που παράγονται από τον Ενάρετο Κύκλο των «Άλφα –Πόλεων», κάνοντας μερικές κεντρικές θέσεις σημεία του Χώρου των Ροών και αφήνοντας άλλες στον Χώρο των Τόπων. *Ο βαθμός ενσωμάτωσης της Τρίτης Διάστασης της Κεντρικότητας στους κεντρικούς τόπους ενός άστεως είναι ο βασικός παράγοντας που καθορίζει τον τύπο μιας πόλης («Άλφα Πόλη», «Βήτα Πόλη» κοκ) και τις σχέσεις μεταξύ των πόλεων δηλαδή τη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας. Ως εκ τούτου, η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας είναι αυτή που συγκροτεί, επίσης, τις Συμμαχίες Ανάπτυξης (NYLON και USAL, στην περίπτωση του Λονδίνου).*

Επομένως, αν τα παραπάνω είναι σωστά, η περιοδική και συστηματική δημιουργία ανταγωνιστικών και βιώσιμων κεντρικών τόπων στις Άλφα Πόλεις, είναι ο δεύτερος από τους κρίκους που λείπουν, ώστε να εξηγηθεί η επίμονη ιεραρχική μορφή των πόλεων, θέση με την οποία συγκλίνουν τόσο οι ερευνητές της Θεωρίας Κεντρικών Τόπων, όσο και της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας.

7.3) Θέματα για περαιτέρω μελέτη

Στο πλαίσιο της διατριβής προέκυψαν δύο ενδιαφέροντα ζητήματα, τα οποία, όμως, ήταν εκτός του πεδίου έρευνας, όπως ορίστηκε στο 2.1 και δεν ήταν δυνατόν να διερευνηθούν.

Ένα ενδιαφέρον ζήτημα είναι πως επηρεάζει ο διακηρυγμένος αλλά μη υλοποιημένος Χωρικός Σχεδιασμός την παρατηρούμενη Αστική Ιεραρχία, δηλαδή πως οι επιστήμονες και λοιποί ειδικοί που ασχολούνται με την καταγραφή των επιδόσεων των πόλεων ανταποκρίνονται στις προτεραιότητες που τίθενται από το Χωρικό Σχεδιασμό, χωρίς να μεσολαβήσει, στην πράξη, ο *Ανταγωνισμός Μητροπόλεων*. Επί παραδείγματι, οι πόλεις ή διάφοροι ιδιώτες τείνουν να ανακοινώνουν μια σειρά από ενέργειες, όπως τα μεγάλα σχέδια αναπλάσεων, οι οποίες, προτού υλοποιηθούν, ακόμη και πριν καν ξεκινήσουν, μπορούν να επηρεάσουν το κλίμα και την ψυχολογία, όχι μόνο μεταξύ των επενδυτών και των δημοσιογράφων αλλά και μεταξύ των επιστημόνων που αξιολογούν ποιοτικά ή ποσοτικά τις επιδόσεις των πόλεων στον μεταξύ τους ανταγωνισμό. Σε αυτή την περίπτωση, η παρατηρούμενη Αστική Ιεραρχία και, ιδίως, τα city rankings ή αξιολογήσεις που βασίζονται σε ερωτηματολόγιο και προσωπικές κρίσεις, κινδυνεύουν να μην ανταποκρίνονται ακριβώς, στα τεκταινόμενα στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων, όπως υλοποιείται, και να συμπαρασύρουν, σταδιακά, ακόμη και ειδικούς, προς εσφαλμένες κατευθύνσεις.

Σε αυτή την περίπτωση, το επιστημολογικό πλαίσιο του προβλήματος, μπορεί να διευρυνθεί με την εισαγωγή ή την ενίσχυση μιας φαινομενολογικής προσέγγισης, δεδομένου ότι τα πραγματικά δεδομένα είναι ελάχιστα –η ανακοίνωση προθέσεων από μια πόλη δε συνεπάγεται αυτόματα την εντός χρόνου υλοποίηση των δεσμεύσεων –και η ερμηνεία των δεδομένων αποκτά βαρύνουσα σημασία. Η διερεύνηση αυτής της πτυχής του ανταγωνισμού μητροπόλεων, αμιγώς σε επίπεδο εικόνας και δημοσιότητας, μπορεί να αποσαφηνίσει ζητήματα που αφορούν επιστημονικές αστοχίες και κοινωνικά προβλήματα ή ευκαιρίες, όπως η κερδοσκοπία στη γη, η ανάδυση νέων τουριστικών προορισμών κλπ.

Μια διερεύνηση αυτού του προβλήματος, μπορεί να αποκαλύψει τους τρόπους με τους οποίους η δημιουργία δυνητικών «κεντρικών τόπων» στον κοινωνικό χώρο επηρεάζει εν συνεχεία τον Ανταγωνισμό των Μητροπόλεων, τουλάχιστο μέχρι τη στιγμή που οι δυνητικοί κεντρικοί τόποι γίνουν πραγματικοί ή διαλυθούν –εφόσον οι υποσχέσεις των πόλεων δεν υλοποιηθούν. Όπως είναι προφανές, αυτό προωθεί τα συμπεράσματα της παρούσας διατριβής, μεταφέροντας το αντικείμενο διερεύνησης από τις υλικές πρακτικές του πραγματικού χώρου, στις πρακτικές ενός φανταστικού χώρου.

Το δεύτερο ζήτημα που χρίζει περαιτέρω διερεύνηση είναι μια ενδεχόμενη κατηγοριοποίηση περισσότερων επιστημονικών προβλημάτων, σχετικά με τις μητροπόλεις, και των μεθόδων που χρησιμοποιούνται για την επίλυσή τους. Σε αυτό το πλαίσιο, η μέθοδος που προτάθηκε, στα πλαίσια της διατριβής, μπορεί να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο σύνολο, όπου θα μπορεί να συνδυαστεί ή να παραβληθεί με παρόμοιες μεθόδους.

Μια ευρεία κατηγοριοποίηση προβλημάτων και μεθόδων του μητροπολιτικού χώρου, μπορεί να βοηθήσει στην απόκτηση σφαιρικής εικόνας, ως προς την κατάσταση των σημερινών μητροπόλεων και τα διαθέσιμα ερευνητικά εργαλεία για την εξέτασή της. Τέλος, δεδομένης της σημασίας του μητροπολιτικού χώρου για τις επιστήμες αλλά και τους ανθρώπους, γενικότερα, η συμβολή στην επιστημολογία του Χώρου και του αστικού φαινομένου θα είναι ουσιαστική συνεισφορά στη Χωροταξία και την Πολεοδομία.

7.4) Σύνοψη και συμπεράσματα

Η διατριβή έδειξε ότι, μολονότι ο εκλεκτισμός στην θεώρηση του χώρου και του αστικού φαινομένου παραμένει αναγκαίος, υπάρχουν περιθώρια για τη σύνθεση νέων μεθόδων και την ταξινόμηση των προβλημάτων που σχετίζονται με την πολυσχιδή φύση του Σχεδιασμού και των πολλών επιπέδων ανάλυσης του Χώρου. Οι νέες μέθοδοι είναι σκόπιμο να είναι εστιασμένες σε συγκεκριμένους τύπους προβλημάτων, προκειμένου να γίνει μια υπέρβαση του ακραίου εκλεκτικισμού, χωρίς, όμως, μια απότομη και αυθαίρετη γενίκευση μιας μεθόδου, επειδή ελλοχεύει ο κίνδυνος, κατ' αυτόν τον τρόπο, να εξαχθούν υπερβολικά γενικά και, πιθανώς, έωλα συμπεράσματα.

Επίσης, η διατριβή προσδιόρισε τους παράγοντες, με τις μεταξύ τους συσχετίσεις, οι οποίοι εξασφαλίζουν το προβάδισμα των μητροπόλεων, έναντι των άλλων πόλεων αλλά και τον εσωτερικό τους ανταγωνισμό, σε ένα μεγάλο χρονικό κύκλο, τουλάχιστον τριάντα χρόνων. Αυτός ο προσδιορισμός μπορεί να εξηγήσει την ακμή και την παρακμή πολλών σημαντικών μητροπόλεων σε χώρες με παρόμοιο κοινωνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο δηλαδή αυτές του δυτικού κόσμου.

Μια σειρά από σχήματα υποδεικνύουν τους μηχανισμούς με τους οποίους οι ισχυρότερες μητροπόλεις επικρατούν και εκτοπίζουν τους ασθενέστερους ανταγωνιστές τους. Ο Ενάρετος Κύκλος των Άλφα Πόλεων και η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας, προϊόντα ενός ικανού Χωρικού Σχεδιασμού, είναι βασικές παράμετροι στον Ανταγωνισμό Μητροπόλεων και με καθοριστικό αντίκτυπο στην Αστική Ιεραρχία. Και τα δύο σχήματα αναδεικνύουν ολοκληρωμένα νέους τύπους της κεντρικότητας και «χαρτογραφούν» το πεδίο σύγκλισης ανάμεσα στη Θεωρία Κεντρικών Τόπων και τη Νέα Οικονομική Γεωγραφία.

Ο Ενάρετος Κύκλος κατέδειξε τη σημασία και τον τρόπο της διαρκούς παραγωγής ανταγωνιστικών –έναντι τρίτων, σε άλλους τόπους –κεντρικών τόπων, ελέγχοντας τους τεχνικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς κινδύνους που τη συνοδεύουν. Η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας κατέδειξε τη σημασία των ροών της γνώσης στο Χώρο. Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η σωστή αντίληψη των παραπάνω εννοιών από τις Άλφα Πόλεις τους εξασφαλίζει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε ένα παγκοσμιοποιημένο χώρο, μέσα από τη μεγιστοποίηση και τη βελτιστοποίηση των ροών που διέρχονται από αυτές. Ο Ενάρετος Κύκλος και η Τρίτη Διάσταση της Κεντρικότητας γεφυρώνουν τη Θεωρία Κεντρικών Τόπων και τη Νέα Οικονομική Γεωγραφία, υποδεικνύοντας τις κεντρικές θέσεις, τον επιμερισμό των κινδύνων για τη δημιουργία τους και την ικανότητα παραγωγής ανταγωνιστικών διανοητικών αγαθών, όλων των τύπων, ως τους βασικούς παράγοντες

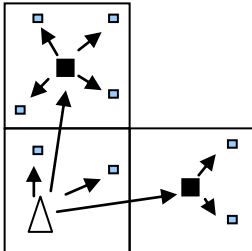
διαμόρφωσης των εξαρτήσεων μεταξύ του αστικού συστήματος.

Επίσης, διάφοροι πίνακες υποδεικνύουν τους παράγοντες και το ειδικό βάρος έκαστου στην ισχύ της κάθε μητρόπολης. Η σχηματική αναπαράσταση και η συγκέντρωση σε πίνακες διάσπαρτων πληροφοριών διαφορετικών τύπων, παρέχει το υπόβαθρο για την ανάλυση, όπως και την εξαγωγή, συμπερασμάτων, τόσο σε αυτή την εργασία, όσο και σε εργασίες που ασχολούνται με παραπλήσια ζητήματα.

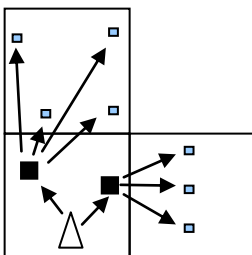
Εν κατακλείδι, η διατριβή εισηγείται μια θέση για το πώς ο επιτυχημένος Χωρικός Σχεδιασμός επηρεάζει τον Ανταγωνισμό των Μητροπόλεων, συμβάλλοντας, ουσιαστικά, στη συγκρότηση της Αστικής Ιεραρχίας και συνθέτει τη μέθοδο που απαιτείται για το συγκεκριμένο ερευνητικό εγχείρημα.

Παράρτημα

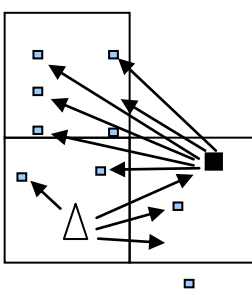
A) Πόλεις –Προγεφυρώματα (“Bridgehead Cities”)

B) Προκεχωρημένες Πόλεις (“Outpost Cities”)

C) Πολυεθνικές πόλεις «περιστρεφόμενης βάσης» (“Turntable Cities”)

- △ Έδρα (Headquarters)
- Ενδιάμεσες μητροπόλεις (intermediate subsidiary)
- Εξαρτημένες πόλεις (subsidiary)
- Εθνικά Σύνορα (National Borders)

Πηγή: Rozenblat και Pumain, 2007

Βιβλιογραφία

Α) Ελληνόγλωσση

- Αγγελίδης, Μ. (2000) *Χωροταξικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Αθήνα: Συμμετρία.
- Albrechts, L., (2002), «Σκέψεις για το Σχεδιασμό (Reflections on Planning)», *Αειχώρος*, **1**(1): 196 -207.
- Albrechts, L. (2003) «Συνέντευξη με τον Louis Albrechts», *Αειχώρος* **2**(1): 200-205.
- Αραβαντινός, Α. (2002), «Δυναμικές και ο σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών – προς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα;» *Αειχώρος*, **1** (1) σελ. 6-29.
- Αραβαντινός, Α. (2007), *Πολεοδομικός Σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.
- Αρνόπουλος, Π. (1999/2001) *Εξωπολιτικά. Πόλις –Έθνος –Κόσμος. Η εξωτερική πολιτική των Αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα: Leader Books.
- Ασπρογέρακας, Ε. (2002) «Ο χώρος ως τμήμα μιας συνολικής Οικονομικής Θεώρησης», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, Φ. (2490), 26.01.02, σελ. 63 -64.
- Ασπρογέρακας, Ε. (2006), «Ανάπτυξη Εφαρμογών Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης: Πολιτική και χωρικές συσχετίσεις», *Αειχώρος* **5** (1) : 122 -153, Βόλος.
- Αυγερινού –Κολώνια, Σ. (2004) «Η πολιτική προστασίας για την αστική κληρονομιά στην Ελλάδα: Ένα επίκαιρο ζήτημα» στο Δ. Οικονόμου, Γ. Σαρηγιάννης, Κ. Σερράος *Πόλη και Χώρος από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα -Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Α. Αραβαντινό*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο –Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας –Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών.
- Βαρουφάκης, Γ. (2002), «Οι κοινωνικές επιστήμες μετά τον John F Nash Jr: Μια αποτίμηση» στο Κ. Κοτταρίδη και Γ. Σιουρούνης (επ) *Θεωρία Παιγνίων: Αφιέρωμα στον John Nash*, Αθήνα: Ευρασία, σελ. 197-206.
- Βασενχόβεν, Λ. (2002), «Η δημοκρατικότητα του σχεδιασμού του χώρου και η αμφισβήτηση του ορθολογικού “μοντέλου”», *Αειχώρος*, **1**(1), σελ. 30-49.
- Βασενχόβεν, Λ. (2004), «Ο Σχεδιασμός των πόλεων στον αστερισμό της περιβαλλοντικής

- ευθύνης » στο Δ. Οικονόμου, Γ. Σαρηγιάννης, Κ. Σερράος, *Πόλη και Χώρος από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα –Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Α. Αραβαντινό*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο –Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας –Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών.
- Βασενχόφεν, Λ. (2008), «Εθνικός Χωροταξικός Σχεδιασμός: Περιεχόμενο, Διαδικασία, Σχέδια και Προγράμματα», *Νόμος και Φύση*, [προσβάσιμο στο <http://nomosphysis.org.gr/11276/ethnikos-xorotaksikos-sxediasmos-periexomeno-diadikasia-sxedia-kai-programmata-febrouarios-2008/> στις 17/10/2017].
 - Βαταβάλη, Φ. (2001), *Τόκιο: από το Έντο στη σύγχρονη μητρόπολη*, Αθήνα: ΕΜΠ.
 - Bell, J. (2005), *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
 - Brzezinsky, Z. (2004) *Η Επιλογή: Παγκόσμια Κυριαρχία ή Παγκόσμια Ηγεσία*, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη.
 - Burgel, G. (2003/ 2007), *Η Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Πόλη: 2. Από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως σήμερα*, Αθήνα: Πλέθρον.
 - Γετίμης, Π. (1994) «Αστική Ανάπτυξη και Πολιτική», στο Π. Γετίμης, Γ. Καυκαλάς, Ν. Μαραβέγιας (επ) *Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Θεωρία -Ανάλυση -Πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 307-333.
 - Γετίμης, Π. (1999), «Αστικές πολιτικές και κοινωνικά κινήματα στις πόλεις», στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επ) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σελ. 359-369.
 - Γετίμης, Π. (2000), «Εναλλακτικές μορφές αστικής διακυβέρνησης» στο Ε. Ανδρικοπούλου και Γ. Καυκαλάς (επ) *Ο νέος Ευρωπαϊκός χώρος*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 468-486.
 - Γεωργόπουλος, Α. (2000), *Γη: Ένας Εύθραυστος Πλανήτης*, Αθήνα: Gutenberg.
 - Γιαννακούρου, Γ. (2008) «Η Εδαφική Συνοχή του ευρωπαϊκού χώρου: ένα νέο πεδίο πολιτικής για την Ευρωπαϊκή Ένωση;», *25 κείμενα για το Σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 35-56.
 - Gutenschwager, G. (2004), *Κοινωνική Επιστήμη και Σχεδιασμός*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
 - Γοσποδίνη, Α. (2000), «Ο ανταγωνισμός των Ευρωπαϊκών πόλεων και οι νέες «χρήσεις» του αστικού σχεδιασμού: Μια πρόκληση για τις ελληνικές πόλεις» στο Γ. Ψυχάρης, Α. Γοσποδίνη και Ο. Χριστοπούλου (επ) *Δεκαεπτά Κείμενα για τον Σχεδιασμό, τις Πόλεις και την Ανάπτυξη*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Βιβλιογραφία

- Γοσποδίνη, Α. (2005), «Χωρικές πολιτικές για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Μικρών Ελληνικών πόλεων», *Αειχώρος*, 4(1) : 136 -161
- Γοσποδίνη, (2007), «Χωρικές πολιτικές για το σχεδιασμό, την ανταγωνιστικότητα και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων», *Αειχώρος* 6(1): 100 -145.
- Γοσποδίνη, Α. (2008), «Μεταβιομηχανικές οικονομίες και χωρικοί μετασχηματισμοί των πόλεων: Αναλύοντας τη μεταολυμπιακή Αθήνα» στο Α. Γοσποδίνη (επ) *Διάλογοι για το Σχεδιασμό του χώρου και την ανάπτυξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Γοσποδίνη, Α. (2009), «Αστικός σχεδιασμός: Προκλήσεις και νέοι ορίζοντες» στο 25 *Κείμενα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου*, Βόλος: ΠΕΘ.
- Chomsky, N. (1994/1996), «Παλαιές και Νέες Τάξεις Πραγμάτων», Αθήνα: Λιβάνης –Νέα Σύνορα.
- Δεμερτζής, Ν. (2002), *Πολιτική επικοινωνία: Διακινδύνευση, δημοσιότητα, διαδίκτυο*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Δερτιλής, Γ. Β. (2012), «Κράτος, Γλώσσα και Τεχνογνωσία στην Ελλάδα, 1830-1940», στο (επ) Μ. Ασημακόπουλος, Γ. Καλογήρου, Ν. Μπελαβίλας, Θ.Π. Τάσιος, *170 Πολυτεχνείο: οι μηχανικοί και η τεχνολογία στην Ελλάδα. Α' Τόμος*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, σελ. 1-26.
- Δερτούζος, Μ. (1997), *Τι μέλλει γενέσθαι*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.
- Δέφνερ, Α. (2008), «Οι πολυκινηματογράφοι στην Ελλάδα: Τοπικοί ή παγκόσμιοι χώροι» στο Γοσποδίνη, Α. (επ), *Διάλογοι για το σχεδιασμό του χώρου και την ανάπτυξη*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 149 -168.
- Δέφνερ, Α. (2009), «Τα θεματικά πάρκα ως σημείο σύγκλισης πολεοδομίας, πολιτισμού και τουρισμού» στο 25 *Κείμενα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου*, Βόλος: ΠΕΘ, σελ. 263 -293.
- Δοξιάδης, Κ. (1969), *Πέντε Αρχές για τη δημιουργία ανθρώπινων οικισμών*, *Ekistics*, 28 (167): 223-225.
- Ίδρυμα Κωνσταντίνου και Έμμας Δοξιάδη, (2006) *Κωνσταντίνος Δοξιάδης: κείμενα, σχέδια, οικισμοί*, Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος.,
- Derruau M. (1976/ 1987), *Ανθρωπογεωγραφία*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Diamond, J. (2006), *Όπλα, μικρόβια και ατσάλι*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάτοπτρο.
- *Επιστήμη και Ζωή*, λ. Σικάγο, Θεσσαλονίκη: Χατζηιακώβου.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (1999), «*Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου*».

- Eco, U. (επ) (1993), *Τα Όρια της Ερμηνείας*, Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση
- Eco, U. (2002) *Περί Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Eco, U. (2004), *Η Ιστορία της Ομορφιάς*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Giddens, A. (1982/93), *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Harvey, D. (1990/2009), *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας: Διερεύνηση των απαρχών της πολιτιστικής μεταβολής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Harvey, D. (2012), *Οι Εξεγερμένες Πόλεις*, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.
- Hastings, M. (2004/ 2006), *Αρμαγεδδών*, Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογίος.
- Hobsbawm, E. (1962/1992/2002), *«Η Εποχή των Επαναστάσεων 1789 – 1848»*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Hobsbawm, E. (1987/2000/2002), *«Η Εποχή των Αυτοκρατοριών 1875 – 1914»*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Hobsbawm, E. (1994/2002), *«Η Εποχή των Άκρων: Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914 – 1991»*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Hobsbawm, E. (2004), *Συνέντευξη με ανοιχτή agenda στον Α. Παπαγιαννίδη*, Αθήνα: Το Βήμα [προσβάσιμο στο <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&artid=161812&ct=114> τις 17/ 10/ 2008].
- Hobson, J. (2006), *Οι ανατολικές ρίζες του Δυτικού Πολιτισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
- Jones, G. (2000), *Από τους εμπόρους στις πολυεθνικές: οι βρετανικές και εμπορικές εταιρείες τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Ιωαννίδης, Γ. (2002), «Η τεχνολογική επανάσταση στην πληροφορική και τις επικοινωνίες: σκέψεις και παρατηρήσεις από την οικονομία των ΗΠΑ» στο Γ. Κατσουλάκος (επ.) *Νέα Οικονομία, Διαδίκτυο και Ηλεκτρονικό Εμπόριο*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, σελ. 189 -200.
- Κομνηνός, Ν., (1986), *Θεωρία Αστικού Σχεδιασμού: κρίση, μητροπολιτική αναδιάρθρωση, νέα πολεοδομία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κυδωνιάτης, Φ. (2007), «Χτίζοντας την εταιρική φήμη», στο Μ. Στάγκας και Φ. Κυδωνιάτης, (επ) *Ανοιχτό MBA: Τα μυστικά της Διοίκησης Επιχειρήσεων*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ 224-225.
- Κύρτσης Α. –Α. (2006), *Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης: Κείμενα –Σχέδια –Οικισμοί*, Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος –Ίδρυμα Κωνσταντίνου και Έμμας Δοξιάδη.
- Kuhn, T. (1962/1997), *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα.
- Κοκκώσης, Χ. (1994) «Η περιβαλλοντική προστασία στις πολιτικές αστικής και

- περιφερειακής ανάπτυξης» στο Π. Γετίμης, Γ. Καυκαλάς, Ν. Μαραβέγιας (επ) *Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Θεωρία –Ανάλυση και Πολιτική*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 468 -486.
- Λαγόπουλος, Φ. (1994) «Ανάλυση αστικών πρακτικών και χρήσεων», στο Π. Γετίμης –Γ. Καυκαλάς –Ν. Μαραβέγιας, *Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Θεωρία –ανάλυση και πολιτική*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 123 -166.
 - Landes, D. (1969/2003/2009), *Ο Προμηθέας χωρίς δεσμά: Τεχνολογική Αλλαγή και Βιομηχανική Ανάπτυξη στη Δυτική Ευρώπη από το 1750 μέχρι σήμερα*, Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Πειραιώς.
 - Landes, D. (1997/ 2004), *Ο Πλούτος και η Φτώχεια των Εθνών: Γιατί μερικά έθνη είναι τόσο πλούσια και άλλα τόσο φτωχά*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.
 - Lazonick, W. (1991), *Η Οργάνωση των επιχειρήσεων και ο Μύθος της Οικονομίας της Αγοράς*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
 - Λουκίσσας, Φ. και Μελαχροινός, Κ. (1999), «Η Ανάπτυξη των Τεχνολογικών Πάρκων στις Ελληνικές Πόλεις» στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος, (επ) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σελ. 209-230.
 - Benevolo, L. και Λαζαρίδης, Π. (1978), *Βιομηχανική Επανάσταση, Βιομηχανική Πόλη. Η δυναμική των αλλαγών και η κοινωνική προέλευση της σύγχρονης πολεοδομίας*, Αθήνα: Νέα Σύνορα.
 - Μεταξάς, Θ. και Αυγερινού, Β., (2004), «Ανταγωνιστικότητα και Μάρκετινγκ της Πόλης: Η Περίπτωση των Ολυμπιακών Αγώνων ως “Mega” Γεγονότα», Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 10(15): 375 -406.
 - Μεταξάς, (2005), «Μάρκετινγκ του Τόπου (Πόλης): Προσδιορισμός, Σχεδιασμός, Εφαρμογή και Αποτελεσματικότητα», *Αειχώρος*, 4n(2): 62 -99.
 - Μεταξάς, Θ. και Λαλένης, Κ. (2006), «Ο Στρατηγικός Σχεδιασμός ως τύπος σχεδιασμού και ως εργαλείο αποτελεσματικής Αστικής Διαχείρισης», *Αειχώρος* 5 (1): 4-37.
 - Μονάδα Οργάνωσης και Διαχείριση, (2008), *ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ Προγραμματικής Περιόδου 2007-2013*, Αθήνα.
 - Μοδινός, Μ. (επ) (1992), *Η Αρχαιολογία της Ανάπτυξης*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
 - Μπαϊμπά –Ουάλλας, Α., Σερράος, Κ., Τσακίρογλου, Ι., Χαντζοπούλου –Τσαλαβούτα, Β., (2005) *Μελέτη των συστημάτων και των επιπέδων σχεδιασμού σε χώρες της Ευρώπης*, Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος.
 - Μπαρμπόπουλος, Ν., Μηλάκης, Δ., Βλαστός, Θ. (2005), «Αναζητώντας τη μορφή της

- βιώσιμης πόλης: Κριτική προσέγγιση του Συμπαγούς Πολεοδομικού Μοντέλου», *Αειχώρος*, 4(1): 20-45.
- Μπεριάτος, Η. (1999), «Η σημασία των δικτύων συνεργασίας στην ανάπτυξη των πόλεων» στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επ.) *Η ανάπτυξη των Ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Βόλος: Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σελ. 529 -551.
 - Μπεριάτος, Η. και Γοσποδίνη, Α. (2004), «Η «κυριαρχία» της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του καινοτόμου σχεδιασμού σε «διεθνο –τοπικο –μένα» τοπία: η περίπτωση της Αθήνας», *Αειχώρος*, Νο 2(2) σελ 72 -92.
 - Οικονόμου, Δ. (1994), «Αστική ανάπτυξη και χωροταξική οργάνωση οικιστικού δικτύου» στο Π. Γετίμης –Γ. Καυκαλάς –Ν. Μαραβέγιας, *Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Θεωρία –ανάλυση και πολιτική*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 43 -93.
 - Οικονόμου, Δ. (2000), «Ο διεθνής μητροπολιτικός ρόλος της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης» στο Ε. Ανδρικοπούλου και Γ. Καυκαλάς (επ.) *Ο νέος Ευρωπαϊκός χώρος*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 444-467.
 - Οικονόμου, Δ. (2000), «Το Ρυθμιστικό της Αθήνας» στο Γ. Ψυχάρης, Α. Γοσποδίνη και Ο. Χριστοπούλου (επ.) *Δεκαεπτά Κείμενα για τον Σχεδιασμό, τις Πόλεις και την Ανάπτυξη*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
 - Οικονόμου, Δ., (2008), «Τα συστήματα χωροταξικού σχεδιασμού στο διεθνή χώρο σήμερα: μια συγκριτική επισκόπηση», στο Γοσποδίνη, Α. (επ), *Διάλογοι για το σχεδιασμό του χώρου και την ανάπτυξη*, Αθήνα: Κριτική.
 - Οικονόμου, Δ. (2015), *ΣΟΑΠ –Σχέδια Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης*, Διάζωμα
 - Παγώνης, Α. (2005), *Ολυμπιακή και Μεταολυμπιακή Αθηναϊκή πολεοδομία. Η μετατόπιση της συλλογικότητας του χώρου ως συνέπεια του κατακερματισμού των δομών αρμοδιότητας*, Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας –Χωροταξίας.
 - Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (1999), «Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων», στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επ.) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σελ. 13-44.
 - Πετράκος, Γ. (επ) (2000), «Οικονομία και χώρος: Προς μια επανεξέταση σχέσεων και πολιτικών», στο Γ. Ψυχάρης, Α. Γοσποδίνη και Ο. Χριστοπούλου (επ.) *Δεκαεπτά Κείμενα για τον Σχεδιασμό, τις Πόλεις και την Ανάπτυξη*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
 - Πετράκος Γ. και Rodriguez –Pose, A. (2000), *Διαχρονική εξέλιξη των περιφερειακών*

- ανισοτήτων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Πετράκος Γ. και Rodriguez –Pose, A. (2002) «Περιφερειακές ανισότητες στην Ευρώπη», *Αειχώρος* 8(5): 87-122.
 - Πραστάκος, Γ., Σπανός, Γ., Κωστόπουλος, Κ. (2003), *Καινοτομία: Προσδιοριστικοί παράγοντες και προβληματισμοί για το μέλλον της Ελληνικής Οικονομίας*, Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
 - Ροβολής, Α. (2000), *Σημειώσεις Αστικής Οικονομικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
 - Read P. P. (1999/ 2003), *Οι Ναΐτες Ιππότες*, Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος.
 - Rosenberg, N. και Birdzell, L.E.Jr. (1986/1987), *Πως πλούτισε η Δύση: Ο Οικονομικός Μετασχηματισμός του Βιομηχανικού Κόσμου*, Αθήνα: Ροές.
 - Russell B. (1963), *Τι πιστεύω*, Αθήνα: Γιάννης Αρσενίδης.
 - Russo, L. (1997/2006) «*Η Λησμονημένη Επανάσταση: Πως η Επιστήμη γεννήθηκε το 300 π.Χ. και γιατί έπρεπε να ξαναγεννηθεί*», Αθήνα: Δίαυλος.
 - Σαρηγιάννης, Γ. (2004), «Καταστολή και Πολεοδομία στην ελληνική πόλη του 21^{ου} αιώνα» στο Δ. Οικονόμου, Γ. Σαρηγιάννης, Κ. Σερράος, *Πόλη και Χώρος από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα -Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Α. Αραβαντινό*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο –Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας –Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών.
 - Σερράος, Κ. (2002), «Martin Wentz (επιμέλεια) 2001, "Die kompakte stadt", Campus Verlag, Frankfurt and New York», *Αειχώρος*, 1(1) σελ. 170-179.
 - Σερράος, Κ. (2004), «Ορισμένοι προβληματισμοί γύρω από το ζήτημα της «χρήσης» του εδάφους, στα πλαίσια ενός περιβαλλοντικού αστικού σχεδιασμού», Γ. Σαρηγιάννης, Δ. Οικονόμου, Κ. Σερράος, *Πόλη και χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα, τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Α. Αραβαντινό*, Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας –Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
 - Σίντος, Δ. (2011) «Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός στην κοινωνική θεωρία του Κορνήλιου Καστοριάδη», Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
 - Σκάγιαννης, Π. (1999) «Πόλεις και τηλεπικοινωνίες» στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επ), *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας –Gutenberg, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 231 -246.
 - Σταυριανός, Λ. (επ) (1984), «Ιστορία του Ανθρώπινου Γένους», Αθήνα: Οργανισμός

Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.

- Sitte, C. (1889/ 2005) *Η Πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές της αρχές*, Αθήνα: Ε.Μ.Π.
- Smith, A. (1776/ 2000), «Έρευνα για τη Φύση και τις Αιτίες του Πλούτου των Εθνών (Βιβλία I και II) », Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φραγκόπουλος, Ι. (2005), «Κλασικές προσεγγίσεις του αστικού φαινομένου: Marx, Weber, Durkheim», **11**(10): 173-188, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- Friedman, T. (2005), *Ο κόσμος είναι επίπεδος: Σύντομη ιστορία του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Ωκεανίδα.
- Fukuyama, F. (1995), *Εμπιστοσύνη: Οι κοινωνικές αρετές και η δημιουργία της ευημερίας*, Αθήνα: «Νέα Σύνορα» -Α.Α. Λιβάνη.
- Weber, M. (1920/ 2003), «*Η Πόλη*», Αθήνα: Κένταυρος.
- Ψυχογιος, Δ. (2007), «Ελληνικά Πανεπιστήμια: Πικρές αλήθειες και γλυκά ψέματα», <http://www.opek.gr/>.

B) Ξενόγλωσση

- Aaker, D. A. (1996). *Building strong brands*. Free Press, New York.
- Ago, T., Isono, I. and Tabuchi, T. (2006) “Locational Disadvantage of the Hub”, *The Annals of Regional Science* **40**(4): 819-848.
- Albrechts, L., (2004) “Strategic (spatial) planning reexamined”, *Environment and Planning B: Planning and Design*, **31**: 743 – 758.
- Allmendinger, P. and Haughton, G. (2006), *The fluid scales and scope of spatial planning in the UK*, ESRC Project: Integrated spatial planning, multi-level governance and state rescaling.
- Anas, A., Arnott, R., and Kenneth A. Small, K. A., (1998), “Urban Spatial Structure”, *Journal of Economic Literature*, **36**(3): 1426-1464.
- Anholt, S. (2002), “Foreword” to the Special Issue on place branding”, *Journal of Brand Management*, **9**(4/5), 229–39.
- Anholt, S. (2007), *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*, Basingstoke, UK: Palgrave.
- Ashworth, G. (2010) “Personality association as an instrument of place branding:

- possibilities and pitfalls” in Ahwarth & Karavatzis, (eds) *Towards Effective Place Brand Management*, Cheltenham, UK: Elgar, pp.222 -233.
- Ashworth, J. G and Voogd, H. (1994) “Marketing and Place Promotion” in Gold, R. J. and Ward V.S. (eds) *Place Promotion: The use of Publicity and Marketing to sell Towns, Regions*, Chichester Wiley.
 - Avraham, E. (2000) “Cities and their news media images”, *Cities*, **17**(5): 363-370.
 - Axtell, R. and Florida, R. (2006), *Emergent Cities: Micro –Foundations of Zipf’s Law*, University of Toronto –The Martin Prosperity Institute.
 - Banfield, E. C. (1959), “Ends and Means in Planning”, *International Social Science Journal* **6**(3): 361 -368.
 - Basset, K. (1996) “Partnership, business elite and urban politics: new forms of governance in an English City”, *Urban Studies*, **33**(3): 539-555.
 - Beier, J. and Damböck, S., (nd), *The Role Of Exhibitions In The Marketing Mix*, Ravensburg: University of Cooperative Education.
 - Bellock, H. (1906), *Sonnets and Verse*, “On a general election”, Epigram XX, London, p. 151.
 - Belozerskaya, M. (2005), *Luxury Arts of the Renaissance*, Los Angeles: The Paul Getty Museum.
 - Berliant, M., Fujita, M. (2010), “The Dynamics of Knowledge Diversity and Economic Growth”, *RIETI Discussion Paper Series* 10-E-024.
 - Berliant, M. and Fujita, M. (2011) “Culture and Diversity in Knowledge Creation”, *RIETI Discussion Paper Series* 11-E-04611.
 - Berliant, M., Watanabe, H. (2008) “A Scale-Free Network Structure Explains the City-Size Distribution”, Saint Louis, MO, USA: Center for Research in Economics and Strategy (CRES).
 - Bianchini, F. (1993) “Culture, conflict and cities: issues and prospects for the ‘90s”, in F. Bianchini, and M. Paterson (eds) *Cultural policy and urban regeneration: the West European experience*, Manchester: Manchester University Press.
 - Bloomberg, M. (2007), “The city club”, *The World in 2008*, London: The Economist.
 - BNP PARIBAS (2013), *Real estate guide to investing in London*, np.
 - Boyle, M. and Rogerson, R.J. (2001), “Power, Discourses and City Trajectories”, in Paddison R. (ed) *Handbook of Urban Studies*, London: Sage Publications, pp. 402 -416.
 - Borges, J. –L. (1962) *Labyrinths: Selected Stories and Other Writings*, np: New Directions

- Publishing Corporation.
- Bourdeau –Lepage, L., Huriot J. –M. (2006), “Megacities vs Global Cities Development and Institutions”, 46th Congress of the European Regional Science Association: “Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean”, August 30th –September 3rd, 2006, Volos, Greece.
 - Branding, K. and Landry, E. (2006) “Scientific Structuralism: Presentation and Representation”, *Philosophy of Science*, **73**, pp. 571 -581.
 - Braudel, F. (1979/1982), *Civilization and Capitalism. 15th -18th Century. Volume II. The Wheels of Commerce.*, London: William Collins Sons and Co Ltd & New York: Harper and Row.
 - Brenner, N. and Elden, S., (2009), “Henri Lefebvre on State, Space, Territory”, *International Political Sociology* **3**(4), 353–377.
 - Brent –Ritchie, J.R. and Ritchie, R.J.B. (1998), “The branding of tourism destinations: past achievements and future challenges”, Report in the annual congress of the International Association of Scientific Experts in Tourism, Marrakech, Morocco.
 - Bridge, G. and Watson, S. (ed) (2002), *The Blackwell City Reader*, Oxford: Blackwell.
 - Bridley, T. Ryder, Y. and Stoker, G. (1989) *Remaking Planning : The Politics of Urban Change in the Thatcher Years*. London: Unwin Hyman.
 - Brookings Foundation (nd), *The 10 traits of globally fluent metro areas*, London, np, 4 pages.
 - Brotchie, J., Batty M., Hall, P. and Newton, P. (eds) (1991), *Cities of the 21st Century*, London: Longman.
 - Bryman, A. (2008) *Social Research Methods*, 3rd Edition Oxford, New York: Oxford University Press.
 - Buck, N., I. Gordon, P. Hall, M. Harloe, et al (2002) *Working Capital: life and labor in contemporary London*, London: Routledge.
 - Burrell, G. and Morgan, G. (1979) *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*, London: Heinemann Educational Books.
 - Cabanillas –Whitaker, A. M. (2005) “City of Ur” in Caves, R. (ed) *Encyclopedia of the City*, New York: Taylor & Francis Group.
 - Cadena, A., Remes, J., Manyika, L., Dobbs, R., Roxburgh, C., Elstrodt, H–P., Chaia, A., Restrepo, A., (2011), *Building globally competitive cities: The key to Latin American growth*. Seoul: Mc Kinsey Global Institute.

- Camagni, R., (1992) *Economia Urbana*, Rome: Nuova Italia Scientifica.
- Carter, D. (1998) “Electronic Commerce and Urban Regeneration – Cities as Multimedia Growth Centers” in Timmers, P., Stanford –Smith, B. and Kidd, P. (eds) *G8 A Global Marketplace for SME’s –Electronic Commerce: Opening Up New Opportunities for Business*, Macclessfield, UK: Chesire Henbury.
- Castells, M. (1983) *The City and the Grassroots*, Berkley: University California Press.
- Castells, M. (1989) *The Informational City: Economic Restructuring and Urban Development*, Oxford, UK & Cambridge, Massachusetts, USA: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (1996), “The Revival of the European City –State”, *Siemens Review*, 3(4): 48-53.
- Castells, M. (1996) *The Rise of Network Society*, MA: Oxford and Malden.
- Castells, M. (1997) *The rise of the network society*, Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2000), “Materials for an exploratory theory of the network society”, *British Journal of Sociology*, 51(1): 5–24.
- Castells, M. and Hall, P., (1994), *Technopoles of the World: The Making of the 21st Century Industrial Complexes*, London: Routledge.
- CEC – Commission of the European Communities (1992), *Urbanization and the function of cities in the European Community*, Regional Development Studies 4, Commission of the European Communities, Brussels [προσβάσιμο στο <https://publications.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/eb19c3d1-417a-4d0b-a010-1de41d088028> τις 15/11/2017].
- CEC – Commission of the European Communities (1997), *The EU Compendium of Spatial Planning Systems and Policies*, Regional Development Studies 28, Luxembourg: Office for official publications of the European Communities [προσβάσιμο στο <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/059fcedf-d453-4d0d-af36-6f7126698556/language-en> τις 21/06/2018].
- Chadwick, G. (1978) *A System View of Planning: Towards a Theory of the Urban and Regional Planning*, Oxford (UK): Pergamon Press Ltd.
- City of London, (2011), *Infrastructure Delivery Plan*, London.
- Clark, T.N. and Rempel, M. (1997), *Citizen Politics in Post –industrial Societies*, Boulder, CO: West View Press.
- Clark, T.N. and Hoffman –Martinot, V. (eds) (1998), *The New Political Culture*, Boulder, CO: West View Press.

- Clark, T.N, Lloyd, R., Wong K.K. and Jain, P. (2002), “Amenities Drive Urban Growth”, *Journal of Urban Affairs*, **24**(5): 493 -515.
- Coffee, W. and Bailly, A. (1996), “Economic restructuring: a conceptual framework” in Lever, W. and Bailly, A. (eds) *The spatial impact of economic changes in Europe*, pp. 13 - 37, Adlershot: Avebury.
- Commendatore, P., Kubin, I. and Sushko, I. (2018) “Emerging Trade Patterns in a 3-Region Linear NEG Model: Three Examples”, P. Commendatore et al. (eds.), *The Economy as a Complex Spatial System*, Springer Proceedings in Complexity.
- Commission of the European Communities, (2003) *COMMISSION RECOMMENDATION of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (notified under document number C(2003) 1422) (2003/361/EC)*, Official Journal of the European Union [πρόσβαση στο <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:124:0036:0041:en:PDF> τις 13/11/2017].
- Commission of the European Communities, (1991) *Europe 2000. Outlook for the Development of the Communities Territory*, Brussels.
- Copestake, J. (2005) “Where business is pleasure”, *The World in 2006*, London: The Economist
- Cottrell, P. L. (2009) “London’s First ‘Big Bang’? Institutional Change in the City, 1855–83”, in Cassis, Y., Cottrel, P., Pohle Fraser, M. and Fraser, I. L (eds) *The World of Private Banking*, Ashgate.
- Council of Europe (2002), *Integration of the Greater European Spaces proceedings Thessalonica Greece 25 -26 July 2001*, Strasbourg.
- Cox, K. (1993) "The local and the global in the new urban politics: a critical review", *Environment and Planning D: Society and Space*, 11: 433-448.
- Cox, K. (1995) "Globalization, competition and the politics of local economic development", *Urban Studies*, **32**(2): 213-224.
- Cruse, P. (2003) “On Scientific Realism” *Richmond Journal of Philosophy* (Spring 2003).
- Cullingworth, B. (1997/2000) *Planning in the USA: Policies, issues and processes*, London & New York: Routledge.
- Cushman and Wakefield, (2008), *European City Monitor 2008*.
- Cushman and Wakefield, (2010), *European City Monitor 2010*.
- Davidoff, P. and Reiner, T., (1962), “A Choice Theory of Planning”, *Journal of the American*

- Institute of Planners, **28**(2): 11-39.
- Deffner, A., (2005), Disney environments (pp 187 -188) και Theme Places (pp 666 -667) στο R. Caves (ed) *The Encyclopaedia of the City*, London and New York: Routledge.
 - Deleuze, G., and Guattari, F. (1988). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*, London: Athlone Press.
 - Deloitte MCS LTS, (2008) *Scoping the use of JESSICA in London*, Luxembourg: European Investment Bank.
 - Denzin and Lincoln (1994), "Introduction: Entering the field of Qualitative Research" in: Denzin and Lincoln (eds) *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks, CA, USA: Sage Publications.
 - Department for Culture, Media and Sport (2010), *Plans for the Legacy from 2012 Olympic and Paralympic Games*, London [πρόσβαση στο https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/78105/201210_Legacy_Publication.pdf].
 - Derek, G., Meusburger, P. and Suarsana, L. (2015) "Power, Knowledge and Space: A Geographical Introduction" in G., Derek, P. Meusburger and L. Suarsana (ed), *Geographies of Knowledge and Power*, Netherlands: Springer.
 - Di Gaetano, A. –Klemanski, J. (1993), "Urban regimes in comparative perspective: the politics of urban development in Britain", *Urban Affairs Review Quarterly*, **29**(1): 54-83.
 - Dobbs, R., Smit, S., Remes, J., Manyika, J., Roxburgh, C., Restrepo, A. (2011), *Urban world: Mapping the economic power of cities*, Seoul: McKinsey Global Institute.
 - Dobbs, R., Smit, S., Remes, J., Manyika, J., Roxburgh, C., Scaer, F.. (2012), *Urban world: Cities and the Rise of the Consuming Class*, Seoul: McKinsey Global Institute.
 - Dziembowska –Kowalska, J. and R.H. Funk (2000) "Cultural activities as a location factor in european competition between regions: concepts and some evidence" *Annals of Regional Science* **34**(1): 1-12.
 - Economist Intelligence Unit (2011), *Livonomics. Urban Liveability and economic growth. A report from Economist Intelligence Unit*, London.
 - Edwards, M. (2008) "Structures for development: getting them right" in *London's Turning: the prospect of Thames Gateway* Eds. Phil Cohen and Mike Rustin. London, Ashgate.
 - Eisenhardt, K.M. (1989) *Building Theories from Case Study Research*, *Academy of Management Review*, **14**(4): 532 – 550.
 - European Regions Knowledge based Innovation Network (ERIK), (2007), *Knowledge and*

- Innovation for Regional Growth: Policy Recommendations based on European Good Practices*, np.
- European Union (2012), *Interregional Cooperation Programme INTERREG IVC –Program Manual (updated final)*, Brussels.
 - European Union, (2008) *Interreg IV A France (Channel) – England cross-border cooperation programme 2007-2013: Operational Programme*, Brussels.
 - European Union (2017), *Eurostat Regional Yearbook: 2017 Edition*, Luxembourg [προσβάσιμο στο <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/8222062/KS-HA-17-001-EN-N.pdf/eaeb7fa-0c80-45af-ab41-0f806c433763> τις 3/10/2017].
 - Evangelopoulos, G. (2013), *Scientific Realism in the Philosophy of Science and International Relations*, PhD Thesis, London: LSE.
 - Evans, A.W. (1985) *Urban Economics*, Blackwell.
 - Evans, G. (2003), “Hard branding the cultural city: from Prado to Prada”, *International Journal of Urban and Regional Research*, **27**(2), 417–40.
 - Evans, G. (2009), “Creative Cities, Creative Spaces and Urban Policy”, *Urban Studies* **46**(5-6): 1003.
 - Everitt, A. (1967), “The Marketing of Agricultural Produce” in (ed) M.P.R. Finberg, *The Agrarian History of England and Wales, Volume IV, 1500-1640*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
 - Faludi, A. (2002) “The Netherlands: A Culture with a Soft Spot for Planning” in B. Sanyal (ed) *Comparative Planning Cultures*, Abingdon-on-Thames, UK: Routledge, pp. 186-198.
 - Faludi, A. (2003) “Unfinished business”, *European spatial planning in the 2000s*, TPR, **74**(1): 121 -140.
 - Farias, I., Stemmler, S. (2006) *Deconstructing ‘Metropolis’: Critical Reflections on a European Concept*, CMS Working Paper Series | No. 004-2006.
 - Fujita, M. (2010) “The Evolution of Spatial Economics: from Thunen to the New Economic Geography”, *The Japanese Economic Review*, **61**(1): 1-32.
 - Fujita, M., Thisse, J. –F., Zenou, Y. (1997), “On the Endogenous Formation of Secondary Employment Centers in a City”, *Journal of Urban Economics*, 41, article no UE962002, pp. 337-357.
 - Fujita, M. and Krugman, P. (2004) “The new economic geography: past, present and the future”, *Papers Regional Science*, **83**(1): 139 -164.
 - Fujita, M. and Krugman, P. (1995) “When Is the Economy Monocentric? Von Thünen and

- Chamberlin Unified”, *Regional Science and Urban Economics*, **25**(4): 505–528.
- Fujita, M. and Mori, T. (1997) “Structural Stability and Evolution of Urban Systems”, *Regional Science and Urban Economics*, **27**(4-5): 399–442.
 - Funk, H. R. (2000), “Hard and Soft Determinates in Interregional Competition in Batley”, P. and Friedrich, P. (eds) *Regional Competition*, Berlin, Germany: Springer –Verlag.
 - Gabaix, X, Ioannides, Y. (2004) “The Evolution of City Size Distributions” in J. V. Henderson & J. F. Thisse (ed), *Handbook of Regional and Urban Economics*, Amsterdam: Elsevier, pp. 2341-2378.
 - Garbolino, P. (2016) “The New Understanding of Scientific Knowledge”, in A. Cusinato, A. Philippopoulos –Mihalopoulos (eds), *Knowledge-creating Milieus in Europe*, Berlin Heidelberg: Springer –Verlag,
 - Getimis, P. (1992), “Social conflicts and the limits of Urban Policies in Greece”, in M. Dunford, –G. Kafkalas, (eds) *Cities and Regions in the New Europe*, London: Belhaven Press, pp. 239 -254.
 - Getimis, P. and Economou, D. (1993) “Urban restructuring and urban policies in the New Europe”, in M. Dunford and G. Kafkalas (eds) *Cities and Regional Development in the New Europe*, London: Belhaven Press.
 - Giffinger, R., Kramar, H., Haindl, G. (2008) *The role of rankings in growing city competition*, XI EURA CONFERENCE, Milan.
 - Gilmore, F. (2001), “A country – can it be repositioned? Spain – the success story of country branding”, *Journal of Brand Management*, **9**(4/5), pp 281–93.
 - Goldthwaite, R. (1987) “The Medici Bank and the World of the Florentine Capitalism”, in *Past and Present* **114**(1): 3-31.
 - Graham, S. and Marvin S. (2002) *Splintering Urbanism, Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*, London: Routledge.
 - Greater London Authority, (2009) *The London Plan Spatial Development Strategy for Greater London*, London.
 - Greater London Authority, (2011a), *City of London –Local Development Framework, Core Strategy: Delivering a World Class City. Development Plan Document*, London.
 - Greater London Authority (2011b), *Olympic Legacy Supplementary Planning Guidance: Consultation Draft V3*, London.
 - Green, R. E. (ed) (1991), *Enterprise Zone: New Directions in Economic Development*, Newbury Park, Canada: Jage.

- Greenberg, M. (2003), “The limits of branding: the World Trade Center, fiscal crisis and the marketing of recovery”, *International Journal of Urban and Regional Research*, **27**(2): 386–416.
- Guimera, R., Mossa S., Tutschi A., Amaral A.N. (2005) “The worldwide air transportation network: Anomalous centrality, community structure, and cities' global roles”, *Proc Natl Acad Sci USA*, **102**(22): 7794-7799.
- Gunder, M. and Hillier, J. (2009), *Planning in Ten Words Or Less: A Lacanian Entanglement with Spatial Planning*, Surrey: Ashgate.
- Hafen City Hamburg GMBH - BSU [Behörde für Stadtentwicklung und Umwelt und Behörde für Wirtschaft und Arbeit] (2000), *Hafen City Hamburg -Der Master Plan/ Hafen City Hamburg –The Master Plan*, Hamburg (German –English Edition).
- Hales, M. and Mendoza –Pena, A., (2012), *2012 Global Cities Index and Emerging Cities Outlook*, Chicago, USA: ATKearney.
- Hall, P. (1988), *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning*, Oxford: Blackwell.
- Hall, P. (1988/1997) *Cities of Tomorrow: Updated Edition*, Oxford, UK: Blackwell Publishers Ltd.
- Hall, P. (2000) “Creative Cities and Economic Development”, *Urban Studies* **37**(4): 639 - 649.
- Hall, P. (1996) *The Cities of Tomorrow*, Oxford: Blackwell.
- Hall, P. (2002) *Urban and Regional Planning: Fourth edition*, London and New York: Routledge.
- Hall, P., *The World's Urban Systems: a European Perspective* [προσβάσιμο στο www.globalurban.org/Issue1PIMag05/Hall%20article.htm τις 24/2/2016]
- Ham, P. van (2001), “The rise of the brand state: the postmodern politics of image and reputation”, *Foreign Affairs*, **80**(5): 2–6.
- Hankinson, G. (2001) “Location Branding – A Study of the branding practices of 12 English Cities”. *Journal Brand Management*, **9**(2), pp. 127-142.
- Hankinson, G. (2004a), “Relational network brands: towards a conceptual model of place brands”, *Journal of Vacation Marketing*, **10**(2): 109–21.
- Hankinson, G. (2007), “The management of destination brands: five guiding principles based on recent developments in corporate branding theory”, *Journal of Brand Management*, **14**(3): 240–54.

- Hankinson, G. (2010), "Place branding theory: a cross- domain literature review from a marketing perspective", in G. Ashworth and M. Kavaratzis (eds) *Towards Effective Place Brand Management Branding European Cities and Regions*, Cheltenham, UK: Elgar, pp. 15-35.
- Hannigan, J. (2004), "Boom towns and cool cities: the perils and prospects of developing a distinctive urban brand in a global economy", paper presented at the *Leverhulme International Symposium: The Resurgent City*, London School of Economics.
- Hannigan, J. (1998), *Fantasy city: pleasure and profit in the postmodern metropolis*, London: Routledge.
- Harvey, D. (1985), *The urbanization of capital, Studies in the history and theory of capitalist urbanization*, Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (2000) *Megacities Lecture 4*, Amersfoort, The Netherlands: Twynstra Gudde Management Consultants.
- Healy, P. (2013), "The potential of the planning "discipline", in Mironowitz, I. (ed) *AESOP YEARBOOK: a jubille edition* , Wroclaw: AESOP [προσβάσιμο στο http://www.aesop-planning.eu/en_GB/yearbook τις 20/11/2017].
- Henderson, J. (1972) *The Sizes and the Types of the Cities*, Queen's Economics Department, Working Paper No. 75.
- Henderson, J. and Castells, M. (eds) (1987), *Global Restructuring and Territorial Development*, London: SAGE Publications.
- Hewison, R. (1987), *The heritage industry*, London: Methuen Publishing Ltd.
- Hillier, B. (2012), *The Genetic Code for Cities: Is It Simpler than We Think?* in J. Portugali, H. Meyer, E. Stolk, E. Tan (eds) *Complexity Theories of Cities Have Come of Age An Overview with Implications to Urban Planning and Design*, Berlin: Springer –Verlag, pp 129 -152.
- Hinsley H. and Malone P. (1996) "London: Planning and Design in Docklands", in P. Malone (ed), *City, Capital and Water*, London: Routledge, pp 37-64.
- Hutchinson, J. (2001), "The meaning of strategy for area regeneration: a review", *The International Journal of Public Sector Management* **14**(3): 265 -276.
- Jeffries, S. (2009), 'The age of the wheel', *The Guardian* G2, 18 February, 6–10.
- Johnson, J. (2012) "Cities: Systems of Systems of Systems", in J. Portugali, H. Meyer, E. Stolk, E. Tan (eds) *Complexity Theories of Cities Have Come of Age: An Overview with Implications to Urban Planning and Design*, Berlin: Springer –Verlag, pp 129 -152.

- Johnson, B. (2013), *2020 Vision: THE GREATEST CITY ON EARTH*, London: Greater London Authority.
- Jones, G. (2008) *Από τους εμπόρους στις πολυεθνικές: Οι βρετανικές εμπορικές εταιρείες τον 19ο και τον 20ό αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Jurczek, P. (2008), *European Metropolitan Regions in Germany: a new spatial planning strategy in Europe*, Technische Universität Chemnitz, Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Kommunal- und regionalwissenschaftliche Arbeiten online (KrAo), Nr. 16.
- INURA Zurich (2009), *The New Metropolitan Mainstream Discussion*, paper for an INURA research project.
- International Olympic Committee, (2012), *Factsheet: Facts and Figures –Update*, Lausanne.
- Kanbur, R. (2002) *Economics, Social Science and Development*, World Development, 30, pp. 477 -486.
- Kavaratzis, M. (2004), “From city marketing to city branding: towards a theoretical framework for developing city brands”, *Place Branding and Public Diplomacy*, 1(1), 58–73.
- Kavaratzis, M. (2009), “Cities and their brands: lessons from corporate branding”, *Place Branding and Public Diplomacy*, 5(1): 26–37.
- Keller, K.L. (1998). *Strategic brand management: building, measuring, and managing brand equity*. Prentice Hall, New Jersey: Upper Saddle River.
- Khan, A., Moulaert, F., Schreurs, J. (2013) *Epistemology of Space: Exploring Relational Perspectives in Planning, Urbanism, and Architecture*, International Planning Studies, Louven: Routledge.
- Killingbeck, A.J. and Trueman, M.M. (2002). *Redrawing the Perceptual Map of a City*. Working Paper No 02/08. Bradford: Bradford University School of Management.
- Kim, S. B., Liang, H., Poddar, T., Fung, E., Song, Y., Tan, M., Yi, E., (2007) “India’s urbanization: Emerging opportunities”, *Asia Economics Analyst*, Issue No: 07/13, Goldman Sachs.
- Klingmann, A. (2007), *Brandscapes: Architecture in the Experience Economy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Knieling, J. (2014) *Metropolitan Regions Definitions, Typologies and Recommendations for Development Cooperation*, Discussion Paper Series, Berlin: Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ).
- Knight, R. (1986) “The Advanced Industrial Metropolis: A new Type of World City”, in H.J.

- Ewers –J.B. Goddard-H. Matzerath (eds.) *The future of Metropolis*, Berlin: Walter de Gruyter, pp. 391-436.
- Knox, P. (2011), *Cities and Design*, Oxon: Routledge.
 - Kotler, P. (1986), *Principles of Marketing*, Englewood, Cliffs: Prentice Hall.
 - Kotler, P. and Gertner, D. (2002), “Country as brand, product and beyond: a place marketing and brand management perspective”, in N. Morgan, A. Pritchard and R. Pride (eds), *Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition*, Amsterdam: Elsevier, pp. 40–56.
 - Kotler, P. and Gertner, D. (2002). “Theoretical papers. Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective”. *Special Issue Brand Management*, **9**(4-5): 249-261.
 - Kotler, P. Haider, D. and Rein, I. (1993) *Marketing Places: Attracting Investment, Industry and Tourism to Cities, States and Nations* New York: The Free Press –Toronto: Maxwell Mc Millan Canada –New York/ Oxford/ Singapore/ Sydney: Maxwell Mc Millan International.
 - Kotler, P., Asplund, C., Rein, I. and Haider, D. (1999), *Marketing Places Europe: How to Attract Investments, Industries, Residents and Visitors to Cities, Communities, Regions, and Nations in Europe*, Financial Times Prentice Hall.
 - Koutsopoulos, K.C. (2011) “Changing Paradigms of Geography”, *European Journal of Geography*, Vol. **21**(1): 54-75, Association of European Geographers.
 - KPMG and Greater Paris Investment Agency, (2012) *Global Cities Investment Monitor 2012*, Paris.
 - Kresl, P. K., Singh, B. (1999), “Competitiveness and the Urban Economy: Twenty-four Large US Metropolitan Areas”, *Urban Studies*, **36**(5 -6): 1017- 102.
 - Krugman, P. (1990) *Increased Returns and Economic Geography*, NBER Working Papers 3275, National Beneau.
 - Krugman, P. (1991) “Increasing Returns and Economic Geography”, *Journal of Political Economy*, **99**(3): 483–499.
 - Krugman, P. (1993) “On the Number and Location of Cities”, *European Economic Review*, **37**(2-3): 293–298.
 - Krugman, P., (1996), “Making sense of the competitiveness debate”, *Oxford Review of Economic Policy*, **12**(3): 17 -25.
 - Krugman, P., (1996), “Confronting the Mystery of Urban Hierarchy”, *Journal of the Japanese and International Economies*, **10**(4): 399–418.

- Krugman, P. (1996) *The Self-Organizing Economy*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Krugman, P. and Venables, A. J. (1997) *The Seamless World: A Spatial Model of International Specialization, Mimeograph*, Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Labaye, E., Sjatil, P. E., Bogdan, W., Novak, J., Mischke, J., Fruk, M., Ionut, iu, O. (2013) *A new dawn: Reigniting growth in Central and Eastern Europe*, London: McKinsey Global Institute.
- Lash, S. and Urry, J. (1994), *Economies of Signs and Space*, London: SAGE.
- Lefebvre, H. (1974), *La production de l' espace*, Paris : Anthropos.
- Lever, W. and Champion, A. (1996) "The urban cycle and the economic system" in W. Lever and A. Bailey (eds) *The spatial impact of economic changes in Europe*, London: Averbury, p. 204-227.
- Levy, B. and Berger, P. (2013) "On the Financial Advantage of Hosting the Olympics" *International Journal of Humanities and Social Science*, **3**(1): 11-20.
- Little, S. (2000) "Networks and Neighbourhoods: Household Community and Sovereignty in the global Economy" *Urban Studies*, **37**(10): 1813 -1825.
- LOCATION SWITZERLAND (2006), *Handbook for Investors: Business Location in Switzerland*, Zurich.
- London Thames Getaway Development Corporation (2008), *Corporate Plan 2008 -2011*, London.
- Longstaff, P. H., (1998) "Competition to Cooperation: From Biology to Business Regulation", Cambridge, MA, USA: Harvard University.
- Lush, S. and Urry, J., (1994), *Economies of Sings and Space*, London: SAGE.
- Gordon McGranahan, G. Marcotullio P., Bai, X., Balk, D. Braga, T., Douglas, I. Elmqvist, Th. Rees, W., Satterthwaite, D. Songsore, J., Zlotnik, H. Eades, J., Ezcurra, E. (2005) "Urban Systems" in Rashid Hassan. Robert Scholes. Neville Ash (eds) *Ecosystems and Human Well-being: Current State and Trends*, np: Millenium Ecosystem Assessment.
- Malecki, E.J., (1984) "High Technology Growth Policies and Prospects for Local Economic Development", *Journal of the American Planning Association*, **50**(3): 262-269.
- Mandel, M. and Liebenau, J. (2014) *London: Digital City on the Rise*, Bloomberg Philanthories.
- Manyika, J., Remes, J., Dobbs, R., Orellana, J., Schaer, F., (2012), *Urban America: US cities in the global economy*, San Francisco: McKinsey Global Institute.

Βιβλιογραφία

- Mastop, H. and Faludi, A. (1997) “Evaluation of the strategic Planning: the performance principle” *Environment and Planning B*, 34: 815 -832.
- Mayer, M. (1993) The career of urban social movements in West Germany, in M. Dunford and G. Kafkalas (eds) *Cities and Regional Development in the New Europe*, London: Belhaven Press, pp. 255-274.
- Miyagawa, T., Edamura, K., Kawakami, A.(2017), *R&D and Product Dynamics*, RIETI Discussion Paper Series 17-E-101.
- Monti D.J. Jr (2005) “City”, in R. Caves, *Encyclopedia of the City*, New York: Taylor & Francis Group.
- Mori, T. (1997) “A Model of Megalopolis Formation: the Maturing of City Systems”, *Journal of Urban Economics*, **42**(1): 133–157.
- Moritz, R., Chenault, K. and Lundgren, T. (2012), *Cities of Opportunity*, New York: Price Waterhouse Cooper.
- Morgan, N. and A. Pritchard (2002), “Meeting the destination branding challenge”, in N. Morgan, A. Pritchard and R. Pride (eds), *Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition*, Oxford: Butterworth – Heinemann, pp. 59–78.
- Nakamura, E. (1995), “Is US Economic Performance Really that Bad?”, Working Paper 95 - 21, Federal Reserve Bank of Philadelphia.
- Nanda, M., (1997), Restoring the Real: Rethinking Social Constructivist Theories of Science, *The Socialist Register*, pp. 302 -352.
- Newman, P. and Thornley, A. (1996), *Urban Planning in Europe*, London: Routledge.
- Nicholson H. J. (1989) *Images of the Military Orders, 1128-1291: Spiritual, Secular, Romantic*, Leicester: University of Leicester.
- Nijkamp, P. (2008), “XXQ FACTORS FOR SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT: A SYSTEMS ECONOMICS VIEW”, *Romanian Journal of Regional Science* **2** (1): 1-34.
- NN, (ca 1200), *Carmina Burana*.
- Olsen, W. (2004) “Triangulation in Social Research: Qualitative and Quantitative Methods can really be mixed”, in Hollborn, M. (ed) *Developments in Sociology*, Ormskirk: Causeway Press, pp. 103-118.
- O’Sullivan (1990), *Urban Economics*, New York: Mc Graw Hill –Irwin.
- Ottaviano, G. I. P., (2008), *Competitive Cities and Climate Change*, in 2nd Annual Meeting of OECD Roundtable Strategy for Urban Development, Milan.

- Palais, H. (1959), “England’s First Attempt to Break the Commercial Monopoly of the Hanseatic League, 1377 -1380” in *The American Historical Review* **64**(4): 852 -865.
- Papadopoulos, N. and Heslop L. (2002), “Country equity and country branding: problems and prospects”, *Journal of Brand Management*, **9**(4/5): 294–315.
- Paris Region Economic Development Agency (2007) *Paris Region a world-class location*, Paris.
- Peet, R. (2015) “Power/Knowledge/Geography: Speculation at the End of History” in P. Meusburger, D. Gregory, L. Suarsana, P. Wall, (eds.), *Geographies of Knowledge and Power*, Knowledge and Space 7, Heidelberg: Springer Netherlands, pp. 263-276.
- Peterson, P.S. (1981), *City limits*, Chicago: University of Chicago Press.
- Philippopoulos –Mihalopoulos, A. (2016) “Milieu, Territory, Atmosphere: New Spaces of Knowledge”, in A. Cusinato, A. Philippopoulos –Mihalopoulos (eds.), *Knowledge-creating Milieus in Europe*, Berlin Heidelberg: Springer –Verlag.
- Piquet, J. (1939), *Des Banquiers au moyen age: Les Templiers: Ettude sur leurs operations financieres*, Paris: Hachette.
- Plessis, A. (2009), “The Parisian “Haute Banque” and the International Economy in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries”, in Cassis, Y., Cottrel, P., Pohle Fraser, M. and Fraser, I. L (eds) *The World of Private Banking*, Farnham, UK: Ashgate.
- Popper, K. (1935/1959), *The Logic of Scientific Discovery*, London and New York: The Estate of Karl Popper.
- Popper, K. (1962) *Conjectures and Refutations*, New York: Basic Books Publishers.
- Porter, M. and Schwab, K., (2008) *The global competitiveness Report 2008 -2009*, Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- Pumain, D., (2003), “L’émurgence des villes”, in *Pour la Science*, décembre, numéro spécial, “La complexité, la science du XXIe siècle”, pp. 134-138.
- Pumain, D. (2006) “Provisional conclusions about hierarchical organisation in complex systems” in D. Pumain (ed) *Herarchy in natural and social sciences*, Methodos series 3, Berlin: Springer, pp. 223-239.
- Pumain, D. Paulus, F. and Vacchiani-Marcuzzo, C. (2009) “Innovation Cycles and Urban Dynamics” D. Lane et al. (eds.), *Complexity Perspectives in Innovation and Social Change*, Methodos Series 7, Dordrecht : Springer Science+Business Media B.V.
- Pratt, A. (1997), “The cultural industries production system: a case study of employment change in Britain”, *Environment and Planning A*, **29**(11): 1953-74.

- Rainisto, S. (2003) *Success factors of Place Marketing: a study of Place Marketing Practices in Northern Europe and the United States*, Monikko Oy: Helsinki University of Technology.
- Reiner, T. (2002), *Utopias and City Planning*, Discussion Paper, np.
- Richards, L. (2005), *Handling Qualitative Data: a practical Guide*, Sage.
- Roger of Wendover, (ca 1215-1235) *Flores Historiarum*.
- Roth, R. (1991) “Local Green Politics in West German Cities International”, *Journal of Urban and Regional Research* **15**(1): 75-89.
- Roy, A. (2009), “The 21st-Century Metropolis: New Geographies of Theory”, *Regional Studies*, **43**(6): 819–830.
- Rozenblat, C., Pumain, D. (2007) “Firm linkages, innovation and the evolution of urban systems”, in P. Taylor, B. Derrunder, P. Saey and F. Witlox (eds), *Cities in Globalization : Practices, policies and theories*, Abington: Routledge, pp. 130-156.
- Salingaros, N.A. (2012) “Urbanism as Computation” in Portugali, J. Meyer, H., Stolk, E., Tan, E. (eds) *Complexity Theories of Cities Have Come of Age An Overview with Implications to Urban Planning and Design*, Berlin Heidelberg: Springer –Verlag, pp. 245 - 268.
- Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton NJ: Princeton University Press.
- Sassen, S., (2005), “The Global City: introducing a Concept”, *Brown Journal of World Affairs*, **11**(2): 27-43 [προσβάσιμο στο <http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/the-global-city-brown.pdf> πρόσβαση στις 10/2013].
- Schönert, M. (2003), “Städteranking und Imagebildung: Die 20 größten Städte in Nachrichten –und Wirtschaftsmagazinen”. *BAW Monatsbericht* **2**(03):1-8.
- Schonharting, J. (2002) “TEN’s strengthen regional competition but who is the winner? Findings of the CORRIDESIGN project”, *Integration of the Greater European Spaces proceedings Thessalonica Greece 25 -26 July 2001*, Strasbourg: Council of Europe, pp. 129-136.
- Scott A. J. (1997) “The Cultural Economies of Cities”, *International Journal of Urban and Regional Research* **21**(2): 323-339.
- Scott A. (2000) *The Cultural Economy of cities*, London: Sage.
- Seisdaros, (2006), “State of the Art of City Marketing in European Cities”, *42nd IsoCaRP Congress*.

- Stead, D. and Nadin, V. (2008), *Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition*, Geneva: Economic Commission for Europe [προσβάσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/309196220_Spatial_planning_Key_instrument_for_development_and_effective_governance_with_special_reference_to_countries_in_transition].
- Stohr, J. (1985), “Employment policy and local initiatives in Germany”, OECD.
- Suppes, P. (1960), “A Comparison of the Meaning and the Uses of Models in Mathematics”, *Synthese* 12, pp. 287 -301.
- Suppes, R. (1962) “Models of Data”, in *Logic, Methodology and Philosophy of Science*, Stanford, CA: Stanford University Press, pp. 252 -261.
- Swyngedouw, E. (2004), “Globalization or “Glocalisation”? Networks, Territories and Rescaling”, *Cambridge Review of International Affairs* 17(1): 25-48.
- Taylor, P.J., Derruder, B., Hoyler, M. Ni, P., *Vital Positioning through the World City Network: Advanced Producer Service Firms as Strategic Networks, Global Cities as Strategic Places* [προσβάσιμο στο <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb413.html> στις 4/11/2012]
- Taylor, P.J., Hoyler, M. and Sánchez –Moral, S., *European Cities in Globalization: A Comparative Analysis based on the Location Strategies of Advanced Producer Services*, [προσβάσιμο στο <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb416.html> πρόσβαση στις 4/11/2012]
- The Task Force on Future American Innovation, (2005) *The knowledge economy: Is the United States losing its competitive edge? Benchmarks of our innovation future.*
- Thornley, A. (1991), *Urban Planning under Thatcherism*, London: Routledge.
- Thrift, N. and French, S. (2002), *The automatic production of Space*, Transactions of the Institute of British Geographers, NS 27, pp 309 -335, Royal Geographical Society.
- Timmermans, H. (2012) “On the Simplicity of Complexity Theory in Artificial Environments” in J. Portugali, H. Meyer, E. Stolk, Tan, E. (ed) *Complexity Theories of Cities Have Come of Age An Overview with Implications to Urban Planning and Design*, Springer –Verlag: Berlin Heidelberg, pp. 173-184.
- Trueman, M., Klemm, M. and A. Giroud (2004), “Can a city communicate? Bradford as a corporate brand”, *Corporate Communications: An International Journal*, 9(4), 317–30.
- Tubela, I. (2004), “Television, the internet, and the construction of identity” in M. Castels (ed) *The Network Society: A Cross-cultural Perspective*, Cheltenham: Edward Elgar, pp. 385

- 401.
- Turing, A. (1952) “The Chemical Basis of Morphogenesis”, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, **237**(641): 37–72.
 - UK Department Trade and Industry, (2006), “UK Productivity and Competitiveness Indicators 2006”, *DTI Economics* **17** [προσβάσιμο στο http://www.ukspa.org.uk/sites/default/files/707%20-%20UK%20Productivity%20and%20Competitiveness%20Indicators%202006_0.pdf τις 23/11/2017.
 - Urry, J. (1995), *Consuming Places*, London: Routledge.
 - Van der Beerg, L. –Klaasen, L. (1989), “The Major European Cities: Underway to 1992”, in *Eurocities Conferences: Eurocities*, Barcelona.
 - Ward, S. (1994) *Planning and Urban Change*, London: Paul Chapman Ltd.
 - Ward, S. (1998/2004), *Marketing Re-invented Cities: The marketing and promotion of towns and cities 1850 -2000*, Oxon/ London: Spon Press/ Digital Press.
 - Warnaby, G. and Medway, D. (2010) “Semiotics and place branding: the influence of the built and natural environment in city logos” in Ahwarth & Karavatzis, (eds) *Towards Effective Place Brand Management*, Cheltenham, UK: Elgar, pp 205-221.
 - Warren, W. L. (1961), *King John*, London, pp. 11-13.
 - Waterhout, B. (2008) *The institutionalisation of European spatial planning*, Delft: TU Delft.
 - Ween, V., (2012) “London, England: A Global and Sustainable Capital City” in T. Beatley (ed.), *Green Cities of Europe: Global Lessons on Green Urbanism*, Des Plaines, Illinois: Inland Press.
 - Wenban –Smith A. (2002), “A better future for development plans: Making 'Plan, monitor and manage' work”, *Planning Theory and Practice*, **3**(1): 33-51.
 - Widgery, D. (1991), *Some lives! A GP's East End*, London.
 - Wong, C. (2003), “Indicators at the crossroads: Ideas methods and applications”, *TRC* **74**(3): 253 -279.
 - “World News”, 13 May 2012, *London 'No 1 Tourist Destination'*, Web. [προσβάσιμο στο <http://www.independent.ie/breaking-news/world-news/london-no-1-tourist-destination-3096784.html>].
 - Zaloom C. (2004) “Technology in financial networks” in M. Castells (ed) *The Network Society: A Cross-cultural Perspective*, Los Angeles: M. Castells.

- Zetter, J. (2002), “Spatial planning in the European Union, 2010” in A. Faludi (ed.), *European Spatial Planning: A North American Perspective*, Boston, MA: Lincoln Institute for Land Policy.
- Zukin, S. (1991) *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World*, Berkley, CA: University of California Press.
- Zukin, S. (1995) *The Cultures of Cities*, Cambridge Mass: Blackwell Publishers Ltd.

Γ) Διαδίκτυο

- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Place_de_la_Defense_2004.jpg στις 1/2/2016.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Canary_Wharf#/media/File:Canary_Wharf_Skyline_2,_London_UK_-_Oct_2012.jpg στις 10/7/2018.
- https://en.wikipedia.org/wiki/ExCeL_London#/media/File:ExCeL_marina_side.jpg στις 05/07/2018.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Rank-size_distribution στις 15/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Transport_in_London#Metro_and_Light_rail στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Airports_of_London στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Heathrow_Airport στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Gatwick_Airport στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Luton_Airport στις 18/2/2014.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/London#Demography> στις 23/05/2018.
- https://en.wikipedia.org/wiki/London_Stansted_Airport στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/London_Southend_Airport στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Port_of_London στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_most_visited_museums_in_the_United_Kingdom στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/British_Museum στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/National_Gallery στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Tate_Modern στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_History_Museum,_London στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Science_Museum,_London στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Victoria_and_Albert_Museum στις 18/2/2014.

Βιβλιογραφία

- https://en.wikipedia.org/wiki/National_Portrait_Gallery,_London on 18/2/2014
- https://en.wikipedia.org/wiki/Tate_Britain στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Imperial_War_Museum στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/National_Maritime_Museum στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Opera_House στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Festival_Hall στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Queen_Elizabeth_Hall στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Barbican_Centre στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Hayward_Gallery στις 18/2/2014.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Albert_Hall στις 18/2/2014.
- https://web.archive.org/web/20070624184158/http://www.twinning.org.uk/uk_twinning.htm την 21/9/2017.
- http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Liveability2011 στις 6/4/2011.
- <http://www.espa.gr/el/Pages/staticEuropeanTerritorialCooperationProgrammes.aspx> στις 21/12/2015.
- <http://www.gameslife.gr/boris-johnson-wants-to-make-london-the-gaming-capital-of-the-world-99450> στις 19/1/2016.
- http://ipl.cs.aueb.gr/info_ret/statistics/zipf_law_2_2.htm στις 11/11/2016.
- <http://www.prince2.com/what-is-prince2.asp> στις 29/1/2009.
- <http://www.theatlantic.com/china/archive/2013/11/why-chinese-cities-are-smaller-than-they-appear/281727/> στις 25/11/2013.
- <http://www.tylatin.org/extras/cb2.html> στις 12/4/2017.
- <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/FloodlitLondonStadium.jpg> στις 05/07/2018.